K. MARX

B. ENGELS

SPISY

35

DOPISY

9

PROLETÁŘI VŠECH ZEMÍ, SPOJTE SE!

VYDÁVÁ SE NA ZÁKLADĚ

USNESENÍ ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU

KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA

K. MARX
B. ENGELS
SPISY
35

(DOPISY SVAZEK 9)

1971

NAKLADATELSTVÍ
SVOBODA
PRAHA

Ze svazku Karl Marx — Friedrich Engels, Werke, Band 35, vydaného Institutem marxismu-leninismu při ÚV SED, Dietz Verlag, Berlín 1967, a z fotokopií rukopisů přeložili Milan Kouřimský, CSc., Zbyněk Sekal a dr. Oldřich Vyhnalík. Jak německé, tak české vydání se opírá o ruské vydání K. Marx i F. Engels, Sočiněnija, tom 35, vydané Institutem marxismu-leninismu při ÚV KSSS, Gospolitizdat, Moskva 1964. Předmluvu k českému vydání napsal Josef Buk.

PŘEDMLUVA

K ČESKÉMU VYDÁNÍ

Tento svazek zahrnuje korespondenci Marxe a Engelse od ledna 1881 do března 1883. Svazek je rozdělen do dvou částí. První část obsahuje korespondenci mezi Marxem a Engelsem, v druhé části jsou pak dopisy obou zakladatelů vědeckého komunismu jiným osobám.

Škála problémů, ke kterým se tato korespondence vyjadřuje, je velmi bohatá — od různých osobních starostí a poznámek k dobovým událostem a jejich aktérům, přes různé problémy tehdejšího mezinárodního dělnického hnutí až k složitým otázkám společenských i přírodních věd. I při této problémové a tematické bohatosti — anebo snad právě pro ni — představuje tato korespondence poučnou, zajímavou a přímo poutavou četbu. A je nutno zdůraznit, že nejen pro zainteresovaného historika, ekonoma, filosofa atd. Už tím, že obráží určité konkrétní lidské vztahy a osudy, upoutá jistě také pozornost prostého, takříkajíc profesionálně nezainteresovaného čtenáře.

Dva a čtvrt roku z počátku osmdesátých let minulého století, to je historicky velmi krátká doba. Máme-li tento krátký časový úsek historicky zařadit, můžeme říci, že tvoří součást onoho historického období, kdy zejména v Severní Americe a v Evropě se rychle rozvíjel kapitalistický průmysl, kdy kapitalismus dospíval do svého monopolistického stadia vývoje a dovršovala se jeho koloniální expanze. S rozvojem kapitalistického průmyslu rostlo početně dělnictvo a jeho váha ve společnosti. Vývoj dělnického

hnutí se vyznačoval utvářením masových dělnických stran v jednotlivých zemích a šířením marxismu.

Marx s Engelsem byli tehdy již všeobecně uznávanými hlavami mezinárodního dělnického hnutí. „Marx si svými teoretickými i praktickými zásluhami vybojoval takové postavení, že k němu mají plnou důvěru nejlepší lidé z dělnického hnutí všech zemí. V *rozhodujících chvílích* se k němu obracejí o radu a obyčejně se přesvědčí o tom, že jeho rady jsou nejlepší," psal Engels v dopise Eduardu Bernsteinovi 25. října 1881.

Středem Marxovy pozornosti byly i nyní stále otázky ekonomické teorie. Současně však Marx pozorně a důkladně sledoval situaci v jednotlivých zemích a jejich dělnickém hnutí, zabýval se dále světovou historií, matematikou a mnoha jinými otázkami. Jeho práci však silně ztěžoval zhoršující se zdravotní stav. Celé dlouhé měsíce, které v těchto létech musel trávit léčením, mu ubíraly čas a síly. Navíc jej hluboce zasáhla smrt jeho ženy (v prosinci 1881) a později pak i úmrtí dcery Jenny. Proto nejeden ze svých pracovních záměrů nemohl již dokončit. Na Engelse připadlo pak v posledních měsících Marxova života vyřizování většiny mezinárodní a stranické korespondence.

Dopisy obsahují stanoviska Marxe a Engelse k některým obecným problémům tehdejšího mezinárodního dělnického hnutí. Marx a Engels odmítali pokusy některých evropských socialistů o svolání mezinárodního kogresu, který by jednal o tom, jak by měla vypadat budoucí komunistická společnost. „Doktrinářské a nezbytně fantastické předjímání akčního programu revoluce budoucnosti jen odvádí od současného boje," psal Marx F. D. Nieuwenhuisovi 22. února 1881. Marx v témže dopise a Engels v dopise J. Ph. Beckerovi z 10. února 1882 pojednávají též o podnětech k založení nového mezinárodního dělnického sdružení — internacionály. K takovému kroku „ještě nenastal vhodný okamžik" (Marx).

Korespondence je tvrdou kritikou anarchismu a jeho různých odstínů (viz např. Engelsův dopis E. Bernsteinovi ze 17. srpna 1881 aj.). V živých a tehdy diskutovaných národnostních otázkách Evropy (Polsko, slovanské národy střední a jihovýchodní Evropy)

sledovali Marx a Engels důsledně zájem boje za osvobození proletariátu. Tomuto zájmu musí socialisté podřizovat i svůj vztah k těmto otázkám. Nejobsáhleji se k této problematice vyjadřuje Engels v dopisech K. Kautskému ze 7. února 1882 a E. Bernsteinovi z 22. února 1882. Mimo jiné tu Engels předpovídal Rakousku-Uhersku „rozpad, který je jistě nemine".

Přední místo v dopisech tohoto svazku zaujímají poměry v Německu a v jeho dělnickém hnutí. O tehdejším Německu psal Engels jako o zemi, v které je hluboce zakořeněno šosáctví a maloměšťáctví. Přízemní poměry tu „vytvářejí přízemní názory, takže člověk ...potřebuje mnoho rozumu... aby byl s to vidět trochu za svůj zúžený obzor... a nepropadal té samolibé ‚objektivitě', která nevidí dál než na špičku vlastního nosu, a právě proto je to ta nejomezenější subjektivita, i kdyby ji sdílelo tisíce těchto subjektů." (Dopis E. Bernsteinovi z 25. ledna 1882.)

Naproti tomu Marx a Engels byli hluboce přesvědčeni o zdravém geniu a revolučních možnostech německé dělnické třídy. Vlastnosti německých dělníků, rozhled, energii, smysl pro humor, houževnatost aj. stavěli do protikladu k vlastnostem pravicového křídla německé sociální demokracie. „Nikdy jsem se netajil názorem, že masy v Německu jsou mnohem lepší než jejich páni vůdcové, zvláště od té doby, co tisk a agitace udělaly ze strany pro tyto vůdce dojnou krávu..." (Engels E. Bernsteinovi 21. ledna 1882.)

Němečtí socialisté působili ve složitých podmínkách zákona „proti obecně nebezpečným snahám sociální demokracie", který vstoupil v platnost v říjnu 1878, zbavoval stranu tisku a její možnost legální práce omezil na minimum. Pod tíhou tohoto represívního zákona, jak už to bývá, docházelo uvnitř strany k diferenciaci v otázce, jak postupovat dál. Pravicové křídlo spatřovalo cestu v přizpůsobivosti a projevovalo sklony ke kapitulantství. Opačnou reakcí na to byly zase někdy avanturistické levičácké postoje. Marx a Engels svou činností a svými radami významně pomáhali zdravým silám v německém dělnickém hnutí překonat kritické okamžiky a nalézat správnou taktiku a správná východiska. Zhruba po dvou a půl roce od zavedení zákona proti socialistům mohl Engels konstatovat: „...je potěšitelné, že naši lidé zase dostávají

odvahu, jeden čas měli skoro všichni *plné kalhoty*" (dopis J. Ph. Beckerovi ze 4. dubna 1881).

Nicméně maloburžoazní, šosácké elementy působily ve straně a jejím jménem mimo ni, v říšském sněmu a podobně, i nadále. Boj s nimi považovali Marx a Engels za nejvážnější úkol. V různých dopisech (Bernsteinovi, Bebelovi i dalším) kritizovali ustrašenost, podlézavost a polovzdělanost pravicových vůdců. Nejraději by byli viděli pravičáky mimo stranu a také počítali, že po zrušení zákona proti socialistům může ve straně dojít k rozkolu. V daných chvílích to však bylo nepravděpodobné, neboť pravičáci chtěli být vůdci, což nemohli jinak než uvnitř strany, a „tak to budou *oni*, kdo se bude chránit vyvolat nějakou roztržku. Na druhé straně vědí, že *my* za působnosti zákona proti socialistům máme také své důvody vyvarovat se vnitřních rozkolů..." (Engels Augustu Bebelovi z 21. června 1882.) Engels ujišťoval Bebela, že kdyby došlo k otevřené polemice s pravičáky, s oportunistickými poslanci aj., půjdou oni, Marx a Engels, s levým křídlem (tamtéž). Korespondence je tak v tomto směru inspirující a poučná i v dnešním našem boji proti pravicovému oportunismu a revizionismu. Zároveň z ní plyne, že Marx a Engels považovali za nutné čelit netrpělivým snahám těch, kteří uměle prosazovali rozkol, kteří chtěli měnit stranu v tajnou spikleneckou organizaci apod. Vyžadovali vytrvalost a houževnatost, práci mezi masami a obezřelost ve vztahu k bismarckovské reakci i manévrům pravice ve straně.

Značné místo v korespondenci zaujímá spousta drobných rad, námětů a kritických připomínek časopisu „Sozialdemokrat", který byl tištěn ve Švýcarsku, ilegálně přepravován do Německa a zde rozšiřován. Jsou obsaženy zejména v Engelsových dopisech E. Bernsteinovi, který časopis vedl. Vedle množství poznámek k otázkám a událostem, které již historicky zapadly, je tu např. kritika demagogie s takzvaným „pruským státním socialismem", jíž podléhali i někteří sociální demokraté (Engelsovy dopisy Bebelovi ze 16. května 1882, E. Bernsteinovi z 12. března 1881 aj.). Tato kritika má trvalý význam při studiu úlohy zestátňování podniků za kapitalismu. Časopis „Sozialdemokrat" si brzy vydobyl vážnosti a sehrál významnou roli mezi členy strany a dělníky v Německu.

Dopisy nás seznamují též s náhledem Marxe a Engelse na řadu postav v tehdejším německém dělnickém hnutí, vypovídají o jejich vztahu k nim. Uveďme zde alespoň některé z nich. O W. Liebknechtovi — viz Engelsův dopis F. A. Sorgovi z 20. června 1882 a Marxův dopis Engelsovi z 10. srpna 1882. O G. H. Vollmarovi v Engelsových dopisech Marxovi z 11. a 21. listopadu 1882 a A. Bebelovi z 28. října 1882. Zajímavé jsou postřehy k tehdy mladému, v dělnickém hnutí začínajícímu K. Kautskému (srovnej Marx J. Longuetové 11. dubna 1881, Engels E. Bernsteinovi 12. března 1881 a A. Bebelovi 25. srpna 1881 a Engelsovy dopisy K. Kautskému). Je až zarážející, jak pozdější vývoj K. Kautského pravdivost mnoha tehdejších Marxových a Engelsových postřehů jen potvrdil. Vysoce oceněn je tu August Bebel: „...jedinečný zjev v německé (a dá se říci v ‚evropské') dělnické třídě" (Marxův dopis Engelsovi z 16. září 1882, viz také Engels E. Bernsteinovi 25. a 31. ledna 1882 aj.).

Korespondence zařazená do tohoto svazku je cenným zdrojem k historii francouzského dělnického hnutí. Na přelomu 70. a 80. let minulého století podnikli Jules Guesde, Paul Lafargue aj. pokus o vytvoření jednotné dělnické politické strany. Roku 1879 byla na sjezdu v Marseille založena Dělnická strana, „první organizace skutečné dělnické strany" (Marx Engelsovi 22. listopadu 1882). V následujícím roce zajel Guesde do Londýna za Marxem a Engelsem a za účasti P. Lafargua tu vypracovali pro stranu program. V dopise E. Bernsteinovi z 25. října 1881 Engels líčí některé okolnosti vzniku tohoto programu, který ve své době byl nejdokonalejším programem, jaký byl vypracován. Marx „nadiktoval... úvodní část... Byl to mistrovský kus pádné argumentace, stručný a masám srozumitelný, jen málokdy jsem se setkal s něčím, co by mě svou vybroušenou formulací tak uchvátilo".

Ve francouzské Dělnické straně od jejího založení panovalo ostré napětí mezi kolektivistickým směrem, který se přihlašoval k vědeckému komunismu Marxe a Engelse a byl reprezentován J. Guesdem a P. Lafarguem, a oportunistickým, tzv. posibilisty J. Brousse a B. Malona, kteří neměli žádné zásady, představy a cíle, kromě osobních ambic. Napětí vyvrcholilo v září 1882 rozkolem Dělnické strany. Francouzské dělnické hnutí pak až do počátku

našeho století zůstalo politicky roztříštěné a na rozdíl od jiných evropských zemí nemělo svou jednotnou reprezentativní politickou stranu.

Marx a Engels ve svých dopisech socialistům různých zemí objasňovali soustavně situaci ve francouzském dělnickém hnutí na začátku 80. let. Ve sporech uvnitř Dělnické strany viděl Engels zásadní věc: „...má být veden boj jako *třídní boj* proletariátu proti buržoazii, nebo má být dovoleno opravdu oportunisticky (nebo jak se říká v socialistické řeči: posibilisticky) se vzdát třídního charakteru a programu hnutí všude tam, kde tím lze získat víc hlasů..." (dopisy A. Bebelovi 28. října 1882 a E. Bernsteinovi 20. října 1882). Posibilisté obětovali proletářský charakter hnutí, čímž nevyhnutelně způsobili rozkol a toho Marx a Engels nijak nelitovali. Rozchod s pravicovými oportunisty považovali naopak za nutný pro další zdravý vývoj revolučních stran (srovnej například Engelsovy dopisy Marxovi z 23. listopadu 1882 a Bernsteinovi z 20. října 1882).

Sympatie Marxe a Engelse patřily ve Francii guesdovcům, ve kterých spatřovali spolehlivé a upřímné revolucionáře, třebaže na jejich adresu neváhali zároveň vyslovit mnohé velmi tvrdé výtky. Kritizovali jejich netrpělivost, osobní tón jejich polemik s odpůrci, to, že se snadno dávají vyprovokovat, doktrinářství a sklon k zjednodušování a k prázdné ultrarevoluční frazeologii (srovnej Marxovy dopisy Engelsovi z 27. listopadu 1882 a L. Lafarguové z 14. prosince 1882, dále Engelsovy dopisy K. Kautskému z 27. srpna 1881 a E. Bernsteinovi z 25. října 1881 a 22. září 1882 aj.). O Guesdovi psal Engels jako o nervově nemocném, který si myslí, že brzy zemře a chce tedy ještě něco ve svém životě prožít. Z toho a z jeho „chorobného rozjitření plyne také přehnaná, v mnoha směrech i zhoubná činorodost za každou cenu".

Posibilisté po rozkolu založili vlastní stranu a strhli s sebou (mj. též dík vážným taktickým chybám guesdovců) většinu bývalé jednotné strany. Dopisy jsou tvrdou kritikou této francouzské varianty oportunismu. Momentálním výhodám obětovali posibilisté třídní charakter strany a stali se podle Engelse „*přívěskem radikální buržoazní strany*... A dělničtí vůdci, kteří se propůjčí k tomu, aby vyráběli pro radikály takové dělnické hlasovací stádo, se v mých

očích dopouštějí *přímé zrady*" (Engels E. Bernsteinovi 28. listopadu 1882).

Engels odhaloval a odsuzoval nacionalistické podtóny a germanofobii, které posibilisté v dělnickém hnutí Francie utvrzovali schémata asi tohoto druhu: Marx je Němec, Prušák (srovnej Marxův dopis Engelsovi z 30. září 1882), marxismus je tudíž německý výtvor a přebírat jej by bylo nevlastenecké (srovnej Engelsův dopis E. Bernsteinovi z 25. října 1881). Když někteří poukazovali na to, že posibilisté získali většinu, Engels odpovídal, že je vždy lepší „být se správným programem přechodně v menšině... než mít bez programu veliký, ale přitom skoro jen fiktivní okruh přívrženců" (Engels E. Bernsteinovi 28. listopadu 1882). Několik poznámek tu najde čtenář k G. Clemenceauovi, který se stal známým francouzským státníkem za první světové války a v 80. letech teprve vlastně vstupoval do politiky a koketoval též se socialismem (například Marxův dopis Engelsovi z 30. září 1882).

Dopisy obrážejí též všeobecné poměry a stav dělnického hnutí ve Velké Británii. Velká Británie začala ztrácet svou někdejší průmyslovou a obchodní převahu ve světě. Na paty jí začaly šlapat Německo a Spojené státy, o kterých Engels psal, že se objeví na trhu jako „nejnebezpečnější konkurent Anglie". Velká Británie zůstávala však současně největší koloniální metropolí a její koloniální výboje se právě dovršovaly.

Terčem kritických komentářů Marxe a Engelse tu jsou parlamentní poměry a politika za vlády „stařičkého svatouška", buržoazního liberála Gladstona. „Klamat ostatní a tím sama sebe — to je *parlamentní moudrost* v kostce" (viz Marx N. F. Danielsonovi 19. února 1881). Tradiční Achillova pata britské politiky, Irsko, toto „anglické Vendée", je předmětem, jímž se v řadě dopisů zabýval zejména Engels. V dopisech J. Longuetové z 24. února 1881 a E. Bernsteinovi z 26. června 1882 mluví o některých stránkách historie irského problému, analyzuje hlavní proudy irského hnutí, jeho stav a perspektivy na počátku 80. let (srovnej též Engels E. Bernsteinovi 12. března 1881 a Marx J. Longuetové 11. dubna 1881) a dochází k závěru, že případné irské povstání nemá vyhlídky, ledaže by byla válka. Protože však na válku nelze pomýšlet, „zůstává Irům jen konstituční

cesta pozvolného dobývání jedné pozice za druhou" (Engels E. Bernsteinovi z 26. června 1882).

Britské dělnické hnutí bylo stále v zajetí tradeunionistických představ omezujících dělnický boj pouze na mzdové a hospodářské požadavky. Politicky bylo ve vleku buržoazní liberální strany. Tento stav nijak významněji nezměnilo ani určité oživení zájmu o socialismus mezi dělníky a radikální inteligencí (srovnej Marxův dopis P. L. Lavrovovi z 23. ledna 1882) na počátku 80. let, jehož projevem bylo založení tzv. Demokratické federace, jež měla sdružovat socialistické a radikální dělníky. Pro tuto federaci napsal pozdější socialistický vůdce H. M. Hyndman program, jehož některé pasáže byly volně, bez ohledu na souvislost, a navíc mnohdy nepřesně převzaty a přeloženy z Marxova Kapitálu. Marx a Engels v různých dopisech poukazovali, že Demokratická federace nemá mezi dělnictvem vliv (například Engelsův dopis E. Bernsteinovi z 3. května 1882). Hyndmana charakterizovali jako buržoazního demokrata, který se socialismem má málo společného. O vývoji Marxova vztahu k Hyndmanovi a o důvodech rozchodu s ním si lze učinit představu zejména z Marxových dopisů F. A. Sorgovi z 15. prosince 1881 a H. M. Hyndmanovi z 2. července 1881 a dále z Engelsova dopisu H. M. Hyndmanovi z 31. března 1882.

V dopisech J. Ph. Beckerovi z 10. února 1882 a G. Shiptonovi z 15. srpna 1881 osvětluje Engels pozadí své dočasné spolupráce s tradeunionistickým listem „Labour Standard". Šlo mu hlavně o to, aby přispěl k politickému osamostatnění britského dělnictva, k jeho „emancipaci z moci liberálních kapitalistů".

Některé z dopisů, zejména Engelsův dopis K. Kautskému z 12. září 1882, odhalují kolonialismus jako zdroj oportunismu v britském dělnickém hnutí („...dělníci se čile přiživují na anglickém monopolu na světovém trhu a v koloniích"). Koloniální otázky, praxe koloniální politiky, úvahy o pravděpodobném dalším vývoji koloniálních národů — to je vůbec jeden z bodů, jemuž Marx a Engels věnovali stálou pozornost. A projevuje se to pochopitelně i v korespondenci tohoto svazku. Reaguje se tu na obsazení Egypta Anglií v roce 1882 (Marxův dopis dceři Eleanor z 9. ledna 1883 a Engelsův dopis Marxovi z 26. srpna 1882). V prvních měsících roku

1882 se Marx léčil v Alžíru. Svá pozorování o tamějších koloniálních poměrech vylíčil zejména v dopisech Engelsovi z 8. dubna 1882 a L. Lafarguové ze 13.—14. dubna 1882.

Zájem budí ta část korespondence, která nám přibližuje vztahy Marxe a Engelse k revolučnímu pohybu v Rusku. Určitá svědectví o nich vydávají dopisy nejen ruským revolučním a politickým činitelům — N. F. Danielsonovi, V. Zasuličové, P. L. Lavrovovi atd., ale i jiným osobám. V dopise V. Zasuličové z 8. března 1881 vyjadřuje Marx svůj názor na úlohu ruské občiny ve spojení s perspektivou lidové revoluce. V souvislosti s atentátem na cara Alexandra II. oceňuje narodniky (viz dopis J. Longuetové z 11. 4. 1881). Marxe živě zajímal ohlas jeho prací v Rusku. V dopise L. Lafarguové ze 14. prosince 1882 psal, že některé z tehdejších ruských publikací tištěných v Rusku „... svědčí o velkém ohlasu mých teorií v oné zemi. Nikde jinde mi můj úspěch není tak milý...“ Engels očekával, že v Rusku „nastoupí do boje předvoj revoluce“ (dopis J. Ph. Beckerovi z 10. února 1882).

Třebaže nelze v této předmluvě vyjmenovat všechny problémy, jichž se korespondence tak či onak dotýká, bylo by přece jen určitým opomenutím, kdybychom alespoň povšechně neupozornili na některé další. Engels psal v letech, z nichž pochází tato korespondence, mimo jiné svou práci o starogermánské marce. A tak tu nacházíme různé poznámky k starým společnostem (například Engels Marxovi 8. února 1882), k německému nevolnictví (Engels Marxovi 16. února 1882) aj. Z ekonomických otázek upozorněme na hodnocení názorů H. George, rozšířených tehdy hlavně v USA (viz zejména Marxův dopis F. A. Sorgovi z 20. června 1881). Za zmínku stojí dále Engelsovy poznámky k ekonomické úloze burzy (dopis E. Bernsteinovi z 8. února 1883) a k takzvanému bimetalismu (dopis E. Bernsteinovi z 10. května 1882).

Korespondence obráží hluboký a všestranný Marxův a Engelsův zájem o matematiku, přírodní vědy a rozvoj techniky. Několik dopisů se zabývá Marxovými rukopisy o dějinách diferenciálního počtu (str. 40—42, 137—139). Engelse neobyčejně zaujaly pokusy o přenášení elektrické energie na dálku. Rozpoznal ihned společenský dosah tohoto objevu: jestliže se „zčista jasna zužitkuje všech-

na ta ohromná spousta vodních sil, které dosud ležely ladem", nově získaná energie „se musí nakonec stát jednou z nejúčinnějších pák ke zrušení protikladu mezi městem a vesnicí" a výrobní síly v důsledku netušeného rozmachu „se budou stále rychleji vymykat z rukou buržoazie" (str. 133 a 493). Tento vynález potvrdil i určitý poznatek o míře pohybu, který poprvé vyslovil Engels (str. 143—144). Ve všech těchto bodech je korespondence doplňujícím zdrojem informací k Engelsovu dílu „Dialektika přírody", neboť nejeden z jeho fragmentů byl napsán právě na počátku osmdesátých let.

Všude, ať v společenskovědní a politické či přírodovědní oblasti, tu prolíná jako červená nit úporná a cílevědomá snaha obou zakladatelů vědeckého komunismu proniknout pod povrch věcí, k jejich podstatě, ale zároveň být nad nimi, vidět jejich historické místo a vzájemné souvislosti, a současně s tím i pečlivost a důkladnost, s níž Marx a Engels zkoumají každý jev, i zase zdrženlivost v soudech, dokud se s věcí zevrubněji neobeznámí.

14. března 1883 Karel Marx zemřel. „Největší hlava druhé poloviny našeho století přestala myslet... Co tento člověk pro nás znamenal v teorii a ve všech rozhodných chvílích i prakticky, to si dovede představit jen ten, kdo s ním neustále žil," říká Engels v dopisech E. Bernsteinovi a W. Liebknechtovi ze 14. března 1883. Telegramy a dopisy B. Engelse rozeslané do světa se zprávou o smrti K. Marxe uzavírají tento svazek.

Josef Buk

KAREL MARX

A

BEDŘICH ENGELS

DOPISY

LEDEN 1881 — BŘEZEN 1883

PRVNÍ ČÁST

KORESPONDENCE MEZI MARXEM A ENGELSEM

ČERVENEC 1881 — LEDEN 1883

1881

1

Engels Marxovi

do Eastbournu[1]

122, Regent's Park Road, N. W.
[Londýn] 7. července 1881

Milý Mouřeníne,

v minulém dopise[2] jsem úplně zapomněl napsat o penězích; protože je tu Schorlemmer, nemám tolik volna, abych vyřídil všechno, co je třeba. Můžeš teď dostat 100 až 120 liber št. a jde jen o to, zda je budeš chtít všechny najednou a kolik odeslat a kolik nechat tady? Jakmile dostaneš tento dopis, pošli *ihned* dispozice, tak abych měl odpověď *už zítra*. Schorlemmer a Pumps jdou totiž zítra večer do divadla a já zůstávám doma, takže mohu ihned vyplnit šek na Lenčino jméno a donést jí ho; Tvá žena nebo Ty můžete rozhodnout, jak s penězi naložit.

Tussy a Dolly Maitlandová hrály obě velice pěkně; ta malá se výborně ovládala a vypadala na jevišti docela roztomile. Tussy byla výborná ve vášnivých scénách, jen bylo trochu vidět, že si za svůj vzor vybrala Ellen Terryovou, Radford zase Irvinga, ale to si brzy odvykne; chce-li se veřejně prosadit, musí si bezpodmínečně vytvořit vlastní styl, a to ona dokáže.

Jak jsem slyšel, neměl mořský vzduch na Tvou ženu zatím ještě očekávaný účinek; v prvních dnech se to někdy stává; může se ještě dostavit a doufejme, že se dostaví.

Pumps jede v pondělí se Schorlemmerem do Manchesteru pro malou Lydii; prý jste napsali Tussy, aby přijela za Vámi, já bych pak přijel možná později, až bude Pumps zase tady. My patrně

vyrazíme brzy do Bridlington Quay[3] a později, až se Schorlemmer vrátí z Německa, spolu s ním na Jersey; aspoň to tak zatím plánujeme.

Všichni srdečně zdravíme Tvou ženu a Tebe.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

2

Marx Engelsovi

do Londýna[4]

27. července 1881
11, Boulevard Thiers
Argenteuil

Milý Engelsi,

dnes toho moc nenapíšu, protože jsem musel odeslat spoustu dopisů a ta drobotina* si mě první den zabrala právem pro sebe.[5]

Cesta z Londýna do Doveru proběhla nad očekávání dobře; tj. mé ženě bylo sice hodně nevolno, když jsme vyrazili z Maitland Park, ale nepozorovala, že by se to cestou nějak zhoršilo. Na lodi se uchýlila ihned do dámské kajuty, kde si mohla lehnout na báječnou pohovku. Moře bylo naprosto klidné, počasí nádherné. Když jsme přistáli v Calais, bylo jí líp, než když jsme opouštěli Londýn, a rozhodla se pokračovat v cestě. Naše jízdenky nám dovolovaly přerušit jízdu jedině v Calais a Amiensu. V Amiensu (asi 2 hodiny jízdy do Paříže) usoudila, že jsme už příliš blízko, abychom udělali zastávku. Mezi Amiensem a Creil cítila, že se blíží diarrhoea, a útroby se jí začaly také silněji zvedat. V Creil stojí vlak pouze 3 minuty, přesto si však ještě stačila ulevit. V Paříži, kam jsme dorazili v $^1/_2$8 večer, nás přivítal na nádraží Longuet. Jenže z této stanice odjížděl přímý vlak do Argenteuil příliš pozdě, aby se vyplatilo čekat. Když nám tedy celníci prohlédli kufry, vydali jsem se drožkou na nádraží St. Lazare a po chvilce čekání jsme vyjeli vlakem k cíli, dostali jsme se tam však až kolem desáté

* Marxovi vnukové Jean, Henri, Edgar a Marcel Longuetovi.

Ženě bylo velice špatně, ale dnes ráno (alespoň teď, kolem desáté) se cítí líp, než tomu bývalo v tuto dobu v Londýně. Nazpět však rozhodně pojedeme v mnohem kratších etapách.

Longuet mi dnes představí svého doktora*, takže kdyby se vrátila diarrhoea, bude ihned po ruce pomoc.

Tady jsou všichni zdraví, jen Johnny a Harry se trochu nachladili, což zavinila změna teploty (ty dny strašného vedra uondaly všechny děti, nejvíc Johnnyho). Pro *letní pobyt* je tenhle byt skvělý a zřejmě sloužil kdysi k tomu účelu nějakému boháči.

Srdečné pozdravy Pumps.

Tvůj
Mouřenín

Zdá se, že Tussy napsala o mém příjezdu svému tamějšímu dopisovateli**, a tak, jak se dovídám od Longueta, je to už veřejné tajemství. „Anarchisté", říká Longuet, v tom budou vidět můj zlovolný volební manévr.[6] Clemenceau mu řekl, abych z policie neměl naprosto žádné obavy.

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Dourlena.
** Carlu Hirschovi.

3

Engels Marxovi

do Argenteuil[4]

1, Sea View
Bridlington Quay, Yorkshire
29. července 1881

Milý Mouřeníne,

dostal jsem Tvůj dopis včera ráno, ještě před naším odjezdem[7], a byl jsem moc rád, když jsem četl, že Vám cesta ještě poměrně tak dobře dopadla. Ale je správné, že chceš, aby se zpátky cestovalo s přestávkami; vždyť je to strašně riskantní nechat nemocnou ženu celých 12 hodin na nohou. Doufám jen, že změna vzduchu a prostředí se nemine s žádoucím účinkem.

My jsme vyjeli v 10.30, dorazili sem v 5.05, minus můj kufr, který se zatoulal, ale večer už byl tady; asi po čtvrthodince hledání jsme si našli skvělý a nepříliš drahý byt (o dva domy dál od loňského, ale je po všech stránkách mnohem lepší), včera nám trochu pršelo, ale dnes se podle všeho pomalu vyjasní. Abych se zajistil pro případ deštivého počasí, které nás v Londýně poslední dobou zase neodbytně provázelo, přinesl jsem si předevčírem od Tussy Skaldina a první dva svazky Maurerových Fronhöfe[8].

Chceme tu zatím zůstat 3 týdny, možná 4, až jaké bude počasí a ostatní okolnosti. Šek mám u sebe; budeš-li potřebovat, nic se neostýchej a dej mi vědět, jakou asi částku potřebuješ. Tvá žena si nesmí nic odpírat; jestliže by něco chtěla nebo jestliže víte, co by jí udělalo radost, ať si to také dopřeje.

Tussy byla předevčírem ještě u nás, a tak jsem s ní šel napřed pro ty knihy a pak na sklenku nezbytného plzeňského. Tady se

člověk bez německého piva přece jen jakž takž obejde, hořké „ale“* v malé kavárničce u přístaviště je výtečné a pění jako německé.

Brzy zase napiš, jak se máte.

Všichni srdečně pozdravujeme Tvou ženu a Jenny. Pumps vzkazuje zvlášť pozdravovat Johnnyho, já rovněž. Pozdravuj také Longueta.

Tvůj
B. E.

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* anglické pivo.

4

Marx Engelsovi

do Bridlington Quay[4]

3. srpna 1881
11, Boulevard Thiers, Argenteuil

Milý Frede,

je mi velice trapné, že tak neomaleně dotírám na Tvou pokladnu, ale anarchie, která poslední 2 roky vládne v mé domácnosti a má na svědomí všelijaké nedoplatky, doléhá na mne už drahnou dobu. 15. tohoto měsíce musím v Londýně zaplatit 30 liber št. a nosím to v hlavě už ode dne našeho odjezdu.

Není vůbec jasné, kdy se vrátíme. Zakoušíme tu den co den tytéž změny stavu jako v Eastbournu[1], jen s tím rozdílem, že z ničeho nic přijdou strašlivé bolesti, jako zrovna včera. Náš doktor Dourlen, je to výtečný lékař a naštěstí bydlí docela blízko, ihned zasáhl a aplikoval jeden ze silných opiátů, jež Donkin zcela vědomě nechával jako rezervu. Nato měla klidnou noc a dnes se cítí tak dobře, že vstala výjimečně už v jedenáct a rozptyluje se ve společnosti Jenny a dětí. (Diarrhoea se zastavila druhého dne po našem příjezdu. Dourlen hned řekl: je-li to jen ojedinělé, nic to neznamená; ale může to být také symptom, že jsou infikovány přímo vnitřnosti. Naštěstí tedy tomu tak nebylo.)

Dočasná „zlepšení" ovšem nijak nebrání přirozenému postupu choroby, ale klamou mou ženu a posilují Jenny — přestože jí to vymlouvám — v přesvědčení, že musíme zůstat v Argenteuil co nejdéle. Vidím do toho lépe, a tím víc se strachuji. Včera v noci jsem se fakticky poprvé zase trochu slušně vyspal. Já jsem tím vším tak otupěl, jak kdybych mlýnské kolo v hlavě měl.[9] Proto jsem se

také až do dneška zdržoval výhradně v Argenteuil, nezajel jsem si ani do Paříže, ani jsem nikoho v Paříži nevybídl jedinou řádkou, aby mě přišel navštívit. Hirsch* už právem řekl Longuetovi v redakci „Justice", že ho tato „zdrženlivost" udivuje.

Ke všemu se tu ještě v posledních 5 dnech odehrávalo kotzebuovské drama.

Jenny měla za kuchařku velmi živé vesnické děvče a byla s ní všestranně spokojena, protože se i k dětem chovala velice laskavě. Její bývalá paní, žena dr. Reynauda (rovněž lékař v Argenteuil), jí dala jen to „negativní" vysvědčení, že opustila svou službu *dobrovolně*. Staré matce Longuetové, která se všemožně pokouší dostat Jenny pod své komando, se to nechtělo líbit a neměla nic chytřejšího na práci než napsat paní Reynaudové na vlastní pěst dopis.

Madame Reynaudová je hezká koketka a její muž strašný hlupák; dějí se tedy v domě tohoto páru věci, o nichž se v Argenteuil hodně povídá. *Nevěděli, že jejich bývalá služka si našla místo opět v Argenteuil*, a ještě k tomu u pana Longueta, u intimního přítele dr. Dourlena, jehož žena je intimní nepřítelkyně madame Reynaudové! Takhle se to nemohlo nechat.

A tak jednoho krásného dopoledne přichází madame Reynaudová — Jenička ji dosud osobně neznala — a vypráví Jeničce, že děvče mělo nepěkné aféry s mužskými (a madame?), ale co horšího, je prý to zlodějka, konkrétně prý jí ukradla zlatý prsten; ujišťuje Jenny, že chce věc vyřídit *en famille***, že se nemíní obracet na „úřady" atd. Krátce a dobře, Jenička zavolá děvče, madame Reynaudová jí promlouvá do duše a zároveň jí vyhrožuje, děvče se přizná, vrátí jí prsten — a *potom* dr. Reynaud udá tu chuděru *smírčímu soudci*. Výsledek: včera ji odvedli do Versailles k vyšetřujícímu soudci. Víš, že jako pozůstatek římského práva, kde familia = servi***, předává code ty malé zločiny, které se obvykle řeší před policejním soudem, porotě.

Jenny mezitím zašla za smírčím soudcem; je to velice hodný

* Carl Hirsch.
** *v rodinném kruhu.*
*** rodina = otroci.

člověk, ale jakmile dostal oficiální udání, nemohl už nic dělat. Přesto však výpovědi Jenny, které soudce zaznamenal písemně, a mimosoudní procedura Reynaudové, kterou Jenny rovněž uvedla do protokolu, děvčeti prospějí.

Smírčí soudce se sice divil, že Jenny děvče brání, ale bral to všechno s humorem. Ptal se jí: Nechcete přece hájit krádež? — Ovšemže ne, pane, ale začněte napřed zavírat všechny velké zloděje z Argenteuil, a ty z Paříže ještě k tomu!

Dalším výsledkem je, že Jenny zůstala bez kuchařky. To hloupé děvče z Londýna — je to sestra Carryové, která u nás kdysi bývala — se k tomu vůbec nehodí, kromě toho má plné ruce práce se 4 dětmi.

Apropos. Nordau — který vystrnadil Hirsche z „Vossische Zeitung" — dostal francouzský řád! Nato ho Hirsch denuncoval u „*Justice*"! Ta pak napadla ministerstvo, že uděluje řád takovému pomlouvači Francie (je to německo-maďarský Žid, psal pro Bismarcka proti Tissotově „opravdové zemi miliard"[10]), stejně jako Bleichröderovi, který chtěl krásné Francii napařit místo 5 miliard pokuty[11] celých 10.

Hlupák Nordau, teď je v Paříži, odpovídá dopisem na adresu „Justice", v němž se představuje jako ochránce Francie. Nato byl v „Justice" a o den později v „République française" odhalen.

Salut.

Tvůj
Mouřenín

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

5

Engels Marxovi

do Argenteuil[4]

1, Sea View
Bridlington Quay, Yorkshire
6. srpna 1881

Milý Mouřeníne,

Tvůj dopis sem přišel předevčírem večer, díky obálce skoro otevřený. Na včerejšek jsme si domluvili výlet na mys Flamborough Head, takže se k odpovědi dostávám až dnes.

S těmi pitomými 30 librami št. si už nelam hlavu. Nedostanu-li od Tebe jiné pokyny, pošlu na ně *určitě včas* šek Tussy, a Ty jí laskavě dej instrukce. Kdybys však potřeboval *víc*, dej mi to vědět, napsal bych šek na větší částku. Vzal jsem si totiž s sebou jen několik šekových formulářů a musím s nimi vystačit.

Srdečné díky za zprávy o pacientce*. Na Tvém místě bych dodržel lhůtu, kterou stanovil Donkin, tak přesně, jak je to jen možné, tamější lékař** Ti v tom určitě také pomůže. Kdyby se bolesti zvětšovaly, mohly by se nakonec objevit i cestou a Vy byste se dostali do velkých nesnází.

Ta příhoda se služkou je určitě komičtější pro nás než pro chudáka Jeničku, štěstí je, že tam teď má aspoň Lenku. Člověk neví, která z těch francouzských měšťaček zaslouží větší obdiv, stará matka Longuetová, která se pod záminkou, že Jenny musí dostat bezúhonnou službu, pečlivě stará, aby neměla nikdy žádnou, anebo ta dobračka paní doktorová***, která dá své slovo (bez něhož by ten

* o Jenny Marxové.
** Dourlen.
*** Reynaudová.

prsten už nikdy nespatřila) a pak tento slib ve jménu veřejné morálky hned zruší, jakmile dostane svůj prsten zpátky.

Tady u moře běží všechno podle obvyklého, dost nudného pořádku, jenže jsem bohužel musel zanechat koupání, poněvadž po něm pokaždé hůř slyším. Je to pro mne velice mrzuté, ale nejde to jinak, nechci-li předčasně ohluchnout jako Allsop. Dnes napíšu Lauře a pozvu ji, aby sem na nějaký čas přijela, mohla by si to pak zařídit tak, aby při Vašem návratu byla už zas v Londýně, anebo přinejmenším brzy nato.[12]

Přikládám Gumpertův dopis, který Tě překvapí. Nemusím Ti snad říkat, že tu jde o sestru londýnské Berty Böckerové, která žije v Manchesteru.*

Je opravdu nepochopitelné, jak mohl Nordau dostat řád. Ještě docela nedávno jsem četl v „Kölnische Zeitung" víc než pochvalnou anonci jeho nestydaté knihy „Aus dem wahren Milliardenlande".[13] Ale s Bleichröderem to jde potud krásně dohromady, že i Nordau dospívá k závěru: v té zemi se toho dá ještě moc a moc nahrabat, a to si ti pruští krkounští junkeři zapíší za uši.

Dochází mi inkoust, zbývá ho už tak tak, aby to stačilo pro Lauru, proto končím a všechny Vás srdečně pozdravuji.

Tvůj
B. E.

Děláš moc dobře, že se přes všechny ty Hirsche atd. nestaráš o Paříž víc, než je Ti vhod.

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 34.

6

Marx Engelsovi

do Bridlington Quay[4]

[Argenteuil] 9. srpna 1881

Milý Frede,

právě jsem dostal Tvůj dopis. Tenhle posílám doporučeně; nějakého čmuchání v dopisech, říká Longuet, se není třeba obávat; ale doporučené dopisy, zejména v takových okrajových místech, jako je Argenteuil, se vypravují rychleji.

V sobotu jsem zavezl svou ženu do Paříže, prohlížela si ji z otevřeného vozu, moc se jí líbila (na mne dělá dojem nepřetržitého jarmarku), přirozeně nějaké zastávky a posezení před kavárnami. Když jsme se vraceli, bylo jí jednu chvíli velmi zle; přesto tam chce znovu.

Cítí se jako obvykle, hned je jí nesnesitelně, hned zase po celé hodiny lépe. Protože ustavičně hubne, je čím dál slabší. Včera trochu krvácela, doktor* v tom vidí symptom slabosti. Řekl jsem mu, že bychom měli vážně pomýšlet na návrat; říká, že s definitivním rozhodnutím můžeme ještě několik dní počkat. Žena sama mi vyvedla pěkný kousek; říkal jsem jí, že odjedeme koncem tohoto týdne, a ona poslala k vyprání spoustu prádla, které *nepřijde zpátky dřív než začátkem příštího týdne*. Určitě Ti zatelegrafuji, kdy odcestujeme (kdyby nebyl čas ohlásit Ti to předem jednoduše dopisem). Kupodivu, ačkoli se v noci zatraceně málo vyspím a přes den se z těch starostí také často rozčilím, tvrdí všichni svorně, jak dobře vypadám, a doopravdy je to tak.

* Dourlen.

Astma má Jenička silné, protože v domě velice táhne. To dítě to jako vždy snáší hrdinně.

V neděli jsem měl Heleně ukázat Paříž, proto jsem napřed napsal Hirschovi*, a zrovna včas. Chtěl právě *odcestovat* (k velké nelibosti Kaubově a k zlosti své ženy) do Německa. Chce dokázat stranickým předákům v Německu, že to není nic tak neobyčejného, když se člověk vystavuje nebezpečí, že ho policie zadrží. Včera už byl v prachu.

Včera tu byli na obědě Jaclard a jeho Ruska**, roztomilý pár. Dnes se bude představení opakovat, tentokrát s Lissagarayem a se ženou našeho doktora (přijde se svou sestrou).

Jaclard nám vyprávěl, že se zúčastnil volební schůze[6] v Batignolles, kde vystoupili jako kandidáti: *Henry Maret*, náš *dr. Regnard* a — *Pyat*, který se tam najednou — *samozřejmě se svolením policie* — zčistajasna vynořil. Pyat byl žalostně vypískán. Když mluvil o Komuně, křičeli na něho ze všech stran: Vous l'avez lâchée!*** O nic líp nedopadl ani Regnard. Ten blázen chtěl překvapit a udělat dojem hlubokomyslného muže, začal tedy prohlášením: Je suis contre la liberté!"† Všeobecný povyk! Nic mu nepomohlo dodatečné vysvětlení, že tím myslí „svobodu kongregací". Protiklerikální bojovník†† propadl, Henry Maret jakbysmet.

Možná že krajní levice početně něco získá, ale hlavním výsledkem bude pravděpodobně Gambettovo vítězství. Krátká předvolební doba zajišťuje ve francouzských poměrech rozhodující slovo pletichářům, kteří mají v rukou četné „tvrze", těm, kdo budou s největší pravděpodobností rozdělovat místa ve vládní mašinérii a kdo disponují „státní pokladnou" atd. „Grévyovci" by byli mohli Gambettu porazit, kdyby byli měli dost energie a kdyby byli po jeho posledních neúspěších vyhodili jeho satelity Cazota, Constanse a Farra z kabinetu. Protože to neudělali, říkají si kariéristé, burzovní spekulanti atd. atd., že Gambetta je ten pravý muž! Netroufli si zaútočit na jeho pozice, nedá se na ně spolehnout. Každodenní

* Carlu Hirschovi (viz tento svazek, str. 242).
** A. V. Korvinová-Krukovská.
*** Vy jste ji nechal na holičkách!
† „Jsem proti svobodě!"
†† V originále: Der Kulturkämpfer.

všeobecné útoky na Gambettu v radikálním a reakčním tisku jen posilují jeho postavení, přes všechny pitomosti, které nadělá. A rolník v něm ke všemu vidí nec plus ultra *možný* republikanismus.

Zároveň s tímto dopisem píšu také Tusičce, abych jí dal instrukce. Budu ještě potřebovat nějaké peníze, protože cesta bude tentokrát dražší (mimoto se doktor domnívá, že několik dní pobytu na mořském vzduchu v Boulogni by mohlo na pacientku blahodárně působit), doktor pošle jistě pořádný účet, a Jeničce musíme také nějak uhradit výdaje, které s námi má.

Gumpert tedy zakládá třetí (resp. druhou) rodinu. Hodně štěstí! Pro doktora je takový krok rozumný. Na manchesterskou Böckerovou slyšela má žena z různých stran mnoho chvály.

Salut.

Tvůj
Mouřenín

Beesly se čím dál víc zesměšňuje. Tomu velebení Maxe Hirsche v „Labour Standard“[14] by měl Weiler udělat přítrž.

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

7

Engels Marxovi

do Argenteuil

1, Sea View, Bridlington Quay
Yorkshire 11. srpna 1881

Milý Mouřeníne,

Tvůj doporučený dopis přišel včera večer, ale rovněž otevřený, a tentokrát *úplně*. Přikládám Ti obálku, abys to viděl: nebyl totiž zalepený.

Tussy jsem právě poslal *doporučeně* šek na 50 liber št. Kdybys chtěl, aby se část nebo celý zbytek 20 liber (po odečtení těch 30 liber, o kterých ses zmiňoval) poslal do Paříže, může to Tussy obstarat rychleji, než kdyby sis tam dával proplatit šek vystavený přímo Tobě na Londýn. Poukázku na Paříž může Tussy snadno dostat.

Co se týče francouzských voleb, úplně s Tebou souhlasím. Tahle sněmovna beztak nebude dlouho zasedat, jakmile se odbudou volby podle kandidátních listin, bude zase brzy rozpuštěna.

Včera ráno jsem oznámil panu Shiptonovi*, že už ode mne nebude dostávat úvodníky.[15] Kautsky mi poslal ne dost jasnou věc o mezinárodním továrním zákonodárství[16], v špatném překladu, který jsem opravil a poslal Shiptonovi. Včera přišly korektury a dopis od Shiptona, kterému se 2 místa zdála „moc silná", nehledě k tomu, že jedno z nich navíc špatně pochopil; jestli prý bych je nechtěl zmírnit. Udělal jsem to a odpověděl:

1. co to má znamenat, že mi v úterý — tj. pro mne ve středu —

* Viz tento svazek, str. 244–245.

navrhuje změny, když moje odpověď může dojít zpátky do Londýna teprve ve čtvrtek, *když už* jsou noviny* venku;

2. jestli se mu *tohle* zdá moc silné, co pak teprve mé daleko silnější články, takže bude pro nás oba lepší, když mu je přestanu posílat;

3. napříště už nebudu mít tolik času, abych psal pravidelně jednou týdně úvodník, a měl jsem už v úmyslu mu to oznámit, *až skončí* sjezd tradeunionů (tj. v září)[17]. Ale za těchto okolností by se patrně zlepšil jeho postoj k tomuto sjezdu, kdybych přestal už teď;

4. bylo přece jeho samozřejmou povinností seznámit mě s článkem o odborech Maxe Hirsche[14], *než* šel do tisku. Nemohu setrvávat ve spolupráci s listem, který se propůjčuje k tomu, že vychvaluje tyhle německé odbory, které lze srovnat jen s těmi nejhoršími tradeuniony v Anglii, jež se dají vést lidmi zaprodanými buržoazii nebo přinejmenším placenými buržoazií.** Jinak mu přeji hodně štěstí atd. Dopis dostal dnes ráno.

Nenapsal jsem mu, co mě k tomu hlavně a především vedlo: že moje články neměly vůbec vliv na ostatní obsah listu ani na veřejnost. Pokud nějak zapůsobily, tedy tím, že na ně skrytě reagovali tajní apoštolové svobodného obchodu. List je stále stejnou snůškou všech možných i nemožných vrtochů a v politických jednotlivostech píše ±, ale převážně v Gladstonově duchu. V jednom nebo 2 číslech se zdálo, že se rozproudí nějaká výměna názorů, ale ta zase usnula. Britský dělník už zkrátka nechce dál, musí ho vyburcovat události, ztráta průmyslového monopolu. En attendant, habeat sibi.***

Dnes už jsme tady čtrnáct dní a počasí je proměnlivé, většinou chladné a často pošmourné, ale málokdy opravdu deštivé. Zůstaneme tu aspoň týden, možná dva, ale rozhodně ne déle.

Od té doby, co tu jsem, odbírám „Daily News" místo „Standard". Je pokud možná ještě hloupější: horlí proti vivisekci! I na zprávy je stejně chudý jako „Standard".

* „Labour Standard".
** Viz tento svazek, str. 244–245.
*** Prozatím ať je po jeho vůli.

Hirschovi* se ten výlet možná nevyplatí. Ale ten už jiný nebude. Všem srdečné pozdravy.

Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Carlu Hirschovi (viz tento svazek, str. 33).

8

Marx Engelsovi

do Bridlington Quay

[Argenteuil] 16. srpna 1881

Milý Engelsi,

zítra musíme odjet, protože jsem dostal dopis od slečny Maitlandové*, že Tussy je *velmi nemocná*, nedovoluje slečně Maitlandové, aby se o ni dále starala, nezavolala si doktora atd. Snad, dokonce s největší pravděpodobností, bude muset maminku doprovázet do Londýna Lenka; já tam musím ihned (tj. zítra, a pak jet bez přerušení).

Tvůj
K. M.

O Tussy jsem okamžitě napsal dr. Donkinovi; ale možná že už není v Londýně.

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Dolly Maitlandové.

9

Engels Marxovi

do Londýna

1, Sea View
Bridlington Quay, Yorkshire
17. srpna 81

Milý Mouřeníne,

zrovna jsem dostal Tvůj telegram[18]. Doufám, že Tvá žena cestu dobře přestála, usuzuji tak z toho, že jste podle všeho připluli noční lodí. Napiš mi pár řádků, jak se vede.

O našem odjezdu jsme sami měli jen velice nejasnou představu; pro všelijaké okolnosti jsme se nestačili přichystat na zítřek, kdy vyprší náš týden. Když přišel Tvůj telegram, dohodli jsme se s domácí na nájemném za dalšího půl týdne, a když do toho nic nepřijde, budeme v pondělí večer zase v Londýně. Počasí: skoro pořád pošmourno, déšť na spadnutí, chladno, od včerejška už nadobro deštivo, a Bridlington Quay je za těchto okolností k smrti nudný.

Gambettu v Charonne krásně umlčeli![19]

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize
„Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

10

Engels Marxovi

do Londýna

1, Sea View, Bridlington Quay
18. srpna 1881

Milý Mouřeníne,

teprve včera večer jsem dostal Tvůj dopis z Argenteuil, v němž vysvětluješ svůj nenadálý příjezd. Doufám, že Tussy není opravdu vážně nemocná — ještě předevčírem mi napsala veselý dopis; jistě se dnes večer nebo zítra ráno od Tebe dozvím něco bližšího, také zda Tvá žena s Tebou jela až do Boulogne nebo do Calais a zda jste se rozešli teprve tam.

Včera jsem si tedy konečně dodal odvahy, pustil jsem se i bez pomocné literatury do Tvých matematických rukopisů[20] a měl jsem radost, když jsem zjistil, že se bez té literatury obejdu. K tomu, cos napsal, Ti blahopřeji. Celá věc je naprosto jasná, že člověk opravdu nevychází z údivu, jak ji mohou matematikové tak tvrdošíjně mystifikovat. Ale to pramení z toho, jak jednostranně ti pánové uvažují. Nejde jim do hlavy, že by mohli rázně a bez okolků položit rovnítko mezi $\frac{dy}{dx} = \frac{0}{0}$. A přesto je jasné, že $\frac{dy}{dx}$ může být ryzím výrazem procesu, jímž prošlo x a y, teprve tehdy, zmizí-li poslední stopa *kvant* x a y, zbude-li jen výraz změny, jíž prošly, bez jakékoli kvantity.

Nemusíš se obávat, že by Tě v tom některý matematik předběhl. Vždyť tenhle způsob diferenciace je mnohem prostší než všechny ostatní, takže jsem jej sám zrovna použil, abych si odvodil jeden vzorec, který si momentálně nepamatuji, a abych jej potom

potvrdil obvyklým pochodem. Ten postup by musel vyvolat veliký rozruch, zvláště když přece jasně dokazuje, že obvyklá metoda, která zanedbává dx a dy atd., je *očividně chybná*. A to je na tom obzvlášť pěkné; teprve když $\frac{dy}{dx} = \frac{0}{0}$, *teprve tehdy* je operace matematicky absolutně správná.

Starý Hegel tedy hádal docela správně, když řekl, že základní podmínkou diferenciálního počtu je to, že obě proměnné veličiny musí být v různých mocninách a minimálně umocněny na druhou nebo na půltou.[21] Teď také víme, proč.

Řekneme-li, že v rovnici $y = f(x)$ jsou x a y proměnné veličiny, pak pokud se u toho zastavíme, je to tvrzení bez jakýchkoli dalších důsledků a x a y jsou ještě stále, pro tempore, fakticky konstantní veličiny. Teprve když se promění skutečně, tj. *v rámci funkce*, stanou se z nich skutečně proměnné veličiny, a teprve pak může vyjít najevo v původní rovnici ještě skrytý poměr ne oněch dvou veličin jako takových, nýbrž jejich proměnnosti. První odvozenina $\frac{\Delta y}{\Delta x}$ ukazuje tento poměr, jak k němu dochází v průběhu skutečné změny, tj. v každé *dané* změně; konečná odvozenina $= \frac{dy}{dx}$ ukazuje tento poměr v jeho obecnosti, ryzí, a proto můžeme od $\frac{dy}{dx}$ dospět k jakémukoli libovolnému $\frac{\Delta y}{\Delta x}$, zatímco tento poměr sám kryje vždy jen jednotlivý případ. Ale abychom dospěli od jednotlivého případu k obecnému poměru, musí být jednotlivý případ jako takový zrušen. Funkce tedy nejprve prochází procesem od x k x' se všemi jeho důsledky, a teprve pak můžeme zase klidně připustit, aby se z x' stalo x; není to už to staré x, proměnné jen podle jména, prošlo *skutečnou změnou*, a *výsledek* změny trvá, i když změnu samu zase zrušíme.

Konečně se tu objasňuje to, co už dávno tvrdilo mnoho matematiků, aniž pro to mohli udat racionální důvody, že diferenciální *kvocient* je to prvotní a diferenciály dx a dy jsou odvozené: samo odvození vzorce vyžaduje, aby oba takzvané iracionální činitele tvořily původně jednu stránku rovnice, a teprve když rovnici

redukujeme na tuto její první formu $\frac{dy}{dx} = f(x)$, dá se s tím něco dělat, teprve pak se zbavíme iracionální formy a dosadíme za ni její racionální výraz.

Ta věc mě tak popadla, že mi nejen celý den leží v hlavě, ale že jsem dokonce včera v noci dával ve snu nějakému člověku své košilové knoflíčky, aby určil jejich diferenciály, a on mi s nimi upláchl.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

11

Marx Engelsovi

do Bridlington Quay

[Londýn] 18. srpna 1881

Milý Frede,

teď už asi máš těch pár řádků, které jsem Ti napsal předevčírem z Argenteuil, a tak už víš, že jsem tu bez ženy (ne tedy *s ní*, jak ve svém dopise přirozeně předpokládáš).

Když jsem dostal zprávu, co je s Tussy, rozhodl jsem se odcestovat ještě téhož dne; kdežto žena měla odcestovat *dnes* s Helenou, a to první třídou, napřed do Amiensu a tam přenocovat; příští den do Boulogne a tam si alespoň den odpočinout, kdyby však chtěla, 2 nebo 3 dny; odtud do Folkestonu a pak, podle toho jak se bude cítit, buď ihned do Londýna, nebo teprve (a to se mi zdálo nejlepší) některým z dalších vlaků. Bylo mi přirozeně trapné, že nejedu s ní; ale skutečnou oporu má v Heleně, moje osobní přítomnost nebyla absolutně nutná. Kromě toho ji můj odjezd nutí, aby se konečně odhodlala opustit Argenteuil, což by se při její stupňující slabosti muselo tak jako tak stát.

Opustil jsem tedy v úterý* večer v 7.45 Paříž via Calais expresním vlakem a dorazil jsem do Londýna asi v 6 hodin (ráno).

Telegrafoval jsem ihned dr. Donkinovi, přišel také už v 11 hodin ráno a důkladně Tussy prohlédl. Příčinou všech obtíží je silné nechutenství nervového původu; celé týdny nejí doslova nic, méně než dr. Tanner při svém experimentu[22]. Donkin říká, že tu není žádné organické onemocnění, srdce zdravé, plíce zdravé atd.; celý její stav je způsoben úplným rozrušením činnosti žaludku, který

* 16. srpna.

odnaučila přijímat potravu (a hojné pití čaje to ještě zhoršilo; zakázal jí *okamžitě vůbec pít čaj*), a nebezpečným přetížením nervové soustavy. Z toho pramení nespavost, nervový tik atd. Je div, že takovéto zhroucení nenastalo už dřív. Okamžitě zasáhl, a co je u této osůbky hlavní, přesvědčil ji, že bude-li se poslušně léčit, *nehrozí žádné nebezpečí; bude-li však dělat podle svého, je všechno ztraceno.* (Je o tom také přesvědčen.) Naštěstí slíbila, že bude poslušná, a když dá slovo, také je splní. Později, říká Donkin, bude muset někam ven, aby se rozptýlila.

Pospíchal jsem s odjezdem také proto, že jsem věděl, že Donkin hodlá po 17. srpnu strávit svou dovolenou na Hebridách. Kvůli Tussy se tady zdrží až do soboty a potom opatří pro Tussy a mou ženu za sebe náhradu.

Na poslední schůzi voličů, kde pan Gambetta uslyšel uvnitř sálu[19] to, co mu při prvním bellevillském mítinku[23] pověděl jen dav shromážděný venku, byli také jenom lidé, které sem pozval jeho vlastní výbor, přičemž pořadatelé, jmenovaní k tomu účelu výborem, každého dvakrát přezkoumali, než ho pustili dovnitř. O to je ten skandál významnější. Poobakrát se nejčastěji křičelo: *Galliffet*! Dobrá lekce pro Gambettu, že *italská* neomalenost nejde v Paříži na odbyt. Kdyby Rochefort mohl veřejně promluvit a mohl být přímo navržen za protikandidáta, Gambetta by určitě propadl. Po porážce Komuny ztratilo dělnické obyvatelstvo v Belleville zhruba 20 000 osob, místo nichž přišli převážně drobní šosáci. A také dělnické obyvatelstvo, které v Belleville zůstalo nebo se sem nově přistěhovalo (v obou arrondissementech), patří k těm zanedbaným, arriérés*, a pokud jeho ideál nekončí Gambettou, pak nanejvýš Rochefortem: oba tam byli v roce 1869 zvoleni za poslance.

Pokud jde o stav *parti ouvrier*** v Paříži, pak člověk v tomto ohledu naprosto nestranný, totiž Lissagaray, přiznal, že sice existuje pouze v zárodku, ale přesto *ona jediná* něco znamená vůči buržoazním stranám všech odstínů. Její organizace je sice ještě slabá a víceméně fiktivní, je však dost disciplinovaná, aby mohla ve všech arrondissementech postavit své kandidáty — aby ji bylo na všech

* zaostalým.
** dělnické strany.

schůzích vidět a aby znepříjemňovala život pánům z oficiální společnosti. Sám jsem se na to díval do pařížských listů nejrůznějšího zabarvení a nenašel jsem jediný, který by se nerozčiloval nad touto všeobecnou škodnou — nad parti ouvrier collectiviste[24].

O poslední roztržce mezi vůdci parti ouvrier Ti raději povím až později ústně.

Srdečně zdravím Pumps a paní Rendstonovou.

Tvůj
Mouřenín

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

12

Marx Engelsovi

do Bridlington Quay[25]

[Londýn] 19. srpna [1881], v 11½ večer

Maminka a Helena právě dorazily via Folkestone, v Boulogni udělaly zastávku.

Nenapsal jsem Ti, že Longuet a maličký Harry jsou velice nemocní. Naráz samé neštěstí v rodině.

Salut.

K. M.

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

1882

13

Marx Engelsovi

do Londýna

5. ledna 1882
1, St. Boniface Gardens, Ventnor

Milý Frede,

ve dne chladno a deštivo, v noci vichřice, takový je ráz počasí a podnebí, jaké jsme tu dodnes měli.[26] — Výjimkou byl včerejší den, kdy hodně svítilo slunce a nepršelo. — Podle dopisů, které dostala Tussy, je takhle všude na jižním pobřeží Anglie; rekonvalescenti a jiná čeládka, které je tu všude nemálo, je zklamaná. Qui vivra verra.* Snad se to zlepší.

Nosím teď taky — (pro případ potřeby) — náhubek, alias respirátor; vzhledem k nutným vycházkám člověk pak není tolik závislý na rozmarech počasí.

Kašel neboli katar průdušek je ještě zarputilý a protivný; ale trochu se to přece lepší, tak si mohu v noci na několik hodin zdřímnout a nemusím brát prášky, ačkoli nad nedalekým mořem burácí vítr; naopak, hluk mě spíš uspává.

Moje společnice — Tussy — má hrozné trápení s nervovým tikem, nespavostí atd. Ale přesto doufám, že hojný pohyb na vzduchu — protože denně musí všelicos obstarávat ve „městě" — na ni blahodárně zapůsobí.

Co mě náramně pobavilo, bylo oznámení liberálního sdružení — nevím už jestli v Birminghamu nebo jinde — že při oslavě jakéhosi výročí — promluví nejen starý Bright a proslulý člen obecní rady a volebního výboru Chamberlain[27], ale že prý se dostaví i

* Tak počkáme a uvidíme.

„*syn*" starého Abdiáše, pan Jacob Bright mladší[28] a několik „*slečen*" *Cobdenových*. Nebylo řečeno, zda má být s mladým Abdiášem oddána jedna z těch „slečen" Cobdenových nebo všechny dohromady, tak aby co nejvhodněji a nejspolehlivěji zvěčnily kmen Brightů a Cobdenů.

Jiná podívaná je shromáždění 3000 landlordů v Dublinu[29] za vedení Abercorna, jejichž jediným cílem je „zachovat... smlouvy a *svobodu mezi lidmi v tomto království*". Je to k smíchu, jak se ti mládenci zlobí na pomocné komisaře. Ve své polemice proti Gladstonovi jsou ostatně úplně v právu, ale jenom díky Gladstonovým coercitive measures[30] a jeho 50 000 mužů, nehledě k policii, si tihle pánové mohou dovolit vystupovat proti němu s takovou kritikou a s takovými výhrůžkami. Celý ten povyk má ovšem jenom připravit Johna Bulla na zaplacení „kompenzačních výloh". Dobře mu tak.

Z přiloženého Dietzgenova dopisu poznáš, že ten nešťastník „postupoval" pozpátku a šťastně „dospěl" k fenomenologii. Myslím, že ten případ je nevyléčitelný.[31]

Dostal jsem také velmi laskavý soustrastný dopis od Reinhardta z Paříže, který Tě mimo jiné také vzkazuje pozdravovat. Vždycky se mu velmi zamlouvala moje životní družka.*

Chtěl bych už být zase schopný nějaké činnosti; zatím to bohužel ještě nejde.

Se srdečnými pozdravy od Tussy.

Tvůj
Mouřenín

Poprvé otištěno v knize
„Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Jenny Marxová zemřela 2. prosince 1881.

14

Engels Marxovi

do Ventnoru

Londýn 8. ledna 82

Milý Mouřeníne,

velice nás potěšila zpráva, že Vaše mlčení nemělo žádnou vážnou příčinu, a i když se za nepříznivého počasí nedají čekat nějaké velké pokroky, dosáhlo se hodně už tím, že aspoň to nebezpečí recidiv skoro úplně zmizelo, a to byl přece hlavní důvod, proč Tě poslali do Ventnoru.

Zítra nám tady skončí svátky, Schorlemmer se vrací do Manchesteru, a znovu začne každodenní rachota — už se na ni těším, bylo toho až moc. V úterý u Lenky, v pátek u Pumps, včera u Lafarguových, dneska u mne — a po ránu věčné plzeňské — to nemůže trvat věčně. Lenka byla a je pochopitelně pokaždé při tom, takže nepociťuje příliš svou osamělost.

Určitě ses ještě před obdržením těchto řádků pobavil tou skvostnou proklamací starého Viléma[32], v níž se solidarizuje s Bismarckem a tvrdí, že to všechno je svobodný projev jeho vůle. Dobré je i místo, kde se praví, že v Prusku je králova osoba od nepaměti nedotknutelná. Zvlášť před Nobilingovými broky.[33] Krásná útěcha pro Alexandra II. a III., že jejich osoba je nedotknutelná! Člověku to ostatně připadá, jako by se octl v nějaké travestii časů Karla X., když čte takové tlachání.

Ve „Standardu" byl také zase jednou náramný článek, dopis nějakého ruského generála o celkové situaci a o nihilistech[34], zrovna jako když pruští generálové psali a mluvili v roce 1845 o demagozích[35], liberálech, židech, o špatnosti francouzských principů

a o věčné a všeobecné věrnosti zdravého jádra národa ke králi. Což pochopitelně nezadrželo revoluci ani o jediný den. Četl jsi, jak zemstva rebelují proti Ignaťjevovi, jednak peticemi, jednak tím, že přímo odmítají se scházet.[36] To je velice důležitý krok, první ze strany oficiálních korporací za Alexandra III.

Vám i nám přeji lepší počasí. Včera bylo velice krásně, vál severozápadní vítr, před nímž jste Vy byli chráněni, Schorlemmer a já jsme prochodili celý den a až do půl jedné jsme ještě doprovázeli Lenku od Laury domů, celou cestu pěšky. Dneska ohavně prší, ale přesto jsme se já a Sam Moore, který sem předevčírem zase přijel, hodinku procházeli, když se počasí na chvilku zlepšilo. Teď zase venku pěkně fouká. Jak se vlastně daří Tussy? Všichni ji a Tebe pozdravujeme.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

15

Marx Engelsovi

do Londýna

12. ledna 1882
1, St. Boniface Gardens, Ventnor

Milý Engelsi,

pokusím se tady ještě týden zůstat (je to už třetí počínaje dneškem); zatím se počasí nijak nelepší, spíš naopak. Tussy jede v pondělí do Londýna kvůli nějakému divadelnímu představení, v němž účinkuje, pak se sem zas vrátí.

Když jsem odjížděl z Londýna, musel jsem vydat skoro 20 liber št. z těch 40, které jsi mi dal, na nezbytné věci. Tady mě stojí byt týdně 2 guinea, a s uhlím a plynem, když nepočítám jiné mimořádné výdaje, okolo 2 liber 15 šilinků; ostatní týdenní výdaje asi 4 guinea. Je to strašně moc peněz za to málo, co dokáže klima v tomhle hnízdě. S cestovními výlohami jsem utratil okolo 17 liber a zbývá mi jich ještě 5. S tím nemohu poslední týden vystačit (včetně nepředvídaného výletu Tussy do Londýna a našeho pravděpodobného společného návratu příští týden). Budu proto rád, když mi do příštího pondělka pošleš ještě pár liber, je-li to trochu možné.

Propříště je především třeba, aby Tussy nebyla už zatěžována rolí mé průvodkyně (až se zase vydám na cestu, obejdu se vůbec bez doprovodu). To děvče trpí duševní depresí, jež docela podkopává její zdraví. Ani cesty, ani změna klimatu, ani lékaři nemohou v tomto případě pomoci. Jediné, co se dá pro ni udělat, je vyhovět jejímu přání a nechat ji, aby dokončila své divadelní hodiny u madame Jungové. Plane touhou otevřít si tak, jak věří, cestu k samostatné aktivní umělecké dráze, a jakmile na tohle přistoupíme,

pak má docela pravdu, že ve svém věku nesmí už dál ztrácet čas. Za nic na světě bych nechtěl, aby si to děvče myslelo, že bylo obětováno na oltář rodiny jako „ošetřovatelka" starého muže. Opravdu: jsem přesvědčen, že pro nunc může být jejím lékařem jedině madame Jungová. Tussy je uzavřená; to, co říkám, jsem vypozoroval, nemám to od ní. A není to nijak v rozporu s tím, že příznaky, které nás bezprostředně zneklidňují a jsou děsivé zejména v noci, jak mi prozradila slečna Maitlandová* (byla 2 dny tady) — mají charakter hysterie. Ale ani proti tomu není zatím jiný prostředek než činnost, která by jí vyhovovala a plně ji zaujala. Mám nějaké domněnky o jejích „srdečních" záležitostech; tahle věc je však příliš delikátní, abych ji svěřoval papíru.

Dostal jsem dopis od Sorgových, napsal jej starý Sorge** a podepsali také paní Sorgová a Sorge ml.***, v němž mi navrhují, abych začal nový život, tj. usadil se u nich v New Yorku.[37] Míněno je to určitě dobře!

V „Arbeiterstimme", kde se C. Schramm obořil na Karla Bürkliho, s odvoláním na mne, pouští se teď Bürkli do Schramma[38] a dokazuje mu, že všechno, co Schramm uvádí, nemá s věcí nic společného, protože já se nikde nezabývám tím druhem peněz, které on, Bürkli, navrhuje, totiž „zúročitelnými hypotečními bankovkami". Bürkli se však diví, že se nikde nezmiňuji o Polákovi Augustu Cieszkowském („Du crédit et de la circulation", Paříž 1839), ačkoli „drsný Proudhon" ve svém „Système des contradictions économiques" proti Cieszkowskému (který „objevil" Bürkliho bankovky už dříve) hodně, ovšem s úctou, polemizuje. Tenhle Cieszkowski — hrabě, jak poznamenává rodilý Švýcar Bürkli, a nadto [„doktor filosofie" a „hegelovec"]† a ke všemu „Marxův *krajan*", totiž jako „poslanec za Poznaň" v „pruském" Národním shromáždění — tedy tenhle hrabě atd. mě opravdu jednou v Paříži navštívil (v časech „Deutsch-Französische Jahrbücher") a tak mě uhranul, že jsem nechtěl a ani nedokázal pře-

* Dolly Maitlandová.
** Friedrich Adolph Sorge.
*** Adolph Sorge.
† Na tomto místě je rukopis poškozen.

číst absolutně nic z toho, co sesmolil. Je pozoruhodné, že vynálezci „reálných" úvěrových peněz, které mají zároveň sloužit jako oběživo, na rozdíl od toho, co nazývají „personálními" úvěrovými penězi (jako nynější bankovky), se pokusili o své štěstí už v době založení Anglické banky — v zájmu a z příkazu pozemkové aristokracie —, ale nadarmo.[39] Bürkli se v každém případě hrubě mýlí, pokud jde o „historické" datum zrodu jeho samostatně znovuobjevené Cieszkowského „ideje"!*

Co mě od první chvíle překvapovalo na bismarckovském Vilémově manifestu[32], je to směšování pruského krále a německého císaře! Jako císař nemá přece ten chlapík vůbec žádnou historickou minulost ani hohenzollernské tradice (mezi ty nejskvělejší teď patří cesta — konstituční studijní cesta „prince Pruského" do Anglie![40]). Po všem tom ujišťování Mommsenů, Richterů, Hänelů et tutti quanti, které se zalykalo poddanskou láskou[41], až se z toho zvedal žaludek, je přímo rozkošné, že Bismarck — i když dost pošetile — vynesl tuto kartu. Snad ještě něco zažijeme.

Tvůj
K. M.

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Srov. tento svazek, str. 303–304.

16

Engels Marxovi

do Ventnoru[4]

Londýn 13. ledna 1882

Milý Mouřeníne,

nejprve v příloze 20 liber št. ve čtyřech bankovkách à 5 GK 53969, 70, 71, 72. Londýn 7. října 1881. Dále jsem dal Lence 10 liber, aby mohla zaplatit daně a aby jí ještě něco zbylo. Příští týden se pak uvolní větší částky a po Tvém návratu můžeme plánovat dál.

Jsem velmi rád, že se cítíš dost silný, abys mohl dále cestovat už sám.

Ten spor Schramm contra Bürkli[38] jsem zčásti letmo přečetl a velmi jsem se přitom pobavil. Cieszkowski napsal už před rokem 1842 přírodně filosoficko-botanickou knihu[42], a jestli se nemýlím, spolupracoval také s „Deutsche" nebo už s „Hallische Jahrbücher".

Naši přátelé v Paříži teď sklidili, co zaseli. Doslova se splnilo to, co jsme jim oba předpovídali. Svou nedočkavostí si pokazili znamenité postavení, z kterého se dalo něco vytěžit právě jenom taktem a uměním vyčkávat. Na léčku, kterou jim nastražili Malon a Brousse docela po způsobu staré Aliance[43], na pomluvu, která jenom naznačuje, nikdy nejmenuje a vždycky jenom potají ústně doplňuje, naletěli jako školáci (v čele s Lafarguem), když ve své odpovědi napadli *jmenovitě*, a teď si vysloužili pověst kazimírů. Přitom je jejich polemika dětinská; ukáže se to hned, jakmile si člověk přečte odpověď protivníka. Tak Guesde pomíjí podstatná, charakteristická místa u Joffrina, protože jsou mu nepohodlná, a *zamlčuje* fakt, že přes jeho odpor se národní výbor[44] usnesl na tom, že Joffrinův program je *radikálnější* než minimální program[45], že tedy Joffrin byl stranou *autorizován*. Což ovšem Joffrin hází Guesdovi triumfálně na hlavu.[46] Lafargue například formuluje své články tak, že mu Malon může odpovědět: ale vždyť my jsme netvrdili

nic jiného, než že boje středověkých communiers* proti feudální šlechtě byly *třídní boje* — a Vy to, pane Lafarguu, popíráte? — A teď přichází z Paříže jeden naříkavý dopis za druhým, že prý byli beznadějně biti a na příštím zasedání národního výboru prý dostanou i napráskáno, a Guesde si dnes zoufá zrovna tak, jak byl před měsícem sebevědomý, a nevidí jinou záchranu než odtržení menšiny. A *teď*, kdy udiveně zjišťují, že si budou muset sníst, co si nadrobili, teď dospívají k chvályhodnému rozhodnutí, aby se nechaly stranou všechny osobní účty!

Posílám ti staré číslo „Kölnische Zeitung", kde je ale velmi zajímavý článek o Rusku.[47]

Ostatně článek (proti Guesdovi), který v „Prolétaire" uveřejnili s Joffrinovým podpisem Malon a Brousse, je skvělou ukázkou bakuninovské polemiky a docela ve stylu „sonvilierského oběžníku"[48], jenom obhroublejší.

Tak byl tedy vydán ukaz o snížení výkupních poplatků.[49] To je asi vytrhne, těch několik procentíček, když jsou nedoplatky tak kolosální! Ale ruskou státní pokladnu ničí každý milión, který jí chybí.

Bismarck má nakonec přece jen víc štěstí, než by se dalo očekávat: říšský sněm kryje dvoutřetinovou většinou jeho kajícnou pouť do Canossy![50] Ale to je taky jediné, na čem se tento říšský sněm dokáže shodnout. Pěkná většina: feudálové, ultramontáni, partikularisté, Poláci, Dánové, Alsasané, několik pokrokářů, pademokratů** a socialistů!

Ad vocem kajícné pouti: dnes ráno jsem potkal Furnivalla v modrém přepásaném ulstru a širokánském klobouku — vypadal zrovna tak jako poutník, který se vydal do Svaté země pro fousy svatého Antonína.

Srdečně pozdravuji Tussy.

Tvůj
B. E.

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* obyvatel městských obcí.
** V originále: Demokrätzer.

17

Marx Engelsovi

do Londýna[4]

[Ventnor] 15. ledna 1882

Milý Frede,

co nejsrdečněji děkuji za těch 20 liber.

Rozhodl jsem se, že odjedu už zítra, protože nastává postupné „ochlazení", což oteklé tváři nedělá dobře. Ztratím tak pouze 2 dny, takže Tussy nebude muset cestovat sem a tam.

Naši lidé se přes všechno varování dostali v Paříži* do pěkné kaše (dobře tak Lafarguovi a Guesdovi); protože však mají v rukou dvoje noviny **, mohou přesto při troše obratnosti uhájit své pozice.

Za veliké vítězství, a to nejen přímo v Německu, nýbrž vis-à-vis zahraničí vůbec, považuji Bismarckovo *přiznání* v říšském sněmu, že se mu němečtí dělníci na ten jeho státní socialismus tak trochu „vykašlali".[51] Ničemný londýnský buržoazní tisk se pořád pokoušel dokazovat opak.

Dostal jsem neobyčejně milý dopis od našeho Frankela ze „státního vězení"[52], dále dopis od Wróblewského, který jej zřejmě napsal z pověření své polské strany v Ženevě[53]; samou horlivostí však zapomněl, že by jej měl podepsat nejen za ni, nýbrž také za sebe.

Jestliže Joffrin, podle toho, co pouští do světa v „Prolétaire" jako faktótum,[46] udělal svého času v Londýně *demonstraci pro Guesda* proti tamější „Internacionále", pak to byla dozajista demonstrace

* Viz tento svazek, str. 54—55.
** „Le Citoyen" a „L'Égalité".

tak *platonická*, že se o ní kromě Joffrina a snad jeho nejbližších kumpánů nikdo nic nedověděl, uspořádal ji tedy docela „soukromě".

Salut.

Tvůj
Mouřenín

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

18

Marx Engelsovi

do Londýna[4]

17. února 82
Hôtel au petit Louvre
Rue de Cannebière, Marseille

Milý Frede,

Tussy Ti asi včera poslala pár řádek. Původně jsem zamýšlel odjet z Paříže až příští pondělí; protože se můj zdravotní stav ani trochu nelepšil, okamžitě jsem se rozhodl, že odjedu do Marseille a odtud ihned v sobotu vypluji do Alžíru.[54]

V Paříži jsem, v doprovodu svého Johnnyho, navštívil jen jediného smrtelníka, totiž Mesu. (Opravdu se mu, Mesovi, podařilo svést mě k nadměrnému tlachání, a kromě toho jsem se vrátil do Argenteuil hodně pozdě, kolem sedmé večer. Celou noc jsem nezamhouřil oka.) Pokoušel jsem se Mesu přemluvit, aby přátelé, jmenovitě Guesde, byli tak laskaví a naši schůzku *odložili až do mého návratu z Alžíru*. Ale všechno nadarmo. Je pravda, že na Guesda se právě teď hrnou útoky ze všech stran, takže pro něj mělo velký význam, aby se se mnou „oficiálně" sešel.* V tom se už straně muselo ustoupit. Souhlasil jsem tedy se schůzkou v hotelu U měst Lyonu a Mylhúz, bulvár Beaumarchais 8, na niž se Guesde a Deville s Mesou dostavili něco po páté odpoledne. Přijal jsem je napřed dole v restauračním sále, byly tam se mnou Tussy a Jenička, které mě tam doprovodily z Argenteuil (ve středu odpoledne). Jeniččina přítomnost uvedla Guesda poněkud do rozpaků, protože právě napsal ostrý článek proti Longuetovi, ačkoli ona (Jenička)

* Viz také tento svazek, str. 304—305.

se o tom ani v nejmenším nezmiňovala. Jakmile děvčata odešla, odebral jsem se s nimi napřed do svého pokoje, kde jsme si asi hodinu popovídali, potom dolů — přičemž Mesa využil příležitosti a zmizel — do restaurace, kde ještě stačili vyprázdnit se mnou láhev beauvského. V 7 hodin byli už „v prachu". Ke všemu, ačkoli jsem byl v devět večer už v posteli, takový pekelný rámus povozů bez přestání až do jedné v noci; v té době (kolem jedné) jsem vrhl, zase jsem se příliš upovídal.

Cestou do Marseille byl krásný den a všechno all right až kousek za stanici Lyon. Napřed $1^1/_2$ hodiny zdržení v *Cassis* pro poruchu lokomotivy; pak znovu stejná nehoda se strojem ve Valence, i když tentokrát nebylo zdržení tak velké. Mezitím se silně ochladilo a šeredně foukal ostrý vítr. Měli jsme být v Marseille *něco před* půlnocí, a místo toho jsme tam dorazili až po druhé časně ráno; byl jsem víceméně, ať jsem se jak chtěl přikrýval, poněkud prokřehlý; jedinou pomoc jsem viděl v „alkoholu", a tak jsem se co chvíli posilňoval. Nakonec mě čekala ještě nepříjemná zkouška poslední čtvrthodinku (nebo déle) na marseillském nádraží: není nijak kryto, mrazivý vítr, předlouhá procedura s vydáním zavazadel.

Dnes svítí v Marseille slunce, ale vítr není ještě nijak teplý. Dr. Dourlen mi radil, abych se ubytoval ve shora uvedeném hotelu, odjedu odtud do Alžíru zítra (v sobotu) v 5 hodin odpoledne.* Kancelář „Dopravních parníků francouzských pošt" je tady v *témž hotelu*, v němž jsem ubytován, takže jsem si tu ihned koupil lístek (první třídu za 80 franků) na poštovní parník „Said"; zavazadla jsou uložena rovněž zde, je tedy všechno co nejpohodlnější.

Apropos. Ulovil jsem zde jedno číslo „Prolétaire" (rovněž „L'Égalité" je tu k dostání); Lafargue, zdá se mi, zvětšuje počet nových zbytečných incidentů, a i jednotlivosti jsou možná hodně nepřesné. Co se týče jeho charakteristiky *Fouriera* jako „komunisty", je teď, když si z něho ztropili posměch, nucen vysvětlovat, v *jakém smyslu* nazval Fouriera „komunistou". Podobná „smělá tvrzení" možno odkládat, „vykládat" nebo „podkládat"; horší je, že se

* Viz tento svazek, str. 61.

vůbec musí z takových prkotin vymotávat. Myslím, že příliš moc prorokuje.

Co nejsrdečnější pozdravy Lauře; napíšu jí z Alžíru. Postačí jediný ochránce; Longuet napsal dlouhý dopis svému příteli Ferméovi, který to dokonce z bývalého alžírského vyhoštěnce (za Napoleona III.) dotáhl až na apelačního soudce v Alžíru. O pasu a podobných věcech se vůbec nemluví. Na jízdenku se vpisují pouze jména a příjmení.

Pozdravuj také Lenku a ostatní přátele.

Addio!

Starý Mouřenín

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

19

Marx Engelsovi

do Londýna[55]

21. února 82
Hôtel d'Orient, Alžír

Milý Frede,

z Marseille jsem odjel v sobotu 18. února v 5 hodin odpoledne, na parníku „Said", je to skvělá loď; pluli jsme rychle a v $^1/_2$4 ráno v pondělí (20. února) jsme byli už v Alžíru.[54] Během plavby bylo zima, a přestože je to loď se vším komfortem, rušil mě v kabině pekelný hluk ze strojovny, vítr atd., takže jsem strávil 2 bezesné noci.

Tady mě čekalo, mutatis mutandis, zase stejné quid pro quo jako na ostrově Wight[26]! Letos je totiž toto roční období v Alžíru mimořádně chladné a deštivé, zatímco Nizza a Mentone mu zato vyfoukly většinu návštěvníků! V každém případě jsem to trochu tušil a několikrát jsem byl v pokušení začít napřed Riviérou. Ale zřejmě je to osud! Dobrák soudce* mě včera přivítal velmi přátelsky; Longuetův dopis, který dostal den před mým příjezdem, ho na to připravil; dnes mě navštíví, abychom se poradili o dalším. Potom napíšu zevrubněji. Všechny srdečně pozdravuji. Dopisy do Francie a Anglie neodcházejí každý den.

Piš mi na mé jméno s doložkou: k laskavému obstarání panu Ferméovi, soudci civilního soudu, čís. 37, Route Mustapha Supérieur, Alžír.

Poprvé otištěno v knize
„Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. 4, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Fermé.

20

Marx Engelsovi

do Londýna[4]

1. března 1882
Hôtel Pension Victoria
Mustapha Supérieur,
Boulevard, Bon Accueil, *Alžír*
(Dopisy lze teď adresovat přímo na mne
na uvedenou adresu.)

Milý Frede,

poslal jsem Ti telegram,[18] aby přišel před dopisnicí*, protože ta by Tě mohla zbytečně znepokojit. Fakt je, že se naráz nakupilo víc drobných nepříznivých okolností (včetně plavby po moři), a to mělo za následek, že jsem své corpus delicti vylodil 20. února v Alžíru promrzlý až do morku kostí.

Měsíc prosinec byl v Alžíru ohavný, v lednu bylo pěkně, v únoru zima, resp. také deštivo. Chytil jsem ještě 3 dni, totiž 20., 21., 22. února, které byly v tomto měsíci vůbec nejstudenější. Nespím, nemám chuť k jídlu, hrozně kašlu, jsem trochu bezradný, tu a tam mě přepadne profunda melancholia**, podobám se velkému Donu Quijotovi. Mám se tedy vrátit ihned do Evropy s nepořízenou, oželet vyhozené peníze, a ke všemu s vyhlídkou, že mi v některé z lodních kabin bude zase po 2 noci drásat nervy ten příšerný hlomoz strojů! Nebo snad tomu *quid pro quo* spolehlivě utéci a okamžitě odcestovat do Biskry, v těsné blízkosti Saharské pouště? Jenže to je těžká věc, při zdejších komunikačních a dopravních prostředcích to znamená 7—8 dní nového cestování, a jak říkají

* Viz předchozí dopis.
** hluboká melancholie.

lidé, kteří dobře znají poměry, je to pro člověka, který je pro nunc invalidou, rozhodně dost na pováženou, protože cestou do Biskry se může všelicos přihodit!

Protože odpoledne 22. února sliboval teploměr dost dobré počasí a protože jsem hned v den svého příjezdu vyslídil s dobrým soudcem panem Fermé hotelový pension Victoria, opustil jsem Grand Hôtel d'Orient (kde také *nocoval* odporný filosofický radikál Ashton Dilke — mimochodem v „Petit Colon" a jiných malých alžírských žurnálech je každičký Angličan lordem, dokonce i Bradlaugh tam figuruje jako lord Bradlaugh) a odebral jsem se se zavazadly na *jeden z pahorků* vně opevnění, na východní straně města. Poloha je tu nádherná, před mým pokojem záliv Středozemního moře, alžírský přístav, vily amfiteatrálně rozložené po pahorcích (rokliny na úpatí pahorků, nahoře další pahorky); v dálce hory, vidět jsou mimo jiné zasněžené vrcholky za mysem Mátifu, na Kabylských horách, nejvyšší vrcholy Džurdžury. (Všechny shora uvedené pahorky jsou vápencové.) — V 8 hodin ráno není nic kouzelnějšího než toto panoráma, vzduch, vegetace, podivuhodná směs Evropy a Afriky. Každé dopoledne — od desáté nebo deváté do jedenácté — se tam procházím mezi roklinami a pahorky, položenými nad tím naším.

Při tom všem tu člověk polyká samý prach. Napřed, od 23. do 26. února, se počasí opravdu skvostně změnilo; ale teď (a přesto jsem byl ještě *tak zmrzlý*, že i potom se mé oblečení *lišilo* od oblečení na ostrově Wight[26] a v městě Alžíru *pouze tím*, že jsem zatím vyměnil ve vile jen ten nosorožčí svrchník za svůj lehký *svrchník*, všechno ostatní zůstává dosud beze změny) začala (a potrvá teď počínaje 27. únorem snad 9 dní) takzv. *tempête*, tj. burácení větru bez hromu a blesku, nebezpečný a zrádný čas, který nahání strach dokonce i domorodcům. Tedy až do dneška fakticky jen 3 dni skutečné pohody.

Mezitím se můj kašel den ze dne zhoršoval, strašně vykašlávám hleny, usnout se mi podaří vždycky jen na chvíli, hlavně mám jakýsi nepříjemný pocit, že můj *levý bok* je navždycky poznamenán nemocí, a duševně jsem úplně skleslý. Pozval jsem tedy dr. Stephanna (je to nejlepší lékař v Alžíru). Mluvil jsem s ním dvakrát, včera

a dnes. Co dělat? Zrovna se chystám do Alžíru, abych si dal připravit léky podle jeho receptu; po velice pečlivém vyšetření mi předepsal: 1. Collodion cantharidal;* k tetování štětečkem, 2. arseničnan sodnatý, s jistým množstvím vody; toho 1 polévkovou lžíci po každém jídle; 3. v případě potřeby, zejména když mám v noci záchvat kašle, polévkovou lžíci směsi kodeinu a julep gommeux**. Přijde za mnou zase za týden; předepsaná tělesná cvičení provádět jen velmi omezeně; žádnou skutečnou duševní práci, leda jen trochu četby pro rozptýlení. Takže se ve skutečnosti nevrátím do Londýna o něco dříve (spíš o trochu později)! Z toho plyne, že si člověk nemá nikdy nic příliš důvěřivě namlouvat!

Nezbývá než končit, protože musím do Alžíru do lékárny. Mimochodem, Ty víš, že málokdo má větší nechuť k okázalému patosu; přesto bych lhal, kdybych se nepřiznal, že valná část mých myšlenek se upíná ke vzpomínkám na mou ženu, s níž jsou nerozlučně spjata nejlepší léta mého života! Vyřiď mým londýnským dcerám***, aby napsaly Old Nickovi a nečekaly, až jim napřed napíše on.

Jak se připravuje Pumps na to odpovědné dílo, na stvoření člověka?[56] Vyřiď jí mé nejsrdečnější pozdravy.

Pozdravuj ode mne Helenu; rovněž Moora, Schorlemmera.

Buď tedy zdráv, milý starý brachu.

Tvůj
Mouřenín

Apropos! Dr. Stephann, zrovna jako můj milý dr. Donkin, nezapomíná — na koňak!

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny, angličtiny a francouzštiny

* přípravek ze španělských mušek — puchýřníku lékařského.
** sirupu.
*** Lauře Lafarguové a Eleanor Marxové.

21

Marx Engelsovi

do Londýna[4]

[Alžír] 3. března 1882[55]

Milý Frede,

včera jsem dostal Tvůj dopis datovaný 25. února[2], spolu s výstřižky z „Daily News" (O. N.* tragi*komické* anglické státní a srdeční tajemství). Doufám, že Tussy už si konečně přestane lehkomyslně zahrávat se svým zdravím; že Kakadu, alias Lauřička, pořád kvete, protože si dopřává hodně tělesné námahy. Z Paříže dosud žádná odpověď.

Tempête** — to slovo se zde pronáší s posvátnou úctou — neutichá už od 26. února, i když je ustavičně proměnlivá ve svých podobách.

2. *března* jsem byl stejně jako všichni spolubydlící po celý den odsouzen k domácímu vězení; od časného rána liják z oblohy barvy londýnského nebe, šedošedé; tentokrát však nápory větru poprvé provázelo občasné hřmění a blýskání; ve čtyři odpoledne nebe opět azurově modré; později kouzelný měsíční večer. Po celý den teplota v krátkých, rychle po sobě jdoucích intervalech hned stoupala, hned zas klesala. Mezitím jsem, mimo jiné, znovu začal s tím tetováním***; hned následující noc se dostavilo nápadné zlepšení. — *Dnes ráno*, 3. března, tetování první úkon dne; nedal jsem se zastrašit větrem, procházka v balzámovém vzdušném moři od 9 hodin asi do čtvrt na 11 byla víc než příjemná; vrátil jsem se těsně před

* Olga Alexejevna Novikovová.
** bouře.
*** Viz předchozí dopis.

tím, než se znovu strhla zuřivá vichřice. Za několik minut mě zavolají k obědu, využil jsem jediné možné chvíle, abych Ti poslal těchto pár řádků.

Tvůj
Mouřenín

V plném znění otištěno poprvé v Marx - Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

22

Marx Engelsovi

do Londýna[55]

[Alžír] ve čtvrtek 23. března [1882]

Milý Frede,

můj ošetřovatel* mi zrovna — po snídani — otevřel atd. silně nalité puchýře na prsou, které mi naskákaly po včerejším mazání; teď musím ještě hodinu dvě zůstat v příjemném lenošení v posteli; tam také škrábu těchto pár řádek na dopisnici, protože nesmím ztrácet čas; poslíček z hotelu odchází totiž výjimečně časně do Alžíru, aby tam odnesl na poštu dopisy atd. (V pondělí a ve středu pošta do Francie vůbec nejde.)

Od úterka (21. března) zuří s obligátními přestávkami dnem i nocí znovu bouře, hřmí a trochu se blýská, večer liják, hlavně pak v noci, *dnes také ráno*. Když v úterý odpoledne věstila zakaboněná, hrozivá temně černá obloha blízkost bouře, překvapilo mě ze všeho nejvíc, že v této bouři hraje roli opravdové africké scirocco. — Dr. Stephann tady byl včera; vyšetření dopadlo *uspokojivě*; zlepšení; zlobí už jen jedno místo *nejdoleji* na prsou a jeho protějšek na zádech. Příští týden (tj. asi tak ve středu nebo ve čtvrtek příštího týdne) nemá můj opatrovník na ta místa nic vtírat; Stephann si to tedy vyhrazuje speciálně pro sebe.

Všechny pozdravuji.

Tvůj
Mouřenín

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Maurice Casthelaz.

23

Marx Engelsovi

do Londýna[1]

[Alžír] 31. března 82

Milý Frede,

28. března: V prvních ranních hodinách je dnes protivně deštivo — tak jsem zakončil krátkou epištolu Tussy[2]. Ale sotvaže byl dopis odeslán, rozpoutala se bouře, a tentokrát poprvé se vším všudy; nejenom skučení větru, liják, hromobití, ale také bez přestání blesk za bleskem. Takhle to pokračovalo až dlouho do noci, a jako obyčejně zároveň silně poklesla teplota. Zajímavá byla hra barev na vlnách krásného zálivu, který má podobu téměř elipsové úseče: sněhobílý příboj, lemovaný mořskou vodou, přecházející z modré do zelené.

29. března (ve středu): Protivný vytrvalý déšť, o nic méně protivné kvílení větrných poryvů; vlhko a zima.

Toho dne krátce před obědem (obědvá se v jedenáct patnáct nebo v půl dvanácté) přišel dr. Stephann za zvláštním účelem, totiž aby „zasvětil" tetování ta nejdolejší místa na zádech a na prsou, jež předtím stanovil, přičemž si vyhradil, že na ně povede útok osobně. Napřed, jako při každé návštěvě, důkladná prohlídka; na převážné části levé strany zjistil výrazné zlepšení; zmíněná *nejspodnější* místa, kde se ozývá pořád jen temný šelest místo Helmholtzových hudebních tónů, mohou být jen ponenáhlu uvedena znovu do pořádku (a špatné počasí brání rychlejšímu průběhu). Stephann mi dnes poprvé vysvětlil — otevřeně, protože si myslí, že mě dal tak dalece do pořádku, aby mohl mluvit bez okolků — že jsem přijel do Alžíru už s vážnou recidivou. Jen prýskavými náplastmi se dalo zabránit výronu. Šlo to líp, než očekával. Přesto

musím být ještě léta velice opatrný. Dá mi s sebou písemnou konzultaci — až budu odjíždět z Alžíru — hlavně také pro mého londýnského lékaře*. Lidé mého věku si prý rozhodně nemohou dovolit tenhle experiment s recidivami často opakovat. Za několik hodin po obědě začala malba na mé kůži nesnesitelně ožívat; člověk cítí, že je mu pokožka najednou moc malá, a rád by se z ní vysvlékl; celá noc byla jediná trýzeň; měl jsem přísně zakázáno, abych se škrábal.

30. března: V osm hodin ráno se k mé posteli dostaví asistent, můj ošetřovatel**. Ukázalo se, že bezděčnými pohyby puchýře do jednoho popraskaly; to, co přišlo v noci, byla učiněná povodeň — prostěradlo, flanel, košile, všechno promočené. Tetování mělo tedy *na místa, na něž zaútočilo, patřičný účinek.* Můj roztomilý ošetřovatel mě hned nato obvázal, takže už nehrozí tření o flanel, a nadto se zbylá voda teď pohodlně vysává. Dnes *(31. března)* ráno pan Casthelaz zjistil, že vysávání pomalu končí a že už je to skoro suché. Je-li tomu tak, budu se pak moci do týdne (počínaje 29. březnem) pravděpodobně podrobit druhému tetování. Tím lépe.

30. března (včera) se kolem dvanácté dopoledne oteplilo a bylo příjemně, a tak jsem se procházel v ochozu; potom jsem se trochu prospal, abych si vynahradil neklidnou noc, a dnes to udělám zas, protože v noci člověk hlavně pro ten přísný zákaz škrabání neusne, i když, jako třeba v noci z 30. na 31., zrovna netrpí.

Počasí dnes (31. března) nejisté; aspoň zatím ještě nepršelo; kolem poledne, už do něho moc neschází, bude snad zase jako včera poměrně „pěkně".

Ke zdravotní zprávě nemám už co dodat; všechno jde vcelku uspokojivě.

Dnes mi přišlo psaní od Tusičky.

Apropos, před nějakým časem mi poslala přiložený dopis; nemohu rozluštit podpis; Tobě se to povede. Rozhodně je to zvláštní zjev, quedlinburský advokát s vlastním světovým názorem! Jen jedno mi není jasné: poslal ten člověk exemplář své „knihy", který mi chce věnovat, na Maitland Park, anebo chce napřed mou

* Donkina.
** Maurice Casthelaz.

přesnou adresu, aby jeho kniha určitě došla? V prvním případě ať Tussy potvrdí příjem knihy, v druhém ať mu pošle mou „spolehlivou" adresu.

Můj milý, Ty i ostatní členové rodiny si jistě všimnete chyb v mém pravopise, ve slohu a špatné gramatiky; vždycky na to přijdu — jak jsem pořád ještě hrozně roztržitý — až post festum. Prozrazuje Vám to, že sana mens in sano corpore* ještě trochu skřípe. Časem se to snad spraví.

Právě zvoní k obědu, a po něm musí být toto psaníčko přichystáno pro poslíčka do Alžíru. Zdravím tedy všechny.

Tvůj
Mouřenín

V plném znění otištěno poprvé v Marx - Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* zdravý duch ve zdravém těle.

24

Marx Engelsovi

do Londýna[55]

[Alžír] v úterý 4. dubna 82

Milý Frede,

dostal jsem Tvou dopisnici[57]; přišel také dopis od Lauřičky z 29. března.

Ze srdce blahopřeji Pumps.[56]

Se mnou to pokračuje jakž takž dobře; jenže počasí mě vyvádí aprílem.

31. března, pátek odpoledne — pár hodin předtím jsem Ti odeslal svůj dopis — přišel za mnou Fermé; prozradil mi mezi jiným tajemství, které mu svěřil jeden alžírský meteorolog: příští týden bude napřed po 3 dny běsnit scirocco, po něm přijdou tři čtyři deštivé dny, ale potom tu najednou bude v plné své kráse normální jaro. A kdo tomu nevěří, jeho chyba.

Zatím v sobotu (1. dubna) i v pondělí (3. dubna) *teplo* (poněkud „tuze" *dusno*), ale vítr (není to však ještě scirocco) mě svými prašnými víry zahnal na můj ochoz; naproti tomu 2. dubna (v neděli) tak krásné ráno, že mě vylákalo k dvouhodinové procházce.

Minulou noc uspořádal vítr učiněný koncert; *dnes* kolem páté ráno prší; od osmé suché počasí, nebe zatažené, ustavičné nárazy větru. Včera večer měsíc kouzelně osvětloval záliv. Stále se nemohu nasytit pohledu na moře z mého ochozu.

Pozdravuj co nejsrdečněji Jollymeyera, a právě tak i ostatní.

Tvůj
Mouřenín

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

25

Marx Engelsovi

do Londýna[4]

[Alžír] 8. dubna* (v sobotu) 82

Milý Frede,

včera ve 4 hodiny odpoledne mě dr. Stephann prohlédl. Výsledek byl velice uspokojivý, přestože se počasí pořád mění, takže nevycházím z nastuzení; zjistil, že na tom dolním místě (vlevo na prsou) výron skoro úplně zmizel; víc vzdoruje ještě to místo (vlevo dole) na zádech. Ale včera si je Stephann vzal speciálně na mušku a nanesl na kůži collodion cantharidal*. Tetování přivodilo velmi citelné bolesti, této „malbě" vděčím za bezesnou noc (ze 7. na 8. dubna**), ale dnes ráno také za velmi účinné odčerpávání vody ze vzniklých puchýřů. Proto nepochybuji, že se i tohle tvrdošíjné místo co nevidět poddá. Můj ošetřovatel, pan Casthelaz, musel na tom mém zeleném poli vodních melounů půlhodinku hospodařit; pak jsem měl ležet v posteli až do oběda v $^1/_2$ 12; po převazu se totiž ještě dodatečně odčerpává po kapičkách voda, a tahle poloha je při tom nejlepší.

Naproti tomu Stephann zjistil, že kašel je trochu horší (ovšem jen *relativně*, protože byl už skoro na ústupu), následek toho protivného počasí; čtyři dny v tomto týdnu jsem mohl v *dopoledních hodinách* chodit na procházky; od včerejšího odpoledne déšť až dosud neustal; během noci a dnešního dne přešel v „průtrž mračen"; dnes se nesměle pokusili zatopit v jídelně, ale zdá se, že tyhle krby nebyly ve skutečnosti postaveny k tomuto účelu, nýbrž jako pouhá dekorace.

Po obědě jsem si chtěl ve 2 hodiny zchrupnout, abych se tro-

* Viz poznámku na str. 64.
** V rukopise: března.

chu odškodnil za poslední noc, ale čert spískal na tenhle a příští týden *soudní prázdniny*. A tak mi to soudce Fermé, ostatně velice milý člověk, překazil a propustil mě až kolem páté odpoledne, kdy už je pomalu čas k večeři. Mezi jiným mi Fermé vyprávěl, že za jeho kariéry smírčího soudce (a tohle je „pravidlo") se používá jakéhosi *mučení*, aby se na Arabech vynutilo přiznání; rozumí se, že to dělá „policie" (stejně jako u Angličanů v Indii); soudce o tom nemá nic vědět. Na druhé straně, vypráví Fermé, když například nějaká arabská banda někoho zavraždí, většinou aby ho oloupila, a skuteční pachatelé zločinu jsou po čase řádně dopadeni, odsouzeni a popraveni, pak se poškozené kolonistické rodině nezdá taková odplata postačující. Vymáhá, aby navíc ještě „pošimrali sekyrou" *alespoň* půl tuctu *nevinných Arabů*. Tady se však francouzští soudcové zpěčují, zejména pak *apelační soudy*, zatímco se tu a tam stane, že *jednotlivý* osamocený soudce je výjimečně ohrožován kolonisty na životě, jestliže dočasně (dál jeho kompetence nesahá) nezavře tucet nevinných Arabů pro podezření z vraždy, loupežného vloupání atd. a nezahrne je do vyšetřování. Ale my víme, že když se nějaký evropský kolonista usídlí nebo se z obchodních důvodů jen zdržuje mezi „nižšími rasami", považuje se zpravidla za ještě víc nedotknutelného než krásný Vilém I.* Britům a Holanďanům se však Francouzi v nestydaté aroganci, pretenzi a ukrutné mološské posedlosti po odplatě vůči „nižším rasám" přece jen nevyrovnají.

Pumpsino rodinné poslání[56] je slibné, zato Hyndmanovo politické poslání lze označit za problematické. Jestliže ho Tvé psaníčko** dopálilo, pak to tomu výtečníkovi patří, a to tím spíš, že při svých drzostech vůči mně spoléhal jen na to, že mi „ohledy na propagandu" nedovolí, abych ho veřejně kompromitoval.[58] To věděl určitě.

Ten užvaněný Bodenstedt a nemožný estetik Friedrich Vischer jsou Horác a Vergil Viléma I.[59]

Apropos! Článek o Skobelevovi[60] v „*Kölnische Zeitung*", který jsi mi poslal, je neobyčejně zajímavý.

* Viz tento svazek, str. 49.
** Viz tento svazek, str. 337.

Dnes (v sobotu) tahle škrábanice nepůjde, protože v *pondělí, ve středu* a v *sobotu* se nevypravují do Marseille vůbec *žádné* „poštovní lodi"; ale v *neděli* odjíždí někdy výjimečně poštovní parník z Alžíru v *1 hodinu v poledne*, a dopisy musejí být proto na poště už v 11 dopoledne (v neděli); hotel Victoria v Alžíru posílá poslíčka s dopisy *časně ráno*. Ostatní dny, kdy jezdí poštovní lodi z Alžíru do Marseille, jdou v $^1/_2$6 odpoledne.

Já bych však rád, aby tyto řádky šly už zítra, když byl výsledek poslední prohlídky podle dr. Stephanna tak obzvlášť příznivý.

Všechny srdečně zdravím.

Tvůj
Mouřenín

V plném znění otištěno poprvé v Marx - Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

26

Marx Engelsovi

do Londýna

[Alžír] v úterý 18. dubna 82

Milý Frede,

dostal jsem včera Tvůj dopis[2], rovněž dopis od Tussy spolu s „císařskou"* zásilkou.

Ve svém posledním dopise Lauřičce** jsem prorokoval, že přicházejí „2 nejkrásnější dny"; ale ještě jsem jej nedopsal, a už se ohlásilo scirocco (oficiální povětrnostní zprávy to píší stejně jako jiné francouzské tiskoviny hned s jedním c, hned zase se dvěma) a jeho hukot mi byl ouverturou k předpovídaným „silným atmosférickým pohybům". Přiznal jsem se Lauře, že mě to už unavuje, že jsem po pravdě řečeno „unaven Afrikou" a rozhodl jsem se ukázat Alžíru záda, jakmile mě dr. Stephann nebude už „potřebovat".

Od 14. dubna (odpoledne) do 17. dubna větrné poryvy, bouře, liják, sluneční žár, ustavičně se střídají (takřka od hodiny k hodině) zima a horko. Dnes časně zrána bylo překrásně; ale už teď v 10 hodin dopoledne si vítr zase hvízdal tu svou protivnou písničku. — Podle toho, co říká meteorologická kancelář ve své včerejší zprávě — spíš předpovědi —, nastanou 3.—4. května „silné atmosférické pohyby", a zvláště pak 7.—8. května (dále do budoucnosti zpráva pro nunc neproniká); kromě toho jsou však pro týž první květnový týden slíbeny takzvané „seizmické pohyby" (tyhle „seizmické" jsou prý v periodické souvislosti se skrytým zemětřesením).

16. (v neděli) přišel dr. Stephann; proklepal mě, prohlásil:

* Engels poslal Marxovi peníze přes bankovní dům Kayser a spol.
** Viz tento svazek, str. 345—351.

po „pleuritidě" už ani stopa (pokud jde o „recidivu"); naproti tomu (také levá strana) průdušky se mu prý líbí míň než při předešlé prohlídce. Zatím s velikou energií tetoval [nedělní (16. dubna) odpolední hodiny a pak noc až do časného pondělního rána (17. dubna) byly zatraceně nepříjemné, abych si mohl jeho energii pochvalovat!]. — Dr. Stephann ostatně se mnou úplně souhlasil, že ty průdušky přímo souvisí s tímto počasím; za těchto okolností by mi delší pobyt tady jen uškodil. Myslí, že koncem dubna mě bude moci s písemnou konzultací propustit, nepřihodí-li se jinak nic nepředvídaného, například nezačne-li tady nádherné počasí, nebo naopak, což není pravděpodobné, neobrátí-li se můj zdravotní stav k horšímu. Takže by mě tedy *2. května týž* parník „Said" a týž velitel Mace (velice roztomilý člověk), kteří mě dovezli do Alžíru, dopravili zpátky do Marseille, a pak bych zkusil své štěstí v Cannes, Nizze nebo Mentone. Neměli byste mi tedy už z Londýna posílat ani dopisy, ani noviny, *leda snad okamžitě po obdržení těchto řádků.* Kdyby se mezitím mé plány nějak změnily, ihned Vám to odtud napíšu.

Bojím se, že „*iron*"* připlouvá do Alžíru, když nejen já, ale i Casthelazova rodina vyklízí Afriku; všechno, co má nohy, se chystá uprchnout. Odpusť, že tohle psaní je tak strohé. V noci ze 16. na 17. duben jsem nespal následkem toho energického tetování; ze 17. na 18. duben bez trápení, protože včera v 7 hodin ráno mi už poskytl své služby asistent**, ale začíná se tvořit nová kůže, a tak mě svědění připravilo i druhou noc o všechen spánek. A protože jsem si dnes kromě toho dopřál velmi časně ranní procházku (a to celé 2 hodiny), üw begrijp*** (nevím už, jak to Holanďané píší, ale *ü begreip*! — čert ví, kolik toho mají společného s tím „Begriff"† — zní mi pořád ještě v uších z Zalt-Bommelu[61] z úst teď už rozvedené ženy pastora Rothhause††, již zastoupila má neteř†††), zkrátka Ty pochopíš, že si musím trochu zdřímnout a

* „obrněnec". Viz následující dopis.
** Maurice Casthelaz.
*** pochopíte.
† „pojmem".
†† A. Roodhuizena.
††† Antoinette Philipsová.

dohonit to nevyspání. Zatím: Spi, co chceš víc![62] Jen Ti musím napřed ještě povědět, jaký nepěkný kousek provedly francouzské úřady s jedním chudákem lupičem, chudákem několikanásobným profesionálním vrahem — Arabem. Teprve v poslední chvíli, v okamžiku, kdy, jak říkají hanební cockneyové*, měl být bídný hříšník „odeslán na věčnost" — se dovídá, že nebude zastřelen, nýbrž gilotinován! *A to proti úmluvě*! Proti slibu! Úmluva neúmluva, byl gilotinován. Ale to není všecko. Jeho příbuzní čekali, že dostanou, jak to Francouzi dosud dovolovali, tělo a hlavu, takže je budou moci spojit a „celek" pak pohřbít. Quod non!** Kvílení a proklínání a řev; francouzské úřady odmítly, bez řečí odmítly, a to poprvé! Přijde-li teď trup do ráje, pak se Mohamed zeptá, kdepak jsi ztratil svou hlavu? Nebo — jak přišla hlava o tělo? Nejsi hoden ráje! Táhni si ke křesťanským psům! A tak příbuzní bědují.

Tvůj
Starý Mouřenín

Na bližší oťukávání — předtím jsem se neptal — mi Stephann říká, že sice vůbec neumí německy, ale je syn Němce. Jeho otec se vystěhoval do Alžírska z Falce (Landau).

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Londýňané.
** Ale nic takového!

27

Marx Engelsovi

do Londýna

[Alžír] v pátek 28. dubna 82

Milý Frede,

dostal jsem Tvůj dopis[2] a ta čísla „Kölnische Zeitung".

Píšu, jen abych Ti oznámil, že 2. května (v úterý) opouštím Alžír týmž parníkem „*Said*" a s týmž velitelem panem Macem, „námořním poručíkem", kteří mě dovezli do Alžíru. Minulou středu jsem navštívil francouzskou eskadru 6 pancéřových lodí; přirozeně jsem si prohlédl admirálskou loď „*Le Colbert*", kde mi jeden poddůstojník, hezký a inteligentní chlapík, všechno podrobně ukázal a vysvětlil. Když jsem odcházel, řekl mi ryze po francouzsku, že má téhle otravné služby plné zuby a těší se, že bude už brzy propuštěn. Já a moji společníci (z hotelu „Victoria", 3 jeho hosté) jsme dostali svolení vstoupit na loď až po skončení „služby". Takže jsme se projížděli sem a tam a z loďky alias člunu jsme se dívali na manévry admirálské lodi a 5 dalších obrněnců. Zítra odpoledne je na „Colbertu" „bál"; byl bych mohl přes Ferméa také ulovit pozvánku, ale nemám čas. V úterý (25. dubna) mě totiž Stephann naposled prohlédl; tetování collodionem* skončilo: takže recidiva pleuritidy je zcela překonána; zato jdu zítra (v sobotu) ve 3 hodiny odpoledne k němu, dá mi svou písemnou konzultaci a já se s ním rozloučím. Teď je chvílemi horko, ale fakticky po celý týden (i dnes) neutuchal orkán — bouřkové tance scirocca — (v noci nepřetržitě a nárazově znovu a znovu každý den). Právě kvůli tomu můj kašel až dosud nepovoluje; proto je útěk z Alžíru aktuální.

Všechny srdečně zdravím.

Tvůj

Starý Mouřenín

* Viz poznámku na str. 64.

Apropos; kvůli slunci jsem se zbavil prorockých vousů a paruky na hlavě, ale (protože mým dcerám se tohle víc líbí) než jsem obětoval svůj vlas na oltář jednoho alžírského holiče, dal jsem se vyfotografovat. Fotografie dostanu tuto neděli (30. dubna). Odešlu Vám ty snímky z Marseille. Přesvědčíte se na nich, že vzhledem k tomuhle malování collodionem, v němž jsem neustával (styl Ludvíka Bavorského[63]) po celých 8 týdnů (přičemž jsem opravdu neměl jediný den naprostého klidu), jsem se tvářil ještě moc pěkně.

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. 4, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

28

Marx Engelsovi

do Londýna[4]

8. května 82
Hôtel de Russie, Monte Carlo

Milý Frede,

už dva tři týdny před mým odjezdem (začátkem května) z Alžíru[64] ohlásili meteorologové mořskou bouři. A skutečně, za mých posledních afrických dní zuřilo scirocco, při něm veliké vedro, ale nápory vichru, vířící prach a náhlá, i když často rychle pomíjející, nečekaná ochlazení je úplně pokazily. Můj průduškový katar se v té době zhoršil a ještě není dostatečně zažehnán. Za bouře (v noci ze 4. na 5. květen) na moři fučel vítr dokonce i v kabině; za silného deště (ráno 5. května) jsem dorazil do Marseille, a pršelo až do Nizzy. Také do Monte Carla jsem přivezl *1 deštivý den* (včera); dnes je skvělé počasí. Vidíš, že jsem důsledný, protože před mým příchodem dlouhé měsíce v Nizze a Monte Carlu nepršelo. Tentokrát to však bylo pouhé škádlení, nic tak vážného jako v Alžíru.

V Nizze, kde jsem zůstal pátého a šestého, jsem brzy zjistil, že vítr je tady vrtošivý a že se rozhodně nedá čekat stálá rovnoměrná teplota. Dnes mi mou krátkou zkušenost potvrdil ještě dr. Delachaux, lékař-chirurg (usídlený v Interlaken), který bydlí ve stejném hotelu. Za své prázdninové cesty navštívil Nizzu, okolní osady a vůbec nejproslulejší místa na Riviéře — také vzhledem k svému povolání, aby zjistil, která místa by mohl nejvíc doporučit pacientům s plicními chorobami, chronickými katary průdušek atd. Vyslovil se rozhodně proti Nizze, a dával přednost Monte Carlu dokonce i před Mentone. Dr. Delachaux se už dnes vrací domů do Švýcarska.

O půvabech a krásách zdejší přírody už všechno víš, ať už z vlastní zkušenosti[65], nebo z toho, co bylo napsáno nebo namalováno. V mnohém mi živě připomíná přírodu africkou.

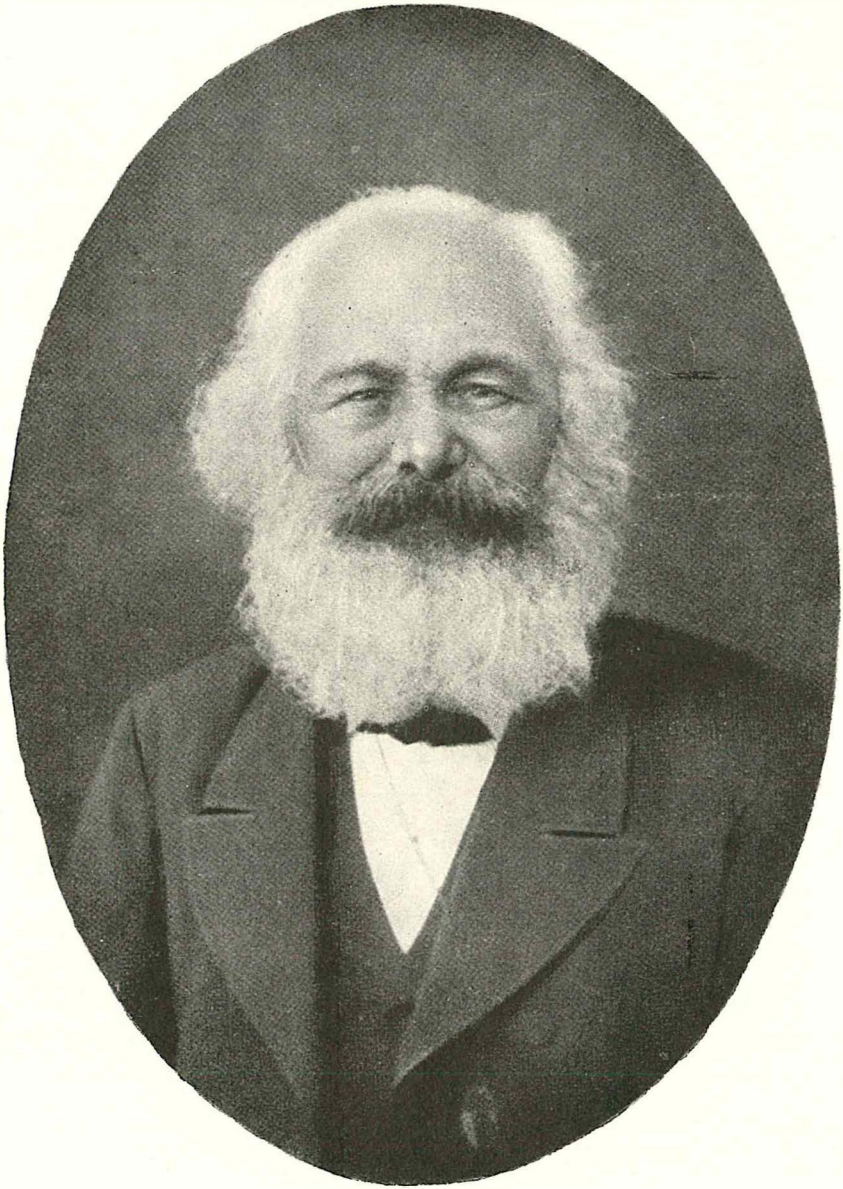

Portrét Karla Marxe z roku 1882

Jinak pokud jde o „teplý suchý vzduch", toho bude asi všude brzy dost. Sluneční skvrny věští intenzívní záření, a ve Francii je obava, že bude málo vody.

Pro klid svědomí se zde zítra ráno poradím s německým lékařem, dr. Kunemannem. Mám s sebou písemnou konzultaci dr. Stephanna (teprve jeho navštívenky mi prozradily, že Stephann je také *mimořádným profesorem na lékařské fakultě* v Alžíru), což mi ušetří další povídání. — Jakmile dr. Stephann konstatoval, že pleuritida zmizela, začal jsem podle jeho (Stephannova) návodu ihned vtíráním jodové tinktury docela nahoře (na levé straně) na prsou a zádech. Od chvíle, kdy jsem se nalodil na parník, až do dneška jsem od těchhle operací upustil — ke všemu je jen „stěží" dokážu provádět sám na vlastních zádech, ačkoli mi dr. Delachaux radil, abych si při tom zkusil vypomoci zrcadlem. Qui vivra verra, v každém případě si chci napřed promluvit s dr. Kunemannem. Rád bych si dopřál co nejvíc toulek ve volné přírodě.

V kasinu v Monte Carlo mají v čítárně takřka všechny pařížské a italské noviny; německých je tu poměrně dost, anglických velice málo. Z dnešního „*Petit Marseillais*" jsem se dověděl o „zavraždění lorda Cavendishe a p. Burka".[66] Zdejší publikum, například moji soustolovníci v hotelu „Russie", se naopak zajímají mnohem víc o to, co se přihodilo v hernách kasina (na ruletách a u stolů, kde se hraje trente-et-quarante). Zvlášť mě pobavil jeden syn Velké Británie, úplně nevrlý, zakaboněný, nazlobený, a pročpak? Protože přišel o hromádku zlaťáků, zatímco byl neochvějně rozhodnut, že si jich trochu „šlohne". Nepochopil, že na fortunu je i britská hrubost „krátká".

Tyhle řádky jsou už poslední, protože dopisy odsud musí poslíček dopravit nejdříve na poštu do Monaka.

Všechny srdečně zdravím.

Tvůj
Mouřenín

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

29

Marx Engelsovi

do Londýna

20. května 82
Hôtel de Russie, Monte Carlo (Monako)

Soukromě.

Milý Frede,

tohle, co Ti teď napíšu, by nemělo smysl říkat dětem, protože by se zbytečně poplašily. Přesto musím alespoň někomu povědět o tom, co jsem se právě dověděl.

V posledním dopise (dobře už nevím, zda přímo Tobě, nebo Tussy, nebo Lauře) jsem psal, že Ti sdělím podrobnosti o schůzce s dr. Kunemannem.* Sešli jsme se 8. května; je to Alsasan s vědeckou (lékařskou) erudicí; pověděl mi například o Kochově objevu bacilu, ještě než mi přišel Tvůj dopis[2]; muž s velkou praxí; je mu už nejméně 52—54 let, neboť už v roce 1848 studoval na universitě ve Štrasburku; politicky mu vyhovuje list „Temps" jako orgán odpovídající jeho temperamentu; věda prý ho poučila, že všechno jde kupředu jen „pomalu"; jen žádné revoluční ukvapenosti — jinak prý se potom musí udělat skoro právě tolik kroků „nazpátek" (jako na echternašském procesí[67] např.); výchova masy a „nemasy" je prý první podmínkou atd. Zkrátka, politicky je to republikánský filistr; to všechno Ti vykládám, abych vysvětlil, proč jsem se s ním nepouštěl do debaty, jedině jsem zavadil o „machiavelistickou" politiku Karla III., absolutního tyrana Monaka. Pokládal mě za nějakého osmačtyřicátníka, a nic dalšího kromě toho

* Viz tento svazek, str. 81.

roku 1848 jsem mu o své veřejné činnosti neřekl. A teď k věci. Původně usoudil z mé *navštívenky*, kde figuruje Dr., poslal jsem mu ji po jeho služebné, že jsem doktor medicíny, v čemž ho ještě utvrdila *navštívenka dr. Stephanna*, kterou jsem mu dal, a rovněž navštívenka *mého nového známého, doktora** z Interlakenu; a navštívenka dr. Donkina, o němž jsem se zmínil jako o příteli mého přítele prof. Ray Lankestera, protože chtěl vědět, kdo mě v Londýně léčil atd. Potom jsem mu dal přečíst Stephannovu písemnou konzultaci.

Protože si tedy myslel, že jsem rovněž lékař — kolega v teorii i praxi — mluvil také docela bez obalu, když mě poklepem a poslechem vyšetřil. A k mému úleku — *pleuritida je zase tu*, třebaže ne tak silná, *jen jedno místo vlevo na zádech*; bronchitida je naproti tomu víceméně — *chronická!* Usoudil, že ji (pleuritidu) stačí zlikvidovat 1 nebo 2 prýskavé náplasti; *9. května* (v úterý) první prýskavá náplast, *13. května* (v sobotu) druhá moje návštěva u Kunemanna, předepsal druhou prýskavou náplast; mohla být aplikována až 16. května (v úterý) po uschnutí; navštívil jsem ho *19. května* (v pátek), poslech a poklep; zjistil, že je to lepší, zejména že výron je už nepatrný; mínil (protože tihle lékaři se bojí, že pacienty přejde trpělivost, když se jim takto pokaždé víceméně pokazí celý týden a musejí snášet ta muka), že snad už nebude nutné s těmi náplastmi pokračovat; prý postačí, když si napříště budu jen vtírat jodovou tinkturu (Stephann mi ji předepsal proti bronchitidě) na horní a *teď také na dolní* místa na levé straně prsou a zad. Já jsem mu na to ale řekl, že když ten výron ještě docela nezmizel, že bych dal raději přednost opět té prýskavé náplasti (na úterek 23. května); od dr. Stephana vím, že v případě pleuritidy je jodová tinktura jen slabý, nejistý prostředek, léčení se pak táhne na dlouhé lokte. Také Kunemannovi bylo očividně mnohem milejší, že jsem se rozhodl pro drastický prostředek; jen doufám, že mi 26. nebo 27. května poví, že tohle *druhé opakování* je už poslední (pro tuto chvíli).

Opravdu, v tomhle ohledu mě „osud" tentokrát krutě pronásleduje, skoro s takovou důsledností jako v tragédiích dr. Müllnera[68]. Pročpak prohlašuje Kunemann (a já jsem věděl předem, že se

* Delachauxe.

to „dozvím“) tuhle bronchitidu za tak „chronickou“? Protože na celé Riviéře je najednou počasí tak nezvykle špatné, nenormální; on prý si však myslí, že je snad potud normální, že *od ledna do začátku května* moc málo pršelo, skoro vůbec ne; přespříliš krásné, teplé počasí; nějaká reakce na to prý musela přijít. Já jsem mu pověděl jednodušší vysvětlení: to všechno zavinil můj příjezd z Alžíru; 4. května jsem přinesl déšť do Marseille a po troše vzpouzení se počasí — mutatis mutandis — začalo v místě mého nynějšího pobytu podobat jako vejce vejci alžírskému „nečasu“, jak jsem ho zrovna zakusil. Vyžaduje to hodně trpělivosti, hlavně také od adresátů mých dopisů. Takováto opakování jsou příliš nudná. Neužitečný, prázdný, a k tomu draze placený život!

Zítra napíšu Tussy*, protože tu mám její dosud nezodpovězený dopis staršího data. Dnes se mi nechce, protože nová kůže, která se vytvořila po prýskavých náplastech, se pořád ještě při sehnutí bolestivě tře o kazajku a plátěné prádlo. Notabene: To, co píšu dětem, je pravda, ovšem *ne celá*. K čemu je znepokojovat?

Tvůj
Mouřenín

Zmýlená dr. Kunemanna, že jsem jeho „*lékařský*“ *kolega*, se vysvětlila, když končila první návštěva a on si nechtěl dát zaplatit; tím víc se rozplýval ochotou, když zvěděl, že jsem *laik*, a že tedy mohu „klopit“.

Poprvé otištěno v knize
„Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx“, sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 366.

30

Marx Engelsovi

do Londýna

[Monte Carlo] 30. května 82

Milý Frede,

od 23. května, kdy mi byla aplikována (potřetí v Monte Carlu) prýskavá náplast, jsem sice do dneška ještě několikrát zašel za dr. Kunemannem, ale vždycky jen s tou „bronchitidou". *Kdežto s tou pleuritidou* jsem se dnes podrobil dlouhé závěrečné prohlídce; výron je „pryč"; to, co zbývá, je takzvaný *suchý zánět pohrudnice;* také po vlhkosti už není stopy; zůstávají však šelesty z tření jedné blány o druhou, mám-li se vyjádřit nesprávně populárně. Myslí, že bude užitečné, abych dnes ještě naposled aplikoval prýskavou náplast, pak ale abych se uchýlil na *několik málo dní* do Cannes, načež se budu moci odebrat do Paříže.

Domnívá se, že tu pleuritidu jsem si ulovil jen docela náhodně; právě tak bych ji prý při své solidní, normální konstrukci nemusel dostat vůbec nikdy, ale stejně dobře také už před 40 roky — náhodou! Zbavit se jí je už obtížnější, protože se může vracet.

Jak jsem se předváděl v celé své nahé kráse zepředu i zezadu, upozornil mě, že levá strana byla předtím následkem pleuritidy naběhlejší než pravá; teď se naopak levá strana (jde o to postižené místo) na rozdíl od pravé scvrkla, a to následkem léčení. Chci-li prý se docela zbavit posledních zbytků pleuritidy, takříkajíc památek na ni, mohu prý toho *později* dosáhnout, odjedu-li na nějaký čas do hor, kde je řidší vzduch. Plíce by se prý takovouto gymnastikou — gymnastikou vnucenou jim prostředím — určitě zase „upravily". Detaily jsem mohl těžko pochopit, protože se mi je (ty detaily)

pokoušel učinit srozumitelnějšími tím, že proplétal francouzštinu zhusta alsaskou němčinou, ba dokonce i trochou yankeeské angličtiny. Přesto bylo jasné to, co mi řekl dr. Stephann první den: Váš hrudník zůstává takový, jaký je; jestliže tedy nějaká nepravá tkáň zabírá místo pro některou stranu plic, musí se plíce spokojit s menším prostorem. S tím, jak se tato tkáň ztrácí, plíce se zase rozšiřuje. Přišel jsem zrovna od Kunemanna, to jest krátce před šestou večer, a v tu dobu (v 6 hodin) se pro dnešek pošta zavírá. *Zítra* — protože dnes v noci mi dají tu poslední prýskavou náplast — nepřichází v úvahu nějaké psaní; pozítří se musím zotavovat, a tak další zprávu dostanete sotva před 2. nebo 3. červnem (protože navíc budu muset také balit).

Se srdečnými pozdravy

Starý Mouřenín

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

31

Marx Engelsovi

do Londýna

Cannes 5. června 82

Milý Frede,

30. května poslední (v Monte Carlu) cejchování na zádech; 31. května mě dodatečné operace odsoudily k domácímu vězení; 3. června jsem se osvobodil od Kunemanna a téhož dne jsem odcestoval. Radil mi, abych se stůj co stůj zdržel několik dní v Cannes[69], už jen proto, že to vyžaduje „vysušení" ran, které mi zasadil.

Tak jsem celý měsíc vegetoval v tomhle brlohu vznešených povalečů a dobrodruhů. Příroda nádherná, jinak nudné hnízdo; je „monumentální", protože se skládá ze samých hotelů; tady vůbec nenajdeš plebejskou „masu", kromě hotelových, kavárenských atd. číšníků a ostatního personálu, kteří patří k lumpenproletariátu. Staré lupičské hnízdo na skalním ostrohu, obklopené ze tří stran mořským zálivem, to je *Monako*, přinejmenším věkem sešlé středověké italské městečko; na druhé straně *Condamine*, vystavěné většinou dole u moře, mezi „městem" Monakem a kasinem (tj. Monte Carlem), a rychle se zvětšující. *Monako*, v užším smyslu slova, to je „politika", „stát", „vláda"; *Condamine*, to je normální „maloměšťácká" společnost; ale Monte Carlo je zábava, a díky herně finanční báze celé té trojice. Zvláštní, jak si zůstali tihle Grimaldiové věrní; kdysi žili z pirátství, a kupříkladu jeden z nich* psal Lorenzovi dei Medici, že mají málo půdy, a to ještě neúrodné; takže sama příroda prý je odkazuje na pirátství; ať prý je tedy Lorenzo tak velkodušný a zaručí jim roční „prezent" za to, že si „nedovolí"

* Lamberto Grimaldi.

pořádat hony na florentské lodi. Lorenzo jim tedy vyplácel ročně nepatrný obnos. — Po vítězství Svaté aliance nad Napoleonem* si dovolil Talleyrand, který si z kratochvíle vybral mezi emigranty toho arcilumpa, monackého extyrana**, za jednoho ze svých společníků — tedy Talleyrand si dovolil šprým, že jej, otce „Florestanova"***, „restauroval" „ve jménu principu legitimity". Tito dva restaurovaní — hesensko-kaselský† a monacký[70] — tahle dvojice si zaslouží, aby se dostala do nového vydání Plutarcha; a jak velký je rozdíl mezi tímhle Janovanem (myslícím především na finanční kořist) a německým „patriarchou".

Náš dr. Kunemann má však jedno tajné hoře, byl totiž už ve funkci osobního lékaře Nejjasnějšího, nynějšího (úplně slepého) Charlese III., ale jeho (Kunemannovy) liberální zásady budily pohoršení, takže musel vyklidit pole jednomu Angličanovi (dr. Pickeringovi). To, že obstál jako nejzdatnější — tj. při výběru osobního lékaře miniaturního tyraňátka — samozřejmě Brit, bylo zaručeno už samou přirozeností toho zvířete! A co je na tom nejhorší: právě tenhle dr. Pickering, ještě než byl přirozeným výběrem povolán do této funkce, v Monaku těžce onemocněl, a dr. Kunemann jej léčil a uzdravil. Takových truchlivých osudových dramat je na tomto světě nepočítaně!

Tohle horko můj průduškový kašel kupodivu spíš zhoršilo, než zlepšilo. Přirozeně o to víc „záminek" k nachlazení! Ostatně Kunemann (a je to výtečný lékař, zná anglickou, německou i francouzskou lékařskou literaturu, specialista na plicní a prsní nemoci) nesdílí Tvůj názor na zpáteční cestu do Paříže. Nemám prý ji absolvovat s přestávkami. Teď prý není horko jen přes den, ale i v noci je teplo. Hlavní nebezpečí nastuzení hrozí prý teď na nádražích; kolikrát bych cestu přerušil, tolikrát by mohla přijít recidiva. Zato do Cannes si prý mám vzít na cestu 2 lahve dobrého, starého bordeaux. Stejně jako dr. Stephann i on vychází ze zásady: k žaludku je třeba přistupovat jako k *základu* při léčení jak zánětu

* Napoleonem I.
** Honorata IV.
*** Florestana I.
† kurfiřt Vilém I.

pohrudnice, tak bronchitidy; dobře a hodně jíst; dokonce i když se nechce, musí se „přivyknout"; „pít" „něco dobrého" a rozptylovat se jízdou atd., když člověk nemůže moc namáhat nohy, chodit do kopce atd; co nejmíň myslet atd.

Protože se řídím tímto „návodem", jsem na nejlepší cestě „zblbnout", a průduškový kašel se mne přes to všechno drží jako klíště.

Starý Garibaldi se k mé útěše „odebral na věčnost" právě kvůli bronchitidě. Ovšemže v určitém věku je to prašť jako uhoď, co člověka „uvede v život věčný".

Jsem tady od 3. června* a dnes večer odjíždím. V Nizze a tentokrát také, a tam je to výjimka, v *Cannes duje silný vítr (i když teplý) a víří prach.* Trochu toho filistrovského humoru má i příroda (například už ve „Starém zákoně" se had krmí svinstvem — humorná anticipace svinstva jako diety Darwinových dešťovek[71]). Tak projde takové zavtipkování přírody celým místním tiskem na Riviéře. Totiž 24. května byla strašlivá bouřka, hlavně v *Mentone*; blesk uhodil u samého nádraží (v Mentone) a utrhl tudy jdoucímu šosákovi u jedné boty podešev, jinak se však ostatních součástí šosáka nedotkl.

Všechny srdečně pozdravuji.

Starý Mouřenín

V Paříži se ohlásím přátelům až po několika dnech. Ještě co nejmíň snáším „společenské obcování"[72]. V dr. Dourlenovi budu mít dobrého lékaře, s nímž se mohu poradit.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 35, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* V rukopise: května.

32

Marx Engelsovi

do Londýna[4]

9. června 82
11, Boulevard Thiers, Argenteuil[55]

Milý Frede,

víš, že jsem na tom jako vězňové propuštění na zkoušku, a pokaždé, když někam přijdu, musím se hned hlásit u nejbližšího lékaře.[73] Tedy včera mě prohlédl dr. Dourlen. Zdravotní stav přesně *takový*, jako když jsem odjížděl z Monte Carla. Pokud jde o *bronchitidu*, mám zkusit po několik týdnů enghienský sirný pramen, asi tak 15 minut od Argenteuil; kdyby to nepomohlo, chce mě poslat do Pyrenejí (Cauterets). (Totéž mi řekl už dr. Kunemann, který mě v poslední době začal krmit sirnými tabletkami.) Specialista v Enghienu* je velký přítel našeho dr. Dourlena, a ten mi pro něho dá dopis. Vcelku dr. Dourlen shledal, že jsem zesílil a můj tělesný stav je mnohem lepší než při mém odjezdu; byl dokonce udiven, že po dvou recidivách nemoci a po 14 prýskavých náplastech jsem na tom tak dobře.

Všechny pozdravuji.

Starý Mouřenín

Longuet mi večer co večer nosí „Standard", který je mu k ničemu. Gaskoňci** jsem ještě nenapsal; kašel mě varuje, abych si dal pozor a vyhnul se návštěvám přátel.

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny a němčiny

* Dr. Feugier.
** Paulu Lafarguovi.

33

Marx Engelsovi

do Londýna[55]

[Argenteuil] 15. června 82

Milý Frede,

myslel jsem, že se Ti budu moci za ten necelý týden, který uplynul, pochlubit zlepšením. Ale sotva jsem přijel, nastal *pokles teploty*, opravdu *hned druhý den po mém příjezdu*. Tohle počasí, jak mi vysvětlil dr. Dourlen i jeho lékařský přítel v Enghienu*, mi tedy ještě nedovoluje začít se sirnou kúrou. Kdybych na tom byl se zdravím jako dřív — ve šťastné době kuřácké, řekl bych, že je počasí přímo rozkošné! Často je sice dost pod mrakem, čas od času trochu sprchne, zvedne se vítr, spíš pozdní podzim než léto, ale při tom všem pro zdravého člověka příjemné počasí!

Včera — jako odpověď na psaní, které jsem mu poslal — přišel na návštěvu svatý Pavel, Gaskoněc**. Moc rád jsem ho uviděl. Na mou radu — *až na další pokyn* — nikomu nepoví, že tu jsem.

Chodím brzo do postele, pozdě z postele, valnou část dne strávím s Jeniččinými dětmi a až do dnešního dne jsem využil každé příznivé chvilky ke krátké procházce. Cítím se přitom zdravější, než tomu kdy bylo v Alžíru, Monte Carlu nebo Cannes. Vypadá to, že i počasí se tady pravděpodobně změní k lepšímu. Napíšu Ti dopis, jakmile budu mít za sebou první cestu do Enghienu.

Všechny srdečně pozdravuji.

Tvůj
Mouřenín

* dr. Feugier.
** Paul Lafargue.

Tusička napsala Jeničce jako očitá svědkyně zajímavou zprávu o mítinku v Hyde Parku.[74]

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

34

Marx Engelsovi

do Londýna[4]

[Argenteuil] 22. června 82

Milý Frede,

Tvůj dopis[2] přichází zrovna pár minut před zavřením pošty, což tady dělají zatraceně brzo. Tedy jen několik slov.

Teprve dnes mohu ohlásit zlepšení, protože od neděle až do včerejška včetně panovalo deštivé počasí, takže jsem musel své sirné operace pozastavit, a začal jsem s nimi znovu až dnes. V Cauterets je v této době ďábelsky chladno, a sezóna tam začíná normálně až v polovině července. Takže mi tady Enghien přišel jako na zavolanou, ačkoli počasí zatím nedovoluje užívat lázní bez přerušení. Jiní by asi nedělali takové okolky, ale u koho je „pozůstatek", musí být opatrný. Podle dr. Dourlena je celá potíž v tom, že se musím vystříhat všeho, co by mohlo znovu vyvolat pleuritidu.

Ať si ti chlapíci v New Yorku udělají svůj „otisk" na vlastní pěst, jenom ať nic svévolně nepřidávají.[75]

Helenu tedy čekáme v neděli.

Lavrovovi — protože se zatím ještě musím vystříhat každého delšího rozhovoru — by se ještě nemělo prozrazovat, že tu jsem. Zrovna on by mě donutil celé hodiny povídat.

Pozdravuj Jeničku*.

Tvůj
K. M.

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Pravděpodobně přepsání, Marx asi míní svou dceru Eleanor.

35

Marx Engelsovi

do Londýna[4]

[Argenteuil] 24. června 82[55]

Milý Frede,

včera jsem dostal ten doporučený dopis[76]; dneska jsem vybral peníze v Paříži. Tyhle výkyvy počasí zavinily, že se mi poblíž kyčlí usadil svalový revmatismus; následkem toho jsem mimo jiné v noci z 22. na 23. nezamhouřil oka pro prudké bolesti, den nato jsem nejedl (přesto jsem však včera v Enghienu absolvoval sirnou inhalaci); večer přišel Dourlen, vetřel mi laudánum, a tak mi pomohl; s touhle rušivou příhodou je to teď v pořádku; svalový revmatismus se ozývá už jen slabě.

Pokud jde o Enghien, je třeba nejprve odpovědět na otázku — protože to závisí na jednotlivci—zda je zdejší sirný pramen dostatečně silný. V každém případě si zde Reinhardt vyléčil bronchitidu, a předtím i Longuet. Ten byl také v Cauterets, už kdysi dávno, ještě než se oženil. Cauterets leží přibližně 1200 — 1400 metrů nad mořem. Byl bych moc rád, kdybych tam kvůli tomu průduškovému kataru nemusel, tentokrát nepřicházel Cauterets rozhodně v úvahu. Helena přijede na nádraží St. Lazare, kde na ni bude čekat Longuet.

Salut.

Mouřenín

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

36

Marx Engelsovi

do Londýna[4]

[Argenteuil] 4. července 82[55]

Milý Frede,

léto začalo vlastně teprve 1. července (či spíš až druhého). Měl jsem zatím 2 sirné koupele *se sprchami*, zítra beru třetí; něco tak báječného jako to sprchování (alias douche) jsem ještě nezažil, z koupele vystoupíš na poněkud vyvýšené prkno, a to „jak tě pánbu stvořil"; lázeňský si pak pohrává se svou stříkačkou (objemem se vyrovná hasičské) jako virtuos se svým nástrojem, dává povely, jak se máš pohybovat, a bombarduje ti tělo střídavě odshora až dolů *(s výjimkou hlavy (lebky))* po dobu 180 vteřin (alias 3 minuty), hned mírněji, hned zase silněji, až k nohám a chodidlům včetně a postupně pořád crescendo.

Vidíš, že tu člověk nemůže mít moc velkou chuť psát. Před půl devátou ráno musím být na nádraží (to je přesný čas odjezdu do Enghienu); zpátky v Argenteuil jsem kolem dvanácté, brzy potom následuje oběd; po něm člověk velice touží trochu si odpočinout, protože tahle síra ve všech podobách vyčerpává; potom na vzduch atd. V inhalačním sále se tmí od sirných par; pobudeš tu 30—40 minut; každých 5 minut nasáváš u jednoho stolu (z některé trubky (zinkové) s kohoutkem) speciální rozprášenou páru nasycenou sírou; všichni jsou tu od hlavy až k patě zakukleni v gumě, potom pochodují jeden za druhým kolem stolu; nevinná scéna z Dantova pekla.

Pozdravuj Schorlemmera. Mám pro něho ještě jednu svou fotografii z Alžíru.

Lafargue si zde připadá *jako veliké orákulum*. Paříž je pro něho jediné místo na světě důstojné mužů.

V plném znění otištěno poprvé
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

37

Marx Engelsovi

do Londýna[4]

Ve čtvrtek 3. srpna 82
11, Boulevard Thiers, Argenteuil

Milý Frede,

na vysvětlenou, proč se mi tak nesnadno píší dopisy: v půl 8. ráno začínám s mytím, oblékáním, vypiji ranní kávu atd; v půl 9. odjíždím do Enghienu, vracím se většinou až ve 12, následuje oběd v Argenteuil v kruhu rodiny, od 2 do 4 odpoledne odpočívám, pak jdu na procházku a dovádím s dětmi, že člověku přechází sluch i zrak ještě daleko důkladněji (a zejména také myšlení) než Hegelovi ve „Fenomenologii"; konečně v 8 hodin přichází večeře, a tím je denní dílo naplněno. Kde potom najít čas na korespondenci?

Tusička opravdu Jeničce neobyčejně pomáhá, a její pobyt tady by se dal sotva nazvat zotavenou, kdyby Tussy neměla tak ráda ty děti* a nebohou Jeničku a kdyby se za těchto zvláštních okolností neprobouzely vlastnosti, které v Londýně v ní jenom dřímou. Tussy a Laura se ještě neviděly a sotva po tom asi touží. Ale už ze slušnosti se musejí u mne aspoň jednou spolu setkat.

A teď především zdravotní zprávu. Léčebná kúra začala 17. června. Počasí se dosud pramálo podobá obvyklému letnímu (francouzskému) počasí, takže termální ústav pokládá sezónu, jež v Enghienu začíná v červnu, za nezdařilou a doufá v „lepší" srpen a září. Ustavičné střídání teploty, zamračená obloha — *zvlášť dopoledne* to vypadá na déšť a bouře — prudký vítr, vzduch přesycený vodními parami, tedy často dusné vedro, alias londýnský „close" status**. Francouzi se stěží ubránili anglické alianci; zato anglické

* děti Jenny Longuetové, Jeana, Henriho, Edgara a Marcela.
** dusno.

klima (míním speciálně londýnské klima) zde v Paříži a okolí zřejmě zdomácňuje čím dál víc. Aspoň letos tomu tak je. Přirozeně mezitím i nějaký pěkný den nebo kousek dne. Za těchto okolností musí moje léčení zápolit s „příjemnými překážkami". Lenka si snad vzpomene, že jednoho dne mě vyšetřoval dr. Feugier a o několik hodin později též dr. Dourlen, a oba shodně usoudili: chrčení zmizelo, takže ani katar nemá už „bronchiální" charakter. Já jsem Ti nic „takového" nesdělil; tušil jsem, že bronchiální katar rozhodně nezachrčel své poslední slovo. A opravdu, náhle se zhoršilo počasí a chrčení tu bylo znovu. Že kašel není „pryč" (je ovšem mnohem mírnější), to jsem věděl; ale to pokašlávání mohlo zůstat, když se změnil charakter kašle.

Také minulé pondělí (31. července) zjistil dr. Feugier při prohlídce, že to chrčení pořád ještě trvá, i když je už slabší; počasí je prý speciálně pro takovéto choroby děsně nepříznivé. Většinou postačí pacientům jen třítýdenní sirná kůra; mnozí by to opravdu ani déle nevydrželi, hrozily by záchvaty, horečky atd. Při mé jinak silnější konstituci pokládal by prý za nejlepší prodloužit léčbu — protože mi také kašel, hlavně ráno, nedá ještě pokoj — *až do poloviny srpna*, s inhalací, koupelemi, sprchami a pitím sirného pramene; po tomto termínu by prý to ztratilo smysl. Já se pochopitelně zcela podřídím radě lékaře. Ovšem na druhé straně bude už asi *příliš pozdě* na ten Engadin[77], jak Feugier, tak Dourlen se obávají, že jinak by mi teplota mohla připravit nepříjemná překvapení, která člověk, zejména je-li v mém stavu, neriskuje, není-li to nutné. — Doufám, že sem *rozhodně* na několik dní přijedeš (Lafarguovi Ti snadno najdou v Paříži byt), nejen proto, abych se s Tebou poradil, co dělat pak, ale hlavně proto, jak jistě chápeš, že velice dychtím zase Tě uvidět po všech těch zatracených prýskavých náplastech a poté, co jsem několikrát taktak nezhebl!

Lauřička mi psala, že *Deville odjede* večer 2. srpna do svého rodného města Tarbes. Protože jsem projevil přání, že bych ho rád uviděl, Mesa navrhl, že uspořádá u sebe 2. srpna oběd, na němž bych se setkal s Lafarguovými a rovněž s Devillem a Guesdem. Bylo to poprvé, co jsem souhlasil s takovou schůzkou. (Živější povídání, resp. tlachání mě pořád ještě unavuje — post festum.) Dopadlo

to dobře. Zdá se mi, že lidé z „Citoyen" měli se svými veřejnými mítinky k egyptským atd. událostem úspěch[78]; naproti tomu psaní jejich listu nesplňuje ještě daleko naše očekávání. Mimochodem, *i když nepřihlížíme k takzvaným socialistickým novinám*, velká a nejvlivnější část *pařížského tisku* je nesrovnatelně nezávislejší než tisk londýnský. Přes nátlak většiny profesionálních politiků, přes konspiraci deníků „République Française", „Temps" a „Journal des Débats" — působících společně pod přímým vedením Gambettovým — a rovněž přes to, že se je finančníci (Rothschildové atd.), kteří jsou přímo zainteresováni na křížovém tažení s Angličany proti Egyptu, pokoušejí podplatit — přes to všechno rozbil pařížský tisk každý pokus (i ten maskovaný Freycinetův) o intervenci po boku Anglie nebo čtyřspolku; bez něho by Clemenceau v parlamentě nezvítězil.[79] Ale kde je v Londýně třeba jen pouhý atom „nezávislého" tisku?

Opravdu si nevzpomínám, kde v mé knihovně stojí Loriovo velké opus [80]; také nemyslím, že by stálo za to, aby ses s tím hledal. Víš, že po přečtení „opusu" (či spíše jen první poloviny knihy, neboť páně Loriovy fantazie v druhé půli o tom, jak je třeba *přiměřeně konstruovat* jeho normální ideál, drobné pozemkové vlastnictví, tj. drobné rolnické vlastnictví — jsem dokázal už jen prolistovat) jsem nebyl nijak nadšen, že mi v osobním styku odporně lichotí, zatímco na veřejnosti se vypíná svou „převahou", resp. falšuje mé názory, aby je mohl pohodlněji vyvracet. Ačkoli mi první dojem říkal, abych s ním neměl nic společného, přesto jsem se mu věnoval důkladněji, protože projevil talent, protože toho hodně nabifloval; protože mi, chudák, psal, jak žízní po vědění; protože je ještě velice mladý a protože se zdálo, že jeho sice vůbec ne mladistvé, spíš přemoudřelé staré tendence se dají vysvětlit jednak italskými poměry, jednak školou, z níž vyšel; rovněž proto, že se snažil osvojit si metodu zkoumání, s níž se setkal v „Kapitálu", jak jen to tehdy svedl, a často ne bez úspěchu. „Pobavilo" mě a líbilo se mi, jak si očividně lichotí, že ve svém „Pozemkovém vlastnictví" antikvoval „Kapitál". Při tom všem mi zůstaly pochybnosti, zejména pokud jde o „charakter" toho mladíka.

Když jsem si však přečetl tyto dvě brožury[81], pověděl jsem Tussy 2 dny potom, co sem přijela, svůj naprosto kategorický a

definitivní a neodvolatelný rozsudek — slovy — hádej! — *doslova týmiž výrazy*, jež *Tusička sama objevila ke svému údivu znovu v Tvém dopise z 31. července*[2], který jsem jí dal přečíst! Došli jsme tedy, Ty a já, nejen přesně k témuž závěru, nýbrž jsme jej i *naprosto stejně formulovali!* Za těchto okolností se k němu můžeme napříště chovat *jen s ironickou odmítavostí* a víc se tou věcí už nezabývat! Je mnohem horší než štěně Kautsky*, který má alespoň nejlepší vůli.

Apropos Hirsch: jestli opravdu spolupracoval s Mehringem, strana mu to nikdy neodpustí[82]. Uvidím-li jej, udeřím na něho přímo. Pokud se týče kontroverse o mém *zdravotním stavu*, bylo by myslím bývalo lépe mlčet. Co si mají dělníci myslet, jako bych byl takříkajíc jen naoko chorý a jenom promarnil tolik času a prostředků, aniž by to bylo opravdu nutné!

Lafarguovi se příští týden stěhují do svého řádného bytu, který je prý velice pěkný a na zdejší bytové poměry laciný.

Au revoir, old boy.** Pozdravuj také Lenku.

Tvůj
Mouřenín

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* tj. Karl Kautsky; v originále Kautzkitzchen.
** Na shledanou, milý hochu.

38

Marx Engelsovi

do Londýna[4]

[Argenteuil] ve čtvrtek 10. srpna 82

Milý Frede,

příští úterý mi dr. Feugier poví, zda se už definitivně rozloučím s Enghienem, či zda se tam budu ještě pár dní léčit.

Musím se bohužel přiznat, že odjedu-li odtud (s Laurou) do Švýcarska (doporučují mi Vevey nebo jiné podobné místo), budu napřed potřebovat ještě nějaký peněžitý příspěvek. Přišel jsem totiž *náhodou* na to, že domácí tvrdě upomíná Jenny (a v tom se tu nežertuje) o činži za kvartál, a stálo mě to dnes hodně námahy, aby si ty peníze vzala a dala to do pořádku.

Dále doufám (*vzpírá se tomu jedině Longuet*, kterému je úplně fuk, že by to ulehčilo Jeničce a Johnnymu prospělo), že si Tussy odveze Johnnyho do Londýna, a pak musím dát Tussy ještě nějaké peníze, aby v Anglii zajela s chlapcem na 2 týdny k moři. Jako hlavní záminku, proč nám nemůže Johnnyho na $^1/_2$ roku dát, si pan Longuet vymyslel tohle: chlapec prý potřebuje ze zdravotních důvodů k moři do Normandie, pročež by ho Longuet odvezl do Caen k staré paní Longuetové*.

Ve skutečnosti tady Johnny divočí, tu trochu prvního čtení a psaní ve Francii zase zapomněl atd., nuda (tj. [nedostatek] zaměstnání) z něho udělala nezvedence, a dá Jeničce víc práce než ti 3 malí**. Pan Longuet nedělá pro dítě „nic", ale svou „lásku" projevuje tím, že chce mít dítě u sebe, kvůli těm řídkým chvilkám,

* Felicitas Longuetové.
** Henri, Edgar a Marcel Longuetovi.

kdy se vůbec ukáže, protože v Argenteuil leží většinou celé dopoledne v posteli, a v 5 odpoledne už zase jede do Paříže.

Vzhledem k tomu, co Jeničku čeká,[83] je zhola nemožné, aby udržela malého Johnnyho na uzdě. Tussy je skvělá vychovatelka a bude si s ním umět poradit. Longuet tak přišel aspoň o „záminku", že chlapec nemůže do Anglie (kde jej Tussy pošle i do školy), protože prý musí „k moři"; pojede „k moři", ale v Anglii.

Kromě zmíněných výdajů musím ještě zaplatit doktora* a obstarat si různé nezbytnosti, takže mi toho na cestu odtud do Švýcarska už moc nezůstane. Je mi nadmíru trapné, že Tě tak využívám, ale nezbývá mi nic jiného, nemám-li se vrátit rovnou do Londýna.

Salut.

Mouřenín

Oznámení ve francouzských novinách, tj. pařížských, především v „Temps"[84], že Liebknecht odjíždí do Paříže, aby „navázal styky s německými dělníky a navštívil socialistu Karla Marxe, který teď po návratu z Alžíru bydlí v Argenteuil" — říkám, že tato zprávička v takovéto podobě zaváněla „policií" a i na Liebknechta je příliš beztaktní. Jestli mě tady ještě zastihne, tak mu jeho „beztaktnost" (všechno pochází z té jeho mánie dělat se důležitým) rozhodně nedaruji.

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Feugiera.

39

Engels Marxovi

do Argenteuil

10, Columbia Terrace
Great Yarmouth[85]
20. srpna 82

Milý Mouřeníne,

peníze mám na kontě, a hned dnes jsem objednal v bance poukázku na 1200 franků. V úterý ji doufám dostanu.

Jak to dopadlo s velikou lékařskou prohlídkou minulé úterý?* Dosud nemám nejmenší zprávičku.

Kdyby s tím šekem byly nějaké potíže, pošli jej jednoduše zpátky, a já Ti místo něho stejnou cestou pošlu poukázku na Paříž. Tohle byl jen nouzový prostředek.

Pumps a dítě** se mají obě k světu, maličké rostou už dva zoubky. Schorlemmer odjíždí od zítřka za týden do Německa. Už je prostřeno, a tak musím končit.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 101 a 104.
** Lilian Rosherová.

40

Marx Engelsovi

do Great Yarmouth[4]

V pondělí 21. srpna 1882
11, Boulevard Thiers, Argenteuil

Milý Frede,

ta „výměna za stříbro" se uskutečnila předevčírem.

Celý týden od minulého pondělka se vyznačoval ohavným počasím, déšť (dílem studený), bouřky, dusno; především pak mokro, zatímco v Paříži „úředně" ohlásili „nedostatek vody". Zdejší byrokracie by snad i za potopy světa dokázala vyhlásit „úřední nouzi o vodu" na pití, mytí, domácí a průmyslové účely.

Včera jsem podnikl svou poslední pouť po inhalačním sále a vychutnal koupel a sprchu v Enghienu, a tam mě také dr. Feugier na rozloučenou prohlédl; výsledek:

1. Chrčení v průduškách velice polevilo; nebýt té smůly s počasím, bylo by docela zmizelo.

2. Pokud jde o to pleuritické tření s šelestem, zůstává status quo; naprosto předvídaný casus. V nejlepším případě, a nikterak častém, trvá tenhle pozůstatek pleuritidy po léta. Posílají mě k Ženevskému jezeru — zprávy o tamějším počasí jsou až dosud příznivé — protože oba doctores* si myslí, že by tam možná poslední zbytky průduškového kataru „vzaly za své". Qui vivra, verra. Na horskou gymnastiku plic je sezóna už příliš pokročilá a hlavně se musím vyvarovat chladu.

Tentokrát mám předepsáno cestovat do Švýcarska jen ve dne,

* Dourlen a Feugier.

takže budu muset přenocovat v Dijonu; teprve příští den se dokodrcám na místo určení. Chtějí úplně vyloučit všechno, co by mohlo vyprovokovat „recidivu".

Tusička odcestovala s Johnnym minulou středu; už jsme od ní dostali dopis, všechno dobře klapalo. 19. srpna (v sobotu) hodlala odjet s Johnnym do Eastbournu. Protože pro její pedagogické záměry je nutné, aby ten mladý muž byl zpočátku pouze pod jejím dohledem, vybrala Tusička takové přímořské místo, kde chlapec nenajde žádné „přátele".

Jenička je bohužel churavá. A přitom za svého nynějšího „stavu"[83] nemá trochu klidu a oddechu.

Lauře se daří dobře; *zítra* spolu odcestujeme.

Na Lissagarayově skandálu s tou Broussovou bandou[86] je dobré, že Brousse už nemá k dispozici žádný deník. Diplomat Malon se chová při této příležitosti vůči Broussovi neutrálně, neboť si (Malon) nesmí před svým šéfredaktorem Rochefortem dovolit sympatizovat v „*Intransigeantu*" s Broussem a spol. (a Malon by ani nebyl „rád", kdyby „směl").

Guesde a jeho strana nabývají vrchu.

Srdečné pozdravy Jollymeyerovi a Pumps.

Salut.

„*Mouřenín*"

S obvyklým taktem mi pan Longuet přivádí k obědu *Roye;** za 3 měsíce nenašel k tomu jediný den, až dneska, kdy potřebuji balit atd. atd., kromě toho musím zajít k dr. Dourlenovi, abych se rozloučil, a konečně bych rád byl sám s Jeničkou.

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 106–107.

41

Marx Engelsovi

do Great Yarmouth

Hôtel du Nord, Lausanne
24. srpna 82

Milý [Frede],

včera, z Dijonu do Lausanne[87], pršelo a bylo poměrně chladno. Do Lausanne jsme přijeli večer v 9 hodin za deště. Moje první otázka číšníkovi: Od kdy tady prší? Odpověď: Teprve 2 dny je deštivo (tedy ode dne mého odjezdu z Paříže). C'est drôle!*

Dneska se podíváme do Vevey, Montreux atd., abychom si našli ubytování. *Zatím* piš do Lausanne, *poste restante*. Rád bych brzy dostal nějaký přísun munice, abych měl pro každý případ a pro každou eventualitu pořád něco v kapse. Adresa: Dr. Charles Marx, nikoli Karl Marx.

Longuet se až do dne mého odjezdu ani trochu nezměnil. Totiž když jsem byl předtím dvakrát v Argenteuil,[88] Longuet pokaždé slíbil překladateli „Kapitálu", tomu chudákovi Royovi, že se se mnou může sejít; ale ani jednou k tomu Longuet nenašel vhodný čas. A když mi teď Longuet zase začal vykládat o schůzce s Royem, řekl jsem mu, aby to zařídil v posledním měsíci zcela podle svého. Eh bien! *Teprve v den mého odjezdu* — kdy mám balit, zajít na rozloučenou k dr. Dourlenovi, prohovořit ještě spoustu věcí s Jeničkou atd. — jede Longuet, aniž by mi co řekl, do Paříže, sebere Roye a přivede ho k obědu (v 1 hodinu) do Argenteuil. Byl studený severovýchodní vítr, a moje nezbytná rozmluva s chu-

* Komické!

dákem Royem v zahradě zavinila, že jsem se nachladil. Za to děkuji Longuetovi!

Apropos. Německý dopisovatel, který z Paříže zásobuje spoustu německých buržoazních novin, mi napsal s nadnesenou pokorou; čest prý mu velí, aby mi řekl, že není sociální demokrat, tím méně pak dopisovatel novin této barvy; ale ve všech kruzích německé „společnosti" se prý o mne strachují a rádi by dostali oficiální zprávy o mém zdravotním stavu; proto mě žádá o interview v Argenteuil atd.

Ovšemže jsem tomuto úlisnému škrabálkovi neodpověděl.

Všechny pozdravuj.

Mouřenín

Starocha Beckera* a Wróblewského navštívím v Ženevě, jakmile ten kašel zase poleví.

Poprvé otištěno
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Johanna Philippa Beckera.

42

Engels Marxovi

do Lausanne[4]

10, Columbia Terrace
Greath Yarmouth
25. srpna 82

Milý Mouřeníne,

zrovna jsem dostal telegram[18], velice nakvap pár řádek, co je zařízeno.

Ve středu* večer přišel Tvůj dopis**, ale už předtím jsem Ti téhož dne poslal do Argenteuil poukázku vystavenou A. Kayserem a spol. na Hirsche, staršího syna, Paříž, 1200 franků, splatnou na předložení. Hned příští den jsem napsal Jenny, co bylo v dopise, a prosil jsem, aby to svědomitě zařídila.[89] Inkasování odtamtud nebude obtížné.

Zůstaneme zde ještě 14 dní, všem náramně svědčí, jen Jollymeyera trápí občas při tomhle počasí maličko revmatismus. V pondělí odjíždí do Německa, doprovodím ho do Londýna, doufám, že sem přivezu s sebou Tussy a Johnnyho.

Přeji Ti lepší počasí, než tu máme poslední 4 dny my, ale právě takový účinek, jaký má na nás mořský vzduch. Maličká*** projevuje zuřivý apetit a vůčihledně přibývá.

Všichni Tebe a Lauru srdečně pozdravujeme.

Tvůj
B. E.

* V rukopise: v pondělí.
** Viz tento svazek, str. 104—105.
*** Lilian Rosherová.

Co říkáš těm De Paepovým výstřelům z revolveru na Duvergera?[90] O green eyed monster![91]

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

43

Engels Marxovi

do Lausanne[4]

10, Columbia Terrace
Great Yarmouth
26. srpna 82

Milý Mouřeníne,

dnes ráno mi přišel Tvůj a Lauřin dopis z Lausanne, a protože je zrovna v pokoji ticho, využívám toho, abych Ti napsal. Tentokrát jsi to špatné počasí nezavinil Ty, ale „New York Herald" svou předpovědí tlakové níže. Jestliže Tussy mohla vysvětlovat dřívější zdejší deštivé počasí Tvou nadmíru velkou blízkostí v Paříži, pak nyní musíme konstatovat, že poslední obrat k deštům spadá přesně do doby, kdy se z naší blízkosti vzdaluješ, a že jsme tu ve středu večer měli úplně stejný prudký liják jako Vy v Lausanne. Také dnes ráno tu máme jednu přeháňku za druhou a na předpovězené pozdější vyjasnění si ještě počkáme.

Čert aby vzal toho Longueta s jeho beztaktností. Ale bylo opravdu tak naprosto nutné, aby ses při studeném severovýchodním větru bavil s Royem právě na *zahradě*?

Egyptské tažení[78] začíná dobře. „Kölnische Zeitung" přímo tvrdí, že alexandrijské pevnůstky byly umlčeny za $2^1/_2$ hodiny, zbývajících 5 hodin prý Angličané pokračovali v bombardování jen proto, aby rozbořili město. — Rychlé obsazení průplavu provedli dobře, ale jakmile jsem zjistil, že Wolseley dal při nalodění vytroubit demonstrativně do světa, že cílem je ostřelování Abukiru, bylo mi všecko jasné a mohl jsem Schorlemmerovi vyložit celý plán tažení tak, jak je teď uskutečňován. Ze starých čísel „Kölnische Zeitung" jsem pak zjistil, že o plánu na pochod přes Ismailii do

Káhiry věděl už 10—12 dní celý Londýn. Tak dobře to udrželi v tajnosti! Sám plán je ještě ze všeho nejrozumnější, lepší za daných okolností nemohli vymyslet. Jenže s jeho provedením to nepůjde tak rychle. Ti chytráci Angličané tam sice poslali polní děla, ale k nim ani koně, ani mezky. Mezky zrovna teď nakupují v jižní Evropě a Africe. Upoutané balóny, jež jsou na rovném terénu bez stromů nepostradatelné pro rekognoskaci, jim *odmítli* dát, ale teď je tam *dodatečně* posílají. Podnikli násilný průzkum proti opevněnému postavení Egypťanů před Alexandrií — nesmyslně, protože nikdo není tak hloupý, aby rozvinul své síly *před* opevněným postavením. Řeči o chrabrosti u Šafuíru jsou k smíchu — pět hodin se bojuje, a **2** ranění Angličané! Wolseley má už 30 000 mužů a teď požaduje svou třetí divizi, jenže ta se teprve mobilizuje. A až přijde, zůstane mu po obsazení Alexandrie a Káhiry sotva dost vojska, aby mohl vyčistit deltu a obsadit pobřežní města. Bude-li Arabí tak chytrý, aby se vyhnul rozhodujícímu střetnutí a stáhl se do středního, resp. horního Egypta, může se to vléci pořádně dlouho. Nemluvě už o tom, že kdyby Nil stoupl o něco dříve, stačí prorazit hráze a Angličanům poteče do bot. Je však víc než pravděpodobné, že se to nerozhodne vojenskou akcí, nýbrž diplomatickým čachrem v zákulisí.

Hezoučká příhoda: C. W. Siemens jako president British Association odhalil, k čemu je dobrý byrokratismus.[92] Před několika lety byla přece v Anglii legalizována metrická míra vedle staré. A také si z Paříže opatřili autentické kopie prvotního metru a prvotního kilogramu. Vyžádá-li si však někdo od příslušného úřadu autentickou cejchovanou kopii těchto jednotek, úřad prohlásí, že ho k tomu příslušný parlamentní akt ani neopravňuje, ani mu to neukládá. Prodáváš-li však podle metru a kilogramů, které *nebyly* tímto úřadem autorizovány, dopouštíš se podvodu a trestného činu. Tato obezřelá maličká mezera tedy celý zákon anuluje a basta, všechno zůstává při starém. Ovšem Siemens tvrdí, že tohle lpění na staré míře působí od všeobecného zavedení metrické míry na kontinentě obrovské škody anglickému průmyslu, spousta strojů atd. se teď nemůže vyvážet, protože je upravena na jiné jednotky než metry a kg.

Doufám, že Tě ten kašel zase přejde a že se snad konečně také dočkáš lepšího počasí. Na cestách si dávej na parníku pozor. Večer je na vodě často zima a mlha. Až do příštího jara musíš být asi ještě opatrný, pak ta bronchitida definitivně zmizí, k tomu ještě trochu plicní gymnastiky na vysokých horách, a máme vyhráno.

Ve Waadtském kantonu mají znamenité víno, yvorne, které Ti vřele doporučuji, zvláště když je *staré*. Dále tam pijí červený neuchâtel, cortaillod, který trošičku pění, pěna vytváří uvnitř ve sklenici hvězdu; také velice dobré. Konečně veltlín (Valtellina), vůbec nejlepší víno ve Švýcarsku. Vedle toho tam bývala za mých časů[93] výborná vína petit bourgogne, mâcon a beaujolais, a nebyla drahá. Pij srdnatě ode všech a měj na paměti, že až Tě to toulání nadobro znudí, že je to jediný způsob, který Ti může vrátit Tvou starou říznost; ať si ještě chvilku odpočine, ale přijde den, kdy ji budeme moc a moc potřebovat. Pozdravuj ode mne Beckera* a Wróblewského, až je uvidíš.

Celá společnost posílá Tobě a Lauře srdečné pozdravy, Lauře bude patřit můj *příští* dopis[2].

Tvůj
B. E.

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Johanna Philippa Beckera.

44

Marx Engelsovi

do Londýna[55]

Hôtel du Léman, Vevey
4. září 82

Milý Frede,

Laura Ti podrobně vypíše, co se nám přihodilo, nebo spíš že se nepřihodilo zhola nic, neboť si tu žijeme jako v Šlarafii.[94] Podnikali jsme výlety po jezeře, a také jiné.

31. srpna mi přišel Jeniččin dopis, k němuž byl přiložen i Tvůj dopis[2] a šek, ten jsem dal do zdejší banky Genton a spol. k inkasování v Paříži.

31. srpna, 1., 2. a 3. září bylo nádherné počasí (včera příliš vedro). Dneska je bouřka a prší, doufám, že se to nezvrhne na vytrvalý déšť. Je divné, že pořád ještě kašlu; jsem asi jediný člověk ve Vevey, který kašle; aspoň jsem nikoho jiného kašlat neslyšel. Můj celkový stav je však velice uspokojivý; vyšplhal jsem se s Laurou na vrchol zdejšího vinohradu a na ještě vyšší vinici v Montreux, a ani jsem se nezadýchal.

V našem hotelu za mnou přišel pan Songeon, předseda pařížské městské rady; je to jeden z emigrantů, které jsem v letech 1849—1850 poznal v Londýně. Poctil mě oficiální zprávou, kterou podává pařížské městské radě její deputace (k níž Songeon patřil) vyslaná do Říma k apoteóze Garibaldiho;[95] jde tu hlavně o „Songeonovu" vlastní apoteózu, protože jménem ostatních francouzských delegátů mluvil vždycky on. Ukázal mi též francouzský výtisk „Kapitálu", který ho má provázet na lesní samotu nedaleko odtud, kam měl namířeno.

S Angličany v Egyptě[78] to dosud nevypadá na tak rychlý úspěch, jak jej „předem zvěstoval" Wolseley.

Pan Virchow, jak jsem se včera dočetl v příloze k „Journal de Genève", se vytasil zase s dalšími důkazy, že nekonečně převyšuje Darwina, že ve skutečnosti jedině vědecký je on, a proto také „pohrdá" organickou chemií.[96]

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

45

Engels Marxovi

do Vevey

Londýn 12. září 1882

Milý Mouřeníne,

dopisnici a Laurin dopis jsem dostal. Jsem rád, že konečně máte pěkné počasí, snad vydrží. My jsme od soboty zase tady; Tussy a Johnny byli týden s námi v Yarmouthu.

Na Songeona si ještě velice dobře vzpomínám; vždycky mi vrtalo hlavou, jaké má asi tahle blahosklonně dobrodušná tvář poslání, až jsem se konečně dočetl v novinách: předseda městské rady! Tohle měl opravdu napsáno v obličeji už v roce 1850.

Od Gentona a spol. jsem měl už v rukou několik směnek na Londýn.

Hodláš-li se ještě trochu porozhlédnout po Švýcarsku, nemůžeš si zvolit lepší a příjemnější cestu než ze Ženevy přes Bern do Interlakenu a Brienzu, odtud přes Brünig (jen 3150 stop vysoký) k Vierwaldstädtskému jezeru, a budeš-li mít chuť, odtud do Curychu. Je to snadná cesta pro rekonvalescenta, a přesto na ní poznáš několik nejkrásnějších míst ve Švýcarsku. V Interlakenu a Luzernu nebo na některém jiném místě u Vierwaldstädtského jezera bys mohl udělat delší zastávku. U Ženevského jezera je také hezky v Morges, odtud je nejkrásnější pohled na Mont Blanc.

Pokud jde o egyptskou záležitost[78], vychází čím dál víc najevo, že ji zosnovala ruská diplomacie. Sladká Olga* už Gladstona dostatečně navnadila, a teď musí být předán do rukou protřelejšího

* Olga Alexejevna Novikovová.

mentora, aby toho využil. Anglie musí uprostřed míru obsadit Egypt, aby pak chudinka Rusko bylo nuceno obsadit v zájmu své obrany rovněž uprostřed míru Arménii. Kavkazská armáda vytáhla už k hranicím, jen u Karsu stojí 48 praporů — v pohotovosti je tato armáda pořád. A na důkaz, že Gladstone je s tímto osvobozením další „křesťanské" země z jařma toho příšerného Turka srozuměn, odvolávají se zrovna teď ostentativně angličtí komisaři, kteří byli vysláni do Malé Asie po berlínském kongresu[97], aby tam dohlíželi na provedení reformy, a uveřejňují se jejich zprávy, podle nichž je Turci vodili za nos, a všechno zůstalo při starém, s korupcí úředníků se prý nedá hnout. Palmerston est mort, vive Gladstone!* vive Gambetta, který by byl také rád zpečetil v Egyptě alianci s Ruskem. Bohužel po starých dobrých časech je už veta, a Rusko už nestojí *za* ruskou diplomacií, nýbrž proti ní.

Zpropadeně rád bych za Tebou někdy přijel, ale kdyby se mi něco přihodilo, třeba jen na čas, upadly by všechny naše finanční záležitosti do nepořádku. Tady nenajdu nikoho, komu bych mohl dát plnou moc a komu bych mohl svěřit inkasa atd., která jsou přece jen trochu spletitá. Mohl by to být ještě tak Sam Moore, ale není tady, a tyhle věci se dají vyřizovat pouze na místě. Kromě toho jsem doufal, že sem třeba jen nakrátko přijedeš aspoň letos v létě. Že tu nemůžeš strávit příští zimu, to mi bylo jasné, ještě než jsi opustil Anglii a ještě než se objevily recidivy; také jsem to tehdy řekl Lence. Teď, po těch recidivách, je naprosto nutné, abys přečkal zimu tam, kde je jako na jaře, a proto jsem byl rád, když jsem se dověděl, že Dourlen a Feugier tvrdí naprosto shodně totéž; i když jsem tu bez Tebe osamělý, nic naplat, napřed se musíš pořádně vykurýrovat, a do té doby musí jít všechno ostatní stranou. K tomu však také nezbytně patří, aby nebyl narušen finanční pořádek, a proto si myslím, že nemám naprosto právo vystavovat se nějakým nahodilostem, dokud to potrvá.

Hartmann** vynalezl elektrickou lampu, patentoval ji a prodal za 3000 liber št. jednomu vydřiduchovi, kterému podepsal rovněž vydřidušskou smlouvu, takže je velice nejisté, zda a kdy

* Palmerston je mrtev, ať žije Gladstone!
** L. N. Hartmann.

dostane peníze. Zatím sehnal zase místo, ale na jak dlouho? V těch jeho věčných vzestupech a pádech se člověk pomalu nevyzná!

Vřelý dík za alžírské dárky, které přivezla Tussy. Dýka je pravá orientální, kam ta bodne, tam už tráva neporoste. K té hlavičce dýmky si musím opatřit troubel, než ji budu moci zakouřit. Pumps se velice pyšní arabskými náramky. Věnuje se zařizování nového domu, což jistě potrvá ještě týden. Její maličké* to v Yarmouthu neobyčejně prospělo. Johnny chodí od včerejška do školky (v Grafton Terrace, naproti Vašemu starému domu).

Všichni Tebe a Lauru srdečně pozdravujeme.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Lilian Rosherové.

46

Marx Engelsovi

do Londýna[4]

16. září 82
Hôtel du Léman, Vevey

Milý Frede,

zrovna když se Ti chystám psát, přináší mi číšník „Journal de Genève" se zprávou o Bebelově smrti[98]. Je to strašná zpráva, největší neštěstí pro naši stranu! Byl to jedinečný zjev v německé (a dá se říci v „evropské") dělnické třídě.

Je neuvěřitelné, jak se obětuješ a pečuješ o mne, a já se často v hloubi duše stydím — ale teď se nechci na toto téma rozepisovat.

Ještě než jsem opustil Paříž, měl jsem v plánu, že děj se co děj strávím říjen v Londýně a že budeme pospolu. Feugier a Dourlen také nic nenamítali, bude-li v říjnu obstojné počasí. Pořád ještě není nic ztraceno, přes to deštivé září. Barometr tady 8. stoupl, 9. dosáhl nejvyššího bodu, pak ponenáhlu klesal až do 12., kdy byl nejníž, 13. šel zase nahoru (přibližně na stejnou úroveň jako 11.), potom klesl a od včerejšího večera zase stoupá. Ačkoli vcelku všude ve Švýcarsku škaredě prší a řádí bouřky (časté sesuvy půdy mají za následek „nehody"), je speciálně kolem Vevey poměrně dobré počasí (také jen výjimečně bývá zrána a v prvních večerních hodinách chladno). Proto jsme se také rozhodli, že tu zůstaneme déle. Vzduch je tady jako balzám. Přestože se během jednoho a téhož dne teplota a vlhkost vzduchu ustavičně mění, jde to s mým zdravím crescendo. Řekl bych, že ten můj katar není už bronchiální, ale obyčejný; ovšem dovím se to určitě až v Ženevě, kde se poradím s dobrým německým lékařem, dám se totiž vyšetřit. Cesta,

kterou navrhuješ*, je sice lákavá, ale při tom, jaké teď panuje ve Švýcarsku počasí, se dá sotva uskutečnit. Sklizeň vína bude tady, jak to vypadá, v tomto roce „nanicovatá". Rovněž je vidět, že na horách Dent du Midi sněží — a dřív než obvykle; na Jurovi je to „pravidlem".

Bernský „Bund" tvrdí, že Wolseley je skoro ještě lepší vojevůdce, než byl starý Napoleon.

Ten čachr s Rusy* má svůj háček; je možné, že Bismarck by s radostí nechal Rusy, jen ať se do toho pustí, ale pak by se ukázalo, že je třeba nějak „utěšit" Rakousko a dát kompenzaci pruskému císařství. Ruský zákrok v Arménii může tedy vést k všeobecné válce, a Bismarck si to patrně přeje.

Apropos! Ta dýka, jak poznáš podle hrubé práce, je kabylská. Pokud jde o troubel k té hlavičce dýmky, přivezl jsem 3 troubele s sebou (ale už jen pro jeden byla v botanické zahradě na skladě i hlavička), troubele z bambusu; nechtěl jsem s tím Helenu a Tussy obtěžovat, protože troubele se do jejich kufříků nevešly, a přivezu je do Londýna sám.

Z Jeniččina dopisu — právě přišel Lauře — se dovídám, že *Longuet s Vlčkem a Harrym* jsou v Aubinu. Bohužel Jeniččin zdravotní stav budí obavy, jak mi doktoři (Feugier a Dourlen) prozradili už v Paříži. Jenička čeká úzkostlivě na zprávu z Londýna o Johnnym; od té doby, co Tusička odjela s Johnnym do Yarmouthu, zůstala beze zpráv. Laurinka dnes píše Jeničce a sděluje jí také, že s Johnem je to v pořádku a že už, jak jsme se dověděli z Tvého dopisu*, začal chodit do školky.

Srdečné pozdravy Tusičce, Lence, Pumps, a abych nezapomněl, mému vnukovi.

Určitě Ti napíšeme, kdybychom odjeli z Vevey.

Tvůj
Mouřenín

* Viz předchozí dopis.

Nemají ti pruští holomci nějaký podíl — vězení atd. — na Bebelově smrti?

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

47

Engels Marxovi

do Vevey

Londýn 18. září 1882

Milý Mouřeníne,

dnes v 9 večer přišel Tvůj a Lauřin dopis; šel jsem hned za Tussy a Lenkou, abych jim řekl, co bylo třeba.

Falešná zpráva o Bebelově smrti[98] i nás krajně rozrušila. Od sobotního večera tu už bylo mnoho náznaků, že je falešná, a právě teď došla „Justice" s Liebknechtovým telegramem, podle něhož byl Bebel těžce nemocen, ale jeho stav se už lepší.

Zároveň jsem si přišel právě včas pro čerstvou zprávu, že se Jeničce narodilo děvčátko[83] a že jde všecko tak dobře, jak jen si lze přát.

Až budete odjíždět z Vevey, nechte tam adresu (poste restante nebo něco takového) pro dopisy. Zítra nebo pozítří podrobněji.

Tvůj
B. E.

Srdečný pozdrav Lauře.

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

48

Marx Engelsovi

do Londýna

Paříž[99] 28. září 82

Milý Frede,

Laurin dopis, kam jsem přiložil lístek, zůstal nedopatřením v Laurině bytě na psacím stolku, bude tedy odeslán až po uzavření pošty.[100] Protože však nechci ztrácet čas, píšu teď znovu, abys mi co možná brzy poslal z Londýna bankovku *(adresa* stejná, do Argenteuil), jestli mi dr. Dourlen dovolí, jak doufám, přeplout přes Kanál.

Dneska leje z takzvaného nebe, ačkoli Alphand má ustavičné obavy, že nebude dost vody.

Napiš mi zároveň pár slov o tom, jak to vypadá v Londýně s počasím.

Mouřenín

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

49

Marx Engelsovi

do Londýna[4]

Paříž 30. září 82

Milý Frede,

zrovna když jsem se chystal odjet z Argenteuil sem (tj. na nádraží St. Lazare), abych tu počkal na Lauru, poobědval s ní v Paříži a vzal ji s sebou do Argenteuil — chytil mě ještě listonoš s Tvým dopisem[2] a přílohou. Laura přijede asi za čtvrt hodiny a možná bude mít od Tebe také dopis.

Dr. Dourlen mě dnes vyšetřil v Jeniččině přítomnosti. *Hlenovité chrčení zmizelo:* zůstává ještě trochu toho *pískotu*, ale všechno nasvědčuje tomu, že ten tvrdošíjný katar, jehož charakter se už podstatně změnil, přece jen zdolám. Můj celkový stav se prý neobyčejně zlepšil; a také jsem prý „ztloustl".

Chce, abych se za žádných okolností nezdržel v Londýně déle než 14 dní, nebo při zvlášť pěkném počasí ne víc než 3 týdny. Nebojí se ani tak mírného chladna, jako vlhkého vzduchu. V žádném případě nemám jezdit přes Calais večerním zvláštním vlakem; do Calais se prý mám vydat ve dne, odcestovat prý mám až druhý den ranním parníkem.

Ostatně prý mám, jak on to nazval, zahájit velice brzy zimní výpravu na ostrov Wight, do Jersey, do Morlaix (Bretagne) nebo Pau. Jinak mi *nedoporučuje pobyt příliš na jihu*, ledaže *by to jinak nešlo*, a proto také uznal, že Vevey bylo pro mne lepší než teplejší Montreux. Nemyslí, že by se normální teplota atd. kvůli mému příjezdu z ničeho nic zase vzbouřila. Konec konců *definitivní* „svolení" k odjezdu do Londýna mi dá *teprve tehdy*, až bude mít uspokojivé me-

teorologické zprávy na příští dny. (Francouzští lékaři jsou silně zaujati proti londýnskému klimatu.) Teď prý si je jist úplným vyléčením, nedopustím-li se nějaké chyby. Dřív než v úterý neodjedu.

Kdyby francouzská vláda — reprezentovaná finančním podvodníkem Duclerkem — věděla, že jsem zde (zejména když nezasedá sněmovna), poslala by mě možná i bez svolení dr. Dourlena na cestu, neboť „marxisté" i „*antimarxisté*", *obojí* udělali na svých socialistických sjezdech v Roanne a St. Étienne[101] co mohli, aby mi můj pobyt ve Francii náležitě ztrpčili. Při tom všem se cítím poněkud odškodněn tím, že se tahle banda z Aliance — Malon, Brousse atd. — cítila „tuze" zklamána ve své naději, když „v tichosti" vypuštěná insinuace: Marx je „Němec", alias „Prušák", takže i francouzští „marxisté" jsou vlastizrádci, *jako by* (oblíbený obrat našeho Bruna*) nechtěla už u nikoho zabírat, dokonce si ani na okamžik netroufla na „veřejnost". To je pokrok.

Clemenceau byl vážně nemocen, ještě se úplně neuzdravil. Vzal si s sebou za své nemoci z Paříže i „Capital". Je to teď zřejmě móda u francouzských skutečně nebo rádoby „pokrokových" vůdců — když „jsou v ouzkých"[102].

Všechny co nejsrdečněji zdravím, včetně Jollymeyera.

Mouřenín

Před odjezdem z Francie napíšu nebo zatelegrafuji.

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Bruno Bauera.

50

Engels Marxovi

do Ventnoru[103]

[Londýn 1. listopadu 1882]

M. M.,

doufám, že Ti všechno celkem dobře klape.[104] Poslal jsem dvě „Égalité", včera 2 staré „*Kölnische Zeitung*". Tady to dnes večer docela utěšeně bouří a fučí. Je to ostuda pro Gladstona a spol., ta včerejší krátká debata o vydání Macea v Gibraltaru.[105] Johnny si dal dnes vytrhnout 2 zuby, s hrdinstvím, které by nikdo nečekal, takže i sám dr. Shyman žasl. Jinak nic nového.

Ve středu večer.

Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

51

Engels Marxovi

do Ventnoru

[Londýn] 3. listopadu [1882]

Milý Mouřeníne,

Tvou dopisnici jsem dostal[57] — měli jsme trochu obavy, když jsme marně čekali na zprávu, jak jsi přestál tu cestu a jak se po ní cítíš. — All right! Přikládám Lafarguův dopis — tak tedy Brissac, Picard a Bouis na chvíli zakolísali![106]

Patrně už víš, že v Ravenně byl zvolen Andrea Costa[107] a že v Norsku získali republikáni většinu[108].

Přikládám „Égalité" a nejnovější činy dvou „zdejších", o něž ses vždycky zajímal.

Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno
v Marx-Engels, Gesamtausgabe,
třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

52

Engels Marxovi

do Ventnoru

Londýn 6. listopadu 82

Milý Mouřeníne,

dostal jsem dnes od Laury pár řádek, podle nichž se o osudu „Égalité" rozhodne až zítra[109]; vyhlídky jsou však velice slibné.

Četl jsi dnešní „Standard"? Telegram z Frankfurtu: od té doby, co je Ignaťjev v Paříži, máme tu nové pokusy o rusko-francouzský kompromis, prozatím zdánlivě ve velice mírné podobě: bude-li prý Francie poněkud ochotněji vydávat dynamitníky, poskytne Rusko Francii účinnou podporu v Tunisku, Egyptě atd.[110] Proto tedy ta policejní kampaň ve Francii! Uvidíme, zda bude v této věci předloženo něco sněmovně.

Lafargue mi poslal „Prolétaire", kde je otištěna obžaloba, kterou proti němu, Guesdovi atd. vznesli v St. Étienne.[111] Je to ryze bakuninovská, ale jinak slaboučká slátanina: jejím nejsilnějším argumentem jsou *Lafarguovy dopisy Malonovi*, jež si navzájem odporují a jsou výrazem okamžitých nálad — Malon je klidně otiskuje a zřejmě se vůbec nebojí, že by Lafargue zveřejnil zase *jeho* dopisy. Nemýlí se tak docela, tihle pánové zhodnocují totiž svůj materiál v pravý čas, a vytasí-li se potom Lafargue s Malonovými dopisy, přijde s křížkem po funuse. Pošlu Ti tu věc zítra. Musíš to však vrátit kvůli Bernsteinovi, budu to možná potřebovat proti němu. Bernstein chtěl místo toho, oč byl požádán, nebo spolu s tím poslat půlku knihovny *o* továrním zákonodárství, což jsem mu doufám ještě včas zarazil*, švýcarský tovární zákon čekám každým dnem,

* Viz tento svazek, str. 434.

nový německý živnostenský řád, v němž jsou i tovární ustanovení[112], Ti objednám.

Jinak tu není nic nového.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

53

Marx Engelsovi

do Londýna[4]

[Ventnor] 8. listopadu 82

Milý Frede,

co říkáš Deprezově pokusu na mnichovské elektrotechnické výstavě?[113] Je to už skoro rok, co mi Longuet slíbil, že mi opatří Deprezovy práce (zejména ty, v nichž dokazuje, že elektřina umožňuje přenášet energii na velkou vzdálenost s pomocí obyčejného telegrafního drátu).[114] Deprezův důvěrný přítel dr. D'Arsonval je totiž spolupracovníkem „Justice" a publikoval všelicos o Deprezových výzkumech. Longuet, jak už má ve zvyku, pokaždé zapomněl.

S velkým potěšením jsem si přečetl „noviny", jež jsi mi zaslal, kde se vynášejí Sherbrooke a Rivers Wilson jako „londýnští zmocněnci pro majitele obligací"! Včera ve „Standard" — debaty v *Dolní sněmovně* — Gladstona kvůli těmto zmocněncům zle pocuchali, protože řečený Rivers Wilson zastává ještě vysoké (tj. dobře placené) místo ve správě anglického státního dluhu. Gladstone, zřejmě zahnán do úzkých, se to napřed pokoušel přejít mávnutím ruky, ale když se pak hrozilo podáním návrhu proti Riversu Wilsonovi, uchýlil se ke lži, že prý o železniční společnosti Galveston and Eagle atd. opravdu vůbec nic neví.[115] Neméně slavnou úlohu hraje náš velký stařičký svatoušek také v historii s gibraltarským „vydáním" uprchlíků.[105] Je v dobré paměti, že tenhle Gladstone ne nadarmo prodělal svá učednická léta spolu s Grahamem atd. v pletichářské úřednické oligarchii u sira Roberta Peela.

Když jde o neobratné lhaní, hloupé překrucování, plané vytáčky v egyptské záležitosti, tady je docela na místě sir Charles

Dilke.[116] Nemá ani Gladstonovu pietistickou kasuistiku, ani jiskrnou posměvačnost nebožtíka Palmerstona. Dilke je prostě nevychovaný parvenu, který si připadá ve svém hulvátství veliký.

Protože zde beru „Standard", našel jsem tam i ten zmíněný telegram z Frankfurtu.*

Apropos. Byl bych rád, kdyby mi Bernstein poslal „*Jahrbuch*" s *Oldenburgovým článkem* (aspoň myslím, že se tak autor jmenuje) o mé teorii hodnoty.[117] Ačkoli to nepotřebuji, přece jen by bylo lepší, kdybych měl v patrnosti, co se tenkrát zastávalo. Když jsem psal tomu holandskému kněžourkovi**, měl jsem všechno v hlavě; mezi tím leží období mé dlouhé nemoci a ztráta ženy — což mi nadlouho zastřelo mysl.

Tady ustavičně burácí prudký vítr, nejvíc večer a v noci; časně zrána je většinou deštivo nebo aspoň pošmourno; přes den se vždycky najde sem tam nějaká pěkná chvilka, a ta se pak nesmí propást; přitom nestálé, vrtošivé počasí. Tak třeba minulou neděli jsem si vyšel na pahorky a procházel jsem se tam po vozové cestě podél Bonchurche, jehož nejvyšší, terasovitě nad sebou položené domy (nejnižší stojí těsně u moře) sahají až k samé cestě; dál se vine stezka, hned trochu stoupá, hned zase klesá dolů, mezi vrcholky pahorků a jejich svahy až k moři. (Když jsem tady byl naposled s Tussy,[26] netroufal jsem si nikdy vystoupit až na tuto stezku.) Tady se můžeš toulat celé hodiny a užívat horského i mořského vzduchu zároveň. Bylo teplo jako v létě; obloha čistý blankyt, jen s průzračně bílými obláčky; a z ničeho nic *studený déšť*, nebe naráz zakaboněné. Tomu patrně vděčím za svalový revmatismus (na levé straně prsou, nedaleko toho starého corpus delicti), v pondělí v noci byl tak prudký, že jsem v úterý, ač velice nerad, poslal pro lékaře. Stará panna MacLeanová, u níž jsem, mi na můj dotaz řekla, že do jejího domu docházejí 2 lékaři. Nejlepší, nejžádanější je prý „I. G. Sinclair Coghill, lékař královské nemocnice pro tuberkulózní". Zeptal jsem se, není-li to náhodou ten starý neruda, jehož kočár vídám k malé své radosti skoro každý den před domem. A skutečně, byl to on. Chodí totiž k jedné staré dámě, která je tu trvale ubytovaná — „nic

* Viz předchozí dopis.
** Ferdinandu Domelovi Nieuwenhuisovi (viz tento svazek str. 188—190).

vážného jí vlastně není," ale „ráda vidí aspoň třikrát do týdne doktora". Tohoto patrona jsem si zakázal. Ale druhý doktor, kterého si volají jiní její nájemníci, je prý naopak mladík, dr. James M. Williamson. Toho jsem si zavolal. Je to opravdu příjemný mladý muž, nedělá ze sebe žádného velebníčka. Vlastně mi nic nepředepsal, jen liniment k vtírání. (Je to soužení, dokud ten svalový revmatismus trvá, zvláště při kašli vyvolává nepříjemný pocit.) Jinak se omlouvá za špatné počasí. Co se týče toho kašle, který zejména v poslední době začínal být už v Londýně čím dál protivněji křečovitý, v téhle věci jsem si sám svým zdravotním rádcem a doufám, že se ho brzy zbavím i bez doktora medicíny.

Abych nebyl při svých toulkách ve volné přírodě příliš závislý na tom kapriciózním větru a na proměnách teploty, nezbývá mi než mít u sebe pro každý případ zase respirátor.

Veliký skandál tady vyvolal dopis uveřejněný ve „*Standard*" a v „*Globe*", v němž se tvrdí, že Ventnor je hlavním ohniskem tyfové nákazy a ta že si v poslední době vyžádala několik obětí. Nyní je v místním tisku plno oficiálních a neoficiálních odpovědí na tuto „pomluvu". Ale co je ze všeho nejkomičtější, filistři ventnorské obce chtějí kvůli tomu zažalovat pisatele dopisu pro pomluvu!

Salut.

Mouřenín

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

54

Engels Marxovi

do Ventnoru[4]

Londýn 11. listopadu 1882

Milý Mouřeníne,

Tvůj dopis* jsem mohl ještě ten večer ukázat Tussy, Lenka a Johnny odešli totiž ráno do Percyho kanceláře, aby se podívali na slavnostní průvod lorda majora[118], a večer jsme se potom všichni sešli na večeři u Pumps. Johnny byl velmi roztomilý a Pumpsina husa znamenitá.

Jsem velmi rád, žes našel příjemného lékaře**, přece jen je pro rekonvalescenta vždycky lepší mít někoho takového po ruce, a copak by to stálo za to psát si sem vždycky o každou maličkost? Doufejme, že už revma a kašel polevily.

Posílám Ti dnes 2 „Égalité" a jednu její týdenní přílohu. Z manifestu (lyonské) národní rady[119] se můžeš přesvědčit, že Lyonští jsou i nadále praví balíci. O průběhu vyjednávání s pařížskými kapitalisty nemám další zprávy,[109] patrně tedy zatím nedošlo k dohodě.

Nezdvořilost, s jakou Dilke odpovídá na nepohodlné otázky,[116] je opravdu nápadná, ale patrně jaksepatří vyhovuje té čeládce liberálních zbohatlíků, kteří za ním sedí. Ovšem clôture[120] je brzy naučí, zač je toho loket. Ta gibraltarská historie[105] páchne čím dál víc, nejen policie, ale i magistrát, tedy *soudce* nařídil vydání, guvernér o tom čte v novinách a nedělá nic! Mezitím Rusové stále víc pronikají do Persie a Afganistanu, stavějí silnice do Mešhedu v Persii a ze Samarkandu přes Bucharu do Balchu (za starodávna Baktra) a Afganistanu, pletichaří v Turecku, takže se to začíná zajídat dokonce i jejich chráněnci Aleku pašovi ve Východní Ru-

* Viz tento svazek, str. 129–131.
** Jamese M. Williamsona.

melii, ale velký Gladstone i malý Dilke jsou k tomu slepí. Rusové mají určitě něco za lubem na příští jaro. Ale jak to vypadá s jejich úvěrem, zjistil jsi asi z vypsání prioritní půjčky na železnici Poti-Baku. Musí se schovávat za nějakou společnost, a k tomu za jakých podmínek!

V „Sozialdemokratu" zahájil Vollmar kampaň za Malona[121] — z medového tónu apologetiky na konci článku je přímo patrné Malonovo našeptávání. Ale co říkáš Vilémovu panegyriku na Bennigsena v „Justice"? To bych do toho rozšafného Viléma přece jen neřekl.

V dnešní zásilce je rovněž švýcarský tovární zákon.[112] Oldenburgův článek[117] objednám při nejbližší příležitosti u Bernsteina. Bernstein se snad trochu vzpamatuje, než mi napíše; z francouzských dějin jsem mu na základě jeho vlastních důvodů dokázal úplný opak jeho závěrů*, takže už se asi sotva zmůže na nějaké námitky.

Ustanovením o ukončování rozpravy[120] poklesla teď Dolní sněmovna úplně na úroveň kontinentálního parlamentu, při jejím nynějším složení je to taky docela přiměřené postavení.

Jsem velmi zvědav na bližší podrobnosti o pokusu, který provedl Deprez u Mnichova;** jak se přitom mohou ještě udržet zákony výpočtu odporu vedení, které dosud platily a které dokonce aplikovali inženýři v praxi (při výpočtech), to je pro mne učiněná záhada. Doposud se předpokládalo, že odpor je při stejném vodivém materiálu *tím větší*, čím *menší* je průměr drátu vedení. Byl bych rád, kdyby se o tom dalo z Longueta něco vytáhnout. Tímhle se zčista jasna zužitkuje všechna ta ohromná spousta vodních sil, které dosud ležely ladem.

Ale teď už musím zabalit noviny. Tady je všechno v pořádku.

Tvůj

B. E.

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 429—438.
** Viz tento svazek, str. 129.

55

Marx Engelsovi

do Londýna[4]

[Ventnor] 11. listopadu 82

Milý Frede,

posílám Ti zpátky „Prolétaire"*. Těžko říci, kdo je větší, zda Lafargue, který se svěřil se svými věšteckými vnuknutími Malonovi a Broussovi, či tihle dva hrdinové, tohle dvojhvězdí, jež nejenom vědomě lže, ale navíc i samo sobě nalhává, že ostatní svět nemá nic jiného na práci než proti nim „intrikovat", že všichni mají své mozkovice zkonstruovány opravdu stejně jako tenhle šlechetný pár.

Lafargue má jednu černošskou nectnost: *chybí mu naprosto cit pro stud*, čímž chci říci, že se vůbec neostýchá, že se zesměšní.

Bylo by však na čase, nemá-li být list** svévolně zničen, nejedná-li se tu *úmyslně* o to (a tomu nevěřím), *aby* jej pohřbila v nějakém procesu vláda — pak by bylo načase, aby se Lafargue už konečně přestal dětinsky chvástat, jaké hrůzy spustí v budoucí revoluci. Tentokrát sedl sám sobě pěkně na lep. Celý poplašený totiž, že nějaký denunciantský list otiskl hrozné, nemožné, anarchistické výňatky ze zakázaného „*Étendard*", že tedy „Étendard" jde „ještě dál" než Paul Lafargue, patentovaný věštec vědeckého socialismu— poplašený takovou revoluční rivalitou cituje Lafargue sám sebe (a v poslední době má krásný zvyk, že své věštby nevypouští prostě jenom do světa, ale také je ještě „utvrzuje" tím, že cituje sám sebe), aby dokázal, že „*Étendard*", a tudíž *anarchismus* pouze okopíroval

* Viz tento svazek, str. 127.
** „L'Égalité".

moudrost Lafargua a spol., ale hodlá ji realizovat jen nevhodně a nezrale. Tak už to s věštci mnohdy bývá: to, co pokládají za své vlastní vnuknutí, bývá naopak velice často pouhá reminiscence uvízlá v paměti. A to, co Lafargue napsal a co si sám „cituje" — je ve skutečnosti pouhá reminiscence na jeden Bakuninův recept. Lafargue je ve skutečnosti posledním Bakuninovým žákem, který ho bere vážně. Měl by si znovu přečíst svůj pamflet o „Alianci", který napsal s Tebou,[122] a hned by si ujasnil, odkud pochytil tu svou zbrusu novou munici. Stálo skutečně mnoho času, než Bakuninovi porozuměl, a nádavkem mu ještě porozuměl špatně.

Longuet jako poslední proudhonovec a Lafargue jako poslední bakuninovec! Čert aby je vzal!

Dnes je krásný den a musím trochu ven (je teprve půl 11 dopoledne).

V posledním dopise jsem Ti psal, že se hodlám zbavit toho kašle bez doktorů; ale dr. Williamson mě autoritativně upozornil, že musím přes to přese všechno laskavě polykat medicínu. A ten lektvar mi dělá opravdu dobře; hlavní jeho součástí je chininum disulphuricum; to ostatní: morfium, chloroform atd. nechybělo nikdy ani v lektvarech, které do mne cpali dřív.

Jaké porodní bolesti prodělává Hartmann* se svým vynálezem?

Salut.

Mouřenín

Ve včerejších parlamentních zprávách „Standardu" ses už asi dočetl, že „ctihodný" *Rivers Wilson* byl tak laskav a položil zase s bolestí v srdci na oltář vlasti to své schéma, své *plnomocnictví*, jež na sebe vzal spolu se šlechetným Lowem alias Sherbrookem.[115] Jak kruté pro Riverse Wilsona!

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* L. N. Hartmann.

56

Marx Engelsovi

do Londýna

[Ventnor] 20. listopadu 82

Milý Frede,

koncem tohoto týdne (tj. příští pondělí, *27. listopadu*) budu se svou latinou u konce. Protože to mám ohlásit týden předem, dělám to. Než jsem odjel z Londýna, zaplatil jsem asi 5 liber št. parlamentnímu knihkupci St. Kingovi a asi 2 libry Kolkmannovi (knihkupci), mimo to jsem utratil 3 libry za všelijaké drobnosti.

Tussy a Johnny se se mnou rozloučili dnes kolem třetí hodiny, počasí měli obstojné.

Znepokojují mě zprávy z Paříže; je neodpustitelné, že se Lafargue, Guesde atd. dali nachytat a mají teď na krku soudní stíhání[123], dalo se to předvídat; a to všechno jen pro ten „strach" z konkurence „anarchistů"! Dětinskosti!

Salut.

Tvůj
K. M.

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

57

Engels Marxovi

do Ventnoru[4]

Londýn 21. listopadu 82

Milý Mouřeníne,

zrovna jsem se Tě chtěl zeptat, jak to vypadá se zásobami, když jsem dnes dostal Tvůj dopis. Přikládám šek na 30 liber št., který ohlásíš k proplacení jako obvykle. Pak bys měl peníze v pondělí, možná už v sobotu, a obětuješ-li 1 šilink na telegram, dokonce v pátek.

Přikládám 1. jeden Moorův matematický pokus. Závěr, že algebraická metoda není nic jiného než zastřená diferenciální metoda, se přirozeně vztahuje pouze na jeho vlastní metodu geometrické konstrukce, a tam je také vcelku správný. Napsal jsem mu[2], že Ty si nijak neceníš způsob, jakým si někdo znázorňuje věci geometrickou konstrukcí, že přece postačí aplikace na rovnice křivek. Dále, že základní rozdíl mezi Tvou a starou metodou spočívá v tom, že u Tebe se x mění v x', necháváš je tedy *skutečně variovat*, kdežto jiní vycházejí z x+h, což je vždycky jen součet dvou veličin, ale nikdy ne variace jedné veličiny. Pročež Tvé x, i když prošlo přes x' a stalo se opět prvním x, je přesto jiné než předtím; kdežto když se k x napřed připočte h a pak se zase odečte, zůstává x po celou dobu konstantní. Vždyť jakékoli grafické znázornění tohoto variování je nutně znázorněním *uplynulého* procesu, *výsledku*, tedy veličiny, která se stala konstantní, přímka x [a] k ní připočtená část se znázorňují jako x + h, dvě části jedné přímky. Už z toho plyne, že je nemožné graficky znázornit, jak x přechází v x' a zase zpět v x.[20]

Dále 2. Bernsteinův dopis[124], právě jsem ho dostal, prosím vrátit.

(Mezitím za mnou přišla Pumps s maličkou*, musím tedy dopis dokončit jen tak nakvap, protože jsem si ověřil, že musí odejít v 5.30.)

Nevím, zda bych neměl Vollmarovi trochu vyprášit kožich za tu jeho malonovsky překroucenou kroniku.[121] Zamlčení marseillského sjezdu[125] je přece už moc hrubé falšování dějin. Jestliže na to Bernstein neupozorní v poznámkách k závěrečnému článku, bude to třeba napravit.

„Égalité" Ti pošlu, hned jak ji přečtu. Slíbený Lafarguův dopis ještě nepřišel, jako obyčejně. Jeho otevřená odpověď vyšetřujícímu soudci,[126] kde se tváří jako profesor, byla dětinská. Ti lidé dělají, jako by se chtěli za každou cenu dostat do kriminálu. Naštěstí je to s vládou nahnuté, takže tomu možná ještě uniknou.

Tussy a Johnny dojeli včera šťastně domů.

Tvůj
B. E.

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. IV, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Lilian Rosherovou.

58

Marx Engelsovi

do Londýna

22. listopadu 82
1, St. Boniface Gardens, Ventnor

Milý Frede,
šek jsem dostal a děkuji za něj.

Sam*, jak jsi také hned postřehl, kritizuje analytickou metodu, kterou používám, klidně ji odsunuje stranou a místo toho se zabývá geometrickou aplikací, o které jsem ještě neřekl ani slovo.

Stejně bych mohl odbýt vývoj vlastní, takzvané diferenciální metody — od mystické metody Newtonovy a Leibnizovy, dále přes racionalistickou metodu d'Alembertovu a Eulerovu až k Lagrangeově přísně algebraické metodě (které ale vycházejí stále z téhož původního Newton-Leibnizova základního pojetí), — celý tento historický vývoj analýzy bych mohl odbýt tím, že se *prakticky* na geometrické aplikaci diferenciálního počtu, tj. na geometrickém znázornění, v podstatě nic nezměnilo.[20]

Protože právě vykouklo slunce, to znamená čas k vycházce, nebudu se tu tedy pro nunc zabývat dále matematickými otázkami, ale později se příležitostně k různým metodám podrobně vrátím.**

Bernsteinovo sdělení o „zestátnění" železnic v Prusku je zajímavé.[124]

S jeho názory o extenzívní velikosti malonovsko-broussovské organizace[127] nesouhlasím; rozbor, který před časem podal Guesde o „početné" (!) delegaci na sjezdu v St.-Étienne, nebyl vyvrácen,

* Samuel Moore.
** Viz tento svazek str. 143—144.

ale přesto by to bylo hádání o kozí chlup. První organizace skutečné dělnické strany ve Francii se datuje od marseillského sjezdu[125]; tehdy byl Malon ve Švýcarsku; Brousse nic neznamenal; a „Prolétaire" — i se svými syndikáty — se k tomu stavěl odmítavě.

Ten osel Amos — hlásná trouba anglických úředníků v Egyptě — nesmírně zhoršil postavení svých klientů tím, že dal Keayovi, autorovi pamfletu „Spoiling the Egyptians", podnět, aby v „Contemporary Review" uveřejnil „A Rejoinder"[128]. Zvláště Riverse Wilsona, Rowsella a Goschena zatáhl Keay ještě do hlubšího bahna a s nimi i anglickou vládu.

Salut.

Mouřenín

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

59

Engels Marxovi

do Ventnoru[4]

Londýn 22. listopadu 82

Milý Mouřeníne,

můj včerejší dopis s šekem na 30 liber št. jsi už asi dostal.

Hartmann* byl v neděli večer u mne, úplně posedlý vášní vynálezců. Jeho článek prý už od pátku funguje, pohání galvanometr se silným odporem, který zpočátku ukazoval přes 50°, teď trvale 46°. Ne pouhé tři měsíce, ale půl roku až rok by prý vydržel rovnoměrně pracovat bez jakéhokoli zásahu. Ale kupcům jej nechtěl ukázat, protože nejsou ještě patentována zlepšení, která na něm udělal. A tady jsem tedy měl znovu zakročit. Rozhodně jsem odmítl, požádal jsem Percyho**, aby to — byla to úplně jednoduchá záležitost a dala se snadno vyřídit — dal do pořádku (což se stalo), a poradil jsem Hartmannovi, aby napříště dodával svým anglickým kupcům to zboží, které jim prodal, a ne nějaké jiné, lepší nebo horší. Je otázka, zda to pomůže. Ten chlapík pracuje fanaticky; práce a fanatismus jej vyčerpávají, spí jen od 3 do 5 ráno a vypadá velice špatně, zato se však tím lépe obléká, pokaždé přijde v jiných šatech. Mezi těmi patentovanými zlepšeními je také tohle: Aby uchránil žíravé draslo KOH v článku před působením kysličníku uhličitého ze vzduchu a zabránil jeho přeměně v uhličitan draselný, nalil na roztok *olej* a nemohl, jak vypráví Percy, za živého boha pochopit, že to nesplnilo účel, naopak že tuk a žíravina vytvořily

* L. N. Hartmann.
** Percyho Roshera.

dohromady něco, co vyhlíželo jako mýdlo, a také to mýdlo opravdu bylo!

Nedávno jsem konečně dostal z druhé ruky úplné vázané „Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit", a hádej, z čí rozprodané knihovny? — *dr. Strousberga*! Tam jsem pak našel v Plutarchově „Mariovi" jedno místo, které srovnáno s Caesarem a Tacitem objasňuje celou agrární souvislost.[129] Cimbrové „se vystěhovali, ale ne naráz, ani ne nepřetržitým tažením, nýbrž postupovali rok co rok v příznivém ročním období stále kupředu, a tak za dlouhý čas prošli v boji a válce celou pevninu". Toto místo, srovnáno s tím, jak to o 70 let později popisuje Caesar, že Suebové každoročně střídali pole, naznačuje způsob germánského přistěhovalectví: kde strávili zimu, tam na jaře zaseli, a po žních táhli dál, dokud nebylo třeba přezimovat. To, že v létě *zpravidla* obdělávali půdu (pokud se místo toho nevěnovali loupeži), se dá u lidí, kteří s sebou přinesli z Asie polní hospodářství, jistě předpokládat. U Cimbrů se ještě setkáváme s pokračujícím kočováním, u Caesara s jeho koncem, když jim stál v cestě Rýn jako nepřekročitelná hranice. Obojí dohromady pak také objasňuje, proč se u Caesara[130] říká, že „privati ac separati agri apud eos nihil est"*; za kočování bylo možné jen společné obdělávání organizované rodově, vyměřování jednotlivých polí by tady bylo absurdní. S pokrokem, resp. návratem k individuálnímu obdělávání při společném vlastnictví se pak setkáváme u Tacita.

Tussy mi pro Tebe poslala různé noviny, já k nim přidám číslo „Égalité". Zdá se, že drzost „Égalité" státnímu návladnictví skutečně zaimponovala, adresy jsou pořád ještě psány Lafarguovou rukou.

Srdečně Tě zdravím.

Tvůj

B. E.

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* neexistují u nich soukromá a ohraničená pole.

60

Engels Marxovi

do Ventnoru[4]

Londýn 23. listopadu 1882

Milý Mouřeníne,

posílám Ti dopis od Lafargua, ale pošli mi ho laskavě zpátky, protože jsem ho dostal teprve dnes ráno. Za několik dní bude tedy asi muset putovat za mříže. Jsou to nenapravitelní blázni. Až budou Guesde s Lafarguem sedět v Montluçonu, bude list* celkem vzato vyřízen. Vláda se neodváží postavit je před soud v Paříži, ale zneškodnit takhle pěkně potichu jednoho po druhém někde na venkově, to si může dovolit. Dokud list nemá pevnou půdu pod nohama, neměli jí dávat žádnou záminku, místo toho ta bakuninovská pitomost.

Žádal jsem od Lafargua informace o vzájemné síle obou stran a zároveň i o té Maretově-Godardově aféře[131]. Vidíš, co mi odpověděl. Zřejmě to byly právě syndikátní komory, kvůli nimž Malon & spol. obětovali program a celou minulost hnutí od marseillského sjezdu[125]. Jeho zdánlivá síla je tedy jeho skutečná slabost. Když se program sníží na úroveň praobyčejných tradeunionů, pak se ovšem snadno získá „velké publikum".

Elektřina mi připravila takové malé vítězství. Snad si vzpomínáš na můj výklad o Descartově a Leibnizově sporu o mv a mv^2 jakožto míře pohybu, v němž jsem dospěl k závěru, že mv je mírou mechanického pohybu při přenášení mechanického pohybu *jako takového*, kdežto $\frac{mv^2}{2}$ je jeho mírou při změně formy pohybu, mírou,

* „L'Égalité".

podle níž se proměňuje v teplo, elektřinu atd.[132] Ovšem u elektřiny, dokud v tom rozhodovali jen laboratorní fyzikové, platil za míru elektromotorické síly, která byla považována za představitelku elektrické energie, volt (E), součin síly proudu (ampère, C) a odporu (ohm, R).

$$E = C \times R.$$

A to je správné, pokud elektrická energie nepřechází při přenášení v nějakou jinou formu pohybu. Ale pak Siemens na poslední British Association jako předseda ve svém projevu[92] navrhl vedle toho novou jednotku, watt (řekněme W), která má vyjádřit skutečnou energii elektrického proudu (tedy vůči jiným formám pohybu, vulgo energie) a jejíž hodnota je volt × ampère $W = E \times C$.

Ale $W = E \times C = C \times R \times C = C^2R$.

Odpor představuje v elektřině totéž, co v mechanickém pohybu *masa*. Ukazuje se tedy, že v elektrickém i mechanickém pohybu působí kvantitativně měřitelná jevová forma tohoto pohybu — zde rychlost, tam síla proudu — při prostém přenášení *beze* změny formy, jako prostý činitel, v první mocnině; naproti tomu při přenášení *se* změnou formy jakožto činitel *ve čtverci*. Je to tedy obecný přírodní zákon pohybu, který jsem poprvé vyslovil. Ale teď už je také na čase, abych rychle dokončil dialektiku přírody.

U Vás doma je všechno v pořádku, ale pivo je všude špatné, jenom to německé ve Westendu je dobré.

Tvůj

B. E.

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

61

Marx Engelsovi

do Londýna

[Ventnor] 27. listopadu 82

Milý Frede,

v příloze vracím Lafarguův dopis. Já jsem si vylil zlost na ty Lafarguovy a Guesdovy pošetilosti už předem, když jsem Ti psal,* a tak jsem ji diskontoval. Těžko pochopit, že někdo, kdo stojí v čele hnutí, může tak lehkovážně, a řekněme rovnou *tak hloupě* dát všechno v sázku — pour le roi de Prusse!** Lafarguův článek o začarovaném ministerstvu financí[133] se velice povedl.

Co se těch pařížských „syndikátů" týče, vím i z toho, co mi pověděli v Paříži nezaujatí lidé (v době mého pobytu v Argenteuil[134]), že tyto syndikáty jsou pokud možno ještě daleko horší než londýnské tradeuniony.

Potvrzení úlohy *čtverce* při přenášení energie se změnou její formy je velice krásné, a gratuluji Ti k němu.***

Salut.

Mouřenín

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 134—135.
** pro nic za nic!
*** Viz předchozí dopis.

62

Engels Marxovi

do Ventnoru[4]

Londýn 30. listopadu 82

Milý Mouřeníne,

přikládám Bebelův dopis[135], který došel dnes. To „mystické", co najednou nemůže pochopit a co by je osvobodilo od zákona proti socialistům[136], je přirozeně výbuch krize v Rusku.* Zvláštní věc, jak všichni tihle lidé se nemohou smířit s tím, že by měl impuls přijít odtamtud. A přece jsem mu to už nejednou vysvětloval. Jeho naděje na novou *velkou* krizi pokládám za ukvapené — nějaká mezikrize jako v roce 1842 může přijít, a průmyslově nejzaostalejší země, Německo, které se musí spokojovat jen s odpadky v poptávce na světovém trhu, by na ni ovšem doplatila ze všech nejvíc.

Guesde byl v Montluçonu po prvním výslechu ihned propuštěn, a ani Bazin, ani Lafargue nebyli zatčeni, naopak, Bazin otiskl v „Égalité" dopis policejnímu komisaři ve své čtvrti, v němž si zakazuje, aby špiclové očmuchávali jeho byt, a dává mu na vědomí, kdy ho mohou doma zatknout. Ti lidé mají víc štěstí než rozumu. K přečtení „Égalité" se dostanu až po odchodu pošty v 5.30, dojde Ti tedy zítra s 2. poštou (2 čísla).

U antikváře jsem si koupil: „Vom Entstehen und Untergange der polnischen Konstitution vom 3. Mai 1791", 1793, místo vytištění neudáno.[137] Je to ta kniha, o níž se Ty tak často zmiňuješ, kde jsou zevrubně vylíčeny hanebnosti Bedřicha Viléma II. vůči Polákům. Stojí celou marku!

* Viz tento svazek, str. 461—462.

Hartmannova baterie má rozsvítit 6 Swanových žárovek, bude prý zítra hotová. Jestli se ta věc podaří — tj. dosáhne-li se na delší dobu stálého světla, tedy podá-li se fakticky důkaz konstantní síly proudu — pak bude okamžitě veřejně vystavena a bude „založena" společnost k exploataci. Také v Křišťálovém paláci[138], kde se má vbrzku konat nová elektrotechnická výstava, bude Hartmann všelicos vystavovat. On a jeho finančník, kterého mu našel Percy*, jsou vynálezem velice nadšeni.

Tady jsou všichni zdrávi.

Tvůj
B. E.

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Percy Rosher.

63

Marx Engelsovi

do Londýna

[Ventnor] 4. prosince 82

Milý Frede,

přikládám Bebelův dopis, který mne velice zaujal. Nemyslím, že průmyslová krize přijde tak brzo.[135]

V listopadu bylo počasí celkem pěkné, i když nadmíru proměnlivé. S prvními prosincovými dny přišla drsná chladna, která občas vystřídá oteplení se špinavou čvachtanicí. Dnes je hezky, ale přesto jsem odsouzen k domácímu vězení. V posledních dnech jsem začal chraptět (určitě ne z mluvení), měl jsem nepříjemný pocit v hrdle, víc jsem kašlal a přes pravidelné, vytrvalé a dlouhé procházky jsem málokdy dobře spal, a tak mi nezbylo, než znovu zavolat doktora*. Těchhle pánů se člověk jen tak lehko nezbaví! Je to jen katar hrtanu; přesto si myslí, že musím bezpodmínečně zůstat doma, dokud zánět nezmizí. Užívám lahodnou medicínu, a kromě toho mi předepsal inhalaci benzoových par (k benzoe je ještě něco přimíšeno, řekl bych, že něco jako chloroform). Dnes mě — potřetí od mého příchodu — znovu vyšetřil poslechem a poklepem — a shledal jinak všechno v pořádku. Za pár dní sem zase zaskočí a podívá se, zda už může to domácí vězení zrušit.

Na tom, co se píše v „*Plebe*" o mé teorii hodnoty, je pozoruhodné, že všichni tři odpůrci, a potírají se přitom všichni navzájem, tlachají nesmysly, Laveleye, Cafiero i Candelari.[139] Ale citát, který při tom Candelari uvádí o této mé teorii hodnoty z *Malonovy* „*Hi-*

* Jamese W. Williamsona.

stoire critique de l'économie politique", dokazuje, že co do povrchnosti se s Malonem opravdu nemůže měřit ani jeden z těchto 3 lajdáckých čtenářů.

Doufám, *že na* Maitland Park Road, číslo *41*[140] *je všechno v pořádku.* Čekám odtud pár řádek, ale vím, že chudinka Tussy toho má nad hlavu.

Salut.

Mouřenín

Poprvé otištěno v knize
„Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

64

Marx Engelsovi

do Londýna[55]

[Poštovní razítko: Ventnor 8. prosince 1882]

Zároveň posílám zpět „Prolétaire" se zprávou o Shiptonovi a spol.[141], který jsem dostal dnes (Lafargue je mimochodem velice vychválil v samé „Égalité" za sbírku na jednu francouzskou „stávku". Tak to dopadá, když jej každý okamžitý stimulus ihned otočí „předurčeným" směrem).

Naproti tomu to číslo „Prolétaire",[111] o němž se zmiňuješ ve svém posledním korespondenčním lístku[57], dostal jsem jej dnes, že mi bylo posláno omylem a že Ti je mám zase vrátit, sem vůbec nedošlo. Muselo by tu být už včera nebo dnes nebo alespoň uprostřed tohoto týdne, ale quod non,* *možná se ztratilo na poště?*

„*Sozialdemokrat*" by si měl opatřit *materiál (podrobný)* o tom, jak se zachází s dělníky v pruských státních dolech atd., pro charakteristiku wagenerovsko-bismarckovského státního socialismu.

Salut.

Mouřenín

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* nestalo se tak.

65

Engels Marxovi

do Ventnoru[4]

Londýn 8. prosince 82

Milý Mouřeníne,

s tím „Prolétaire" se to sběhlo takto: když jsem Ti naposled posílal balík „Égalité" a „Kölnische Zeitung", chtěl jsem Ti také poslat to tradeunionistické číslo „Prolétaire"[141] a byl jsem přesvědčen, že jsem je tam dal. Když jsem to balil, byl kdosi v místnosti a já jsem s tím příliš spěchal. A protože jsem následujícího dne našel ten tradeunionistický „Prolétaire" ještě doma, ale nikde jsem neviděl druhý, s tím saintétiennským svinstvem[111], usoudil jsem, že jsem Ti jej poslal v tom balíku podruhé. Jak se dnes dívám při denním světle, je tady — ještě v původní obálce, ve které jsi jej poslal zpátky; právě proto jsem jej asi nemohl najít.

Na dopisnici, kterou jsi poslal Tussy[57], se dočítám, že máš ještě domácí vězení — při tomhle sněhu a sněhových plískanicích je to rozhodně to nejrozumnější, ale snad brzy bude lepší počasí (sice ne nejlepší, ale lepší než nynější). S mírným podrážděním dýchacích cest musíš za této své první zimy na severu po pleuritidě počítat, teprve léčebná kúra v příštím létě tomu může udělat konec.

Abych si konečně ujasnil paralelu mezi Tacitovými Germány[142] a americkými rudokožci, udělal jsem si nějaké excerpce z prvního svazku Tvého Bancrofta[143]. Podobnost je vskutku o to překvapivější, že je tu tak naprosto odlišný způsob výroby — tady rybáři a lovci, kteří nechovají dobytek ani neobdělávají půdu, tam kočovný chov dobytka přecházející k obdělávání půdy. A to právě

dokazuje, že na tomto stupni nerozhoduje ani tak způsob výroby, jako spíš stupeň rozkladu starých pokrevních svazků a starého vzájemného společenství obou pohlaví (sexus) v kmeni. Jinak by Tlinkitové v někdejší ruské Americe[144] nemohli být ryzím protějškem Germánů — snad ještě víc než Tvoji Irokézové[145]. Jiná hádanka, na niž se tam najde odpověď, je tahle: jak to, že se na bedra žen nakládá hlavní břemeno práce, a přece se to výborně snáší s velikou úctou k ženám. Dále jsem našel potvrzení své domněnky, že ius primae noctis*, zjištěné v Evropě původně u Keltů a Slovanů, je pozůstatkem starého pohlavního společenství: u dvou kmenů, od sebe velice vzdálených a odlišného plemene, se udržuje pro šamana jako představitele kmene. Velice mnoho jsem se z té knihy poučil, a pokud jde o Germány, zatím mi to stačí. Mexiko a Peru si musím schovat na později. Bancrofta jsem totiž zase odevzdal, naproti tomu jsem si vzal zbývající Maurerovy věci, takže teď mám *všechny*[146] u sebe. Musel jsem je prohlédnout kvůli své závěrečné poznámce o „Marce"[147] — je už dost dlouhá a pořád se mi ještě nelíbí, přestože jsem ji dvakrát třikrát přepracoval. Však také shrnout na 8—10 stránkách její vznik, rozkvět a rozpad není žádná maličkost. Budu-li mít trochu času, pošlu Ti ji, abych se dověděl, co tomu říkáš. A já sám bych chtěl mít ten krám už z krku a rád bych se znovu pustil do těch přírodních věd[132].

Zvláštní je, jak se ukazuje u takzvaných přírodních národů, jak vznikla představa *svatosti*. Svaté je původně to, co jsme převzali z říše zvířat, tedy *zvířecké*; proti němu jsou „lidská ustanovení" právě taková ohavnost jako v evangeliu proti božskému zákonu.

Hartmann** měl včera dokončit instalaci své baterie k osvětlení 6 Swanových lamp (žárovky o svítivosti 6 svíček), nevím však, zda se to podařilo.

Na Saarbrücken Bernsteina upozorním***, udělal jsem to už dřív. Ale bude těžké sehnat tam materiál ze zákona proti socialistům[136]. Už před ním dělali, co mohli, aby tento kraj udrželi *čistý*.

* právo první noci.
** L. N. Hartmann.
*** Viz tento svazek, str. 150.

„Égalité“ až s druhou poštou. Lafargue je stále ještě na svobodě[123], protože mi ji posílal on.

Apropos delegace tradeunionů: když na té schůzi posibilistů zazpívali Francouzi na jejich počest „Marseillaisu“, počestný Shipton a společníci si mysleli, že by se měli revanšovat, a zapěli unisono „*God Save the Queen*!“* Sděluje to „Kölnische Zeitung“, kterou jsem poslal Lauře.

Přeji Ti brzký obrat k lepšímu! To se týká jak Tvého krku, tak počasí!

Tvůj

B. E.

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Bože, chraň královnu!“, anglická státní hymna.

66

Engels Marxovi

do Ventnoru[148]

[Londýn 13. prosince 1882]

Tohle mi zrovna přišlo, v 9.20 večer. Paul bude pochopitelně, až ho předvedou před soud v Montluçonu, ihned propuštěn na svobodu. Zatím pošlu hned zítra Lauře, co je třeba.* Na Maitland Park číslo 41[140] je všechno v pořádku.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 451 a 454.

67

Engels Marxovi

do Ventnoru

Londýn 15. prosince 82

Milý Mouřeníne,

v příloze posílám dodatek o „Marce“[147]. Buď tak laskav a vrať jej v *neděli*, abych jej mohl v pondělí přehlédnout — dnes se mi nepodařilo dokončit poslední úpravu.

Názor, vyložený zde o rolnických poměrech ve středověku a o vzniku *druhého* nevolnictví od poloviny 15. století, považuji vcelku za nesporný. Pročetl jsem všechna příslušná místa v celém Maurerovi[146] a našel jsem tam skoro všechna svá tvrzení, *a to doložená*, a vedle toho pravý opak, ale buďto nedoložený, anebo vzatý z doby, o kterou tu právě *nejde*. S tím se setkávám zvláště u robotních dvorů, svazek 4, závěr. Tyto rozpory u Maurera vyplývají: 1. ze zvyku uvádět doklady a příklady ze všech dob vedle sebe bez ladu a skladu, 2. z pozůstatků právnické zaujatosti, která mu vadí vždy, když jde o pochopení *vývoje*, 3. z toho, že bere příliš málo zřetel na *násilí* a jeho úlohu, 4. z osvícenského předsudku, že samozřejmě *musel* existovat neustálý pokrok od temného středověku k lepšímu; to mu brání rozpoznat nejen antagonistický charakter skutečného pokroku, nýbrž i jednotlivé zvraty.

Uvidíš, že má práce není nijak jednolitá, nýbrž doopravdy slepenec. První náčrtek byl jednolitý, ale bohužel nesprávný. Materiál jsem zdolával teprve postupně, a proto tolik příštipků.

Mimochodem to, že bylo všeobecně obnoveno nevolnictví, je jednou z *těch* příčin, proč nemohl v Německu v 17. a 18. století vzniknout průmysl. Především je u cechů *obrácená* dělba práce,

pravý opak dělby v manufaktuře: práce se nerozděluje v dílně, nýbrž *mezi různé cechy*. Zde v Anglii se manufaktura stěhovala na necechovní venkov. V Německu tomu zabránila přeměna rolníků a obyvatel městysů zabývajících se zemědělstvím v nevolníky. Ale na to potom nakonec zašly i samy cechy, jakmile se objevila konkurence zahraniční manufaktury. Ostatní příčiny, které pomáhaly ubíjet německou manufakturu, tu nechávám stranou.

Dnes tu byla opět celý den mlha a svítilo se plynem. Hartmannova baterie se patrně pro osvětlení nehodí, dá se upotřebit nanejvýš pro telegraf atd. O tom více, jakmile se zjistí něco definitivního.

Opatruj se dobře, snad bude brzy lepší počasí, abys mohl chodit ven.

Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

68

Engels Marxovi

do Ventnoru

Londýn 16. prosince 1882

Milý Mouřeníne,

pokračuji, kde jsem byl včera přerušen. Snad sis všiml, jak byl můj dopis psán nakvap — Pumps a dítě* mě neustále vyrušovaly, nejprve když jsem upravoval rukopis**, pak když jsem psal dopis. Nejvíc mi jde o tvrzení, že v 13. a 14. století nevolnictví skoro úplně — právně či fakticky — ustupuje, poněvadž o tom jsi kdysi vyslovil odchylný názor. Pokud jde o východní Polabí, je tam bezpečně zjištěna svoboda *německých* rolníků jako následek kolonizace, pro Šlesvik-Holštýn připouští Maurer, že nabyli tehdy „všichni" rolníci znovu svobody (snad ještě o něco později než ve 14. století). I pro jižní Německo připouští, že se tam právě tehdy zacházelo s nevolníky nejlépe. Právě tak více méně i v dolním Sasku (např. noví „Meier",*** skuteční dědiční pachtýři).[149] Je jen proti Kindlingerovu názoru, že nevolnictví *vzniklo* teprve v 16. století.[150] Ale zdá se mi nesporné, že pak znovu oživlo, vyšlo v druhém vydání. Meitzen uvádí letopočty, v nichž je poprvé opět zmínka o nevolnictví ve Východním Prusku, Braniborsku, Slezsku: polovina 16. století.[151] Pro Šlesvik-Holštýn dosvědčuje totéž Hanssen.[152] Nazývá-li to Maurer *zmírněným* nevolnictvím, má pravdu ve srovnání s nevolnictvím 9.—11. století, které je přece jen ještě pokračová-

* Mary Ellen Rosherová s dceruškou Lilian.
** B. Engels, „Marka".[147]
*** „dvořáci".

ním starogermánského otroctví, stejně má pravdu při srovnání s právy, které měl pán nad nevolníky podle právních knih 13. století a ještě později. Ale proti *faktickému* postavení sedláků ve 13. a 14. století a v severním Německu ještě i v 14. století bylo nové nevolnictví vším jiným, jen ne zmírněním. A což teprve po třicetileté válce![153] Je rovněž příznačné, že zatímco středověk zná mnoho stupňů nevolnictví a poddanství, takže Saské zrcadlo[154] raději nechce „von egen lüde recht zu reden"*, po třicetileté válce se to kupodivu zjednodušuje. Zkrátka jsem zvědav na Tvůj názor.

Pumps mě také něčím zabavila, právě když jsem chtěl na místě, kde je zmínka o ruské občině, připojit poznámku o tom, že tento údaj pochází od Tebe.

Přikládám lístek od starocha Beckera[155], naštěstí jsem mohl na jeho jemnou narážku ihned reagovat a poslat mu pět liber, protože jsem právě prodal akcie a týž den mi byly vyplaceny peníze.

Zároveň pošlu 2 „Égalité" — doufám, že budou vypraveny zítra, dovíš ze z nich, že Lafargue byl hned zase propuštěn[123] a včera večer byl očekáván v Paříži.

Hartmannova baterie: pokud zapojoval pouze galvanometr, v němž odpor představuje velmi dlouhý drát, elektromechanická síla se tedy spotřebovává jen pozvolna, potud šlo všechno dobře. Jakmile zapojil žárovku, v níž je odpor koncentrován na jednom místě, v krátkém žhavicím drátku, byl se vším konec; vodík ihned polarizoval stříbrnou elektrodu a žhavicí drátek slabým proudem jen slabě zčervenal. Teď má v hlavě všelijaká zlepšení, která všechna dokazují, že hledá potíže na nepravém místě. Je otázka, zda páni, kteří do toho vkládají peníze, budou ochotni k dalším experimentům.

Co myslíš, mohl bys tam v prvním lednovém týdnu opatřit pro mne a Schorlemmera 2 lůžka? Máme sto chutí zajet na několik dní za Tebou, nepřijde-li něco do toho. Ale je pořád pravděpodobné, že nám to něco překazí, třeba Schorlemmerův revmatismus atd. Budeme-li mezitím vědět, že nás u sebe nebo nablízku můžeš

* „mluvit o právu nevolníků".

ubytovat a jak dlouho předem se Ti musíme ohlásit, můžeme se podle toho zařídit.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

69

Marx Engelsovi

do Londýna

[Ventnor] 18. prosince 82

Milý Frede,

vracím rukopis*; *velice dobré*!

Zrovna tu byl zase doktor**; nemohu říci, že bych pociťoval zlepšení, spíš naopak. Venku není sice zima, ale deštivo, vlhko, a doktor tvrdí, že mi nemůže povolit vycházky, dokud nepřijde nějaký pěkný den; jinak prý nemůže převzít odpovědnost.

Au diable! il faut patienter!***

Salut.

Mouřenín

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* B. Engels, „Marka".[147]
** James M. Williamson.
*** K čertu! třeba se obrnit trpělivostí!

70

Engels Marxovi

do Ventnoru

Londýn 19. prosince 1882

Milý Mouřeníne,

včera v 5 hodin večer jsem dostal Tvůj dopis, dnes ráno rukopis*. Tvůj posudek je velmi lichotivý, sám, aspoň pokud jde o formu, s ním nemohu souhlasit. Protože je dnes v poledne pěkně teplo, dostaneš snad konečně na několik hodin propustku z domácího vězení. Tady je ovšem už zase od 1 hodiny stále hustší mlha, občas se setmí jako v noci.

S tou věcí Podolinského[156] si to představuji takto: Jeho skutečným objevem je, že lidská práce je s to udržet a nechat působit sluneční energii na zemském povrchu déle, než by tomu bylo bez ní. Všechny ekonomické závěry, které z toho vyvozuje, jsou chybné. Nemám ten článek po ruce, ale ještě nedávno jsem jej četl italsky v „Plebe". Ten sporný bod, jak může množství energie, dané v určitém množství potravin, zanechat prací větší množství energie, než je samo, řeším za svou osobu takto: Dejme tomu, že potraviny potřebné denně pro jednoho člověka představují množství energie, vyjádřené 10 000 TJ (tepelných jednotek). Těchto 10 000 TJ zůstává na věky věků = 10 000 TJ a v praxi, při přeměně v jiné formy energie, ztrácejí jak známo třením atd. nezužitkovatelnou část. V lidském těle je ta část dokonce značná. V ekonomické práci vykonaná *fyzická* práce nemůže být tedy nikdy = 10 000 TJ, vždy je menší.

* B. Engels, „Marka".[147]

Ale fyzická práce proto ještě ani zdaleka není práce *ekonomická*. Ekonomická práce vykonaná těmito 10 000 TJ naprosto nezáleží zcela nebo zčásti, tou či onou formou v *reprodukci* týchž 10 000 TJ. Ty naopak přicházejí většinou nazmar, ve zvýšené a vysálané tělesné teplotě atd., a co z nich zůstává užitečné, je hnojivost výkalů. Ekonomická práce, kterou člověk vykoná vynaložením těchto 10 000 TJ, záleží spíše ve fixování na delší nebo kratší dobu *nových* TJ, které na něho sálá slunce, a ty mají s těmi prvními 10 000 pouze tuto pracovní spojitost. A jestli pak tyto *nové* TJ, fixované vynaložením těch 10 000 TJ denní potravy, činí 5000, 10 000, 20 000 nebo milión, to závisí jedině na stupni vývoje výrobních prostředků.

Početně se to dá vyjádřit zase jen u nejprimitivnějších oborů výroby: u lovu, rybářství, chovu dobytka, obdělávání půdy. U lovu a rybářství se ani nefixuje nová sluneční energie, ale jenom se činí zužitkovatelným, co už bylo fixováno. Přitom je jasné, že — za předpokladu normální výživy dotyčného jedince — množství bílkovin a tuku, které získá úlovkem, je nezávislé na množství těchto látek, které spotřebuje.

Při chovu dobytka se energie fixuje v tom smyslu, že jinak rychle uvadající, odumírající a rozkládající se části rostlin jsou plánovitě přeměňovány v živočišné bílkoviny, tuk, kůži, kosti atd., fixují se tedy dále. Zde už je výpočet spletitější.

Ještě víc při obdělávání půdy, kde se musí počítat i s hodnotou energie pomocných látek, hnojiv atd.

U průmyslu už úplně přestává jakýkoli výpočet: práce dodaná výrobku se většinou už vůbec nedá vyjádřit v TJ. Jestliže to je konec konců možné ještě například u libry příze, protože se tu dá ještě jakž takž vyjádřit mechanickým vzorcem její pevnost a odolnost, přece už to tu připadá jen jako zbytečné puntičkářství a už u kusu surové látky, natož u bělené, barvené, tištěné, se to stává absurdní. Hodnota energie kladiva, šroubu, šicí jehly co do výrobních nákladů je nemožná veličina.

Chtít vyjadřovat ekonomické vztahy fyzickými mírami je podle mého názoru zhola nemožné.

Nač Podolinski načisto zapomněl, je to, že pracující člověk

nejen fixuje *současné* sluneční teplo, ale mnohem více plýtvá *minulým*. Sám nejlépe víš, co se dokáže vyplýtvat zásob energie, uhlí, rud, lesů atd. Z tohoto hlediska se ani lov zvěře a rybolov nejeví jako fixace nového slunečního tepla, ale jako spotřeba a už počínající plýtvání sluneční energií dříve akumulovanou.

Dále: co dělá člověk záměrně prací, to dělá mimoděk rostlina. Rostliny — to už je přece stará věc — pohlcují a ukládají ohromné množství slunečního tepla ve změněné formě. Prací, pokud fixuje sluneční teplo (a v průmyslu i jinde k tomu rozhodně vždycky nedochází), je tedy člověk schopen sloučit přirozené funkce živočicha spotřebovávajícího energii s funkcemi rostliny shromažďující energii.

Podolinski se od svého velmi cenného objevu dostal na scestí, protože chtěl najít nový přírodovědecký důkaz správnosti socialismu, a proto smíchal fyzikální a ekonomické pojmy.

Přikládám šek na 40 liber št., abys ho mohl inkasovat, kdy budeš chtít, a měl tak něco pro strýčka Příhodu.

Dnes večer si promluvím s Tussy, kdy za Tebou pojede. Co se nás týče, Jollymeyer s tím ovšem ihned souhlasil; další se dá zařídit, teprve až přijede.* Zítra víc.

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 158.

71

Engels Marxovi

do Ventnoru[4]

Londýn 22. prosince 1882

Milý Mouřeníne,

vracím se ještě jednou k Podolinskému[156] s opravou, že nastřádání energie prací se vyskytuje vlastně jen v *zemědělství*, při chovu dobytka se celkem energie nastřádaná v rostlinách jenom přemísťuje do zvířete, o nastřádání se tu může mluvit jen potud, že bez chovu dobytka by pícniny přišly nazmar, takto jsou ale upotřebeny. Naproti tomu ve všech průmyslových odvětvích je energie pouze *vydávána*. Nanejvýš přichází v úvahu, že rostlinné produkty, dřevo, sláma, len atd., a zvířecí produkty, v nichž je nastřádána rostlinná energie, jsou zpracováním zužitkovávány, to jest jsou *uchovávány déle*, než kdyby byly ponechány přirozenému rozkladu. Takže starý ekonomický fakt, že všichni průmysloví výrobci musejí žít z produktů zemědělství, dobytkářství, lovu a rybářství, může být, je-li libo, vyjádřen též fyzikálně, ale sotva z toho pojde něco kloudného.

Přikládám Laurin dopis[157]; s Jenny to ve skutečnosti vůbec není tak zlé, jen když se bude pořádně a důsledně léčit, a to je nezbytné — ne snad, že by hrozilo bezprostřední nebezpečí, ale protože by se mohly dostavit krajně nepříjemné následky, kdyby to zanedbala.

Hartmann se tedy vzdal všech svých plánů a zítra zase odjíždí za oceán. A je to tak nejlépe. Uvalil na sebe svými smlouvami takovou spoustu právních závazků (a občas je nedodržel), že už sám neví, na čem je. Vypovím Ti ty historky ústně, jsem

rád, že je pryč. Ode mne si v jednom kuse vypůjčoval, a teď se ukazuje, že si přišel na pět až šest liber šterlinků týdně!

Máš pravdu, že se někdy Bernstein s přemýšlením moc nenamáhá. Ale to není on sám. Vezmi si nové Lafarguovy objevy v článku „Prêtres et commerçants" ("Égalité" z 20. prosince) a ve stejném čísle Devillovu nejnovější rekonstrukci nijak nevylepšeného weitlingovství[158].

Jsem rád, že pokud jde o dějiny nevolnictví*, „postupujeme shodně", jak praví obchodní styl. Určitě nejsou nevolnictví a poddanství nějakou specificky středověkou a feudální formou, setkáváme se s nimi všude nebo skoro všude, kde dobyvatelé nechají staré obyvatelstvo, aby pro ně obdělávalo půdu — v Thesálii například ve velice rané době. Tento fakt mně a řadě jiných zatemnil pohled na středověkou porobu; člověk byl až příliš nakloněn vysvětlovat ji pouhým dobytím, věc pak vypadala tak jasná a prostá. Viz mj. Thierryho.[159]

Také na postavení křesťanů v Turecku za rozkvětu starotureckého polofeudalismu bylo něco podobného.

Ale teď přichází Pumps na oběd, je 5 hodin, takže se musím podvolit vyšší moci. To nádherné počasí Tě doufám zase postavilo na nohy.

Tvůj
Fred

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz též tento svazek, 155—156 a 157—159.

72

Engels Marxovi

do Ventnoru[4]

Londýn 9. ledna 83

Milý Mouřeníne,

velice nakvap Ti posílám v příloze: 1. Lafargua[160], 2. Bebela[161], 3. Hepnera[162], z toho 2. a 3. mi prosím vrať.

Konečně tedy zase nějaká zpráva o Jeniččině zdravotním stavu, z níž je vidět, jak na tom vlastně je. Podle mého názoru to není tak špatné, jak se zdá, to nebohé děvče se příliš vyčerpalo tím, že přepínalo své síly a obávalo se lékařského ošetření, ale za Lauřina vedení se určitě zase brzy sebere. Poslal jsem Lauře okamžitě 15 liber št., posledních pět na to, aby Laura měla při svých návštěvách u Jenny a při nákupech pro ni trochu volnější ruku. Ale než bude Jenny opět schopna vést svou domácnost, měl by Johnny přece jen raději zůstat tady.

Bebelovy zprávy o německém průmyslu jsou zajímavé, ale řekl bych, že se musejí brát cum grano salis*. To, co se vzmáhá, je většinou luxusní průmysl a dejme tomu mechanické tkalcovství — tady však cla na přízi ztěžují vývozní možnosti. Vřeten mají od anexe Alsaska víc, než potřebují, železných hutí od roku 1870 rovněž, co se tedy může ve vlastním *velkém* průmyslu tak zvlášť rozmáhat? Také to, že mu tolik imponuje řepný cukr, svědčí o omezeném hledisku. Že stát platí cukrovarnickým junkerům zisky, měl už na pořadu zemský sněm.

Hepner. Co říkáš tomu, že ten maličký židáček (očividně

* ne tak doslova.

ponoukán svým kumpánem Jonasem) nám chce položit nůž na krk kvůli předmluvě k „Manifestu"? Myslím, že na takové drzé dopisy buďto vůbec neodpovíme, nebo ho nanejvýš odkážeme na předmluvu k lipskému vydání; nezdá-li se mu dost dobrá, ať tedy „Manifest" netiskne.

Budeš-li psát Sorgovi kvůli Hartmannovi* (pokud jsi to už neudělal), mohl bys o tom Hepnerkovi utrousit pár slov.

Pošta zavírá — musel jsem kvůli těm penězům do města a pak zařídit jejich odeslání, proto jsem se opozdil.

Tvůj
B. E.

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* L. N. Hartmannovi.

73

Marx Engelsovi

do Londýna[4]

[Ventnor] 10. ledna 83

Milý Frede,

dobře jsi udělal, žes mi sem ihned poslal Lafarguovo psaní[160], velice mě uklidnilo, tím víc, že mi dnes zároveň přišel dopis přímo od Lafargua, a podle něho se zdá, že nastal určitě obrat k lepšímu. Naprosto s Tebou souhlasím, že teď Johnny nesmí *za žádnou cenu* domů. O tom nemůže být ani řeči, dokud se Jenny zase úplně nezotaví. Bylo by neodpustitelné situaci toho děvčete ještě ztěžovat. Píšu dnes také přímo Longuetovi. Budu rád, když i Ty napíšeš Jeničce v tomto smyslu pár řádek. Kvůli tomu snad l'armée territoriale* o Johnnyho ještě nepřijde.

Kupodivu, jak mě teď každé nervové vzrušení svírá hned v hrdle, jako když přiskřípl rudý Wolff svého bratra, toho keťase s obilím[163]. Několik dní předtím jsem totiž měl v prvním úleku nad špatnou zprávou z Paříže křečovitý záchvat kašle a už jsem myslel, že se zadusím. Tenhle nevýslovně trýznivý pocit zakoušela asi chudinka Jenička při tom svém astmatu často.

Co se týče toho „Hepnerka",[162] myslím, že bychom s ním měli jednat „obchodně". Říci mu, že je na něm, zda bude chtít přetisknout naši předmluvu z lipského vydání, a poznamenat také, že Rusové vydali v posledním roce nový překlad[164]. Domnívá-li se, že *bez naší nové předmluvy pro něho* nestojí za to „Manifest" znovu vydávat, ať se zařídí tak či onak, jak si to podle něho budou vyža-

* domobrana (míní se příbuzní v Paříži).

dovat okolnosti. „Klást nůž na krk" mají „našinci" v povaze i ve zvyku, musí se to tedy i u toho Hepnerka brát jako něco samozřejmého!

Chudák Meissner mi poslal účetní zprávu *za rok 1881*, byl prý to špatný rok, ale na tom moc nesejde, protože podle jeho vlastní zprávy se v roce 1882 výtisky pomalu „doprodávají"[165]; oč méně tedy prodal v roce 1881, o to víc musel prodat v roce 1882. Mé dlouhé mlčení jej asi znepokojovalo. Konečně k němu přichází Mohamed; bohužel ještě ne to, co by mu bylo milejší, totiž balík zkorigovaných archů*. Od té doby, co začalo mé dlouhé a pak už jen výjimečně přerušované domácí vězení, zejména pak následkem ustavičné nevolnosti, nebo abych se vyjádřil *jihoněmecky* à la madame Karl Blind**, někdejší Cohenová, *esteticky*, následkem každodenního „*blití*" — (tohle je následek kašle) — nebyl jsem až dosud příliš schopen s tou korekturou pohnout. Ale myslím, že budu-li trpělivý a budu-li se pedanticky kontrolovat, přijdu brzy zase do svých kolejí.

Mouřenín

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Gesamtausgabe, třetí oddíl, sv. 4, Berlín 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Míní se korektury 3. německého vydání prvního dílu „Kapitálu".
** Manželka Karla Blinda, Friederike Blindová.

DRUHÁ ČÁST

MARXOVY A ENGELSOVY DOPISY JINÝM OSOBÁM

LEDEN 1881—BŘEZEN 1883

1881

1

Marx Charlesi Longuetovi

do Paříže

[Londýn] 4. ledna 1881

Milý Longuete,

nakupilo se mi tu takové množství starých novin, že by mi trvalo příliš dlouho, než bych našel „*Eastern Post*", v níž je polemika generální rady (včetně jejích členů, někdejších komunardů) s nám dobře známým Bradlaughem[166]. Myslím si ale, že Lessner bude mít „*Post*" při ruce. Ovšem, co tam je, nebude pro Vás nijak zvlášť důležité. Že Bradlaugh obviňoval komunardy, že opakoval nejhorší pomluvy takových listů jako „*Liberté*" a „*Soir*", což jsme mu tehdy vytýkali v „Post", že napadal adresu generální rady „Občanská válka ve Francii" atd., to mu v očích pařížské buržoazie sotva uškodí. Přesto je možné se o tom krátce zmínit, poněvadž je to pro toho člověka charakteristické. V odpovědi generálního tajemníka rady (byl to *Hales*, ale nezaslouží si tu poctu, abyste ho jmenovali) Bradlaughovi (v „*Eastern Post*", *září 1871*) se říká mimo jiné: „Svévolné ničení soukromých obydlí (Thiersovým bombardováním) bylo dílem páně Bradlaughových přátel... Rochefort byl za republiky odsouzen pro tiskový přečin k doživotnímu vyhnanství. Představme si, že by pan Bradlaugh byl vypovězen na doživotí za své výroky!"

Důležité je, že generální rada (výňatky z jejích zasedání uveřejňovala „*Eastern Post*") denuncovala Bradlaugha jako Plon-Plonova milce (Plon-Plon byl tehdy v Londýně) a pro jeho podezřelé styky v Paříži. Na zasedání generální rady *19. prosince 1871* jsem odhalil (na základě informací od jednoho Francouze, který psal pod jmé-

nem Azamouth* či pod nějakým takovým tureckým jménem a jemuž je zase vyprávěla jedna dáma — patrně Brimontová — přítomná na společenské schůzce, o níž bude řeč dále), že Bradlaugh jel nedávno do Paříže, kde se stýkal s Détroyatem a Émilem de Girardinem. Émile de Girardin uspořádal na jeho počest hostinu, na níž byly přítomny pochybné, tj. *bonapartistické* dámy a kde se Bradlaugh zesměšnil vychloubačnými řečmi o svém údajném vlivu v Londýně.

Říká-li Bradlaugh, že Brimontová byla v době, kdy se s ní seznámil, velká vlastenka, dá se mu opravdu věřit. Před bitvou u Sedanu[167] byli všichni bonapartisté vlastenci aspoň natolik, že přáli vítězství svému císaři**. Po bitvě u Sedanu zůstávali dál vlastenci, neboť z jejich hlediska *bylo Francii možno zachránit jedině* restaurací Ludvíka Bonaparta, i kdyby se tato restaurace musela uskutečnit s Bismarckovou pomocí.

Rozumí se samo sebou, že mě *nesmíte* jmenovat. Pokud jde o podrobnosti Bradlaughových důvěrných styků s Brimontovou, může je poskytnout Blanc (le vieux)***.

V polemice s generální radou podporoval Bradlaugha „*Soir*" (pařížský list). Na zasedání rady *2. ledna 1872* oznámil Serraillier: „Četl jsem článek v ‚*Le Soir*' napsaný na obranu Bradlaugha. Říká se v něm, že prý *prokazoval* (Bradlaugh) *listu* ‚*Le Soir*' *čest svými příspěvky*, byl prý spolehlivým stoupencem vlády a neměl nic společného s demagogickými intrikami."

Když Gladstone rozpustil parlament (a při této příležitosti jej svrhl Disraeli), Bradlaughův přednáškový sál zdobily obrovské plakáty s nápisy: „Ať žije obrazoborec, vykupitel lidu! Vítáme velikého nebojsu od sv. Štěpána."[168] Dělal však účet bez hostinského. Do parlamentu zvolen nebyl přes své veřejné žebravé dopisy (o dobré vysvědčení) Brightovi a ostatním předákům „velké liberální strany", kteří mu odpověděli velmi chladně. K ničemu mu nebylo ani vychloubání, že sedal u jednoho stolu s doživotním biskupem (anglikánské církve).

* Azamat-Batuk.
** Napoleonu III.
*** starý.

V posledních volbách měl Bradlaugh větší štěstí z tohoto důvodu: Byl jedním z největších křiklounů a demagogů, kteří bránili Gladstonovu proruskou kampaň proti Disraelimu — vlastně byl jedním z nejzuřivějších harcovníků strany, který chtěl coûte que coûte* přijít znovu k „teplému místečku". Mimoto se v nadcházejícím rozhodném volebním boji nesměl dávat v sázku žádný obvod. Nedůtklivost whigů a radikální strany musela přes palubu. Avšak Bradlaughovo zvolení v Northamptonu nebylo jisté, přestože v tomto městě je značné množství ševců, kteří patří k jeho „sektě"; jenže tito ševci pro něho už předtím hlasovali jako jeden muž, a přesto propadl. Byl tu však ještě jeden liberální kandidát, jehož bylo těžko umístit, poněvadž byl dobře známý svými „affaires véreuses en matière de finances"** a mimoto byl postižený ve skandálech jiného druhu (des gifles reçus***). Byl to Labouchère. Je jedním ze tří majitelů „*Daily News*" a tedy partnerem gros bonnet† liberální strany — *pietistického* kapitalisty *Samuela Morleyho*. Když tedy bylo těžké prosadit Bradlaugha i Labouchèra jednotlivě, dalo se to přece jen provést, když se z nich udělal *pár*. Když ateistu Bradlaugha veřejně doporučil (tištěným dopisem) pietista Samuel Morley, zajistil mu tím religiózní element Northamptonu, kdežto Bradlaugh zase zajistil Labouchèrovi hlasy nevěřících ševců z tohoto města. Tak oba spolu prošli jako poslanci za Northampton.

Celá Bradlaughova ničemnost se nejlépe zračí v manévrech, jimiž se mu podařilo — poněvadž si přivlastnil všechny fondy strany — vypudit všechny ostatní lidové hlasatele volnomyšlenkářství (jeho vědečtí hlasatelé se obracejí na jiné sociální vrstvy), kteří se, jako paní Lawová, nechtěli stát jeho osobními přísluhovači. Dokonce se mu i podařilo uzavřít jim přístup do všech přednáškových sálů v celém Londýně, zatímco on si z peněz strany postavil přednáškový sál pro svou osobní potřebu. Paní Lawová a jiní byli tedy nuceni přednášet pouze na venkově. Zajímá-li Vás to (ale

* ať to stojí co stojí.
** „pochybnými finančními machinacemi".
*** dostal nafackováno.
† hlavní postavy.

myslím si, že nestojí za to jít tu do detailů), můžete o tom dostat úplnější informace od zúčastněných osob.

Salut.

K. M.

(Verte)

Můžete mi poskytnout nějaké informace o člověku jménem *E. Fortin?* Napsal mi několik dopisů, v nichž mě oslovuje: „Mon cher maître"*. Má velmi „skromný" požadavek. Studuje „Kapitál" a navrhuje, že bude každý měsíc dělat *resumé*, které by mi byl laskavě ochoten každý měsíc poslat, přičemž na mně je, abych je vždycky opravil a vysvětlil body, jimž snad on neporozuměl. Touto tichou cestou by měl — až by se vypořádal s posledním měsíčním resumé a až bych mu je já poslal opravené zpátky — pohromadě rukopis připravený k uveřejnění, který by — jak praví — zaplavil Francii proudy světla.

Jeho nabídku — už jen pro pouhý nedostatek času — nepřijmu, ale na dopis mu v každém případě odpovědět musím. Možná že ten člověk má dobré úmysly. Než mu napíšu, chtěl bych mít nějaké informace. Bydlí teď v Beauvais, 22, rue de la Porte de Paris.

Poprvé otištěno rusky ve sborníku „Voinstvujuščij matěrialist", kn. IV, 1925

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* „Drahý mistře".

2

Marx neznámému adresátovi

do Londýna[169]

[Londýn] 31. ledna 1881
41, Maitland Park Road, N. W.

Vážený pane,

prosím, pošlete mi noviny atd. vyjmenované v přiloženém seznamu. Zároveň Vám budu velmi závázán za informaci, zda existuje stručný přehled zákonů o továrnách a dílnách.

Já sám některé z těchto zákonů mám, ale jeden člen francouzské poslanecké sněmovny mě požádal, abych mu opatřil takový přehled, kde by to měl všechno pohromadě. Nepublikoval něco takového tovární inspektor pan Redpath?[170]

Váš oddaný

Karel Marx

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinĕnija,
2. vyd., sv. 35, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

3

Engels Karlu Kautskému

do Vídně

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 1. února 81

Vážený pane Kautsky,

po dlouhém zdržení se konečně dostávám k tomu, abych odpověděl na Váš dopis.[171]

Protože máte v úmyslu sem brzy přijet, bylo by zbytečné, kdybych Vám tu podával podrobnou *písemnou* kritiku knihy, kterou jste mi laskavě zaslal, protože budu mít jistě to potěšení pohovořit s Vámi o ní osobně; omezím se tedy na několik málo bodů.

1. To, co se říká na str. 66 atd., má jednu slabinu, že totiž mezi nadhodnotou a ziskem z kapitálu jsou ještě jiné, reálné rozdíly kromě toho, že jedno se vypočítává v procentech z variabilního kapitálu a druhé z celého kapitálu. Hlavní místa z „Kapitálu", která se toho týkají, jsou shrnuta v „Anti-Dühringu", str. 182.[172]

2. I když katedroví socialisté[173] tvrdošíjně vyzývají nás, proletářské socialisty, abychom jim vyřešili hádanku, jak chceme zamezit přelidnění, které snad už hrozí, a zlikvidovat z toho plynoucí nebezpečí zhroucení nového společenského řádu, zdaleka to pro mne ještě není důvod, abych oněm pánům to potěšení opravdu udělal. Řešit za tyhle lidi všechny potíže a pochybnosti, které pramení z jejich vlastní zmatené velemoudrosti, nebo např. jen vyvracet tu spoustu strašných žvástů, které sepsal jediný Schäffle v hromadě svých tlustospisů[174], to považuji za vyslovené mrhání časem. Už to by byl slušný svazek, kdyby člověk chtěl jenom opravit všechny *falešné citáty* z „Kapitálu", které tito pánové uvádějí v uvozovkách.

Ať se napřed naučí číst a opisovat a pak mohou chtít, aby se odpovídalo na jejich otázky.

Kromě toho vůbec nepokládám tuto otázku za ožehavou v okamžiku, kdy teprve vznikající americká hromadná výroba a *skutečné* velké zemědělství nás hrozí doslova zadusit přívalem vyrobených potravin; nepovažuji to za aktuální v předvečer převratu, který musí mít mimo jiné za následek také to, že *se země teprve zalidní* — to, co Vy o tom píšete na str. 169—170, přechází tento bod příliš lehce — převratu, který si v Evropě *určitě vyžádá* značný přírůstek obyvatelstva.

Eulerův výpočet[175] má stejnou cenu jako kalkulace o krejcaru, který, uložen při složitém úrokování roku 1 naší epochy, by se za každých 13 let zdvojnásobil, což by nyní činilo asi $\frac{1 \times 2^{144}}{60}$ zlatých, tedy balvan stříbra větší než zeměkoule. Říkáte-li na str. 169, že se společenské poměry v Americe příliš neliší od evropských, platí to jen potud, pokud berete v úvahu pouze velká města na pobřeží nebo jen vnější právní formy těchto poměrů. Hlavní masa amerického obyvatelstva žije bezpochyby v poměrech, které jsou přírůstku obyvatelstva krajně příznivé. Dokazuje to proud přistěhovalců. A přece by bylo zapotřebí víc než 30 let, aby se tu obyvatelstvo zdvojnásobilo. Nač tedy strašit.

Je tu ovšem abstraktní možnost, že se počet lidí zvětší natolik, že bude nutné další množení omezit. Bude-li se však jednou komunistická společnost cítit nucena regulovat produkci lidí, stejně jako společnost už teď reguluje produkci věcí, provede to bez potíží právě a jedině tato komunistická společnost. Dosáhnout v takové společnosti plánovitě výsledku, k němuž se už teď dospívá ve Francii a Dolním Rakousku přirozenou cestou, bez plánu, nepřipadá mi vůbec tak těžké. V každém případě je ale věcí oněch lidí, zda, kdy a jak to budou chtít udělat a jaké prostředky k tomu budou chtít použít. Nepovažuji se za povolaného předkládat jim k tomu nějaké návrhy či udělovat rady. Tak chytří jako my budou ti lidé určitě také.

Ostatně napsal jsem už roku 1844 („Deutsch-Französische Jahrbücher", str. 109): „Vždyť i kdyby měl Malthus úplně pravdu,

bylo by nutno tuto přeměnu (socialistickou) okamžitě provést, protože jen ona, jen vzdělání mas, které tato přeměna může poskytnout, by umožnilo to morální omezení rozmnožovacího pudu, jež Malthus sám líčí jako nejúčinnější a nejsnazší prostředek proti přelidnění.“[176]

To je zatím všechno až do té doby, kdy budu moci ostatní body s Vámi prohovořit osobně. Je velmi správné, že se chystáte přijet sem. Jste jeden z mála příslušníků mladší generace, který se snaží, aby se opravdu něčemu naučil, a tak Vám bude jedině k užitku, když se vymaníte z nekritické atmosféry, v níž hyne celá historická a ekonomická literatura, která se nyní v Německu produkuje.

Se srdečným pozdravem

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa“, sv. I (IV), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

4

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 2. února 1881

Milý pane Bernsteine,

přikládám dopis Kautskému* s prosbou o laskavé zaslání adresátovi, nevím, zda jeho vídeňská adresa, kterou jsem dostal, ještě platí.

Pět čísel „Sozialdemokratu" , která vyšla po Novém roce, svědčí o značném pokroku. Zmizel melancholický zoufalý tón „ušlápnutého člověka" i s nezbytným doplňkem patetické poctivosti, zmizela šosácká krotkost neustále proplétaná mostovskými revolučními frázemi a zmizelo i to věčné zabývání se Mostem. Tón listu je teď nenucený a cílevědomý, půjde-li to tak dál, nebude list už chlácholit, ale bude lidem v Německu dodávat odvahy. Poněvadž máte „Neue Rheinische Zeitung", bude dobře, když se do ní čas od času začtete. Právě pohrdání protivníky a posměšky, které jsme si z nich tropili, nám za 6 měsíců do vyhlášení stavu obležení[177] získaly skoro 6000 předplatitelů, a přestože jsme v listopadu začínali znovu od začátku, měli jsme v květnu 1849 zase celý tento počet a ještě víc. „Kölnische Zeitung" teď přiznala, že měla tehdy *všehovšudy 9000* předplatitelů.

Protože máte asi nedostatek fejetonů, mohl byste někdy otisknout báseň z čís. 44 z roku 1848 „Heute Morgen fuhr ich nach Düsseldorf", třeba s titulem „Ein Sozialistenfresser vom 1848" (je

* Viz předchozí dopis.

to fejeton „Neue Rheinische Zeitung“ ze 14. července 1848) a s uvedením autora: Georg Weerth (zemřel v Havaně 1856).[178] Tedy jen takhle dál!

Váš
B. E.

„Du sollst nicht stehlen“[179] a apologie popravy Ludvíka XIV.[180] jsou velmi dobré.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa“, kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

5

Marx
Nikolaji Franceviči Danielsonovi
do Petrohradu[181]

Londýn 19. února 1881

Vážený pane,

ve spěchu těchto několik řádků jako odpověď na Váš přátelský dopis.

Od té doby, co jsem se vrátil z Ramsgate,[182] se mé zdraví vcelku zlepšilo, ale ohavné počasí, které tu máme už celé měsíce, mě obšťastnilo chronickou rýmou a kašlem, které mě ruší ve spaní atd. Ale nejhorší je, že se stav mé ženy stává den ze dne povážlivější, ačkoli jsem se obrátil na nejslavnější londýnské lékaře; mimoto mám spoustu domácích starostí, jimiž Vás nemíním unavovat. Na druhé straně jsem se musel a ještě musím prokousávat obrovskou spoustou modrých knih[183], které mi docházejí z různých zemí, hlavně ze Spojených států, takže mi na úkol, který si kladu, můj pracovní čas sotva stačí, tím spíš že mi moji lékaři na léta co nejpřísněji zakázali pracovat v noci. Proto také na mne čeká strašně mnoho korespondence, na niž dlužím odpověď. V mé rodině je momentálně všechno vzhůru nohama, poněvadž se moje nejstarší dcera, paní Longuetová, stěhuje s dětmi z Londýna do Paříže, kde se její muž (po amnestii; do té doby byl profesorem na londýnské King's College) stal spoluvydavatelem „Justice" (inspiroval Clemenceauovu polosocialistickou řeč v Marseille[184]). Dovedete si jistě představit, jak asi bolestné je to loučení při nynějším stavu mé ženy. Pro ni stejně jako pro mne byli naši vnukové, ti tři malí klučíci, nevyčerpatelným zdrojem životní radosti.

A teď nejprve k přiloženému rukopisu.[185] Jeho autor, pan Lafargue, je manžel mé druhé dcery a jeden z mých přímých žáků. Prosil mě, abych zjistil, zda by se Vaším prostřednictvím nemohl stát spolupracovníkem některé petrohradské revue, ať už by šlo o „Отечественные записки" *nebo* o „Слово" (myslím, že to jsou jediné časopisy, kde by měl nějaké vyhlídky). Jestliže ano, jste zároveň zmocněn změnit nebo vypustit všechno, co neodpovídá petrohradskému stupni zeměpisné šířky. Pokud jde o jeho „jméno", stačí iniciály. V každém případě myslím, že pro Vás bude zajímavé si rukopis přečíst.

Přečetl jsem s velikým zájmem Váš článek,[186] který je „originální" v nejlepším smyslu toho slova. Proto také ten bojkot. Jestliže člověk protrhává pavučiny rutinérského myšlení, může vždycky čekat, že bude zprvu „bojkotován"; je to jediná obranná zbraň, na kterou se rutinéři v prvním zmatku zmohou. Já jsem byl v Německu „bojkotován" mnoho a mnoho let, a jsem stále ještě „bojkotován" v Anglii, s tou nepatrnou obměnou, že tu a tam někdo proti mně vyrukuje s něčím tak nesmyslným a hloupým, že bych se musel červenat, kdybych na to veřejně nějak reagoval. Jen se nedejte odradit! Teď byste si měl podle mého vzít na mušku především úžasně rostoucí *zadluženost statkářů*, představitelů horní třídy v zemědělství, a ukázat jim, jak „vykrystalizovali" v křivuli pod dohledem „nových opor společnosti".

Jsem velmi zvědav na Vaši polemiku s listem „Слово".[187] Jakmile budu mít trochu víc klidu, pustím se důkladněji do Vašeho „*Nástinu*". Prozatím si nemohu odpustit jednu poznámku. Je-li půda vymrskávána a nedostává-li — v podobě umělých, rostlinných a živočišných hnojiv atd. — živiny, které potřebuje, bude poskytovat podle toho, je-li počasí příznivé nebo nepříznivé, tedy podle okolností, které člověk nemůže ovládat, velmi různou úrodu, ačkoli vezmeme-li určité období, např. od roku 1870 do roku 1880 vcelku, projevuje se kupodivu velmi výrazně stagnující ráz zemědělské výroby. Za těchto okolností příznivé povětrnostní podmínky tím, že rychle spotřebovávají a odčerpávají minerální hnojiva skrytá v půdě, připravují *hladový rok*, kdežto zase *vice versa hladový rok*, a tím spíš řada neúrodných let, která po něm následuje, umožní,

aby se minerály v půdě znovu nahromadily a působily tím účinněji, když zase nastanou příznivé povětrnostní podmínky. Tento proces ovšem probíhá všude, ale *jinde* jeho působnost modifikují zásahy zemědělce. Tam, kde člověk přestal být „silou" — protože k tomu nemá prostředky — stává se tento proces *jediným regulujícím faktorem.*

Tak jste měli u Vás roku *1870* výbornou úrodu, ale tento rok byl *vrchol*, a proto po něm bezprostředně následoval špatný rok; rok *1871* s jeho velmi špatnou úrodou je nutno pokládat za východisko pro nový malý cyklus, až se dostáváme k novému vrcholu roku 1874, po kterém ihned následuje hladový rok 1875; pak znovu začíná vzestupný pohyb, končící ještě horším hladomorem roku 1880. Shrnutí ročních výsledků za celé toto období dokazuje, že průměrná roční produkce zůstávala stejná a že výkyvy v jednotlivých letech a malé cykly jsou způsobovány jedině ryze přírodními faktory.

Před časem jsem Vám psal*, že prošla-li veliká obchodní a průmyslová krize, kterou prožívala Anglie, aniž vyvrcholila finančním krachem v Londýně, byl to jenom *výjimečný* jev, který je třeba přičíst na vrub francouzským penězům. To dnes vidí a uznávají i angličtí rutinéři. Tak „*Statist*" (z 29. ledna 1880) píše: „Že peněžní trh byl v minulých letech tak lidný, to byla jen *náhoda.* Začátkem podzimu nechala *Francouzská banka* klesnout svou zásobu zlatých prutů ze 30 miliónů liber št. na 22 miliónů liber št.... *Loni na podzim jsme beze sporu jen tak tak unikli krachu.*" (!)

S anglickými železnicemi to jde také od desíti k pěti, stejně jako s evropským státním *zadlužením.* Nejmocnější magnáti z ředitelů různých železničních společností nejen uzavírají stále nové a nové půjčky, *aby rozšířili své sítě*, tj. „teritorium", kde vládnou jako absolutní monarchové, ale rozšiřují i své sítě, *aby měli novou záminku k uzavírání dalších půjček*, které jim umožňují platit úroky majitelům obligací, přednostních akcií atd., a také aby mohli tu a tam předhodit sousto tolik zneužívaným prostým akcionářům v podobě poněkud zvýšených dividend. Tato podařená metoda musí jednoho krásného dne skončit ošklivou katastrofou.

Ve *Spojených státech* se železniční králové stali středem útoků

* Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 34, čes. vyd. 1971, str. 525—526.

nejen jako dříve ze strany farmářů a ostatních průmyslových „*podnikatelů*" na *Západě*, nýbrž i ze strany nejvyššího přestavitele velkoobchodu — *Newyorské obchodní komory*. Železniční král a finanční podvodník *Gould*, úplná chobotnice, odpověděl newyorským obchodním magnátům: „Teď napadáte železnice, protože si myslíte, že jsou pro svou nynější neoblíbenost nejzranitelnější; ale dejte si pozor: po železnicích přijdou na řadu *všechny druhy korporací* (to je v yankeeském dialektu *akciová společnost*), potom *všechny formy sdruženého kapitálu* a nakonec *všechen kapitál;* připravujete tak cestu *komunismu*, jehož tendence se už beztak stále víc šíří mezi lidem." Pan Gould „má dobrý nos".

V *Indii* čekají anglickou vládu vážné potíže, ne-li všeobecná vzpoura. Co jim Angličané ročně berou v rentě, v dividendách z železnic, ze kterých Indové nic nemají, v penzích vojákům a civilním úředníkům, na afghánskou válku a jiné války atd. atd. — co jim berou, *aniž jim cokoli za to poskytují*, *mimo* to, co si ročně přivlastní *přímo v Indii*, vezmeme-li pouze *hodnotu zboží*, které musí Indové každoročně *zadarmo posílat* do Anglie, to dělá *víc než celý důchod 60 miliónů indických zemědělských a průmyslových dělníků!* To je pouštění žilou, které se jednou musí vymstít! Hladové roky stíhají jeden druhý, a to v takových *rozměrech*, o jakých my v Evropě dosud nemáme ani potuchy! Rodí se skutečné spiknutí, v němž působí hindové i muslimové; britská vláda ví, že se něco „kuje", ale ti tupci (myslím vládní činitele), zpitomělí tím svým vlastním parlamentním žvaněním a myšlením, ani nechtějí jasně vidět a pochopit celý dosah hrozícího nebezpečí! Klamat ostatní a tím sama sebe — to je *parlamentní moudrost* v kostce! Tím líp!

Nemohl byste mi říci, zda kniha profesora Lankestera „*Chapter on deterioration*" (viděl jsem, že ji citujete ve svém článku) je přeložena do ruštiny?[188] Je to můj přítel.

Minulý měsíc jsme tu měli ruskou návštěvu, mezi jinými profesora Zibera (nyní se usadil v Curychu) a pana Kablukova (Moskva). Studovali celé dny v Britském muzeu.

Žádné zprávy o našem společném příteli*?

* G. A. Lopatinovi.

Apropos. *Jansonova* poslední statistická práce[189] — srovnání Ruska s Evropou — vzbudila velký rozruch. Rád bych ji viděl.

Se srdečnými pozdravy

Vám přátelsky oddaný
Karel Marx

Pokud by Lafarguův článek nenašel v Petrohradě „přístřeší", buďte tak laskav a pošlete mi jej zpět.

Poprvé otištěno rusky v časopise „Minuvšije gody", čís. 1, 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

6

Marx Ferdinandu Domelovi Nieuwenhuisovi

do Haagu

22. února 1881
41, Maitland Park Road
Londýn, N. W.

Vážený soudruhu,

mlčel jsem tak dlouho proto, že jsem ke své odpovědi* na Vaše psaní ze 6. ledna chtěl zároveň přiložit přehled změn, které byste měl provést, kdyby došlo k 2. vydání „Kapitaal en Arbeid“[190]. Kvůli různým rušivým momentům doma, nepředvídané práci a jiným překážkám se mi nepodařilo přehled dosud ukončit, posílám Vám tedy nejprve tyto řádky bez přílohy, protože byste si mé další mlčení mohl chybně vyložit. Změny, které se mi zdají nutné, se týkají drobností; to hlavní, duch té věci, je podán věrně.

Děkuji Vám za přátelské věnování, neboť jste tím hodil buržoazním antagonistům osobně do tváře rukavici.[191]

Autor** „Mannen van beteekenis“[192], školní inspektor nebo něco takového, se na mne písemně obrátil se žádostí o materiály k mému životopisu a mimoto poslal svého nakladatele* k mému švagrovi Jutovi, aby mě přiměl autorovi vyhovět, poněvadž obvykle něco takového odmítám. Ten pán — autor „Mannen“ — mi napsal, že nesdílí mé názory, ale uznává jejich závažnost, vyjadřuje mi svou úctu atd. Totéž individuum bylo pak tak nestydaté, že do své brožury pojalo pomlouvačný fabrikát proslulého pruského špióna

* Na těchto místech je rukopis poškozen.
** Arnold Kerdijk.

Stiebera a obvinilo mě — patrně z podnětu některého bonnského katedrového socialisty[173] — ze záměrného falšování citátů, přičemž si ten poctivec vůbec nedal práci ani nahlédnout do mé polemiky s ctihodným Brentanem ve „*Volksstaatu*", kde by byl viděl, že Brentano, který mě původně v „*Concordii*" (fabrikantský list) obvinil z „formálního i obsahového falšování", se později vykroutil lží, že tomu rozuměl jinak atd.[193] Jeden holandský časopis pro výchovu „školních inspektorů" mi chtěl otevřít své stránky, ale já na takováto štípání štěnic odpovídám *principiálně* ne*. Ani v Londýně jsem si podobného literárního štěkotu nikdy vůbec nevšímal. Kdybych si počínal opačně, zabil bych nejlepší část svého času opravami od Kalifornie až po Moskvu. Když jsem byl mladší, někdy jsem rázně uhodil, ale stáří přináší člověku tolik moudrosti, že se vyhýbá zbytečnému plýtvání sil.

Ta „otázka" pro chystaný curyšský sjezd, o které mi píšete, je myslím — pochybená.[194] Co je třeba dělat v budoucnu v určité chvíli, co je nutno *bezprostředně* učinit, to ovšem závisí naprosto na daných historických okolnostech, za nichž se má jednat. Tato otázka je však postavena úplně *odtrženě*, je tedy ve skutečnosti zdánlivým problémem a jediná odpověď na ni je *kritika otázky* samé. Nemůžeme řešit rovnici, která v daných veličinách neobsahuje předpoklady řešení. Ostatně rozpaky vlády, která se náhle dostane k moci v důledku vítězství lidu, nejsou naprosto nic specificky „socialistického". Naopak. Vítězní politikové buržoazie se ihned po svém „vítězství" octnou v rozpacích, kdežto socialista může alespoň bez rozpaků zasáhnout. Jedním si můžete být jist: že socialistická vláda se nedostane ke kormidlu v zemi, kde nejsou poměry tak vyvinuté, aby mohla především sáhnout k takovým nutným opatřením, kterými by zahnala masu buržoazie do úzkých, a tak získala první desideratum — čas k dalším akcím.

Poukážete patrně na Pařížskou komunu; avšak nehledě k tomu, že to bylo pouhé povstání jednoho města za výjimečných podmínek, nebyla většina Komuny vůbec socialistická* a ani nemohla být. Přesto by byla mohla s troškou prostého rozumu dosáhnout jedi-

* Na těchto místech je rukopis poškozen.

ného, čeho se tehdy dalo dosáhnout: kompromisu s versailleskými, který by byl prospěl širokým lidovým masám. Už jenom zabrání Francouzské banky by bylo zasadilo smrtelnou ránu versailleskému chvastounství atd. atd.

Všeobecné požadavky francouzské buržoazie před rokem 1789 byly mutatis mutandis přibližně stejně jasně formulovány, jako jsou dnes skoro jednotně vytyčovány první a bezprostřední požadavky proletariátu ve všech zemích s kapitalistickou výrobou. Ale měl některý Francouz 18. století a priori třeba jen matné tušení, jakým způsobem se uskuteční požadavky francouzské buržoazie? Doktrinářské a nezbytně fantastické předjímání akčního programu revoluce budoucnosti jen odvádí od současného boje. Sen o brzkém zániku světa* povzbuzoval první křesťany v jejich boji proti římské světovládě a dával jim jistotu vítězství. Vědecký poznatek, že vládnoucí společenský pořádek se nevyhnutelně a trvale před našima očima rozkládá, a masy vybičovávané ke stále většímu rozhořčení přímo starými vládními strašáky, současně obrovský pokrok v pozitivním rozvoji výrobních prostředků — to všechno je dostatečnou zárukou, že ve chvíli, kdy vzplane skutečná proletářská revoluce, budou tu i podmínky (i když určitě ne idylické) pro její bezprostřední, příští modus operandi.

Podle mého mínění ještě nenastal vhodný okamžik pro nové mezinárodní dělnické sdružení; pokládám proto všechny dělnické, popřípadě socialistické sjezdy, pokud nejsou věnovány bezprostředním poměrům toho nebo onoho určitého národa, nejen za zbytečné, nýbrž za škodlivé. Rozplynou se vždycky v nesčetném množství věčně přežvykovaných všeobecných* banalit.

S přátelským pozdravem Váš oddaný

Karel Marx

Poprvé otištěno rusky v listě „Pravda", čís. 62 ze 14. března 1928

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Na těchto místech je rukopis poškozen.

7

Engels Jenny Longuetové

do Paříže

[Londýn] 24. února 1881

Milá Jenny,

slovutný Regnard věděl, proč se dožaduje pro své factum Tvého „slitování". [195] Tenhle jakobín hájící ctihodný anglický protestantismus a anglický vulgární liberalismus pomocí historického aparátu téhož vulgárního liberalismu zasluhuje skutečně hluboké politování. Ale nyní k jeho „faktům".

1) Masakr 30 000 protestantů roku 1641. Irští katolíci jsou tu ve stejné situaci jako Pařížská komuna. Versailleští zmasakrovali 30 000 komunardů a nazvali to hrůzami Komuny. Angličtí protestanti vedení Cromwellem zmasakrovali nejméně 30 000 Irů, a aby něčím přikryli svou brutalitu, *vymyslili* si historku, že to byla pomsta za 30 000 protestantů zavražděných irskými katolíky.

A takováhle jsou fakta:

Když byl Ulster odňat svým irským vlastníkům, u nichž v té době, v letech 1600—1610, existovala *společná držba půdy*, a předán skotským protestantským vojenským kolonistům, necítili se tito kolonisté v neklidných dobách po roce 1640 na svých usedlostech bezpeční. Puritánští angličtí vládní úředníci v Dublinu šířili pověst, že se má v Ulsteru vylodit armáda skotských covenantistů[196] a že má vyhladit všechny Iry a katolíky. Sir W. Parsons, jeden ze dvou irských vrchních soudců, prohlásil, že do roka nezbude v Irsku jediný katolík. Pod vlivem těchto hrozeb, opakovaných v anglickém parlamentě, Irové v Ulsteru 23. října 1641 povstali. Ale k žádnému masakru nedošlo. Všechny soudobé prameny připisují Irům pouze

úmysl způsobit všeobecný masakr a dokonce oba protestantští vrchní soudci (proklamace z 8. února 1642) prohlašují, že „hlavní část jejich spiknutí a s ní všeobecný masakr byly *zmařeny*". Angličané a Skotové však 4. května 1642 naházeli irské ženy nahé do řeky (Newry) a Iry zmasakrovali. (Prendergast, „Cromwellian settlement of Ireland", 1865)[197].

2) „Irsko bylo anglické Vendée." Irsko bylo katolické, protestantská Anglie byla republikánská, proto Irsko je anglické Vendée[198]. Je tu ovšem nepatrný rozdíl, že Francouzská revoluce chtěla lidu půdu *dát*, a anglický Commonwealth v Irsku zamýšlel lidu půdu *vzít*.

Jak je dobře známo většině historiků kromě Regnarda, byla celá protestantská reformace, nehledě na její dogmatické sváry a kličky, dalekosáhlým plánem na konfiskaci půdy. Nejprve byla odebrána půda církvi. Pak byli v těch zemích, kde byl protestantismus u moci, prohlášeni za rebely katolíci a byla zkonfiskována jejich půda.

Irsko byl zvláštní případ. „Neboť Angličané", říká Prendergast, „si zřejmě mysleli, že Bůh udělal chybu, když dal tak krásnou zemi jako Irsko Irům, a skoro 700 let se snažili tu chybu napravit."

Celé agrární dějiny Irska jsou nepřetržitou řadou konfiskací irské půdy, která byla předávána anglickým kolonistům. Tito kolonisté se za několik málo generací stali pod vlivem kouzla keltské společnosti irštějšími než původní obyvatelstvo. Pak došlo k nové konfiskaci a nové kolonizaci, a tak dále in infinitum.

V 17. století bylo celé Irsko zralé k nové konfiskaci — kromě nově poskotštěného Severu. A to do té míry, že když britský (puritánský) parlament schválil Karlu I. armádu k porobení Irska, rozhodl, že peníze na toto zbrojení se mají získat *pod zárukou, že v Irsku bude zkonfiskováno 2 500 000 akrů!* A „adventurers"[199], kteří na to půjčili peníze, měli mít i právo jmenovat důstojníky této armády. Půda se měla rozdělovat mezi tyto adventurers tak, že 1000 akrů v Ulsteru měl dostat ten, kdo složil 200 liber št., 1000 akrů v Connaughtu se mělo přidělovat za složených 300 liber št., v Munsteru za 450 liber št. a v Leinsteru za 600 liber št. A když lidé proti tomuto dobročinnému plánu povstali, říká se jim Vendéeš-

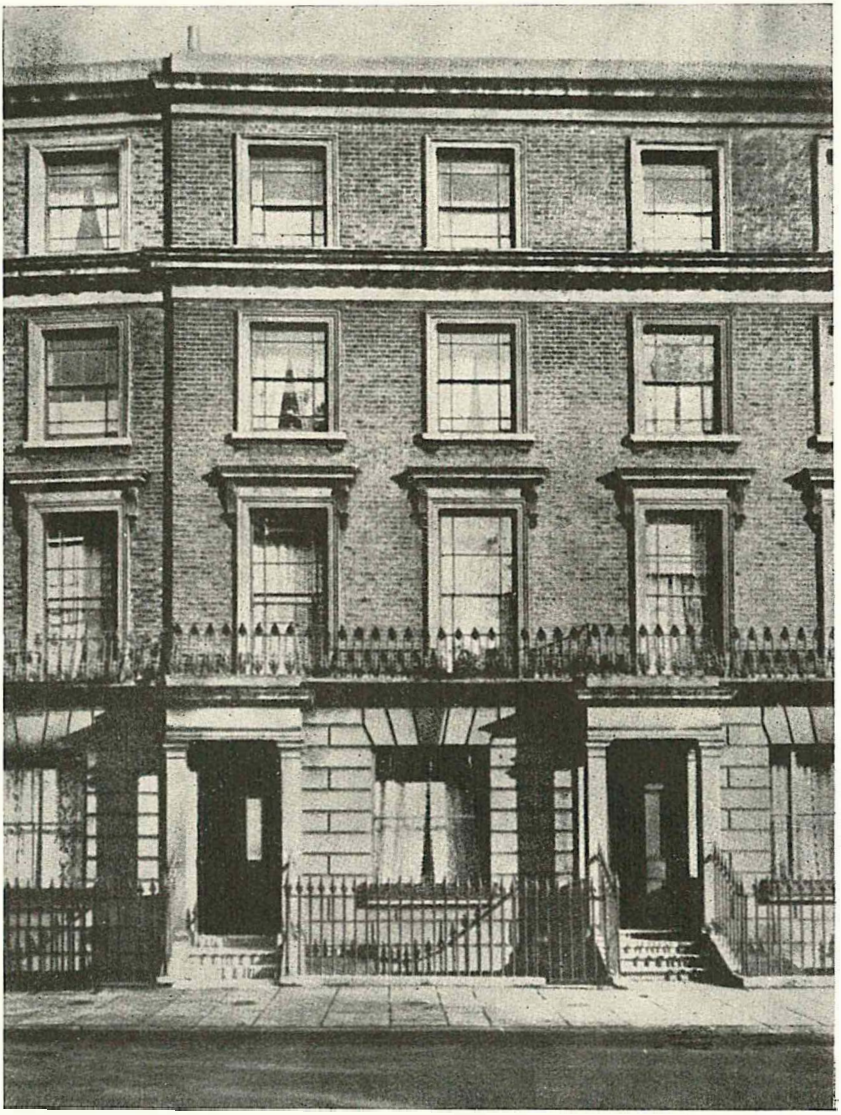

Dům v Londýně v Regent's Park Road čís. 122,
ve kterém žil Engels od září 1870 do října 1894

tí! Kdyby náhodou Regnard jednou seděl v nějakém Národním konventu, vzal by si možná příklad z počínání Dlouhého parlamentu[200] a potíral by případné Vendée těmito prostředky.

Zrušení trestních zákonů![201] Nuže, většina z nich nebyla zrušena roku 1793, ale roku 1778, když Anglii hrozilo povstání americké republiky, a k druhému rušení roku 1793 došlo tehdy, když tu jako hrozba vyrostla Francouzská republika a Anglie potřebovala do boje proti ní všechny vojáky, které jen mohla sehnat!

Pittova subvence Maynoothu[202]: Tuto almužnu toryové brzy zrušili a obnovil ji až sir R. Peel roku 1845. Ale ani slůvko o jiném *daru*, který tento veliký muž věnoval Irsku (to je poprvé, kdy nachází milost v očích nějakého jakobína) — o jiné *dotaci*, nejen „pozoruhodné", ale skutečně štědré — o 3 miliónech liber št., za něž byla koupena unie Irska s Anglií.[203] Parlamentní dokumenty ukáží, že jen za rozpadlé volební obvody, existující jen podle jména, byla zaplacena suma nemenší než *1 245 000 liber št.* (O'Connell, „Memoir on Ireland", spis adresovaný královně.)

Lord Derby zavedl systém národních škol.[204] *Velmi správně*, ale proč to udělal? Podívej se do Fitzgibbona, „Ireland in 1868", což je dílo zarytého protestanta a toryho, anebo do oficiální „Report of Comminissioners on Education in Ireland" z roku 1826. Když se o to anglická vláda nestarala, vzali Irové vzdělání svých dětí do vlastních rukou. V době, kdy angličtí otcové a matky lpěli na svém právu neposílat své děti do školy, aby se učily, nýbrž do továrny, aby vydělávaly peníze, v Irsku rodiče mezi sebou závodili v budování vlastních škol. Výuku obstarával putující učitel, který strávil v každé vsi několik měsíců. Našel se pro něho domek, každé dítě mu zaplatilo 2 pence týdně a v zimě dostával pár kusů rašeliny. V létě, když bylo hezky, se vyučovalo v polích, na mezi u nějakého křoví, a tak se těm školám také říkalo školy pod širým nebem*. Byli také putující žáci, kteří s knihami pod paží vandrovali od jedné školy ke druhé a rolníci jim bez námitek poskytovali útulek a stravu. Roku 1812 bylo v Irsku takových škol pod širým nebem 4600, a „Report of the Commissioners" z onoho roku praví, že takové vzdě-

* hedge-schools.

lání „vede spíš ke zlému než k dobrému“, „že toto vzdělání *lidé fakticky získávají pro sebe*, a je sice prakticky možné je napravit, *zdá se však vyloučeno jeho rozvoj zarazit:* lze je zlepšit, *nedá se mu však zabránit.*“ Tyto vskutku *národní* školy podle nich tedy nevyhovovaly anglickým záměrům. Aby mohly být potlačeny, zřídily se *zdánlivě* národní školy. Jsou *tak málo světské*, že čítanka se skládá z výňatků jak z katolické, tak z protestantské bible, které schválil jak katolický, tak protestantský arcibiskup v Dublinu. Srovnej s těmito irskými rolníky Angličany, kteří do dneška na povinnou školní docházku nadávají![205]

Poprvé otištěno rusky ve sborníku „Srednije veka“, sešit XIX, 1961

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

8

Marx Věře Ivanovně Zasuličové

do Ženevy[206]

8. března 1881
41, Maitland Park Road
Londýn N. W.

Vážená občanko,

nemohl jsem Vám dříve odpovědět na Váš dopis ze 16. února pro nervovou chorobu, která se mi v posledních deseti letech pravidelně vrací. Lituji, že Vám nemohu dát na dotaz, kterým jste mě poctila, stručnou odpověď, vhodnou pro tisk. Už před několika měsíci jsem slíbil práci na totéž téma petrohradskému výboru[207]. Doufám však, že postačí několik řádek, aby se vysvětlilo nedorozumění týkající se mé takzvané teorie.

Při analýze vzniku kapitalistické výroby říkám:

„K podstatě kapitalistického systému tedy patří radikální odloučení výrobce od výrobních prostředků... Základem celého tohoto vývoje je *vyvlastnění rolníků*. Radikálně se to uskutečnilo dosud jen v Anglii... Ale ve *všech ostatních zemích západní Evropy* probíhá stejný proces." („Kapitál", franc. vyd., str. 315.)

„Historická nevyhnutelnost" tohoto procesu je tedy *výslovně* omezena na *země západní Evropy*. Důvod tohoto omezení je uveden na tomto místě kapitoly XXXII:

„*Soukromé vlastnictví* založené na vlastní práci... je vytlačováno *soukromým vlastnictvím kapitalistickým* založeným na vykořisťování cizí práce, na námezdním poměru" (tamtéž, str. 341)[208].

Při tomto procesu, který probíhá na Západě, jde tedy o *přeměnu jedné formy soukromého vlastnictví v jinou formu soukromého vlastnictví*. U ruských rolníků by šlo naopak o *přeměnu jejich společného vlastnictví ve vlastnictví soukromé*.

Rozbor podaný v „Kapitálu" tedy ani nedokazuje, ani nepopírá životaschopnost rolnické občiny, avšak speciálním zkoumáním materiálu z původních pramenů jsem se přesvědčil, že tato občina je opěrným bodem pro sociální obrození Ruska; ale k tomu, aby mohla takovou funkci mít, bylo by nutno především odstranit zhoubné vlivy, které ji ze všech stran podrývají, a pak jí zabezpečit normální podmínky samostatného rozvoje.

Jsem, vážená občanko,

s úctou Váš oddaný

Karel Marx

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa",
kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

9

Engels S. F. Kaufmannovi

do Londýna

(Koncept)

122, Regent's Park Road, N. W.
[Londýn] 11. března 1881

Vážený pane Kaufmanne,

odpovídám na Vaše ctěné řádky z 9. t. m. a musím Vám s lítostí sdělit, že Vaše přání, abych se za Vás zaručil, nemohu splnit. Udělal jsem s ručitelstvím takové zkušenosti, že jsem si jednou provždy umínil, sám raději rovnou peníze půjčit, pokud budu moci, než se za někoho zaručit. Nemám však tolik peněz k dispozici; kdybych je měl a mohl je postrádat, považoval bych za svou první povinnost poskytnout je straně v Německu, na kterou teď musíme pamatovat s každým volným fenikem.

Mám však ještě jeden důvod. Zažil jsem za posledních deset let až příliš často, jak rychle se tu mění lidé, z nichž se skládají zdejší německé dělnické spolky, a tak by se mohlo docela dobře stát, že než uplyne má záruka, nastoupí spolek docela jiný směr než dnes, a já bych nakonec poskytoval záruku za pana Mosta, což se přece ode mne nemůže chtít.*[209]

Doufám, že k obstarání potřebných peněz najdete prostředky jinde,

a zůstávám Váš oddaný

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinénija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Tento odstavec je v rukopise proškrtnut svislou čarou.

10

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 12. března 1881

Milý pane Bernsteine,

přikládám nějaký materiál týkající se zákazu cizoložství[210]. Nevím ovšem, budete-li jej moci použít. Je to choulostivá věc, a Vy musíte vědět, zda by nebylo víc ke škodě než k užitku se toho dotknout. V každém případě jsem Vám chtěl ukázat cestu, jak se o tomto přikázání dá psát, aby člověk nepropadl morálnímu šosáctví, a Vám může být tak či tak užitečné mít pohromadě historický materiál k tomuto předmětu, pokud je mi dostupný.

Jinak se list* vcelku drží docela dobře, jednotlivá čísla jsou velmi dobrá, neškodilo by, kdyby články byly trochu méně doktrinářské, než je např. článek o státním socialismu[211]. Jak je možné házet do jednoho pytle Turgota, jednoho z prvních ekonomů 18. století, s Neckerem, velmi praktickým mužem vysokých financí a předchůdcem Laffittů a Péreirů, ba dokonce s tím ubožákem Calonnem, jehož celá moudrost byla vytloukat klín klínem, tím pravým aristokratem s heslem: après moi le déluge**? Jak je možné tyhle lidi, zvláště Turgota a Neckera, stavět do jedné řady s Bismarckem, který chce nanejvýš à la Calonne za každou cenu ždímat peníze, a tohoto Bismarcka zase stavět jen tak bezc všeho vedle Stoeckera a na druhé straně vedle Schäffla a spol., když přece každý z nich měl docela jiné tendence? Házejí-li buržoové všechno tohle do jednoho pytle, není to ještě důvod, abychom si počínali stejně nekriticky i my. To je právě kořen doktrinářství, že se *věří*

* „Der Sozialdemokrat".
** po mně potopa.

zaujatým a omezeným tvrzením odpůrce a na těchto tvrzeních se pak buduje systém, který s nimi ovšem stojí a padá. Bismarckovi jde o peníze, vždy a všude jen a jen o peníze, a záminky, jak je dostat, mění podle čistě vnějších ohledů. Dejte mu jiné složení většiny v říšském sněmu, a zahodí všechny svoje nynější plány a bude dělat pravý opak. Proto nelze nikdy a v žádném případě usuzovat na bankrot moderní společnosti z toho, co dělá teoreticky tak nerozumné a prakticky tak vrtkavé zvíře jako Bismarck. Rovněž ne z duchovních tanců svatého Víta, které předvádí takový blázen, jako je Stoecker, ani ze žvástů „myslitelů" à la Schäffle. Tito lidé vůbec „nemyslí" (a tím jejich „myšlení" zřejmě končí), že je nutno vyhlásit bankrot moderní společnosti. Naopak, oni žijí jen z toho, že se ji snaží znovu sflikovat. Tak například, jakýpak myslitel je Schäffle: v „Quintessenzi"[174] ten hloupý Šváb přiznává, že musel koumat deset let nad jedním (tím nejlehčím) bodem v „Kapitálu", než ho pochopil, a pak ho ještě pochopil špatně!

Říkat každému vměšování státu do svobodné konkurence „socialismus", ať už jsou to ochranná cla, živnostenský řád, tabákový monopol, zestátnění některých průmyslových odvětví, Seehandlung[212] nebo královská porcelánka, to je pouze vypočítavá falzifikace měšťáků manchesterského ražení. To musíme *kritizovat*, a ne tomu věřit. Budeme-li takové věci nekriticky přijímat a stavět na nich teorii, zhroutí se tato teorie zároveň se svými předpoklady, totiž s prostým důkazem, že tento domnělý socialismus není nic jiného, než na jedné straně feudální reakce a na druhé straně záminka k tomu, jak ždímat peníze, s postranním úmyslem proměnit co nejvíc proletářů v úředníky a penzisty závislé na státě, zorganizovat tak vedle disciplinované vojenské a úřednické armády také ještě disciplinovanou armádu dělníků. Pak by místo továrních popohánečů nutili představitelé státu dělníky, jak mají volit — to by byl pěkný socialismus! Ale tam se dostanete, uvěříte-li buržoovi, čemu on sám nevěří, ale jenom to předstírá: že stát = socialismus.

Jinak myslím, že Vaše pojetí toho, jaký postoj má list zaujímat, zcela souhlasí s mým, a těší mě také, že se v poslední době tolik neplýtvá *slovem* revoluce jako zpočátku. Ze začátku, po těžké letargii z roku 1880, to bylo docela dobré, ale lepší je, také vůči

Mostovi, mít se na pozoru před velkými frázemi.[213] Člověk může vyjadřovat revoluční myšlenky a nemusí se přitom ohánět *slovem* revoluce. Ubožák Most je beztak zlostí celý bez sebe, neví už kam se obrátit, a teď mu navíc Fritzschův a Viereckův úspěch v Americe[214] bere poslední vítr z plachet.

List teď může našim lidem v Německu doopravdy dodávat odvahu a dobrou náladu, což někteří velice potřebují, aspoň tzv. vůdcové. Dostal jsem zase pár dopisů plných nářků a náležitě jsem na ně odpověděl. Také Viereck byl zpočátku velmi melancholický, ale pár dní na svobodném londýnském vzduchu stačilo, aby se zase vzpružil. Toto svobodné ovzduší musí list vnášet do Německa, a dosáhne se toho především, když se s protivníkem jedná pohrdlivě, s výsměchem. Teprve až se naši lidé zase naučí Birsmarckovi a spol. smát, bude skoro vyhráno. Nesmí se však zapomínat, že to je poprvé, co se našim lidem něco takového stalo, aspoň velké většině z nich, a že jmenovitě mnoho agitátorů a redaktorů bylo velmi nepříjemně vyburcováno z docela příjemných místeček. Tady je potřeba přinést něco k obveselení právě tak jako stále připomínat, že Bismarck a spol. jsou stále stejní troubové, stejní padouši a vůči dějinnému hnutí stejně bezmocní ubožáci jako před atentáty[33]. Každý vtip na tuto sebranku má tedy svou cenu.

O Irsku jen tolik: ti lidé jsou příliš chytří, aby nevěděli, že povstání by je zruinovalo; to může mít naději jedině v případě války mezi Anglií a Amerikou. Mezitím Irové přiměli v parlamentě Gladstona, aby zavedl kontinentální jednací řád a tím podkopal celý anglický parlamentarismus.[215] Dále Gladstona donutili, aby popřel všechny své fráze a stal se toryovštějším než ti nejzuřivější toryové. Výjimečné zákony[30] prošly, pozemkový zákon[216] Horní sněmovna buď zamítne, nebo vykleští, a pak začne tanec, zejména vyjde najevo tajný rozklad stran. Od Gladstonova jmenování se whigové a umírnění toryové, tj. všichni velcí pozemkoví vlastníci, potichu dávají dohromady v jednu velkou statkářskou stranu. Jakmile to dozraje a vyrovnají se rodinné a osobní zájmy, anebo jakmile třeba bude v důsledku návrhu pozemkového zákona nová strana nucena vystoupit na veřejnost, vláda a nynější většina se rozpadne. Proti nové konzervativní straně vystoupí pak nová strana

buržoazně radikální, která však nebude mít za sebou nikoho jiného než dělníky a irské rolníky. A aby tu zase nevládly úskoky a šalba, vytváří se právě proletářská radikální strana pod vedením Josepha Cowena (poslance za Newcastle), který je starý chartista, poloviční, ne-li úplný komunista a velmi statečný chlapík. Všechno to vyvolává Irsko, Irsko uvádí říši do kvasu. To pro Vaši soukromou informaci. Příště o tom víc.

S pozdravem

Váš

B. E.

Protože Kautsky, kterého prosím pozdravujte, brzy přijede sem, nemělo by smysl podrobně mu odpovídat. Pozdravujte Beusta, uvidíte-li se s ním.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

11

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy[217]

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 28. března 81

Milý starouši,

pošlu Ti peníze hned, jakmile mi to umožníš tím, že mi napíšeš *svou novou adresu;* tu přece musím uvést, a adresy, které nacházím v „Précurseur", se podle mého sotva hodí napsat na dopis, nemají-li z toho vzejít nesnáze. Jakmile budu mít od Tebe zprávu, dostaneš hned 100 franků a podrobnou odpověď*

od Tvého
B. Engelse

Poprvé otištěno v knize F. Engels, „Vergessene Briefe (Briefe Friedrich Engels' an Johann Philipp Becker)", Berlín 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 206–207.

12

Engels Augustu Bebelovi

do Lipska

Londýn 30. března 1881

Milý Bebele,

Viereck (od něhož přikládám dopisnici) si přeje, abych Vám podal zprávu o bostonském mítinku; ale jako obvykle u složitých záležitostí stále se do toho něco plete; 1. Harney napsal o týden později, 2. zapomněl přiložit novinovou zprávu, dostal jsem ji teprve včera. Dal jsem ji dnes Kautskému, který je tady, aby ji zpracoval pro „Sozialdemokrat".[218]

Mítink v Bostonu byl skvělý, přestože byl špatně ohlášen, sešlo se 1500 lidí, z toho $^1/_3$ Němců. Nejprve mluvil Swinton, americký komunista, který tu byl loni v létě u nás na návštěvě a je majitelem velkého newyorského listu*. Pak mluvil Fritzsche. Nakonec Wendell Phillips, velký bojovník proti otroctví, který pro zrušení otroctví a úspěšné zakončení války udělal víc než kdokoli jiný, s výjimkou Johna Browna; Phillips je dnes nejvýznamnějším řečníkem v Americe a možná na celém světě. Vzdal Němcům povinný dík za to, že ho roku 1861 ve všech velkých městech němečtí turneři chránili svými těly před americkou lůzou a že uhájili St. Louis pro Unii.[219] Jen jednu ukázku toho, jak mluvil: „Poněvadž jsem tak daleko od bojiště, nedovoluji si kritizovat způsob boje. Hledím na Rusko, vzdálené 4000 mil, a vidím, jaký upír tíží jeho lid. Doufám jen, že se najde někdo, kdo jej z beder lidu srazí. A dokáže-li to pouze dýka, pak říkám: buď vítána, dýko! Najde se tu Američan, který to zavrhuje? Jestliže ano, pak ať se podívá

* „The Sun".

(přitom ukázal na nástěnnou malbu) na Joe Warrena, který zemřel u Bunkers Hill." To bylo 7. března, a 13. března dokonala bomba, co nedokázala dýka.[220]

Podle dnešního „Standardu" má anglická vláda za články o atentátu stíhat *Mosta*! Chce-li ruské vyslanectví a Gladstone mermomocí udělat z hloupého Honzy velikána, pak jim není pomoci. Přitom zdaleka není jisté, že Most bude doopravdy odsouzen. Velké listy se nad bombou morálně rozhořčovaly většinou jen ze slušnosti, kterou zdejší buržoa nikdy neodloží, aby si nezadal. Humoristické listy, které tlumočí veřejné mínění mnohem věrněji, se k té záležitosti postavily úplně jinak, a než dojde k závěru procesu, může se ještě leccos změnit, takže žádoucí jednomyslný verdikt všech 12 porotců není ještě zdaleka jistý.[221]

Abych se vrátil k našim americkým přátelům: vystoupení Wendella Phillipse (podnět k němu dal mladý americký žurnalista Willard Brown, který tu loni často býval u Marxe a který pro ně vůbec udělal v americkém tisku všechno možné a opatřil jim nutnou reklamu) bylo nanejvýš důležité. Úspěch přesáhl všechno moje očekávání a ukazuje, že bismarckovština velmi upadla i v očích amerických Němců, dokonce i buržoů. □ovy* naděje na *druhou* cestu spolu s Liebknechtem se však sotva budou moci realizovat, tak rychle se zas nesmí dvakrát po sobě přijít. Také velká petrohradská událost a její nevyhnutelné následky možná způsobí, že taková cesta, k níž by stejně mohlo dojít teprve napřesrok, bude už zbytečná. Alexandr III. musí, ať chce či nechce, nějakým rozhodným krokem uvést do pohybu lavinu, ale do té doby může ještě nastat krátký čas těžkého pronásledování, a Švýcarsko možná brzy přikročí k masovému vypovídání ze země. Zatím je starý Vilém** čím dál senilnější, jestli vůbec nenatáhne bačkory, Bismarck den ze dne víc řádí a chce zřejmě mocí mermo hrát pruského zuřivého Rolanda, buržoazní strany se každým dnem rozkližují a vládní daňové šílenství dokoná zbytek. I kdybychom všichni seděli se založenýma rukama, události by nás násilím postrčily do popředí a připravily by naše vítězství. Je skutečný požitek

* Viereckovy.
** Vilém I.

vidět, jak dozrává tak dlouho předvídaná světová revoluční situace všeobecné krize, jak zaslepení protivníci dělají práci za nás, jak se ve všeobecném zmatku a jeho prostřednictvím prosazuje zákonitost vývoje urychlujícího světový krach.

Zdraví Tě Marx a Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa",
sv. I (IV), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

13

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

Londýn 4. dubna 1881

Milý starouši,

píšu Ti těsně před odchodem pošty, poněvadž jsem teprve, teď dostal potvrzenou poukázku na 4 libry št. = 100 fr 80 c, které Ti doufám budou vyplaceny bez průtahů.[222] Tvou adresu jsem nutně potřeboval, protože se tu na poště *vyžaduje*, jinak se nedají peníze poukázat. Na Liebknechta si došlápnu, poněvadž neplní, co slíbil,* ti lidé *musejí* pro Tebe něco udělat. Jinak je potěšitelné, že naši lidé zase dostávají odvahu, jeden čas měli skoro všichni *plné kalhoty;* i list** si počíná docela dobře. Biederman Most má rozhodně kliku, jeho „Freiheit" už byla v posledním tažení, když ji anglická vláda tak skvělým způsobem podepřela.[221] Člověk takovou kolosální hloupost nechápe, ale máme zkrátka u vesla liberály a ti jsou schopni každé hlouposti a sprostoty. Pustili se do toho s takovým spěchem, že ještě vůbec nevědí, podle kterého zákona mají Mosta obžalovat! Ale Bismarck nutně potřeboval tenhle tah pro svou debatu o socialistech v říšském sněmu,[223] a poněvadž našemu premiérovi Gladstonovi nejde odpravený Alexandr z hlavy, nedělalo to žádné potíže. Tím bude pro ně těžší stvořit obžalovací spis, a ještě těžší bude slepit porotu, která Mosta odsoudí. Takhle se Most lacino stane slavným, byť jen nakrátko,

* Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 34, čes. vyd. 1971, str. 549.
** „Der Sozialdemokrat".

a Bismarck, přestože je teď trochu spokojen, nakonec zase sklidí blamáž.

Srdečný pozdrav od Marxe a Tvého

B. Engelse

Poprvé otištěno v knize F. Engels, „Vergessene Briefe (Briefe Friedrich Engels' an Johann Philipp Becker)", Berlín 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

14

Marx Jenny Longuetové

do Argenteuil[224]

[Londýn] 11. dubna 1881

Milá Jeničko,

od Vašeho odjezdu je tu smutno — bez Tebe a Johnnyho a Harra! a Mr. „tea!"*. Kolikrát běžím k oknu, když slyším dětské hlasy podobné hláskům těch našich, aniž si v té chvíli uvědomím, že ti maličtí jsou na druhé straně Kanálu!

Útěchou je, že máte hezký a pro děti vhodný byt; jinak to všechno vypadá skoro hůř než v Londýně — jen s výjimkou podnebí, jehož blahodárné působení, i pokud jde o Tvé astma, časem pocítíš.

Mám pro mamku zas nového lékaře, kterého mi doporučil prof. Lankester, totiž dr. Donkina; zdá se to být bystrý a inteligentní člověk, i když si myslím, že proti mamčinu utrpení ve skutečnosti zmůže stejně málo, snad o chlup víc. Ale změna lékařských konzultantů ji aspoň rozptyluje a první dobu — většinou to netrvá dlouho — si nemůže nového aeskulapa vynachválit. Longuetův monokl se objevil hned po jeho odjezdu, odpočíval opravdu ve Vaší ložnici. Pověřili jsme Hirsche**, aby Vám ho dovezl, ale tenhle lovec drbů se zřejmě ne a nemůže rozžehnat s Londýnem ve chvíli, kdy se toho dá tolik vyčenichat. Už sama „děsná" Mostova aféra[221] je pro takového jelena** nevyčerpatelným pramenem čerstvé vody (i když nikterak „křišťálové"). Teď hrozí, že odjede až 18. dubna. Mimoto našel společníka v Kautském, na něhož se předtím

* pana „čajíčka!" — přezdívka Marxova vnuka Edgara Longueta.
** Carla Hirsche.

tak zle chystal; ba i Engels se dívá na toho kulicha* mnohem mírněji od té doby, co v něm objevil talent k truňku. Když ten spanilý muž — myslím ten ptáček* — ke mně poprvé přišel, vyklouzla mi nejdříve otázka — podobáte se své paní matce**? Vůbec ne, ujistil mě, a já jsem jeho matce v duchu gratuloval. On je vtělená prostřednost s malým rozhledem, přemoudřelý tvor (je mu teprve 26 let), který všechno ví, všechno zná, v jistém smyslu je pilný, hodně se zabývá statistikou, ale mnoho chytrého z ní nevyčte, od přírody patří k rodu šosáků, ale vcelku je to svým způsobem slušný člověk; přehrávám ho pokud možno příteli Engelsovi.

Předevčírem tu byl hotový Dogberry-klub; včera kromě 2 děvčat Maitlandových*** se tu na chviličku také stavili Lankester a dr. Donkin — a mimoto nás přepadli Hyndman a jeho paní, ti oba však se ne a ne odlepit od židle. Ji mám docela rád pro její bryskní, nekonvenční a rozhodný způsob myšlení a vyjadřování, ale komické je, s jakým obdivem visí očima na rtech svého samolibého, užvaněného manžela! Mamka (bylo už skoro $^1/_2$ 11 večer) byla tak unavená, že šla do svého pokoje. Jedním mimickým intermezzem se však přece jen pobavila. Tussy totiž mezi těmi Dogberryi objevila nové zázračné dítě, jistého Radforda; ten mládenec je už advokát, ale pohrdá právy a pracuje podobným stylem jako Waldhorn. Je dost hezký, duchovně něco mezi Irvingem a Lassallem (ale nemá nic společného s cynickými, mazaně dotěrnými manýrami toho židovského markýze), prostě inteligentní a docela slibný mládenec. A v tom je jádro pudla. Právě *jemu* Dolly Maitlandová strašlivě nadbíhá, takže mamka a Tussy na sebe po celou dobu večeře mrkaly. Nakonec pak ještě přišel pan Maitland, celkem střízlivý, a pustil se se svým učeným sousedem u stolu — Hyndmanem — do slovního souboje o Gladstona, na něhož spiritista Maitland věří. Mne dost otravovaly bolesti v krku, a tak jsem byl rád, když se celý ten spolek ztratil. Je to divná věc: bez společnosti člověk nemůže dost dobře žít, a když ji má, zase se jí hledí všemožně zbavit.

* tj. Karla Kautského. V originále: Kautz a v následující větě Käutzchen
** Minně Kautské.
*** Dolly Maitlandové a její sestry.

Hartmann* tvrdě pracuje ve Woolwichi jako prostý dělník; je čím dál těžší domluvit se s ním kteroukoli řečí. Ruští emigranti v Ženevě po něm chtějí, aby dezavuoval Rocheforta[225], a to veřejně. To udělat nechce a nemůže, ani to nejde, už kvůli přehnanému dopisu, který Rochefortovi napsal petrohradský výbor a který Rochefort uveřejnil v „*Intransigeantu*". Ženevané se ve skutečnosti celou dlouhou dobu snažili přesvědčit Evropu, že *oni* fakticky dirigují hnutí v Rusku; a teď, když se této jimi samými šířené *lži* chopil Bismarck a spol. a stalo se to pro ně nebezpečným, konstatují opak a marně se snaží přesvědčovat svět o své nevině. Ve skutečnosti jsou pouzí doktrináři, zmatení anarcho-socialisté, a jejich vliv na ruském „bojišti" se rovná nule.

Sledovala jsi petrohradský soudní proces proti atentátníkům?[226] Jsou to veskrze schopní lidé — žádná melodramatická póza, prostí, věcní, heroičtí. Řečnění a činy jsou nesmiřitelné protiklady. Petrohradský výkonný výbor[207], který tak energicky jedná, vydává manifesty vyznačující se rafinovanou „umírněností". Je na hony vzdálen školáckým manýrám Mostů a jiných dětinských křiklounů, kteří hlásají smrt tyranům jako „teorii" a „všelék" (to dělali tak nevinní Angličané jako Disraeli, Savage Landor, Macaulay a Stansfeld, přítel Mazziniho); naopak snaží se vštípit Evropě, že jejich modus operandi je specificky ruský, historicky nevyhnutelný způsob činnosti, nad nímž je záhodno právě tak málo moralizovat — ať už pro nebo proti — jako nad zemětřesením v Chiosu[227].

Při té příležitosti došlo ke krásnému skandálu v Dolní sněmovně (víš, že ti ubožáci gladstonovci podnikli kvůli Bismarckovi a Gorčakovovi atentát na anglickou svobodu tisku v osobě nebožáka Mosta, což jim žádné štěstí nepřinese). Lord Churchill — drzý toryovský mladíček z rodu Marlboroughů — interpeloval sira Charlese Dilka a Brasseyho, dvě druhořadé veličiny v kabinetu, kvůli peněžní podpoře listu „Freiheit". Bylo to rázně popřeno a Churchill byl nucen jmenovat svého informátora. Jmenoval pak nepostradatelného pana Maltmana Barryho! Přikládám Ti o této aféře výstřižek z „*Weekly Dispatch*" (Dilkův časopis, který rediguje

* L. N. Hartmann.

„filosofický radikál" Ashton Dilke, bratr velkého „Dilka") a prohlášení Maltmana Barryho v „*Daily News*". Zjevně lže Dilke; jak ubohý je tenhle honimír, který sám sebe jmenoval budoucím „presidentem anglické republiky" a teď si ze strachu, aby nepřišel o své postavení, nechává od Bismarcka předpisovat, které časopisy má či nemá obšťastnit nějakou librou šterlinků! Kdyby tak jenom bylo známo, že sotva přijel do Londýna Hartmann, pozval ho Ashton Dilke na snídani. Hartmann to však odmítl, poněvadž se nechtěl nechat „okukovat".

Ještě ke comtovskému renegátu Maxsovi! V „*Justice*" se tomu chlapíkovi prokazuje příliš mnoho cti a jedná se s ním v glazé rukavičkách. Téhle podivné klice — anglickým liberálům a jejich ještě horší odrůdě, takzvaným radikálům — připadá fakticky jako zločin, že „*Justice*" v rozporu se vší tradicí a proti úmluvám nejedná s těmito podvodníky a tlachaly tradičním způsobem, nepěstuje o nich legendu, která je běžná v liberálním tisku na kontinentě! Uváží-li se, s jak bezmeznou nestydatostí londýnský tisk napadá socialistické strany všech evropských zemí, jak těžké je — pokud člověk uzná, že stojí za námahu s ním třeba jen slůvkem polemizovat — dostat do oněch novin jen několikařádkovou odpověď, pak je to trochu silný tabák, když se uznává princip, že zaplete-li se jeden pařížský list do kritiky „velikého"* Gladstona, toho arcipokrytce a kasuisty zastaralé školy, že existuje jakási povinnost poskytnout celé sloupce próze pana Maxse, aby mohl Gladstonovi příslušně vynahradit zálohu, kterou od něho dostal!

I kdyby Gladstonova politika (autora výjimečného zákona[30] a zbrojního zákona[228]) vůči Irsku byla stejně správná, jako je lživá, byl by to důvod, aby se mluvilo o „šlechetnosti" a „velkomyslnosti" tohoto člověka? Jako by o něco takového mezi Anglií a Irskem šlo! Maxsovi by se mělo dát najevo, že takové pecksniffovské fráze mají domovské právo v Londýně, ale ne v Paříži!

Ať si Longuet přečte v *dnešních* „*Times*" *Parnellovu* řeč v Corku; najde tam jádro toho, *co je třeba říci o Gladstonově novém pozemkovém zákoně*[216], přitom se nesmí přehlédnout, že Gladstone svými ha-

* V originále: „graussen".

nebnými předběžnými opatřeními (včetně toho, že byla členům Dolní sněmovny vzata svoboda slova) připravil takové poměry, za nichž *teď v Irsku dochází k masovému vyhánění z půdy*, zatímco *zákon* je pouhé balamucení, neboť lordi, kteří od Gladstona dostanou všechno, co chtějí, a už se nemusejí třást před Pozemkovou ligou[229], jej bezpochyby nechají propadnout, anebo jej tak vyklestí, že Irové sami budou nakonec hlasovat *proti němu*.

Dej za mne sto pusinek dětem; pozdrav Longuetovi. Napiš mi, holčičko moje, jak je to s Tvým zdravím. Adio.

Tvůj
Old Nick

Milý Johnny, jak se Ti líbí Francie?*

V plném znění otištěno poprvé rusky v časopise „Bolševik", čís. 5, 1931

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Tuto větu napsal Marx hůlkovým písmem v záhlaví dopisu.

15

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 14. dubna 1881

Milý pane Bernsteine,

srdečně děkuji za obtah — rádi bychom si však z mnoha důvodů přečetli celý text příslušných projevů. Kautsky Vás jistě už požádal, abyste nám na několik dní poslal stenogram[230]. V říšském sněmu a v zemských sněmech bylo řečeno tolik věcí, které by bylo lépe neříkat, takže o tom nemůžeme vyslovit žádný úsudek, dokud nejsme s věcí důkladně obeznámeni.

Velmi nemile nás překvapilo oznámení, že chcete odejít z listu*. Nevidíme k tomu absolutně žádný důvod a bylo by nám *velmi milé*, kdybyste toto rozhodnutí odvolal. Redigoval jste list od začátku velmi obratně, dal jste mu správný tón a rozvíjel jste v něm potřebný vtip. Při redigování novin nezáleží ani tak na učenosti, jako na tom, jak se člověk rychle chápe věcí právě z té strany, na níž záleží, a to se Vám skoro vždycky podařilo. To by např. Kautsky nedokázal, má vždycky příliš mnoho vedlejších hledisek, což je tak dobré pro delší články v časopisech, ale v novinách, kde se člověk musí rychle rozhodovat, se pak často pro samé stromy nevidí les, a to se ve stranickém orgánu nesmí stávat. Kautsky vedle Vás by byl docela dobrý, ale obávám se, že kdyby byl sám, teoretické vrtochy by mu příliš často bránily zaujímat tak přímo a rozhodně útočný postoj, jak je to v „Sozialdemokratu" třeba. Nevím ani

* „Sozialdemokrat".

o nikom, kdo by momentálně mohl nastoupit na Vaše místo, dokud Liebknecht sedí[231] a pokud nepůjde do Curychu, což by byl ovšem nesmysl — leda by nebylo zbytí — protože je ho v říšském sněmu zapotřebí mnohem víc. Budete tedy chtě nechtě muset asi zůstat.

Nevystupujeme-li dosud v „Sozialdemokratu" přímo a *jmenovitě*, není to kvůli způsobu, jakým jste dosud list redigoval, tím si můžete být jist. Naopak. Je to kvůli prohlášením učiněným v *Německu*, o nichž jsem se zmínil v úvodu. Slíbili nám sice, že se to už nestane a také revoluční charakter strany že má být otevřeně proklamován a dodržován. Ale chtěli bychom to napřed vidět a jsme si revolučností těch různých pánů tak málo jisti (spíš naopak), že bychom se právě proto velice rádi seznámili se stenogramy *všech* projevů našich poslanců. Až je nebudete potřebovat, jistě byste je sem mohl na pár dní poslat, za promptní vrácení Vám ručím. Přispěje to k tomu, aby se odstranily z cesty poslední překážky, které — nikoli naší vinou — dosud stojí mezi námi a stranou v Německu. *To však jen mezi námi.*

Gladstone patrně připravil Mostovi triumf. Stěží se najde 12 porotců, kteří Mosta *jednomyslně* odsoudí, a vysloví-li se aspoň jeden pro jeho nevinu, proces proti němu zkrachuje, může být sice postaven ještě před jinou porotu, ale to se skoro nikdy nestává. Mimoto nebyl zákon z roku 1861, podle něhož je Most obžalován, dosud nikdy použit a právníci jsou vcelku toho mínění, že jeho znění nelze na tento případ aplikovat.[232]

Argyllův odchod z vlády, poněvadž návrh irského pozemkového zákona[216] přenáší na pachtýře v jistém smyslu spoluvlastnictví půdy, je pro osud tohoto návrhu zákona v Horní sněmovně špatným znamením. Mezitím Parnell úspěšně zahájil v Manchesteru svou *anglickou* agitační cestu. Situace velké liberální koalice se stává stále kritičtější. Zkrátka tady jde všechno sice pomalu, ale zase o to důkladněji.

Nenechte se tedy odstrašit prvními těžkostmi, neztrácejte odvahu a redigujte klidně dál jako dosud. V nejhorším případě napište do Lipska, aby Vám poslali pomoc, to by byla stále ještě nejlepší cesta, jak odstranit potíže, s nimiž musíte zápasit.

Teprve až toho nového člověka zasvětíte, bude pořád ještě dost času začít mluvit o odchodu.

Srdečně zdraví

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa",
kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

16

Engels Augustu Bebelovi

do Lipska

Londýn 28. dubna 1881

Milý Bebele,

o Tvém dotazu[233] jsem se radil s odborníkem (jedním burzovním makléřem), zda dotyčný udělá lépe, když bude firmě Great Britain Mutual & Co. (kancelář 101, Chaepside — či Great Britain Mutual Insurance? není to totéž?) dál platit, či zda má placení zastavit, a dostal jsem tuto odpověď:

„Obáváme se, že není jiné východisko než platit dál podle toho, jak jsou pohledávky vymáhány" (we fear there is no alternative but to keep on paying the calls as they are made).

Eda* nám opsal stenogramy z jednání říšského sněmu o stavu obležení a o zákonu o úrazovém pojištění[230]. Gratulujeme Ti k oběma Tvým řečem. A zvláště se nám líbilo, cos přednesl k úrazovému zákonu[234]. To je ten správný tón nadhledu a ironické převahy, ale převahy založené na opravdové znalosti věci. Kritika návrhu, to bylo všechno, co si člověk mohl přát a co bylo třeba říci. Mám Ti to všechno tlumočit i výslovně Marxovým jménem. Byla to Tvoje nejlepší řeč, kterou jsme dosud četli, a rozprava působí dojmem, že soustružník Bebel je jediný vzdělaný člověk v celém říšském sněmu.

Při 2. čtení bys mohl případně uvést ještě toto: Vy, pánové, se nás možná zeptáte, jak můžeme srovnat se svým svědomím to, že schválíme této vládě *peníze*, třebas i na podporu dělníků posti-

* Eduard Bernstein.

žených úrazem? Pánové, po tom, co při schvalování výdajů dokázal pruský zemský sněm i vy sami, se pravomoc říšského sněmu v peněžních záležitostech, možnost získat od vlády ústupky tím, že se drží ruka na měšci, rovná nule. Říšský i zemský sněm své právo schvalovat rozpočet už obětovaly, dokonale a bez protihodnoty, prostě je pohřbily, a tu už na pár mizerných miliónech vůbec nezáleží. — Kromě toho se všechny ty peníze povolovaly pro vykořisťovatelské cíle (ochranná cla, zakoupení železnic 30% nad jejich hodnotu — akcie porýnské dráhy měly kurs pod 120, díky kupní nabídce vlády stouply na 150 a teď na 160!), a *tentokrát* to přece *má být* aspoň pro dělníky.

Ostatně podmínkami pro přijetí, které jsi uvedl, máš úplně krytá záda.

Jaká nafoukaná, zlovolně pitomá, pruská krautjunkerská a byrokratická stvůra je ale tenhle bráška von Puttkammer![235]

Tvůj
B. E.

Srdečné pozdravy od Marxe.
Eda píše, že zatím zůstává.*

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz předchozí dopis.

17

Marx Jenny Longuetové

do Argenteuil

[Londýn] 41, Maitland Park, N. W.
29. dubna 1881

Milá Jenny,

blahopřeji Ti ke šťastnému porodu; doufám alespoň, že je všechno v pořádku, když ses odhodlala napsat sama. Mé „ženy" čekaly, že „nový světoobčan"* posílí „lepší polovinu" lidstva; já zase dávám u dětí, které se rodí na takovém historickém přelomu, přednost „mužskému" pohlaví. Mají před sebou nejrevolučnější období, jakým kdy museli lidé projít. Je špatné, když je člověk teď už tak „starý", že může události jen předvídat, místo aby je sám zažil.

„Přírůstek" přišel na svět nedlouho před tím, kdy máme narozeniny — Ty, Johnny a já. Dává stejně jako my přednost krásnému měsíci máji. Maminka (a Tussy, ačkoli ta si snad ještě najde čas, aby Ti napsala sama) mi přirozeně uložila, abych Ti popřál všechno nejlepší, co si jen člověk může přát; já si ale myslím, že taková „přání" jsou dobrá jenom k tomu, abychom zastírali vlastní bezmocnost.

Doufám, že časem najdeš hospodyni, jakou potřebuješ, a dáš si do pořádku „domácnost". Ta spousta starostí, které Tě tíží právě v takové kritické chvíli, mi dělala dost těžkou hlavu.

Jak vyplývá z Tvého posledního dopisu, Johnny se už zotavuje.

* **Marcel Longuet.**

Je to skutečně nejútlejší dítě ze všech tří chlapců*, které mám čest osobně znát. Řekni mu, že včera, když jsem se procházel parkem — naším Maitland Parkem — přišel ke mně ten báječný chlapík, hlídač, vyptával se mne na Johnnyho a nakonec mi pověděl důležitou novinu, že chce „odejít na odpočinek" a uvolnit místo mladší „síle". S ním zmizí jeden z opěrných sloupů „lorda Southamptona"[236].

V „našem kruhu", jak jej pokřtil Beesly, se skoro nic neděje. Pumps ještě čeká na „zprávy" od Beusta; mezitím hodila očkem po „Kautském", který se však ještě „nevyjádřil", a bude vždycky vděčná Hirschovi** za to, že se nejen formálně „vyjádřil", ale po odmítnutí své „vyjádření" znovu opakoval, ještě než odjel do Paříže. Tenhle Hirsch je čím dál nesnesitelnější. Mám o něm stále horší mínění.

Posledním londýnským rozmarem je vychvalování Disraeliho, čímž se Johnu Bullovi dostalo zadostiučinění, že se mohl kochat vlastní velkomyslností. Což to není „velkolepé" zahrnovat lichotkami mrtvého, který byl ještě krátce předtím, než natáhl bačkory, častován shnilými jablky a zkaženými vejci? To zároveň dává „nižším třídám" poučení, že jakkoli ti, co jim jsou „od přírody nadřazeni", si v boji o „koryta" vjíždějí do vlasů, po smrti se nakonec ukáže stará pravda, že vůdcové „vládnoucích tříd" jsou vždycky „velcí a dobří mužové".

Gladstone udělal velmi obratný tah — jenže to „stupidní strana" nechápe — když v okamžiku, kdy se pozemkový majetek v Irsku (stejně jako v Anglii) znehodnocuje dovozem obilí a dobytka ze Spojených států, když jim tedy právě v tom okamžiku nabízí křeslo kancléře pokladu, aby mohli tento majetek prodat za cenu, kterou už dávno nemá.[237]

Skutečné těžkosti irského pozemkového problému — které opravdu nejsou speciálně irské — jsou tak velké, že jediná správná cesta k jejich řešení by byla dát Irům samosprávu a přimět je tak, aby si to vyřešili sami. Ale John Bull je příliš hloupý, aby to pochopil.

Právě přichází Engels, posílá Ti srdečné pozdravy, a protože

* Johnny, Henri a Edgar Longuetovi.
** Carlu Hirschovi.

už bude pomalu čas, kdy odchází pošta, takže bych pak dopis už nemohl dokončit, musím teď udělat tečku.

S pozdravy Johnnymu, Harrymu, „hodnému" Vlčkovi* (který je opravdu pašák) i otci Longuetovi.

Tvůj
Old Nick

Poprvé otištěno rusky v časopise „Načalo", čís. 5, 1899

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Edgaru Longuetovi.

18

Engels Jenny Longuetové

do Argenteuil

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 31. května 81

Drahá Jenny,

vřelé díky za Tvůj milý dopis, je od Tebe skutečně velice hezké, že si dovedeš najít chvilku, abys nám napsala, ačkoli máš svých starostí až po krk. Ale abych hned přistoupil k tomu hlavnímu. Všechno nasvědčuje tomu, že nestane-li se něco nepředvídaného, budeš přece jen mít maminku brzy u sebe; Mouřenín mi v neděli řekl, že podle doktorova* názoru dost zesílila, aby mohla tu cestu podniknout. Její stav se čas od času velice mění, někdy je celý den na nohou a jde i večer do divadla, jindy zase mívá velice kruté bolesti a třeba i po několik dní sotva vstane z lůžka. Ale tyto záchvaty zdá se odcházejí, stejně jako přišly, a její stav nijak zjevně nezhoršují. Celkově však hubne, a to se zdá být jediný stálý příznak, který by se mohl ukázat vážným, kdyby se to nepodařilo zastavit. O jakou chorobu vlastně jde, nemám vůbec tušení a kloním se k názoru, že lékaři také tápou v temnotách, alespoň se zřejmě nemohou na ničem dohodnout. Když Vám Tussy psala, trpěla maminka právě jedním z oněch záchvatů a myslím, že kolem toho, co řekl doktor, vzniklo menší nedorozumění, že totiž *tehdy* dočasně nebyla schopna vydat se na cestu. Doktor sám by byl velmi rád, kdyby jela, poněvadž předpokládá, že na ni dobře zapůsobí změna. — A teď k Mouřenínovým tureckým lázním; ty Tě nemusejí lekat, chodí do páry jenom proto, že má nohu jako ochromenou revma-

* dr. Donkina.

tismem a to mu vadí při procházkách. A jeho nachlazení — myslím si — se při nynějším teplém počasí brzy zmírní na nepatrnou míru a u moře změnou vzduchu zmizí úplně. Právě jsem vzal Mouřenína s sebou na Hampstead Heath a doufám, že mu ta procházka prospěje. Maminka byla venku, momentálně jí tedy příliš zle není.

Jsem rád, že Tě při všech drobných nepříjemnostech života na venkově ještě stále těší dům, zahrada a podnebí, což jsou konec konců ty hlavní věci; to ostatní se buď postupně napraví — anebo si na to zvykneš. Zejména Ti samozřejmě závidím vinný sklep a vůbec sklípky, po nichž tu v Londýně člověk marně touží.

Když jsi spolu s Longuetem přivedla Clemenceaua k jedinému „správnému" názoru na Tunisko, museli jste tím vskutku obrovsky stoupnout v očích starého Colleta.[238] Dovedu si velmi dobře představit nadšení toho starce, když viděl, že se ve velkém pařížském deníku* hlásá pravá ortodoxní politika. Představ si toho starého podivína, který celý život hájil moc *koruny*, jak nyní mluví o zachránci *republiky*.

Nám se tu vede celkem pořád stejně až na to, že tu máme paní Pauliovou, která veze svou nejstarší nevlastní dceru do Manchesteru, kde zůstane nějaký čas u staré přítelkyně Pauliových. Není už tak zavalitá, jako bývala, ale na živosti jí nijak neubylo. Minulou neděli jsme řízením osudu dostali trochu mařinky a s pomocí tuctu lahví moselského jsme připravili tři bowle májového nápoje, které společnost — trochu příliš početná — ruče vyprázdnila. Bylo nás čtrnáct a všichni byli ve výborné náladě. Lenka tam byla také a dnes ráno mi říkala, že jí nebylo dvakrát dobře: prý „nikdy v životě neměla takovou kocovinu". (Prosím, neprozradit!) Paní Pauliová velice lituje, že se tu s Tebou tentokrát nesetkala, a přeje si, abych Tě od ní co nejsrdečněji pozdravoval.

Hartmann** se tu včera objevil s novinkou, že odjíždí do Ameriky; je to pro něho dobré, tady se nemohl nikdy pořádně uchytit, leda když dostal na krátký čas práci v Siemensově elektrotechnické továrně ve Woolwichi, ale s tím je teď také konec. Říká, že se za pár měsíců vrátí.

* „La Justice".
** L. N. Hartmann.

Pumps se daří pořád stejně, sem tam ji bolívá hlava; já si stěžuji jen na to, že čím dál méně slyším na levé ucho; doufám, že léto mi to vyléčí.

Vřelé pozdravy Tobě i Longuetovi. Pumps na Tebe srdečně vzpomíná a já se k ní připojuji.

Tvůj oddaný

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 35, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

19

Marx Johnu Swintonovi

do New Yorku

2. června 1881
41, Maitland Park Road
Londýn, N. W.

Milý pane Swintone,

sotva Vám musím doporučovat doručitele těchto řádek, svého skvělého přítele pana Hartmanna*. Posílám Vám po něm svou fotografii; je dost špatná, ale je to jediná kopie, která mi zbyla.

Knihu pana Henryho George[239] považuji za poslední pokus o záchranu kapitalistického režimu. Autor si to ovšem nemyslí, ale už starší Ricardovi žáci — radikálové — si představovali, že bude všechno v pořádku, když si pozemkovou rentu bude přivlastňovat stát. Touto doktrínou jsem se zabýval v knize „Misère de la Philosophie" (uveřejněné roku 1847 proti Proudhonovi).[240]

Moje paní se Vám nechá poroučet. Její nemoc je bohužel den ze dne vážnější.

Zůstávám, vážený pane,

Váš hluboce oddaný
Karel Marx

„Viereck" byl při příjezdu do USA tak popletený, že mě zaměnil s mým přítelem Engelsem a z mých pozdravů Vám udělal pozdravy Engelsovy; stejně to provedl u jiného mého amerického přítele, z jehož dopisu jsem se o té záměně dověděl.

Poprvé otištěno v knize „A Souvenir from Jimmie Higgins Book Shop", New York 1923

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* L. N. Hartmanna.

20

Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu [241]

Londýn 2. června 1881

Milý Sorge,

doporučuji Ti co nejvřeleji doručitele tohoto lístku, svého přítele Hartmanna*.

Poprvé otištěno v „The New York Herald", čís. 16 455 z 10. září 1881

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

* L. N. Hartmanna.

21

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[241]

Londýn 2. června 1881

Milý Sorge,

v osobě doručitele Ti představuji našeho přítele Leo Hartmanna, známou moskevskou postavu. Doporučovat Ti ho zvlášť by bylo zbytečné. Budeš-li mu během jeho pobytu v Americe moci prokázat nějakou pomoc, posloužíš tím naší společné věci a Marxovi i mně tím prokážeš osobní laskavost.

Tvůj oddaný

B. Engels

Poprvé otištěno v „The New-York Herald", čís. 16 455 z 10. září 1881

Podle textu novin
Přeloženo z angličtiny

22

Marx Jenny Longuetové

do Argenteuil

[Londýn] 6. června 1881

Můj nejmilejší Done Quijote,

není to ode mne opravdu hezké, že jsem nenapsal dříve, ale Ty víš, že já mám v tomhle směru vždycky dobrá předsevzetí, ale — skutek utek. Přesto však nemine dne, abych nebyl v myšlenkách s Tebou a s roztomilými dětmi.

O mé zdraví se nemusíš strachovat; byl jsem hrozně nachlazený a bylo to málem tak nekonečné jako chronická rýma nebožtíka Seguina — ale teď už to rychle mizí.

Mamulenčina* nemoc je, jak sama dobře víš, nevyléčitelná, a teď je jí opravdu hůř. Naštěstí nemá takové bolesti, jaké většinou bývají v takových případech; nejlepším důkazem je, že stále ještě navštěvuje několikrát týdně londýnská divadla. Drží se skutečně skvěle, ale cesta do Paříže nepřichází vůbec v úvahu. Jsem velmi rád, že nás včera překvapila Lina Schölerová a že tu zůstane asi měsíc.

Dostal Johnny „Ferinu lišáka", kterého jsem mu poslal? A má, chudinka, někoho, kdo mu to přečte?

Dnes (bankovní svátek)[242] a včera strašně pršelo a byla odporná zima; to je jeden ze špatných vtipů, které má otec nebeský vždycky v zásobě pro své londýnské plebejské ovečky a jinou holotu. Včera zkazil deštěm Parnellovu demonstraci v Hyde Parku.[243]

Hartmann** odjel v pátek do New Yorku a já jsem rád, že je

* V originále: Möhmchen, rodinná přezdívka Jenny Marxové.
** L. N. Hartmann.

za tou velkou louží. Udělal totiž tu hloupost, že pár dní před odjezdem *požádal Engelse o Pumpsinu ruku* — a to písemně, přičemž mu zároveň sdělil, že jak doufá se tím nedopouští chyby, neboť on (Hartmann) věří, že si ho (Hartmanna) Pumps vezme. Ve skutečnosti si s ním to děvče trochu zaflirtovalo, a to ještě jen proto, aby pozlobilo Kautského. Teď se dovídám od Tussy, že jí náš milý Hartmann nabídl sňatek, ještě než odjela na Jersey. Tento případ je však o to horší, že proslulá Perovskaja, oběť ruského hnutí, žila s Hartmannem „na hromádce". A je to pár dní, co zemřela na šibenici[226]. Od Perovské k Pumps — to je trochu moc a mamka je načisto znechucena celou tou záležitostí a vůbec celým mužským pokolením!

Longuetův článek o Irsku byl dobrý. Všichni jsme si mysleli, že se něco stalo, když jsme po nějakou dobu pozorovali, jak se jeho jméno ze sloupců „Justice" stále víc ztrácí. Viděla jsi slavného Hirsche* nebo slyšela jsi o něm něco? Poslal mi dnes dvoje newyorské noviny.

Je tam jediná novinka, která stojí za zmínku. Jakýsi Yankee** prý vynalezl šramačku na uhlí, která má odstranit největší část dnešní práce havířů, totiž „rubání" uhlí na předcích a v šachtách, přičemž na horníky zbude jen úkol narubané uhlí *rozbít* a nakládat na vozíky. Ukáže-li se tento vynález úspěšný — a jsou všechny důvody to předpokládat — bude to pro zemi Yankeeů obrovské povzbuzení a vážně to poškodí průmyslovou převahu Johna Bulla.

Mamulenka ještě vzkazuje, že Lina*** je tu pod záminkou svatby Lisy Greenové, dcery úspěšného obdivovatele Martina Tuppera.

Laura dělá, co může, aby mamulenku pobavila a potěšila.

Helena Ti posílá vřelý pozdrav.

A nyní dej za mne tisíc pusinek Johnnymu, Harrovi a urozenému Vlčkovi. Pokud jde o „velkého neznámého"†, už tak smělý nejsem.

* Carla Hirsche.
** Jeffrey.
*** Lina Schölerová.
† Marcela Longueta, který se narodil v dubnu 1881.

Co dělá Tvoje astma? Ještě se Tě drží? Sotva dovedu pochopit, jak dokážeš najít čas na oddech při 4 dětech a se služebnictvem pouze podle jména.

Buď zdráva, mé milé děťátko.

Old Nick

Poprvé otištěno rusky v časopise „Načalo", čís. 5, 1899

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

23

Engels Jenny Longuetové

do Argenteuil

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 17. června 1881

Milá Jenny,

spěchám odpovědět na Tvůj dopis z 15. t. m., který jsem dostal teprve dnes ráno. Když jsem Ti psal naposledy*, doktor** *naléhal* na Tvou maminku, aby jela do Paříže, zatímco ona odporovala a poukazovala na to, že se necítí na takovou cestu dost silná. O několik dní později doktor shledal, že opravdu hodně zeslábla a že jí cestu do Paříže už doporučit nemůže. Skutečně velice hubne, je kost a kůže a dnes si mi moc stěžovala, že jí ubývá sil, zejména při oblékání; většinu dne už tráví na loži, a právě když jsem tam byl, přiměl ji doktor, aby vstala a šla se projít. Řekl pak Mouřeníovi, že by bylo nejlepší, kdyby *oba* odjeli do Eastbournu, a to hned. Snažili jsme se maminku přesvědčit, ale samozřejmě kladla všemožný odpor: když už má někam jet, že tedy pojede do Paříže a tak dále; řekli jsme jí tedy, že čtrnáctidenní pobyt v Eastbournu jí snad umožní nabrat tolik nových sil, aby mohla jet do Paříže potom atd. atd. Za tohoto stavu jsem odešel a Ty se patrně dovíš výsledek za den či dva od Tussy, která říkala, že Ti brzy napíše.

Bez ohledu na to, jaké povahy může být ta choroba, ukazuje neustálý a rostoucí úbytek váhy a sil na velmi vážný příznak, zejména proto, že se jak se zdá nedaří jej zastavit — většina lékařů říká, že to samo o sobě není nebezpečný příznak, pokud nepřekročí

* Viz tento svazek, str. 221—223.
** Donkin.

určitou míru; znají prý případy, kdy slábnutí náhle ustalo a pacient znovu nabyl sil. Doufám, že na ni tak zapůsobí pobyt u moře, jen kdyby tam už byla.

Mouřenínovi změna rovněž prospěje, potřebuje se také trochu zotavit, přestože už v noci tolik nekašle a lépe spí.

Veliké štěstí bylo, že přijela Lina Schölerová, která je teď u vašich, stejně živá a dobře naložená jako vždycky, a o hodně víc nahluchlá. Její přítomnost mamince hodně pozvedá náladu; doufám, že tu nějaký čas pobude.

Sam Moore minulý týden úspěšně složil závěrečnou advokátskou zkoušku.

Od Tussy se dovídám, že máš novou službu a že Ti, zdá se, vyhovuje; je tedy naděje, že nebudeš mít tolik starostí s domácností.

Končím tento dopis, abych ho mohl poslat první ranní poštou, a doufám, že jej dostaneš tak zítra večer. Dopis slečny Parnellové vrátím během několika dní. Srdečné pozdravy Longuetovi a Johnnymu od Tvého upřímného

B. Engelse

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 35, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

24

Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu [244]

[Londýn] 20. června 1881

Milý Sorge,

přerušil jsem dnes ostatní práci, abych konečně urval čas* na podrobný dopis Tobě, a teď, jako by v tom byl čert, přichází jedna návštěva za druhou a mně tak zbývá sotva čas poslat Ti, než bude zavírat pošta, pár řádek. Tak Ti to tedy *v krátkosti* vyložím.

Tvůj syn** se tu všeobecně líbí. Protože mě už víc než půl roku neustálý kašel, nachlazení, bolesti v krku a revmatismus nutí, abych většinou nechodil ven a stranil se společnosti, besedujeme spolu asi tak jednou týdně hodinku a já pozoruji, že přece jen přijal v podstatě víc z našich názorů, než se na první pohled zdá. Je to vůbec nadaný, schopný mládenec, přitom má uhlazené chování a milou povahu. A k tomu, což je hlavní, je plný energie.

Poslední návštěvníci, kteří mě právě opustili, byl Viereck a jeho novomanželka, také rozená Viereckova. Toho pána jsem neviděl od jeho návratu z Ameriky[214]. Před pár dny ke mně poslal Kautského s různými lístečky (jeden napsal Liebknecht a také jej svým a Bebelovým jménem podepsal), abych je *podepsal*. Všechny se týkaly jisté úmluvy, kterou zprostředkoval Viereck s „New-Yorker Volkszeitung" a spol. ohledně Lingenauova dědictví[245]. *Odmítl jsem dát svůj podpis*, neboť, jak jsem prohlásil, v této záležitosti mám co jednat jedině s naším generálním zmocněncem Sorgem. Zároveň jsem

* Na tomto místě je rukopis špatně čitelný.
** Adolph Sorge.

dal Viereckovi na vědomí, že se podle mého názoru má především vyplatit Tobě oněch 120 dolarů za advokáta v St. Louis — ze zbytku americké sbírky, který je dosud v New Yorku. Viereck mi dnes řekl, že k tomu dal — na mou odpovědnost vůči Lipským — ihned do New Yorku pokyn. Přišel v pravý čas, neboť jinak by byl zítra putoval do Lipska můj *formální protest*, protest proti způsobu jednání lipských stranických předáků, kteří si v této záležitosti dosud počínali tak, jako by rozhodovali *sami*.

Nyní, post festum, mi Viereck pověděl o Tvém nároku na úhradu zálohy ve výši 80 dolarů. Řekl jsem mu, že skončí-li řízení nepříznivě, pak Tě po skončení řízení my, vykonavatelé závěti, odškodníme, což je naše samozřejmá povinnost.

Ještě než jsi mi poslal exemplář Henryho George[239], dostal jsem dva jiné, jeden od Swintona a druhý od Willarda Browna; dal jsem tedy jeden Engelsovi a jeden Lafarguovi. Pro dnešek se musím omezit na velmi stručný posudek knihy.

Ten člověk teoreticky úplně zaostal! Co to je *nadhodnota*, vůbec nepochopil, a tak se po anglickém vzoru motá ve spekulativních úvahách o osamostatnělých částech nadhodnoty — o vzájemném poměru zisku, renty, úroku atd., přičemž ještě zůstává daleko za Angličany. Jeho základní dogma je, *že by bylo všechno v pořádku*, kdyby se pozemková renta platila státu. (O takovém placení se dočteš také v přechodných opatřeních, uvedených v „*Komunistickém manifestu*“[246]). Tento názor původně zastávali buržoazní ekonomové, uplatňovali jej nejprve (necháme-li stranou podobný požadavek z konce 18. století) první *radikální* přívrženci Ricardovi, hned po jeho smrti. Napsal jsem o tom roku 1847 ve svém spisu proti Proudhonovi: „Chápeme, proč ekonomové jako Mill“ (starší, nikoli jeho syn John Stuart, který to v pozměněné formě rovněž opakuje), „... Cherbuliez, Hilditch aj. žádali, aby renta připadla státu a sloužila k zapravení daní. Je to nezastřený projev nenávisti, kterou *průmyslový kapitalista* pociťuje k *pozemkovému vlastníku*, který se mu zdá v celkovém chodu buržoazní výroby nepotřebný a zbytečný.“[240]

My sami, jak jsem se už zmínil, jsme pojali toto odvádění pozemkové renty státu mezi četná jiná *přechodná opatření*, která,

jak je také v „Manifestu" poznamenáno, jsou a musí být sama v sobě plná rozporů.

Ale proměnit tento požadavek *radikálních* anglických buržoazních ekonomů v *socialistický všelék*, prohlásit tuto proceduru za řešení antagonismu tkvícího v současném výrobním způsobu, to dokázal teprve Belgičan *Colins*, bývalý starý Napoleonův husarský důstojník, který koncem Guizotovy éry a v prvních letech vlády Napoleona Malého[247] oblažoval z Paříže svět tlustospisy[248] o tomto svém „objevu". Učinil i další objev, že bůh sice neexistuje, zato však „nesmrtelná" lidská duše, a že zvířata „*nemají cit*". Kdyby prý totiž měla cit, tudíž duši, byli bychom kanibaly a na zemi by nikdy nemohla být založena říše spravedlnosti. Jeho „teorii proti pozemkovému vlastnictví" spolu s jeho teorií duše atd. hlásá už přes rok každý měsíc na stránkách pařížské „Philosophie de l'Avenir" hrstka jeho zbylých přívrženců, většinou Belgičanů. Říkají si „*collectivistes rationnels*"* a Henryho George pochválili.

Po nich a nezávisle na nich rozpatlal tento „socialismus" v tlustospise mimo jiné i jeden pruský bankéř a bývalý loterní kolektor, jakýsi Samter, nedouk z východního Pruska.[249]

Všichni tito „socialisté" Collinsem počínaje mají společné to, že by rádi nechali nedotčenou *námezdní práci*, a tedy i *kapitalistickou výrobu*, ale chtějí světu či sobě nabulíkovat, že přeměnou pozemkové renty v daň odváděnou státu vymizí nutně samy od sebe *všechny nešvary* kapitalistické výroby. Vcelku je to tedy socialisticky opentlený pokus *zachránit panství kapitalistů* a přitom je fakticky *nově upevnit* na ještě *širší základně*, než jakou má dnes.

Toto čertovo kopýtko a zároveň pořádné oslí uši čouhají zřetelně z deklamací Henryho George. U něho je to tím méně odpustitelné, protože on se měl ptát opačně: Jak se stalo, že se ve Spojených státech, kde relativně, totiž ve srovnání s civilizovanou Evropou, byla půda přístupná lidovým masám a do určité míry (opět relativně) je dosud, že se tam vyvinulo kapitalistické hospodářství a jemu odpovídající porobení dělnické třídy *rychleji a bezostyšněji* než v kterékoli jiné zemi?

* „*racionální kolektivisté*".

Na druhé straně má Georgeova kniha a senzace, kterou u Vás způsobila, ten význam, že je to první, byť i nepodařený pokus oprostit se od ortodoxní politické ekonomie.

Zdá se ostatně, že H. George neví nic o historii dřívějších *amerických odpůrců renty*[250], kteří byli spíš praktiky než teoretiky. Jinak je to talentovaný publicista (má také talent pro yankeeskou reklamu), jak dokazuje např. jeho článek o Kalifornii v „Atlantic"[251]. Je ovšem také protivně domýšlivý a povznesený, podle čehož se neklamně poznají všichni podobní vynálezci všeléků.

Nemoc mé ženy, mezi námi řečeno, je bohužel nevyléčitelná. Pojedu s ní za několik dní do Eastbournu k moři.

Salut fraternel.*

Tvůj
Karel Marx

V plném znění otištěno poprvé v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere", Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Bratrský pozdrav.

25

Marx
Henrymu Mayersi Hyndmanovi

do Londýna

(Koncept)

2. července 1881
43, Terminus Road
Eastbourne, Sussex

Vážený pane,

zdravotní stav mé ženy, který je den ze dne kritičtější a vyžaduje mou stálou přítomnost u ní, budiž vysvětlením, proč odpovídám tak pozdě na Váš dopis z 5. června.

Přiznávám se, že mě poněkud udivilo, když jsem se dověděl, že jste za svého pobytu v Londýně tak přísně tajil svůj plán — který jste tehdy pojal a uskutečnil — uveřejnit s jistými změnami článek, jejž odmítlo „Nineteenth Century", jako II. a III. kapitolu v „England for All," čili jako Váš *výklad programu založení federace*.[252]

Ve svém dopise, kde se vůbec nezmiňujete o překvapení, které jste měl pro mne připraveno, píšete:

„Domníváte-li se, že bych Vás měl jmenovat, když se zmiňuji o Vaší knize atd".

Tuto otázku jste, myslím, měl položit před vydáním své publikace, a ne až po něm.

Jste tak laskav a uvádíte mi dva důvody, proč volně přebíráte z „Kapitálu", z díla, které dosud není přeloženo do angličtiny, aniž se vůbec zmiňujete o knize nebo o jejím autoru.

Jedním důvodem je, že „mnozí (Angličané) mají hrůzu ze

socialismu a z onoho jména". Proto tedy, abyste zmírnil tuto hrůzu, vyvoláváte na str. 86 „*démona socialismu*"?

Váš druhý a poslední důvod je, že „*praví* Angličané nelibě nesou, když je poučuje cizinec"!

Nepozoroval jsem nic takového za dob Internacionály ani chartismu[253]. Ale to nechme být. Když Vás děsila tato nelibost „pravých" Angličanů, proč jim v předmluvě na str. VI vyprávíte, že „myšlenky" atd. kapitol II a III, ať už jsou jakékoli, nesou v každém případě stigma, že nejsou domácího původu? Angličané, s nimiž máte co dělat, stěží mohou být tak nechápaví, aby si představovali, že shora uvedená pasáž se týká — *anglického* autora.

Nehledě na Vaše poněkud komické důvody jsem ovšem rozhodně toho mínění, že odkazovat na „Kapitál" a jeho autora by byla bývala velká chyba. Stranické programy by se měly střežit jakékoli zjevné závislosti na individuálních autorech či knihách. Dovolte mi však dodat, že také nejsou tím pravým místem pro výklad nových vědeckých objevů, jako jsou ty vypůjčené z „Kapitálu", a že výklad právě těchto objevů vůbec není namístě v komentáři k programu, s jehož proklamovanými cíli nemaji ony objevy vůbec nic společného. Bylo by snad namístě je uvést v *expozé* programu k založení samostatné a nezávislé strany dělnické třídy.

Informujete mě laskavě, že Vaše brožura, „i když je na ní vyznačena ‚cena half-a-crown'*, není určena k prodeji", ale má být „pouze" „rozdávána členům Demokratické federace atd." Jsem pevně přesvědčen, že takový byl Váš záměr, ale vím, že to není názor Vašeho tiskaře. Jeden můj přítel** viděl Vaši brožuru v mé pracovně, chtěl ji mít, opsal si titul a vydavatele, objednal ji 13. června prostřednictvím svých knihkupců Williamse a Norgata a dostal ji od nich s účtem datovaným 14. června.

A to mě přivádí k jedinému bodu, který má praktický význam. Bude-li Vaše brožura veřejně napadena v tisku, budu patrně nucen promluvit vzhledem k tomu, že kapitoly II a III se zčásti skládají z pasáží prostě přeložených z „Kapitálu", avšak neoddělených

* půlkoruna, tj. 2 a půl šilinku.
** Bedřich Engels.

uvozovkami od ostatního textu, přičemž namnoze je překlad nepřesný nebo dokonce navozuje nedorozumění.

Napsal jsem Vám to s plnou otevřeností, kterou považuji za první podmínku přátelských vztahů.

Prosím, abyste od mé paní i ode mne vyřídil pozdravy Vaší paní.

Váš zcela oddaný
K. M.

Poprvé otištěno ve sborníku „Annali", roč. III, Milán 1960

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

26

Engels Norrisi A. Clowesovi

do New Yorku

(Koncept)

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 22. července 1881

Norris A. Clowes Esq.

Vážený pane,

lituji, že mi čas nedovolí napsat Vám zprávu, kterou ode mne požadujete*. Chcete-li se však seznámit s dnešním stavem dělnického hnutí ve Velké Británii, najdete potřebné informace v týdeníku „Labour Standard", který je vydáván na Whitefriars Street 2; dosud vyšlo dvanáct čísel. Většinu nepodepsaných úvodníků jsem napsal já.[15]

Přejete-li si navázat spojení s panem Mostem, napište raději vydavateli „Freiheit"**, 252, Tottenham Court Road, W. London, který Vám bude moci sdělit, zda za současných podmínek bude takové spojení možné.

Jestliže někdy přijdete do Londýna, rád se s Vámi setkám.[254]

Zůstávám

Váš zcela oddaný

B. E.

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* V rukopise je dále škrtnuto: „neboť by bylo nutno zabývat se dějinami britské dělnické třídy a její činností nejméně od roku 1824, ne-li od průmyslové revoluce způsobené párou, a to mi čas nedovoluje."

** Karlu Schneidtovi.

27

Engels redakci „Freiheit“

do Londýna

(Koncept)

[Londýn] 22. července 1881

Redakci „Freiheit“

Jakýsi pan Norris A. Clowes, dopisovatel „New York Star“ pro Irsko,[254] který mi byl doporučen z Ameriky, mi píše:

„Bude-li si pan Most přát napsat nějakou zprávu čtenářům ‚New York Star‘, rád mu poskytnu příležitost.“*

Odpovídám mu na to:

„Přejete-li si navázat spojení s panem Mostem, napište raději vydavateli ‚Freiheit‘ 252, Tottenham Court Road, W. London, který Vám bude moci sdělit, zda za současných podmínek bude takové spojení možné.“*

Což Vám tímto sděluji.

S úctou

B. E.

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinënija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny a angličtiny

* Oba citáty jsou v rukopise anglicky (Engelsovu odpověď viz v předchozím dopise).

28

Marx Jenny Longuetové

do Argenteuil

[Londýn] 22. července 1881

Milá Jenny,

právě byl u maminky lékař*; v úterý nebo ve středu vyjedeme. Přesný den odjezdu Ti oznámíme telegramem.

Prosím, *napiš ihned*, protože maminka nechce odjet z Londýna, dokud jí nenapíšeš, co Ti má odtud přivézt. Víš, že ráda vyřizuje takové věci.

Přikládám 5 liber št., poněvadž při vypůjčování ložního prádla atd. musíš přece dát zálohu; zbytek zaplatím po příjezdu. Jen pod tou podmínkou souhlasím s tím, jak navrhuješ všechno připravit.**

Historka, kterou Ti Hirsch*** vyprávěl o Lafarguovi, je od a až do zet *vylhaná*. Lafargue — a tím jsem si byl jist od začátku — nikdy nic takového svým pařížským korespondentům nenapsal.

Adio, drahá holčičko, a 1000 pusinek dětem

Old Nick

Poprvé otištěno rusky v časopise „Načalo", čís. 5, 1899

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny a němčiny

* Donkin.
** Tento odstavec je v rukopise německy.
*** Carl Hirsch.

29

Marx Carlu Hirschovi

do Paříže[255]

6. srpna* 1881
11, Boulevard Thiers, Argenteuil

Milý Hirschi,

jsem tu asi 14 dní[5]; nenavštívil jsem dosud ani Paříž, ani nikoho ze svých známých. Stav mé ženy nedovoloval ani to, ani ono.

Poněvadž moje žena stále slábne a budu tedy asi muset odtud odjet mnohem dřív, než jsem měl původně v plánu, chystám se (pokud do toho nic nepřijde) do Paříže zítra ráno s Lenkou a Johnnym. Zastavím se u Tebe, a pokud budeš mít čas, počítám s Tvým doprovodem.

Pozdrav Kaubovi.

Tvůj
K. Marx

Poprvé otištěno
v Marx-Engels, Werke,
sv. 35, Berlín 1967

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* V rukopise omylem: července.

30

Marx Lauře Lafarguové

do Londýna

[Argenteuil] 9. srpna 1881

Milá Lauřičko,

stačím napsat jen pár řádek, poněvadž za chvíli odchází pošta.

Maminčin stav je povážlivý, neboť stále slábne. Chtěl jsem tedy (protože tentokrát můžeme cestovat jen po malých etapách) koncem tohoto týdne za všech okolností odjet a pacientce jsem to sdělil. Zkřížila mi však plány, neboť dala včera z domu naše prádlo. Na odjezd se tedy nedá pomýšlet dřív než začátkem příštího týdne.

Možná — podle toho, jaký bude její stav — že se zdržíme *několik dní* v Boulogni. Doktor* míní (budou-li okolnosti jinak příznivé), že by ji mohl mořský vzduch načas posílit.

Příště (musíš mi proto *hned* napsat Vaši novou adresu) napíšu podrobnější zprávu. Srdečný pozdrav Paulovi.

Tvůj
Old Nick

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 35, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Patrně Dourlen (viz tento svazek, str. 34).

31

Engels George Shiptonovi

do Londýna

(Koncept)

Bridlington Quay 10. srpna 1881

Vážený pane Shiptone,

vracím Vám korekturu článku[16] s vyžádanými úpravami. Prvnímu místu jste, myslím, špatně porozuměl, a druhá změna je čistě formální. Ať tak či onak, nechápu, k čemu jsou dobré takové změny, když si je vyžádáte v úterý, já je tu dostanu ve středu a zpátky do Londýna dojdou ve čtvrtek, už po vyjití listu*.

Ale je tu ještě jiná věc. Jestliže se Vám takové *velmi* mírné a nevinné věci jako tato začínají zdát příliš ostré, nutně mě napadá, že to musí daleko hůř dopadnout s mými vlastními články, které jsou zpravidla mnohem ostřejší. Musím tedy považovat Vaše připomínky za závažnou okolnost a vyvodit z toho závěr, že pro nás oba bude lépe, přestanu-li Vám posílat úvodníky. Bude to určitě lépe, než kdybychom pokračovali tak dlouho, až bychom v určitém bodě nevyhnutelně dospěli k otevřené roztržce. Mimoto mi ani nedostatek času nedovoluje psát dál úvodníky pravidelně,[15] a už z toho důvodu jsem musel dojít k nějakému podobnému rozhodnutí, o němž jsem uvažoval, že se uskuteční až po sjezdu tradeunionů[17]. Ale čím dřív přestanu, tím lepší bude možná Vaše postavení před tímto sjezdem.

A pak ještě toto: Myslím, že jste mi měl před uveřejněním

* „Labour Standard".

poslat kopii nebo obtah článku o odborech Maxe Hirsche v Německu[14], protože jsem jediný z Vašich spolupracovníků, kdo o té záležitosti něco ví a může k tomu připojit nezbytné poznámky. Tak či onak považuji za nemožné setrvat ve spolupráci s listem, který se bez konzultace se mnou propůjčuje k tomu, že vychvaluje tyhle odbory, které se mohou srovnat jen s těmi nejhoršími tradeuniony v Anglii, jež se dají vést lidmi zaprodanými buržoazii nebo přinejmenším placenými buržoazií.

Jistě nemusím dodávat, že jinak přeji „Labour Standard" mnoho úspěchů, a budete-li si přát, budu nadále čas od času přispívat do tohoto listu příležitostnými informacemi z kontinentu.

Váš oddaný
B. E.[256]

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

32

Engels George Shiptonovi

do Londýna

(Koncept)

Bridlington Quay 15. srpna 81

Vážený pane Shiptone,

nedovedu si vysvětlit, jak jste mohl tak úžasně nesprávně pochopit článek pana Kautského[16]. V prvním případě jste namítal, že zasahování státu je proti srsti „mnoha prominentním lidem v odborech". Ovšem že ano, protože jsou to v hloubi duše lidé manchesterské školy[257], a dokud se bude brát ohled na *jejich* mínění a názory, není možný žádný dělnický list. Avšak můj dodatek k tomu místu Vás musel přesvědčit, že tu šlo jen a jen o takové zasahování státu, jaké je v Anglii už po léta běžné: vydávání továrních a dílenských zákonů[258] a nic víc; tedy věci, proti nimž nemají co namítat ani „prominenti".

Na druhém místě pan Kautsky praví: stanovit mezinárodní pravidla pro *konkurenční boj* je stejně nutné jako pro *vedení otevřené války;* požadujeme *Ženevskou konvenci*[259] pro dělnictvo na celém světě. „Ženevská konvence" je *úmluva* o ochraně raněných vojáků a polních lazaretů ve válce a přistoupily k ní různé vlády. Pan Kautsky tu tedy požaduje podobnou úmluvu mezi různými *vládami* k ochraně dělníků nejen jednoho státu, ale všech států, a zejména žen a dětí před nadměrnou prací. Jak jste z toho mohl udělat výzvu *dělníkům* celého světa, aby svolali *konferenci* svých *delegátů do Ženevy*, to je mi úplně nepochopitelné.*

* V rukopise je dále škrtnuto: „Kdybyste byl pochopil hlubší smysl článku, byl byste hned poznal, že tu jde o otázku bezprostředně praktické povahy, tak snadno proveditelnou, že se podařilo přimět i jednu z existujících evropských vlád (švýcarskou vládu), aby se v tom chopila iniciativy; že návrh na stanovení

Jistě uznáte, že když projevujete takové nepochopení, nijak mě to nepovzbuzuje, abych změnil své rozhodnutí.[15]

Co se týče článku[14] o Hirschovi, znám pana Eccaria až příliš dobře jako zrádce naší věci, a je tedy pro mne naprosto vyloučeno psát do listu, který mu dává místo na svých stránkách.

Mimoto nevidím žádný pokrok. „Labour Standard" zůstává stejným prostředníkem nejrůznějších a vzájemně protikladných názorů na všechny politické a sociální otázky, jakým — snad to nešlo jinak — byl v první dny své existence, ale jakým by už neměl dávno být nyní, kdyby v britské dělnické třídě existoval nějaký spodní proud směřující k emancipaci z moci liberálních kapitalistů. Poněvadž se takový spodní proud až dosud neprojevil, musím z toho vyvozovat, že neexistuje. Kdyby se objevily neklamné známky jeho existence, vynaložil bych veškeré úsilí, abych mu pomohl. Domnívám se však, že jeden sloupec týdně, takříkajíc utopený mezi nejrozmanitějšími ostatními názory, jež „Labour Standard" tlumočí, by mohl sotva nějak přispět k vytvoření takového proudu.

Jak jsem Vám už sdělil, rozhodl jsem se, že přestanu pro list psát po sjezdu tradeunionů[17] pro nedostatek času; ale nemá určitě význam, abych do té doby ještě několik článků napsal.

Očekávám s důvěrou, že přijdou lepší časy, a zůstávám zatím

Váš oddaný
B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

stejné pracovní doby ve všech průmyslových zemích tak, aby se tovární a dílenské zákonodárství stalo předmětem mezinárodní státní úmluvy, je jedna z věcí, na nichž má dělnictvo největší bezprostřední zájem. A to zejména anglické dělnictvo, které je vedle švýcarského ze všech nejlépe chráněno před nadměrným pracovním zatížením, a je tudíž vystaveno nekalé soutěži belgického, francouzského a německého dělnictva s mnohem delší pracovní dobou."

33

Marx Petru Lavroviči Lavrovovi

do Paříže

[Argenteuil] 16. srpna 1881

Milý Lavrove,

musím zítra odjet a nebudu už tedy mít příležitost opět se s Vámi setkat. Ale když už jsem si našel svou cestičku do Paříže, ukážu se tu častěji.

Zatím na shledanou.

Váš oddaný
K. Marx

Poprvé otištěno rusky v časopise „Letopisi marxizma", kn. V, 1928

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

34

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Bridlington Quay, Yorkshire
17. srpna 1881

Milý pane Bernsteine,

už 3 týdny jsem tu u moře a nyní využívám špatného počasí, abych Vám ještě předtím, než se v pondělí 22. srpna vrátím zpět, napsal pár řádek. Budu-li mít čas, napíšu i Kautskému*, který však v každém případě dostane velmi brzy i odpověď a otisk svého článku v „Labour Standard“[16].

Protižidovské materiály jste už jistě dostal v pořádku zpátky,[260] poslal jsem je Kautskému, poněvadž jste neuvedl bližší adresu. Nikdy jsem nečetl nic tak hloupého a dětinského. Toto hnutí má jen *ten* význam, jaký má v Německu při zbabělosti buržoazie *každé* hnutí inspirované shora: je to volební manévr, který nahání hlasy konzervativcům. Jakmile bude po volbách anebo jakmile ještě před nimi toto hnutí přestřelí cíl vytčený vyššími místy (jako teď v Pomořanech), splaskne na vyšší rozkaz jako propíchnutý balón a nebude po něm „ani vidu, ani slechu“[261]. Na takové hnutí je třeba hledět s největším pohrdáním, a mám radost, že to „Sozialdemokrat“ udělal.[262] Ostatně C. Hirsch, který z čista jasna dostal nápad vyjet si do Berlína a také tam je, mi odtamtud píše: „Antisemitské hnutí je aranžováno, ba dokonce komandováno čistě shora. Chodil jsem do nejzapadlejších hospod, a nikdo nedělal narážky na můj nos; v autobuse, na dráze, nikde jsem nezaslechl slovíčko

* Viz tento svazek, str. 258–260.

proti židům. Oficiální noviny, které ve svých článcích štvou proti židům, mají velmi málo čtenářů. Němci mají přirozenou nechuť vůči židům, ale nenávist vůči vládě, s kterou jsem se setkal u dělníků i u pokrokových maloměšťáků a šosáků, je daleko silnější."

Tisíc a jeden tajný v Berlíně, píše Hirsch, jsou všichni lidem známí, a „proto se nic nedovědí. Jsou tak naivní, že sedávají pořád ve stejných hospodách a u stejných stolů."[263]

Vaše články o „inteligenci"[264] jsou *velmi dobré*. Znamenité je, že píšete o Bismarckově zestátňovací mánii jako o věci, za kterou se nemáme proč bít, která nám ale přesto, jako ostatně všecko, co se děje, chtě nechtě prospívá, a také to, že pohlížíte na „inteligenci" jako na lidi, kteří pokud za něco stojí, se sami přidají, ale kteří by nám, pokud bychom je teprve museli získávat, jen škodili svými přežitky jako starý kvásek. Dobrá je i řada jednotlivých postřehů, i když se ovšem tu a tam najde nějaký výraz, který by se dal opravit. Vůbec bylo poslední číslo zase výborné, má zase ten správný, svěží tón důvěry ve vítězství, který po atentátech[33] a výjimečném zákoně[136] vůdcům chyběl a nahrazuje to, čemu Bedřich Vilém IV. říkal „Hosentrompeterei"*. Bradlaugha jste velmi pěkně usadil.[265]

Několik poznámek k jednotlivým bodům:

1. Vallèsovi vůbec není třeba dělat takové komplimenty.[266] Je to ubohý literární nebo spíš literátský frazér, na němž absolutně nic není a který z nedostatku talentu přešel ke krajnímu křídlu, aby si takříkajíc udělal jméno a dostal své beletristické slátaniny mezi lidi. Za Komuny nedělal nic, jen velkohubé projevy, a pokud vůbec vyvíjel nějakou činnost, působil jen škodu. Nenechte si od pařížských kamarádíčků (na něž i Malon velice trpí) o tomto drôle de fanfaron** nic věšet na nos. Co je za politika, ukazuje i dopis, který napsal Grévymu,[267] když se stal presidentem: navrhoval mu, aby par ordre du mufti*** zavedl socialistickou republiku atd., dopis, který zdržel amnestii o celé měsíce.

2. Španělé nejsou naprosto všichni anarchisté. V Madridu je docela skvělé jádro (bývalá nueva federación madrileña[268]) a

* „mít srdce v kalhotách".
** směšném fanfarónovi.
*** nařízením shora.

navíc jsou tu velmi dobré živly, zejména ve Valencii a některých menších katalánských továrních městech, a ostatní jsou mimoto rozptýleni. Nejenergičtější a nejprozíravější z nich je náš přítel José Mesa, který je teď v Paříži; skvělý chlapík, jenž spolupracuje i s Guesdem a dalšími tamějšími lidmi a udržuje různá spojení. Chcete-li zprávy o Španělsku, napište francouzsky jemu (Malon může ten dopis obstarat přímo nebo prostřednictvím Guesda, já nemám jeho adresu s sebou). Odvolejte se na mne.

Celkem si myslím, že mladý člověk, který se na svém místě tak pěkně rozvinul jako Vy a tak se pro ně hodí, musí si koneckonců to místo také uhájit.* Zda se Kegel, který ke všemu ještě sedí, dokáže zapracovat stejně jako Vy, to se mi zdá velmi problematické. Jeho teoretické stanovisko neznám, a zda jeho schopnosti přesahují rámec provinciálního a humoristického listu, to nikterak není dokázáno. Angličané říkají: let well alone — nevylepšujte, co je dobré. Přiznám se, že každé změně hledím vstříc s nedůvěrou a nevolí.

A teď tedy: rrrevoluční kongres.[269] Lafargue chytil jednoho Itala, který byl delegátem, ale ukázali mu dveře, nevím proč. Krom toho se Lafargue setkal s různými lidmi z té bandy u jednoho francouzského obchodníka s vínem a potravinami, také anarchisty. Vychází najevo:

1. Kongresu se zúčastnilo *něco přes 20* lidí, z nichž většina byli *obyvatelé Londýna* s mandáty zvenčí. Pak několik Francouzů, Italů a jeden Španěl. Zasedali *veřejně*. Nepřišel však nikdo, žádný reportér, ani pes po nich neštěkl. Když marně čekali na publikum 3—4 dny a bylo to pořád stejně marné, přijali heroické usnesení: prohlásili zasedání za *tajná*!

2. První, co se konstatovalo, bylo všeobecné rozčarování nad nicotností celého anarchistického hnutí a vědomí, že za těmi pár křiklouny také nikdo nikde nestojí. O sobě a svém místě to každý věděl, ale přestože každý nabulíkoval těm druhým obrovské lži o obrovském pokroku hnutí ve *svém* okolí, přece jen každý věřil lžím těch *druhých*. Zhroucení iluzí bylo tak obrovské, že svůj úžas nad vlastní nicotností nedokázali potlačit ani v přítomnosti cizích lidí.

* Viz tento svazek, str. 213—215.

3. Do jisté míry kongres zachránil teprve mítink[270], kam samozřejmě pozvali reportéry, a pak hloupé interpelace pitomých toryů a ještě pitomějších radikálů v parlamentě. Že tisk při dnešní nihilistické horečce bude z mítinku, jehož se zúčastnilo nejvýš 700 lidí, vytloukat kapitál, to se dalo čekat.

Mluví-li tedy „Freiheit" o delegátech čís. 63 atd.[271], pak tu jde o číslo *mandátu*; a tyto mandáty vystavovali vždycky 1, 2 či 3 lidé in bianco, nebo na jméno naprosto jim neznámého člověka žijícího v Londýně, anebo jich bylo 10—20 vystaveno na jednoho delegáta, který opravdu do Londýna jel. Počet skutečně přítomných delegátů se blížil spíš 20 než 30, a těch, kteří skutečně přijeli odjinud, určitě nebylo ani 10.

Notabene. Všechno se musí využívat opatrně, poněvadž to mám z *třetí ruky*. Dalo by se o tom mluvit např. formou otázky, zda to tak bylo.[272] Ti pánové se vždycky chytají *jednoho* nepřesného slova. Je to ve všem všudy stará historie *všech* anarchistických kongresů. Přečtěte si v „Domnělých rozkolech v Internacionále" zprávu těch lidí o jejich vlastním sjezdu Jurské federace nebo v „Alianci socialistické demokracie" zprávu o jejich prvním kongresu po rozkolu.[273] Anarchie nabývá u těch lidí nejprve té formy, že každý chce být důstojníkem, ale nikdo vojákem. Pak se také může stát, že zuřivý anarchista Adhémar Schwitzguébel (to jméno!) bouří proti vstupu do nějaké státní služby jako proti zradě na věci anarchismu, a přitom mu vůbec nevadí, že je poručíkem švýcarské federální armády!

Pozdravujte pěkně také Kautského, napíšu mu v nejbližší deštivý den.

Váš
B. Engels

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

35

Marx Jenny Longuetové

do Argenteuil

[Londýn] 18. srpna 1881

Srdíčko moje,

přijel jsem do Londýna, tj. do Maitland Park, asi v 7 hodin. Tusinka je bledá a hubená, poněvadž celé týdny skoro nic nejí (doslova); její nervový systém je ve stavu naprosté deprese; z toho pramení trvalá nespavost, chvění rukou, nervový tik v obličeji atd.

Hned jsem telegrafoval dr. Donkinovi; objevil se v 11 hodin (včera dopoledne), dlouho s Tussy rozmlouval a prohlížel ji. Řekl, že tu není žádné organické onemocnění, srdce je zdravé, plíce jsou zdravé atd., jen činnost žaludku je téměř rozvrácena vinou jejího bláznivého způsobu života a nervový systém je příliš podrážděn.

Podařilo se mu ji tak zastrašit, že se řídí jeho předpisy, a Ty víš, že když už se poddá a něco slíbí, pak také drží slovo. Při tom všem se může zotavovat jen pomalu, a já jsem přijel v nejvyšší čas. Další odklad by byl znamenal velké nebezpečí.

Donkin chtěl — jak mi oznámil ještě před naším odjezdem — dnes odjet z Londýna na Hebridy. Zůstane tu však až do konce týdne, jednak kvůli Tussy a jednak protože doufá, že se ještě něco doví o mamce.

Podej mi zprávu o mamčině stavu, zda od Vás odjela atd. Jak se vede Longuetovi, Harrovi a Tobě, jak se mají ostatní dětičky*?

* Jean, Edgar a Marcel Longuetovi.

Jak vycházíš se svou novou služebnou?

Apropos. Sarah (Sarah Engelsových)*, která teď několik hodin denně pomáhá Tussy, děvče skvělého charakteru a *všestranně šikovné*, řekla Tussy, že by ze všeho nejraději byla šla s Tebou, ale Pumps jí vůbec neřekla, že Lizzy od Tebe odešla a že za ni hledáš *náhradu*. Řekla také Tussy a opakovala to i mně, že je *stále ještě ochotna* rozjet se k Tobě. Jen si netroufá sama cestovat do Francie, ale to nic. Mohu ji tam později sám přivézt.

A teď adio, drahé děťátko. Nic na světě mi nemohlo způsobit větší radost, než že jsem se mohl potěšit s Tebou a Tvými milými dětmi.

Pěkné poručení tomu skvělému dr. Dourlenovi.

S tisícem pusinek dětem

Tvůj
Old Nick

Tussy posílá srdečné pozdravy Vlčkovi a celé rodině.

Poprvé otištěno rusky v časopise „Načalo", čís. 5, 1899

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Sarah Parkerová.

36

Engels Augustu Bebelovi

do Lipska

Londýn 25. srpna 1881

Milý Bebele,

byl bych na Tvůj dopis z 13. 5.[274] odpověděl dřív. Ale po lipském „malém“[275] jsem čekal, zda neuvedeš jinou krycí adresu; protože se to nestalo, používám staré a přikládám ještě dopis Tussy Marxové pro paní Liebknechtovou, jejíž adresu rovněž nemáme.

Bernstein ještě pořád píše, že chce ze „Sozialdemokratu“ pryč, a navrhuje teď Kegela jako náhradníka, který se má zapracovat a po zapracování převzít jeho místo. Podle mého názoru by každá změna byla škodlivá. Bernstein se uvedl nad očekávání tak dobře (jeho články o „inteligenci“[264] např. byly až na maličkosti znamenité a zcela ve správné linii), že lepšího sotva najdeme. Kegel je v tomto oboru přinejmenším nevyzkoušený, a jak situace vypadá, je třeba se vyhýbat všem experimentům. Naléhavě jsem Bernsteina vyzval, aby zůstal*, a myslím si, že nemůžete udělat nic lepšího než mu také domluvit. V jeho rukou bude list čím dál lepší a on sám také. Má opravdu takt a rychle chápe, pravý opak Kautského, to je skvělý chlapík, ale rozený pedant a puntičkář, jemuž se pod rukama složité otázky nezjednodušují, ale naopak jednoduché komplikují. Já a my všichni ho máme osobně velmi rádi, a v delších časopiseckých článcích také leckdy ukáže opravdu dobrou práci, ale proti své povaze nezmůže při nejlepší vůli nic, ta je silnější než

* Viz tento svazek, str. 213–215 a 251.

on. V novinách je takový doktrinář hotové neštěstí, dokonce Eda* mu v posledním „Sozialdemokratu" musel k jednomu jeho článku přidat kritický dovětek. Na druhé straně zase napsal pro Rakousko leták pro rolníky[276], v němž projevil kus novelistického talentu své matky**; když si člověk odmyslí některé učené výrazy, je ten leták dobrý a působivý.

Liebknechtovi jsem psal kvůli projevům v zemském sněmu a dostal jsem odpověď[277], že to byla „taktika" (ale právě tuto taktiku jsem uváděl jako překážku, abychom mohli otevřeně jít s ním společně!), že se však v říšském sněmu bude brzy mluvit jinak. To jsi Ty teď sice udělal[278] — ale co má člověk říci k Liebknechtově nešťastné a naprosto zbytečné frázi o „čestnosti říšského kancléře"? Možná, že to *myslel* ironicky, ale z protokolu to vidět není, a jak toho využil buržoazní tisk![279] Dál už jsem mu neodpovídal, stejně to není nic platné. Ale i od Kautského víme jedno: Liebknecht píše do celého světa, např. do Rakouska, že Marx a já jsme s ním plně zajedno a že jsme jeho „taktiku" schválili, a lidé tomu *věří*. Takhle to přece věčně jít nemůže! Také z Hartmannovy řeči*** o úrazovém zákonu si „Freiheit" statečně tropí posměšky, a je-li citován úryvek věrně, byla ta řeč opravdu velmi ubohá.[280]

Ve Francii dostali dělničtí kandidáti 20 000 hlasů v Paříži a 40 000 v provinciích,[281] a kdyby jejich vůdcové nebyli od založení kolektivistické dělnické strany[24] dělali jednu hloupost za druhou, bylo by to dopadlo ještě lépe. Ale i tam jsou masy lepší než většina vůdců. V provinciích např. jednotliví pařížští kandidáti ztratili tisíce hlasů, poněvadž šli i tam s prázdnou revoluční frazeologií (která teď už v Paříži patří k věci jako reklama k obchodu), jenže lidé je tam vzali vážně a řekli: s čím chcete dělat revoluci, když nemáte zbraně a organizaci? Vcelku teď Francie prochází svým pravidelným, normálním a velmi nutným pokojným vývojem, a to je momentálně velice prospěšné, poněvadž jinak nelze provincie vtáhnout vážně do hnutí.

Velmi dobře chápu, že Vás svědí dlaně, když se v Německu

* Eduard Bernstein.
** Minny Kautské.
*** Z řeči Georga Wilhelma Hartmanna.

všechno vyvíjí tak krásně pro nás a Vy s Vašima svázanýma rukama tomu nemůžete pomoci, když nemůžete sklízet úspěchy, které Vám užuž padají do klína. Ale to nevadí. V Německu se na mnoha stranách přikládalo příliš mnoho váhy otevřené propagandě (názorným příkladem je Viereck, který byl úplně zničený, protože nebyla možná veřejná propaganda) a příliš málo skutečné hnací síle historických událostí. Může být jen k užitku zkorigovat si tyto představy zkušeností. Úspěchy, které nemůžeme sklízet *teď*, nejsou proto pro nás ještě zdaleka ztraceny. Vyburcovat lhostejné, pasívní lidové masy mohou jedině přímo události, a i když tyto zburcované masy zůstanou za daných okolností i pak hrozně myšlenkově zmateny, zapůsobí osvobozující slovo samo tím mohutněji, jeho dopad na stát a buržoazii bude tím drastičtější, jestliže se oněch 600 000 hlasů náhle ztrojnásobí, jestliže nám mimo Sasko připadnou *všechna* velká města a průmyslové oblasti a jestliže se i zemědělští dělníci dostanou do rozpoložení, kdy teprve budou přístupni našemu ideovému vlivu. Takové dobytí mas ztečí je mnohem cennější než pozvolné dobývání *otevřenou* propagandou, která by nám za nynějších okolností stejně byla brzy zase zakázána. Junkeři, páteři a buržoové nám za dnešních poměrů *nemohou* dovolit, abychom jim podkopávali půdu pod nohama, a proto je lépe, když to obstarají sami. Vždyť ona zase přijde doba, kdy zavane jiný vítr. Zatím ovšem musíte to svinstvo zakoušet na vlastní kůži, musíte sami snášet hanebnosti vlády a buržoazie, a to není žádný žert. Nezapomeňte však na žádnou podlost spáchanou na Vás a na všech našich lidech, čas pomsty přijde a bude se muset pořádně využít.

Tvůj
B. E.

Viereck je v Kodani, adresa *poste restante* Kodaň.

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa“,
sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

37

Engels Karlu Kautskému

do Curychu

Londýn 27. srpna 1881

Milý pane Kautsky,

během 1—2 dnů dostanete poštou 1. „Labour Standard" s Vaším článkem[16], kolem něhož se odehrála spousta komických příhod, 2. „*Nature*" z 18. srpna, 3. zpět Váš rukopis[276].

Překlad, který byl docela školácký, jsem trochu zrevidoval a poslal jsem jej Shiptonovi jako úvodník. Dobrák Shipton ho ale špatně pochopil a žádal mě o vysvětlení, jenže bylo jako obvykle příliš pozdě. Ten člověk si pod „zasahováním státu" ve prospěch pracujících představoval kdovíco, jen ne to, oč opravdu šlo, a vůbec ho nenapadlo, že toto zasahování státu je v Anglii už po léta *běžné* v podobě továrních a dílenských zákonů[258]. A co horšího, ze slov: „we demand a Geneva Convention for the working classes"* vyčetl, že požadujete, aby se k uspořádání této záležitosti sešla *konference delegátů v Ženevě*!! Co má člověk s takovým hovádkem dělat? Vzal jsem si tu věc za záminku, abych uskutečnil svůj úmysl a s „Labour Standard" se rozešel, neboť ten list je čím dál horší, místo aby se lepšil.**

V „*Nature*" najdete řeč Johna Simona pronesenou zde na mezinárodním lékařském kongresu[282], která je pravou *obžalobou vznesenou lékařskou vědou proti buržoazii*. J. Simon je zdravotní inspektor Privy Council (tajné rady)[283], faktický šéf celé britské zdravotní správy, je to týž člověk, jehož Marx tak často a tak pochvalně

* „požadujeme Ženevskou konvenci[259] pro dělnickou třídu".
** Viz tento svazek, str. 246—247.

cituje v „Kapitálu", člověk, který — snad poslední ze starých, svědomitých a svému povolání věrných úředníků z let 1840 až 1860 — všude shledával, že v plnění jeho povinností mu nejvíc překážejí zájmy buržoazie a že proti nim je nucen nejvíce bojovat. Jeho instinktivní nenávist proti buržoazii je tudíž stejně prudká jako vysvětlitelná. Teď se buržoazie pod vedením páterů plete se svým hnutím proti vivisekci jemu, lékaři, do jeho vlastního oboru, a on obrací kopí proti ní samé: místo aby matně a bezbarvě kázal jako Virchow, útočí na protivníka, staví *několik vědeckých* experimentů lékařů na *zvířatech* proti *obrovským komerčním* experimentům buržoazie na *lidových masách*, a tím teprve staví otázku do správného světla. Výtah z toho by byl skvělý fejeton pro „Sozialdemokrat".[284]

Kongres ostatně jednomyslně prohlásil vivisekci pro vědu za nezbytnou.

Váš leták[276] dokazuje, že jste podědil leccos z novelistického talentu své matky*. Líbil se mi víc než všechny Vaše dřívější věci. Některé výrazy a obraty by se při trochu větším vypilování mohly změnit; pro druhé vydání bych to doporučoval. Knižní němčina je ve vyprávění příliš těžkopádná, a bylo by třeba se vyhnout učeným slovům, jako reakce, pod nimiž si rolník nic nepředstavuje. Ta věc stojí za to, abyste ji po této stránce pečlivě zrevidoval. Je to nejlepší leták, jaký jsem kdy četl.

Vaši lidé v Rakousku, kteří jsou Mostovými stoupenci, si musí nejdřív sami spálit prsty, aby se poučili, že to teď už jinak nepůjde. Je to proces, při němž jinak mnoho dobrých živlů přichází nazmar, ale když ty dobré živly chtějí čistě pro zábavu konspirovat a nevědí proč, pak jim není pomoci. Naštěstí má proletářské hnutí enormní reprodukční schopnost.

Vierecka a jeho paní stíhalo ve Skotsku strašně mizerné počasí; pak odjeli do Kodaně a už jsou na místě. Zůstanou zatím tam. Adresa je Kodaň, poste restante.

Naši francouzští přátelé, jak se zdá, stále ještě nejsou spokojeni s tou spoustou hloupostí, které už 2 roky tropí z přílišné horlivosti, kamarádíčkování, z potřeby předvádět se atd. „Citoyen", jak se

* Minny Kautské.

zdá, byl prodán bonapartistům, kteří naše sice ještě nevyhodili rovnou za dveře, ale už jim neplatí a vůbec s nimi zacházejí jako s holotou, jako by je chtěli přinutit ke stávce, aby se jich tak zbavili. K tomu si naši leží všichni navzájem ve vlasech, jak se to tak často stává při neúspěších. Jeden z nejnešťastnějších je Brousse, dobrák od kosti, ale zmatkař první třídy, který prostě a krátce považuje za první úkol celého hnutí obrácení svých bývalých anarchistických přátel. On také svého času dal podnět k ztřeštěnému usnesení o odmítnutí kandidatury.[285] Vcelku je nám normální pokojný vývoj ve Francii konec konců jedině prospěšný. Teprve budou-li provincie vtahovány do hnutí, jak se to děje od roku 1871, a budou-li, jak je tomu stále častěji, vystupovat jako samostatná síla ve státě, tj. v normální zákonné formě, teprve pak lze v zájmu nás všech skoncovat s nárazovým vývojem ve Francii, který vždycky vychází z pařížských převratů a pak je provinční reakcí na léta vržen zpět. *Jestliže potom* přijde čas, aby Paříž jednala, nebude už mít provincie proti sobě, nýbrž za sebou.

Srdečné pozdravy ode všech.

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

38

Marx Karlu Kautskému

do Curychu [286]

[Londýn] 1. října 1881
Ve velkém spěchu.

Milý pane Kautsky,

v příloze posílám několik řádek pro Vaši paní matku* a dále psaní své dceři.[287] Kdybyste mi byl napsal pařížskou adresu Vaší matky, byl by se ušetřil čas.

Byl bych Vaši matku vyzval, aby se na nějaký den ubytovala v našem domě a zároveň se se mnou podívala po Londýně. *Smrtelná nemoc mé ženy, blížící se* každým dnem *katastrofě*, tomu však zabraňuje. Dělám ošetřovatele.

„Arbeiterstimme" dostávám pravidelně, těší mě, ale neudivuje, protože své Švýcary znám už pár desítek let.

Pokud jde o pana McGuira, podle Vašeho dopisu se zdá, že je v Londýně. Jak to, že mu žádný z našich newyorských přátel nedal doporučující dopis? Mám vždy prima facie jisté podezření vůči yankeeským socialistům a vím zejména, že právě okruh, s nímž se stýkal Shipton, je velmi vrtošivý a scktářský. Při tom všem může být pan McGuire skvělý straník.

Váš přátelsky oddaný
Karel Marx

Pozdravuje Vás moje žena a dcera**.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Minnu Kautskou.
** Eleanor Marxová.

39

Marx Minně Kautské

do Paříže

1. října 1881
41, Maitland Park Road
Londýn N. W.

Velevážená paní,

v příloze Vám posílám pár řádek pro svou dceru.[287] Argenteuil je docela blízko u Paříže, asi 20 minut cesty od nádraží St. Lazare.

Dovolil bych si Vás pozvat k pobytu ve svém domě v Londýně — a Váš syn Vám jistě vyprávěl, jak celá rodina obdivuje Vaše díla[288] — kdyby strašlivá a obávám se, že *smrtelná* nemoc mé ženy nepřerušila takřka všechen náš styk s vnějším světem.

S nejupřímnějším přáním všeho nejlepšího

Váš hluboce oddaný
Karel Marx

Poprvé otištěno v ročence „Das Jahr", 1929

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

40

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu[289]

Londýn 25. října 1881

Milý pane Bernsteine,

jsem Vám velmi povděčen za to, že jste mi napsal v záležitosti „Égalité".[290] Nehledě na samu otázku, o niž tu jde, dává mi to příležitost vyložit Vám, jaký je Marxův a na druhém místě i můj postoj k francouzskému hnutí. A podle tohoto jednoho příkladu můžete posuzovat náš postoj k ostatním mimoněmeckým hnutím, pokud jsou sympatická ona nám a my jim.

Jsem rád, že nejste momentálně s to podpořit „Égalité" penězi. Lafarguův dopis byl zase jeden z oněch coups de tête*, bez nichž se Francouzi, zejména ti, kteří se narodili jižně od čáry Bordeaux-Lyon, čas od času nedovedou obejít. Byl si tak jist, že dělá geniální kousek a zároveň chybu, že i své ženě** (která mnohému podobnému zabrání) o tom řekl až post festum. S výjimkou Lafargua, který je vždycky pro to, aby se „přece něco dělo", nezáleží na tom co, jsme tu byli jednomyslně proti „Égalité" čís. 3. Předpovídal jsem jim, že s jejich 5000 franky (*pokud* tolik měli), se udrží při životě 32 čísel. Chtějí-li si Guesde a Lafargue za každou cenu získat v Paříži pověst ubíječů novin, nemůžeme jim v tom bránit, ale dál také nic dělat nebudeme. Půjde-li to s listem proti očekávání líp a bude-li opravdu dobrý, můžeme se přece v těžké chvilce vždycky poohlédnout, co se dá dělat. Absolutně nutné však je, aby se ti pánové konečně naučili vystačit s vlastními zdroji.

* nerozvážných kousků.
** Lauře Lafarguové.

Jde o to, že naši francouzští přátelé, kteří chtějí založit Parti ouvrier*, všichni bez výjimky dělají posledních 12—15 měsíců jeden kopanec za druhým. První udělal Guesde, když z absurdního purismu zabránil Malonovi, aby přijal nabízené místo redaktora dělnické rubriky v „Intransigeantu" s 12 000 franky platu. *To je začátek celého sporu.* Pak přišla neodpustitelná hloupost s „Émancipation", kde se Malon nechal oklamat falešnými sliby Lyonských (nejhorších dělníků ve Francii), ale Guesde byl právě tak celý žhavý, aby měl deník za každou cenu. Pak následoval spor o kozí chlup kvůli kandidatuře[285], přičemž je docela možné, že se Guesde dopustil formální chyby, kterou mu vytýkáte, ale zároveň je mi jasné, že Malon *hledal* důvod ke sporu. Konečně vstup do „Citoyen français" firmy Boubeau alias Secondigné — dobrodruha nejhorší pověsti — a pak zase odchod odtamtud, ale odchod odůvodněný pouhým neplacením honoráře, *bez politického důvodu.* Pak Guesdův vstup s velmi smíšenou společností do nejnovějšího „Citoyenu" a Malonův a Broussův vstup do ubohého „Prolétaire", který sami, aspoň Malon, v soukromí vždycky napadali jako obyčejný omezený plátek.

„Prolétaire" byl list nejzabedněnější kliky všech pařížských dělníků posedlých touhou psát. Byl tu předpis, že se na listu smějí radou a psaním podílet jen opravdoví, manuálně pracující dělníci. Na denním pořádku byla nejomezenější weitlingovská nenávist vůči „učencům". List byl také podle toho absolutně bezobsažný, ale dělal si nárok na to být la plus pure expression** cítění pařížského proletariátu. Proto při všem zdánlivém přátelství to neustálé potajmé smrtelné nepřátelství a intriky vůči všem ostatním listům, obě „Égalité" nevyjímaje.

Tvrdí-li nyní Malon, že se francouzská Dělnická strana snaží vytvořit svůj orgán v „Prolétaire" a k čemu prý je tedy konkurenční „Égalité"? — pak nikdo neví lépe než Malon, 1. že obě první „Égalité" existovaly rovněž vedle „Prolétaire", a to prostě proto, že „Prolétaire" 2. nebyl k ničemu, a Malon zná lidi z „Prolétaire" právě tak dobře jako Guesde, a 3. že těch pár skopových hlav

* Dělnickou stranu.
** nejčistším výrazem.

z „Prolétaire" vedle Malona a Brousse dávno ještě netvoří francouzskou Dělnickou stranu. Ví tedy, že to jsou všechno jen falešné vytáčky a že právě *on* chce pro *sebe* v „Prolétaire" vytvořit vlastní orgán, když to všude jinde všechno zkazil.

Co však Malona a Brousse poutá k tomuto syrečkovému plátku, je to, že oba žárlí na Marxe. Mase francouzských socialistů je proti srsti, že národ, který obšťastnil svět francouzskými idejemi a má na ideje monopol, že Paříž, centre des lumières*, má teď najednou své socialistické ideje přebírat se vším všudy hotové od Němce Marxe. Ale už je to jednou tak, a navíc nás Marx všechny svým géniem, svou skoro přehnanou vědeckou svědomitostí a svou úžasnou učeností natolik převyšuje, že chce-li se někdo pustit do kritizování jeho objevů, může si zatím leda spálit prsty. K tomu bude třeba pokročilejší epochy. Musejí-li se tedy francouzští socialisté (tj. jejich většina) chtě nechtě podrobit nevyhnutelnému, neděje se to přece jen bez jistého reptání. A právě lidé z „Prolétaire" tvrdí o Guesdovi a Lafarguovi, že jsou Marxovou hlásnou troubou, což se pak v důvěrnější řeči překládá tak, že chtějí prodat francouzské dělníky Prusům a Bismarckovi. A monsieur Malon dává tomuto reptání velmi zřetelně zaznít ve všech svých spisech, a to velmi nevhodnou formou: Malon se namáhá objevit nebo podstrčit Marxovým objevům jiné otce (Lassalla, Schäffla, ba dokonce De Paepa!). Je sice docela v pořádku, když se od svých soudruhů, ať je to kdokoli, člověk liší v názoru na jejich způsob jednání v tom či onom případě; anebo že se člověk s někým neshoduje v názoru a diskutuje o nějaké teoretické otázce. Ale upírat někomu, jako je Marx, takovým způsobem jeho nejvlastnější objevy, to prozrazuje malichernost, s jakou dejme tomu se snad můžeme setkat u nějakého sazeče, neboť jejich vysoké mínění o sobě samých jste už jistě dostatečně poznal z vlastní zkušenosti. Vůbec nechápu, jak může člověk žárlit na génia; to je něco tak jedinečného, že my, kdo nejsme géniové, předem víme, že je to pro nás nedosažitelné; ale být s to někomu něco takového závidět, k tomu musí být člověk pořádně malicherný. Skrytý způsob, jak to Malon dělá, na věci

* zdroj světla, ohnisko.

nic nemění. Že *on* je přitom nakonec ten, kdo se blamuje, že všude prozrazuje nedostatek znalostí a kritičnosti, to by mohl jednou velmi nepříjemně pocítit, kdyby bylo časem nutné rozebrat, co obsahuje Malonova povedená „Histoire du Socialisme" „depuis les temps les plus reculés"(!!) a podobné výtvory.

Brousse je patrně nejbeznadějnější zmatkař, jakého jsem kdy viděl. Pustil z anarchismu k vodě anarchii, tj. potírání politické činnosti a voleb, ale naproti tomu si podržel všechny ostatní fráze a zejména taktiku. Tak teď v „Prolétaire" mudruje v rozvleklých, proti Guesdovi (aniž by ho jmenoval) namířených článcích nad neřešitelnou otázkou, jak vytvořit organizaci, která vyloučí možnost diktatury (Guesdovy!!). Že tato absolutní literární a teoretická neschopnost, která se však dokonale vyzná v klikaření, zase může mít vliv, na tom mají společnou vinu Lafargue, Guesde i Malon.

Konečně Guesde. To je z Pařížanů teoreticky daleko nejschopnější hlava a je jeden z mála, kterým absolutně nevadí německý původ nynějšího socialismu. Hinc illae lacrimae.[291] Proto páni z „Prolétaire" rozhlašovali, že je pouhou Marxovou hlásnou troubou, a Malon s Broussem to s lítostivou tváří kolportují dál. Mimo tuto kliku to nikoho nenapadne. Co na tom je, o tom dále. Že je panovačný, to může být docela pravda. Každý z nás je panovačný v tom, že chce, aby jeho názory opanovaly pole. Pokouší-li se o to Guesde přímou a Malon křivolakou cestou, svědčí to o Guesdově charakternosti a o Malonově větší protřelosti, zejména u lidí, jako jsou Pařížané, kteří si nechtějí nechat ani to nejmenší poručit, zato se však s oblibou nechávají vodit za nos. Ostatně jsem v té či oné době musel vyslechnout o každém, kdo měl nějakou cenu, že je panovačný, a já jsem si z toho vyvodil právě tolik, že se proti tomu člověku nedá nic opravdového říci. Guesde má docela jiné chyby. Předně pařížskou pověru, že se musí pořád ohánět revolucí. A za druhé bezmeznou netrpělivost. Je nervově nemocný, myslí si, že už dlouho žít nebude, a tak chce za každou cenu zažít ještě něco pořádného. Z toho a z jeho chorobného rozjitření plyne také přehnaná, v mnoha směrech i zhoubná činorodost za každou cenu.

Vezměte teď k tomu ještě neschopnost Francouzů, zejména Pařížanů, chápat rozdílnost názorů jinak než *osobně* a bude snad

dost jasné, jak to že se ti pánové už při prvních malých úspěších viděli u cíle, že se chtěli dělit o kůži z medvěda, který ještě běhal po lese, a že si kvůli tomu vjeli do vlasů.

Jinak jsou Guesdovy brožury a články to nejlepší, co vyšlo francouzsky, a Guesde je mimoto jeden z nejlepších řečníků v Paříži. A my jsme ho vždycky měli za otevřeného a spolehlivého člověka.

Nyní k nám. My, tj. Marx a já — si s Guesdem ani nedopisujeme. Psali jsme jen tehdy, když k tomu byl určitý věcný podnět. Co píše Lafargue Guesdovi, víme jen všeobecně, a co píše Guesde Lafarguovi, to jsme také zdaleka nečetli všechno. Tam se probírají kdovíjaké plány, o nichž absolutně nic nevíme. Marx, stejně jako já, občas Lafarguovým prostřednictvím Guesdovi něco poradil, ale ten sotvakdy poslechl.

Pravda, Guesde sem přijel, když šlo o vypracování *návrhu* programu francouzské Dělnické strany.[45] A Marx mu zde, v mém pokoji, a za mé a Lafarguovy přítomnosti nadiktoval úvodní část tohoto programu: dělník je svoboden jen tehdy, je-li vlastníkem svých výrobních prostředků — to je možné v individuální nebo kolektivní formě — individuální formu vlastnictví ekonomický vývoj překonává a bude překonávat každým dnem víc — zbývá tedy jedině kolektivní forma vlastnictví atd. Byl to mistrovský kus pádné argumentace, stručný a masám srozumitelný, jen málokdy jsem se setkal s něčím, co by mě svou vybroušenou formulací tak uchvátilo. Pak jsme diskutovali o dalším obsahu programu; leccos jsme doplnili, leccos vyloučili. Ale jak málo byl Guesde hlásnou troubou Marxova učení, je zřejmé z toho, že trval na zařazení svého nesmyslného požadavku minimální mzdy, a protože za to neodpovídáme my, nýbrž Francouzi, ponechali jsme mu nakonec na vůli, aby to udělal po svém, třebaže uznal teoretickou nesmyslnost tohoto bodu.

Brousse byl toho času v Londýně a rád by se byl zúčastnil našeho jednání. Ale Guesde neměl kdy a obával se, nikoli neprávem, že Brousse rozpřede rozvláčné diskuse na anarchistické motivy, kterým sám nerozumí. Proto trval na tom, aby Brousse na poradě nebyl. Byla to jeho věc. Ale Brousse mu to nikdy nezapomněl a od těch dob se datují jeho pikle proti Guesdovi.

Tento program pak Francouzi prodiskutovali a přijali jej s některými opravami, z nichž změny prosazené Malonem nelze rozhodně pokládat za zlepšení.

Pak jsem napsal ještě dva články do „Égalité" čís. II* o „Socialismu pana Bismarcka"[292] a tím, pokud se pamatuji, skončila naše aktivní účast na francouzském hnutí.

Ale ubozí závistivci, kteří sami nic neznamenají a chtěli by být vším, zuří obzvlášť proto, že Marx si svými teoretickými i praktickými zásluhami vybojoval takové postavení, že k němu mají plnou důvěru nejlepší lidé z dělnického hnutí všech zemí. V *rozhodujících chvílích* se k němu obracejí o radu a obyčejně se přesvědčí o tom, že jeho rady jsou nejlepší. Takové postavení má v Německu, ve Francii, v Rusku, nemluvě o menších zemích. Není to tedy Marx, kdo jim vnucuje své názory a tím méně svou vůli, nýbrž oni sami přicházejí k němu. A právě v tom spočívá zvláštní a obrovský význam Marxova vlivu na celé hnutí.

Malon se také chystal přijet, ale chtěl nejdřív prostřednictvím Lafargua dosáhnout, aby ho Marx zvlášť pozval, což se mu ovšem nepodařilo, byli jsme ochotni si s ním promluvit jako s kýmkoli jiným, ale zvát ho! Proč? Komu jsme posílali takové pozvání?

Stejný poměr jako k Francouzům má Marx a v druhé řadě i já také k hnutí v ostatních zemích. Pokud to stojí za to a pokud je k tomu příležitost, jsme s nimi stále ve spojení, ale jakýkoli pokus o ovlivňování lidí proti jejich vůli by nám jen uškodil a připravil nás o dřívější důvěru z dob Internacionály. Na to máme příliš velkou zkušenost in revolutionaribus rebus**.

Jen ještě dvě fakta:

1. Byl to Guesde a s ním Lafargue, kdo v „Égalité" šířili o Malonovi zcela nezaslouženou pověst, takříkajíc legendu, a to pouze proto, že Guesde jako spisovatel si ryze po francouzsku myslel, že nutně musí mít vedle sebe *dělníka*.

2. A příjemce dopisu mě zmocnil, abych Vám sdělil toto: Lissagaray, který předsedal mítinku, kde Malon obvinil lumpa Lulliera, píše: právě když měl mítink začít, požádal Lullier Malona

* Druhá série „Égalité".
** v revolučních věcech.

o krátký rozhovor. Malon odešel, nevracel se, až ho konečně *jeho výbor* šel hledat (Lissagaray byl předsedou výboru i mítinku) a našel ho — při nejdružnějším popíjení a počínajícím přátelském dorozumění s Lullierem, jehož předtím (právem) označil za nejhanebnějšího ze všech lumpů! Kdyby Malon nebyl musel v 9 hodin odjet na kongres do Curychu[293], bylo tu nebezpečí, že dojde ke smíření. A tenhle člověk chce být politik!

Mesova adresa je: J. Mesa, 36 Rue du Bac, Paříž.

Marx o tomto dopise vůbec neví. Leží už 12 dní se zánětem průdušek a všemožnými komplikacemi, ale od neděle už je — při nutné opatrnosti — mimo nebezpečí. Vystál jsem dost strachu. Teď už je to lepší a zítra, 27. října[294], doufám ukážeme světu, že tu jsme ještě v celé kráse. Srdečné pozdravy také Kautskému.

Váš
B. E.

Pokud jde o „Égalité", považuji za nejlepší, aby ti lidé zatím *nezakládali vůbec žádný* nový list, pokud se trochu víc nevyjasní poměry uvnitř strany. Když ovšem chtějí začít, nemůžeme jim my ani nikdo jiný bránit, nedovedu si však představit, jak by se to tentokrát mohlo obejít bez hádky mezi „Égalité" a „Prolétaire". To by ještě nebylo žádné světoborné neštěstí, ale přece jen by to snad byla zbytečná dětská nemoc.

Co se to děje s Kautským — doufám, že se nehodlá přetvořit v úplného malthusovce!

V plném znění otištěno poprvé rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

41

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

[Londýn] 122, Regent's Park Road, N. W.
4. listopadu 1881

Milý starouši,

Tvoje dopisnice o kongresu[295] přišla příliš pozdě, takže jsem Ti nemohl napsat ještě před tím. Od té doby nás tu také nepotkalo nic dobrého. Paní Marxová leží už celé měsíce vážně nemocná a teď dostal také Marx zánět průdušek provázený všelijakými komplikacemi, což v jeho věku a při jeho celkovém zdravotním stavu není žádný žert. Naštěstí Marx už to nejhorší přestál a zatím mu nehrozí nebezpečí, musí však ještě trávit větší část dne na lůžku, protože velmi zeslábl.

Přikládám poštovní bon na čtyři libry št. = 100 fr 80 c, které Ti tentokrát mohu poslat. Doufám, že Ti přijdou vhod, neboť mě sice velmi těší, když se dovídám, že jsi byl s to si aspoň začít budovat vlastní existenci, ale přesto je to teprve začátek a já jen lituji, že jsem sám v poslední době taktak vycházel a nemohl jsem Ti tedy dřív pomoci.

Jsem vždycky rád, když nějaký tzv. světový kongres proběhne bez veřejné blamáže jako tentokrát. Vždycky se tam najdou nejrůznější lidé, z nichž někteří se starají jen o to, aby před veřejností vypadali důležitě, a jsou právě proto schopni každé hlouposti. Nu, tentokrát to dopadlo ještě dobře.

Naši lidé v Německu se při volbách[294] skvěle osvědčili. Prošli v užších volbách ve 23 nebo v 27 obvodech (přesně to nemohu zjistit), přestože se tentokrát dostavili voliči všech ostatních stran

až do posledního muže. A toho se dosáhlo pod tlakem výjimečného zákona a stavu obležení[223], bez tisku, bez shromáždění, bez jakýchkoli veřejných agitačních prostředků a s vědomím, že za to obětuje znovu na tisíc lidí ve straně svou existenci. Je to úplně báječné a vyvolalo to v celé Evropě, zejména ale tady v Anglii, zcela mimořádný dojem. Na tom, kolik míst dostaneme, vůbec nezáleží. Bude jich v každém případě dost, abychom v říšském sněmu řekli, co považujeme za nutné. Ale fakt, že jsme ve velkých městech nejen neztratili půdu, ale naopak získali — to je skvělé, a tak sláva našim hochům v Německu!

Tvůj starý

B. E.

Poprvé otištěno v knize F. Engels, „Vergessene Briefe (Briefe Friedrich Engels' an Johann Philipp Becker)", Berlín 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

42

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu [296]

Londýn 30. listopadu 1881

Milý pane Bernsteine,

mohla-li nějaká vnější událost přispět k tomu, aby se Marx zase trochu postavil na nohy, pak to byly volby.[294] Tak skvěle si dosud nepočínal žádný proletariát. V Anglii po velkém neúspěchu roku 1848[297] propadl proletariát apatii a nakonec se smířil s buržoazním vykořisťováním, vyhradil si jen dílčí boje jednotlivých tradeunionů za vyšší mzdy. Ve Francii po 2. prosinci[298] zmizel proletariát ze scény. V Německu po třech letech neslýchaného pronásledování, nikdy nepovolujícího útlaku, kdy nebylo možné se veřejně organizovat, ba ani domlouvat, jsou tu naši mládenci nejen zase v plné síle, ale dokonce posíleni.[136] A posíleni právě v nejdůležitějším bodě: těžiště hnutí se přeneslo ze saských polovenkovských obvodů do *velkých průmyslových měst.*

Masu našich lidí v Sasku tvoří ruční tkalci, které mechanický stav odsoudil k zániku a kteří se ještě udržují jakž takž při životě hladovou mzdou a vedlejším zaměstnáním (zahradničinou, vyřezáváním hraček atd.). Postavení těchto lidí je ekonomicky reakční, zastupují zanikající stupeň výroby. Přinejmenším nejsou tedy rozenými představiteli revolučního socialismu v takové míře jako dělníci z velkoprůmyslu. Nejsou proto reakční svým charakterem (jako se např. *zde* nakonec staly poslední zbytky ručních tkalců — krystalizační jádro „konzervativních dělníků"), nadlouho však s nimi nelze počítat. Zejména také pro jejich strašlivě bídné postavení, které jim dává daleko menší schopnost odporu, než mají městští dělníci, a pro jejich rozptýlení, které je dovoluje snáze politicky

zotročit než lidi ve velkých městech. Podle fakt uvedených v „Sozialdemokratu“[299] je ve skutečnosti hoden obdivu už jen heroismus, s nímž se tito nešťastníci udrželi ještě v tak velkém počtu.

Ale pravým jádrem velkého národního hnutí nejsou. V důsledku své bídy jsou za určitých okolností — jako v letech 1865—1870 — rychleji přístupni socialistickým názorům než obyvatelé velkoměst. Ale táž bída způsobuje, že jsou také nespolehliví. Kdo se topí, chytá se každého stébla a nemůže čekat, až od břehu odrazí člun, který ho má zachránit. Ten člun je socialistická revoluce, stéblo jsou ochranná cla a státní socialismus. Je příznačné, že tam v našich starých obvodech měli proti nám šanci téměř jen konzervativci. A když tehdy Kayser dokázal provést takový nesmysl při jednání o ochranných clech[300] a ti druzí se neodvážili patřičně proti tomu vystoupit, na čem jiném pak záleželo — jak mi napsal sám Bebel[301] — než na voličích, zejména Kayserových!

Teď je to všechno jiné. Berlín, Hamburk, Vratislav, Lipsko, Drážďany, Mohuč, Offenbach, Barmen, Elberfeld, Solingen, Norimberk, Frankfurt n. M. a Hanau *kromě* Saské Kamenice a krušnohorských obvodů — to je docela jiná opora. Jádrem hnutí se stala třída, která je revoluční svým ekonomickým postavením. Mimoto se hnutí rovnoměrně rozšířilo po celé průmyslové části Německa, z hnutí omezeného na pár místních center *se teprve teď stalo národní* hnutí. A to buržoy nejvíc děsí.

Pokud jde o zvolené,[302] budeme doufat v to nejlepší, i když to pro mne je u jednotlivců velmi těžké. Ale naštěstí by bylo, kdyby se tam nedostal ještě Bebel. Ten jediný je při svém správném taktu schopen udržet v pořádku to množství nových elementů, určitě také vyzbrojených všemožnými novými plánečky, a zabránit blamážím.

Pokud jde o Francouze, bylo by nejlepší nechat teď pány Malona a Brousse na pokoji a počkat si, co dovedou. K tomu však stěží dojde. „Égalité“ vyjde tyto dny; Brousse bude jako dosud potichu pomlouvat, bude v „Prolétaire“ útočit, aniž by koho jmenoval, a ti druzí budou natolik netrpěliví, že mu sednou na lep, první zaútočí s uvedením jmen a pak se bude o nich vykřikovat, že jsou rušitelé míru, sektáři, rozkolníci a uchazeči o diktátorství. Tomu se nezabrání. Ti lidé absolutně nemohou čekat, až se jejich

protivníci sami znemožní, ale musejí jim svou polemikou ještě prodloužit dobu jejich působení. Kdyby byli ponecháni sami sobě, odpravili by se Malon a zejména Brousse za půl roku sami (pravděpodobně navzájem). Takhle to ovšem může trvat déle.

Remešský sjezd[303] byl jako skoro všechny takové sjezdy, dobrý k tomu, aby imponoval vnějšímu světu, ale když si na něj člověk trochu posvítí, je to podvod. Z „federací" zastoupených na sjezdu existují ve skutečnosti jen Středofrancouzská, Severní a Východní; ostatní jsou pouze na papíře. Alžírská federace zvolila za svého delegáta *buržou* Henriho Mareta *(radikální poslanec)* !!, což dokazuje, jaké tam má Malon spojence. Guesde požadoval, aby v národním výboru byly zastoupeny jen *skutečně organizované* federace — bylo to však zamítnuto. To je v oficiální zprávě „Prolétaire" *zfalšováno*, tj. *zamlčeno*.[304] Polovina delegátů sjezdu a národního výboru tudíž nezastupuje *nic* nebo v nejlepším případě představuje hudbu budoucnosti. Spěch, aby byl „Prolétaire", jehož se už Malon i Brousse úplně zmocnili, vyhlášen za orgán strany, pramenil jen ze snahy provést „Égalité", která měla začít vycházet, už předem pěkný kousek. Organizační usnesení jako obvykle vesměs nebyla určována důvody vnitřní účelnosti, ale prospěchářskými zájmy sporných stran.

K charakteristice Malonovy marxofobie budiž dodán fakt, že Malon loni na jaře požádal Lafargua, když byl v Paříži, aby mu pro nové vydání jeho „Histoire du Socialisme" opatřil *předmluvu od Marxe;* Lafargue se mu pochopitelně vysmál a řekl mu, že asi Marxe špatně zná, když si myslí, že je schopen propůjčit se k takovému humbuku.

G. Howell, který jako „dělnický kandidát" ve Staffordu šťastně propadl, je ze zdejších politikářů ex-dělníků rozhodně největší darebák. Byl až donedávna tajemníkem parlamentního výboru tradeunionů (placené místo samozřejmě) a napáchal přitom v pokladně takové škody, že se to jen těžko utajovalo, ale přece jen ho vyšoupli.

O polských záležitostech napíšu tyto dny našemu K. K. von Käsburg*. Zatím ho ode mne srdečně pozdravujte.

* Karlu Kautskému (viz tento svazek, str. 306–310).

Marx je ještě hodně přepadlý, nesmí dosud vycházet z pokoje ani soustavně pracovat, ale očividně se zotavuje. Jeho žena je den ode dne slabší.

Srdečně pozdravuje Váš

B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

43

Marx Jenny Longuetové

do Argenteuil

[Londýn] 7. prosince 1881

Má milá, dobrá Jeničko,

jistě považuješ za přirozené, že mi v této chvíli není do „psaní" a že Ti proto teprve teď posílám těchto pár řádek. Poněvadž ještě vůbec nevycházím ven, stihl mě neúprosný lékařský zákaz účasti na pohřbu. Podrobil jsem se také proto, že drahá zesnulá* ještě den před svou smrtí řekla své ošetřovatelce, když zapomněla na cosi ceremoniálního: „We are no such *external* people!"**

Schorlemmer přijel z vlastního popudu z Manchesteru.

Musím se stále ještě nechat tetovat jódem na prsou, zádech atd., a to při pravidelném opakování způsobuje dost nepříjemné, bolestivé pálení kůže. Tato operace, která se nyní provádí už jen proto, aby se zabránilo recidivě během uzdravování (fakticky je až na trochu kašle už po všem), mi tedy nyní prokazuje velkou službu. Proti duševnímu utrpení existuje jen jeden účinný prostředek, a to je tělesná bolest. Jen postav proti sobě zánik světa na jedné straně a člověka s akutní bolestí zubů na druhé straně!

Jsem teď velice rád, když si vzpomenu, že jsem přes všechny pochybnosti riskoval tu cestu do Paříže! Nejde jen o samu tu dobu, kterou naše nezapomenutelná strávila s Tebou a s dětičkami*** — dobu „sotva" zkalenou obrazem jistého domácího tyrana a kuchyňského Mirabeaua — ale i o to, že celou tuto dobu znovu prožívala v po-

* Marxova žena Jenny.
** „My si nepotrpíme na takové *obřadnosti*!"
*** Jeanem, Henrim, Edgarem a Marcelem Longuetovými.

sledním období své nemoci! V tomto období by ji ani Tvoje přítomnost a přítomnost dětí zcela určitě nebyla dokázala tak rozptýlit, jako když se Vámi mohla zabývat v duchu!

Odpočívá docela blízko místa, kde je pochován náš „Charles"*.

Útěchou mi je to, že se její síla zlomila v pravý čas. Díky zcela neobvyklé poloze nádoru — který byl pohyblivý, mohl se posunovat — dostavily se opravdu charakteristické, nesnesitelné bolesti teprve až v posledních dnech (a i pak je ještě bylo možno tišit vstřikováním morfia, které si doktor záměrně schovával na dobu nejhorší, neboť morfium při delším užívání také ztrácí všechnu účinnost). Jak mi dr. Donkin předpověděl, měl průběh nemoci charakter pozvolného ztrácení se jako při sešlosti věkem. Ani v *posledních hodinách* žádný smrtelný zápas, ale pozvolné usínání; její oči byly plnější, krásnější, zářivější než kdykoli předtím!

Apropos. Engels — který mi jako vždycky stál nejvěrněji po boku — Ti na mé vyzvání poslal jedno číslo „*Irish World*", v němž jakýsi irský biskup *prohlašuje pozemkové vlastnictví* (soukromé) *za neplatné*. To byla *jedna z posledních novinek*, které jsem sdělil *Tvé mamince*, a ta mi na to řekla, že bys to snad mohla uveřejnit v některém francouzském listě pro postrach *francouzským klerikálům*. V každém případě to dokazuje, že tihle pánové umějí pískat na každou notu.

(V „Justice" z 2. prosince 1881 se jakýsi chlapík jménem B. Gendre** snaží pod titulem „Le catholicisme socialiste en Allemagne" uspokojit svůj šovinismus tím, že stejně jako Laveleye vzal vážně *smyšlenou statistiku* našeho přítele R. Meyera (v jeho knize „Der Emancipationskampf des 4. Standes"). Fakt je, že tzv. *katoličtí socialisté* za celou dobu, co existuje německá říše, zvolili *jen jednou* jednoho poslance do říšského sněmu a že tento jediný hned od svého zvolení figuroval pouze jako „příslušník centra"[305]. A na druhé straně, pokud jde o *počet katolických dělnických spolků*, obšťastnil náš R. Meyer *Francii* ještě nepoměrně větší cifrou než Německo.)

Právě jsem dostal „*Justice*" *ze 7. prosince* a našel jsem tam v rubrice „*Gazette du jour*"*** noticku s nekrologem, v níž se mj. říká:

* Syn Charlese a Jenny Longuetových.
** Pseudonym Varvary Nikolajevny Nikitiny.
*** „Kronika dne".

„Snadno lze uhodnout, že se její" (jde o Vaši maminku) „*sňatek* s Karlem Marxem, synem trevírského advokáta*, *neobešel bez potíží*. Bylo nutno překonávat *řadu předsudků, přičemž nejsilnější z nich byl předsudek rasový*. Je známo, že tento vynikající socialista je židovského původu."**

Celá tahle historka je *holý výmysl; nebylo třeba překonávat žádné předsudky*. Myslím, že se nezmýlím, když přičtu tuto literární „ozdůbku" vynalézavému duchu pana Ch. Longueta. Týž pisatel se v jiném čísle „Justice", když psal o zkrácení pracovní doby a o továrním zákonodárství, zmínil o „Lassallovi a Karlu Marxovi", ačkoli ten první nikdy o dané otázce nenapsal a neřekl ani slabiku. Byl bych Longuetovi velmi zavázán, kdyby v tom, co *on* napíše, nikdy neuváděl moje jméno.

Narážku na to, že Tvoje maminka psala příležitostně anonymní příspěvky do novin (fakticky o Irvingovi)[306], považuji za indiskrétní. V době, kdy psala do „*Frankfurter Zeitung*" (nikdy nepsala do „*Journal de Francfort*" — jak „Justice" nazývá tento list —, který je pustě reakční a šosácký), byly tyto noviny („Zeitung") ještě ve víceméně přátelských vztazích k socialistické straně.

Co se týče rodu „*von Westphalen*", není porýnského, ale brunšvického původu. Otec otce Tvé matky*** byl pravá ruka pověstného *vévody Brunšvického* (za „sedmileté války"). Jako takový byl také zahrnován přízní britské vlády a oženil se s blízkou příbuznou Argyllů†. Jeho spisy o válce a politice[307] uveřejnil ministr von Westphalen. Z druhé strany, „po přeslici", pocházela Tvá matka z rodiny drobného *pruského* úředníka†† a narodila se fakticky v Salzwedelu v Braniborsku. To všechno se nemusí vědět, ale když o tom člověk nic neví, nemá si troufat opravovat „*životopisy*" jiných.

A teď, mé děťátko, mi pošli dlouhý popis toho, co vyvádí Johnny a spol. Pořád lituji, že jste nám nenechali Henryho v době, kdy tak dobře prospíval. Je to dítě, které potřebuje, aby se pozor-

* Heinricha Marxe.
** Tento odstavec je v rukopise francouzsky. Zbývající text dopisu je anglický.
*** Christian Heinrich Philipp von Westphalen.
† Jeanie Wishart of Pittarow.
†† Julia Christopha Heubela.

nost celé rodiny soustředila jen a výlučně na ně. Takhle, když si Tvé péče vyžaduje tolik dalších maličkých, je spíš na obtíž.

Mnoho pusinek Tobě a Tvým „človíčkům“

posílá Tvůj milující otec

K. M.

Dost nepříjemně se mě dotklo Meissnerovo sdělení, že je nutné vydat nové, třetí vydání „Kapitálu, díl I“[308]. Přál jsem si skutečně věnovat všechen svůj čas — jakmile budu znovu při síle — výlučně dokončení 2. dílu.

Napiš, prosím, mým jménem pár slov *Reinhardtovi*. Nemohu najít jeho adresu. Byl to maminčin známý.

Poprvé otištěno rusky v časopise „Načalo“, čís. 5, 1899

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny, francouzštiny a angličtiny

44

Marx Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy[309]

Londýn 10. prosince 1881

Milý příteli,

dověděl ses už asi z novin o smrti mé ženy (vydechla naposled 2. prosince). Budeš jistě považovat za přirozené, že mi v prvních dnech po této nanahraditelné ztrátě naprosto nebylo do psaní, ba kromě jejího bratra Edgara von Westphalen v Berlíně jsi Ty *jediný*, komu jsem o tom dosud napsal osobně; ostatní přátele či známé informovala moje nejmladší dcera.

Moje žena Ti zůstala až do posledního okamžiku věrnou přítelkyní a právem hubovala, že strana Tobě a Tvé věrné životní družce* neulehčí boj o existenci, i když jde o tak dlouholetého, neochvějného a heroického bojovníka, jako jsi Ty.

Já sám jsem ještě pacient, ale už se to lepší: zánět pohrudnice se zánětem průdušek mě tak důkladně sebraly, že lékaři jednu chvíli, tj. několik dní, pochybovali, že se z toho dostanu. Měj se dobře, drahý příteli. Pozdrav Tvé ženě.

K. M.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Elisabeth Beckerové.

Jenny Marxová v posledních letech života

45

Marx
Nikolaji Franceviči Danielsonovi

do Petrohradu

Londýn 13. prosince 1881

Milý příteli,

druhého tohoto měsíce mi po dlouhé a trýznivé nemoci zemřela žena. Byl jsem s ní v podzimních měsících — jako její ošetřovatel — nejprve na anglickém pobřeží (Eastbourne)[1] a potom v Argenteuil (asi 20 minut od Paříže)[5] a byly to pro nás oba opravdu šťastné chvíle, když jsme mohli být pohromadě s naší nejstarší dcerou (paní Longuetovou) a jejími 4 malými chlapci* (nejstarší je asi pětiletý), kteří na svém dědečkovi a babičce zrovna viseli.

Bylo ode mne velmi riskantní podniknout tuto cestu do Paříže, když moje drahá žena byla tak zesláblá. Ale v důvěře k mému skvělému příteli dr. Donkinovi jsem se toho odvážil, abych jí připravil toto poslední potěšení!

Poněvadž i moje zdraví bylo bohužel po celou tu dobu více méně otřeseno, dostal jsem ihned — po našem návratu do Londýna — silný zánět průdušek komplikovaný zánětem pohrudnice, takže jsem svou ženu tři z posledních šesti týdnů jejího života neviděl, třebaže jsme leželi ve dvou sousedních pokojích.

Až dosud jsem nemohl vycházet z domu. Mnoho nechybělo, abych „odešel z tohoto slzavého údolí". Lékaři mě chtěli poslat do jižní Francie nebo dokonce do Alžírska.

* Jeanem, Henrim, Edgarem a Marcelem Longuetovými.

Soustrastné dopisy, které jsem dostával ze všech stran, mi byly velkým zdrojem útěchy, protože z nich mluvila (až na jediný *ruský* dopis) upřímná sympatie, uznání a pravé pochopení vzácných kvalit mé drahé ženy.

Můj německý nakladatel* mi píše, že je nutné připravit třetí vydání „Kapitálu". Přichází to ve velmi nevhodné chvíli. Především musím zase dát do pořádku své zdraví, a za druhé chci co nejdřív dokončit 2. díl[308] (i kdyby měl vyjít v zahraničí). Mám teď pro to ještě další důvod: chci jej dokončit, abych do něho mohl vepsat dedikaci své ženě.

Ať tak či onak, chci se svým nakladatelem dohodnout, že pro 3. vydání udělám zatím jen málo změn a doplňků, že však on na druhé straně smí vydat jen 1000 výtisků místo 3000, jak měl původně v úmyslu. Až se těchto 1000 výtisků 3. vydání prodá, předělám knihu tak, jak bych to za jiných okolností udělal nyní.

Zůstávám stále

Váš věrný přítel

*A. Williams***

Poprvé otištěno rusky v časopise „Minuvšije gody", čís. I, 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Otto Meissner.
** Marxovo krycí jméno.

46

Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu

[Londýn] 15. prosince 1881

Milý Sorge,

po zprávách, které Ti od nás přivezl Tvůj syn*, byl jsi zajisté připraven na zprávu o smrti mé drahé, nezapomenutelné životní družky (2. prosince). Já sám jsem ještě nebyl natolik zdráv, abych jí mohl prokázat poslední poctu. Mám skutečně dosud domácí vězení, příští týden mám však odjet do Ventnoru (na ostrově Wight).

Z této poslední nemoci vycházím dvojnásob zničen, morálně ztrátou své ženy, fyzicky tím, že mi zůstalo zbytnění pohrudnice a zvýšená dráždivost průdušek.

Teď bohužel nadobro ztrácím spoustu času léčebnými procedurami, abych znovu získal ztracené zdraví.

Je nutně třeba připravit nové německé vydání „Kapitálu“[308]. Přichází mi to velmi nevhod.

Z Vašeho Henryho George se vyklubává stále větší šarlatán.[239]

Doufám, že Sorge junior šťastně dojel: pozdravuj ho ode mne.

Tvůj
K. Marx

Angličané se poslední dobou začínají víc zabývat „Kapitálem“ atd. Tak v posledním *říjnovém* (nebo listopadovém, nejsem si zcela

* Adolph Sorge.

jist) čísle „*Contemporary*" je článek *Johna Rae* o německém socialismu[310]. (Velmi nedostatečný, plný omylů, ale „fair", jak mi předevčírem řekl jeden z mých anglických přátel.) A proč fair?* Poněvadž John Rae *nepředpokládá*, že po oněch čtyřicet let, co šířím své nebezpečné teorie, sleduji „*špatné*" záměry. „Budiž pochválena jeho velkomyslnost!"** Fair snaha seznámit se aspoň dostatečně s předmětem své kritiky je pisálkům z řad britského šosáctva zřejmě něco naprosto neznámého.

Ještě předtím, počátkem června, vydal jistý *Hyndman* (který se předtím ke mně vetřel) knížečku „*England for all*". Knížečka předstírá, že je psána jako výklad programu „*Demokratické federace*"[252] — nedávno zformované asociace různých anglických a skotských radikálních společností, zpola buržoazních, zpola proletářských. Kapitoly o práci a kapitálu jsou jen doslovné výňatky z „Kapitálu" anebo parafráze jeho textu, ten chlap však ani necituje knihu, ani neuvádí autora, ale pouze aby se kryl, poznamenává na konci předmluvy: „Za myšlenky a většinu materiálu obsaženého v kapitolách II a III jsem zavázán dílu velkého myslitele a originálního spisovatele atd. atd." Mně osobně napsal hloupé omluvné dopisy, v nichž tvrdí např., že „Angličané nemají rádi, když je poučuje cizinec", že „moje jméno je příliš nenáviděno atd."*** Při tom všem jeho knížečka — aspoň potud, pokud vykrádá „Kapitál" — dělá dobrou propagandu, i když ten člověk je „křehká nádoba" a zdaleka neměl ani dost trpělivosti k důkladnému studiu — což je první podmínka, aby se vůbec něčemu naučil. Všichni tihle roztomilí buržoazní pisatelé — pokud nejsou specialisté — hledí z každé nové myšlenky, kterou jim příznivá náhoda přihraje do rukou, *ihned* vytloukat peníze nebo jméno nebo politický kapitál. Ten chlap mi řadu večerů ukrádal čas — snažil se ze mne co nejvíc vytahat, a tak se nejsnazším možným způsobem něčemu přiučit.

Konečně vyšel 1. prosince t. r. v měsíčníku „*Modern Thought*" (pošlu Ti jeden výtisk) článek: „*Leaders of Modern Thought:* Nr. XXIII — *Karl Marx, By Ernest Belfort Bax.*"

* Dále je dopis psán anglicky.
** Tento citát je v rukopise německy.
*** Srov. tento svazek, str. 236–238.

To je první anglická publikace toho druhu, která je prodchnuta opravdovým nadšením pro nové myšlenky a statečně se staví proti britskému šosáctví. To ovšem autorovi nebrání, aby jeho životopisné poznámky o mně nebyly z největší části chybné atd. Ve výkladu mých ekonomických principů a v jeho překladech (tj. v citátech z „Kapitálu") je mnoho nesprávného a zmateného, ale při tom všem uveřejnění tohoto článku, ohlašovaného tučnými písmeny na plakátech vylepených po zdech londýnského Westendu, vyvolalo velkou senzaci. A co bylo pro mne nejdůležitější, dostal jsem toto číslo „Modern Thought" už 30. listopadu, takže to mé drahé ženě ještě v poslední dny jejího života udělalo radost. Víš, jak živě se zajímala o všechny takové záležitosti.

Poprvé otištěno v knize
„Briefe und Auszüge aus Briefen
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,
Friedrich Engels, Karl Marx u. A.
an F. A. Sorge und Andere",
Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny
a angličtiny

47

Marx Jenny Longuetové

do Argenteuil

17. prosince 1881
41, Maitland Park Road
Londýn N. W.

Moje milá holčičko,

Engels právě pomáhá Tussy odvézt drožkou k jedné zasílatelské firmě krabici s vánočními dárky pro naše mrňata. *Helena* chce, abych zvlášť uvedl, že *od ní* je i kabátek pro Harryho i pro Eddyho* a vlněná čepička pro Pa**; dále jsou tam pro Pa „modré šatičky" od *Laury*; já posílám svému milému Johnnymu námořnický obleček. Jeden z posledních dnů svého života se mamulenka*** ještě ohromně nasmála, když jí Laura vyprávěla, jak jsme šli my dva s Johnnym do Paříže a vybrali mu tam obleček, ve kterém vypadal jako nějaký malý bourgeoisgentilhomme†.

Projevy soustrasti, které dostávám zdaleka i zblízka od osob různých národností a povolání atd. atd., jsou plny hlubokého dojetí a ukazují pravdivě,jak si všichni mamulenky vážili, a to v takových, obvykle jen konvenčních dopisech často nebývá. Vysvětluji si to tím, že na ní bylo všechno přirozené a pravdivé, upřímné, že v sobě neměla nic strojeného, a proto se všem zdála tak plná života a jasu; paní Hessová dokonce píše: „Příroda v ní zahubila své vlastní mistrovské dílo, za celý život jsem se nesetkala s tak duchaplnou

* Edgara Longueta.
** Marcela Longueta.
*** Jenny Marxová, v orig. Möhmchen.
† měšťák-šlechtic.

a milou ženou.“ Liebknecht píše, že bez ní by byl v té emigrantské bídě zahynul[311] atd. atd.

Jak mimořádnou odolností ji přes její slabou konstrukci obdařila příroda, je vidět z toho, že k velkému údivu lékařů neměla na sobě proleželá místa, ačkoli byla už tak dlouho upoutána na lůžko; já jsem se při poslední nemoci na několika místech proležel, a to jsem zůstal v posteli jen čtrnáct dnů.

Od té doby, co jsem se pozdravil, je tu velmi špatné počasí, mám tedy pořád domácí vězení; lékař si ale přeje, abych se vypravil příští týden do Ventnoru (na ostrově Wight) a odtud později ještě dál na jih. Tussy pojede se mnou.

Dostaneš o mně článek (odchází odtud stejnou poštou), který vyšel v měsíčníku „Modern Thought“*. Je to poprvé, co se anglická kritika do toho pouští s takovým zápalem. Mamulenku by to bylo taky pobavilo. Tam, kde jsou citáty z německého „textu“ příliš špatné (chci tím říci příliš špatně přeloženy do angličtiny), jsem nechal Tussy vepsat opravy do několika výtisků rezervovaných pro přátele. Na omylech v kapitole „Život“ mi nezáleží.

A teď, má milá holčičko, mi prokážeš nejlepší službu, když budeš dbát o své zdraví! Chtěl bych vedle Tebe prožít ještě nejeden krásný den a splnit se ctí svou úlohu dědečka.

Tisíc polibků Tobě a mrňatům.

Tvůj věrný
Old Nick

Měl bych napsat ještě všelicos o Vivantiové atd., ale myslím, že si to vyhradila Tussy.

Poprvé otištěno rusky v časopise „Načalo“, čís. 5, 1899

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz předcházející dopis.

48

Engels Karlu Kautskému

do Curychu

Londýn 18. prosince 1881

Milý pane Kautsky!

Dostal jsem Váš a Bernsteinův telegram dnes odpoledne ve 3.50 hod. a mohu Vám s radostí sdělit, že Marx se teď už natolik zotavil, že ho bylo možné poslat — zatím — na jihoanglické pobřeží. Odcestuje tam během týdne, a jakmile si zase trochu zvykne na čerstvý vzduch a nebude třeba se bát recidivy, pojede pak asi dál do jižní Evropy a stráví tam nějaký čas.

Nemohl jsem Vám odpovědět telegraficky, protože bych byl musel jít na hlavní poštu, ale jako obvykle byli u nás na obědě Pumps a její muž* a Sam Moore (ti všichni Vás nechají srdečně pozdravovat) a pak přišli ještě další lidé, však to znáte. Telegrafovat ráno by pak sotva mělo nějaký smysl, neboť tento dopis zřejmě dojde stejně brzy (±)**.

O Polácích napíšu teď některý den***, byl tu poslední dobou trochu zmatek.

Tak „Égalité" zase znovu vychází, v 1. čísle jsou články, které skoro vesměs docela zdařile začínají a velice nepovedeně končí.[312] Čís. 2 jsem ještě neměl v ruce.

Srdečný pozdrav Bernsteinovi.

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Percy Rosher.
** víceméně.
*** Viz tento svazek, str. 306–310.

49

Engels Ferdinandu Domelovi Nieuwenhuisovi

do Haagu

122, Regent's Park Road, N. W.
Londýn 29. prosince 1881

Vážený soudruhu,

s potěšením Vám mohu sdělit, že zpráva, podle níž je Marx na smrt nemocen, je holá lež a výmysl.[313] Svou nemoc (zánět pohrudnice a průdušek) už přestál a na radu lékařů odcestoval dnes do Ventnoru (na ostrově Wight); lékaři doufají, že tamější teplé podnebí a suchý vzduch uspíší jeho uzdravení. Váš dopis pošlu za ním.

V hluboké úctě

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v časopise ‚Istorik-marxist", sv. 6 (40), 1934

Podle rukopisu
Přeloženo z holandštiny

50

Engels
Lvu Nikolajeviči Hartmannovi

do Londýna

(Koncept)[314]

[Londýn koncem prosince 1881]

Mám pro Tebe dopis z Ameriky, ale dostal jsem příkaz, že jej mám vydat pouze Tobě osobně. Můžeš si pro něj přijet?

Tvůj

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinénija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z ruštiny

51

Marx Lauře Lafarguové

do Londýna

4. ledna 1882
1, St. Boniface Gardens, Ventnor

Milá Lauřičko,

dnes je první slunný a snesitelný den ve Ventnoru. Bylo prý tu skvělé počasí — do té doby, než jsme přijeli.[26] Od té doby byl každý den ostrý vítr, celé noci řádily větrné bouře a skučela vichřice, ráno byla obloha zatažená, olověná jako v Londýně; bylo tu značně chladněji než v Londýně a k tomu ke všemu, což je nejprotivnější, pořád pršelo. (Vzduch sám byl samozřejmě „čistší" než v Londýně.)

Za těchtookolností bylo přirozené, že se můj kašel, vlastně katar průdušek, spíš zhoršil, než zlepšil. Při tom všem jsem dosáhl už takového pokroku, že v noci alespoň na chvíli usnu sám od sebe, bez opia atd. Ale můj celkový zdravotní stav pořád ještě není takový, abych mohl pracovat. Dnes, kdy pomalu končí první týden našeho pobytu, se zdá, že nastává obrat. Při teplejším počasí je toto místo určitě výborné k zotavení takových rekonvalescentů, jako jsem já.

Moje společnice* (to *čistě jen mezi námi*) skoro vůbec nejí, trpí silnými nervovými tiky; celé dny čte a píše, pokud není na nákupu nutných potravin nebo na krátké procházce; je skoupá na slovo a zřejmě bere pobyt se mnou čistě jako povinnost a připadá si jako mučedník, který se obětuje.

Nedošly ještě žádné novější zprávy od Jenny ohledně vánočního balíku? Nedá mi to pokoj.

* Eleanor Marxová.

Chápeš jistě, moje malá, že Ti odtud, kde jsem dosud měl jen negativní zážitky, nemohu referovat nic pozitivního; leda snad velký objev, že lokální literaturu tady představují troje noviny, že je tu dokonce umělecká škola a vzdělávací spolek, kde se příští pondělí večer bude konat velká přednáška o indických kastách a „řemeslech".

Dnes jsem dostal od Reinhardta z Paříže dopis, opravdu upřímně a s velkým pochopením v něm píše o veliké ztrátě, která nás potkala. Velmi jsem se zasmál spěchu, s jakým buržoazní listy v Německu ohlásily, buď že jsem umřel, nebo aspoň že k tomu nevyhnutelně brzy dojde[313]; už kvůli nim nemohu jinak a musím „člověka, který dal světu vale," zase ukázat v plné síle.

Willard Brown napsal Tussy z New Yorku; pověřil Vaší domácí záležitostí jednoho svého velmi důvěrného a schopného přítele v New Orleansu; ten píše, že na první pohled to vypadá na veliké podvody, že to však musí nejprve blíže prozkoumat, aby dostal do rukou skutečné důkazy.

Jako kuriozitu přikládám pro Paula výstřižek z *finančního komentáře* „*Times*" (29. prosince 1881), který zjevně dali do oběhu pánové Say a Rothschild. (Pozdravuj ode mne Paula a Helenu.)

Adio, moje milá hočičko. Brzy napiš.

Tvůj
Old Nick

Poprvé otištěno ve sborníku „Annali", roč. I, Milán 1958

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

52

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 6. ledna 82

Milý pane Bernsteine,

píšu Vám dnes narychlo, abych Vám objasnil podivné výroky, které se objevily v poslední „Égalité" o „Sozialdemokratu". Guesde ve své dobrodušnosti svěřil totiž vedení německé rubriky listu známému úhlavnímu nepříteli všeho, co je „curyšské",* a ten si ovšem nemohl odpustit, aby tímto způsobem nevyjádřil svou nevoli nad tím, že „Sozialdemokrat" existuje a „Laterne" ne. Prosím Vás, kvůli nám a pro dobro věci, přejděte tuto záležitost mlčky. Bude-li se to opakovat, uděláme tomu ihned přítrž. Zato nás potěšilo, že „Sozialdemokrat" pohotově a rovnou vytkl pánům poslancům jejich zbabělost,[315] a tím vytvořil příležitost k takovému řešení, jakému by se mnozí za Bebelovy nepřítomnosti určitě moc rádi vyhnuli.

Vcelku měli lidé z „Égalité" víc štěstí než rozumu. Malon a Brousse se středně blamovali, když při Joffrinově kandidatuře vyhlásili zeslabený program — proti usnesením remešského sjezdu[303] — a z bodů předložených k diskusi bez rozpaků zamlčeli jeden, který jim byl nepříjemný. („Égalité", čís. 4, str. 7, Paříž). Tím dali „Égalité" právní podklad, což za daných okolností z taktických důvodů bylo nezbytné, — že ne Guesde a spol., ale Malon a spol. jsou ti praví „autoritáři", usilující o diktaturu, a když teď boj propukl otevřeně, mají samozřejmě všechny naše sympatie Guesde a jeho přátelé. Mimoto „Égalité" jako vždycky po obsahové

* Carlu Hirschovi.

stránce neobyčejně vyniká nad „Prolétaire“. Malon a Brousse si znovu počínají jako praví bakuninovci: jiným vytýkají diktátorské choutky, a přitom sami chtějí pod záminkou přísného dodržování „autonomie“ vládnout bez ohledu na stranická usnesení.

Marx je ve Ventnoru na ostrově Wight, píše ale, že je tam velmi špatné počasí,* horší než tady. Jistě se to také brzy změní, ale rozhodně je už teď nebezpečí recidivy skoro úplně zažehnáno. Překotný spěch, s nímž buržoazní tisk rozšířil zprávu, že určitě brzy zemře, udělal Marxovi velmi dobře: „teď teprve musím navzdory těm zatraceným lumpům žít pořádně dlouho“.

Kautsky musí mít ještě pár dní strpení, je tu Schorlemmer, a to se člověk může zabývat nanejvýš troškou přírodovědy; k tomu všemu ještě spousta shánění, které skončí až příští týden. Pak mu napíšu kvůli těm Polákům**, co hrdlo ráčí, jak říká Schorlemmer po darmstadtsku.

Srdečné pozdravy jemu i Vám

od Vašeho

B. Engelse

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa“, kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 47.
** Viz tento svazek, str. 306–310.

53

Engels Emilu Engelsovi

do Engelskirchenu

Londýn 12. ledna 1882

Milý Emile,

konečně po všemožných překážkách a zdržování, mezi něž patří i sváteční hodování a pití, začínám mít aspoň tolik klidu, abych mohl srdečně blahopřát Tobě, Lotce, Elizabetě i jejímu ženichovi*k zásnubám. Když jsem pozdě na podzim 1842 jel s Augustem Erbslöhem do Manchesteru[316] (do té doby jsem ho viděl jenom jednou nebo dvakrát v Barmenu), byl bych si rozhodně nepomyslel, že si jednou jeho syn vezme mou neteř. Tehdy ovšem na ty mladé vůbec ještě nikdo nemyslel. K tomu by bylo možno dělat místné i nemístné poznámky — ale ty si nechám pro sebe, poněvadž beztak snadno napadnou každého, a mimoto mladí svatebčané budou mít víc než dost starostí s přítomností a budoucností, než aby jim zbýval čas na zcela neužitečné glosy o době, kdy ještě nebyli na světě.

Jinak mi asi brzo nezbude než doufat, že se tempo zasnubování a jeho bližších i vzdálenějších následků v rodině přece jen trochu zpomalí; ale ovšem, v tak početné a plodné rodině, jako je naše, se tyto případy množí se čtvercem vzdálenosti od východiska, ležícího víc než 60 let za námi, a proti takovému zákonu přírody nic nepořídíš.

Mně se zatím vede docela dobře, jen na levé ucho jsem skoro hluchý a v zimě mám pravidelně rýmu, ale na to jsem si už dávno zvykl.

* Charlottě a Elizabetě Engelsovým a Carlu Alexandru Erbslöhovi.

Mírná zima rozhodně přispěje k tomu, aby ses zbavil následků zápalu plic nebo je aspoň zmírnil; tady je dnes zase tak teplo, že jsem nemohl unést svrchník, i když trochu mrholilo.

Srdečné pozdravy Vám všem a zejména Lotce a snoubencům.

Tvůj
Bedřich

Rád bych tu také jednou viděl Emila*.

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Emila Engelse ml.

54

Marx Amalii Danielsové

do Kolína nad Rýnem

12. ledna 1882
1, St. Boniface Gardens
Isle of Wight

Milá paní Danielsová,

téhož dne, kdy jsem Vám napsal, našla moje dcera* mezi papíry, které s sebou přivezla z Londýna, ještě jednu mou starší fotografii. Vyexpedoval jsem ji hned do Kolína v přiložené obálce, v níž mi ji „císařský poštovní úřad" poslal zpátky.

Buďte tedy tak hodná a napište mi *přesně svou adresu.* Pošlu Vám pak ten corpus delicti znovu.

Se srdečným pozdravem

Váš hluboce oddaný
K. Marx

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Eleanor Marxová.

55

Marx Petru Lavroviči Lavrovovi

do Paříže

23. ledna 1882
41, Maitland Park Road, Londýn N. W.

Milý příteli,

přikládám pár řádek pro ruské vydání „Komunistického manifestu“[317]; protože se musejí do ruštiny *překládat*, nejsou stylizovány tak, jak by to bylo nutné, kdybychom je uveřejňovali v naší mateřštině.

Jsem teprve několik dní zase v Londýně. Po přestálém zánětu pohrudnice a průdušek mi totiž zůstal chronický katar průdušek a můj lékař* doufal, že jej odstraní, když mě pošle do Ventnoru (ostrov Wight), kde bývá i v zimě teplo. Tentokrát však — byl jsem tam tři týdny — ve Ventnoru panoval úplný nečas, bylo sychravo a valily se šedé mlhy, kdežto v Londýně měli právě tuto dobu skoro letní počasí, ale jakmile jsem se vrátil, nebylo po něm ani památky.

Teď mě chtějí poslat někam na jih, snad do Alžírska. Volba je těžká, poněvadž do Itálie nemohu (v Miláně zatkli jednoho člověka jen pro podobnost jmen); nemohu ani odsud do Gibraltaru parníkem, poněvadž nemám pas, a tam požadují pas i Angličané.

Přes všecko naléhání lékaře i mých nejbližších bych na takovou operaci, při níž člověk ztratí spoustu času, nikdy nepřistoupil, kdyby z toho zatraceného „anglického“ neduhu člověk nehloupl. Kromě toho by recidiva, i kdybych se z ní dostal, stála ještě víc

* Donkin.

času. — Při tom všem chci však napřed zkusit ještě něco tady.*

Posílám Vám jedno číslo „Modern Thought", kde je o mně článek;[318] nemusím Vám připomínat, že autorova životopisná poznámka je skrznaskrz chybná. Moje dcera — Vaše dopisovatelka Eleanor, která se Vám dává poroučet — si dala práci a ve výtisku, který Vám posílám, opravila nesprávné anglické citace z „Kapitálu". Ale ať už pan Bax — je prý to docela mladý člověk — překládá sebehůř, je to určitě první anglický kritik, který se doopravdy zajímá o moderní socialismus. Hned cítíte, že píše upřímně a s hlubokým přesvědčením. Před několika měsíci uveřejnil na totéž téma v „Contemporary Review" článek jistý John Rae[310] — myslím, že přednáší politickou ekonomii na kterési anglické universitě — článek velmi povrchní (i když se snaží citovat z řady mých spisů, které zřejmě ani neviděl), osobuje si právo na nadřazenost, která přímo čiší z každého pravého Brita díky speciální vrozené tupé omezenosti. Přesto se moc snaží blahosklonně připustit, že to dělám z přesvědčení, a ne z prospěchářských důvodů, když skoro 40 let svádím dělnickou třídu na scestí nezdravými doktrínami! Celkem vzato se tu lidé začínají pídit po nějakých vědomostech o socialismu, nihilismu a tak dále. Na jedné straně Irsko a Spojené státy; na druhé straně hrozící zápas mezi pachtýři a landlordy, mezi zemědělskými dělníky a pachtýři, mezi kapitalismem a landlordismem; některé symptomy oživení mezi průmyslovými dělníky, jako např. při posledních doplňovacích volbách do Dolní směnovny, kdy oficiální dělnické kandidáty (zejména renegáta Internacionály, ubožáka Howella[319]), které navrhovali uznávaní vůdci tradeunionů a veřejně je doporučoval „lidový William", pan Gladstone, dělníci s pohrdáním odmítli; zakládání demonstrativně radikálních klubů v Londýně, v nichž jsou většinou dělníci, Angličané a Irové, pohromadě a vystupují rozhodně proti „velké liberální straně", *oficiálnímu* tradeunionismu, lidovému Williamovi atd. atd. — to všechno nutí britského šosáka, aby se právě teď sháněl po nějakých informacích o socialismu. Naneštěstí revue, magazíny, časopisy atd. využívají této „poptávky" jen k tomu, aby „nabídly" publiku žvásty pro-

* Zbytek dopisu je psán anglicky.

dejných, ignorantských a sykofantských pisálků, kteří dostávají penny (nebo možná šilink) za řádek*.

Vychází tu „týdeník" nazvaný „Radical", plný dobrých úmyslů a smělých slov (ta smělost tkví v bezostyšnosti, ne v síle), který se pokouší protrhnout síť britského tisku, ale při tom všem má nevalné výsledky. Chybějí mu zkušení redaktoři. Před několika měsíci mi ti lidé napsali. Byl jsem tehdy se svou drahou ženou v Eastbournu,[1] potom v Paříži[5] atd., takže se mnou dosud nemluvili. Považuji to ve skutečnosti za bezúčelné. Čím víc ten list čtu, tím víc jsem přesvědčen, že mu není pomoci.

Dcera mi připomíná, že je nejvyšší čas ukončit tento dopis, poněvadž za malou chvíli odchází pošta.

Salut.

Karel Marx

Poprvé otištěno rusky
v časopise „Letopisi marxizma",
kn. V, 1928

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny
a angličtiny

* V originále: penny-a-liners (a obdobně: shilling-a-liners), prodejní pisálkové.

56

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 25. ledna 82

Milý pane Bernsteine,

teprve dnes se dostávám k tomu, abych odpověděl na Váš dopis z 12. Marx a jeho nejmladší dcera se vrátili z ostrova Wight[26], oba znamenitě zotavení; Marx zesílil natolik, že se mohl včera se mnou procházet nepřetržitě 2 hodiny. Poněvadž ještě nepracuje, také Lafarguovi často přicházejí před jídlem (tj. v 5 hodin) a na stole se objeví lahve dobrého plzeňského piva, promarním většinou dobu, kdy je denní světlo, a při lampě píšu nerad, protože se mi vždycky přihlásí levé oko, v němž mám už 3 roky chronický zánět spojivek.

Protože jsem právě u Marxe, vyřiďte, prosím, Höchbergovi Marxovým jménem vřelé díky za jeho přátelskou nabídku; Marx však zřejmě nebude mít příležitost, aby jí mohl použít; o jeho cestě na jih je předem jasné jedině to, že *nepojede* na Riviéru a vůbec ne do Itálie, a to prostě z policejních důvodů. Rekonvalescenty je nutno především chránit před policejním šikanováním, a Itálie nám právě v tomto ohledu dává nejmenší záruky — samozřejmě hned po Bismarckově impériu.

Velmi nás zajímaly zprávy o tom, co se děje mezi „vůdci" v Německu.[315] Nikdy jsem se netajil názorem, že masy v Německu jsou mnohem lepší než jejich páni vůdcové, zvláště od té doby, co tisk a agitace udělaly ze strany pro tyto vůdce dojnou krávu, takže mohli sbírat smetanu, dokud jim Bismarck a buržoazie tuto krávu neporazili. Pro tisíce lidí, kteří zůstali náhle bez existenčních pro-

středků, bylo osobním neštěstím, že se přímo neoctli v postavení revolucionářů, tj. ve vyhnanství. Tak by bylo mnoho těch, kteří nyní fňukají, přešlo do Mostova tábora nebo by rozhodně považovalo „Sozialdemokrat" za příliš umírněný.[213] Ale většina jich zůstala v Německu, nic jiného jim také nezbývalo, přišli většinou do značně reakčního prostředí, byli sociálně vyřazeni, stali se existenčně závislí na šosácích a většinou sami načichli šosáctvím. Všechny jejich naděje se brzy upnuly na zrušení zákona proti socialistům. Není divu, že pod vlivem šosáků mezi nimi vznikla — ve skutečnosti falešná — iluze, že je toho možno dosáhnout poddajností. Německo je pro lidi slabé vůle velmi ničemná země. Úzkoprsost a malichernost v občanských i politických poměrech, maloměšťáckost i velkých měst, drobné, ale vytrvalé šikany v boji s policií a byrokracií — to všechno spíše unavuje, než podněcuje k odporu, a tak v těch „velkých jeslích[320] mnozí nakonec zdětinští. Přízemní poměry vytvářejí přízemní názory, takže člověk, který žije v Německu, potřebuje mnoho rozumu a energie, aby byl s to vidět trochu za svůj zúžený obzor, aby neztrácel ze zřetele širokou spojitost světových událostí a nepropadal té samolibé „objektivitě", která nevidí dál než na špičku vlastního nosu, a právě proto je to ta nejomezenější subjektivita, i kdyby ji sdílelo tisíce těchto subjektů.

Ale i když je vznik tohoto směru, který zakrývá nedostatek vlastního úsudku a odolnosti „objektivním" chytračením, přirozený, je nutné proti němu co nejrozhodněji bojovat. A tu jsou samy dělnické masy nejlepší oporou. Jedině ony žijí v Německu za víceméně moderních podmínek, všechny jejich malé i větší strasti jsou způsobeny tlakem *kapitálu*, a zatímco každý jiný boj v Německu, ať sociální či politický, je malicherný, nicotný a točí se kolem patálií, které jsou v jiných zemích už dávno vyřešeny, je boj dělníků jediným velkorysým bojem, jediným, který je na výši doby, jediným, který bojovníky nevysiluje, nýbrž naplňuje stále novou energií. Čím víc korespondentů tedy budete moci najít mezi opravdovými dělníky, ne mezi těmi, kteří se stali „vůdci", tím větší budete mít naději, že se stanete protiváhou vzdychání vůdců.

Tentokrát bylo nevyhnutelné, aby do říšského sněmu přišli všelijací podivní lidé. Tím větší smůla je, že nebyl zvolen Bebel.[302]

On jediný má jasný rozum, politický přehled a dost energie, aby zabránil hloupostem.

Mohli byste nám posílat na týden dva, *až si je sami pročtete*, „Stenografické zprávy" z rozprav, v nichž vystoupí s něčím podstatným naši poslanci? Za vrácení ručím. Novinovými zprávami není vůbec možné se řídit, o tom jsme se už často přesvědčili, a žádného poslance, ani Liebknechta, bychom nepřiměli, aby nám poslal projevy, za které zasluhuje vyhubovat.

31. ledna. Zase jsem byl přerušen. Mj. tu byl malý Hepner, který utíká do Ameriky, s prázdnou kapsou a zlomeným srdcem. Po všech stránkách chudák, autor dobře míněné brožury o exekucích, směnečném právu, židovské otázce a reformě pošty, nudné, nudné, nudné, pořád ten starý židovský kousavý styl, který měl už před 10 lety, ať s tím jde k čertu — div že jsem mu neporadil, aby se dal pokřtít! Dal mi však příležitost, abych se seznámil s novými říšskými soudními zákony.[321] To je teprve něco hnusného. Všechna svinstva pruského zemského zákoníku zkřížená se všemi hanebnostmi Code Napoléon, ale bez jeho dobrých stránek. Soudce může všude volně rozhodovat, není vázán ničím než — disciplinárním zákonem, který mu v politických případech už bude umět napovědět a napovídá jeho „volné uvážení". Soudce se tak — ve veskrze německém prostředí — nutně stává výkonným úředníkem policie a vykonavatelem její vůle. Vypráví se ostatně (ten vtip pochází patrně od Windthorsta), že Leonhardt prohlásil na smrtelném loži: teď jsem se Prušákům pomstil; vytvořil jsem jim soudní řád, na který musejí pojít.

Bürkliovy hypoteční úpisy, které nesou úrok a přitom mají představovat peníze, jsou ještě mnohem starší než plány kardinálního poplety, starohegelovského Poláka Cieszkowského.* Podobné plány na obšťastnění světa se navrhovaly už v době založení Anglické banky. Protože v I. dílu „Kapitálu" se ještě vůbec nemluví o úvěru (až na jednoduchý, dlužní vztah), bylo si tam *možno* povšimnout nanejvýš nejjednodušší formy úvěrových peněz (známka hodnoty atd.) a jen jejich naprosto podřadných peněžních funkcí, ale k úvě-

* Viz tento svazek, str. 52—53.

rovým penězům *nesoucím úrok* se tam ještě vůbec nemohlo přihlížet. Proto má Bürkli pravdu, když říká Schrammovi: všechna tahle místa z „Kapitálu" se nehodí na *moje* zvláštní papírové peníze; a Schramm zase má pravdu, dokazuje-li Bürklimu z „Kapitálu", že nemá o povaze a funkci peněz ani nejmenší představu. A to ještě neukazuje, jak je návrh těchto zvláštních bürkliovských peněz nesmyslný; k tomu je zapotřebí vedle obecného důkazu, že tyto „peníze" nejsou s to plnit nejpodstatnější funkce peněz, ještě zvláštní důkaz, jaké funkce by takový papír skutečně mohl plnit. Zejména říká-li Bürkli: Co je mi do Marxe? Držím se Cieszkowského — a tak celá Schrammova argumentace proti Bürklimu padá. — Štěstí, že se „Sozialdemokrat" do téhle historie nezamíchal. Celý rozruch kolem toho jistě zase sám od sebe utichne.

Že jsou krize jednou z nejmocnějších pák politického převratu, praví se už v „Komunistickém manifestu" a bylo to rozvedeno v „Revue der Neuen Rheinischen Zeitung" až do roku 1848 včetně, ale kromě toho se tam také říkalo, že obnovující se prosperita potom zase revoluce zardousí a zajistí vítězství reakci.[322] Při podrobném důkazu je si nutno všimnout mezikrizí, které mívají částečně lokálnější a částečně speciálnější charakter; takovou mezikrizi, která není koneckonců nic jiného než ryzí burzovní spekulace, prožíváme právě teď; až do roku 1847 tvořily tyto mezikrize pravidelné mezičlánky, takže v mém „Postavení dělnické třídy" se cyklus jeví ještě jako pětiletý.

Ve Francii dělají obě strany hrubé chyby, naposledy se však Malon a Brousse svou netrpělivostí, aby dohnali věc do krize a vytlačili „Égalité" (k čemuž Union Fédérative[323] nemá vůbec právo), octli tak jasně v neprávu, že jim to nic dobrého nevynese. U tak prohnaných intrikánů jako Malon a Brousse by byl podobný nerozum nepochopitelný, kdyby jim nehořela koudel za patama. „Prolétaire" je totiž zřejmě v posledním tažení, a zanikne-li, nebudou mít oni žádný list a ti druzí dva*. Proto se to muselo rozhodnout, dokud ještě měli list, který by ta usnesení hlásal. Sprostoty a úplné výmysly, které teď šíří o Guesdovi a Lafarguovi atd. —

* „L'Égalité" a „Le Citoyen".

především ten Joffrinův článek*, který však nestvořil on, ale Brousse a Malon, odpovídají zcela stylu staré bakuninovské Aliance[43] a probouzejí v nás staré vzpomínky. „Sozialdemokrat" má úplně pravdu, že se do toho vůbec nevměšuje, dokud se celá věc víc nevyjasní, myslím, že to nebude příliš dlouho trvat.

Chtěl jsem ještě napsat Kautskému kvůli těm Polákům[324], ale musím toho už pro dnešek nechat. Srdečně zdraví

Váš
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 54—55.

57

Engels Karlu Kautskému

do Curychu

Londýn 7. února 82

Milý pane Kautsky,

konečně se dostávám k tomu, abych odpověděl na Váš dopis z 8. listopadu.[324]

Jedním ze skutečných úkolů revoluce z roku 48 (a *skutečné*, nikoli iluzorní úkoly revoluce se vždycky řeší v důsledku této revoluce) bylo obrození utlačených a roztříštěných národností ve střední Evropě, pokud byly vůbec schopné života a zejména pokud byly zralé pro samostatnost. Tento úkol vyřešili vykonavatelé závěti revoluce Bonaparte, Cavour a Bismarck pro Itálii, Uhry a Německo, jak to odpovídalo tehdejším poměrům. Zbyly Irsko a Polsko. Irsko tu můžeme nechat stranou, dotýká se poměrů na kontinentě jen velmi nepřímo. Ale Polsko leží uprostřed kontinentu, a snaha zachovat jeho rozdělení je ono pouto, které vždycky znovu svádí dohromady Svatou alianci[325], a proto nás Polsko velmi zajímá.

Pro velký národ je však historicky vyloučeno třeba jen vážně diskutovat o jakýchkoli vnitřních otázkách, dokud mu chybí národní nezávislost. Před rokem 1859 nebylo v Itálii po socialismu ani potuchy, dokonce ani republikáni nebyli početní, třebaže představovali nejenergičtější živel. Teprve po roce 1861 republikánů přibylo a ti nejlepší se později přidali k socialistům.[326] Stejně tomu bylo v Německu. Lassalle se právě chystal vzdát celou věc jako pochybenou, když byl naštěstí zastřelen. Teprve když rok 1866 skutečně rozhodl o velkopruské jednotě Malého Německa[327], nabyla jak lassallovská[328], tak i tzv. eisenašská strana[329] významu, a teprve po roce 1870, kdy se definitivně skoncovalo s bonapartistickými choutkami po vměšování, dostala celá věc náležitý švih. Kdepak by byla naše strana, kdybychom ještě měli starý spolkový sněm[330]!

Stejně to vypadalo v Uhrách. Teprve po roce 1860 byly vtaženy do moderního hnutí — podvod nahoře, socialismus dole.[331]

Internacionální hnutí proletariátu je vůbec možné jedině mezi samostatnými národy. Skrovný republikánský internacionalismus z let 1830—1848 se seskupoval kolem Francie, která měla osvobodit Evropu, *a vystupňoval francouzský šovinismus* tak, že se nám poslání Francie osvobodit svět a tím její právo prvorozeného stát v čele ještě dnes pořád plete pod nohama (jako karikatura u blanquistů, ale také velmi silně např. u Malona a spol.). Také v Internacionále byl pro Francouze tento názor takřka samozřejmostí. Teprve události je — a také mnoho jiných — musely poučit a musejí jim to ještě dnes a denně vštěpovat, že internacionální součinnost je možná pouze mezi *rovnými* a dokonce primus inter pares* je nutný nanejvýš pro bezprostřední akci. Dokud je tedy Polsko rozděleno a porobeno, nemůže se rozvíjet ani silná socialistická strana přímo v zemi, ani opravdový internacionální styk ostatních proletářských stran v Německu atd. *s jinými Poláky než s emigranty.* Každý polský rolník a dělník, který se probouzí z otupělosti a uvědomuje si obecné zájmy, naráží nejprve na fakt národní poroby, a ta se mu všude staví do cesty jako první překážka. Odstranit ji je základní podmínka každého zdravého a svobodného vývoje. Polští socialisté, kteří nekladou na první místo svého programu osvobození země, mi připadají jako němečtí socialisté, kteří by nepožadovali především zrušení zákona proti socialistům[136], tiskovou, spolčovací a shromažďovací svobodu. Aby bylo možné bojovat, je třeba mít napřed půdu, vzduch, světlo a volné ruce. Jinak je všechno jen plané žvanění.

Přitom není důležité, zda je možné obnovit Polsko *před* příští revolucí. Rozhodně není *naším* úkolem, abychom odvraceli Poláky od úsilí vybojovat si životní podmínky svého dalšího vývoje nebo abychom jim namlouvali, že národní nezávislost je z internacionálního hlediska věc zcela podružná, když je naopak základem veškeré internacionální součinnosti. Ostatně roku 1873 byla na obzoru válka mezi Německem a Ruskem, a tedy i pravděpodobnost, že se obnoví v *nějaké* podobě Polsko jako jádro pozdějšího, skutečného Polska.

* první mezi rovnými.

A jestliže páni Rusové brzy nepřestanou se svými panslavistickými intrikami a štvaním v Hercegovině[332], mohou se zaplést do války, která jim, Rakousku i Bismarckovi, přeroste přes hlavu. Na tom, aby v Hercegovině vznikaly vážné problémy, má zájem jen ruská panslavistická strana a car, vždyť bosenská zbojnická holota zajímá svět stejně málo jako hloupí rakouští ministři a byrokrati, kteří tam teď řádí. Není vůbec vyloučeno, že by nezávislé Malopolsko mohlo být obnoveno i *bez* povstání, čistě v důsledku evropských kolizí; právě tak jako nevzniklo pruské Malé Německo, které si vymysleli buržoové, jejich vysněnou revoluční či parlamentní cestou, ale bylo vybojováno válkami.

Jsem tedy toho názoru, že *dva* národy v Evropě mají nejen právo, ale i povinnost být nacionální, dříve než budou internacionální: Irové a Poláci. Jsou totiž internacionální v nejlepším slova smyslu, právě když jsou opravdu nacionální. Poláci to ve všech krizích pochopili a dokázali to na všech revolučních bojištích. Vezměte jim vyhlídku na obnovení Polska, namluvte jim, že jim nové Polsko tak jako tak spadne co nejdříve samo do klína, a bude konec jejich zájmu o evropskou revoluci.

Zvláště my nemáme vůbec důvod, abychom se stavěli Polákům do cesty při jejich nevyhnutelném úsilí o nezávislost. Za prvé vynalezli a použili v roce 1863 způsob vedení boje, který teď Rusové s takovým úspěchem napodobují (viz „Berlin und St. Petersburg", příloha 2)[333]; a za druhé byli v Pařížské komuně jedinými spolehlivými a schopnými vojevůdci.[334]

Kdo jsou vůbec ti lidé, kteří jsou odpůrci polských národních snah? Za prvé evropští buržoové, u nichž Polsko od dob povstání z roku 1846[335] a v důsledku svých socialistických tendencí ztratilo všechen kredit, za druhé ruští panslavisté a jimi ovlivnění lidé jako Proudhon, který to viděl Gercenovýma očima. Z Rusů, i z těch nejlepších, se však až dodnes málokteří dovedli oprostit od panslavistických tendencí a vzpomínek: panslavistické poslání Ruska považují za stejně nesporné jako Francouzi vrozenou revoluční iniciativu Francie. Ve skutečnosti je však panslavismus světovládný podvod kryjící se pláštíkem neexistující *slovanské* národnosti a je nejhorším nepřítelem nás i Rusů. Ten podvod splaskne jednou sám

jako bublina, ale do té doby nám může působit velké nepříjemnosti. V této chvíli se připravuje panslavistická válka jako poslední záchrana ruského carismu a ruské reakce: zda k ní dojde, je velmi sporné, ale stane-li se to, pak je jisté jenom to: revoluční vývoj, který tak skvěle probíhá v Německu, Rakousku i v samém Rusku, bude úplně rozrušen a zatlačen do jiných kolejí, těžko vědět jakých. V nejlepším případě přitom ztratíme 3—10 let, a nejpravděpodobnějším výsledkem pak bude kratičké obnovení konstituční „nové éry"[336] v Německu a možná i v Rusku, Malopolsko pod německou hegemonií, odvetná válka s Francií, nové rozeštvávání národů a konečně nová Svatá aliance. Panslavismus je tedy nyní víc než kdy jindy náš úhlavní nepřítel, přestože stojí nad hrobem, anebo spíš právě proto. Neboť Katkovové, Aksakovové, Ignaťjevové a spol. vědí, že jakmile bude svržen carismus a na scénu vstoupí ruský lid, bude s jejich říší navěky konec. Proto ten válečný zápal ve chvíli, kdy státní pokladna zeje prázdnotou a kdy žádný bankéř nepůjčí ruské vládě ani haléř.

A to je důvod, proč všichni panslavisté tak smrtelně nenávidí Poláky: jsou to jediní *anti*panslavističtí Slované, tedy zrádci svaté věci Slovanstva a musejí být násilím začleněni do velkoslovanské carské říše, jejímž budoucím hlavním městem bude Cařihrad, tj. Konstantinopol.

Mohl byste se mne teď zeptat, zda tedy nemám vůbec žádné sympatie pro malé slovanské národy a trosky národů, odtržené od sebe třemi klíny vraženými do Slovanstva: německým, maďarským a tureckým? Opravdu, mám jich zatraceně málo. Česko-slovenskému volání o pomoc:

Bože! ... Ach nikdo není na zemi
Kdo by Slávům (sic) spravedlivost činil? [337]

se dostává odpovědi z Petrohradu, a celé české národní hnutí tíhne k tomu, že jim má spravedlivost činiti car*; Tak je tomu i s ostatními — se Srby, Bulhary, Slovinci a haličskými Rusíny (aspoň z části). My však tyto cíle hájit nemůžeme. Teprve až se po zhroucení carismu národní snahy těchto trpasličích národů očistí od příměsi

* Slova „spravedlivost činiti" jsou v Engelsově rukopise česky.

panslavistických světovládných tendencí, teprve pak jim můžeme dopřát volnost, a jsem si jist, že pro většinu rakousko-uherských Slovanů postačí šest měsíců nezávislosti, aby je to přimělo prosit o přijetí zpět. Ale rozhodně nepřiznáme těmto nárůdkům právo, které si teď osobují v Srbsku, Bulharsku a Východní Rumélii: zabránit výstavbě evropské železniční sítě až po Cařihrad.

Pokud jde o neshodu mezi Poláky ve Švýcarsku, jsou to emigrantské různice, které mají zřídkakdy nějaký význam, nejmenší pak u emigrace, která za 3 roky oslaví své sté jubileum a u níž při touze všech emigrantů něco dělat nebo aspoň plánovat vznikal plán za plánem a jedna zdánlivě nová teorie stíhala druhou. Že však my nesdílíme názor lidí z „Równości", vyplývá ze všeho, co jsem tu už uvedl, a také jsme jim to řekli v dopise k oslavě padesátého výročí 29. listopadu 1830, který byl přečten na mítinku v Ženevě*. Najdete jej otištěn (polsky) ve zprávě o mítinku (Sprawozdanie, etc. — Biblijoteka „Równości": čís. 1, Ženeva 1881), str. 30 an. Lidem z „Równości", jak se zdá, zaimponovaly radikálně znějící fráze ženevských Rusů a chtějí teď také dokázat, že výtka nacionálního šovinismu se na ně nevztahuje. Toto poblouzení vyvolané čistě lokálními a přechodnými příčinami pomine, aniž by mělo příliš velký vliv na Polsko samo, a nestojí za to, aby se podrobně vyvracelo.

A jak se nakonec Poláci porovnají s Litevci, Bělorusy a Malorusy ze starého Polska a právě tak s Němci o hranicích, do toho nám zatím nic není.

Jak málo jsou ostatně dělníci i v údajně „utlačovaných" zemích nakaženi panslavistickými choutkami profesorů a buržoů, to dokazuje skvělá shoda mezi německými a českými dělníky v Čechách.[338]

Teď však už dost. Srdečný pozdrav od

Vašeho

B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* „Ženevskému mítinku k uctění 50. výročí polské revoluce z roku 1830".

58

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

Londýn 10. února 1882

Milý starouši,

vůbec jsme nevěděli, žes byl tak nebezpečně nemocen, věděli jsme jen, žes měl v obličeji růži, a to je nemoc s celkem lehkým průběhem. Kdybych býval tušil, jak to s Tebou vypadá, byl bych Ti ihned uvolnil nějaké peníze, i když já sám jsem tehdy vycházel taktak a požadavky se na mne hrnuly ze všech stran. Ale pořád ještě není pozdě, a tak jsem Ti poslal poštovním bonem čtyři libry št. = 100 franků 80 centimů, na něž Ti snad už došlo avízo; stala se tu nějaká formální chyba, a tak Ti mohu napsat až dnes.

Mezi námi řečeno, dá se nazvat skoro štěstím, že byl Marx v posledních měsících života své ženy hodně zaměstnán svou vlastní nemocí a neměl tolik času přemýšlet o blížící se ztrátě, která ho nakonec skutečně postihla. I když jsme už víc než půl roku zcela bezpečně věděli, jak to vypadá, byla to pro něho ukrutně tvrdá rána. Marx včera odcestoval do jižní Francie[54], kam pojede potom, rozhodne se definitivně asi až v Paříži. Rozhodně ne nejprve do Itálie*, na počátku rekonvalescence je nutné, aby se vyhnul i *možnosti*, že bude šikanován policií.

Tvůj návrh[339] jsme promysleli a došli k závěru, že ještě nenadešel pravý čas, aby se uskutečnil, ale že se blíží. Za prvé by nová, formálně reorganizovaná Internacionála vyvolala nové pronásledování v Německu, Rakousku, Uhrách, Itálii a Španělsku, a na-

* Srov. také tento svazek, str. 301.

konec by nás postavila před volbu: buď od té věci upustit, nebo pracovat *tajně*. Druhá možnost by byla holé neštěstí, protože mnoho našich lidí si libuje v konspiraci a pučích a bylo by téměř nemožné zabránit, aby do organizace nepronikli špiclové. Ani ve Francii by nebylo vyloučeno, že se opět použije zákona proti Internacionále[340], který nebyl dosud odvolán. — Za druhé nelze při nynějších sporech mezi „Égalité" a „Prolétaire"* s Francouzi počítat, bylo by nutno vyslovit se pro tu neb onu stranu, a to má také své stinné stránky. Osobně jsem na straně „Égalité", ale přesto se *nyní* chráníme vyslovit se pro ni veřejně, protože přes naše varování tam dělají jeden taktický kopanec za druhým. Za třetí je to nyní s Angličany těžší než kdykoli předtím. Pět měsíců jsem se pokoušel prostřednictvím „Labour Standard", kde jsem uveřejňoval své úvodníky[15], šířit naše myšlenky, při čemž jsem vycházel ze starého chartistického hnutí, abych se přesvědčil, zda to bude mít ohlas. Absolutně žádný, a poněvadž se redaktor**, dobrák člověk, ale úplný slaboch, nakonec také polekal kontinentálního kacířství, v mých příspěvcích, které jsem listu posílal, nechal jsem toho.***

Byla by tedy možná jen taková Internacionála, která by se kromě Belgie omezovala *pouze na emigraci*, neboť ani se Švýcary by nebylo možno počítat, s výjimkou Ženevy a okolí — viz „Arbeiterstimme" a Bürkliho.† Sotva by mělo smysl zakládat ryze emigrantskou společnost, neboť ani Holanďané, Portugalci, Dánové nás moc nevytrhnou, a pokud jde o Srby a Rumuny, čím méně s nimi budeme mít co dělat, tím lépe.

Naproti tomu Internacionála ve skutečnosti *existuje* dále. Spojení revolučních dělníků všech zemí, pokud může být účinné, tady vlastně je. Každé socialistické noviny jsou mezinárodním centrem. Z Ženevy, Curychu, Londýna, Paříže, Bruselu, Milána se rozbíhají a proplétají nitky všemi směry, a já opravdu nevím, zda by seskupení těchto malých středisek okolo jednoho velkého hlavního centra mohlo v této chvíli nějak hnutí posílit — bylo by patrně víc třenic. Ale

* Srov. tento svazek, str. 304—305.
** George Shipton.
*** Viz tento svazek, str. 246—247.
† Viz tento svazek, str. 52—53.

až přijde čas, kdy půjde o to sjednotit síly, stane se to v okamžiku a bez dlouhých příprav. Jména vůdců každé země jsou ve všech ostatních zemích známá a všemi podepsané a podporované veřejné vystoupení by vyvolalo ohromný, mnohem větší dojem než většinou neznámá jména členů staré generální rady. Právě proto je nutno odložit takové vystoupení až do chvíle, kdy bude moci sehrát rozhodující úlohu, tj. až si to vyžádají události v Evropě. Jinak se tím zmaří účinek pro budoucnost a bude to výstřel do vzduchu. Takové události se připravují v Rusku, kde nastoupí do boje předvoj revoluce. Podle našeho názoru je nezbytné vyčkat této chvíle, jakož i nevyhnutelného ohlasu, který to vyvolá v Německu, a pak nastane i okamžik velkého veřejného vystoupení a založení *oficiální* skutečné Internacionály, která už nemůže být propagandistickou společností, nýbrž jedině společností k akci. Proto rozhodně myslíme, že nelze oslabovat náš znamenitý bojový prostředek tím, že promarníme a otupíme jeho sílu v poměrně klidné době, už v předvečer revoluce.

Věřím, že nám dáš za pravdu, až si to promyslíš. A zatím Ti oba přejeme, aby ses co nejdříve a nadobro uzdravil, a doufám, že dostaneme brzy Tvou zprávu, že jsi zase chlapík.

Tvůj starý přítel

B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, „Vergessene Briefe (Briefe Friedrich Engels' an Johann Philipp Becker)", Berlín 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

59

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna[341]

Milý pane Lavrove,

je mi nesmírně líto, že jsem Vás dnes odpoledne nezastihl — ale jestliže, jak doufám, dostanete tenhle lístek ještě dnes večer, rád bych Vás poprosil, abyste mě zítra v neděli večer mezi sedmou a osmou laskavě navštívil, najdete tu přátele. Všichni budeme mít velkou radost, když Vás uvidíme.

Váš oddaný

B. Engels

122, Regent's Park Road, [Londýn] 18. února 82

Poprvé otištěno rusky v časopise „Letopisi marxizma", kn. V, 1928

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

60

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu [289]

Londýn 22. února 1882

Milý pane Bernsteine,

odpovídám na Váš dopis hned, 1. poněvadž otázka panslavismu je stále ožehavější a 2. poněvadž teď, když Marx odjel[54], musím se zase pustit vážně do práce a nebudu už mít čas na tak dlouhé výklady.

Vracím Vám „Stenografické zprávy"*. Srdečný dík. Je to většinou trochu nevýrazné, ale jsem spokojen i s tím, jen když nedochází k žádné skutečné blamáži a nepopírají se základní principy. Budete-li mi je i nadále občas posílat, budu Vám vděčný. Měl jsem velkou radost, že se napravily dřívější ošklivé kopance v saském zemském sněmu. Myslím, že „Sozialdemokrat" může být s úspěchem svého vystoupení docela spokojen. Pro Blose to musela být hořká pilulka, když podepisoval prohlášení.[315] Velmi mě potěšilo, že počet předplatitelů překročil 4000 a že navzdory policii atd. je list v Německu pravidelně rozšiřován. Je to u *zakázaného* německého listu *nevídaný* úspěch. Před rokem 1848 se tam noviny dostávaly mnohem snadněji, poněvadž je podporovala buržoazie a knihkupci, ale předplatné nikdy nedocházelo. Tady ale dělníci *platí*, a to dokazuje jak jejich disciplinovanost, tak fakt, že jsou tělem i duší oddáni hnutí. Nemám o naše německé chlapce vůbec strach, půjde-li do tuhého. V každé zkoušce skvěle obstojí. A šosácky si nepočínají *oni*, ale jen páni vůdcové, kteří jsou od začátku popostrkáváni masami, místo aby oni sami masy postrkovali.

* Viz tento svazek, str. 303.

Že Vás můj dopis[342] neobrátil, poněvadž jste už měl sympatie pro „utlačované" Jihoslovany, je zcela pochopitelné. Původně jsme my všichni, kdo jsme teprve prošli liberalismem nebo radikalismem, převzali tyto sympatie pro všechny „utlačované" národnosti a vím, kolik času a studia mě to stálo, než jsem se jich pak ale také důkladně zbavil.

Teď ale prosím, aby se mi nepřipisovaly názory, které jsem nikdy nevyslovil. Vůbec se nestarám o rakouské oficiální argumenty, které po léta hlásá augsburská „Allgemeine Zeitung". Pokud byly správné, zastaraly, a co nezastaralo, je nesprávné. Nemám nejmenší důvod, abych se rozčiloval nad odstředivým hnutím v Rakousku. „Hráz proti Rusku" se stane zbytečnou ve chvíli, kdy v Rusku vypukne revoluce, tj. kdy se sejde jakýkoli zastupitelský sbor. Od té chvíle bude Rusko zaměstnáno svými vnitřními záležitostmi, panslavismus se rozpadne vniveč, říše se začne rozpadat. Panslavismus je pouze umělý produkt „vzdělaných vrstev", měst a universit, armády a úředníků, venkov o něm neví nic a také venkovská šlechta je v takové tísni, že proklíná každou válku. Rakousko *bylo* v letech 1815—1859 skutečně hrází proti Rusku, přestože jeho politika byla zbabělá a hloupá. Kdyby teď, v předvečer revoluce v Rusku, dostalo Rakousko ještě jednou příležitost, aby si zahrálo na „hráz", znamenalo by to poskytnout mu novou lhůtu k životu, dát mu nové historické opravnění k existenci a oddálit rozpad, který je jistě nemine. A tím, že Rakousko pouští Slovany k vládě, samo s opravdu dějinnou ironií říká, že jeho jediné dosavadní právo na existenci zaniklo. Válka s Ruskem by ostatně skoncovala s vládou Slovanů v Rakousku během 24 hodin.

Říkáte, že panslavismus bude šach mat, jakmile slovanské národy (vždy s výjimkou Poláků!) nebudou už mít důvod, aby spatřovaly v Rusku svého jediného osvoboditele. To se snadno řekne a zní to věrohodně. Ale za prvé nebezpečí panslavismu, pokud existuje, není na periférii, nýbrž v centru, není na Balkáně, nýbrž v 80 miliónech otroků, z nichž carismus čerpá svou armádu a finance. Zde je tedy třeba nasadit páku a zde je také nasazena. Má ji válka zase vyvrátit?

Za druhé nechci rozebírat, jak došlo k tomu, že malé slovanské

národy vidí svého jediného osvoboditele v carovi. Zkrátka, je tomu tak, my to nezměníme, a bude tomu tak, dokud carismus nebude svržen; bude-li válka, postaví se všechny tyto zajímavé nárůdky po bok carismu, nepřítele celého buržoazně vyspělého Západu. Dokud potrvá tento stav, nemohu se zajímat o jejich *bezprostřední*, okamžité osvobození, zůstávají všechny našimi přímými nepřáteli stejně jako car, jejich spojenec a ochránce.

Musíme spolupracovat na osvobození západoevropského proletariátu a tomuto cíli podřizovat všechno ostatní. A ať jsou balkánští Slované atd. sebezajímavější, jakmile jejich touha po osvobození koliduje se zájmem proletariátu, mohou mi být ukradeni. Alsasané jsou také utlačováni, a budu rád, až se jich zase zbavíme. Jestliže však v předvečer zjevně se blížící revoluce provokují válku mezi Francií a Německem, jestliže zase chtějí oba národy rozeštvávat a tím oddálit revoluci, pravím: Zadržte! Můžete mít právě tolik trpělivosti jako evropský proletariát. Jestliže se on osvobodí, budete svobodni i vy, ale do té doby nestrpíme, abyste se bojujícímu proletariátu pletli do cesty. Stejně je tomu se Slovany. Vítězství proletariátu je osvobodí doopravdy a nezvratně, ne zdánlivě a dočasně jako car. Proto ti, kteří dosud nejen nic nevykonali pro Evropu a její rozvoj, ale naopak jsou brzdou tohoto rozvoje, musí mít nejméně tolik trpělivosti jako naši proletáři. Pro několik Hercegovců rozpoutat světovou válku, která by stála tisíckrát víc lidských životů, než má celá Hercegovina obyvatel — tak si politiku proletariátu nepředstavuji.

A jak car „osvobozuje"? Zeptejte se maloruských rolníků, které Kateřina také napřed osvobodila od „polského útlaku" (záminka: náboženství), aby je potom prostě anektovala. Neboť k čemu směřuje celý ten rusko-panslavistický podvod? K dobytí Cařihradu, nic víc. Jen to by mocně zapůsobilo na náboženské tradice ruského rolníka, jen to by jej nadchlo pro obranu svatého Cařihradu a poskytlo carismu novou lhůtu k životu. A až budou Rusové v Cařihradě, pak sbohem, bulharská a srbská nezávislosti a svobodo — bratříčci (bratanki) by brzy poznali, oč lépe jim bylo za Turků. Jen s nesmírnou dávkou naivity mohou tito bratanki věřit, že car usiluje o jejich, a ne o vlastní prospěch.

Říkáte, že Velké Srbsko je stejně účinnou hrází proti Rusku jako Rakousko. Řekl jsem už, že na celou teorii „hrází" nedám nic od té doby, kdy v Rusku zmohutnělo revoluční hnutí. Rovněž jsem řekl, že se těším na rozpad Rakouska. Tu však narážíme na *kvalitu* těchto národků, kterou musíme při svých sympatiích přece také brát v úvahu.

Za dvě až čtyři generace a po všeobecných evropských převratech je existence Velkého Srbska jistě možná. Za dnešní úrovně vzdělání jeho lidu — právě tak jistě není.

1. Podle náboženského vyznání se Srbové dělí do 3 skupin (čísla jsou ze Šafaříkova „Slovanského národopisu"* a platí pro rok 1849): řeckého vyznání 2 880 000, katolíků, včetně tzv. Chorvatů, kteří však mluví srbsky, 2 664 000, bez Chorvatů 1 884 000. Mohamedánů je 550 000. U těchto lidí je však náboženství přednější než národnost a každé vyznání *chce* panovat. Dokud tu nedojde k nějakému pokroku ve vzdělání, který umožní aspoň snášenlivost, bude Velké Srbsko znamenat jedině občanskou válku. Viz přiložený „*Standard*".

2. Země má 3 politická centra: Bělehrad, Černou Horu, Záhřeb. Ani Chorvati, ani Černohorci se nechtějí podrobit panství Bělehradu. Naopak, Černohorci a jejich přátelé, přírodní národky Krivošije a Hercegoviny, budou hájit svou „nezávislost" proti Bělehradu a kterékoli ústřední vládě, srbské nebo nesrbské, stejně jako proti Turkům a Rakušanům. Tato nezávislost spočívá v tom, že proto, aby dokázali svou nenávist k utlačovatelům, olupují své vlastní „utlačené" srbské krajany o dobytek a jiné cenné movitosti, jak to dělají už 1000 let, a kdo napadá toto jejich právo na lup, napadá jejich nezávislost. Mohu odpovědně prohlásit, že považuji existenci takových přírodních národků uprostřed Evropy za anachronismus. A i kdyby ti lidičky byli tak vyspělí jako skotští horalé, oslavovaní Walterem Scottem, kteří byli také zatvrzelí zloději dobytka, mohli bychom přesto odsuzovat nejvýš *způsob*, jak s nimi dnešní společnost nakládá. Kdybychom byli u kormidla my, museli bychom *i my* skoncovat s tím, že si ti chlapi podle zděděné tradice

* Název knihy napsal Engels česky.

počínají à la Rinaldo Rinaldini nebo Schinderhannes. A velkosrbská vláda by to musela udělat také tak. Tedy i zde by Velké Srbsko znamenalo obnovení boje, který Hercegovci vedou teď, totiž občanskou válku se všemi horaly z Černé Hory, Kotoru a Hercegoviny.

Když se tedy podíváme zblízka, nevypadá otázka Velkého Srbska zdaleka tak jednoduše a samozřejmě, jak nám chtějí namluvit panslavisté a liberálové à la Rasch.

Mějte si ostatně k těm přírodním nárůdkům sympatie jaké chcete, vždyť beztak mají své určité poetické kouzlo a ještě tvoří i lidové písně úplně ve stylu starosrbských (a ty jsou velmi krásné), na doklad toho Vám dokonce pošlu i článek ze „Standard". Ale jsou a zůstanou přisluhovači carismu, a poetické sympatie do politiky nepatří. A když je nebezpečí, že z povstání těchto chlapíků vzplane světová válka, která nám zkazí celou naši revoluční situaci, pak musejí oni i se svým právem na loupení dobytka být bez milosti obětováni zájmům evropského proletariátu.

Velké Srbsko by ostatně bylo, pokud by vůbec vzniklo, jen zvětšeným Srbským knížectvím. A co udělalo to? Zavedlo podle rakouského vzoru byrokracii složenou z Bělehraďanů a jiných měšťanů vystudovaných na Západě, hlavně ve Vídni, přičemž tito lidé nevědí naprosto nic o společném vlastnictví půdy u rolníků, tvoří podle rakouského vzoru zákony, které se na jejich poměry hodí jako pěst na oko, takže jsou rolníci masově zbídačováni a vyvlastňováni, zatímco za tureckých dob měli *úplnou samosprávu*, bohatli a platili daleko méně daní.

Bulhaři se sami nejlépe vylíčili ve svých lidových písních, které nedávno sebral jeden Francouz a vydal je v Paříži.[343] Velikou úlohu tam hraje oheň. Hoří dům a uhoří v něm mladá žena, poněvadž její muž místo ní raději zachrání svou černou klisnu. Jindy zase zachrání mladá žena svůj šperk a nechá kvůli němu uhořet své dítě. Když někdo výjimečně vykoná nějaký ušlechtilý, statečný čin, pak jedině *Turek*. Najde se ještě někde na světě takový mizerný národ?

Mimochodem, když se podíváte na nějakou obstojnou národnostní mapu toho území (např. na Šafaříkovu ve zmíněné knize nebo na Kiepertovu mapu Rakouska a dolního Podunají z roku 1867),

přesvědčíte se, že to s osvobozením těchto balkánských Slovanů přece jen není tak jednoduché a že s výjimkou srbského území je to celé prostoupeno tureckými koloniemi a orámováno řeckým pobřežím, nemluvě ani o tom, že Soluň je město španělských Židů. Dobráci Bulhaři se teď v Bulharsku a Východní Rumélii ovšem s Turky rychle vypořádávají, pobíjejí je, vyhánějí a zapalují jim střechu nad hlavou. Kdyby si byli Turci počínali stejně a neponechali jim větší samosprávu a menší daně, než mají teď, byla by celá bulharská otázka už sprovozena ze světa.

Pokud jde o válku, zdá se mi, že to přece jen berete příliš na lehkou váhu. Dojde-li k válce, zařídí to Bismarck snadno tak, aby Rusko vypadalo jako útočník: on může čekat, ruští panslavisté *ne*. Jakmile však bude Německo a Rakousko zaměstnáno na Východě, musel by člověk špatně znát Francouze a zejména Pařížany, aby nepředpokládal, že hned začne šovinistický revanšistický pokřik, před nímž určitě mírumilovná většina lidu bude muset zmlknout a který způsobí, že tu bude jako útočník stát i Francie; šovinismus, který pak zavládne, začne ovšem velmi brzy požadovat levý břeh Rýna. Zdá se mi samozřejmé, že to zároveň bude pro Německo boj o existenci a že tudíž i tam nabude plně vrchu patriotický šovinismus. V tomto směru tedy nemáme žádné vyhlídky. Jakmile však bude válka v proudu, bude výsledek takového evropského zápasu, prvního od let 1813—1815, zcela nevypočitatelný, a já bych si za žádnou cenu nepřál, aby propukl. Dojde-li k němu, pak se ovšem nedá nic dělat.

Teď však o druhé stránce. V Německu je situace, která stále rychleji spěje k revoluci a zakrátko musí naši stranu dostat do popředí. My sami nemusíme pro to dělat vůbec nic, jen nechat své protivníky, aby pracovali za nás. Přitom je před námi nová éra s novým liberalizujícím, nanejvýš nerozhodným a kolísavým císařem[344], který je jako stvořený pro roli Ludvíka XVI. Co nám chybí, je jedině včasný náraz zvenčí. K němu nám pomůže situace v Rusku, kde už to je otázka několika měsíců, kdy vypukne revoluce. Naši lidé v Rusku fakticky zajali cara[345], dezorganizovali vládu, otřásli lidovými tradicemi. Ke zhroucení musí dojít co nejdřív i bez nového velkého úderu a potáhne se dlouho jako v letech 1789 až

1794; poskytne tedy dost a dost času k zpětnému odrazu na Západ a zejména na Německo, takže hnutí bude pozvolna narůstat, ne jako roku 1848, kdy už 20. března byla reakce v celé Evropě zase v chodu. Zkrátka je to tak skvělá revoluční situace jako dosud nikdy. Jen jedna věc ji může zkazit: sám Skobelev řekl v Paříži, že z bahna, v němž se Rusko topí, by je mohla vytáhnout jedině válka za hranicemi.[346] Tato válka by měla napravit všechno, co naši lidé s nasazením vlastního života carismu způsobili. V každém případě by stačila prolomit kruh, v němž je nyní zajat car, vystavit sociální revolucionáře všeobecné nenávisti lidu, zbavit je podpory, kterou jim nyní poskytují liberálové, a zmařit všechny dřívější oběti; všechno by se muselo za nepříznivějších podmínek začínat znovu od začátku: jenže takový kousek se stěží provede dvakrát, a i v Německu můžete dát krk za to, že naši lidé buď budou přizvukovat patriotickému pokřiku, anebo proti sobě nutně rozpoutají takový výbuch nenávisti, proti kterému bude nevinnou hračkou to, co se dělo po atentátech[33], pak by Bismarck odpověděl na poslední volby ne zákonem proti socialistům[136], ale docela jinak.

Udrží-li se mír, utřou ruští panslavisté nos a budou se muset brzy ztratit. Pak může car* udělat nejvýš ještě jeden poslední pokus se starými zkrachovalými byrokraty a generály, kteří už jednou ztroskotali. To může trvat nejvýš pár měsíců, a pak nezbude než povolat liberály — tj. národní shromáždění jakéhokoli druhu, a to, jak znám Rusko, znamená revoluci à la 1789. A to si mám přát válku? Rozhodně ne, i kdyby přitom mělo zahynout 200 ušlechtilých zbojnických národů.

Teď však už dost a obraťme se k Bürklimu.** Jeho brožuru[347] jsem nečetl a založil jsem ji, pokusím se ji ale najít u sebe nebo u Marxe. Přesně tedy nemohu říci, co vlastně Bürkli chce. (25. února.) Právě jsem u Marxe prohledal celý byt a nenašel jsem to. Takové speciální otázky připadají při naší dělbě práce Marxovi a kvůli nemoci jsme tu záležitost nemohli ani prodiskutovat.

Dejme tomu, že Bürkli dovolí každému curyšskému vlastníku půdy uvalit na svůj majetek takovou hypotéku a že hypoteční

* Alexandr III.
** Viz tento svazek, str. 303—304.

úpis nechá obíhat jako peníze. Pak se tedy množství obíhajících peněz bude řídit sumou hodnot dotyčného pozemkového vlastnictví a ne mnohem menší sumou, která stačí k oběhu. Už nyní tedy je jasné:

1. Buď jsou to nesměnitelné úpisy a pak budou znehodnoceny podle zákona formulovaného Marxem[348];

2. anebo jsou směnitelné, a pak ta část, která je pro oběh přebytečná, půjde zpět do banky k proplacení a přestane být penězi, přičemž banka ovšem musí mít uložený kapitál.

Peněžní surogát nesoucí úroky, tedy měnící den ode dne svou hodnotu, se už pro tuto vlastnost nehodí za oběživo; bylo by nutné se předem dohodnout nejen o ceně zboží, vyjádřené ve skutečných penězích, ale i o ceně toho papíru. Curyšští by museli být horší obchodníci, než jak je znám, kdyby tyto úpisy, pokud by byly směnitelné, neposlali všichni co nejdřív bance k proplacení a kdyby zase nepoužívali výlučně staré pohodlné peníze nenesoucí úroky. Pak tedy bude mít kantonální banka svůj vlastní kapitál i všechno, co může dát dohromady, zablokováno v hypotékách, a chci vidět, kde potom sežene nový provozní kapitál.

Nebudou-li úpisy směnitelné, přestanou být penězi rovnou. Dovezou se kovové nebo drobné papírové peníze z okolního světa, který je naštěstí ještě o trošičku větší než kanton Curych, a bude to zapotřebí, protože nikdo nebude chtít brát jako peníze tyto nepružné úpisy, o nichž právem říkáte, že pak nebudou mít o nic větší význam než braniborské zástavní listy. A bude-li vláda trvat na tom, že je vnutí veřejnosti jako peníze, pak něco zažije.

To jen mezi námi, prosím, abyste toho nepoužil *mým* jménem, poněvadž jsem, jak už bylo řečeno, tu brožurku nečetl a neměl jsem ani čas pročíst klasickou ekonomickou literaturu o této otázce; z hlavy se však takové věci nedají jen tak kritizovat, poněvadž si člověk není jist, že neudělá chybu. Nesmysl je to v každém případě.

Marx v pondělí ráno přicestoval do Alžíru, kam jsem ho spolu s lékaři pořád chtěl dostat, ale on se k tomu nijak zvlášť neměl. Setkal se tam s jedním soudcem* u civilního soudu — kdysi ho tam

* Fermém.

dal deportovat Bonaparte — a ten se zájmem studuje otázky společného vlastnictví u Arabů a nabídl se, že je Marxovi objasní.

Srdečný pozdrav také Kautskému.

Váš

B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

61

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna

122, Regent's Park Road, N. W.
[Londýn] 23. února 1882

Milý příteli,

„Financial Reform Almanach 1882" uvádí následující adresy:
Dilke, W. Ashton, 1, Hyde Park Gate, S. W.
dito, sir Charles, 76, Sloane st., S W.

Když jsem se od Vás vrátil, našel jsem doma dopis od dr. Donkina (který před časem léčil Hartmanna* a také Marxovu rodinu), v němž píše:

„Před několika dny jsem dostal dopis od Hartmanna (se zpáteční adresou: 14, Huntley st., Bedford Sq.), v němž se mě táže, zda by mě mohl navštívit. Odpověděl jsem mu ihned — uvedl jsem mu dva dny, aby si vybral — ale už se vůbec neozval.

Mohl byste mi laskavě sdělit, zda o něm něco víte, jestliže se mé dopisy ztratily? Uvidíte-li ho náhodou, řekněte mu laskavě, že mě může navštívit zde (60, Upper Berkeley st., W.) kterékoli dopoledne mezi jedenáctou a dvanáctou."**

Byl byste tak laskav a sdělil Hartmannovi předchozí řádky? Pokud Donkinův dopis nedošel, bojím se, že je chyba v *čísle*, a já je jistě nevím, protože je mám právě od Donkina. Protože tedy nemám možnost spojit se spolehlivě přímo s Hartmannem, žádám Vás o toto zprostředkování, zvlášť když říkáte, že bydlí blízko Vás.

* L. N. Hartmanna.
** Tento výňatek z dopisu cituje Engels anglicky.

Píšu Donkinovi, že mu během několika dní, jak doufám, budu moci poslat přesnější zprávu; je-li to možné, rád bych se od Vás o tom něco dozvěděl v neděli večer.

Váš oddaný

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v časopise „Letopisi marxizma", kn. V, 1928

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny a angličtiny

62

Marx Jenny Longuetové

do Argenteuil[349]

[Alžír] 23. února 82

Moje milá holčičko,

začalo hezké počasí: bydlím ve velice komfortní vile v kopcích za městským opevněním; jediné, co teď potřebuji, je klid; doufám, že budu zase brzy „k světu".

Líbám všechny děti; pozdrav Longuetovi

Tvůj hluboce oddaný
Old Nick

Poprvé otištěno rusky v časopise „Načalo", čís. 5, 1899

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

63

Marx Jenny Longuetové

do Argenteuil

[Alžír] 16. března 82
Hôtel Victoria
(Piš sem i dál na adresu Fermého.)

Moje milá holčičko,

když jsem dostal *Tvůj dopis prostřednictvím Fermého*, vyslal jsem poslíčka do hotelu Orient, aby se pozeptal také tam, a skutečně mi donesl Tvůj dopis z 24. února.

Podám Ti teď stručnou zprávu o svém zdravotním stavu.

Poněvadž se můj kašel stával úpornějším, často jsem vykašlával, trpěl nespavostí, povolal jsem si dr. Stephanna (který ošetřuje i jiné spolubydlící z hotelu) a jsem tedy od *26. února*, kdy mě poprvé vyšetřoval, v jeho péči. Je to velmi rezolutní, energický člověk. Shledal, že levá strana, oslabená zánětem pohrudnice, funguje nepravidelně v důsledku všech nepříznivých okolností, které mě provázely od mého odjezdu z Paříže až dosud. Hlavním prostředkem proti tomu jsou vésicatoires* (voda se vytahuje tetováním z levé strany zad a prsou pomocí Collodion cantharidal**), které mi dělají dobře, proti kašli pak ještě další „utišující" lék, a konečně arzénový preparát (bez chuti jako voda) po každém jídle. *Pokud to dovolí počasí*, mám zatím pokračovat ve svých mírných dopoledních procházkách.

Na neštěstí (při příznivějším počasí by kašel určitě*** sám po-

* prýskavé náplasti.
** Viz tento svazek, str. 64.
*** Na tomto místě je rukopis špatně čitelný.

levoval) jsem začal 6. března kašlat krev, ale po 8. a 9. březnu, kdy silné krvácení dosáhlo kritického bodu*, trvaly menší dozvuky do 12., a 13. března už *všechny stopy tohoto chrlení krve zmizely úplně.* Tato nepříjemná epizoda trvala týden; dr. Stephann energicky zasáhl, zakázal mi všechen pohyb (procházky samozřejmě); skoro mi zakázal i mluvit, předepsal mi horké koupele nohou a silné léky. Zároveň mi v té době stále dávali vésicatoires, tonika proti kašli atd., a kašel se skutečně značně zmírnil. Také počasí se pozvolna měnilo, i když ještě nebylo úplně ideální. Jsem ve své vile na kopci (Hôtel Victoria) — před sebou mám mořskou zátoku a kolem amfiteatrálně rozložené vily — na čistém vzduchu* i bez procházek, jenom projdu-li se po malém ochozu před mým pokojem a sousedními nebo po verandě, z níž se vchází do prvního poschodí. Doktor mi dá svolení k procházkám, teprve až znovu prozkoumá mé corpus delicti**. Za zmínku stojí, že v poslední době mám zase nejen chuť k jídlu, ale konečně se mi *vrátil i spánek.* (Od 16. února, fakticky od noci strávené v pařížském hotelu, mě trvale pronásledovala nespavost až do těchto dnů.)***

Celkem vzato je výsledek takový, napsal jsem to už také do Londýna†, že jsem se při tomto bláznivém nepromyšleném výletu dostal teď přesně do téhož zdravotního stavu, v jakém jsem byl, když jsem opouštěl Maitland Park. Musím však uznat, že mnozí návštěvníci tady rovněž prodělávali a ještě prodělávají stejné svízele. 10 let nebyla v Alžírsku tak špatná zimní sezóna. Já sám jsem měl už předtím jisté pochybnosti, měl jsem své zkušenosti s ostrovem Wight[26] a s jinými místy, ale Engels a Donkin rozněcovali v sobě navzájem nadšení pro Afriku, ale ani jeden, ani druhý neměli přesné informace, zvláště když co do teploty byl tento rok naprosto mimořádný. Znovu a znovu až do omrzení jsem dával najevo, že by se mělo aspoň začít v Mentone (nebo v Nizze), neboť Lavrov dostal odtamtud od ruských přátel velmi příznivé zprávy, ale všecko to smetl pod stůl můj starý sangvinický přítel Fred, který, a opakuji, že

* Na těchto místech je rukopis špatně čitelný.
** tělesnou schránku.
*** Následující dva odstavce jsou v rukopise anglicky.
† Viz tento svazek, str. 62—64.

Ti to říkám jen mezi námi, by člověka samou láskou málem přivedl do hrobu.

Musím Ti sdělit, že obě dámy, které vedou tento vilový hotel, udělaly pro mne všecko a nezanedbaly žádnou péči anebo pozornost. A pokud se týče operací spojených s vésicatoires, jeden mladý farmaceut, pan Casthelaz (je tu se svou matkou jako pacient už od prosince), je tak laskav, že mě tetuje, pak otevírá puchýře naplněné vodou, přikládá plátno na poněkud rozdrážděnou kůži atd. Dělá to všechno nanejvýš jemně a poskytuje tyto své dobrovolné služby velice delikátně.

Nemůže být asi nic kouzelnějšího než město Alžír a hlavně jeho okolí na jaře* a v létě; cítil bych se tu jako v „Tisíci a jedné noci", zejména — ovšem za předpokladu, že bych byl zdráv — kdybych měl kolem sebe všechny své milé (a tu se ovšem nesmí zapomenout na vnuky**). Byl jsem vždycky nadšen, když jsem od Tebe dostal zprávy o těch malých drahoušcích; i Tussy mi psala, že na ty maličké stále vzpomíná a že pořád touží mít je zase u sebe. Stěží teď budu moci* odejet odsud dřív než za 4 týdny, poněvadž musím nejdřív řádně dokončit léčení u doktora Stephanna, a teprve pak budu moci začít vlastní klimatickou kúru (za podmínky, že se pak už počasí konečně umoudří).

„*Justice*" (polemiku se „Citoyen") jsem ani neviděl a vůbec jsem neměl v ruce žádné pařížské listy kromě „Égalité". Byl jsem velmi rád, když jsem z Tvého dopisu zjistil, že Tussy taktně odvrátila hrozící katastrofu.[350] Začne-li Lissagaray vydávat svou „Bataille", pošli mi, prosím, první čísla; moc si od toho neslibuji; mais qui vivra verra.

Dobrák Fermé mě v prvních dnech mého pobytu (ještě v hotelu Orient) uhonil, to jest *přiměl mě běhat po celém městě a po všech možných kopcích*, a rovněž mě *umořil svým povídáním*. S tím vším jsem teď skoncoval a dal jsem mu na srozuměnou, že jsem invalida. Ale on to se mnou myslí dobře; ví teď, že mou občanskou povinností je zachovávat klid, samotu a mlčenlivost.

* Na těchto místech je rukopis špatně čitelný.
** Jeana, Henriho, Edgara a Marcela Longueta.

Políbení všem maličkým. Pozdrav Longuetovi. A mnohokrát líbám Tebe, moje milá holčičko.

Tvůj
Old Nick

Poprvé otištěno rusky v časopise „Načalo", čís. 5, 1899

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny a a ngličtiny

64

Marx Paulu Lafarguovi

do Paříže[351]

[Alžír] pondělí 20. března [1882]

Milý Paule!

Váš milý dopis z 16. března mi byl doručen dnes (20.), nešel tedy, jak je vidět, ani tak dlouho jako obvykle dopisy z Londýna.

Především, můj statečný Gaskoňče, „co to znamená Horní Mustafa?" Mustafa je vlastní jméno stejně jako třeba John. Když se vyjde z Alžíru po rue d'Isly, vidí člověk před sebou dlouhou ulici. Po jedné straně, na úpatí kopců, se zvedají maurské vily obklopené sady (jedna z těch vil je hotel Victoria); na druhé straně — pod silnicí — domy postavené na klesajících terasách. To celé se nazývá Horní Mustafa; Dolní Mustafa začíná na konci úbočí Horního Mustafy a táhne se až k moři. Horní i Dolní Mustafa tvoří jednu obec (Mustafa), jejíž starosta (ten člověk nemá ani arabské, ani francouzské, ale německé jméno) občas něco oznamuje obyvatelům úředními vyhláškami. Režim je tu, jak vidíte, velice mírný. Na úbočích Horního Mustafy se stále stavějí nové domy, strhávají se staré atd., ale i když dělníci zaměstnaní při těchto pracích jsou lidé zdraví a místní obyvatelé, přece dostávají po prvních třech dnech práce horečku. Proto část jejich mzdy tvoří každodenní dávka chininu, kterou jim dodává zaměstnavatel. Stejný zvyk lze pozorovat i v různých místech Jižní Ameriky.

Můj milý augure. Jste tak dokonale informován, že píšete: „Jste zřejmě nucen hltat všechny francouzské noviny, které se prodávají v Alžíru"; ve skutečnosti nečtu ani těch pár listů, které dostávají z Paříže ostatní hosté v hotelu Victoria; veškerá moje politická četba se omezuje na telegrafické zprávy „Petit Colon"

(malinký alžírský list podobný pařížskému „Petit Journal", „Petite République Française" apod.). To je všechno.

Jenny mi napsala, že posílá Longuetovy články, o nichž se zmiňujete i Vy, ale zatím jsem nic nedostal. Jediné noviny, které dostávám z Londýna, je „Égalité", ale ta se nedá nazvat novinami.

St. Paule*, Vy podivný patrone, kde jste vzal nebo kdo Vám řekl, že si mám „natírat kůži jódem"? Přerušíte mě a řeknete, že to je přece maličkost, ale v tom právě tkví Vaše metoda, jak nakládat s „materiálními fakty". Ex ungue leonem!** Ve skutečnosti místo Vašeho „natírání kůže jódem" si musím nechat tetovat do kůže na zádech Collodion cantharidal***, aby se vysála vlhkost. Když jsem poprvé viděl takto zřízenou levou stranu svého těla (prsa a záda), připomnělo mi to miniaturní melounové pole. Od 16. března, kdy jsem psal Engelsovi[2], nemám ani na zádech, ani na prsou (ta jsou teď na řadě, aby se podrobila tetování) jediné suché místečko, kde by bylo možno tuto operaci opakovat; k té poslední nemůže dojít před 22. březnem.

Píšete: „Přikládám písemné pozvání, nad nímž se zasmějete." To věřím. Ale jak chcete, abych se smál, když máte „přiložený" dopis stále ještě sám v rukou? Naskytne-li se příležitost, připomenu panu Fermému jeho někdejšího druha, proudhonovce Lafargua. Ale teď, pokud mi doktor† nedovoluje vycházet, využívám zákazu i k tomu, že nikomu nedovoluji ani časté návštěvy, ani dlouhé rozhovory.

Pořád a pořád prší. Počasí je tak vrtkavé, mění se z hodiny na hodinu, projde všemi fázemi anebo se náhle obrátí z jedné krajnosti do druhé. Při tom všem je zřejmý sklon k postupnému zlepšování, ale chce to čas. A přitom od mého odjezdu do Marseille až dodnes bylo stále překrásně jak v Nizze, tak i v Mentone! Jenže africké slunce a zdejší zázračný vzduch — to byla fixní idea, ale já za ni neodpovídám!

Minulou sobotu jsme pohřbili v Horním Mustafovi jednoho

* Svatý Pavle.
** Po drápu poznáš lva!
*** Viz tento svazek, str. 64.
† Stephann.

z našich spolubydlících ve Victorii, Armanda Magnadèra; byl to ještě docela mladý člověk, jehož sem poslali pařížští lékaři. Pracoval v jedné pařížské bance; jeho zaměstnavatelé mu dál posílali plat do Alžíru. Aby vyhověli jeho matce, telegraficky zařídili, aby jeho tělesné pozůstatky byly exhumovány a dopraveny do Paříže — a to všechno na jejich účet. S takovou štědrostí se člověk zřídkakdy setkává právě u lidí zvyklých nakládat s „cizími penězi".

Spaní se mi zvolna vrací; kdo netrpěl nespavostí, nemůže vychutnat ten blažený stav, když se konečně ztrácí hrůza bezesných nocí!

Pozdravy mé milé Kakadu i všem ostatním.

Váš

K. Marx

Poprvé otištěno rusky v časopise „Načalo", čís. 5, 1899

Podle textu časopisu
Přeloženo z ruštiny

65

Marx Jenny Longuetové

do Argenteuil

[Alžír] v pondělí 27. března 82

Milá holčičko,

dostal jsem dnes (27. března) Tvůj dopis; víš, jak jsem vždycky rád, když se o Vás všech něco dovím. Ve svých dopisech jsem Ti nikdy nezamlčoval ani to nejhorší; můžeš mi tedy věřit, že *říkám naprostou pravdu*, když Ti sděluji, že ode dne, kdy jsem Ti naposled psal,* se můj zdravotní stav stále zlepšuje. Už netrpím nespavostí (která je ze všeho nejhorší), ani nechutí k jídlu, ani silnými záchvaty kašle, ten se skutečně velmi zmírnil. *Vésicatoires*** lze ovšem vzhledem k jejich intenzívnímu působení obnovovat pouze jednou týdně; proces hojení pohrudnice (vlastní tkáň orgánu vůbec neutrpěla) na levé straně tedy potřebuje nějaký čas. Trvá ovšem velmi nestálé počasí s náhlými změnami, bouřemi, horkem, chladnem a deštěm, jen s několika lepšími intervaly — ale teplý a „suchý" vzduch, *jak by to odpovídalo tomuto ročnímu období*, zůstává pořád jenom naším zbožným přáním. Když už to včera vypadalo, že došlo k definitivnímu obratu — byl krásný den a já jsem byl na procházce — zatáhla se dnes obloha zase šedými mraky (přecházejí spíš do černa), spustil se liják a skučí vítr. Zdejší lidé toho už mají plné zuby, neboť, a to ani není nutné znovu opakovat: takovéhle počasí, jaké je tu od prosince (včetně), je v Alžíru naprosto nenormální. Člověk se měl nejdříve pořádně informovat a nevydat se na takovou cestu jen tak nazdařbůh.

Mezi námi: Ačkoliv na ostrově Wight[26] bylo nepříznivé počasí,

* Viz tento svazek, str. 327—330.
** prýskavé náplasti.

mé zdraví se přesto zlepšilo natolik, že se lidé divili, když jsem se vrátil do Londýna. Ale tehdy ve Ventnoru jsem měl *klid*; naproti tomu v Londýně mě Engelsova nepokojnost (i ten mastičkář Lafargue si myslel, že „procházky", čerstvý vzduch atd. jsou všecko, co potřebuji) fakticky vyváděla z míry: cítil jsem, že to už nemohu vydržet; odtud moje netrpělivost dostat se za všech okolností z Londýna! Lidé mohou člověka ze samé lásky, i té nejupřímnější, přivést do hrobu; při tom všem nemůže být pro rekonvalescenta v takových případech nic nebezpečnějšího!

Jak jsem Ti už napsal*, drahé dítě, měl jsem to štěstí, že jsem se tu setkal s upřímnými, laskavými a skromnými lidmi (francouzskými Švýcary a čistokrevnými Francouzi; v mém vilovém hotelu není žádný Němec ani Angličan). Pan Maurice Casthelaz plní jako dobrovolník příkazy dr. Stephanna; ani Nym** nemůže být pečlivější či pozornější. Proto si, děťátko, nedělej starosti s mou zdánlivou bezmocností. Mám tu dostatek mužské i ženské pomoci; a na druhé straně je privilegiem „pacienta" dát přednost mlčení, stáhnout se do ústraní atd., kdykoli chci být raději sám nebo nebrat na vědomí společnost.

Jinak jsem úplně zanedbal francouzský, anglický atd. denní tisk, čtu pouze telegrafické zprávy. Co bych např. chtěl — Longuetovy články o stávce (Lafargue mi je v dopise velice vychválil). O té Massardově pitomosti nevím doposud nic kromě toho, co jsi mi napsala Ty.

Napiš Hirschovi***, aby mi poslal svůj příspěvek pro Adamovou[352]. Přál bych si, abych si sem jednoho krásného dne mohl přičarovat nějakou kouzelnou hůlkou Johnnyho; jak by se ten můj malý drahoušek divil všem těm Maurům, Arabům, Berberům, Turkům, černochům, zkrátka celému tomu Babylónu a krojům (většinou jsou poetické) tohoto orientálního světa, smíšeného s „civilizovanými" Francouzi atd. a nudnými Brity. Líbám také své zlatíčko Harryho, ušlechtilého Vlčka a velikého Pa†!

* Viz tento svazek, str. 329.
** Helena Demuthová.
*** Carlu Hirschovi.
† Henriho, Edgara a Marcela Longueta.

A teď už sbohem, srdíčko moje, vyřiď ode mne pozdravy také Longuetovi.

Tvůj
Old Nick

Co se týče práce, nepřichází zatím vůbec v úvahu; dokonce ani korektura „Kapitálu" pro nové vydání.[308]

Poprvé otištěno rusky v časopise „Načalo", čís. 5, 1899

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

66

Engels
Henrymu Mayersi Hyndmanovi

do Londýna[353]

[Londýn kolem 31. března 1882]

Vážený pane,

děkuji Vám za brožuru,[354] kterou jste mi poslal. Potěšilo mě, že byl znovu připomenut světu slavný starý Tom Spence.

Velmi rád se s Vámi osobně seznámím, jakmile dáte do pořádku své vztahy k mému příteli Marxovi, jehož nyní, jak vidím, uznáváte za hodna, abyste ho citoval.*

Váš oddaný
B. E.

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Viz tento svazek, str. 73, 236–238.

67

Marx Jenny Longuetové

do Argenteuil

[Alžír] 6. dubna 82

Moje zlatíčko,

soudce Fermé mi právě přinesl Tvůj dopis z 31. března; mám vždycky radost z Tvých dopisů, ale kdy, má drahá holčičko, nacházíš čas je psát? Často se starostmi myslívám na Tvou malou domácnost, odkázanou na služby podivínské Emilie, když by čtyři malí chlapci* sami stačili zaměstnat prvotřídního služebníka po celou jeho pracovní dobu.

Fermé mi také před několika dny dal slíbená čísla „Justice" (obsahující Hirschovy výtvory přetištěné z revue madam Adamové[352]). Longuetovy články o „stávkách" jsou velmi dobré. *Mimochodem:* Říká kdesi, že Lassalle *pouze* vynalezl *slova* (ne sám zákon[355], který zformulovali Ricardo, Turgot atd.[356]). Ve skutečnosti si však Lassalle pouze vypůjčil „kulturním" Němcům dobře známý *Goethův výraz*, přičemž Goethe sám zase jen obměnil *Sofoklovy* „věčné neměnné zákony" na „věčné železné zákony".[357]

Fermé musel sedět proti mně v mém „pokoji" potichu a číst si, než jsem dopsal dopis Tussy (dostal jsem od ní téhož dne psaní a rovněž dopis od Engelse[2]), abych ho měl připravený pro poslíčka do Alžíru.

Čekám dnes dr. Stephanna. Přijde-li, budu Ti moci podat zprávu o výsledku jeho prohlídky ještě v tomto psaní, které Ti pošlu zítra ráno. Zatím mé uzdravování pokračuje uspokojivě, i když pomalu pro toho, kdo chce být zase aktivní a zanechat už tohle

* Jean, Henri, Edgar a Marcel Longuetovi.

otupující životní invalidy. Celým tím zpožděním je vinno to nepřirozené, docela abnormální alžírské podnebí, jaké tu Fermé nezažil za celých 12 let svého pobytu. Počasí je pořád nestálé, proměnlivé, rozmarné, prostě *aprílové počasí*, které se náhle ze slunečného mění v deštivé, z horka v zimu a sychravá jasná obloha se náhle zakaboní, skoro zčerná; suchý vzduch je naráz nasycen vodními parami; zkrátka počasí, o němž se zdaleka nedá říci, že je „stálé" nebo že by se podobalo tomu, co se tu považuje za průměrné „normální" alžírské „jarní počasí". Ovšem když vítr nefouká příliš prudce a když neprší, jsou dubnová rána příjemná, dokonce jsem si dnes, včera i předevčírem mohl dovolit svou ranní procházku; tak jsem si užil tři dny po sobě dopolední procházky trvající jednu až dvě hodiny.

Právě mě vyrušil *hluk* vycházející z malé, terasovitě se zvedající zahrádky (červeně kvetoucí), po níž se přichází k naší *verandě* (za ní je první *poschodí* naší vily), kdežto můj pokoj (a 5 dalších) ve druhém *poschodí* vede na malý ochoz nad verandou, přičemž z obojího je výhled na moře vpředu a na kouzelné panoráma kolem dokola. Hluk mě tedy vylákal na ochoz; jak srdečně a vesele by se smál malý Johnny, kdyby tu teď byl se mnou; dole na zahradě tančí pravý, smolně černý negr, hraje na malé housličky, chřestí dlouhými kovovými kastanětami a přitom se pitvorně kroutí a natřásá, vraští obličej a směšně se šklebí. Tito alžírští černoši byli dříve vesměs otroky Turků, Arabů atd., ale za francouzského režimu dostali svobodu.

A *vzadu za* černochem přihlíží jiná figurka, důstojně a blahosklonně se usmívající černochově exhibici. Je to *Maur* (*anglicky* Moor, *německy* Mohr); *mimochodem*, těmto *Maurům* se v Alžírsku říká *Arabové;* malá menšina z nich opustila poušť a své obce a usadila se ve městech spolu s Evropany. Jsou vyšší, než bývají průměrně Francouzi, mají oválné obličeje, orlí nosy, velké a jiskrné oči, černé vlasy a vousy, barva jejich pleti přechází celou *škálou* od téměř bílé až do temně bronzové. Oblečeni jsou — i když mají šaty rozedrané — elegantně a půvabně; nosí *culotte** (anebo plášť,

* kalhoty po kolena.

spíš jakousi tógu z jemné bílé vlny) či *capot-à-capuchon**; jako pokrývku hlavy (při nepříznivém — příliš horkém atd. — počasí užívají také *kapuce*) nosí turban anebo kus bílého mušelínu obtočeného kolem hlavy; nohy mají zpravidla nahé a chodí bosky, jen někdy nosí *pantofle* ze žluté nebo červené safiánové kůže.

I ten nejchudší Maur předčí největší evropské herce v „art de se draper"** do své pláštěnky a zaujímat přirozený, půvabný a důstojný postoj, ať už jde nebo stojí. (*Když jezdí* na mulách či oslech anebo výjimečně na koních, mají vždycky obě nohy na jedné straně, místo aby seděli na koni *obkročmo*, jako to dělají Evropané — je to učiněný obraz netečnosti.)

Tento Maur — stojící za černochem v naší zahradě — hlasitým vyvoláváním nabízí ke koupi „pomeranče" a „kohouty" (také slepice), tuto podivnou kombinaci artiklů, které jdou dobře na odbyt. Mezi Maurem, stále majestátním a tančícím, šklebícím se černochem si vykračuje zvíře — strašně pyšný *páv* (který patří jednomu z obyvatel našeho hotelu), natahuje svůj překrásně modrý krk a rozprostírá svůj skvostný dlouhý ocas. Jak rád bych slyšel zvonivý smích mého Johnnyho nad tímto triem!

Teď jsou čtyři hodiny odpoledne (část odpoledne jsem se ovšem bavil s Fermém, který mi přinesl Tvůj dopis a později se zase vrátil do Alžíru). Lije jako z konve: náhlý pokles teploty je krajně nemilý. Srdečně pozdravuj dr. Dourlena!

7. dubna 1882

Pršelo celou noc; teď ráno je obloha zatažená, ale neprší; vzduch je příjemný, i když příliš nasycený vodními parami. Byl jsem se hodinu projít (od 9 do 10 hodin ráno), stále na pochybách, zda mě nepřekvapí déšť — ale zatím se ještě nespustil. Poněvadž dr. Stephann nepřišel předevčírem ani včera, napsal jsem mu dnes ráno, ale ať to dopadne jak chce, mají-li tyto řádky odejít ještě dnes, nemohou čekat na jeho prohlídku. Neobjeví se dřív než v 5 hodin odpoledne. Jak vidíš, je to dobré znamení, když mě

* pláštěnku s kapucí.
** „umění halit se".

doktor trochu zanedbává; jinými slovy řečeno, nemá už takové obavy, aby mě často a pravidelně navštěvoval.

Jak budu šťastný, až se vrátím ke svým vnukům a jejich skvělé mamince! Nemám nejmenší chuť pobývat tu déle, než uzná lékař za absolutně nutné.

Mnohokrát Tě líbá Tvůj

Old Nick

Přiložený výstřižek z německo-amerických novin mi poslal Engels. Je to zábavná kritika nejnovější „německé lokajské poezie". Doufám, že se Longuet pokusí tomu porozumět.[358]

Milé dítě, už jsem tento dopis zapečetil, ale musel jsem jej znovu otevřít. Dr. Stephann přišel o něco dřív, než jsem ho čekal. Po nové prohlídce došel k závěru — a já jsem velmi rád, že Ti to mohu sdělit — že se za tu dobu moje levá strana uzdravila už skoro tak jako pravá.

Poprvé otištěno rusky v časopise „Načalo", čís. 5, 1899

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

68

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Londýna

[Londýn] 122, Regent's Park Road
10. dubna 1882

Milý Lavrove,

s díky Vám vracím sloupcovou korekturu.[317] Byl bych to udělal už dřív, ale doufal jsem, že se o včerejším svátku uvidíme, abych Vám mohl říci „Христосъ воскресъ-ли онъ?“[359]

Byl byste tak laskav a půjčil mi na několik dní německý rukopis předmluvy? „Sozialdemokrat“ nás požádal, abychom mu ji poslali, a protože to teď „Народная Воля“ uveřejnila (jsme na to pyšní, že patříme mezi její spolupracovníky), nestojí tomu už nic v cestě.

Váš oddaný
B. Engels

Myslím, že překlad velice dobře vystihuje smysl toho, co jsme chtěli říci.

Poprvé otištěno rusky v časopise „Letopisi marxizma“, kn. V, 1928

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

69

Engels Bertholdu Sparrovi

do Londýna

(Koncept)

[Londýn] 12. 4. 82

Velevážený pane,

neznám ani Vás, ani pana K. Schmidta, na něhož se odvoláváte.[360] Míníte-li snad anarchistu pana K. Schneidta, ten Vás jistě bude moci uvést do klubu na Rose Street[361] a opatřit Vám tam podporu. Když uvážím, jakým způsobem lidé z „Freiheit" napadali sociálně demokratickou stranu v Německu,[362] mohu se sotva cítit povolán poskytovat pomocnou ruku stoupencům tohoto směru. Nevím ovšem, ke kterému směru náležíte, ale jak známo, Německý klub[363], udržující spojení s velkou stranou v Německu, je na Tottenham Street 49, a připadá mi nepochopitelné, že by oba tyto kluby nechali hladovět straníka, který musel emigrovat. — Moje prostředky by mi sotva dovolily, abych při velké nouzi, kterou policejní perzekuce v Německu způsobuje mezi členy velké sociálně demokratické strany, podporoval ještě stoupence jiných, nám nepřátelských směrů. Bude-li však spolek na Tottenham Street ochoten něco pro Vás udělat, rád k tomu přispěji.

V hluboké úctě

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

70

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[364]

[Londýn 13. dubna 1882][365]

Milý Sorge,

dnes jsem Ti odeslal poštou výtisky „*Égalité*", jež dosud vyšly. Pokračování příště. Marx je v Alžíru, měl recidivu zánětu pohrudnice, teď už se skoro úplně uzdravil. Bude si však příští zimu muset dávat velký pozor. Doufám, že brzy dostanu od Tebe dopis. Co dělá Tvůj syn*?

Srdečně Tě zdraví Tvůj

B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Adolph Sorge.

71

Marx Lauře Lafarguové

do Londýna

[Alžír] čtvrtek 13. dubna 82

Nejmilejší Kakadu,

dělám si výčitky, že jsem Ti ještě znovu nenapsal, ale ne proto, že bych měl odtud nějaké zvláštní novinky. Často Tě v duchu vídám v Eastbournu, u lůžka mé nemocné Jenny[1], kterou jsi věrně každý den navštěvovala k velké radosti bručouna Old Nicka. Ale abys, milé dítě, věděla, jak to je: minulý a tento týden má Fermé velikonoční prázdniny. Bydlí na rue Michelet (tak se zove část ulice Horního Mustafy) na úpatí vršku, z něhož shlíží hotel Victoria. Má to sem tedy, co by kamenem dohodil, i když se sem musí „vyšplhat", poněvadž nahoru nevede žádná upravená cestička. V téhle době mě navštěvuje opravdu hodně, a tak mi maří mé každodenní nejlepší úmysly, že odpoledne napíšu. — Jinak pan Fermé není nijak nepříjemný host a nepostrádá humoru. Když jsem mu dal přečíst čísla „Citoyen" a „Égalité", přišel pak celý rozesmátý Guesdovým „terorismem budoucnosti", který potrvá, dokud nebude tiskařskou černí anticipando gilotinován poslední buržoazní utiskovatel. Fermé nemá Alžír rád, protože jemu ani jeho rodině nevyhovuje klima (často je trápí horečky atd.), ačkoli všichni členové rodiny, počínaje paní chotí, jsou „des indigènes"*. Především mu jeho soudcovský plat sotva stačí na velmi skromné živobytí. V koloniálním hlavním městě se žije vždycky velmi draho. Jedno však připouští, že v žádném jiném městě, které je zároveň

* tuzemci, domorodci.

sídlem ústřední vlády, neexistuje takové laisser faire, laisser passer: policie je redukována na *nejnutnější minimum;* na veřejnosti panuje neslýchaná nenucenost; to sem vnesl maurský živel. Muslimové fakticky neuznávají žádnou podřízenost; nejsou ani „poddaní", ani „administrés"*, kromě politické oblasti pro ně neexistuje žádná autorita, a to je to, co Evropané vůbec nechápou. V Alžíru je málo policistů, a k tomu jsou to většinou domorodci. Avšak v této pestré směsi národních elementů a charakterů neznajících žádné skrupule jsou kolize často nevyhnutelné, při nichž si uchovávají svou tradiční pověst *Katalánci:* jejich bílé či červené opasky, které nenosí jako Francouzi pod oděvem, ale mají jimi jako Maurové přepásány pláště, skrývají často jako „jehlici" — *dlouhou dýku,* jíž tyto děti Katalánie beze všeho „počastují" zcela nestranně Italy, Francouze atd. i domorodce. Mimochodem: před několika dny sebrali v provincii Oran bandu penězokazů a s ní i jejich šéfa, bývalého španělského důstojníka; ukazuje se, že jejich evropská agentura je v hlavním městě Katalánie — v Barceloně! Část těch chlapů se zavřít nepodařilo, utekli do Španělska. Tuto novinku jsem se, stejně jako jiné podobné, dověděl od Fermého. Ten dostal od francouzské vlády 2 výhodné nabídky; *za prvé* na Novou Kaledonii, kde by byl zároveň pověřen zavedením nového soudního řádu, s příjmem 10 000 franků (a k tomu cesta i s rodinou zdarma a v novém působišti zdarma služební byt); anebo *za druhé* do *Tunisu,* kde by rovněž měl vyšší hodnost než zde a mnohem příznivější podmínky. Dostal lhůtu na rozmyšlenou; jednu z těch dvou nabídek přijme.

Od pana Fermého je přirozený přechod k *počasí,* poněvadž on je neúnavně proklíná. — Od velikonočního pondělí (včetně) jsem nezameškal žádnou dopolední procházku, i když teprve včera (12.) a dnes jsme byli ušetřeni aprílových vrtochů. *Včera***, i když přišlo lehké sirocco a museli jsme tedy občas snášet poryvy větru, bylo překrásné počasí: v 9 hodin ráno (12.) byla teplota ve stínu 19,5° a na slunci 35°. Přestože jsem byl dopoledne na procházce (12. dubna), odpoledne jsem navštívil Alžír, abych se tam v pří-

* „pod správou".
** Zbytek věty je psán francouzsky.

stavu podíval na ruskou pancéřovou loď „Petr Veliký", která připlula před několika dny.

Oficiální meteorologická stanice předpovídá intenzívní atmosférické pohyby na 15. a 16. dubna (kdy má být bouře), 19., 21., 25., 27., 29. a 30. dubna; při tom všem bude prý počasí po zbytek dubna vcelku pěkné; zároveň však jsou tu obavy, že v *květnu* jako kompenzace toho, že nebylo *pravé alžírské jaro* (neboť to začalo teprve včera), nastanou hned nesnesitelná letní vedra. Ať tomu bude jakkoli, nemám chuť být pokusným králíkem pro zdejší počasí. Při naprosto nenormálním charakteru posledních $4^1/_2$ měsíců čert ví, what Algeria may have in store*. Velké množství chytrých lidí (mezi nimi slovutný „Ranc") předevčírem opustilo africké pobřeží. Já tu zůstanu jen do té doby, než dr. Stephann prohlásí, že levá strana je vyléčena, nehledě na jizvu po překonaném zánětu pohrudnice, o níž doctissimi dr. Donkin a dr. Hume samozřejmě vědí. Protivné je, že se mě dosud stále drží kašel, i když v mírných mezích; při tom všem je často otravný.

Nejpříjemnější přerušení: zaklepání na dveře; vstupte! Madame Rosalie (jeden ze služebných duchů) mi přináší dopis od Tebe, milá Kakadu, a od čackého Gaskoňce**, dlouhý dopis, na jehož papíře i obálce je už oficiální razítko „*L'Union Nationale*".[366] Tentokrát se to patrně povedlo. Není to žádný z podniků pod patronací pana C. Hirsche! Na druhé straně se mne ovšem dotýká odjezd mé Kakadu! Doufám, že to nebude tak hned. Také je mi jistou kompenzací to, že pro Jeničku a její děti*** bude teta Kakadu opravdu velký přínos; mimoto nemusí člověk přece sedět celý rok v Londýně; Paříž je tak blízko. — Apropos. *Poslal Lafargue* pokračování článku do Petrohradu?[367] (Nevím, co se vůbec stalo s první zásilkou.) Velmi záleží na tom, abychom neztratili takový opěrný bod, jako je Petrohrad; jeho význam poroste den ze dne! I pro toho, kdo s ním koresponduje!

Druhé přerušení: Teď je 1 hodina odpoledne, a já jsem slíbil, že se půjdu s paní Casthelazovou, jejím synem a jednou z dalších

* co má Alžír ještě za lubem.
** od Paula Lafargua.
*** Jeana, Henriho, Edgara a Marcela Longuetovy.

spoluobyvatelek našeho penziónu, paní Claudovou (z Neufchâtelu) podívat do „*Jardin du Hamma*“ či „*Jardin d'Essai*“. Musíme se vrátit do večeře (6 hodin večer), a po té jsem se ještě nikdy neodvažoval psát. Tak tedy do zítřka zatím konec. Jen jako příspěvek* k užitečným znalostem mé Kakadu si dovoluji poznamenat, že právě v Hammě se 23. října 1541 vylodilo 24 000 vojáků pod velením císaře Karla V. (nebo Carlose I., podle Španělů)[368]; o týden později musel nalodit** žalostné zbytky své rozbité armády na koráby, které unikly bouři 26. října a které Doria s velkou námahou znovu shromáždil u Mátifu. Toto místo na konci alžírského zálivu, tj. mys Mátifu***, ležící na východě, proti Alžíru, mohu sám dobrým dalekohledem pozorovat z ochozu hotelu Victoria.

Pátek 14. dubna

Začínám tento dopis *tím okamžikem*, totiž asi kolem *1 hodiny odpoledne*, kdy je třeba dodat k předešlému ještě pár řádek. Ten den skončil stejně krásně jako 12. dubna. Oba *večery*, 12. i 13., (asi v 8 hodin večer) byly teplé — což je zcela výjimečné — ale zároveň (relativně) chladné a tedy skutečně nádherné. Dnes ráno byla teplota trochu „dusnější“, a teď už dvě hodiny vane silný vítr, patrně se hlásí „bouře“, kterou včera předpovídali na 14.—15. dubna.

Včera v 1 hodinu odpoledne jsme sešli do Dolního Mustafy, odkud nás tramvaj dovezla k *Jardin Hamma* či *Jardin d'Essai*, která slouží jako „*veřejná promenáda*“, kde občas hraje vojenská hudba, a jako „*školka*“ pro pěstování a množení domácích druhů zeleniny, konečně i pro *vědecké botanické experimenty* a jako „*aklimatizační*“ *zahrada*†. — To všechno zabírá značně velkou plochu, zčásti kopcovitou a zčásti rovinatou. K podrobnější prohlídce by člověk potřeboval nejméně celý den a k tomu doprovod nějakého *znalce*, např. někoho jako je přítel pana Fermého a starý fourierovec pan Durando, profesor botaniky, který vede jednu sekci „Francouzského

* Dále je dopis psán anglicky.
** Text pokračuje francouzsky.
*** Dále je dopis psán anglicky.
† botanická zahrada.

alpinistického klubu" při jejích pravidelných nedělních vycházkách. (Velmi jsem litoval, že mi můj fyzický stav a striktní zákaz dr. Stephanna dosud nedovoluje zúčastnit se také těchto vycházek, na něž jsem byl už třikrát pozván.)

Ještě než jsme vstoupili do „Jardin d'Essai", dali jsme si kávu, samozřejmě venku, a to maurské „café". Maur ji připravil skvěle; seděli jsme na lavici. Na hrubých deskách půl tuctu maurských návštěvníků, nakloněni kupředu, se zkříženýma nohama...*, byli celí blažení nad svými malými „cafétières"** (každý dostane svou) a hráli spolu karty (jedna z vymožeností, které jim přinesla civilizace). Co bylo nejnápadnější: někteří z těchto Maurů byli oblečeni vybraně, ba přepychově, jiní v čemsi, co se výjimečně odvážím nazvat *blůzami*, kdysi na nich bylo vidět, že jsou z bílé vlny, nyní zbývaly už jenom hadry a cáry — ale v očích pravého muslima takové nahodilosti, jako je štěstí či smůla, nejsou rozlišovacím znamením u dětí Mohamedových. *Absolutní rovnost v jejich společenském styku* zůstává nedotčena; naopak, uvědomují si to, jen když jsou demoralizováni; a pokud jde o nenávist vůči křesťanům a víru v konečné vítězství nad těmito nevěřícími, jejich politikové právem vidí v pocitu a praxi absolutní rovnosti (ne bohatství nebo postavení, ale osobnosti) záruku toho, že se tato nenávist udrží a víra neztratí. (Přesto půjdou bez revolučního hnutí k čertu.)

Pokud jde o rovinatou část *Jardin d'Essai*, poznamenávám jen toto: *po délce* ji protínají *tři velké*, kouzelně krásné *„aleje"*; naproti hlavnímu vchodu je *platanová „alej"*; pak *„palmová alej"* zakončená oázou 72 obrovitých „palem", za ní už je železnice a moře; a konečně „alej" magnolií a jednoho druhu fíkovníků (ficus roxburghi). Tyto tři velké „aleje" zase přetíná mnoho jiných, jako dlouhá, úžasná *„bambusová alej"*, *„alej"* „palmyr", „dračinců", „eukalyptů" (tasmánských modrých gumovníků) atd. (tyto gumovníky rostou mimořádně rychle).

Samozřejmě takové aleje*** se v evropských „jardins d'acclimatation" vypěstovat nedají.

* Nečitelné místo v rukopise.
** kávovými konvičkami.
*** Dále je dopis psán německy.

Na velikém kruhovitém prostranství obklopeném platany hrála toho odpoledne vojenská hudba; poddůstojník, kapelník v běžné francouzské uniformě; naproti tomu hudebníci — (prostí vojáci) — byli oblečeni v červených širokých nabíraných kalhotách (orientálního střihu); měli vlněné bílé boty s kamašemi zapjatými až ke kalhotám; na hlavách červené fezy.

To se ani nezmiňuji o pomerančovnících, citronících, mandlovnících, olivovnících atd. pěstovaných v zahradě (i když můj nos z nich měl občas velký požitek); a už vůbec ne o kaktusech a aloích, které rostou i divoce (stejně tak jako divoké olivy a mandlovníky) v houštinách kolem naší rezidence.

I když jsem byl touto zahradou velice nadšen, musím podotknout, že tato exkurze, stejně jako všechny podobné, měla svou nepěknou stránku v nezbytném *vápenném prachu;* ač jsem se to odpoledne i po návratu a v noci cítil dobře, přece mi podráždění prachem způsobilo jisté nepříjemnosti s kašlem.

Dr. Stephanna čekám ještě dnes, nemohu však čekat s odesláním těchto řádek; zprávu o tom tedy podám později Fredovi*.

A nakonec, jak říkává švábský Mayer: kókněme se na to trošíčku z věčí vésky historického hledění. Naši nomádští Arabové (v mnohém ohledu jsou sice velmi sešlí, ale díky svému boji o existenci si zachovávají i mnohé pěkné vlastnosti) neztrácejí povědomí, že ze sebe kdysi vydali velké filosofy, učence atd. a že Evropané jimi pohrdají pro jejich nynější nevědomost. Odtud tato charakteristická moudrá arabská bajka:

Na rozbouřené řece má převozník připraven malý člun. Vstoupí do něho filosof, který se chce dostat na druhý břeh. Rozvíjí se tento dialog:

Filosof: Převozníku, znáš *dějiny?*
Převozník: Ne!
Filosof: Pak jsi přišel o polovinu života!
A znovu filosof: Studoval jsi matematiku?
Převozník: Ne!

* Viz tento svazek, str. 75—76.

Filosof: Pak jsi přišel o víc než o polovinu života. Sotva to filosof dořekl, vichřice převrhla člun a oba, filosofa i převozníka, smetla do vody; a teď křičí
Převozník: Umíš plavat?
Filosof: Ne!
Převozník: Pak jsi přišel o *celý* svůj život.

To Tě naladí trochu proarabsky.
Mnohokrát Tě líbá a zdraví

Old Nick

(Vřelé pozdravy všem)

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 2. vyd., sv. 35, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny, angličtiny a francouzštiny

72

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 17. dubna 1882

Milý pane Bernsteine,

jakmile jsem se od Lavrova dověděl, že „Narodnaja Volja" předmluvu uveřejnila,[369] požádal jsem ho o opis originálu,* ale ten byl v Paříži v jeho psacím stole; přesto chtěl o něj napsat. Pak jsem u Marxe marně hledal koncept. Konečně jsem si nechal od Lavrova poslat obtah ruského překladu, abych to v nejhorším případě zase sám přeložil zpět; bál jsem se, jak se také stalo, že to obstará první Rus, který se naskytne. Právě teď mi Lavrov poslal přiložený opis originálu.[317] Zavinil jsem to všechno sám. Chtěl jsem Vám totiž poslat dopisnici, ale jsou u mne na návštěvě Schorlemmer a Adolf Beust, a když se sešli ještě s paní Lafarguovou (jejíž muž je v Paříži) a s Tussy Marxovou, padlo na to mnoho času, a tak mi dopisnice vypadla z hlavy. Abyste však viděl, že mi nechyběla dobrá vůle, posílám Vám tu věc dodatečně.

Gratuluji k Vašemu útoku na Geiserovu zbabělost.[370]

Důvěrně: Marx je od 21. února v Alžíru, cestou se nachladil a přijel tam s obnoveným zánětem pohrudnice, ke všemu do strašně mizerného počasí, teď je však skoro úplně v pořádku. Nevíme, jak dlouho tam ještě zůstane. Na počasí měl zkrátka smůlu.

Se srdečným pozdravem

Váš

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 342.

73

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 21. dubna 1882

Milý pane Bernsteine,

posílám Vám výstřižek z „Kölner Zeitung" o „baronu Hirschovi".[371] Znamenité je, že *buržoazní* listy považují za nutné pranýřovat takového šejdíře. Celý článek stojí za otištění, bude-li na něj místo, byl by to skvělý fejeton, zejména proto, že je z „Kölnische Zeitung". Pokud jej neotisknete celý, prosím, abyste mi výstřižek posla zpět, jakmile jej nebudete potřebovat. Také rukopis „Předmluvy"[317] mi prosím příležitostně vraťte.

Na vysvětlenou: Mahmud *Nedim* paša je právě tak jako Mahmúd Damat paša (sultánův* švagr) placený hlavní ruský agent v Cařihradě. Když se Rusovi Poljakovovi, který chtěl mít i turecké železniční koncese, nepodařilo tyto koncese dostat (neboť Rusové nemohli *současně* začínat proti Turkům válku a přitom je vodit za nos), záleželo Rusům samozřejmě především na tom, aby Rakušanu Hirschovi, který byl jejich jediným konkurentem a k tomu byl Rakouskem *protežován*, připravili takové podmínky, pro které by byli Hirsch a s ním i Rakousko v Turecku nenáviděni, a Turci přesto nedostali souvislou železniční síť. Každé finanční oslabení Turecka bylo beztak — relativně vzato — pro Rusko výhodou. Nedim tedy udělá svůj obchod, Hirsch mu zaplatí za to, že Nedim prodává Turecko *jemu*, a Rusko zaplatí Nedimu ještě jednou za to, že prodává Turecko vůbec. Ruská diplomacie totiž obchoduje ve velkém stylu, ne s malichernou konkurenční závistí drobného kramáře, a dokáže tedy, když se nedá dělat nic jiného, i takovému

* sultána Abd-ul-Hámida II.

protivníkovi jako Rakousko darovat zdánlivou a momentální výhodu, a přesto ji ještě využít ve svůj prospěch.

Se srdečným pozdravem Vám a Kautskému

Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa",
kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

74

Marx Jenny Longuetové

do Argenteuil

[Alžír] 28. dubna 82

Nejdražší dceruško,

jen pár řádek: myslím si, že chudákovi Harrymu může pomoci jedině pobyt u moře. Neměla bys — *pokud možno* — ztrácet čas a dopravit jej i jeho bratry* do Normandie. Rozhodně je dětinské si myslet, že bych se vrátil do Anglie a nenavštívil napřed Tebe a své vnuky, ať už budete v Normandii, v Paříži nebo kdekoli jinde.

Pokud jde o mé zdraví, jsem na tom stále lépe; jinak by mi dr. Stephann nedovolil odjet z „Afriky". Myslím, že pro „přechodný" pobyt na Riviéře mi postačí asi tak dva týdny.

Všechno nejlepší, moje nejdražší, Ti přeje

Old Nick

Poprvé otištěno rusky v časopise „Načalo", čís. 5, 1899

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Jeana, Edgara a Marcela Longuetovy.

75

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 3. května 1882

Milý pane Bernsteine,

nemůžete mi poslat několik zvláštních obtahů článku o prvotním křesťanství[372] anebo několik výtisků příslušných čísel? Velice bych to uvítal a použil v zájmu propagandy, rozeslal bych to lidem, kterým jinak „Sozialdemokrat" nepřijde od ruky. 3—4 stačí.

Přikládám článeček[373], který je zajímavý jako doklad kolosálního tempa, jímž se v Americe uskutečňuje koncentrace kapitálů. United States Bonds jsou státní dluhopisy Spojených států. N. Y. C. a H. R. Stock jsou akcie Newyorské centrální a Hudsonské dráhy; real estate = pozemkový majetek.

Dolar je něco přes 4 marky, zaokrouhleně = 4 marky = 5 franků.

Velmi mě těší, když vidím, že lidé všude podporují „Sozialdemokrat" proti kňourání zbabělců.

Darwinův dopis byl ovšem adresován Marxovi a byl nanejvýš laskavý.[374] Dejte si však pozor na jeden Lafarguův článek v „Citoyen" z 28. dubna, nadepsaný „La sélection darwinienne et les classes régnantes", na konci tam objevil nového amphioxa, to by člověk umřel smíchy. Lafargue je v Paříži, právě jsem mu napsal[2] a jeho Amphioxus Lafargii dostal pořádně co proto.

Srdečně zdraví

Váš

B. E.

Nedejte se splést zdejším spolkem[209], pokud jde o Democratic Federation[252]. Ta doposud nemá vůbec žádný význam. V jejím čele stojí jeden ctižádostivý kandidát do parlamentu jménem Hyndman, bývalý konzervativec — dokázal dát dohromady velký mítink jen s pomocí Irů a pro specificky irské cíle, při nichž pak hraje až třetí housle, jinak by se na něj Irové vykašlali.

Gladstone se hrozně blamoval — celá jeho irská politika ztroskotala — musí nechat padnout Forstera a irského místokrále Cowpera Templa (jehož otec je po přeslici z rodu Palmerstonů) a přijít s prosíkem: propustit irské členy parlamentu, neobnovovat výjimečný zákon[375], nedoplatky pachtovného od rolníků se mají dílem anulovat, dílem je s nízkou amortizací převezme stát. Na druhé straně jsou už teď toryové tak daleko, že chtějí zachránit, co se zachránit dá: ještě než si rolníci půdu *vezmou*, ať tedy platí pachtovné podle pruského vzoru se státní pomocí, aby statkáři přece jen dostali aspoň *něco*! Irové dělají pomalému Johnu Bullovi pořádné nohy. Tak to dopadá, když se střílí!

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

76

Marx Lauře Lafarguové

do Londýna

6. května 1882
Hôtel de Russie, Monte Carlo

Milá Kakadu,

přijel jsem do Monte Carla teprve před několika hodinami.[64] Pochybuji i o tom, že budu mít dost času napsat dopis Engelsovi, který jsem mu už ohlásil (rozhodně jej dostane až o den později).

Zatím musím běhat za všelijakým vyřizováním. Přikládám jednu fotografii pro Tebe a druhou pro Freda*; žádné umění nedokáže člověka víc znetvořit.

Old Nick

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinénija,
2. vyd., sv. 35, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Bedřicha Engelse.

77

Marx Jenny Longuetové

do Argenteuil

Monte Carlo 8. května 82
Hôtel de Russie, Monte Carlo

Milá Jeničko,

tohle *Monte Carlo*, odkud Ti píšu tyto řádky, je jedno ze 3 míst (ležících vedle sebe), jejichž trojjedinost tvoří stát „Monako" (Monako, Condamine a Monte Carlo). Poloha je překrásná, podnebí příznivější než v Nizze, ba i v Mentone.

Samozřejmě, podivuhodné důsledky mé přítomnosti se projevily jako vždy, i do této krajiny jsem přivezl *první 2 deštivé dny* (od ledna); podle všeho čekaly jenom na to, až přijedu z Alžíru. Jinak ale jsem tu vcelku zastihl nádherné počasí.

Jak víš z mého posledního psaní*, mám už od zánětu pohrudnice pokoj; katar průdušek může mizet jen úplně zvolna. Brzy však bude *všude* vzduch suchý a teplý (lidé se mnohem spíš obávají nedostatku vláhy); intenzita sluneční činnosti bude tím větší, že slunce je poseto velikými skvrnami. Všude tedy bude brzy takové počasí, jaké potřebuji.

Poněvadž není jisté, jak dlouho tu zůstanu, rád bych se hned z Paříže dověděl, *kde* Vás zastihnu; nejlepší by bylo, kdybyste mi sem *zatelegrafovali*, neboť z telegramu o 3—4 slovech mohu být dostatečně informován.

Mnoho pusinek dětem.

Tvůj
Starý Mouřenín

Poprvé otištěno rusky v časopise „Načalo", čís. 5, 1899

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 355.

78

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 10. května 1882[376]

Milý pane Bernsteine,

využívám toho, že mám rozbité odpoledne, abych Vám napsal. Co se týče Panny Marie — Isis, je to detail, do něhož jsem se už kvůli místu nemohl pouštět;[377] přitom mariánský kult patří stejně jako všechny kulty svatých do mnohem pozdějšího období, než jsem zkoumal (do doby, kdy vypočítavost páterů znovu v podobě svatých dala polyteistickému rolnictvu jeho četné ochranné bůžky); a konečně by se to odvození muselo ještě historicky *dokázat*, a k tomu by bylo nutné speciální studium. Totéž se svatozáří a měsíčním svitem. Ostatně je fakt, že kult Isis byl za dob císařství v Římě součástí státního náboženství.

Bimetalismus. Hlavní věc je, abychom si my dali pozor, zejména po tom strašlivém chvástání mnoha „vůdců", jakou má naše strana v ekonomii převahu nad buržoazií, ačkoli se tito pánové o ni nikterak nezasloužili, — a abychom neukazovali takové ekonomické slabiny, jaké beze všeho studu odhalují tito pánové, jakmile si myslí, že se tím zalichotí určitému druhu dělníků, aby si tak zajistili volební vítězství nebo jinou výhodu. Protože se v Sasku těží stříbro, domnívají se, že si mohou dovolit švindl s dvojí měnou! Aby se získalo pár voličů, má si naše strana uříznout nesmrtelnou ostudu právě v oboru, který by rozhodně *měl* být její silnou stránkou!

Ale to jsou celí naši páni literáti. Domnívají se, úplně stejně jako buržoazní literáti, že mají privilegium nic nestudovat a o všem mudrovat. Sesmolili nám literaturu, která ekonomickou nevědomostí, novopečeným utopismem a arogancí nemá sobě rovné, a Bismarck nám prokázal velkou službu, že ji zakázal.

U dvojí měny nejde dnes ani tak o dvojí měnu vůbec jako

o speciální dvojí měnu při poměru zlata ke stříbru $15^1/_2 : 1$. To je tedy třeba rozlišovat.

Dvojí měna se stává den ze dne nemožnější, protože poměr mezi hodnotou zlata a stříbra, který byl dříve alespoň poměrně stálý a měnil se jen pomalu, dnes každým dnem prudce kolísá, a to hlavně v tom směru, že hodnota stříbra klesá, neboť ohromně vzrůstá jeho produkce, zvláště v Severní Americe. Že jsou ložiska zlata vyčerpána, to je výmysl těžařů stříbra. Ale ať už je příčina změny v hodnotě jakákoli, je to fakt, a s tím musíme především počítat. Stříbro den ze dne pozbývá schopnosti být měřítkem hodnoty, zlato si ji podržuje.

Poměr hodnoty obou kovů je nyní asi $17^1/_2 : 1$. Ale zastánci stříbra chtějí znovu vnutit světu starý poměr $15^1/_2 : 1$, a to je právě tak nemožné, jako třebas udržet cenu strojové příze a tkaniny trvale a všude na výši ceny ruční příze a tkaniny. Ražba nestanoví hodnotu mince, nýbrž ručí příjemci jen za určitou váhu a zrno, a nemůže nikdy na $15^1/_2$ libry stříbra přenést hodnotu $17^1/_2$.

O tom všem se píše v „*Kapitálu*“, kapitola Peníze (III. kapitola, str. 72 až 120)[378] tak jasně a zevrubně, že k tomu není co dodávat. Co se týče materiálu o novějších výkyvech, srovnej Soetbeer, „Edelmetall-Produktion und Werthverhältnis etc.“ (Gotha, Perthes 1879). Soetbeer je přední autorita v tomto oboru a otec německé mincovní reformy — ohlásil „marku“ v hodnotě $^1/_3$ tolaru už před rokem 1840.

Tak tedy: razí-li se stříbro v poměru $15^1/_2$ libry = 1 libra zlata, plyne stříbro zpátky do státní pokladny, každý se ho hledí zbavit. Tuto zkušenost udělaly Spojené státy se svým stříbrným dolarem, který se razí se starým zrnem a hodnotu má jen 90 centů, a právě tak Bismarck, když chtěl znovu dát násilně do oběhu stažené a zlatem nahrazené stříbrné tolary.

President banky pan Dechend si představuje, že zavedení dvojí měny mu umožní zaplatit německé zahraniční dluhy špatným stříbrem místo plnohodnotným zlatem a vyhnout se tak jakékoli krizi se zlatem, což by ovšem bylo pro Říšskou banku velmi pohodlné, jen kdyby to šlo! Ale jediný výsledek toho všeho je, že pan Dechend sám dokazuje, že je naprosto neschopen být presidentem

banky a spíš patří do školní škamny než do křesla Říšské banky*.

Pruský junker by si ovšem také zavýskl, kdyby své hypotekární dluhy ve stříbře podle smluv uzavřených při poměru $15^1/_2 : 1$ mohl splatit nebo zúročit ve stříbře při poměru $17^1/_2 : 1$. A protože by se to odehrávalo doma, dalo by se takové napálení věřitelů dlužníky samozřejmě provést, jen kdyby šlechta našla někoho, kdo by jí půjčil stříbro za $17^1/_2 : 1$, tak aby ona mohla splácet dluhy za $15^1/_2 : 1$. Sama totiž na to nemá. Jenže by si musela vypůjčit stříbro rovněž za $15^1/_2$, a tak by na tom byla zase jako dřív.

Co se týče německé produkce stříbra, ztrácí těžba z *německé* rudy každoročně na významu ve srovnání s (porýnskou) těžbou z *jihoamerické* rudy. Roku 1876 byla celková produkce stříbra v Německu asi 280 000 liber, z toho z jihoamerické rudy 58 000, a od té doby podíl jihoamerické rudy ještě značně vzrostl.

Je jasné, že užívá-li se stříbra jen na drobné mince, musí to jeho hodnotu ještě víc snižovat; spotřeba stříbra k jiným účelům než na peníze je celkem nepatrná a nebude se nijak zvlášť rychle zvyšovat proto, že se po demonetisaci octne na trhu víc stříbra.

Že by Anglie někdy zavedla dvojí měnu, na to není ani pomyšlení. Žádná země, která má zlatou měnu, nemůže *nyní* zavést znovu natrvalo dvojí měnu. *Všeobecná* dvojí měna je už beztak všeobecně nemožná; i kdyby se všichni shodli na tom, že stříbro má zase platit $15^1/_2 : 1$, nemůže to změnit fakt, že má hodnotu jen $17^1/_2 : 1$, proti tomu se nedá naprosto nic dělat. Právě tak by se mohlo usnést, že 2×2 má být 5.

Bamberger nám v prvním období našeho exilu prokázal velmi cenné služby, byl to velice slušný a ochotný člověk, sekretář Karla Brunšvického**. Pak se nám ztratil z dohledu.[379]

Srdečně zdraví

Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* V originále: auf die Schulbank... als auf die Reichsbank.
** Karla Bedřicha Augusta Viléma.

79

Engels Augustu Bebelovi

do Lipska[380]

Londýn 16. května 1882

Milý Bebele!

Už dlouho se chystám, že Ti napíšu. Zejména proto, že nevím určitě, zda Ti Marx odpověděl na Tvůj poslední dopis.[381] Několikrát mi to slíbil, ale sám víš, jak to chodí, když je člověk nemocný. Tak se tedy dnes konečně k tomu dostávám.

Marx odjel nejprve na ostrov Wight, ale měl tam studené, vlhké počasí. Pak jel přes Paříž do Alžíru. Na cestě se znovu nachladil, v Alžíru zastihl zase chladna, deště a později prudkou změnu teploty. Nachlazení znovu přešlo v pleuritidu (zánět pohrudnice), méně úpornou než ta dřívější zde, ale vleklou. Teď je už důkladně vyléčen a utekl před africkými vedry, která konečně nastala, do Monte Carla, hráčského podniku monackého knížete*. Odtud pojede, jakmile nastane pravé léto, s paní Longuetovou a jejími dětmi na normandské pobřeží a sotva se vrátí dřív než počátkem července. Jde teď už jen o to, aby se doopravdy zbavil zastaralého kašle, a to by se mu mohlo podařit. Dal se v Alžíru fotografovat a vypadá zas opravdu dobře.

To je velké neštěstí, že při volbách, které jinak proběhly tak skvěle, neprošels právě Ty.[302] Dostalo se tam mnoho nových a místy nespolehlivých živlů, a proto by Tě tam bylo dvojnásob zapotřebí. Zpočátku se také zřejmě nadělaly některé nepříjemné kotrmelce, teď to jak se zdá jde trochu lépe. Dvojnásob proto mne (a neméně

* Karla III.

i Marxe) potěšilo kurážné počínání „Sozialdemokratu", který se neostýchal rázně vystoupit proti fňukání a malomyslnosti Breuela a spol., i když se za ně postavili poslanci jako Blos a Geiser.[382] I za námi přišli, Viereck mi o listu napsal dopis plný lamentací, načež jsem mu zcela přátelsky, ale naprosto rozhodně sdělil svůj názor[383]; od té doby jsem o něm neslyšel. Také Hepner tudy projížděl, „chorý srdcem, chud jak psisko",[384] a hrozně naříkal; napsal velmi trudnomyslnou brožurku, na níž bylo jasně vidět, jak morálně sešel.* Oba si naříkali hlavně na to, že se „Sozialdemokrat" neřídí zákony platnými v Německu a že německé soudy zavírají jeho rozšiřovatele pro urážky veličenstva, velezradu atd., které prý rozšiřovaný list obsahuje. Ale ze samého listu i ze zpráv o procesech proti našim lidem je přece nad slunce jasnější, že tyto soudcovské kreatury vyšťourají za všech okolností záminku k zabásnutí, ať bude list psán jakkoli. Dělat noviny, v kterých by tito soudci nenašli žádný háček — to je umění, na které by se teprve muselo přijít. A přitom ti pánové zapomínají, že s takovým bezbarvým orgánem, jaký by chtěli mít, by naše lidi zaháněli houfně do Mostova tábora. Ale Bernsteinovi, kterého jsme ostatně, pokud to šlo, morálně podporovali, přece jen poradím, aby svůj tón morálního rozhořčení trochu víc mírnil ironií a posměškem, neboť každý tón se časem omrzí nebo se musí do krajnosti stupňovat, až se stává směšným.**

Předevčírem byl u mne Singer[385] a od něho jsem se dověděl, že krycí adresa je ještě dobrá, čímž jsem si nebyl tak jist, když jsme ji tak dlouho nepoužívali. Má jinou pochybnost. Patří k těm, kdo vidí v zestátnění čehokoli polosocialistické nebo aspoň socialismus připravující opatření, a proto potají horuje pro ochranná cla, tabákový monopol, zestátnění železnic atd. Jsou to tlachy, které přežívají jako dědictví jednostranně přehnaného boje proti manchesteriánství[257] a mají mnoho přívrženců zejména u měšťáckých a studovaných živlů, které k nám přešly, poněvadž jim v debatě s jejich měšťáckým a „vzdělaným"*** okolím usnadňují hru. Jak říkal Singer, debatovali jste o tom nedávno v Berlíně, a on byl

* Viz tento svazek, str. 303.
** Viz tento svazek, str. 382.
*** V originále berlínským dialektem: „jebildeten".

šťastně přehlasován. Nesmíme se kvůli takovým malicherným ohledům blamovat ani politicky, ani ekonomicky. Snažil jsem se mu objasnit: 1. že ochranná cla jsou v Německu podle našeho názoru úplně nemístná (v Americe naproti tomu ne), poněvadž náš průmysl se rozvíjel a stal se schopným exportovat za svobody obchodu, pro tuto schopnost exportovat však absolutně potřebuje konkurenci zahraničních polotovarů na vnitřním trhu; že železářský průmysl, který produkuje 4krát víc, než potřebuje vnitřní trh, používá ochranných cel jen proti *vnitřnímu trhu*, a naproti tomu*, jak dokazují fakta, v *zahraničí* podbízí uměle sraženými cenami; 2. že tabákový monopol je tak minimální zestátnění, že se sám jako příklad v debatě k ničemu nehodí, takže mi vcelku může být fuk, zda jej Bismarck prosadí nebo ne, neboť jedno jako druhé musí nakonec vyznít v náš prospěch; 3. že zestátnění železnic je k užitku jen akcionářům, kteří prodají své akcie nad hodnotu, nám však není k ničemu, poněvadž budeme s několika málo velkými společnostmi hotovi právě tak rychle jako se státem, jen až ho budeme mít v rukou; že už akciové společnosti podaly důkaz, jak velice je zbytečný buržoa jako takový, když celou správu vedou placení úředníci, a že zestátnění už k tomu žádný nový důkaz nepřidá. Vzal si to však příliš do hlavy a shodl se se mnou jen v jednom, že totiž z politického hlediska je Váš odmítavý postoj jedině korektní.

Odchází pošta. Se srdečným pozdravem Tobě a Liebknechtovi

Tvůj
B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* V originále berlínským dialektem: dajejen.

80

Marx dceři Eleanor

do Londýna[386]

21. května 82, Hôtel de Russie
Monte Carlo (Monaco)

Nejdražší dceruško,

poněvadž z mých věřitelů nejdéle čekáš na odpověď, měl jsem doopravdy v úmyslu napsat Ti dnes (v neděli) dlouhý dopis, ale* člověk míní a teploměr mění. Dnes je překrásný den, ale *výjimečně*. Chci ho tedy užít na čerstvém vzduchu, místo abych „psal", a nebudu psát ani večer. Tak je to dohodnuto s mými zdravotními rádci.** Než jsem se rozloučil s přítelem Fermém, řekl jsem mu: Jakmile přistanu na jižním pobřeží Francie, v tu ránu se tam počasí úplně obrátí. A skutečně — pyšním se tím, jaký jsem to „osudový" člověk — proroctví se částečně splnilo. Od *začátku ledna* se Riviéra těšila skvělému, nevídaně letnímu počasí a jen pár bručounů si stěžovalo, že skoro vůbec neprší. Od té chvíle, kdy jsem 4. května připlul do Marseille, spustil se déšť a pršelo někdy celý den, většinou půl dne a nejčastěji pršelo v noci; nastal všeobecný pokles teploty; někdy foukal studený vítr; vcelku bylo proměnlivé, nestálé počasí; vzduch býval, i když ne příliš často, přesycen vodními parami. Při tom všem je tu *poměrně dobré, teplé počasí*, pouze ne tak suché a stálé, jak bych právě potřeboval pro své plíce. Ale nikde v Itálii ani jinde nenajdeš momentálně lepší: Cannes, Monte Carlo a Mentone jsou tři nejzdravější místa, s nejrovnoměrnější teplotou a *v průměru* teplejší než Nizza, Řím a Neapol.

Tvůj
Old Nick

Poprvé otištěno rusky ve sborníku „Voinstvujuščij matěrialist", kn. IV, 1925

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny a francouzštiny

* Dále je dopis psán francouzsky.
** Dále je dopis psán opět anglicky.

81

Marx Jenny Longuetové

do Argenteuil[387]

Hôtel de Russie, Monte Carlo
26. května 82

Nejdražší dceruško,

jsem vždycky šťastný, když dostanu od Tebe dopis, i když je mi líto, že Ti Tvůj old Nick ukrádá čas z nočního odpočinku.

Mé zdraví se lepší zároveň s počasím; počátkem července snad budu moci jet do Cannes a zůstat tam asi týden. Všechno závisí na radě lékařů a na tom, jak bude v červnu vypadat začátek léta.

L — ovy* (míním *muže z Kuby*) noviny** se dopustily hrubých chyb, většinou z neznalosti a z dětinské snahy „jít tak daleko, jak jen je to možné".

Pokud jde o „Bataille", dosud jsem tam nenašel nic zvláštního. Znám ji vlastně jen do čís. 4, ale na to, abych si ji přečetl, mám vždycky čas!

V duchu jsem s Tebou a s dětmi***; stýská se mi po nich. Nesmím se však, po řadě velmi nepříjemných „lékařských" experimentů, v ničem ukvapit. Při tom všem doufám, že se s nimi už brzy shledám.

Tvůj
Old Nick

Poprvé otištěno rusky v časopise „Načalo", čís. 5, 1899

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Lafarguovy.
** „L'Égalité".
*** Jeanem, Henrim, Edgarem a Marcelem.

82

Marx dceři Eleanor

do Londýna

Hôtel de Russie, Monte Carlo, 28. května 82

Milá Tusinko,

psaní od Bebela není ani v Engelsově dopise[2], ani v Tvém, který jsem dostal včera večer. Muselo omylem zůstat v Londýně. V každém případě si nad tím myji ruce.

Dnes je 24 stupňů ve stínu, vůbec ode dne, kdy jsem Ti psal dopisnici*, nastala letní vedra (i když obloha stále ještě není tak čistá a bez mráčku, jako to vyžadují místní znalci). Za takových okolností se to navzdory „dobrému úmyslu" s plánovanou obšírnou zprávou nedaří; moc pěkného tím tak jako tak neztrácíš.

K cestě po moři z Alžíru budiž poznamenáno jen to, že nás provázelo nepříznivé počasí; zejména v noci ze 4. na 5. května byla prudká bouře, takže se v mé kajutě (kterou jsem ke všemu musel sdílet s jedním kupeckým šosákem z Lyonu) doslova prohánět vítr. Za silného, studeného deště jsme se časně ráno (5. května) octli před Marseille. Parník nemohl až do přístavu; cestující a zavazadla museli být přepravováni čluny, a pak nás čekalo další potěšení — trávit ve studeném očistci na celnici, kde byl průvan, několik hodin, než nám bylo dovoleno odjet do Nizzy. Tyto „momenty" prochlazení znovu více či méně porouchaly můj organismus a vrhly mě v Monte Carlu do náruče dalšího aeskulapa, neboť pokud jde pouze o léčení mých „bronchiálních"záležitostí, lékaře nepotřebuji a stačí mi jen, abych se řídil předpisy dr. Stephanna. Čekám, že mi už za pár dní (možná příští úterý, 30. května) dá dr. Kunemann absolutorium. Rozhodně tedy dřív než počátkem června toto loupežnické hnízdo neopustím. Zda tu ještě pobudu nebo ne, musí rozhodnout

* Viz tento svazek, str. 366.

dr. Kunemann. Lidé trpící chorobami dýchacích cest jsou v normálně příznivém klimatu citlivější (a jsou tedy tím víc vystaveni recidivám). Např. na severu se při troše nečekaného průvanu nikomu ani nesní o tom, že by měl dostat hned zánět pohrudnice, průdušek atp., kdežto v Alžíru se francouzský filistr musí před průvanem neustále chránit. Jakousi paní Fleuryovou, která je nyní v hotelu Russie, poslali z Paříže kvůli zánětu průdušek do Cannes, v březnu a dubnu se tam úplně zotavila, chodila po horách jedna radost atd. Pro doléčení a rozptýlení pak odjela z Cannes do Monte Carla, během té docela krátké, dvouhodinové cesty se na nádraží v Antibes nachladila — a je na tom teď hůř než předtím v Paříži. Od návštěvníků, kteří sem nepřijeli pro zábavu nebo kvůli hře, se člověk dovídá, že určitě 9 z 10 jsou oběti „rechutes"*.

Když Goethe chválí člověka, že „svléká" starou hadí kůži[388], nepočítá patrně do omlazovacího procesu uměle vyrobené „falešné kůže".

Někdy, až nebude takové „vedro" jako dnes, musím Ti přece jen vyprávět něco o tomto gerolsteinském knížectví (nechybí tu ani Offenbachova hudba, ani mademoiselle Schneiderová, ba ani vyparádění, švarní karabiniéři [ani ne 100]).[389] Příroda je tu nádherná, navíc ještě vylepšená uměním — míním tím zahrady vyčarované na neplodných skalách, které se ze strmých výšek často spouštějí až k úchvatně modrému moři jako terasy babylónských visutých zahrad. Ale ekonomickou základnou monackého Gerolsteinu je herna; kdyby se zítra zavřela, šel by monacký Gerolstein se vším všudy k čertu! Nechodím do herny rád; uvaž jen, že se tu u hostinských stolů, v kavárnách atd. nemluví a nešeptá skoro o ničem jiném než o ruletě a o stolech, kde se hraje trente-et-quarante. Tu a tam vyhraje např. jedna mladá Ruska (žena ruského diplomata) (patří mezi hosty hotelu Russie) 100 franků a naproti tomu prohraje 6000 franků; támhle zase někdo nemá peníze na zpáteční cestu, jiní prohrají celá velká rodinná jmění; jen velmi málokteří odtud vyváznou s nějakou kořistí, myslím málokteří z hráčů, a z nich skoro výlučně — bohatí. O rozumové úvaze, propočtu

* „recidiv".

atd. tu nemůže být ani řeči; dá se tu podle jakés takés teorie pravděpodobnosti počítat se šťastnou „náhodou", když si člověk může troufnout vsadit těžké peníze. Ale chápu, že to láká zejména krásné pohlaví; dámy velkého světa, ale o nic méně i dámičky polosvěta, školačky a měštky, všechny jsou do toho žhavé — očitými svědky jsou všichni kolem. Myslím, že kromě monackého Gerolsteinu, který s hernou stojí a padá, by se bez herny v Monte Carlu neudržela jako mondénní centrum ani Nizza — kde přezimuje vznešený svět stejně jako ti, kdo baží po dobrodružství. A jaká hračka je při tom všem taková herna ve srovnání s burzou!

(Toto pero a inkoust potřebuje vyměnit; psát s tím je vskutku umění, musel jsem si takhle ulevit!)

Vpravo od kasina (v něm je herna) je v těsné blízkosti Café de Paris a vedle ní kiosk; na něm visí každý den plakát, ne tištěný, ale psaný a podepsaný iniciálkami autora, od něhož lze za 600 franků získat černé na bílém tajemství vědy, jak s 1000 fr. vyhrát v ruletě nebo v trente-et-quarante milión. Není prý žádnou výjimkou, že se i na tuto vějičku leckdo nachytá. Mnoho hráčů a hráček skutečně věří na vědu v těchto čistě hazardních hrách; pánové a dámy posedávají vpředu před onou Café de Paris anebo na lavičkách v kouzelné zahradě patřící ke kasinu, mají v rukou tabulky (tištěné) a se skloněnou hlavou cosi čmárají a počítají anebo veledůležitě vykládají jeden druhému, „jakému systému" dávají přednost; zda hrát v „sériích" atd. atd. Člověk má dojem, že je mezi blázny. Monacký Grimaldi*, jeho knížectví Gerolstein i jeho nájemce herny zatím vzkvétají a jsou koneckonců offenbachovsky „zajímavější" než ti, které napalují.

Kdybych se někam přestěhoval, *zatelegrafuji to.* Ale zpáteční cestu, nejprve do Paříže, absolvuji v každém případě po etapách a „opatrně."

Všechny vřele zdraví

Old Nick

Poprvé otištěno ve sborníku „Annali", roč. I, Milán 1958

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Karel III.

83

Marx Jenny Longuetové

do Argenteuil[387]

Cannes 4. června 82

Nejdražší dceruško,

přijedu *některý den v první polovině týdne po 6. červnu.* Nemohu říci přesně kdy; bude to záležet na okolnostech, které se nedají s jistotou předvídat. Budu *Ti* tedy *velmi zavázán,* když se nebudeš znepokojovat kvůli určitému datu a hodině mého příjezdu. Vždycky jsem se dosud přesvědčil, že mi *nejvíc škodí, když na mne někdo čeká na nádraží.* Neříkej nikomu (včetně *Gaskoňce,* Rusa a Hirsche)*, že mám přijet příští týden. Potřebuji absolutní klid a být *jen s Tvou rodinou, na Thiersově bulváru čís. 11.*

Tvůj
Old Nick

„Klidem" míním „rodinný život", „halas dětí", onen „mikroskopický svět", který je mnohem zajímavější než „makroskopický".

Poprvé otištěno rusky v časopise „Načalo", čís. 5, 1899

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Paula Lafargua, P. L. Lavrova a Carla Hirsche.

84

Marx Lauře Lafarguové

do Londýna[390]

17. června 82
11, Boulevard Thiers, Argenteuil

Soukromé a důvěrné

Dceruško moje,

už dřív jsem se dohodl s Engelsem — jak jsem právě ústně sdělil Paulovi — že jakmile budu moci do Švýcarska (patrně v druhé půli července), *budeš mě doprovázet.* Já bych si vskutku mohl stěží ještě sám dovolit takové cestování. Jak vidíš, je víceméně Tvá povinnost doprovázet starce z hor.

Poněvadž však budu muset ještě zůstat nejméně 3 týdny kvůli sirné kúře v Enghienu, doufám, že během té doby sem přijedou na krátký výlet Helena a Tussy. Už jsem Heleně a Tussy v tomto smyslu napsal.

Jenička pozvala na zítřek Lafargua.

Adio.

Old Nick

Poprvé otištěno ve sborníku „Annali", roč. I, Milán 1958

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

85

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[365]

Londýn 20. června 1882

Milý Sorge,

Tvoje objednávky zařídím v těchto dnech.[391] „Égalité" zaplatím Lafarguovi, který je v Paříži, a vymáčknu z něho stvrzenku, třebas nebude na řádném tiskopise.* Nepřijdeš o nic, když Ti předplatím „Labour Standard" až od 1. července, ten list je čím dál mizernější.

Marx byl asi dva měsíce v Alžíru, kde, jak jsem Ti myslím napsal,** dostal recidivu zánětu pohrudnice, když ji vyléčil, odjel do Monte Carla v Monaku a dostal novou, ale slabší. Odtud odjel asi před 3 týdny do Paříže a teď je u své dcery, paní Longuetové, v Argenteuil u Paříže, odkud jezdí každodenně do Enghienu a léčí si tamními sirnými prameny svůj chronický katar průdušek a kašel. Celkově je jeho zdravotní stav velmi dobrý, ale co bude podnikat dál, záleží čistě na doktorech.

Anglický překlad „Manifestu", který nám byl poslán, se musí úplně přepracovat, aby mohl vyjít. Chápeš však, že za nynějších okolností není na to ani pomyšlení.

O Leovi*** není celé měsíce ani vidu, ani slechu. Je to divný patron, kterého člověk musí nechat jít svou cestou. Nemám ani jeho adresu. Mimochodem, už nějaký čas dostávám pro Lea sdělení

* Viz tento svazek, str. 393.
** Viz tento svazek, str. 344.
*** L. N. Hartmannovi.

od dr. Lilienthala v New Yorku, mohu je ovšem vyřizovat jen přes Paříž. Kdo je ten Lilienthal?

Že se lassallovci po příchodu do Ameriky budou cpát dopředu, to se dalo čekat. Lidé, kteří přijeli s jedině pravým evangeliem jako apoštolé, nemohli předstoupit s menšími nároky před Američany, dosud tápajícími v duchovní temnotě. Pak se jim jednalo o to, aby v Americe získali pro svou činnost novou půdu, když se jim v Německu stále víc ztrácí pod nohama. Zato jsme se jich šťastně zbavili v Německu; v Americe, kde se všechno vyvíjí desetkrát rychleji, budou brzy v koncích.

Doufám, že si šetříš oči a že jim to prospívá. Také už jsem s nimi jednou něco měl a vím, jak protivná je to záležitost.

V Německu se všechno vyvíjí celkem výtečně. Páni literáti ve straně se sice pokusili provést reakční, měšťácký, krotký a učený obrat, ale ve vší slávě zkrachovali: hanebnosti, jimž jsou všude socialističtí dělníci vystaveni, zvýšily všude jejich revolučnost ve srovnání s tím, jaká byla ještě před 3 roky. Podrobně jsi o tom jistě četl v „Sozialdemokratu". Z vůdců to byl právě Bebel, kdo si při tom počínal nejlépe, Liebknecht trochu kolísal nejen proto, že sám přijímal s otevřenou náručí a bez přísnějšího dohledu každého „vzdělance"*, který došel k sociální demokracii na půl cesty, ale také proto, že jeho zeť, ten zavalitý louda Bruno Geiser, patří mezi největší vzdychaly[392]. Tito lidé by si mírností a měkkostí, podlézáním a krotkostí chtěli za každou cenu vyžebrat zrušení zákona proti socialistům[136], poněvadž jim zarazil jejich literární výdělky. Jakmile bude zákon zrušen (ani buržoové nepočítají s tím, že by jej nynější nebo jakýkoli jiný možný říšský sněm prodloužil, neboť se ukázal naprosto neúčinným), dojde patrně k otevřenému rozkolu a Viereckové, Höchbergové, Geiserové, Blosové a spol. vytvoří separátní pravé křídlo, s nímž pak bude možné případ od případu vyjednávat, dokud nakonec nepadnou definitivně na zadek. Prohlásili jsme to už hned po vydání zákona proti socialistům, když Höchberg a Schramm přišli v „Jahrbuch"[393] s odsouzením dosavadní činnosti strany, které bylo za daných okolností docela

* V originále: „Jebildeten".

hanebné, a požadovali, aby strana vystupovala vzdělanějším, společnosti a salónům přiměřenějším způsobem.

Pozdravuj Adolpha*, vůbec o sobě nedal slyšet.

Srdečně zdraví

Tvůj
B. Engels

Řekni Adolphovi, že Pumps má malou holčičku**.

V plném znění otištěno poprvé v Marx-Engels, Sočinénija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Adolpha Sorga ml.
** Lilian.

86

Engels Augustu Bebelovi

do Lipska

Londýn 21. června 1882

Milý Bebele,

musím na Tvůj dopis odpovídat popaměti, poněvadž jsem jej dal Tussy, aby jej poslala Marxovi,* a od té doby jsem jej neviděl.

Marx je už asi 3 týdny v Argenteuil u Paříže u své dcery**, vypadá prý velmi dobře, je hnědý jako pravý „mouřenín" (víš, že to je jeho přezdívka), má velmi dobrou náladu a trpí už jen průduškovým kašlem. Aby se ho zbavil, musel konečně udělat Vogtovi to potěšení, že se stal členem sirné bandy[394]. Prodělává totiž v sousedním Enghienu sirnou léčbu. O jeho další bludné pouti rozhodnou lékaři.

O tom, že jednoho dne dojde ke střetnutí s buržoazně smýšlejícími živly ve straně a k rozkolu mezi pravým a levým křídlem, jsem si už dlouho nedělal žádné iluze a už v rukopisné stati o článku v „Jahrbuch" jsem to přímo označil za žádoucí.[393] To, že jsi došel k témuž názoru, nás může jen velice těšit. Nezmiňoval jsem se o tom výslovně ve svém posledním dopise***, poněvadž se mi nezdálo, že by byl s tím rozkolem takový spěch. Kdyby se ti pánové dobrovolně rozhodli vytvořit separátní pravé křídlo, bylo by všechno brzy v pořádku. Ale to sotva udělají; vědí, že by představovali armádu samých důstojníků bez vojáků, jako „kolona Roberta Blu-

* Viz tento svazek, str. 368.
** Jenny Longuetové.
*** Viz tento svazek, str. 363–365.

ma", která za bojů roku 1849 přitáhla k nám a chtěla jen a jen bojovat „pod velením statečného Willicha".[395] Když jsme se pak ptali, kolik bojovníků je v té udatné koloně, dověděli jsme se — dovedeš si představit, jak jsme se nasmáli: jeden plukovník, jedenáct důstojníků, jeden trubač a dva prostí vojáci. Přitom se plukovník všemožně snažil, aby vypadal jako nefalšovaný Schinderhannes, a měl koně, na němž neuměl jezdit. — Ti pánové chtějí být všichni vůdci, ale ani *dělat* ze sebe vůdce nemohou jinak než uvnitř naší strany, a tak to budou *oni*, kdo se bude chránit vyvolat nějakou roztržku. Na druhé straně vědí, že *my* za působnosti zákona proti socialistům[136] máme také své důvody varovat se vnitřních rozkolů, o nichž nemůžeme veřejně debatovat. Budeme si tedy muset nechat líbit písemné i ústní rejdy a lamentace těchto lidí tak dlouho, než budeme znovu s to vyložit sporné body principiálního i taktického rázu přímo doma v Německu a před dělníky — ledaže by to hnali příliš daleko a k rozkolu nás donutili. Zatím zákon proti socialistům stejně spěje k svému neodvratnému osudu, a jakmile vezme za své, musí se podle mého názoru rovnou říci, jak situace vypadá; potom z chování těch pánů samých vyplyne, co dělat dál.

Jestliže se pak zorganizují jako zvláštní pravé křídlo, může se s nimi případ od případu, pokud to bude přípustné, domluvit společná akce, dokonce se s nimi může uzavřít dohoda atd. Bude to ovšem asi sotva zapotřebí: samo odtržení jasně ukáže jejich bezmocnost. Nemají ani stoupence v masách, ani talenty, ani vědomosti — mají jenom nároky, ale zato pořádné. To se ještě ukáže. Určitě se tím vyjasní situace a my se zbavíme živlu, který k nám vůbec nepatří.

Nemusíme se bát, že pak nebudeme mít koho navrhnout za kandidáty do říšského sněmu. To si jen tak namlouváme. I když si některý dělník v říšském sněmu splete mi a mě*, můžeme se jenom zeptat: jak dlouho to je, co se naučili rozlišovat mi a mě Hohenzollerni, o polních maršálech ani nemluvě. Bedřich Vilém III. a zbožňovaná Luisa si pletli mi a mě dokonce víc než A. Kapell. A když se Bismarck neostýchá najmenovat do své národohospodářské rady

* mir a mich se v hovorové němčině často zaměňuje.

dělníky, kteří se sice hladce nevyjadřují, ale zato všechno hladce odhlasují, smíme se tu ostýchat *my*? Ale já vím, mnohým lidem se to protiví. Nám rozhodně ne. A skoncovalo by to také s naprosto nesmyslnou praxí našich poslanců, podle níž musí po řadě každý mluvit, což prý má být, ale vůbec není „demokratické". Kde má nějaká strana vzít tolik schopných parlamentních řečníků a jak to bude teprve vypadat, až bude v říšském sněmu sedět 200 našich?

S jedním však můžeš určitě počítat: Dojde-li k polemice s těmito pány a levé křídlo strany přizná barvu, půjdeme za všech okolností s Vámi, a to aktivně a s otevřeným hledím. Jestliže jsem teprve teď vystoupil svým jménem jako spolupracovník „Sozialdemokratu",[396] tedy pouze proto, že tito lidé měli tak dlouho na náš list vliv a že dlouho nebylo záruky, že jej zase znovu nenabudou.

V Paříži se, jak víš, dělnická strana rozštěpila. Na posledním sjezdu Středofrancouzské federace lidé z „Prolétaire" (Malon, Brousse atd.) prostě vyhodili skupinu „Égalité" (naše nejlepší, Guesda, Devilla, Lafargua atd.). „Sozialdemokrat" toto počínání právem pranýřoval a „Égalité" to místo přeložila. Nato odpovídá „Prolétaire": jeho směr prý vyložil německému vedení celou situaci, a od té doby je prý s ním v plném souladu[397]. Víš o tom něco? Lidé z „Prolétaire" zcela nestydatě lžou, ale na druhé straně si vzpomínám na velmi mnoho příkladů, kdy se lipský „Volksstaat" a „Vorwärts" dopustily nejkolosálnějších hloupostí, když šlo o francouzské záležitosti a Francouze. Můžeš mi sdělit něco o tom, co se tam skutečně stalo? Pokusím se Ti poslat ten výstřižek z „Prolétaire". Pro Malona, Brousse a spol. je příliš nudné, aby pracovali jako dělničtí kandidáti, sdružili se tedy s některými radikálními buržoy a literáty a zvou zbytek oné sorty do spolku; myslí si, že tak budou rychleji zvoleni. Jejich bojové prostředky proti „Égalité" jsou navlas stejné jako staré hanebnosti bakuninovců.

Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno rusky
v „Archiv Marxa i Engelsa",
sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

87

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu[398]

[Londýn 26. června 1882]

...V irském hnutí jsou dva proudy. První, prapůvodní, je *agrární*; ze zbojnictví, které organizovali klanoví náčelníci vyvlastnění Angličany a větší katoličtí pozemkoví vlastníci a které podporovali rolníci (v 17. století — těmto zbojníkům se říkalo *toryové* a v přímé linii od nich odvozují své jméno dnešní toryové) — se tento proud pozvolna dále vyvíjel v přirozený odpor rolníků proti vetřeleckým anglickým statkářům, organizovaný podle jednotlivých míst a provincií. Jména — ribbonmen (muži se stuhou), whiteboys (bílí hoši), captain Rock, captain Moonlight (Měsíční Svit)[399] atd. se měnila, ale forma odporu — střílení nejen nenáviděných landlordů a agentů (výběrčích ve službách landlordů), ale i těch rolníků, kteří převzali farmu, z níž byl násilím vyhnán někdo jiný — bojkot, výhružné dopisy, noční přepady s pohrůžkami atd. — to všechno je tak staré jako nynější anglické pozemkové vlastnictví v Irsku, existuje to tedy nejpozději od konce 17. století. Tato forma odporu je nepotlačitelná, násilí na ni vůbec neplatí, a mizí jenom se svými příčinami. Ale je už svou povahou *místní*, *osamocená*, nemůže se nikdy stát všeobecnou formou *politického* boje.

Brzy po zřízení unie (1800)[203] začala *liberální nacionální* opozice měšťanů, která tak jako v každé rolnické zemi, v níž mizejí městečka (např. v Dánsku), nachází své rozené vůdce v *advokátech*. Ti také potřebují rolníky; musejí tedy najít hesla, která mají u rolníků ohlas. Tak *O'Connell* našel něco takového nejprve v *emancipaci kato-*

líků[400], a potom ve *zrušení unie*. Tento směr byl v poslední době hanebnostmi statkářů přinucen dát se jinou cestou. Zatímco v *sociální* oblasti sleduje *Pozemková liga*[229] revolučnější (a zde dosažitelné) cíle: úplné vyhnání vetřeleckých landlordů, *politicky* vystupuje krotčeji a požaduje jen Home Rule, tj. irský místní parlament, působící vedle nadřazeného společného parlamentu impéria. I toho lze určitě dosáhnout konstituční cestou. Vystrašení statkáři křičí už teď (a sami toryové to navrhují) po co nejrychlejším vyvázání rolnické půdy z dlužních závazků, aby zachránili, co se zachránit dá. A na druhé straně *Gladstone* prohlašuje větší samosprávu Irska za docela přípustnou.

K těmto dvěma proudům po americké občanské válce přibyl *fenianismus*.[401] Statisíce irských vojáků a důstojníků, kteří se zúčastnili války, šlo bojovat s tajnou myšlenkou, že připraví armádu pro osvobození Irska. Spory Ameriky s Anglií po válce byly pro feniany hlavním hnacím momentem. Kdyby bylo došlo k válce, bylo by Irsko bývalo za pár měsíců součástí Spojených států nebo aspoň republikou pod jejich ochranou. Částka, kterou Anglie v případu Alabamy podle rozsudku ženevského smírčího soudu tak ochotně vzala na sebe a zaplatila,[402] byla *výkupným*, kterým *odvrátila americkou intervenci v Irsku*.

Od toho okamžiku bylo zažehnáno hlavní nebezpečí. Vypořádat se s feniany, na to stačila policie. Dopomohla k tomu zrada nevyhnutelná při každé konspiraci, ale přesto zrazovali jen *vůdci* a stávali se pak přímými špicly a falešnými svědky. Vůdcové, kteří utekli do Ameriky, zabývali se tam emigrantskou revolucí a většinou zchátrali jako O'Donovan Rossa. Kdo viděl tady evropskou emigraci z let 1849—1852, tomu to všechno připadá známé — jen samozřejmě v americky přehnaném měřítku.

Teď se už bezpochyby mnozí feniané zase vrátili a obnovili starou ozbrojenou organizaci. Jsou důležitým činitelem v hnutí a nutí liberály k rozhodnějšímu vystupování. Ale jinak nepořídí nic, ledaže nahánějí strach Johnu Bullovi. Ten sice na periférii svého impéria vůčihledě slábne, ale tak blízko u domova je stále ještě s to potlačit snadno každou irskou revoltu. V Irsku je především 14000 mužů „constabulary", četnictva ozbrojeného puškami a bodáky,

vojensky vycvičeného. Pak je tam na 30000 mužů řadového vojska, které lze snadno ještě posílit o stejný počet řadového vojska a anglické milice. K tomu loďstvo. A při potlačování povstání se v brutalitě Johnu Bullovi nikdo nevyrovná. *Bez války nebo válečného nebezpečí zvenčí nemá irské povstání sebemenší vyhlídky:* a nebezpečné tu mohou být *jen dvě* mocnosti: *Francie* a ještě mnohem víc *Spojené státy*. Francie nepřichází v úvahu. V Americe koketují strany s irskými hlasy ve volbách, slibují ledacos, ale neplní nic. Nepomýšlejí na to, aby se zapletly do války kvůli* Irsku. Mají dokonce zájem na tom, aby v Irsku vládly poměry působící silné irské přistěhovalectví do Ameriky. A je pochopitelné, že země, která za 20 let bude nejlidnatější, nejbohatší a nejmocnější na světě, nemá velkou chuť pouštět se do dobrodružství, která mohou a musí narušovat její mohutný vnitřní rozvoj. O dvacet let později bude mluvit docela jinak.

Bude-li však hrozit nebezpečí války s Amerikou, povolí Anglie Irům mileráda všechno, co budou chtít — jen ne úplnou nezávislost, která při jejich zeměpisné poloze vůbec není žádoucí.

Proto zůstává Irům jen konstituční cesta pozvolného dobývání jedné pozice za druhou; přitom ovšem může tajemné pozadí fenianského ozbrojeného spiknutí zůstat velmi účinným činitelem. Ale tito feniané sami jsou stále víc vháněni do jakéhosi bakuninismu: zavraždění Burka a Cavendishe[66] mohlo mít jediný smysl — znemožnit kompromis Pozemkové ligy s Gladstonem. Tento kompromis však byl za daných okolností pro Irsko nejlepším řešením. Landlordi vyhánějí pachtýře po desetitisících z jejich domovů pro dlužné pachtovné, a to pod ochranou vojska. Prvním požadavkem je v této chvíli zamezit toto systematické vylidňování Irska (vyhnanci buď umírají hlady, nebo musejí do Ameriky). Gladstone je ochoten předložit návrh zákona, podle něhož se nedoplatky zaplatí tak, jako se provádělo vyvázání z feudálních břemen roku 1848 v Rakousku: jednu třetinu zaplatí rolník, jednu třetinu stát, jednu třetinu ztratí landlord. To navrhuje i sama Pozemková liga. A tak „hrdinský čin" z parku Phoenix vypadá, když ne** jako čirá hloupost, pak jako čistě bakuninovská, velkohubá, nesmyslná „propaganda činem". Neměl-li

* V „Sozialdemokratu": „proti".
** Dále je text dopisu přeložen podle rukopisu.

tytéž následky jako podobné hlouposti Hödelovy a Nobilingovy[33], pak jen proto, že Irsko přece jen neleží tak docela v Prusku. Musí se tedy přenechat bakuninovcům a mostovcům, aby stavěli takovéhle dětinskosti do jedné řady s popravou Alexandra II. a aby hrozili „irskou revolucí", která nepřijde.

Ještě na jedno je dobře si dát u Irska pozor: nikdy bezpodmínečně nechválit žádného Ira — politika, nikdy se s ním nesolidarizovat, dokud nezemře. Keltská krev a navyklé vykořisťování rolníků (a jen z něho žijí v Irsku všechny „vzdělané" stavy, zejména však advokáti), vypěstovaly u Irů, kteří se zabývají politikou, velkou náchylnost ke korupci. O'Connell si za svou agitaci dává od rolníků platit plných 30 000 liber št. ročně. Když byla odhlasována unie, což stálo Anglii 1 000 000 liber št. na úplatcích, vytýkalo se jednomu podplacenému: Prodal jste svou vlast. Odpověděl: Ano, a byl jsem zatraceně rád, že jsem měl nějakou vlast na prodej.

Hanebnosti německých vlád, policie a soudců vůči našim lidem nabývají poznenáhlu takového charakteru, že i nejsilnější výrazy jsou na jejich kritiku slabé. Protože však řeč se nemusí nutně zesilovat jen silnými výrazy a stálým opakováním takových výrazů, jako lotři atd., se jejich účinek oslabuje, takže by člověk musel sahat ke stále „silnějším" výrazům, a tím by upadal do Mostova a Schneidtova stylu[403], je radno hledat jiný prostředek, který zaručuje sílu výrazu i bez siláckých slov. A tento prostředek existuje, tkví v tom, že se převážně používá ironie, posměchu, sarkasmu, který působí na protivníky citelněji než nejhrubší slova rozhořčení. Myslím si, že by „Sozialdemokrat" udělal dobře, kdyby všude, kde se to hodí, uplatňoval starý, převážně *zesměšňující* způsob psaní, jak jsme se s ním setkali zase v posledních číslech. Když pak mezi to občas dopadne rána palicí, zapůsobí tím víc. Také Bebel má v tomto ohledu úplně stejný názor jako já. Mimoto se teď o drastický popis toho, co se děje, dostatečně starají už Vaši dopisovatelé.

Proti tomu, že „Égalité" přinesla překlad onoho místa ze „Sozialdemokratu", kde se mluví o vyloučení jejích lidí na sjezdu Středofrancouzské federace, přináší „Prolétaire" licoměrný článek o výměně zdvořilostních dopisů mezi *zahraničním výborem* Německé socialistické dělnické strany a francouzským národním výborem[44].

Můžete mi o tom něco sdělit? O existenci comité extérieur mi nebylo nic známo, nemá to snad být proslulá *Verkehrsstelle?*[404]

„Bataille" je v posledním tažení—je to porážka a zasloužená. Lissagaray se ukázal totálně neschopný dělat žurnalistiku a spolu se svými spolupracovníky Malonem a Broussem apeluje na šovinistické němcožroutství Pařížanů proti Guesdovi atd., marxistům, německé myšlenkové nejasnosti atd. To všechno přitom Lissagarayovi nebránilo, aby nabídl majiteli listu „Citoyen"*, že by chtěl vstoupit do redakce! Redakce to ovšem ihned odmítla (to jen *mezi námi*).

Marx je v Argenteuil u své dcery**, skrývá se před Paříží a léčí si sirnými prameny v Enghienu chronický zánět průdušek a kašel, jinak je zase zdráv a dobré mysli, musí si ale ještě dávat veliký pozor.

Dal Vám Adolf Beust *Mirabeauovy „Tajné dějiny berlínského dvora"*, které jsem mu dal pro Vás? Ta kniha je pro „Sozialdemokrat" velmi užitečná.

Váš

B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle textu novin a dochované části rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Blommesteinovi.
** Jenny Longuetové.

88

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 15. července 1882

Milý pane Bernsteine,

posílám odpověď na Váš poslední dopis obratem, jinak by se kvůli nedělnímu volnu na poště zdržel 3 dny.

O mehringiádě[82] mi pověděl jeden známý, poznal jsem hned autora i našeptavače. Hirsch si od té doby, kdy ve Vaší a Bebelově přítomnosti dokonale zkrachovaly jeho plány se „Sozialdemokratem", vypěstoval směšnou zášť vůči „Curyšským". Dali jsme mu mnohokrát velmi důrazně najevo, že se s ním v tomto ohledu neztotožňujeme, naopak, že všechno podniká na vlastní odpovědnost, ale to pomáhá jen potud, že *nás* neobtěžuje svými lamentacemi. Je ostatně už zase dávno (trpěn) v Paříži a minulou sobotu, 8. července, se oženil s jakousi slečnou Linou Haschertovou.

Pokud jde přímo o podstatu věci, nemáme žádný důvod do toho zasahovat. Mehring o nás pustil do světa tolik lží, že kdybychom chtěli dementovat jednu jedinou, prohlásili bychom ty ostatní nepřímo za pravdivé. Už léta jsme nechávali všechny ty lživé žvásty bez povšimnutí, pokud nebylo nevyhnutelně nutné odpovědět. Poněvadž naši lidé disponují s „Volks-Zeitung", postačilo by prosté oznámení, že ? června vyšel v „Sozialdemokratu" můj článek s mým podpisem[405]. To je nejlepší odpověď. Vy sám na to ovšem můžete také v „Sozialdemokratu" poukázat, jak máte v úmyslu, a dodat, že Marx a já podnikáme své veřejné kroky vždycky po vzájemné dohodě. Jsem rád, že článek v „Sozialdemokratu" vyšel právě teď, to všechny ty hlouposti dokonale vyvrací.

Na druhé straně si však myslím, že bude dobře, když necháte Höchberga stranou. Vždyť dokonce chce zůstat v postavení pouhého soukromníka a může se tedy také sám hájit, bude-li to považovat za nutné. Nevím, zda by mu bylo něco platné, kdyby se znovu ohřívala stará historka s článkem z „Jahrbuch“[393] atd., kdyby tu *uvnitř strany* vznikly pochybnosti o našem stanovisku, byli bychom možná nuceni se k tomu vrátit, ale považuji to přinejmenším za zcela zbytečné.

Marx žije v Argenteuil ukryt před světem a svou přítomnost tam pokud možno tají, a proto Hirsche* vůbec neviděl — aspoň pokud já vím ne — a určitě po něm také nijak netouží. Marx potřebuje klid, a tak ho nechci s celou tou záležitostí obtěžovat, pokud to nebude absolutně nutné, tj. pokud Hirsch nebude kout další pletichy.

Kautsky mi napsal jeden, ba dva dlouhé dopisy o všem možném,[406] ale jak už jsem Vám psal,** nemám už na takové dlouhé korespondování čas a k tomu, abych se mohl tím či oním zabývat a odpovědět na to, musel bych dokonce podniknout zvláštní studia. To je celý důvod mého mlčení.

O chartismu nic pořádného neznám. Kdybych tak mohl přimět našeho starého přítele Harneyho v Bostonu (bývalého redaktora „Northern Star“), aby napsal dějiny chartismu, to by byl ten nejpovolanější autor.

Srdečně zdraví

Váš

B. Engels

Já sám si s Hirschem vůbec nedopisuji, a tak nemám vůbec žádnou příležitost, abych mu svěřoval svůj názor na tuto historii. Kdyby se taková příležitost naskytla, samozřejmě bych jí využil.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa“, kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Carla Hirsche.
** Viz tento svazek, str. 315.

89

Engels Adolfu Hepnerovi

do New Yorku

(Koncept)

Londýn 25. července 1882

Milý pane Hepnere,

moje odpověď [75] se zpozdila, protože Marx byl nemocen a několikrát měnil místo pobytu. Teprve v poslední době jsem si s ním mohl zase psát o obchodních věcech. Na Váš plánovaný podnik máme tento názor*:

Protože Vás tamní předpisy plně opravňují otiskovat všechny věci vyšlé v Evropě, udělal byste podle našeho mínění nejlépe, kdybyste bez dlouhého dotazování a okolků toho práva použil. Chcete-li znovu vydat „Komunistický manifest", nemůžeme proti tomu vůbec nic namítat a ani nás nenapadne proti tomu protestovat, pokud nás k tomu nedonutí změny nebo vynechávky, které jsou u historického dokumentu tak jako tak nepřípustné, anebo nepatřičné poznámky. Předmluvu nemůžeme napsat už proto, že nejsme pohromadě, ale ještě spíš proto, že bychom se tím do jisté míry solidarizovali s podnikem, na nějž nemůžeme, ba ani nechceme dohlížet nebo jej kontrolovat. Záleží tedy čistě na Vašem uvážení, které jiné věci chcete otisknout, pokud nás nepřivedete do situace, že bychom si museli stěžovat na to, v jaké společnosti práce vycházejí.

Totéž platí o mém „Postavení dělnické třídy". Přetisknete-li

* Viz tento svazek, str. 93.

je tak, jak je, nemám nic proti tomu. Kdybych Vám však k němu měl dát zvláštní svolení, zavazovalo by mě to také připojit dodatky a poznámky, které by tu knihu dovedly do současnosti, a to by byla práce na půl roku. Mimoto bych pak musel mít předem záruky, že se započaté dílo dokončí.

Přesvědčil jsem Vás, doufám, že ve vlastním zájmu uděláte nejlépe, když budete postupovat zcela na vlastní pěst. Pokud k tomu nebudeme mít zvláštní důvod, nebudeme Vám ve vydávání určitě činit potíže, spíš naopak.

Co se týče nového výtahu z „Kapitálu", udělal Marx s podobnými pokusy tolik nepříjemných zkušeností, že mu s tím už (nikdo) nesmí na oči, zejména teď ne. Ale z *druhého* vydání *Mostova* výtahu[407] odstranil Marx nejhrubší zkomoleniny **(to jen mezi námi!)** a připojil některé dodatky, takže tento výtah má pořád ještě své přednosti a je možné jej uveřejnit.

Jinak Vám toho mnoho k otištění doporučit nemohu. Literaturu z Lipska tvoří hlavně socialismus budoucnosti a doktorské disertace kandidátů na poslance. Francouzské věci Jules Guesda jsou většinou dobré, ale příliš šité na francouzské poměry. Brackovo „Nieder mit den Sozialdemokraten!" se tam pro Vás ani nehodí. Bebelovy parlamentní projevy jsou vůbec nejlepší z toho, co Německo přineslo v našem směru; ale jsou to přirozeně příležitostné věci. Lassalle se hemží (hrubými) ekonomickými chybami a celé jeho stanovisko je dávno překonané. Brackův „Lassalle'scher Vorschlag" je velmi dobrá kritika, ovšem ne vyčerpávající.

Nu, musíte si vybrat. S přáním všeho nejlepšího Vašemu podnikání

Váš
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (IV), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

90

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Paříže[408]

[Londýn 31. července 1882]

Milý pane Lavrove,

byl bych Vám už dávno poděkoval za zásilku ruského „Manifestu“[409]; ale nemohl jsem Vám dost dobře napsat a nepovědět Vám zároveň nic o Marxovi, jenže jsem měl výslovně zakázáno prozradit komukoli v Paříži, že je v Argenteuil. Bohužel zákaz lékařů, kteří mu důtklivě kladli na srdce, aby co nejméně mluvil, ho ještě nutí *tajit* svůj pobyt.

Kovalevskij ke mně přišel, zrovna když jsem nebyl doma. Viděla ho jen slečna Marxová*, a nenechal tu adresu. Několik dní po svém příchodu musel zase odcestovat, ale nemám nejmenší tušení, kam vlastně jel. Podle všeho se hodlal vrátit do vlasti. Slečna Marxová je v Argenteuil — obrátíte-li se na Longueta, dovíte se možná víc.

Váš oddaný

B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Eleanor Marxová.

91

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

Londýn 9. srpna 1882

Milý starouši,

včera nebylo možné, abych pro Tebe vyzvedl poštovní poukázku. Udělal jsem to však hned dnes, a tak Ti tam vyplatí pět liber št., to je podle kursu rovných 126 franků. Měl jsem velkou radost, když jsem dostal Tvůj dopis[410] a opět se po čase dověděl, jak se Ti vede. Také já bych dal nevímco za to, kdybychom se Ty, Marx a já ještě jednou sešli, ale tento rok se mi to sotva podaří; Marxe možná uvidíš ještě letos v létě, ale to závisí na tom, kam ho pošlou lékaři. Další odpověď musím o pár dní odložit, bude odcházet pošta a já musím ještě obšírně napsat o různých věcech Bernsteinovi.

Zatím se jako vždycky statečně drž a buď zdráv; srdečně Tě pozdravuje

Tvůj starý

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, „Vergessene Briefe (Briefe Friedrich Engels' an Johann Philipp Becker)", Berlín 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

92

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu [289]

Londýn 9. srpna 1882

Milý pane Bernsteine,

dnes ve spěchu jen několik poznámek, neboť jedu za několik dní k moři a mám plné ruce práce.

1. Na *německé* vydání „Socialisme utopique et socialisme scientifique" jsem už také před delším časem pomýšlel, zejména když jsem viděl, jak ta věc způsobila v hlavách mnoha lepších Francouzů úplnou revoluci. Těší mě, že se naše názory na to shodují.[411] Německý text, poněvadž je hutnější, je ovšem také značně obtížnější než francouzský, který ledacos přechází. Popularizovat tu věc bez újmy na obsahu tak, aby se hodila pro účel široce přístupné propagační brožury, to je těžký úkol, ale udělám u moře všechno, co budu moci. Kdy můžete začít se sazbou a jak dlouho potrvá tisk? Samo sebou se rozumí, že byste mi musel dát poslat obtah ke korektuře (dvojmo po francouzském způsobu, to má mnoho výhod).

2. Musel jste se pochopitelně domnívat, že při našem starém přátelství má Liebknecht plné právo požádat Vás o předání mého dopisu* a že Vy jste povinen dát mu jej k dispozici. Na tom nevidím naprosto nic, nač bych si mohl stěžovat. Vy jste nemohl vědět, že z těch mnoha nedorozumění, která jsem s Liebknechtem měl, připadají $^4/_5$ na takovéto jeho svévolnosti, na veřejné zneužití soukromých dopisů, na naivní nebo smyslu daného místa přímo odporující poznámky k mým článkům atd. I teď použil mého dopisu způ-

* Viz tento svazek, str. 379–383.

sobem, který se nedá omluvit. Dopis přímo reagoval na Váš článek. Liebknecht s ním zachází, jako by to byl „*můj*" výklad *celé* irské otázky. To je strašně snadné, zejména když se proti mému dopisu vytasí s Davittovými projevy, které v době napsání dopisu *nebyly ještě vůbec proneseny* a také se jeho obsahu nijak nedotýkají, neboť Davitt se svým státním pozemkovým vlastnictvím je až dosud *symptomem*. Ale tak si to Liebknecht usnadňuje vždycky, když chce prokázat svou „převahu". Já mu to potěšení přeji, ale nemá k tomu zneužívat mých dopisů, a tak jenom kvůli *němu* jsem nucen poprosit Vás propříště (vyjádřím se maximálně korektním diplomatickým stylem), abyste mu — nanejvýš — umožnil mé dopisy přečíst, aniž byste mu přenechal originál či kopii.

3. Sdělil jsem Marxovi[2] pokud možná humornou formou, co bylo nutné o hirsch-mehringiádě[82], a setká-li se Karlíček* s Marxem, obávám se, že asi zažije horkou chvilku.

4. Zdá se mi, že v egyptské záležitosti[78] berete příliš v ochranu tzv. národní stranu.[412] O Arabím toho mnoho nevíme, ale vsadím 10 ku 1, že je to obyčejný paša, který nepřenechává vybírání daní finančníkům proto, že je chce správně po orientálním způsobu strčit do kapsy sám. To je pořád ta stará historie rolnických zemí. Od Irska po Rusko, od Malé Asie po Egypt je v každé rolnické zemi rolník jen k tomu, aby byl vykořisťován. Tak tomu bylo od dob asyrské a perské říše. Satrapa alias paša představuje hlavní orientální formu vykořisťovatele, kupec a právník moderní západní formu. Neuznání chedivových dluhů je sice docela dobrá věc, ale otázka je, co potom? A my západoevropští socialisté bychom se tu neměli nechat tak snadno nachytat jako egyptští feláhové a jako — všichni Románi. Kupodivu. Všichni románští revolucionáři naříkají, že vždycky dělali revoluce ve prospěch jiných — to je velmi jednoduché, poněvadž vždycky skočili na „revoluční" frázi. A přece sotva vypukne někde nějaký kravál, hned pro něj celý románský revoluční svět zahoří nadšením — bez jakékoli kritiky. Podle mého soudu můžeme se velmi dobře zastávat utlačovaných feláhů, aniž bychom sdíleli jejich momentální iluze (neboť rolníci musí dostávat

* Carl Hirsch.

celá století výprask, než vlastní zkušeností zmoudří), a můžeme vystupovat proti brutalitám Angličanů, aniž bychom se právě proto solidarizovali s jejich momentálními vojenskými odpůrci. Ve všech otázkách mezinárodní politiky je třeba brát citově zabarvenou politiku francouzských a italských stranických listů s největší nedůvěrou, ale my Němci jsme mimoto povinni osvědčit teoretickou převahu, kterou přece máme, i v této oblasti svým kritickým postojem.

Teď však už dost kritiky. Nemám bohužel dnes už čas poslat Vám příspěvek pro fejeton.[413] Zvlášť mi záleží na tom, abych čackému Karlíčkovi dokázal činem, jaké kolosální hlouposti nakukal Mehringovi o mém poměru k „Sozialdemokratu". Dostanete to však brzy a můžete pak, budete-li mít chuť, na to pro mne za mne přímo v nějaké zprávičce poukázat — aniž byste samozřejmě jmenoval Karlíčka, který by teď skutečně mohl být celý vyděšený.

Nakonec vřelý pozdrav. Od moře Vám pošlu, bude-li to jen trochu možné, také dopis pro sekáče Kautského*, jehož adresy, pokud je mám, poněkud zastaraly. Ta poslední byla na jakousi slečnu s francouzským jménem — doufám, že je to doopravdy *krycí* adresa.

Váš

B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v „Archiv K. Marxa a F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 398—400.

93

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[365]

Londýn 10. srpna 82

Milý Sorge,

přikládám stvrzenku z „Égalité", lepší jsem z jejich proslulé administrace nemohl vydolovat. Od té doby, co je Laura Lafarguová v Paříži, jsme ten list neviděli a nic o něm nevíme. Zaplaceno bylo 14 šilinků.

„Labour Standard" za dobu od 1. července do 5. srpna odchází dnes ve 2 balíčcích. Byl by nesmysl, abys jej zvlášť předplácel. Budu Ti prostě posílat svůj exemplář, místo abych jej házel do koše.*

Marx je ještě v Argenteuil[134] a léčí si v Enghienu sirnou kúrou svůj chronický katar průdušek. Musí se mít stále ještě velice na pozoru před recidivami zánětu pohrudnice. Něco víc vědí jen lékaři, a možná ani nevědí!

V největším spěchu

Tvůj
B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 373.

94

Engels Emilu Engelsovi mladšímu

do Engelskirchenu

10, Columbia Terrace
Great Yarmouth 20. srpna 82

Milý Emile,

jsme tu už 10^{85} dní, Schorlemmer, Pumps s dceruškou* a já, a za to, že se teprve dnes dostávám k tomu, abych Ti odpověděl, může sladká zahálka v mořských lázních.

Především jsem Tě doporučil přímo Samu Moorovi a požádal jsem ho, aby Ti poslal adresu své kanceláře ve městě (advokáti tomu říkají chambers), protože ji tu nemám s sebou a přes den je pochopitelně možné ho zastihnout jen tam. Až se s ním setkáš, zjistíš, že je to vzor Angličana, který má všechny dobré vlastnosti svého národa a ani jedinou špatnou. Je to samozřejmě také sociální demokrat a mluví také německy, i když trochu vyšel ze cviku. Rád pro Tebe udělá všechno, co bude v jeho silách, a bude Ti prospěšnější, než bych mohl být já. Když člověk už skoro 13 let není v obchodě a 12 let je pryč z Manchesteru,[414] má už málo vlivu na lidi, jejichž hlavní zásadou je, že ruka ruku myje. Moore naproti tomu z toho vypadl teprve před 3—4 roky a bydlí ještě pořád mezi nimi, může tedy spíš něco udělat. Já např. vůbec nevím, zda lidé, s nimiž jsem byl ve spojení, jsou ještě naživu nebo zda ještě mají tutéž firmu nebo zda náhodou celý podnik neprodali. Uvést Tě k Ermenu a Robymu by Ti vůbec neprospělo, spíš uškodilo, protože by Ti svou továrnu tak jako tak neukázali a nakonec by ještě na burze před Tebou varovali jiné své známé přadláky a továrníky.

* Mary Ellen a Lilian Rosherovy.

Do továren na pletací příze a nitě se nedostaneš, protože pokud vím, kromě Ermena a Robyho v Manchesteru žádná není. Dublérů je habaděj, ale uvidíš tu jen staré dublovací stroje, prodávají surovou přízi. Jak se nejlépe dostat do továren, záleží na každém jednotlivém případě, vcelku jsem se vždycky přesvědčil, že je ještě nejlépe, když člověk těm, na něž byl doporučen, rovnou naleje čistého vína a řekne, kdo je. Zkoušet to nějakým úskokem, jak to dělalo mnoho německých přadláků, vedlo skoro vždycky jen k tomu, že je odhalili a denuncovali na burze jiným, takže pak už neuviděli vůbec nic. Způsob, jak se tady dělá konkurence, je totiž mnohem velkorysejší než v Německu a drobné úskoky, které se tam často uplatňují, tady k ničemu nejsou.

Počátkem října tam přijede také Schorlemmer, ten Ti může také pomoci. *Velmi* užitečné by Ti bylo především doporučení firmy Ermen & Engels pro některou velkou německou komisionářskou firmu, ta Ti už pomůže dál a také Ti v jednotlivých případech řekne, kde by snad bylo na místě pomlčet o tom, kdo vlastně jsi.

Pro dnešek už ale dost. Bude se dávat na stůl. Vcelku se tu máme velmi dobře, krásné počasí, plzeňské pivo, mořský vzduch a koupání v moři mě úplně zbavily žaludečního kataru, který jsem měl v to pondělí, kdy jsi odjížděl. Pumps a Schorlemmer Tě vzkazují hezky pozdravovat.

Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v „Deutsche Revue“, roč. 46, sv. 3, 1921

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

95

Engels Jenny Longuetové

do Argenteuil

10, Columbia Terrace
Great Yarmouth 27. srpna 82

Drahá Jenny,

mnohokrát děkuji za Tvůj dopis. Byl bych býval spokojen i s lístkem. Jsem rád, že jsi otevřela můj dopis Mouřenínovi[2] a postarala se o přiloženou poukázku.

Dostal jsem dopis z Lausanne* a telegram[18] z Vevey[94] s jejich novou adresou — Hôtel du Léman — kde se patrně hodlají usadit. Pokud jde o Mouřenínovo zdraví, jsem opravdu rád, že mám Tvou střízlivou a nestrannou zprávu; Laura, která ho viděla jen pár hodin, psala až přehnaně příznivě, a Tussy naopak, když se s ním znovu shledala v Argenteuil, byla dost nespokojena, že se nedosáhlo většího pokroku. Úplně s Tebou souhlasím, že máme všechny důvody být spokojeni s tím pokrokem, který *skutečně* udělal za velmi nepříznivého počasí, které ho tak vytrvale pronásledovalo, a po třech zánětech pohrudnice, z nichž dva byly tak těžké. Nikdy jsem nepředpokládal, že bude s to strávit příští zimu v Anglii, a řekl jsem to Heleně a dalším diskrétním lidem ještě předtím, než odjel do Alžíru. Není to tedy pro mne žádné překvapení; jsem zklamán jen tím, že sotva bude moci přijet sem na pár týdnů, než nastane zima. Ale rozhodně jsem rád, že lékaři jsou v této věci tak zajedno, tím snazší bude pro něho poslechnout. Ještě delší čas Enghien nebo Cauterets proti zbytkům jeho kataru průdušek a potom klimatická

* Viz tento svazek, str. 106—107.

kúra ve vysokohorských polohách Alp či Pyrenejí ho dají úplně dohromady, aby mohl zase pracovat. Ale, jak říkáš, to všechno by překazila recidiva, která je teď ovšem nepravděpodobná, zejména po zkušenostech, které udělal.

Milá Jenny, já vím, jaké strašlivé potíže jsi musela a stále ještě musíš překonávat. Byl jsem často v duchu s Tebou a litoval jsem, že nemohu najít způsob, jak Ti být nápomocen. Ty a Mouřenín jste byli skoro pravidelným předmětem našeho téměř každodenního rozhovoru, když jsem si po ránu zašel k Nim* na své plzeňské. Ale já vím, že má statečná Jenny neztratí odvahu, a až překonáš příští zkoušku[83], doufám pevně, že si budeš moci uspořádat domácnost způsobem, který Ti dopřeje trochu odpočinku a klidu.

Nemáš ponětí, jaká změna nastala s Pumps od té doby, co je tady. Nezabývá se ničím jiným než svým děckem**; módu, zábavy, výlety, to všechno jako by pustila z hlavy. A zachází s tou maličkou dobře, velice něžně a trpělivě, ale je to také opravdu velmi hodné dítě, které se pořád směje, zejména teď, když se mu prořezaly dva zoubky. Doufejme, že se tak matka i dítě budou činit dál.

Schorlemmer, který Ti posílá srdečné pozdravy, odjíždí zítra do Německa, a já s ním pojedu na den či dva do Londýna, abych si tam vyřídil různé záležitosti. Zůstaneme tu ještě čtrnáct dní, nevyžene-li nás odtud počasí, které je od úterka neobyčejně proměnlivé. Chudákovi Percymu***, který sem přijel minulou středu, je zřejmě souzeno, aby měl zmoklou dovolenou, což je pro revmatika prašpatná vyhlídka. Mne mořský vzduch a koupání skvěle posilují a počítám, že tuto zimu udělám kus pořádné práce.

Všichni srdečně pozdravují Longueta, Tebe i děti a Tobě všechno nejlepší přeje Tvůj upřímný

B. Engels

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 35, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Heleně Demuthové.
** Lilian Rosherovou.
*** Percymu Rosherovi.

96

Engels Karlu Kautskému

do Vídně

Londýn 12. září 82

Milý pane Kautsky,

musíte mi opravdu prominout, že jste musel tak dlouho čekat na odpověď. Byl jsem už tak zaneprázdněn vším možným, že chtěl-li jsem se konečně dostat k práci, musel jsem udělat rázně konec a nechat být všechny vedlejší věci a odsunout všechnu korespondenci, pokud absolutně nespěchala. A poněvadž jste mi se svou koloniální otázkou[415] uložil pořádné penzum, které se jen tak lehko nevyřeší, stihl stejný osud i Vaše dopisy a na dobráka Waltera jsem přitom zapomněl.

Přijedou-li Walter a dr. Braun sem, bude mě těšit, když se s nimi setkám, a milerád pro ně udělám, co bude možné. To ostatní se pak už ukáže. Ale *co* tu má Walter vlastně studovat? To si přece musíme především ujasnit. Socialismus jako takový? Na to nepotřebuje jezdit sem, to může studovat mimo Rakousko a Německo všude; a navíc bude v tomto oboru brzy hotov, tj. s literaturou, která stojí za čtení. Ekonomii? Dějiny? Tady ho v Britském muzeu čekají embarras de richesses* a v té záplavě je nezkušený člověk vystaven nebezpečí, že se v ní brzy utopí. Přírodovědu? K tomu patří přednášky, a ty jsou tu strašně drahé. Myslím, že by se s tím člověkem, než se sem pošle, měl sestavit určitý plán jeho studia — aspoň v hlavních rysech — a když mi jej pak sdělíte, budu moci spíš posoudit, zda jej lépe splní tady nebo jinde. Mimoto, pokud aspoň *trochu* nezná anglicky, ztroskotá tu nadobro. Myslím, že by ho bylo dobře nechat napřed půl roku studovat francouzštinu a angličtinu, aby uměl v obou jazycích aspoň jakžtakž číst, než se

* rozpaky, co s tím bohatstvím.

pustí do ciziny. Navíc přece musí mít i jinak určité historické, zeměpisné a pokud možno i matematické a přírodovědné předběžné znalosti, má-li studovat s úspěchem. Jak to po této stránce s ním vypadá, nemohu vědět; kdyby v tom ale měl mezery, bylo by určitě nejlepší vzít ho nejdřív do Vídně, aby si to všecko pod vedením svých přátel napřed osvojil a aby se vůbec nejdřív naučil, *jak* člověk, když je ponechán sám sobě, může něco pořádného nastudovat. Jinak by to tady v Londýně byly většinou zbytečně vyhozené peníze. Tyhle myšlenky se mi honí hlavou, když o tom přemýšlím, možná že takhle uvažovat není vůbec na místě, ale nevím o stupni vzdělání toho mladíka prakticky vůbec nic, a tak si přece jen myslím, že jsem povinen na tyto okolnosti upozornit. Podáte-li mi o tom bližší informaci, nebudete muset na odpověď čekat. Ostatně víte, že jsem vždycky pro to, posílat mladé snaživé lidi do ciziny, aby si rozšířili obzor a zbavili se lokálních předsudků, jimž se doma nemohou vyhnout.

Na Marxe nemůžete ostatně, pokud jde o Waltera, příliš spoléhat. Sotva se vrátí dřív než napřesrok v květnu a i pak se bude muset velice šetřit, aby dokončil své práce. Zejména má stále ještě přísně zakázáno mnoho mluvit, a nadto má mít večer klid, protože jinak špatně spí. Ve dne však chce samozřejmě pracovat. Když se má člověk zbavit dlouholeté chronické bronchitidy a postarat se po trojnásobném prudkém zánětu pohrudnice o to, aby se nejen ztratily pozůstatky zánětu, ale aby také nedošlo k žádnému novému, a to všechno v 65 letech, pak má jenom s tím pořádně co dělat.

Ptáte se mě, co si angličtí dělníci myslí o koloniální politice? Nu, přesně totéž, co si myslí o politice vůbec: totéž, co si o tom myslí buržoové. Vždyť tady není žádná dělnická strana, jsou tu jen konzervativci a liberální radikálové, a dělníci se čile přiživují na anglickém monopolu na světovém trhu a v koloniích. Podle mého názoru se vlastní kolonie, tj. země osídlené evropským obyvatelstvem, Kanada, Kapsko, Austrálie, vesměs osamostatní; naproti tomu pouze porobené země obydlené domorodci, Indie, Alžírsko, holandské, portugalské a španělské državy, bude muset prozatím převzít proletariát a vést je co nejrychleji k samostatnosti. Jak se bude tento proces vyvíjet, těžko říci, Indie možná provede revoluci, dokonce

je to velmi pravděpodobné, a poněvadž osvobozující se proletariát nemůže vést koloniální války, bude se to muset nechat běžet svou cestou, přičemž se to samozřejmě neobejde bez všelijakého ničení, ale něco takového je už nerozlučně spojeno s každou revolucí. Totéž by se mohlo odehrát i někde jinde, například v Alžírsku a v Egyptě, a bylo by to *pro nás* určitě to nejlepší. Budeme mít dost práce doma. Jakmile bude reorganizována Evropa a Severní Amerika, vznikne tím taková kolosální moc a takový příklad, že polocivilizované země samy od sebe půjdou za nimi; o to se postarají už jen ekonomické potřeby. Ale jakými sociálními a politickými fázemi budou pak ještě tyto země muset projít, než rovněž dospějí k socialistické organizaci, o tom myslím můžeme dnes pronášet jen dost jalové hypotézy. Pouze jedno je jisté: vítězný proletariát nemůže žádný cizí národ nějak oblažovat proti jeho vůli, aniž by tím podkopal své vlastní vítězství. Čímž se přirozeně nikterak nevylučují obranné války nejrůznějšího druhu.

Ty egyptské události[78] nastrojila ruská diplomacie. Gladstone si má vzít Egypt (ještě jej zdaleka nemá, a bude-li jej mít, ještě zdaleka jej nemusí udržet), aby si Rusko mohlo vzít Arménii; což by ovšem podle Gladstona bylo opět osvobození křesťanské země z mohamedánského jha. Všechno ostatní na té záležitosti je zdání, lež, záminka. Brzy se ukáže, zda jim ten povedený plán vyjde.

Se srdečným pozdravem

Váš
B. E.

Dr. Sax mi právě poslal svou knihu o Durynsku; buďte tak laskav a poděkujte mu za ni mým jménem; jakmile ji přečtu, odpovím mu.

Moje krycí adresa je: Mrs. P. W. Rosher, 122, Regent's Park Road, *bez* vnitřní obálky. Je to Pumps, která mimochodem už má malou holčičku*. Sice už u mne nebydlí, ale na tom nesejde.

V plném znění poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Lilian.

97

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 13. září 1882

Milý pane Bernsteine,

v mořských lázních v Yarmouthu nebylo z práce nic — bylo nás tam 5 lidí v jedné místnosti, včetně čtyřměsíční dcerušky mé neteře*, takže se nedalo nic dělat a veškerá práce se omezila na to, že jsem se měl dobře a pochutnával si na skvělém plzeňském pivu. Zítra se však do toho dám a budu dělat bez přerušení, dokud brožura[147] nebude hotová.

Váš návrh na předmluvu o bismarckovském socialismu je celkem úplně v pořádku a zčásti se shoduje s tím, co bych si sám přál. Ale tenhle krám se nevyřídí předmluvou, byla by příliš dlouhá. Mimoto mi pro úrazové pojištění atd. chybí materiál, zejména návrhy zákonů, a bez nich to nejde.

Ta věc mi leží v hlavě už delší dobu, a plně chápu, že je potřeba o tom něco napsat. Mám teď v úmyslu napsat řadu článků (z nichž každý bude tvořit uzavřený celek) o vyrudlém socialismu řádícím v Německu jako mor (pro „Sozialdemokrat"), které by pak mohly vyjít jako brožura. První díl: bismarckovský socialismus 1. ochranná cla, 2. zestátnění železnic, 3. tabákový monopol, 4. dělnické pojištění. K tomu bych však musel mít:

ad 2. kursovní záznam, kde by byly uvedeny kursy nově zestátněných železnic (v Bergu a Marce, Berlín-Zhořelec, Berlín-Štětín a Braniborsko-poznaňské) krátce *před* zestátněním a pokud možno také ceny, které stát za tyto dráhy zaplatil.

* Lilian Rosherová, dítě Mary Ellen Rosherové.

ad 4. návrh zákona, který Bismarck předložil říšskému sněmu. Budete-li mi to moci opatřit, budu mít dostačující materiál.[416]

K tomu bych však připojil druhý díl, v němž bych kritizoval řadu nejasných pojmů zavedených Lassallem, které ještě tu a tam naši lidé papouškují; např. „železný zákon mzdový"[355], „nezkrácený výtěžek práce pro *dělníka*" (nikoli pro *dělníky*)[417] atd. V porovnání s prvním dílem je ještě mnohem nutnější, aby už jednou bylo v této věci jasno, a jestliže to některé lassallovské „vůdce", které jsme bohužel převzali, zlobí, tím líp. Druhý díl je tedy pro mne vlastně nejdůležitější.

Nevím však, jak se leckomu bude hodit do krámu, bude-li svatý Ferdinad* podroben takové věcné kritice. Kdyby vyšlo něco takového v orgánu strany, mohlo by se třeba říci, že to je provokace k rozkolu strany a porušení někdejší dohody s lassallovci. V tom případě by to mohlo celé, jakmile to bude hotové, vyjít jako brožura, aniž by to bylo napřed otištěno v „Sozialdemokratu".

Tedy buďto to vyjde *celé* v „Sozialdemokratu" a pak jako brožura,

nebo to vyjde hned jako brožura,

anebo to zatím vůbec nebudu psát.

Takhle to tedy vypadá. Vyberte si z toho, co chcete, a poraďte se, je-li to nutné, s tím či oním. Ale co se dohodne, musí se pak také uskutečnit. Nemohu se podruhé vystavovat nepříjemnostem, které mě potkaly při „Dühringovi", když proti tomu protestoval Most.[418]

Ostatně pokud jde o bismarckovštinu a co s tím souvisí, zapracoval už předem velmi pěkně „Sozialdemokrat" oběma články o případném zrušení zákona proti socialistům. Domnívám se, že je napsal Bebel, ne-li, může si strana gratulovat, že má druhého člověka, který se umí tak skvěle dostat k jádru věci, odsunout všechny vedlejší ohledy, a přitom píše tak prostě a jasně.[419] Ty články jsou výtečné.

To, co píšete na omluvu jisté letargie různých lidí v Německu, jsem si já už také často říkal. Při tom všem je to však

* Ferdinand Lassalle.

stále znovu ten starý německý nedostatek charakteru, odolnosti a snaha vystupovat ne vůči dělníkovi, ale vůči šosákovi jako úctyhodný poctivec, který zdaleka není takový nebezpečný lidožrout, za jakého je považován. Jsou to pořád lidé, kteří svou trošičku vzdělání považují za absolutně nutnou, aby se dělník neosvobodil sám, nýbrž aby ho spasili oni; osvobození dělnické třídy podle nich mohou uskutečnit jedině vzdělaní* šosáci, jakpak si to mohou ubozí, bezmocní, nevzdělaní* dělníci vyřídit sami!

Kautskému jsem napsal včera. Tvrdí, že našel několik docela dobrých doktorů filosofie. Jsou-li *opravdu* dobří, budou velmi vítáni.

Melodii k „Vikáři z Braye“[413] Vám může zanotovat Adolf Beust.

Se srdečným pozdravem

Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa“, kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* V originále: jebildeten, unjebildeten.

98

Engels Lauře Lafarguové

do Vevey

Londýn 20. září 1882

Drahá Lauro,

doufám, že Mouřenín dostal mou krátkou zprávu z 18. t. m.* Dnes, přes všechny potíže, musím splnit, co jsem Ti slíbil. Pracoval jsem celý den až do šesti, pak jsem se najedl; teď je právě devět, a tak jsem ještě trochu pod vlivem trávení a mimoto tu v místnosti sedí Percy**, naštěstí se však chopil „*Josepha Andrewse*"[420].

Zda znám Vevey? Vždyť jsem tam byl v září 1849 asi čtrnáct dní ubytován a znám celý švýcarský břeh jezera od Villeneuve po Ženevu, Dent du Midi, Mont Blanc a všechno ostatní.[93] Nemýlím-li se příliš, my důstojníci jsme byli ubytováni ve Vašem hotelu na nábřeží. Na náměstí pod stromy, na straně obrácené k jezeru, cvičíval Willich své dva koně.

Jen mě mrzí, že se nemůžete vydat aspoň na kus cesty podle rozpisu, který jsem pro Vás sestavil,*** neboť Bernská vysočina v mnoha ohledech dokonce předčí Ženevské jezero. Chce-li však Mouřenín navštívit v říjnu Anglii, bude brzy načase, abyste opustili Alpy. Doufám, že nebude nic riskovat, když se pokusí přijet. Jinak by to byl nesmysl. Ale ať rozhodnou lékaři, stejně jako o jeho zimním útočišti. Ovšem hodlá-li přijet, neměl by to příliš dlouho odkládat. Měli jsme tu pěkné, ale dost chladné počasí, zejména v noci a ráno; včera celý den pršelo, dnes je sucho, ale zamračeno. Mimochodem

* Viz tento svazek, str. 121.
** Percy Rosher.
*** Viz tento svazek, str. 115.

Mouřenínovy barometrické statistiky* se přesně shodují s našimi zkušenostmi v době, kdy jsme byli v Yarmouthu, až na to, že jsme měli velmi deštivý den, když barometr ukazoval nejvýš, a Tussy celou dobu zaklínala ten pitomý přístroj, aby zase klesl!

Pokud jde o hvězdicovitě pěnící víno, má tuto vlastnost výlučně *cortaillod* — ostatní neuchâtelská vína, pokud vím, to nedělají, ani nejsou tak dobrá.

Divím se, kdo si vymyslel tu hloupou historku o Bebelovi.[98] „Kölnische Zeitung" až do pátku minulého týdne (datum pařížských listů, které o tom podávají zprávu) o tom nic neví nebo přinejmenším nic neříká. Vypadá to jako kachna, kterou vymyslel Mehring a v Paříži ji dal do oběhu Hirsch**. Možná že jsem na špatné stopě, ale vůbec bych se nedivil, kdyby tomu tak bylo. Kdo jiný by tak rychle dal do „Bataille" a do „Citoyen" nekrolog, v němž (aspoň v „*Bataille*") se cituje **stará** Bebelova řeč, vyslovující se výlučně pro zákonné prostředky? Děsně nás to ohromilo. V pátek večer přišli dva členové dělnického spolku z Tottenham Street[363] a ptali se, zda je to pravda. Tehdy jsem to slyšel poprvé. Týž den večer dostala Tussy „*Bataille*" se zmíněným článkem; mlčení „Justice" se dalo vysvětlit Longuetovou nepřítomností. Shánět se po německých novinách v kavárnách nemělo cenu; ta čísla, která by byla mohla něco obsahovat, by v sobotu už na stolech vyložena nebyla. Nakonec v sobotu večer dostala Tussy (já ne) svého „Sozialdemokrata", a ten nejenže mlčel, ale sděloval, že Bebel je už opět schopen opustit lůžko. Ztráta Bebela by byla nenahraditelná. Kde bychom našli takovou druhou hlavu nejen v Německu, ale i kdekoli jinde? U koho najdeme mezi mladší generací takovou teoretickou jasnost, takový praktický takt, takovou klidnou rozhodnost? Nu, pravda to není a já ani nedovedu popsat, jak se mi ulevilo, když se všechny pochybnosti rozplynuly.

Jsem také neobyčejně rád, že Jenny má už svou těžkou hodinku za sebou a že se jim splnilo to, co si všichni tak dlouho přáli.[83] Myslím, že při tom hodně vytrpěla. Dourlen jí bezpochyby za-

* Viz tento svazek, str. 118—119.
** Carl Hirsch.

opatřil někoho, kdo by se o ni postaral, naši z Maitland Park 41* o tom vůbec nepochybují a v tom případě nepřítomnost „stvořitele“** může být hotové požehnání.

Malá Pumpsia*** má osypky, je velmi neklidná a ke všemu teď poplakává. Celá ta věc bude za pár dní odbytá a ani by ji tolik netrápila, nebýt toho, že se jí udělaly na jazýčku dva puchýře; přitom jí lezou dva zoubky, a tak ji jistě notně bolí pusa. Jinak je všecko v pořádku.

Vřelé pozdravy Tobě a Mouřenínovi ode všech i od Tvého upřímného

B. Engelse

Bernstein píše, že „Vikář z Braye“[413] vyvolal ohromnou senzaci.

Tussy psala Jenny od té doby, co se sem vrátila, *do minulé neděle už třikrát!*

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et. L. Lafargue,
„Correspondance“, sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Eleanor Marxová a Helena Demuthová.
** Charlese Longueta.
*** Lilian Rosherová.

99

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu[289]

Londýn 22. září 1882

Milý pane Bernsteine,

posílám předmluvu, oddíl I a II. Oddíl III je už také hotov stejně jako závěrečná poznámka asi na 7 stran o starogermánském společném vlastnictví půdy („Marka“).[147] Ale chci to ještě jednou důkladně zrevidovat a ještě chvíli si to tu nechám.

Nemohu připustit, aby to začínalo nějakou reklamou. Když vycházela knížka ve francouzštině, byl vydavatelem Lafargue, a poněvadž mu Malon poslal něco na ten způsob, ale úplně nedostačujícího, napsal tuto předmluvu Marx s Lafarguem[421], což se tam snad hodilo. V německém vydání, které vydávám sám, je něco takového naprosto nevhodné. Ostatně až tu zase bude Marx, snad pro Vás přece zpracuji brožurku o německém socialismu z let 1840 až 1852.[422] Na to také musí jednou dojít. Ale Marx má víc než polovinu materiálu a bůhví kam to schoval.

K zákonu o úrazovém pojištění bych přirozeně musel mít *oba* návrhy, stejně jako všechny nové předlohy sociálního zákonodárství, jež říšský sněm dostal na podzim.[416]

S úplným odsouzením nepřímých daní jsme přišli už roku 1849 a 1850,[423] odtamtud to také převzal Lassalle. To, co jinak říkáte o Lassallovi, si poznamenám. V jednotlivostech by se dalo to či ono namítnout, ale o to nejde. Lassallovy *osoby* se nemíním vůbec dotýkat, ale nemohu si odpustit, abych neskoncoval s iluzí, jako by Lassalle byl v ekonomii (nebo v některém jiném oboru) originální myslitel.

Mám radost, že ty články jsou Vollmarovy,* dokazuje to, že se velmi vypracoval. S tím, co říkáte o zákonu proti socialistům[136], úplně souhlasím. Nám může prospět, jedině když ten zákon bude prostě načisto zrušen. A to se stane jen tehdy, když v německém politickém životě zavane nějaký čerstvý vítr, když nastanou události směřující přímo k revoluci, nová éra[336], konstituce v Rusku nebo něco podobného. V takovém případě také bezpochyby získáme většinu všude, kde máme nyní silnou menšinu, a kromě Saska dobudeme všechna velká města.

To, co vytýkáte Francouzům, to o nich říká odjakživa každý. Podléhají okamžitým náladám a vlivu osobností. „Citoyen" nečtu, „Égalité" dostávám velice nepravidelně, nevím ani, zda ještě existuje, a nemohu tedy vůbec posoudit, co ti lidé v poslední době udělali. Jedno však je jisté: s Broussem není mír možný. Ten je a zůstane neomaleným anarchistou až na to, že uznal účast ve volbách za přípustnou; přitom právě *on* a Malon vyhrotili boj do krajnosti tím, že vyházeli ostatní ze Středofrancouzské federace[397], a Brousse vede boj s čistě bakuninovskou taktikou: pomluvy, lži a všechny možné hanebnosti. Taktika těch druhých je možná občas hloupá a dětinská, možná se míjí cíle, může nám cizincům znemožňovat, abychom ji podporovali (což jsme my zde také pravidelně odmítali), ale v jádře jde o to, že s Broussem je jednou provždy jakýkoli společný postup vyloučen. Ten nebude spokojen, dokud jeho malá klika nedostane metodami „Aliance"[43] do svých rukou celé hnutí. Ostatně celá „Dělnická strana", obě frakce dohromady, představuje jen mizivě malou část pařížských dělnických mas, jdoucích stále ještě za lidmi jako Clemenceau, proti němuž vedl Guesde svou polemiku také příliš osobně a vůbec ne správným způsobem. Clemenceau je přitom velmi schopen vývoje a může podle okolností dojít ještě mnohem dál než nyní, zejména až pozná, že tu jde o *třídní boj;* to ovšem pochopí, teprve až bude *muset.* Guesde si teď vzal do hlavy, že Gambettova athénská republika je socialistům mnohem méně nebezpečná než Clemenceauova spartská republika, a chce ji tedy znemožnit, jako bychom my

* Srovnej tento svazek, str. 402.

nebo kterákoli jiná strana na světě mohli zabránit tomu, aby nějaká země prošla svými historicky nutnými vývojovými stupni; přitom vůbec neuvážil, že ve Francii stěží dojdeme od republiky à la Gambetta k socialismu, aniž bychom prošli republikou à la Clemenceau. Ale bez takového pochopení nutných historických souvislostí, a tedy také pravděpodobného průběhu vývoje událostí se nedá úspěšně dělat stranická politika. Ale jako bych mluvil do větru, a tak nechávám ty lidi, ať si dělají, co chtějí. Belgičané se svými výstrahami také nic nepořídí.

Neteř a adoptivní dcera Johna Stuarta Milla, která poslala peníze volebnímu fondu, se jmenuje *Helen* Taylorová, není tedy totožná s Ellen M. Taylorovou, i když obě křestní jména znamenají „Helena", přece se přesně rozlišují.

O Garciovi naprosto nic nevím.* Čas od času přijde někdo z klubu[209] ke mně, příležitostně se tedy zeptám.

Apropos. Kde se vzala kachna o Bebelově smrti[98] v „Citoyen" a „Bataille"? My tady — a Marx ve Vevey, kde byl 3 týdny[94] — jsme se strašlivě vylekali a neměli jsme vůbec možnost ověřit si to až do pondělka večer, kdy „Justice" uveřejnila Liebknechtovo telegrafické dementi; to, co sděloval a nesděloval „Sozialdemokrat", nám totiž nemohlo dát plnou jistotu, poněvadž vyšel až ve čtvrtek. — Marx je teď asi na zpáteční cestě do Argenteuil a staví se možná na pár dní v Ženevě, vede se mu líp, ale špatné léto ho připravilo dobře z poloviny o to, čeho dosáhl léčením.

Napište mi, prosím, pár řádek, abych věděl, že jste rukopis dostal, a pošlete mi ho zase *s* obtahy, přirozeně jako tiskopis. Jak dlouho si tu ještě mohu nechat zbytek, aby to nepůsobilo potíže?

Srdečně zdraví

Váš

B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 422—423.

Engels Augustu Bebelovi

do Lipska [424]

Londýn 23. září 1882

Milý Bebele,

zakusili jsme kvůli Tobě pořádný strach.[98] Včera týden, v pátek 15.* t. m., ke mně přišli v 10 hodin večer 2 lidé ze spolku[363]: zda prý je pravda, co psal „Citoyen" už ve 2 číslech (i s nekrologem), že jsi zemřel. Prohlásil jsem to za velice nepravděpodobné, ale nemohl jsem říci nic určitého. Protože u mne seděl jeden otrava, který se nemínil hnout, i když jsem už nepromluvil ani slovo, mohl jsem zaběhnout k Tussy Marxové až po 11. hod., ale zastihl jsem ji ještě vzhůru. Měla „Bataille", rovněž s nekrologem — nebyl sice uveden vůbec pramen zprávy, ale nebyly k ní také žádné výhrady. Všude jsou tedy ohromeni. Největší neštěstí, jaké mohlo potkat německou stranu, se zdálo přinejmenším velmi pravděpodobné. Že nic nepřinesly anglické listy, plné jásotu nad Egyptem[425], bylo docela pochopitelné. Ke všemu nepřišel v sobotu večer můj „Sozialdemokrat", což se stává, ale naštěstí se v neděli ráno ukázalo, že Tussy svůj dostala, a podle jeho obsahu byla ta zpráva moc nepravděpodobná. Prohlížet německé noviny v kavárnách bylo předem beznadějné, protože se každodenně vyměňují. A tak jsme zůstali v mučivé nejistotě až do pondělka večer, kdy konečně přišla „Justice" a oficiálně všechno vyvrátila.

Na Marxe to působilo stejně. Byl ve Vevey na Ženevském jezeře[94] a přečetl si tu zprávu v reakčním „Journal de Genève", který ji samozřejmě podával jako ověřenou. Velice zdrcen mi psal

* V rukopise: 16.

ještě týž den*. Jeho dopis došel právě v pondělí večer, a tak jsem mu mohl hned ranní poštou sdělit radostnou zprávu, že je to všecko vylhané.**

Ba ne, ty stará vojno, tak mladý nám na onen svět zmizet nesmíš. Jsi o 20 let mladší než já, a ještě až spolu vybojujeme vesele nejednu šarvátku, bude Tvou povinností zůstat v bitevním poli, i když já už zavřu naposled oči. A protože ten, o němž se říká za živa, že zemřel, má velice dlouho žít, jsi teď jako Marx[313] zřejmě odsouzen k hodně dlouhému životu.***

Kdo ale, pro všechno na světě, spískal tenhle nesmysl? Nevězí za tím zase ten prolhanec Mehring?

Dostal jsi můj poslední dopis — psaný asi před 2—3 měsíci?† Ten, kde jsem psal o krotkých elementech ve straně?

Mezitím sis jistě všiml, že jsem několikrát vyhověl Tvému přání, abych otevřeně spolupracoval se „Sozialdemokratem".[396] Včera jsem také poslal Bernsteinovi značně přepracované a popularizované dvě první kapitoly z těch tří kapitol „Dühringa", které podle francouzského vydání[411] mají vyjít také německy.†† Zbytek je hotov, ale nechám si ho tu tak dlouho, dokud to nebude zdržovat tisk, abych si tuto nejobtížnější část mohl ještě jednou důkladně prohlédnout. Jako dodatek následuje dlouhá poznámka o straroněmeckém společném vlastnictví půdy.††† Půjdeš-li do basy, radím Ti, abys sis z nějaké knihovny opatřil:

G. L. von *Maurer*, „Einleitung in die Geschichte der Marken-, Hof-, Dorf- und Städteverfassung in Deutschland" a od téhož autora „Geschichte der Markenverfassung in Deutschland".

Je velmi nutné, aby se s touhle záležitostí do jisté míry obeznámil v Německu někdo, kdo je schopen tyhle věci číst nepředpojatě a bez tradičních „vzdělaneckých" předsudků. Ty dva uvedené spisy jsou hlavní díla a jejich znalost Ti dodá velice solidní poklad

* Viz tento svazek, str. 118—120.
** Viz tento svazek, str. 121.
*** Následující dva odstavce v dopisu někdo přeškrtl, takže jsou místy špatně čitelné.
† Viz tento svazek, str. 376—378.
†† Viz tento svazek, str. 407.
††† B. Engels, „Marka".

i ve všech debatách o pozemkovém vlastnictví a agrární otázce.

Podle některých článků, které napsal Vollmar do „Sozialdemokratu“ (o eventuálním zrušení zákona proti socialistům),[419] se zdá, že se velice vypracoval. Byl bych rád, kdyby se to potvrdilo i jinak, schopné lidi zatraceně potřebujeme.

Marx se pomalu zotavuje z následků svých tří zánětů pohrudnice. Svůj zastaralý, velmi nepříjemný průduškový kašel, který mu nedovoluje spát, si za pobytu v Argenteuil léčil blízkými sirnými prameny v Enghienu, ale při špatném počasí musel brát ohled na svůj celkový stav, a tak to nemělo plný úspěch, který byl jinak skoro jistý. Pak jel na tři týdny s paní Lafarguovou do Vevey a předevčírem mínil odtamtud odjet nejprve do Ženevy, pak do Paříže, a bude-li obstojné počasí, v říjnu na pár týdnů sem. Zimu by rozhodně neměl trávit v Londýně, ale zda bude v jižní Anglii nebo někde jinde, budou muset rozhodnout lékaři. Z jeho dopisů však vidím, že se jeho stav stále pravidelně lepší, i když špatné léto jeho rekonvalescenci přibrzdilo.

Kde, Vy nešťastníci, teď vlastně pořád vězíte? Z Vás ten „malý“[275] nadělal, myslím, samé bludné Holanďany, podobně jako z Marxe jeho nemoc.

Uvidíš-li Liebknechta, srdečně ho pozdravuj.

Celá ta egyptská historie byla pomsta Židů (Rothschild, Erlanger atd.) za to, že je kdysi za faraonových časů vyhnali z Egypta.[426]

Tvůj

B. E.

V plném znění otištěno poprvé v „Archiv Marxa i Engelsa“, sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

101

Marx Lauře Lafarguové

do Paříže

[Londýn] 9. října 1882
41, Maitland Park Road, N. W.

Milá Kakadu,

počasí tu není špatné, tj. několik hodin je docela hezky, pokud jasně svítí slunce; jinak je zataženo a občas prší; vcelku není nijak chladno a jen ráno a navečer bývají známé mlhy.

V sobotu přijel do Londýna Schorlemmer, jen na přátelskou návštěvu; dnes večer musí znovu do Manchesteru, protože tam zítra musí „spáchat" přednášku. Posílá Ti srdečné pozdravy.

Engels se velmi zlobí, že mu už po měsíce nikdo neposílá „Égalité"; ani můj exemplář se už do Londýna neposílá. Kolik činí předplatné na „Citoyen" včetně poštovného do Londýna? Zapomněl jsem na to při odjezdu z Paříže; a pošlu peněžní poukázku, jakmile mi to napíšeš.

Včera jsme obědvali u Engelse; Pumps s maličkou* a Percy** tam ovšem byli také. Malička je velmi čiperná, konverzuje nesrovnatelně živěji než její maminka — to určitě.

Včera večer mě přišel navštívit Donkin, ale podrobí mě své lékařské prohlídce až během tohoto týdne; vypadám prý lépe. Domnívá se, že za nadcházejícího mlhavého období v Anglii je pro mne nejlepší pobyt na ostrově Wight.

Johnny je živý a vcelku „šťastný", i když se mu často zasteskne po mamince a po Harrym. Pod Tussiným vedením si zase navykl

* Lilian Rosherovou.
** Percy Rosher.

mýt se každé ráno od hlavy až k patě „studenou vodou". Jeho „zdravíčko" je takové, že si lepší nelze přát; i to, že chodí pravidelně brzo spát (v 8 hodin večer), mu jde k duhu. Svou učenost už dovedl až k „velkým písmenům" a rovněž už vyluští velké římské číslice na hodinách.

S velkými starostmi čekám od Tebe zprávy o tom, jak se vede Jenny osobně i v domácnosti.[83] Už se vrátila rodina Longuetova?*

Veliký agitátor svatý Pavel** samozřejmě zase trůní na cimbuřích bulváru de Port-Royal. Napiš mi o jeho dobrodružstvích; především ale o sobě, jak se Ti vede a daří.

Kašel mě pořád ještě zlobí, rozhodně je to víc než *memento*, že ho musím mít úplně z krku, abych byl zase plně schopen pracovat.

Lenka a Johnny Tě pozdravují.

Měj se hezky, Kakadu, můj drahý a věrný průvodče na cestách.

Old Nick

Poprvé otištěno ve sborníku „Annali", roč. I, Milán 1958

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Charles Longuet se syny Henrim, Edgarem a Marcelem.
** Paul Lafargue.

102

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu[289]

Londýn 20. října 1882

Milý pane Bernsteine,

už dávno jsem Vám chtěl napsat o francouzských záležitostech, ale dostal jsem se k tomu teprve teď. Tím lépe, zabiji tak dvě mouchy jednou ranou.

1. *Saint-Étienne.* — Přes všechny dobře míněné rady Belgičanů se stalo to, co bylo nevyhnutelné, neslučitelné živly se rozešly.[101] A to je dobře. Zpočátku, při zakládání Dělnické strany, bylo nutno přijímat všechny, kdo se hlásili k programu; jestliže to někteří činili s tajnými výhradami, tak se to muselo později projevit. My jsme se v Malonovi a Broussovi nikdy nemýlili. Oba jsou odchovanci bakuninské školy intrik. Malon byl dokonce jako spoluviník při založení Bakuninovy tajné „Aliance"[427] (jeden ze 17 zakladatelů). Ale konec konců jim bylo nutno poskytnout příležitost, aby ukázali, zda se s bakuninskou teorií zřekli i bakuninské praxe. Vývoj událostí ukázal, že program přijali (a zfalšovali, Malon ho na několika místech zhoršil) jenom s tajným úmyslem, že ho zvrátí. V Saint-Étienne se dovršilo to, co začalo v Remeši[303] a Paříži[397]. Program byl zbaven proletářského třídního charakteru. Komunistické zdůvodnění z roku 1880[428] bylo nahrazeno zdůvodněním ze stanov Internacionály z roku 1866, které bylo tehdy formulováno tak široce jenom proto, že francouzští proudhonovci byli velmi zaostalí a přece je nebylo možné vyloučit. Základní požadavky programu byly anulovány, protože každé místní organizaci je dovoleno, aby si udělala, kdykoli si vzpomene, pro své účely zvláštní

program. Takzvaná saintétiennská strana nejenže není dělnickou stranou, ale není vůbec stranou, protože ve skutečnosti nemá žádný program: je to nanejvýš strana Malona a Brousse. Nejhorší, co mohli oba starému programu vytknout, bylo: že prý víc lidí od strany odradil, než straně získal. Teď je to napraveno: proudhonovci a radikálové[429] nemají už důvod zůstávat mimo stranu, a kdyby se to podařilo tak, jak si to přeje Malon a spol., „revoluční kaše", na kterou si stěžuje Vollmar,[430] by oficiálně představovala francouzský proletariát.

Ve všech románských zemích (a možná i leckde jinde) se vždy velmi podceňovala otázka sjezdových mandátů. Mnoho těchto mandátů by nesneslo denní světlo. Pokud se toho příliš nezneužívalo a pokud šlo o věci druhořadé, moc to neškodilo. Ale teprve bakuninovci z toho udělali (nejprve v Juře) pravidlo, čachrovali s mandáty jako kramáři a pokoušeli se takto zmocnit vedení. Totéž vidíme nyní v Saint-Étiennu. Při přípravě sjezdu převládá ve všem stará bakuninská taktika, které jsou všechny prostředky dobré — lež, pomluvy, tajné klikaření. To je jediný obor, v němž je Brousse mistrem. Ti lidé zapomínají, že to, co může mít úspěch v menších sekcích a v nevelké oblasti, jako je Jura, ve skutečné dělnické straně velké země nevyhnutelně přivodí porážku těch, kdož se uchylují k podobným metodám a intrikám. Zdánlivé vítězství v Saint-Étiennu nebude mít dlouhé trvání a s Malonem i Broussem bude brzy nadobro konec.

Zdá se, že *každá* dělnická strana velké země se může rozvíjet jen vnitřním bojem, což je v úplném souladu se zákony dialektického vývoje. Německá strana se stala tím, čím je, v boji eisenašských s lassallovci, přičemž hrála i rvačka velmi důležitou úlohu. Sjednocení bylo možné teprve tehdy, když se oddělala smečka lotrů, kterou si Lassallle pěstoval, aby mu sloužila za nástroj, a i potom se naši do toho sjednocení příliš hrnuli.[431] Než bude opět možné sjednocení, bude i ve Francii nutné, aby se oddělali nejprve ti, kteří sice obětovali bakuninskou teorii, ale používají v boji dále bakuninských prostředků a současně chtějí obětovat třídní charakter hnutí svým osobním cílům. Za těchto okolností hlásat sjednocení by bylo největším nesmyslem. Proti dětským nemocem, kterými se málo

naplat musí za nynějších okolností projít, nepořídí se nic morálním kázáním.

Ostatně také roannští potřebují velmi nutně stálou a ostrou kritiku. Moc často si nedovedou odpustit revoluční fráze a opanovat se v malomocné posedlosti po činech.

2. „*Citoyen*" — „*Bataille*". Už v létě, když to s „Bataille" šlo z kopce, peníze se vyházely za reklamy atd., kapitalisté začali být zdrženliví a Lissagaray se rozešel s Malonem a Broussem, navrhl Lissagaray Guesdovi sloučení obou listů; oba měli být společně šéfredaktory a oba měli mít právo vyhodit tři z redaktorů toho *druhého* listu. Tak se chtěl Lissagaray zbavit nenáviděného Lafargua. Redaktoři „Citoyenu" to jednomyslně odmítli, „Bataille" stále upadala. Tu zaranžoval Lissagaray onu fúzi s majitelem „Citoyenu" (jedním holandským finančníkem*) *za zády redaktorů* listu v naději, že si je tímto pučem podrobí. Stal se pravý opak: redaktoři „Citoyenu" vydávali list bez jediného dne zdržení dál a stíhali majitele pro porušení smlouvy. Tím Lissagarayův puč ztroskotal, on sám se strašně blamoval a sám to ostatně přiznává tím, když se uchyluje ke svému poslednímu prostředku a provokuje „zbabělce Lafargua", jak jej nazývá v „Bataille", na souboj, což ten doufejme za žádných okolností nepřijme. — Je ovšem jisté, že se Lissagaray tímto bonapartistickým tahem nadobro vyřídil. V okamžiku, kdy strana potřebuje pro boj proti saintétiennským svůj list víc než kdy jindy, dát v sázku jeho existenci, aby si zachránil svůj vlastní upadající list, aby stůj co stůj (kdyby se byl puč podařil) změnil charakter listu, a dělat to všechno ve spolku s buržoazním majitelem proti redaktorům, reprezentantům strany — to přece nejde.

Je-li příloha příliš ostrá, zmírněte ji.[432] Jak to vypadá s tiskem brožury?[147] Marx je tu (ale je to tajemství) a doufám, že bude moci strávit zimu na anglickém pobřeží.

Váš

B. E.

* Blommesteinem.

Dopis odchází 20. října v 5 hodin večer, měl byste jej tedy dostat do rukou zítra večer anebo v neděli* ráno.

V plném znění otištěno poprvé rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* V rukopise: v sobotu.

103

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 21. října 1882

Drahá Lauro,

především jsem dostal od Paula první dvě čísla transplantovaného „*Citoyenu*". Z „*Justice*" jsme se právě dověděli, jaký coup de Jarnac[433] chtěl náš šlechetný příznivec *Prospère*[434] zasadit Dělnické straně; z oněch dvou „Citoyenů" jsme zjistili, že se puč nepodařil, a z hloupého výpadu v „Citoyen et Bataille" proti „le lâche P. L."* jsme poznali, že to Prospère dobře věděl a že byl nucen sejmout masku a ukázat se takový, jaký skutečně je, jako cassagnacovský rváč[435]. Paul samozřejmě nebyl takový blázen, aby se dal na to chytit.

Teď už dva dny nepřišel ani „Citoyen", ani „Citoyen et Bataille", a dnes nemám ani „Justice". Nevíme tedy vůbec nic. Byl „Citoyen" zastaven pro nedostatek prostředků po dvou číslech, nebo můžeme za to, že jsme jej nedostali, děkovat jen vynikajícímu organizačnímu talentu Francouzů? To víš, v krizi, jako je tato, bychom měli pravidelně dostávat informace, které nemůžeme získat tady. Včera jsem napsal Bernsteinovi dlouhý dopis o Malonovi a Broussovi, i o této poslední záležitosti; ale každým dnem může v Paříži dojít k nějaké události, jejíž správnou verzi bude důležité Bernsteinovi ihned sdělit. Jak to mám udělat bez materiálů? Cožpak pařížští přátelé opravdu nemohou zařídit tyhle věci, které jsou pro jejich vlastní zájmy svrchovaně důležité?

Od Mouřenína jsem se dnes dověděl, že jsi mu psala a že Jenny se vede líp. Mouřenínovi se vcelku daří velice dobře, Donkin, který ho prohlížel, byl skoro překvapen, jak velké zlepšení u něho zjistil (nehledě na nevyhnutelné pozůstatky posledních dvou zánětů

* „zbabělci Paulu Lafarguovi".

pohrudnice); myslí, že Marx může strávit zimu na jižním pobřeží Anglie. Bude muset odjet brzo, dnes se nám tu docela ošklivě rozpršelo — ale je teplo — a když jinde mají hezky, tady už začínají mlhy.

Přál bych si, abys sem mohla nakouknout někdy v neděli večer a vidět tu změnu. Mouřenín samozřejmě nemůže večer vycházet, a tak tu není nikdo než Pumpsovi* a tu a tam Helena. „Crimm"[436] se úplně ztratil. Tuhle se tu zase objevil veliký Loria. Týž večer tu byl náhodou Jollymeier, a protože jsme byli všichni trošku rozjařeni, chudák Loria si musel dát líbit, že jsme si ho sem tam dobírali; ptal se Heleny, zda *také studovala politickou ekonomii*, a vyprávěl nám, že ochutnal v Berlíně moselské víno, ale že mělo chuť jako *sladká voda*. No dovedeš si představit ty výbuchy smíchu. Soudím, že ten nebohý pedant má naší „sarkastické" společnosti dost. Představ si, že nechtěl věřit, že Ty a Tussy jste sestry, a koukal vyjeveně, když se dověděl, kdo je Váš otec.

Dnes přišel k Mouřenínovi, právě když jsem tam byl, signor Alessandro Oldrini, byl však rozhodně odmítnut a to mě velice potěšilo. Kdyby se s ním Mouřenín byl setkal, přišlo by za ním kdovíkolik Zanardelliů.

Pumpsovým se vede velmi dobře, jsou asi čtrnáct dní ve svém novém domě, ale není ještě úplně zařízen — protože nejsou při penězích. Malička** měla vřídek na prsou, ale už se jí vede líp. Charley*** a slečna Bevanová se vzali před třemi týdny, od té šťastné události jsem je ještě neviděl.

Teď už každou chvíli půjde pošta, a protože chci, abys tento dopis dostala zítra ráno, musím končit. Vyřiď srdečné pozdravy Paulovi a také Guesdovi a Mesovi, uvidíš-li je.

Upřímně Tvůj

B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 35, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* rodina Rosherova: Mary Ellen, Percy a Lilian.
** Lilian Rosherová.
*** patrně Charles Roesgen.

104

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 27. října 1882

Milý pane Bernsteine,

ve spěchu ještě dokončení pařížské historie*, protože se nedá předpokládat, že Vám z Paříže ty věci posílají — my sami je tady musíme od těch lidí s námahou dobývat.

„Citoyen" se starou redakcí tedy vycházel dál, kdežto Lissagaray redigoval „Le Citoyen et la Bataille" s pomocí dvou anarchistů Malse a Criého. V pátek večer se „Citoyen et Bataille" pokouší o (policejní) konfiskaci „Citoyenu" kvůli fejetonu Vandy Krylovové, načež majitel starého „Citoyenu" Blommestein, holandský finančník a teď Lissagarayův společník, začal uplatňovat svá vlastnická práva. V redakci byli včas varováni, fejeton vyndali, a konfiskující policejní komisař musel odtáhnout s dlouhým nosem. V neděli prohlásila redakce „*Citoyen et Bataille*", že hromadně (3 lidé) odstoupí, budou-li znovu podniknuty pokusy o zabavení „Citoyenu". Týž den, v neděli večer, byl „Citoyen des deux mondes", jak se list na radu právníků pojmenoval, zabaven pro neoprávněné používání titulu, opět na Blommesteinův návrh. V pondělí, tj. v úterý ráno, vyšel list znovu jako „Citoyen international" a vyzval redakci „Citoyen et Bataille", aby dodržela slovo a odstoupila. Ani je to nenapadlo. Mals a Crié mezi čtyřma očima prohlašují, že *oni* rozhodně odstoupí, ale nedělají to; Crié byl zatčen kvůli údajné spoluvině v Montceau-les-Mines[437] a sedí.

* Viz tento svazek, str. 415—417.

Mezitím redakce „Citoyenu", poněvadž se každý den musela obávat zabavení, nezmění-li název, pojmenovala před čtyřmi dny svůj list „L'Égalité", přičemž týdeník „Égalité" má vycházet zároveň dál. Odkud berou peníze, nevím, už 3 týdny nemáme od těch lidí žádné zprávy. Dnes také nepřišla „Égalité". Ale vynikající organizační talent Francouzů se zejména u našich přátel osvědčuje organizováním kolosálního nepořádku, takže se z toho nedá na nic usuzovat.

Pokus potlačit „Citoyen" s pomocí soudů a policie ukazuje Lissagaraye v plné nahotě. Tenhle člověk spojuje v sobě hloupost a sprostotu nevídanou měrou.

Marx Vás prosí, abyste mu poslal jeden výtisk švýcarského továrního zákona[112]. Byli bychom rádi, kdybyste nám mohl sdělit přibližně rok, kdy byl vydán nyní v Německu platný tovární zákon a zda je to samostatný zákon nebo součást říšského živnostenského řádu. Pak si jej už budeme moci opatřit sami. Marx to potřebuje pro 3. vydání 1. dílu a slibuje Vám za to, že příležitostně také něco pošle pro „Sozialdemokrat". Za pár dní odjede na ostrov Wight (cesta tam trvá odtud 5—6 hodin), kde, nestane-li se nic zlého, přečká zimu.

Váš pan Garcia je jeden z těch mnoha malých demokratíčků, kteří tu pobíhají po Londýně a pletou se do všech spolků. V poslední době je jejich ústřední postavou nebo, jak říkával Stieber, hlavním vůdcem advokát Hyndman, kariérista a zarytý demokrat — v minulých volbách kandidoval do parlamentu a propadl. Všichni tito lidičky nemají za sebou nikoho než jeden druhého. Štěpí se na všemožné sekty a na nesektářské všeobecně demokratické bahno. Hlavní je, tvářit se před světem důležitě. Proto také Garcia ve svých zprávách uvádí všechny možné neznámé veličiny. Většinou mají nadbytek dobré vůle, ale také dobré vůle hrát významnou roli. Radil bych Vám tedy zacházet s dopisy toho člověka *velmi opatrně;* konec konců je hlavně jejich cílem vydávat za vlivnou stranu nicotnou malou kliku, která už dvacet let — pod různými jmény a v různých formách — zůstává stále stejně nicotnou. Myslím si však, že tu „Sozialdemokrat" není k tomu, aby zjednával těmto horlivým impotentům popularitu na kontinentě. Přikládám lístek jed-

noho z malých spolků, kde je Garcia sekretářem a kam mě také nedávno pozval pronést přednášku; samozřejmě jsem s díky odmítl.

Netrpělivě čekám na bismarckovský materiál*. Až teď Marx odjede, začnu vážně pracovat, a jakmile se zabořím důkladně do větší práce**, která už dávno měla být hotová, pak *se z toho tak hned zase nevyhrabu* a říkám Vám předem, že potom budete muset počkat. Kdybych měl ty věci tady, mohl bych se do toho dát hned a vyřídit tuhle záležitost *napřed*. Bebel slíbil, ale neposlal nic*** a teď jde ještě ke všemu do basy, kde Liebknecht už je[438], a od těch ostatních nedostanu už teprve nic!

Příloha je pro Kautského.[439] Mnoho pozdravů.

Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 401–402.
** B. Engels, „Dialektika přírody".
*** Viz tento svazek, str. 446.

105

Engels Augustu Bebelovi

do Lipska[380]

Londýn 28. října 82

Milý Bebele,

konečně se dostávám ku psaní — Marx je asi 3 neděle zase tady, pozítří odjíždí na ostrov Wight, a tak jsem neměl na nic klid.

Z Vollmarových článků[419] se mi velmi líbil zejména první, protože po zásluze odmítá vzdychání pánů z „pravého křídla", kteří volají po zrušení zákona proti socialistům[136] i za podmínek, které by byly pro stranu horší než sám protisocialistický zákon, jen kdyby díky tomu mohli znovu zakládat listy à la „Gerichtszeitung" a dostali se tak ke starým literárním egyptským hrncům masa[440]. Podle mého mínění bylo úplně v pořádku, když se těmto lidem — a jen proti nim to bylo namířeno — připomnělo, že *dobrovolné* zrušení zákona proti socialistům může být velmi snadno provázeno takovými podmínkami, které zhorší situaci *strany;* když se jim zdůraznilo, že žebrání a hrbení nám ze všeho nejméně pomůže zbavit se zákona proti socialistům.

Jinak je tato otázka i pro mne akademická. Myslím si, že zákon zajde v důsledku událostí, které budou úvodem k revoluci a které už na sebe nedají dlouho čekat.[135]

Druhý článek jsem četl dost zběžně, přičemž mi do toho mluvili stále dva až tři lidé. Jinak bych byl už jen podle toho, jak si autor představuje revoluci, poznal francouzský vliv, a tím asi i svého Vollmara. Tys tuto stránku postřehl zcela správně.[441] Takto má konečně dojít splnění jejich sen — fráze o „jediné reakční ma-

se"[442]. *Zde* všechny oficiální strany na jedné hromadě, *tam* v jednom šiku my, socialisté; velká rozhodná bitva a po prvním úderu vítězství na celé čáře. Tak jednoduché to ve skutečnosti nebývá. Ve skutečnosti začíná revoluce, jak i Ty poznamenáváš, naopak tím, že se velká většina lidu i oficiálních stran spojí *proti* vládě, tak ji izolují a svrhnou, a teprve potom, až se ty oficiální strany, které se ještě dokázaly udržet, navzájem jedna po druhé zhroutí, teprve pak dochází k Vollmarovu velkému přelomu, a tím se otvírají vyhlídky na naše panství. Kdybychom chtěli začínat revoluci tak jako Vollmar hned jejím *posledním dějstvím*, dopadlo by to s námi po čertech špatně.

Závěrečné pasáže o nové taktice jsem si tehdy příliš nevšímal — ovšem když se člověk na to podívá přes trestní zákoník, najde tam hodně toho, zač se může bručet. Ale nemůže příliš škodit, když to někdo tu a tam s tím dobrým trošku přežene, vždyť na druhé straně se také nemálo hřeší. Jestliže jsem tedy já toto místo vzal příliš na lehkou váhu, zdá se mi, že Ty jsi je zase bral příliš vážně, a z Viereckova jásotu v „Süddeutsche Post"[443] vidíš, jak pravé křídlo hledí využít Tvé odpovědi ve svůj prospěch. Nevěřím, že by pod vlivem Vollmarova článku naši lidé v Německu jen tak beze všeho přejali jeho slovník. Jen požadavek, aby se proklamovalo: „Organizujeme se *tajně*", zaslouží bezpodmínečně odmítnutí.

Bismarckovský materiál netrpělivě očekávám*, ale teď, když oba bručíte v base,[438] jistě si na něj ještě trochu počkám. Jestliže se však potom zakousnu do jiné, delší práce, která už také dlouho čeká, nebudu toho moci nechat a Bismarck bude muset počkat.

Ve Francii nastal dávno očekávaný rozkol.[101] Původnímu společnému postupu Guesda a Lafargua s Malonem a Broussem se při zakládání strany nedalo nijak zabránit, Marx a já jsme si však nikdy nedělali iluze, že by to mohlo dlouho trvat. Sporná otázka je ryze zásadní: má být veden boj jako *třídní boj* proletariátu proti buržoazii, nebo má být dovoleno opravdu oportunisticky (nebo jak se říká v socialistické řeči: posibilisticky) se vzdát třídního

* Viz tento svazek, str. 401—402.

charakteru a programu hnutí všude tam, kde tím lze získat víc hlasů, víc „přívrženců"? Malon a Brousse se vyslovili pro tento způsob, obětovali tím proletářský charakter hnutí a učinili tím rozkol nevyhnutelný. Také dobře. Proletariát se všude vyvíjí vnitřními boji a Francie, kde se nyní vytváří poprvé dělnická strana, není výjimkou. My v Německu máme tuto první fázi vnitřního boje (s lassallovci) za sebou, další nás čekají. Sjednocení, pokud je možné, je velmi dobré, ale jsou věci, které stojí výš než sjednocení. A bojoval-li někdo jako Marx a já celý svůj život proti domnělým socialistům víc než proti komukoli jinému (neboť buržoazii jsme brali vždycky jen jako *třídu* a skoro nikdy jsme se nepouštěli do jednotlivých bojů s buržoy), pak se nemůže příliš trápit nad tím, že nevyhnutelný boj vzplál.

Doufám, že to dostaneš dříve, než půjdeš do basy. Marx a Tussy srdečně zdraví. Marx se rychle zotavuje, a nepřijde-li nový zápal pohrudnice, bude do příštího podzimu silnější než jiná léta. Sejdeš-li se „v lapáku" (jak říkají v Bernu) s Liebknechtem, pozdravuj ho od nás všech.

Tvůj

B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

106

Engels Paulu Lafarguovi

do Paříže

Londýn 30. října 1882

Milý Lafarguu,

posílejte prosím **pravidelně** deník „*Égalité*“ redakci „Sozialdemokratu“, Curych, Švýcarsko.

Na oplátku Vám budou posílat „Sozialdemokrat“. Je to sice nerovná výměna — deník za týdeník — ale prospěch z toho budete mít přece jen Vy. Jde o to, aby redakce „Sozialdemokratu“ byla běžně informována o tom, co se děje v Paříži, a Vy jistě chápete, že redakce, která je ± proletářská, si nemůže předplácet všechny listy, které se v Paříži vynořují a zase mizejí.

Dosud byl hlavním zdrojem informací z Paříže pro „Sozialdemokrat“ Vollmar, poslanec Německého říšského sněmu, bývalý důstojník, zchromlý po zranění. Je Malonovým přítelem a dovedete si představit, co mu všechno Malon nakukal proti Vaší straně. Nejenže dovedl využít četných Vašich chyb, které jste mu nelenili přihrát (jako například v září absurdní článek Léona Picarda o Němcích v Paříži)[444], ale napovídal mu podle svého zvyku i nehorázné lži.

Vollmar je vcelku dobrý hoch a vydal v Německu natolik neposibilistickou brožuru[419], že ve Francii je už jako posibilista nemožný. Stálo by za to najít vhodnou příležitost, pohovořit si s ním a ukázat mu rub té mince. Nemám jeho pařížskou adresu, ale nebude těžké ji najít.

Uveřejňuji v Curychu německé vydání „Socialisme utopique et socialisme scientifique“ s mnoha doplňky.[147] Pošlu Vám výtisky,

jakmile je dostanu. Bude to asi dvakrát tak dlouhé, než je Váš překlad.[411] Bylo by možné vydat na základě tohoto textu nové francouzské vydání?

Opakuji: je pro Vás velice důležité informovat „Sozialdemokrat"; Bernstein má tu nejlepší vůli, ale my nejsme s to ho odtud běžně informovat o věcech, o nichž i nás často necháváte bez informací. Bylo by dobré, kdybyste mu příležitostně napsal, požádal o nějaké informace atd. To jsou ty *nevinné* prostředky, jimiž si Malon dovede získávat u lidí oblibu a které Vy stále zanedbáváte. Uvědomte si občas, že Paříž už není hlavní město světa (ten už dávno žádné hlavní město nemá) a tím spíš že už neznamená celý svět.

Srdečné pozdravy Lauře.

Marx byl včera u mne na obědě a večeřeli jsme všichni u něho, zůstali jsme pohromadě až do jedné hodiny a popíjeli rum; dnes Marx odjel do Ventnoru.

Váš oddaný
B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

107

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu[289]

Londýn 2.—3. listopadu 82

Milý pane Bernsteine,

dosud jsem ještě nedostal korekturu *(právě přišla* 3. 11.).[147] Naproti tomu jsem dostal od Bebela návrh zákona o úrazovém a nemocenském pojištění z roku *1882*, ale ne ten původní, který představuje *pravý* bismarckovský socialismus, nezkalený hlasováním v říšském sněmu. Tento návrh a možná ještě druhý, který se týká úrazové *pojišťovny*, bych velice potřeboval, bez nich se to nedá udělat.[416]

Vřelý dík za poznaňského markýze*. U ostatních drah nepotřebuji všechny detaily. Stačí *kurs ze začátku nebo z poloviny roku 1879* (než se něco proslechlo o zastátnění); rozdíl mezi tehdejším a dnešním kursem postačí na důkaz, jak si stát koupil buržoy.

Lassalle byl v mnoha ohledech dobrý právník a studoval také své římské dědické právo tak, aby mohl právníkům svými znalostmi imponovat. (To byl jeho oblíbený výraz; když si v Britském muzeu prohlížel Rosettskou stélu[445], řekl Marxovi: Co myslíš, nemám věnovat půl roku na to, abych imponoval egyptologům?) V Německu stačí, když někdo rozvíjí nějaký bod podle určité teorie, a právníci dnes zapomněli, že teorie, kterou rozvíjel Lassalle, je *do slova a do písmene převzata z Hegelovy filosofie práva a dějin* a že její aplikace na římské dědické právo je ještě ke všemu chybná — toto právo nelze vyvozovat podle Hegela z „*vůle*", ale z dějin římského

* Burzovní přezdívka Braniborsko-poznaňské železniční společnosti (Märkisch - Posener Eisenbahngesellschaft).

gens, rodového společenství, o němž právníci většinou ani mnoho nevědí. Řekl jsme ostatně jen to, že bych byl nucen vyvrátit legendu o Lassallovi jako *originálním mysliteli**, a to je nevyhnutelně nutné.

Lafarguův dopis v „Prolétaire" neznám, napíšu o něj do Paříže, ale sotva jej dostanu. Pokud jej ještě máte, prosím o zaslání, pošlu Vám jej zpátky. Jinak ať si dá Malon pozor, Lafargue má od něho kupu kompromitujících dopisů.**

Picardův absurdní článek[444] *ovšem „Citoyen" odsoudil*, Marx to sám četl. Ale člověk, který Vám jej poslal zatrhaný modrou tužkou, neumí francouzsky, *zatrhává jako šovinistický výrok „Citoyenu" místo*, které Picard *vkládá do úst buržoazním vykořisťovatelům*... vlastenecké lize... jejíž hlavou je Gambetta! Podtrhávám to červeně. Picard dělá s oblibou opozici proti Guesdovi a propašoval mu tam ten článek z legrace; kdyby tam mohla být pořádná redakce, byl by se ten nesmysl nestal.

Nyní k „přinejmenším nečestnému počínání redaktorů ‚Citoyenu' v Godardově aféře".[131] Tu známe náhodou docela přesně, protože ji jak zúčastnění, tak i zcela nezúčastnění několikrát vyprávěli Marxovi v Paříži. Godard šel kvůli jakési epizodě na nějakém shromáždění do redakce „Citoyenu" a Guesde, který má stále ještě jistou *osobní* slabost pro své bývalé anarchistické bratry, ho přijal docela přátelsky. Uprostřed klidné debaty, bez jakékoli záminky Godard náhle Guesdovi uštědřil pořádný políček. Ostatní přiskočili a Godard se s anarchistickou zbabělostí stáhl do kouta: přece ho neztýrají, když je tu zajatcem! A ti naivkové z „Citoyenu", místo aby ho ztloukli jako žito, se usnesli, že ho opravdu musejí pustit, protože — je zajatcem!! Godard, bohužel bez výprasku, se chopil příležitosti a vzal do zaječích. Ale příštího dne večer, když věděli, že většina redaktorů je pryč, vtrhl tucet ozbrojených (klacky atd.) anarchistů do redakce a požadovali pod pohrůžkami všemožnou satisfakci. Massard se však držel statečně, a tak museli odtáhnout s nepořízenou. Teď však už dostala zprávu Středofrancouzská federace[323], ta posílala po několik večerů k redakci dělnickou gardu, a páni anarchisté už nepřišli.

* Viz tento svazek, str. 407.
** Viz tento svazek, str. 127.

A teď zas já Vás prosím o sdělení, v čem mělo být to „přinejmenším nečestné".

Z celého obsahu Vašeho dopisu nemohu než usoudit, že jste „Citoyen" nedostával pravidelně a že jste tudíž byl kromě „Égalité" a „Prolétaire" odkázán na zprávy soudruhů v Paříži, kteří se zase sami nechávali informovat výlučně Malonem a spol., a jak se zdá, projevovali vůči nim značnou důvěřivost. Stranický orgán se však podle mého mínění rozhodně nesmí ve svém úsudku o dělnickém hnutí dané země nechat převážně ovlivňovat soudruhy žijícími v onom cizím hlavním městě, už proto, že se tito lidé často střídají. Německé spolky v zahraničí jsou rozhodně nejhorším pramenem zpráv o zahraničním hnutí, zřídkakdy mají celkový přehled, většinou mají jen určitá spojení a jiná vylučují, nemohou proto dostatečně sledovat průběh a rozvoj hnutí, které je obklopuje, a konečně tyto spolky si myslí, že mají ještě dnes něco víc než mizivý význam ve srovnání s masami v Německu samém. Co by zbylo ze svobody našeho úsudku o anglickém hnutí či nehnutí, kdybychom brali sebemenší ohled na střídající se většinu zdejšího spolku?[209] A nejsou německé spolky v New Yorku právě tak nekritické v postoji k americkému dělnickému hnutí? Každý spolek především chce, aby se mu přikládal význam, a tak, nemá-li velmi energické a inteligentní vedení, snadno naletí cizincům, kteří v tom umějí chodit.

Pro své opakované tvrzení, že je „marxismus" ve Francii vážně diskreditován, nemáte přece také žádný jiný pramen než tento, tj. *Malona z druhé ruky*. Tzv. „marxismus" ve Francii je ovšem zcela svérázný produkt, tak svérázný, že Marx řekl Lafarguovi: ce qu'il y a de certain c'est que moi, je ne suis pas marxiste*. Jestliže se však „Citoyen" loni v létě prodával v 25 000 výtiscích a získal takové postavení, že Lissagaray dal v sázku svou reputaci, aby se ho zmocnil,** tak to zřejmě s tou Vaší oblíbenou diskreditací přece jen úplně nehraje. Ještě víc se s tím nesrovnává fakt, že těmto lidem jejich diskreditace nebrání, aby měli takový kredit, že když byli vyhozeni ze „Citoyenu", založili *týž den* nový velký deník,*** udrželi

* je tedy jisté, že já marxista nejsem.
** Viz tento svazek, str. 417 a 421—422.
*** Viz tento svazek, str. 419.

jej 14 dní při životě *skoro výhradně* z podpor *dělníků a drobných buržoů* (ouvriers et petits industriels, píše Lafargue) proti šikanám majitele starého „Citoyenu“* a pak našli kapitalistu, s nímž budou zítra o listu** vést definitivní jednání — zda ano, či ne. Mluví-li fakta tak jasnou řečí, bude si Malon svou „diskreditaci“ asi muset nechat pro sebe. „Kredit“ pana Malona je však tak velký, že když šel k Rochefortovi požádat o zvýšení honoráře za své články v „Intransigeantu“, dostal odpověď: platil bych Vám víc, *kdybyste psal méně*. Ať se tedy Malon pokusí jen tak bez haléře v kapse založit v Paříži deník a ať ukáže, zač stojí jeho kredit!

Ale nechme toho. Požádal jsem Lafargua,*** aby posílal „Sozialdemokratu“ výměnou „Égalité“, a on mi dnes odepsal, že to zařídí a abyste pak laskavě posílal „Égalité“ Váš „Sozialdemokrat“. Kdyby Vám snad „Égalité“ pravidelně nedocházela, postačí pár slov na dopisnici — adresa je P. Lafargue, 66, boulevard de Port Royal, Paris.

Pokud jde o Vollmarovy články[419], byl zejména první z nich se svým přímým výpadem proti lidem, kteří volají po zrušení zákona proti socialistům[136] za *každou* cenu, velmi dobrý a úderný. Druhý článek jsem četl dost povrchně, chystal jsem se právě na cestu a kolem mne se bavili 3—4 lidé. Jinak bych nebyl vzal tak na lehkou váhu, jak se ve skutečnosti stalo, jeho výzvu v závěru, aby strana užívala přehnaně výhružného tónu. V tomto případě má Bebel pravdu,[441] ale myslím si, že ho bere trochu příliš vážně. Skutečnou slabinou druhého článku (kterou jsem ovšem postřehl, ale nepovažoval jsem ji za závažnou) je dětinská představa o příští revoluci, která má *začít* tím, že „zde Welf, tam Waibling“,[446] celý svět se rozdělí na 2 vojenské tábory: my tu, a celá „jediná reakční masa“[442] tam. Tj. revoluce má začít *pátým dějstvím*, a ne prvním, kdy proti vládě a jejím kopancům stojí semknuta masa všech opozičních stran a tak zvítězí, načež se teprve jednotlivé strany mezi vítězi jedna po druhé oddělávají, znemožňují, až se tím masa lidu

* Blommesteina.
** tj. o deníku „L'Égalité“.
*** Viz tento svazek, str. 427—428.

konečně celá dostane na naši stranu a pak může začít věhlasná Vollmarova rozhodná bitva. Tento bod tu však byl vedlejší, hlavní bylo, že dokázal, že kdyby to šlo podle pánů z „pravého křídla", mohli bychom se docela dobře zbavit zákona proti socialistům za podmínek, které by byly pro stranu horší než protisocialistický zákon, oněm pánům by však umožnily znovu vydávat hamburské „Gerichts-Zeitungy" atd. a prohlašovat je za orgány strany. V tom souhlasím úplně s Vollmarem a Bebelovi jsem to také napsal.*

Včera jsem odeslal na Vaše jméno, 137, alte Landstrasse, Riesbach, poštovní poukázku na 12 šilinků = 15,10 fr jako úhradu Marxova a mého předplatného. Prosím, abyste mi oznámil, až bude opět třeba zaplatit.

Blahopřeji ke vstupu do 7. tisícovky![447]

Váš

B. E.

Po změně, kterou jste udělal v předmluvě, je jakákoli zmínka o wydenské konferenci[448] zbytečná, a tak ji škrtám. Prosím, pošlete mi *dvoje* vývěsky. Korekturu odlešlu dnes nebo zítra.

V plném znění otištěno poprvé rusky k „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", vn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 424.

108

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 4. listopadu 1882

Milý pane Bernsteine,

„potvrzuje co nejuctivěji svůj včerejší dopis, mám tu čest oznámit Vám, že jsem obdržel Váš ctěný dopis z 1. t. m., a spěchám na něj odpovědět." Vidíte, že mě starý obchodní styl ještě docela neopustil. — Píšu Vám hned proto, abych Vám ušetřil množství zbytečné námahy. Je od Vás velice milé, že pro nás hodláte vyšťourat všechny ty knihy a poslat nám je, ale „my pro ně opravdu nemáme momentálně žádné použití". Marx totiž chce pouze ve 3. vydání opravit a doplnit až po dnešní dobu stav továrního zákonodárství, a k tomu potřebuje *původní znění zákonů a nic víc*.[112] Vedlejší věci, jako ochrana dělníků, povinné ručení atd., nemají pro *tento* účel žádný význam. A co ještě potřebuji já k Bismarckovi[416], to jsem Vám napsal včera: kursy nedávno zestátněných 6 železnic z počátku nebo poloviny roku 1879 a Bismarckovy návrhy zákonů o úrazovém atd. pojištění v *prvním* znění. Kdybych potřeboval nejnovější vydání Salinga, které právě vychází (jsem rád, že mě na to upozorňujete), mohu je dostat tady během 4—5 dní.

Vaše sdělení o Garciovi mi přišla docela vhod, člověk nemůže vědět, kde se s ním někdy potká. To, co říká o agitaci určitých předáků tradeunionů pro vybudování tunelu pod Lamanšským průlivem, je docela správné. Jsou to tíž lidé, kteří se vždycky prodávali radikálním buržoům (vedeným Morleyem), tentokrát jejich řady rozmnožil redaktor „Labour Standard" G. Shipton. Že společnost pro ražení tunelu ty lidi platí, je mimo veškerou pochybnost,

z pouhého nadšení by se nevyhazovalo tolik za cestovní výdaje atd. Ta věc je sice dost nevinná, ale Shipton přece jen už okusil, jak chutnají buržoazní peníze, a při jeho bezmezné slabosti a touze po popularitě to může vést dál. Panictví je pryč a ti druzí, všemi mastmi mazaní „representative working men"* jej budou brzy mít úplně ve vleku.

Rád věřím, že Vás z Paříže bombardují dopisy pro Malona a proti Guesdovi. Ale korespondent, jehož citujete, prozrazuje sám, že je nekompetentní posuzovatel, když prohlašuje, že píše pod vlivem momentálního protiněmeckého štvaní, a vytýká Vám, že jako redaktor stranického orgánu konáte svou povinnost, že se totiž díváte na věc „z ptačí perspektivy", kriticky a s přehledem, a nenecháváte se jako on strhnout momentální a místní událostí. A jestliže ten člověk teď po 2 měsících ještě pořád omílá nějaký nešťastný článek[444] a nechává touto jedinou epizodou určovat svůj úsudek o významné dělnické frakci, má si proto stranický orgán počínat stejně omezeně? Existuje-li v Paříži jisté množství nesocialistických a polosocialistických dělníků, kteří si vylévají svůj šovinismus na nenáviděných Němcích, může za to „Citoyen"? Rozhodně o nic víc, než mohou němečtí socialisté v Paříži za to, že množství nesocialistických německých dělníků v Paříži, Londýně, New Yorku a ve všech ostatních amerických velkoměstech vezme, když jde do tuhého, zavděk nižší mzdou, tím stlačuje mzdu místních dělníků (v Americe dokonce i Irů!), a tak staví německé dělníky jako celek docela nezaslouženě do špatného světla! A konečně, když už mu ten článek tolik ležel v žaludku, proč *se nebránil?* Ten článek redakce dezavuovala, i když dost mírně, ale Marx mi říkal, že to je podle pařížských žurnalistických zvyklostí postačující způsob, jak tamější listy postupují proti redaktorovi, který udělal kopanec, pokud se na list *ne*vyvíjí *tlak*. A tento tlak bylo možno vyvíjet, a to velmi jednoduše. Kdyby se napsal protestní dopis a někdo nebo nějaká deputace jej byli donesli do redakce, musela by redakce vzít celou věc vážně. Kdyby byl přítomný redaktor (mohl by to být sám Picard) dělal potíže, stačilo pohrozit: nebude-li dopis zítra v „Citoyenu", půjde hned

* „dělničtí představitelé".

zítra do Curychu do „Sozialdemokratu". Jestliže Váš korespondent neumí dost francouzsky, byl tu Vollmar; pokud ten byl nepřítomen, byl by tu záležitost s radostí převzal Hirsch*. Kdyby byli ti lidé jednali takto, byli by si zjednali respekt, „Citoyenu" by byli uštědřili užitečnou lekci a já bych z toho byl měl velikou radost. Ale nechat si s beránčí trpělivostí všechno líbit a pak naříkat, to je typicky německé a připravilo to Němcům zasloužené pohrdání. Kde bychom dnes byli, kdybychom si *my* byli nechali od Francouzů a Angličanů líbit totéž a kdyby naši lidé v Německu byli takhle schlíplí? Než si němečtí socialisté v Paříži budou moci dělat nárok na to, aby jejich názor na francouzské hnutí něco platil ve stranickém orgánu, musejí dokázat, za prvé že jsou vůbec schopni svobodné a nezaujaté kritiky, a za druhé, že jsou s to *zastat se vlastních lidí* proti Francouzům. Jedno ani druhé se nestalo.

Váš názor na škodlivost deníku v Paříži nemohu sdílet. V *Paříži* působí týdeník jen na úzký okruh lidí, chcete-li působit na masy, musíte mít deník. Byli jsme také proti deníku, když nebyla žádná vyhlídka, že se nějaký udrží, a když se „Émancipation" dětinsky vystěhovala do Lyonu. Teď však vypadají věci jinak. „Citoyen" a jeho redaktoři si udělali v Paříži jméno, buržoazní listy všech barev se s ním musely pustit do polemiky a byly vítězně odraženy, a kdybychom dnes ten deník ztratili, byla by to rozhodná porážka. Na tom nic nemění fakt, že to nemůže být ideální, dokonalý list a že se zdánlivě demokratické kolektivní redigování často fakticky změní v neexistenci jakékoli redakce, jako v případě Picardova článku. Ale Lafargue mi nedávno poslal asi 20 čísel týkajících se rozkolu[101] a rozhodně nemohu říci, že by ten list byl tak špatný — nehledě na jednotlivosti, které se mu vytýkají už dávno a které by byly stejné i v týdeníku. Ale list vycházející 2krát týdně je — a to potvrdí každý, kdo zná poměry v pařížském tisku — předem nemožný, bylo by to *mrtvě narozené* dítě. Buď týdeník, nebo deník. A pro deník má teď bývalá redakce „Citoyenu" rozhodně velmi významné šance, to dokazuje její rychlý přechod k denní „Égalité", které se teď prodává v Paříži už přes 5000 výtisků.

* Carl Hirsch.

Teď ke Clemenceauovu mítinku. Brát na to, stejně jako na jiné pařížské záležitosti, německá měřítka, to absolutně nejde. Když se Gambetta ve svém volebním obvodu nedostal ke slovu,[19] triumfoval celý radikální a socialistický tisk. Teď se stalo totéž Clemenceauovi.[449] Clemenceau je klidný, střízlivý člověk, docela ochotný jít dál, shledá-li, že je to nutné, ba stát se i komunistou, když ho o tom někdo *přesvědčí*: convainquez-moi donc!*

A dělníci jeho volebního obvodu uplatňují velmi účinný přesvědčovací prostředek, když mu dokazují, že je ohroženo jeho křeslo. To jej v jeho poněkud pomalém studiu socialismu možná trochu popožene.

Ale kdo byli lidé, kteří to udělali? Byli to snad pouze Guesde a spol.? Ne, vždyť předsedou byl Joffrin, Malonův přítel a budoucí Clemenceauův protikandidát na Montmartru! Naši lidé byli tedy, jako dosud vždycky v boji proti buržoům, tak slušní, že hlasovali pro Malonova předsedu a šli s Malonovými lidmi. Je-li počínání dělníků co vytýkat, pak to zaslouží mnohem víc Malonovi stoupenci než Guesdovi.

Zmínka v „Citoyenu" neříká nic víc, než že se v této taktice vůči Clemenceauovi má pokračovat, když byla jednou úspěšná, proč by nebyla i nadále? Zda bude „Prolétaire" schopen na shromážděních oplácet „Égalité" stejnou mincí, to se teprve ukáže. Zatím jsem ještě neviděl nic, proč bych si měl myslet, že ano. Ale i kdyby se to momentálně stalo, nic by to neznamenalo a sotva by to vydrželo nadlouho.

A teď ještě rychle, než půjde pošta — jinak by tento dopis odešel až v pondělí ráno — pár slov o Vaší zamýšlené kampani o programu.[450] Pokládám ji za velmi nevčasnou. Program je špatný, ale nikdo už o tom nemluví. Má-li se změnit program, musí to proběhnout bez námitek. Dokud tedy nebude možno delegáty veřejně volit a dokud tudíž bude možno *každý* mandát napadnout, uděláte lépe, když necháte program programem, není to nic tak naléhavého. Změna programu by poskytla pravému křídlu záminku, aby se vydávalo za pravé ortodoxní straníky, kteří přísahají

* jen mne přesvědčte!

na starý osvědčený program atd. Dobře si proto rozmyslete, než předložíte toto jablko sváru straně svázané na rukou i na nohou.

Největší nebezpečí pro každou politickou emigraci je posedlost po činech, musí se přece něco stát; musí se přece něco dělat! A tak se dějí věci, jejichž dosah člověk nedohlédne a které, jak pak člověk sám uznává, nebyly by se měly raději stát. Že byste Vy a Vollmar ještě trochu trpěli takovou posedlostí? Pak se mějte opravdu na pozoru — před sebou samými.

S mnoha pozdravy

Váš

B. E.

Marx je ve Ventnoru na ostrově Wight[104]; vede se mu dobře.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

109

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[365]

Londýn 9. listopadu 1882

Milý Sorge,

za „Labour Standard" jsem zaplatil do 3. prosince 4 šilinky 5 pencí a Shiptona jsem upozornil, aby všechny další účty posílal mně.[451] Kdybys tedy chtěl své předplatné zrušit, prosím, abys mi to obratem oznámil.

Marx byl 3 týdny tady, velmi se zotavil, potřebuje už jen dobrý vzduch a musí se šetřit. Menší potíže se zmírnily natolik, že je příští léto určitě vyléčí. Hlavní věc je, aby přečkal zimu bez recidivy zánětu pohrudnice, a proto odjel do Ventnoru na ostrově Wight[104], odkud mi právě napsal pár řádek.* Jakmile poměry dovolí, pustí se tam teď plnou parou do 3. vydání** a doufejme, že to nezabere ani příliš mnoho času. Vcelku byl velmi čilý a dobře naložený, a půjde-li všechno dobře až do příštího podzimu, bude tak silný, jak už léta nebyl.

Díky za zprávy o Lilienthalovi. Znám toho člověka teď tak dobře, jako bychom byli spolu chodili do školy.

Rád slyším, že se Tvému Adolphovi*** vede dobře, jistě brzy najde místo, v němž bude mít vhodné vyhlídky na rychlý postup. Jeho dopisy sem došly, ale bohužel jsem na ně dosud neodpověděl, jako na mnoho jiných.

Hepner je pravý schlemihl, a také jeho tažení, jako to proti

* Viz tento svazek, str. 129–131.
** prvního dílu „Kapitálu".
*** Adolphu Sorgovi ml.

Schewitschovi, jsou mnohem spíš tahanicí o kozí chlup. Kdopak se tolik nadchne pro „německou kulturu"! Měl by napřed trochu poznat americkou kulturu. Ale to je typicky německé. To přijde kdosi ze zapadlého německého městečka a chce hned poučovat Ameriku. Ale Amerika si ho už „vycvičí", a protože má talent a kdysi také jídal vtipnou kaši, může být jednou ještě velice užitečný.

16. listopadu. Tady vidíš, jak to tu chodí. Před týdnem jsem svůj dopis přerušil a teprve dnes se dostávám k tomu, abych v něm pokračoval a snad jej i dokončil.

Lafargue je už od jara v Paříži, jeho paní tam odjela v létě za ním, byla s Marxem 4 týdny ve Vevey.[94] Totiž Marx byl nejprve v Alžíru[54], pak v Monte Carlu (Monako)[64] a v obou místech se mu obnovil zánět pohrudnice. Pak byl v Argenteuil[73] u Longuetů, kde si léčil chronický katar průdušek sirnými prameny v sousedním Enghienu. Potom jel do Vevey a odtud konečně sem.

Jak víš, Lafargue vydal (s mou vydatnou pomocí, protože se od své ženy prostě nechtěl učit německy) 3 kapitoly mého „Anti-Dühringa" (úvod a první 2 kapitoly III. oddílu, Socialismus) francouzsky s názvem „Socialisme utopique et socialisme scientifique"[411]. Mělo to ve Francii mimořádný úspěch. Číst tlusté knihy jako „Kapitál", na to jsou lidé většinou příliš líní, a tak působí taková tenká brožurka mnohem rychleji. Vydám ji teď — se silně popularizujícími vsuvkami — německy, rukopis už je v Curychu a první arch už je vytištěn.[147] Jakmile to bude hotové, pošlu Ti to. Zatím tam ovšem máte dr. Stiebelinga jako šiřitele lidové osvěty pro Ameriku in utraque lingua[452]. Ten člověk to myslí dobře, ale vůbec nemá hlavu na teorii, a tak to dost všecko plete.

„Égalité" vychází teď denně *a* týdně. Zda se jako deník (místo „Citoyenu", z něhož byli naši lidé pomocí finančního zásahu vyhozeni*) udrží, to záleží na úspěchu jednání s jedním peněžníkem. „Sozialdemokrat" reaguje na rozkol mezi našimi a Malonem příliš bezbarvě, ale padouch Malon (jeden ze 17 zakladatelů Bakuninovy tajné „Aliance"[427]) se svou mazaností a úlisností pařížským Němcům tak vlichotil a naši tam nadělali několik takových kolosálních

* Viz tento svazek, str. 417 a 421—422.

hloupostí, že Pařížané teď ze všech sil tlačí na Curych. Ke všemu měl s Malonem nějaké pletky také Liebknecht, když se odtud vracel přes Paříž domů. Nicméně, nebudou-li Lafargue a Guesde dělat příliš velké pitomosti, přivedu už „Sozialdemokrat" k rozumu.

Tvůj
B. E.

Pozdravuj Adolpha.

V plném znění otištěno poprvé rusky v Marx-Engels, Sočiněnija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

110

Marx dceři Eleanor

do Londýna[453]

[Ventnor] 10. listopadu* 1882
1, St. Boniface Gardens 1882

Milá Tusičko,

vcelku si nemohu na Ventnor vůbec stěžovat. Počasí bylo nestálé, bouřlivé, střídal se déšť a sucho, slunce a chladno atd., ale přitom všem tu byla velmi zřídka mlha, dostatek čerstvého vzduchu a až na několik dní se zpravidla vždycky našlo pár hodin příhodných pro delší vycházky. Včera i dnes byl vzduch poněkud chladný, ale od 11 do 2 hodin na mořském pobřeží (kde si hrávají děti a připomínají mi chudáčka Harryho), na naší cestě přes Undercliff,[454] až k nádraží, ba až k dunám je všude dost slunce!**

Nesmíš zapomínat, milé děvče, že jsem sem vůbec nepřijel v dobrém stavu. Naopak: měl jsem skoro nepřetržitý křečovitý kašel, zahleněné průdušky, také noci byly v posledních dvou týdnech čím dál neklidnější, necítil jsem se nijak dobře. To se nemohlo změnit za jediný den, ale pozvolna se to lepší.

Nakonec jsem byl přece rád, že jsem se kvůli svalovému revmatismu musel uchýlit o pomoc k dr. Williamsonovi, než ještě mohl dojít (dnes) z Londýna Donkinův předpis. Revmatismus totiž leží tak blízko starému ohnisku mého opakovaného zánětu pohrudnice, že mě doktor Williamson mohl svým poklepem a poslechem ubezpečit, že je dosud — od poslední Donkinovy prohlídky — všechno v pořádku. Kašel polevil, ale Williamson mě při své dnešní návštěvě (druhé) přemluvil, abych bral ještě jeden lék; říká, že prý to zkrátí

* V rukopise omylem: února.
** Tento odstavec napsal Marx anglicky.

přechodné období ke stadiu, kdy mi k úplné rekonvalescenci postačí, abych byl na čerstvém vzduchu a hodně se pohyboval venku.

Při tom všem jsem se zatím ještě nedostal k pořádné práci, ale už jsem se na to sem tam trochu připravoval.

Máš „Complaint of Piers the Ploughman" Williama Langlanda? Ne-li, mohla bys mi to vypůjčit od Furnivalla anebo, poněvadž to není drahé, mohl bych si to také koupit z edice Early atd.[455]

Dále se, prosím Tě, podívej, zda mezi „Égalité" (starého stylu) (myslím dřívější týdeník „Égalité") na mém stole vedle postele nenajdeš článek, spíš zprávu o tom, *jak pařížští oficiální ekonomové* velebí levnou čínskou práci pro Evropu. Nevím, zda se o téže čínské tematice nepíše v čísle někdejší Malonovy „Revue"* (to číslo leží za pohovkou na jedné polici v mé knihovně).[456] Jestliže ano, mohla bys mi je poslat, pokud by „Égalité" nebyla k nalezení.

Co dělá můj Johnny? Už nekašle? Pozdravuj jeho i Lenku. A jak to vypadá s Tvým zdravím?

Musím konečně napsat chudince Jeničce. Cítím takovou úzkost, bojím se, že tu tíhu neunese.[457]

Salut.

Old Nick

Poprvé otištěno ve sborníku „Annali", roč. I, Milán 1958

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny a angličtiny

* „La Revue socialiste".

111

Engels Karlu Kautskému

do Vídně

Londýn 15. listopadu 1882

Milý pane Kautsky,

dnes ve 3 hodiny odpoledne jsem dostal Váš telegram a hned jsem telegraficky odpověděl: „Není to možné".[458] Protože jsem neměl po ruce adresu Vašeho bytu a musel jsem předpokládat, že je-li „odpověď zaplacena", bude podací úřad vědět, *kam* ji má poslat, telegrafoval jsem prostě na jméno „Kautsky, Vídeň". A tu jsem právě teď, v 9.30 večer, dostal přiložený lístek. Dopis s adresou Vašeho bytu nemohu najít, a tak jediné, co mohu udělat, je ihned Vám napsat, abych neprometkal ranní poštu.

Nechci-li se zase úplně rozptylovat, jak jsem to dělal po léta, musím omezit žurnalistickou činnost na nejmenší míru — musím se omezit jen na „Sozialdemokrat" a i tam psát, jen když to vyžaduje praktická potřeba anebo když je třeba dokázat, jako v poslední době proti Mehringovým pošetilostem[82], že mezi „Sozialdemokratem" a námi zde není žádné nepřátelství. Stranická korespondence se všemi možnými zeměmi, která v důsledku Marxovy nemoci a nepřítomnosti připadla výlučně mně, už na mne doléhá beztak dost těžce. Mám-li tedy na stará kolena ještě dokončit své větší práce[459], je zhola nemožné, abych přispíval do Vašeho časopisu*, jemuž jinak přeji mnoho zdaru.

Zejména není momentálně ani pomyšlení na článek o Darwinovi. Napsal jsem Bernsteinovi, že jej může dostat, jakmile dojdu

* „Die Neue Zeit".

k tomuto tématu během své práce, jenže to může trvat ještě celé měsíce; přitom on sám na tom není bez viny, protože mi dal podnět k práci v úplně jiné oblasti, kterou ostatně také považuji za nutnější.* Dokud se tím tedy neprokoušu, dokud se nedostanu zase k přírodním vědám a nedospěji v nich až k zoologii, nedá se o tom zatím mluvit. Kdybych o Darwinovi vysypal z rukávu nějaké banality, neprospělo by to ani Vám, ani mně. Protože čas pokročil, mohu Vám už jen poděkovat za různá zajímavá sdělení o tamější situaci a nakonec Vám co nejsrdečněji blahopřát k Vašemu zasnoubení**.

Váš oddaný
B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viz tento svazek, str. 401—402.
** s Louisou Strasserovou.

112

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 28. listopadu 1882

Milý pane Bernsteine,

nejprve vřelý dík za poznámky o zestátněných železnicích. To úplně stačí. Od Bebela jsem dostal návrhy zákona o úrazovém a nemocenském pojištění z roku *1882*, nutně však potřebuji i návrhy z roku 1881, původní znění, kde právě Bismarck dopřává své duši, planoucí láskou k chudému člověku, volnost rozletu; v druhém znění mu už buržoazní hlasování notně přistřihlo křídla, a už to není čistý Bismarck.[416]

„Arbeiterstimme" Marx dříve dostával, ale neobnovil patrně předplatné, a tak mu už nechodí.

Vollmarův článek[121] je až na některé podružné momenty čistý Malon z druhé ruky[460]. Dějiny francouzského dělnického hnutí od roku 1871 jsou tam *úplně zfalšovány*, a to by se přece jen nemělo jen tak nechat. Např. ve 2. článku se Guesdovi vytýká, že se nepřidružil k několika malým klikám (z nichž někteří později založili „Prolétaire", druzí se zase stali vyslovenými kooperačníky, a proti těm právě táhl do boje)! Jako by lidé z pozdějšího „Prolétaire" byli vůbec mezi sebe pustili nějakého „nedělníka"! Hlavní falzifikace však tkví v tom, nač správně poukazuje Deville v „*Égalité*" z 19. listopadu („Il y a cinq ans", dějiny „*Égalité*"): boj na sjezdech o „kolektivistický" program[45] a *vítězství tohoto programu na marseillském sjezdu roku 1879*[125]. To Vollmar úplně zamlčuje. Nechce se mi věřit, že by se Vollmar dopustil takové falzifikace záměrně, ale skoro stejně těžko lze vysvětlit, že by o tom nic nevěděl a že by se celá

jeho znalost dějin francouzského dělnického hnutí omezovala na to, co zná Malon za vhodné mu napovídat.

Nezmínit se o marseillském sjezdu, to přece znamená zamlčet významný fakt, že francouzská Dělnická strana přijala kolektivistický program už před 3 roky a že tudíž Malonovo odpadnutí od tohoto programu je *rozhodný krok zpět.* Protože však je nutné, aby se naši lidé v Německu nedovídali tuto historii francouzského hnutí tak, jak by Malon dnes potřeboval, aby se byla odehrála, ale tak, jak se odehrála skutečně, mělo by se to rozhodně napravit. Podle mého názoru by bylo nejjednodušší navázat na zmíněný Devillův článek, a to právě proto, že je tak naprosto nepolemický. Pokud jej už nemáte, napište dopisnici, a mohu Vám jej tam hned poslat.

Malon ať se má vůbec na pozoru. Kdybychom jednou vylíčili jeho činy a skutky tak dopodrobna, ale správněji, než on Vollmarovými ústy líčí Guesdovy, dopadlo by to pro něho špatně. Máme ještě všechny dokumenty o tom, že 18. března 1871 *odmítl povstání* a připojil se k němu až post festum, když se věci vyvíjely lépe, než čekal.

Co se týče síly obou frakcí, nechal jsem si o tom podat zprávu od Lafargua.[461] Roannští mají v Paříži 15 skupin, s jejichž pomocí teď drží „*Égalité*" už celý měsíc, což rozhodně svědčí o jejich kvalitě. V provinciích jsou podle Lafargua velmi silní. Severní federace[462] jde po věcné stránce s nimi, nechtějí se podílet na sporech Pařížanů, ale dodržují starý kolektivistický program, který také uvedli v čele svého „Forçat"; roannští budou konat svůj příští sjezd v Roubaix, kam pojedou *všichni* delegáti ze severu, a jsou se Severní federací stále v nejužším styku. Druhý provinční dělnický list, „L'Exploité de Nantes", rovněž otiskl v čele listu starý program spolu s teoretickým úvodem[428], přetiskuje články z „Égalité" a jeho spolupracovníkem je Deville. Mají tedy *oba dva* provinční dělnické orgány na své straně a *jiné neexistují.* „V provinciích," mimo sever, „všude, kde jsou dělníci organizováni, v Remeši, Epinay, Lyonu, v celé allierské uhelné pánvi, v Bordeaux, Angoulême a Rochefortu, všude pobíjíme posibilisty, kteří mají vliv už jenom v Bretani a Marseille — a kdyby tam!"

Na tom, že Malon pro řídkou polívčičku svých úvodních zásad

bez programu získává široké publikum, není nic divného. Založí-li někdo stranu bez programu, kam se může přidat každý, není to ovšem už žádná strana. Staří sektáři, na něž Malon-Vollmar bere tak něžné ohledy, dokazovali po léta svou impotenci a nejlepší je nechat je v klidu vymřít. Syndikátní komory — to je tak, jestliže se každá stávková společnost, která tak jako anglické tradeuniony bojuje pouze za vysokou mzdu a krátkou pracovní dobu, jinak ale na celé hnutí kašle — jestliže se tedy každá taková společnost bude počítat k dělnické straně, vytvoří se ve skutečnosti strana pro *zachování* námezdní práce, ne pro její zrušení. A jak mi píše Marx*, je většina těchto pařížských syndikátních komor ještě bezbarvější než samy anglické tradeuniony. Odstraňovat každý stranický program proto, aby se vyhovělo takovým lidem, to není cesta, jak je tlačit kupředu. A stalo se už snad někdy, aby tu byla strana bez programu, strana, jejíž vybledlé zásady (pojaté zcela ve smyslu komunisty Miquela, který také věří v možnost nastolení komunismu až za 500 let)[463] vedou k tomu, že si každá skupina vyrábí svůj vlastní soukromý program?

Co však má Malon ze syndikátních komor? Příspěvky neplatí, delegáty do federální rady neposílají, před rozkolem byly podle jména u Federativní unie[323] a podle jména tam také zůstaly, jsou, jak říká Lafargue, „úplně platonické". Jsou tu jen proto, aby tu něco figurovalo. O tom, jak to vypadá s ostatními Malonovými skupinami, píše Lafargue: „V XVII. arrondissementu zorganizovali naši přátelé po sjezdu skupinu, v níž se ihned shromáždilo 29 členů. Posibilisté, aby na nás vyzráli, *rozdělili svou skupinu*, která prý neměla víc než 20 členů, *na pět podskupin* sdružených ve federálním výboru čtvrti. Je to pěkný trik, ale může oklamat jen indiferenty a ty, kdo jsou od nás vzdáleni." Právě tak to dělali bakuninovci.[43] Podle Lafargua jsou naproti tomu posibilisté opravdu silní jenom na Montmartru, a tam jsou také dobře organizováni.

Být se správným programem přechodně v menšině — jako organizace — je vždycky lepší než mít bez programu veliký, ale přitom skoro jenom fiktivní okruh přívrženců podle jména.

* Viz tento svazek, str. 145.

My jsme byli po celý svůj život v menšině a cítili jsme se přitom velice dobře. A menší síla (pokud je tomu opravdu tak, o čemž dávno nejsem přesvědčen — posibilisté se neodvážili přijít na konferenci roannských s diskusí o obou sjezdech[101]), tedy menší síla co do organizací v Paříži by byla dvakrát, ba třikrát vyvážena žurnalistickým vlivem.

Jak tedy mohou Vaši pařížští dopisovatelé vidět v saintétiennských „skutečnou dělnickou stranu", to je mi nepochopitelné. Ti lidé předně nejsou žádná strana, a už vůbec ne *dělnická* strana, právě tak jako to platí o zdejších dělnících. Jsou však v zárodku tím, k čemu ti zdejší dospěli naplno: *přívěskem radikální buržoazní strany*. To jediné, co je drží pohromadě, je buržoazní radikalismus, dělnický program přece nemají. A dělničtí vůdci, kteří se propůjčí k tomu, aby vyráběli pro radikály takové dělnické hlasovací stádo, se v mých očích dopuštějí *přímé zrady*.

Z žertu jsem se také dotázal, jak je to s Vašimi poznámkami o Godardovi[131]. Tento Godard, „který si říká anarchista stejně jako jeho učitel Maret, *píše do jednoho oportunistického listu v Toulouse*." Odmítnout takovému člověku uveřejnit tzv. opravu je docela v pořádku i podle jiných než pařížských tiskových zvyklostí.

Naproti tomu naši přátelé vyvedli zase obrovskou hloupost, když rrrevolučním velikášstvím přivolali na sebe perzekuci dřív, než měli list zabezpečen. Guesde je ve vězení, jak víte, a Lafargue bude asi následovat. Budou-li sedět tihle dva, budou odstraněni nejen nejaktivnější autoři, ale také hlavní iniciátoři. Deville je líný, Massard je na svém místě sekretáře redakce docela dobrý, ale sotva jsou to lidé, kteří by byli s to udržet list v obtížné situaci nad vodou. O zbývajících 3 vůbec nemluvím. Brissac a Bouis, staří komunardi, spíš překážejí a Picard je průměrný žurnalista.

Jinak si nenechte namluvit, že Guesde a Lafargue chtějí všechny organizace „bezpodmínečně podrobit svému řízení". To je věčné heslo každé bakuninské taktiky, i ve Francii vždycky použitelné tam, kde se nedostává jiných argumentů.

Jak se píše v „*Égalité*" o zahraničí! Kdybyste tak znal nepořádek a ubohou znalost němčiny v *této* redakci! Zůstane-li Lafargue

na svobodě, uděláte nejlépe, když napíšete vždycky jemu, alespoň to obstará. Jinak nevím, co Vám poradit.

Chcete-li použít resumé brožury[147], docela to vítám. Závěrečná poznámka bude už brzy následovat. Schmidtova aféra[464] je opravdu pěkná. Ten *Pollaky* má už delší dobu v Londýně soukromou policejní kancelář: v adresáři je mezi Inquiry Offices* (je jich tam celkem 18) uvedeno: Pollaky, Ignatius Paul, 13, Paddington Green, W. (docela nedaleko mne), dopisovatel „*Foreign Police* Gazette".

Doufám, že mé blahopřání k 7. tisíci[447] přijde zase příliš pozdě. Naproti tomu mně bylo dnes 62 let.

Srdečný pozdrav.

Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny a francouzštiny

* detektivními kancelářemi.

113

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 14. prosince 1882

Drahá Lauro,

dostal jsem Tvůj dopis[465] včera v půl desáté večer, a to už bylo příliš pozdě, abych Ti mohl poslat pár řádek dnešní ranní poštou, neboť dopisy do ciziny podané zde po deváté hodině odcházejí až příští den večer.

Neměl jsem doma skoro žádné peníze, a tak jsem dal Percymu* šek, aby mi dnes peníze vyzvedl ve městě. Ale on tu bude nejdřív v šest hodin, což je rovněž příliš pozdě, abych Ti mohl poslat bankovku poštou v 5.30 hod. Jakmile však ty peníze dostanu, pošlu Ti nějaké, abys měla pomoc pro první dny. Paul bezpochyby pochodí stejně jako Guesde a Bazin, a ne-li dnes, nejpozději zítra bude zase na svobodě,** jakmile bude mít za sebou tu komedii s výslechem před přísným Piquandem. Jak Paulův, tak i Tvůj dopis jsem poslal Mouřenínovi*** a dnes ráno jsem tu novinku řekl Nim†.

Víc až příště, až Ti budu moci poslat vydatnější příspěvek.

Upřímně Tvůj

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Rosherovi.
** Viz tento svazek, str. 457.
*** Viz tento svazek, str. 154.
† Heleně Demuthové.

114

Marx Lauře Lafarguové

do Paříže

14. prosince 82
1, St. Boniface Gardens
Ventnor — Isle of Wight

Nejmilejší Kakadu,

Tvé dopisy jsem dostal *všechny* včas, a přece píšu až teď — já veliký hříšník! — když jsem se z Generálova dopisu*, který právě přišel, dověděl, že Paula zatkli. Generál mi přiložil jeden Paulův dopis i dopis od Tebe, takže jsem *informován*. Paul bude, myslím, za pár dní zase na svobodě.

Proč jsem Ti nenapsal dřív? Poněvadž jsem Ti nemohl oznámit nic zvlášť potěšitelného, a Tys ostatně z Generálovy korespondence věděla, že se mi osobně vůbec *nevede* špatně a že mám domácí vězení teprve asi 14 dní, a to kvůli *kataru dýchacích cest*, ne tedy proto, že by mě byl znovu postihl zánět pohrudnice nebo průdušek. To je tedy velmi povzbudivé, uváží-li se, že většina mých *vrstevníků*, myslím tím chlapy stejně staré jako já, je už teď v utěšeném počtu pod drnem. Je dost mladých oslů, nač tedy udržovat při životě staré.

V poslední době napsal Paul *svoje nejlepší věci*, měly humor i smělost a spojovaly solidnost s živostí, kdežto *předtím* mě na něj mrzela sem tam jistá ultrarevoluční frazeologie, protože z té vždycky na mne vane „prázdnota", a tuto specialitu by naši lidé měli raději přenechat tzv. anarchistům, kteří jsou ve skutečnosti oporou nynějšího pořádku a nic do nepořádku neuvedou — svou ubohou dětinskost

* Viz tento svazek, str. 154.

mají už vrozenu a za ten chaos vůbec nemohou. Teď přišli na pomoc „kabinetu nekalých záležitostí“[466] jako „sociální nebezpečí“. To nejhorší na nich je, že i čistě nestranný „vyšetřující soudce“, kdyby takový vůbec existoval, by byl nucen veřejně prohlásit, že jsou naprosto „neškodní“! Všechno by se těmto anarchistům dalo prominout, jen kdyby nebyli tak příliš „nevinní“! Proto ovšem ještě nejsou žádní „svatí“. Znám dobrý vtip jednoho papeže*, jehož Jindřich VII. (vítězný protivník Richarda III.) požádal, aby převedl Jindřicha VI. mezi svaté; papež odpověděl, že je-li někdo „innocens“ (rozuměj „idiot“), nemusí ještě být proto prohlášen za „svatého“[467].

Tady, milá holčičko, je rozhodně lepší počasí než většinou v jiných krajích, ba i včetně Francie a Itálie. Žiju tu jako poustevník, s nikým se nestýkám až na návštěvy doktora Williamsona, ovšem za každou minutu kontaktu s ním platím.

Tak tedy, děťátko, jakmile Ti to Tvé povinnosti dovolí (neboť abych užil fráze francouzských pisálků, šlechetným bojem se světskou mocí získává Pavel sympatie lidí), *přijeď ke mně a pobuď tu se mnou!*

Některé z *posledních ruských publikací*, tištěných na svaté Rusi, ne v zahraničí, svědčí o velkém ohlasu mých teorií v oné zemi.[468] Nikde jinde mi můj úspěch není tak milý; dává mi zadostiučinění, že ohrožuji mocnost, která je vedle Anglie pravou oporou staré společnosti.**

Tvůj
Nick

Poprvé otištěno ve sborníku „Annali“, roč. I, Milán 1958

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny a angličtiny

* Julia II.
** Tento odstavec je psán anglicky.

115

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 15. prosince 1882

Drahá Lauro,

Percy* přišel včera s tím, co bylo zapotřebí, teprve po 7. hodině večer, takže se až dodnes nedalo nic dělat; přikládám k dopisu pětilibrovou bankovku Anglické banky, její číslo jsem si poznamenal a na vlastní nebezpečí ji posílám najednou *celou*.

Teď už jsi bezpochyby informována o Paulově osudu, alespoň pro danou chvíli.[123] Nepochybuji o tom, že je zase na svobodě, ne-li už nazpět v Paříži. Ale bojím se, že bonapartističtí a jiní konzervativní soudci v Montluçonu pošlou každého z nich na pár měsíců do chládku. Vláda zřejmě potřebuje mít pár precedentů v provinciích, než se odváží zahájit represálie v Paříži. A tak se montluçonská prokuratura pustila do věci, kterou, když už se s ní jednou začalo, musí soudci dovést k požadovanému konci, a kdyby to bylo jen proto, aby se zachránila vážnost soudu. A poněvadž ten případ přijde bezpochyby před policejní soud, nezbývá nám ani malá naděje, kterou by nám mohla dávat porota.

Okusit nakrátko života ve vězení není samo o sobě nic tak strašného, dokonce si myslím, že to Paulovi spíš prospěje, než uškodí. Velmi pravděpodobně však na ně dojde ve chvíli, kdy je oba, Paula i Guesda, bude nejvíc potřebovat „*Égalité*". A ten list v poslední době udělal veliké pokroky. Možná že je to výsledek společného vlivu pařížského života a žurnalistické činnosti, ale Paulovy články se v poslední době neobyčejně zlepšily, neboť se

* Percy Rosher.

zbavil dogmatismu učeného orákula a dává do nich více ducha. Jeho článek o Bontouxově kandidatuře[469] byl vynikající, ale myslím, že v něm tu a tam nacházím stopy ženské ruky. Stejně tak článek o *začarovaném ministerstvu* (zapomněl jsem francouzský titul[133]), který také obzvlášť potěšil Mouřenína. Jestliže teď Paula a Guesda zavřou, bude duch listu ten tam. Deville je vtipný a zábavný jen občas, zpravidla píše jasně, ale nudně a doktrinářsky, Massard je opak dobrého křesťana, neboť u něho by tělo chtělo, ale duše (esprit) je slabá. A podle informací, které mám, musím rovněž soudit, že právě Paula a Guesda by bylo nejvíc zapotřebí i v kritické finanční situaci. A tak je velká škoda, že se právě v této chvíli dostali do takových nesnází proto, že měli plná ústa dynamitu a chtěli přetrumfnout v rrrevolučnosti anarchisty.

Buď jak buď, doufám, že se díváš na tyto malé trampoty z Vašeho třetího patra tak vyrovnaně, jako se při vpádu generála Bonaparta dívalo čtyřicet století z pyramid na francouzskou armádu i na samého Bonaparta.

Jak se vede Jenny?[457] Lepší se to? Na Maitland Park se o ní moc nedovím, tam toho fakticky moc nevědí.*

Tvůj nejupřímnější

B. E.

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočinenija,
2. vyd., sv. 35, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Eleanor Marxová a Helena Demuthová.

116

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

Londýn 16. prosince 1882

Milý starouši,

už delší dobu jsem čekal, až mi přijdou nějaké peníze, abych Ti zase poslal aspoň pětku, konečně včera přišly a hned večer nato Tvá dopisnice[155]. Podal jsem tedy okamžitě poštovní poukázku na řečenou pětilibrovku = 126 franků a doufám, že peníze co nejdříve dostaneš.

Byl jsem rád, když jsem se dověděl, že ses dostal z toho kantonálního a komunálního neřádu, je to prostě plýtvání časem, ponevadž z toho nepojde nic než klevety a zbytečné zlobení. Mimochodem, ten osel Solari mi pořád ještě posílá 2 výtisky „Précurseuru", to mi je asi pěkná expedice.

Anarchisté páchají každoročně sebevraždu a každoročně znovu vstávají z popela, a tak to zůstane, dokud nebude anarchismus vážně pronásledován. Je to jediná socialistická sekta, kterou lze opravdu pronásledováním zničit. Vždyť jeho věčné znovuobrozování spočívá v tom, že se vždycky najdou velikáši, kteří se chtějí snadno a rychle proslavit. K tomu je anarchismus jako stvořený. Ale vystavovat se nebezpečí — kdepak! Proto může nynější pronásledování anarchistů ve Francii této bandě uškodit jen tehdy, nebude-li to pouhý klam a policejní podvod. V každém případě však padnou za oběť chudáci horníci z Montceau.[437] Jinak jsem si ale na ty anarchistické komedianty tak zvykl, že mi připadá docela přirozené, když souběžně se skutečným hnutím existuje tato šaškovská karikatura. Nebezpeční jsou jen v takových zemích, jako je

Rakousko a Španělsko, a i tam jen dočasně. Také Jura se svým hodinářstvím na samých rozptýlených samotách se zdá být přímo předurčen pro líheň téhle pitomosti, a tam budou Tvoje štulce docela užitečné.

Lékaři Marxovi dovolili, aby strávil zimu na jihoanglickém pobřeží, a je už asi 6 neděl na ostrově Wight.[104] Zatím to s oběma hlavními chorobami pokračuje dobře: neobjevily se ani stopy zánětu pohrudnice, ani zánětu průdušek. Že se při psím nečasu, který tu máme (za týden jsme skoro nevyšli z mlhy) nemůže rekonvalescent vyhnout všemožným drobným nachlazením, je samozřejmé, a i ta jsou při Marxově stavu zdlouhavá a nepříjemná. Ale zůstane-li jen při tom, není ještě tak zle. Napřesrok v létě se ovšem může docela dobře stát, že ho znovu pošlou do Švýcarska, a v tom případě se rozhodně zase uvidíte.

Adresa paní Lafarguové je 66, Boulevard de Port-Royal, Paris. Její muž byl nedávno zatčen, ale už je zase na svobodě, šlo o nějaké řeči v provincii, a když montluçonský vyšetřující soudce předvolal jeho a Guesda, neuposlechli ho a hrubě se mu v „Égalité" posmívali. Nato následoval samozřejmě zatykač, ale ačkoliv byl Lafargue denně v redakci a ani se moc neskrýval, ba dával se dokonce ohlašovat jako řečník na různých shromážděních a mluvil na nich, potřebovala znamenitá pařížská policie tři týdny na to, aby ho našla. Po prvním výslechu v Montluçonu byl, stejně jako před ním Guesde, ihned propuštěn. Přece asi ještě dostanou několik měsíců.[123]

Jak víš, dělnická strana se ve Francii rozštěpila.[101] Malon a Brousse se nemohou dočkat, kdy už budou poslanci, a tak se musí rychle sbubnovat hlasovací stádo. Dělá se tedy strana *bez programu* (doslova — protože po dlouhé řadě „úvodních zásad" následuje závěr, aby si každá místní organizace udělala svůj program sama), kam se s radostí přijímá kdejaká sebranka, a aby se to prosadilo, přibírají se před sjezdem do strany lidé, kteří uznávají starý program jen s výhradou, že jej na sjezdu zvrátí. Guesde, Lafargue atd. byli přehlasováni a ti, kdo zůstali věrni programu, odešli do Roanne. Naši lidé vůbec nejsou taktikové a nadělali nenapravitelné kopance, ale přesto se prosazují a „posibilisté" dlouho hlavní slovo mít nebudou. Naši získali deníkem „Égalité" velmi

důležitou páku a přitom jim jde pouze o *věc*, což se o klikařích Malonovi a Broussovi vůbec nedá říci.

Nu, starouši, měj se hezky a statečně se drž, a s tím, že to jde z kopce, to také nebude tak zlé, to víš, na téhle cestě jsme všichni!

Tvůj
B. E.

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, „Vergessene Briefe (Briefe Friedrich Engels' an Johann Philipp Becker)", Berlín 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

117

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 16. prosince 1882

Milý pane Bernsteine,

Schorlemmer si stěžuje, že už delší dobu nedostává „Sozialdemokrat", jeho předplatné prošlo a už před 4 týdny mi poslal přiložený šek (zapomněl jsem na něj) s přáním, aby se jím uhradilo jeho *roční* předplatné a „zbytek se použil pro stranické účely".

Rukopis o „Marce"[147] se musel 3krát celý přepisovat, musel jsem k tomu z 10 tlustých svazků Maurera[146] asi 5—6 znovu přečíst a ještě srovnávat jiné prameny. Teď jsem to poslal Marxovi, který se s těmi věcmi dřel mnohem déle a důkladněji než já,[470] v pondělí to čekám zpátky.

Malon si dělá z Vollmara šašky. Jinak by byl musel opravit hrubou Vollmarovu chybu: chápe totiž výpady „Égalité" proti „aliančníkům" v tom smyslu, že jde o bakuninovskou Alianci[427]. Naprosto ne. Říká se tak posibilistům, poněvadž teď už vůbec nejsou k rozeznání od lidí z Alliance socialiste[471], kterou asi před 4 lety založil někdejší předseda finanční komise Komuny Jourde s pomocí jiných dosavadních i bývalých proudhonovců (např. Longueta) a která tvoří socialistickou zálohu „*Justice*". Jistě jste si všiml, že se o této Alianci mluvilo v souvislosti s volbami, při posledních všeobecných parlamentních volbách postavila svou kandidátku a získala skoro stejný počet hlasů — aspoň v některých okresech — jako Dělnická strana. Jestliže to Vollmar přes svůj $1^1/_2$ roční pobyt v Paříži nevěděl, pak mu to Malon záměrně zatajil jako mnoho jiných věcí. Tak to dopadá, když se člověk nekriticky váže na nějakou bandu.

Komický je Vollmar tam, kde vychvaluje Malona jako ochránce stranické disciplíny a obviňuje ty druhé, že disciplínu porušují.[121] Kdo tedy porušuje disciplínu, ten kdo drží vztyčenou starou vlajku, anebo ten kdo verbuje rekruty s přímým cílem utéci od praporu a zaměnit starou vlajku novou? Kde by byl vzal Malon svou většinu v St.-Étienne[101], kdyby byl předem neverboval lidi, kteří od začátku měli v úmyslu zvrátit starý program, a právě proto byli naverbováni?

Znamenitá je hádka mezi Malonem a jeho Clovisem Huguesem kvůli Louis Blancovi. To je mi ale strana!

Jak víte, Severní federace[462] se přímo vyslovila pro Roanne.

Lafargue měl v posledních číslech „Égalité" výtečné články, např. o Bontouxově kandidatuře[469]. Vtip jim sluší mnohem líp než doktrinářské věštění.

Postaráte se tedy laskavě o to, aby byla Schorlemmerovi dodatečně poslána ta čísla?

Zcela upřímně Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

118

Engels Augustu Bebelovi

do Lipska

Londýn 22. prosince 82

Milý Bebele,

doufám, že budeš pozítří na 24 hodin doma a že tedy dostaneš tyto řádky bez potíží.[472]

To místo v mém posledním dopise*, které Ti připadalo mystické[135], neznamená nic víc, než že čekám zrušení výjimečného zákona[136] od událostí, které buď samy budou revoluční povahy (např. nový otřes nebo svolání národního shromáždění v Rusku, což by mělo ihned zpětný vliv na Německo), anebo tak či onak uvedou hnutí do chodu a připraví revoluci (změna na trůně v Berlíně, Bismarckova smrt nebo odchod), obojí zároveň s téměř nevyhnutelnou „novou érou"[336].

Krize v Americe, stejně jako zdejší krize a ještě ne všude překonaná deprese v německém průmyslu, se mi nezdá být pravou krizí, ale následek nadprodukce z minulé krize. Krach v Německu urychlila minule spekulace s miliardami, zde a v Americe přišel v normální době, roku 1877. Ale dosud nikdy nevzrostly v období prosperity výrobní síly tak jako v letech 1871—1877, proto tedy, podobně jako v letech 1837—1842, se zde i v Německu projevuje chronická deprese v hlavních průmyslových odvětvích, zejména v bavlnářském a železářském průmyslu; trhy stále ještě nemohou všechny výrobky strávit. Protože americký průmysl pracuje vlastně stále ještě hlavně pro chráněný vnitřní trh, může tam

* Viz tento svazek, str. 424.

při rychlém růstu produkce velmi snadno vzniknout lokální mezikrize, slouží však konec konců jen k tomu, že zkracuje dobu, za kterou bude Amerika schopna exportovat a objeví se na světovém trhu jako nejnebezpečnější konkurent Anglie. Nemyslím proto — a Marx je téhož názoru* — že by opravdová krize přišla o mnoho dřív, než vyprší její řádná lhůta.

Evropskou válku bych považoval za neštěstí, tentokrát by bylo na pováženou rozdmýchat všude na dlouhá léta šovinismus, neboť každý národ by bojoval o svou existenci. Všechna práce revolucionářů v Rusku, kteří stojí na prahu vítězství, by byla zmařena a zničena; naše strana v Německu by byla okamžitě zaplavena a rozvrácena proudem šovinismu, a stejně by tomu bylo ve Francii. Jediné, co by z toho vzešlo dobrého, zřízení malého Polska, by se v revoluci uskutečnilo rovněž a samo sebou; ruská ústava přijatá v důsledku nešťastné války by měla docela jiný dosah než ústava revolučně vynucená, spíš konzervativní. Myslím, že taková válka by oddálila revoluci o 10 let, pak by ovšem byla o to důkladnější. Ostatně válka byla už na obzoru. Bismarck demonstroval s rakouskou aliancí právě tak jako roku 1867 při lucemburské aféře s jihoněmeckými úmluvami.[473] Zda na jaře k něčemu dojde, to teprve uvidíme.

Tvá sdělení o stavu německého průmyslu byla pro nás velmi zajímavá, zejména výslovné potvrzení, že zkrachovala kartelová smlouva producentů železa. To nemohlo mít dlouhého trvání, a vůbec už ne u německých průmyslníků, kteří bez kramářského šizení nemohou být ani živi.

Meyerovy věci[474] jsme tu dosud neviděli, a tak jsi nám i v tom řekl něco nového. Dalo se čekat, že Marx bude figurovat vedle jeho kardinálů, Meyerovi dělalo vždycky zcela mimořádné potěšení, když mohl přejít od kardinála Manninga rovnou k Marxovi, to si pak nikdy nenechal pro sebe.

Ve svých „Sociálních dopisech" přišel Rodbertus bezmála na stopu nadhodnotě, ale dál se už nedostal. Jinak by celé jeho bájení jak pomoci zadluženému junkerovi vzalo za své, a to ten

* Viz tento svazek, str. 148.

dobrák nemohl chtít. Ale, jak říkáš, je mnohem cennější než celá masa německých vulgárních ekonomů včetně katedrových socialistů[178], kteří se teď vlastně živí jen našimi odpadky.

Historka s Karlíčkovými* námluvami byla pro nás také novinkou. Svatba, jak mi vyprávěli očití svědci, byla prý velmi nudná, že jeden z lidí přítomných civilnímu sňatku zvolal: to je pohřeb první třídy!

Včera jsem poslal do Curychu poslední rukopis k brožuře, totiž dodatek o markovním zřízení a krátké dějiny německého rolnictva vůbec.[147] Poněvadž Maurer[146] má velmi špatný sloh a plete mnoho věcí dohromady, přichází se při prvním čtení těm věcem těžko na kloub. Jakmile tedy budu mít vývěsky, pošlu Ti tu věc, protože se tam Maurer prostě neexcerpuje, ale také nepřímo kritizuje a obsahuje ještě mnoho nového. Je to prvorozené dítě mých několikaletých studií německých dějin, a mám velkou radost, že je nepředkládám nejprve školometům a jiným „vzdělancům"**, ale že je mohu předložit dělníkům.

Teď musím končit, jinak bych nemohl dopis podat doporučeně, tak aby odešel večerní poštou. Prusové se zřejmě ještě nedostali tak daleko, aby prošťourávali[475] i zapsané zásilky, doposud docházelo všechno v pořádku a dlouhý cvik mě to naučil posuzovat téměř s jistotou.

Tvou paní prosím, aby přijala přiloženou vánoční pohlednici a mé srdečné pozdravy.

Tvůj
B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Carla Hirsche.
** V originále: „Jebildeten".

120

Marx dceři Eleanor

do Londýna

8. ledna 83
1, St. Boniface Gardens, Ventnor

Milá Tusičko,

v sobotu jsem dostal pár řádek od dr. Williamsona, k nimž byl připojen dopis Williamsonovi od dr. F. Bayshawea, napsaný 4. ledna 1883 na Warrior Square 5, St. Leonards on Sea; v dopise se mj. říká:

„Týden tu skoro stále pršelo a vzduch byl vlhký, 2. prosince nastalo *suché počasí* a vítr různých směrů. Od toho dne nám každé odpoledne svítilo slunce, i když ne dlouho. Postarám se o to, abych Vám mohl zítra poslat další statistický materiál. Pokud vím, dá se celkem říci, že podnebí v Hastingsu je sušší než ve většině míst jižního pobřeží, i když to je možná trochu na úkor teploty atd.“*

Zde bylo v sobotu (6. ledna) za poledne krásně; včera bylo počasí rovněž suché, ale bylo chladněji; nejslunněji je vždycky na esplanádě. Včera a předevčírem jsem byl na procházce, dnes se také zdá, že zůstane hezky. Tam, kam nesvítí přímo slunce, je vcelku dost chladno. V každém případě je však teď naděje, že se bude stále oteplovat.

A kdyby zdejší vyhlídky zklamaly, zbývá stále ještě možnost vyrazit do Hastingsu; nehledě na to může přijít chvíle, kdy bude samo o sobě potřeba změnit místo pobytu. Zatím víme tolik, že má smysl měnit Ventnor za Hastings, ne však Ventnor za bližší

* Tento odstavec je v originále citován anglicky.

místa na jižním pobřeží, situovaná v téměř stejných podmínkách jako ostrov Wight.

Občas ještě svádím tuhý boj s nahromaděnými hleny; když jsem vstával v sobotu ráno, dostal jsem dokonce záchvat křečovitého kašle, takže jsem několik vteřin marně lapal po dechu. Myslím, že to pramenilo z nervového podráždění: ze strachu o Jeničku! Víc o tom nemusím nic říkat. Spěchal bych *hned* do Argenteuil, jenže bych své holčičce asi ještě pověsil na krk břemeno chorého hosta! Neboť mi nikdo nemůže zaručit, že mě cesta nevytrestá recidivou, které jsem dosud šťastně unikal. Stejně je to ale zlé, když člověk nemůže k vlastnímu dítěti.

S vřelými pozdravy

Old Nick

Poprvé otištěno ve sborníku „Annali", roč. I, Milán 1958

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny a angličtiny

121

Marx dceři Eleanor

do Londýna

[Ventnor] 9. ledna 1883

Má milá hodná holčičko,

jak milé je od Tebe, že píšeš tak často a podrobně; přesto bych Tě nerad připravoval o to maličko „volného" času, které máš k dispozici. Tvůj dopis jsem dostal po odeslání svého, když jsem se vrátil z toulky podél moře. Z Paříže nemám žádné další zprávy.

Dnes jsem se chystal znovu vyrazit na „toulku" — přestože venku řádí vítr — když přišel můj doktor*; mám prý zůstat doma, protože je venku příliš chladno. Znovu mě prohlížel. Všechno při starém, s tím, že katar je *chronický* (odtud také ještě stále trvající chrapot), ale z „vyššího" hlediska se můj stav zlepšil potud, že choulostivá místa nejsou nijak napadena. Ten napolo permanentní kašel by byl velmi obtížný už sám o sobě, ale úplně protivný se stává tím, že denně zvracím. Často proto vůbec nemohu pracovat, ale doktor věří — ještě věří, a to už něco znamená! — že mi od toho trápení odpomůže (jakýmsi prostředkem, který mi právě předepsal). Qui vivra, verra.

Apropos! Někde v mé ložnici nebo v mém psacím stole musí být v dopisní mapě nebo v nějaké malé krabičce ještě několik kopií mé alžírské fotografie. Najdeš-li je, buď tak laskava a dvě fotografie mi pošli. Slíbil jsem jednu z nich paní Williamsonové.

Pan Meissner mi včera poslal vyúčtování za rok 1881; vynáší to velmi málo, ale pak to bude muset být o to víc za rok 1882, protože mi zároveň píše, že se výtisky „Kapitálu" rychle vyprodávají.[165] Pochopitelně čeká netrpělivě na korekturu**. K tomu

* James M. Williamson.
** 3. německého vydání prvního dílu „Kapitálu".

o mně už dobrý rok neslyšel. Teď konečně ode mne dostane podrobnou zprávu.

Cowenova řeč *quoad „Egypt"*[477] je naplněna týmž duchem jako Hyndmanova hudba budoucnosti na téma anglické politiky. Tihle vzdychající buržoové (a i Cowen je v tomto ohledu buržoa), tito nebozí britští buržoové si na sebe berou stále víc „odpovědnosti" ve službě svému historickému poslání a marně se tomu zpěčují — což se ostatně sám Cowen spokojeně nezubí nad kouzelným obrázkem série ofenzívních opevněných bodů od Atlantského až po Indický oceán, a k tomu nádavkem nad představou „africko-britské říše" od delty* až po Kapsko? Nádhernej vobrázek! Ve skutečnosti ještě nestydatější a pokrytecky křesťanštější „výboj" než dobytí Egypta — dobytí v hlubokém míru! I Cowen, a ten je jistě z anglických poslanců nejlepší, se v skrytu duše obdivuje tomuto „hrdinskému činu", „the dazzle of our military parade"**. Chudák Cowen! Je (po této stránce) pravý britský „buržoa"; myslí si, že udělal skvělý „obchod", a k tomu velmi lacino; vůbec nevidí, že anglický „old grand man"*** je pouze nástrojem jiných chytráků mimo Británii aspoň potud, pokud v této události hraje svou roli „politika"; „odpovědnost" za „vnitřní" zájmy si však vzali klidně na sebe Goschen a spol.

Cowen upadá chvílemi dokonce tak hluboko do předsudků, že je pro něho lord Dufferin vskutku nepřekonatelným diplomatickým géniem. No, čert aby vzal tyhle Brity!

Polib za mne mého vnuka†.

Měj se hezky.

Old Nick

Poprvé otištěno ve sborníku „Annali", roč. I, Milán 1958

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny a angličtiny

* od delty Nilu.
** „lesku přeblídky naší vojenské moci".
*** „starý velikán", William Ewart Gladstone.
† Jeana Longueta.

122

Marx dceři Eleanor

do Londýna

[Ventnor] 10. ledna 1883

Milá holčičko,

přiložený Lafarguův dopis (buď tak hodná a pošli mi jej později zpět) mě velmi uklidnil, pokud jde o Jeničku, ačkoli to Lafargue kvůli mně asi líčí hodně optimisticky; přesto se zdá, že bezprostřední nebezpečí je zažehnáno.

Kouzelné jsou zprávy o Vlčkovi, Pa* (který je teď Vlčkovým zbožňovatelem) atd.

Za dané situace není naprosto vhodná doba (a v tom se mnou souhlasí i Engels) posílat Johnnyho do Argenteuil. *Nesmí zpátky,* dokud Jenny nebude zase s to vést svou domácnost. Je nutné mít na očích pouze hlavní věc, a ne vedlejší ohledy; vždyť ty Jenny málem zabily. Několik měsíců dřív nebo později, na tom nijak nezáleží, nehledě už vůbec na to, že ten chudák malý by jinak hned zapadl do hrozného nepořádku.

Doufám, Tusičko, že v tom smyslu hned Jeničce napíšeš. Longuetovi o tom pošlu ještě dnes pár řádek na adresu „Justice".

Musíš malému Johnnymu sdělit zprávy o jeho sourozencích; samozřejmě povíš hlavní obsah Lafarguova dopisu i Lence.

Včera bylo ošklivé počasí a i dnes se ukazuje, že to nebude žádná „nádhera"; je sychravo. Přesto si myslím, že svou dnešní „zdravotní procházku"...[205]

Poprvé otištěno ve sborníku „Annali", roč. I, Milán 1958

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* o Edgarovi a Marcelu Longuetových.

123

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 18. ledna 1883

Milý pane Bernsteine,

jednou radost, jindy smutek[478], pořád něco zdržuje. Chápete, že nemám ani chvilku pro sebe teď, když Marx po návratu z Ventnoru má domácí vězení kvůli bronchitidě — naštěstí dosud jen slabé — nesmí mnoho mluvit a přitom se musí obstarat všechny ty rodinné věci. (Jen nedávejte o tom nic do listu*. Marx by zuřil, kdyby viděl, jaké indiskrétní a ke všemu ještě zčásti nepravdivé poznámky dělá bodrý Viereck v dnešní „Süddeutsche Post".)

Zkrátka mám pro Vás ještě asi hodinku. Co se týče Gumbela, jehož tímto vracím, podobá se Heinovu Gumpelinovi[479], v tom, že se také zajímá o papírky**. Vcelku je to vzorný exemplář německého socialisty v zahraničí, neboť byl zřejmě v Paříži. Poněvadž ti lidé dostali do ruky teorii, za kterou vůbec nemohou a kterou se často namáhají pochopit jen elementárně anebo jí nerozumějí vůbec, cítí se tedy každý kocourkovský mudrc mezi nimi povýšen nad všechny cizince. Přijde z Heilbronnu, nebo jak se ten Kocourkov jmenuje, do Londýna či Paříže, a rozčiluje se, když tam kocourkovská hlediska neplatí. Místo aby si rozšířil obzor a něčemu se naučil, záměrně se dělá ještě omezenějším než předtím, neboť tak vystupuje jeho odlišnost proti špatným a hloupým cizincům, tedy jeho zdánlivá převaha ještě pronikavěji do popředí. Ten druh

* „Sozialdemokratu".

** Papierches, v rýnském dialektu označení pro říšské pokladniční poukázky.

lidí však převládá v německých spolcích v zahraničí, a jestliže teď musíte trpět pod jejich tlakem, vzpomeňte si, kdo vlastně se po vydání zákona proti socialistům[136] pokoušel centralizací atd. dodat těmto spolkům nezasloužený význam? Kdybyste byl tehdy ty lidi znal tak dobře jako nyní, asi byste si ušetřil všechnu tu námahu.

„Strana čistých rukou" — co to znamená? Snad čisté ruce Hasselmanna či Fritzsche nebo tolika jiných, o nichž by mohl vyprávět každý, kdo sem přišel jako vyhnanec nebo podobně?

Nejkrásnější je Gumpelino, když zavede řeč na své cenné papírky. Když přijde z Kocourkova takový rytíř bez bázně a hany a tak farizejsky vystupuje proti praktikám, které jsou dost nepříjemné, ale jejichž skutečné přednosti pro stranu jsou stále ještě nekonečně větší než možné škody — pak v tom určitě vězí nějaký háček. Dělníci nemají žádné cenné papírky. Jim je to prostě fuk, mají-li burzovní rubriku nebo ne. Ten, kdo si přeje mít ve svém stranickém listě s dobrými úmysly dělanou, poctivou, morální burzovní rubriku — to je malý buržoa, který chce dělat také do cenných papírků. Za prvé není posláním socialistického listu dávat rady, jak nejlépe vykořisťovat pracující — vždyť důchody z cenných papírů jsou také výtěžek nezaplacené práce. Když tedy za druhé Gumpelino přesto požaduje, aby to socialistický tisk dělal, nemluví to ve prospěch jeho socialismu, ale ještě méně ve prospěch jeho obchodnického talentu. Mám také cenné papírky, občas je kupuji a prodávám. Ale tak dětinský přece jen nejsem, abych si pro své operace hledal rady v *socialistickém* tisku. Kdo to dělá a spálí se, dobře mu tak. Abrahame Gumpelino, dej se pokřtít!

Velmi nás potěšila Grillenbergerova odpověď a odpověď „Sozialdemokratu" na Puttkammerovu licoměrnost.[480] Tak to má být: nevykrucovat se, neuhýbat ranám protivníka, jak to velmi mnozí dělají, nefňukat, nenaříkat, nekoktat omluvy, že jsme neměli zlý úmysl. Na ránu se musí odpovídat ranou, na každou protivníkovu ránu dvěma, třemi ranami. To byla odedávna naše taktika, a jak se zdá, uměli jsme se dosud vypořádat se všemi protivníky celkem dobře. „Zkrátka, síla našich vojáků je v tom, že útočí: už to samo je dobré," říká starý Bedřich v instrukcích svým generálům[481] a totéž můžeme říci o našich dělnících v Německu. Ale co když

např. Kayser v debatě o výjimečných zákonech se vykrucuje a fňuká — je-li ovšem pravdivá stručná □* zpráva — že jsme revolucionáři pouze v pickwickovském smyslu?[482] Mělo se říci toto: že celý říšský sněm a spolková rada sedí na svých místech jen díky revoluci; že když starý Vilém spolkl tři knížectví a jedno svobodné město,[483] byl také revolucionářem; že veškerá zákonnost, veškerý takzvaný právní podklad není nic jiného než výsledek nesčetných revolucí, avšak provedených proti vůli lidu a namířených proti lidu. Ach, to prokleté německé ochablé myšlení bez pevné vůle, které bylo s takovým úsilím zavlečeno do strany společně se „vzdělanci“** — kdy se ho konečně zbavíme!

Odchází pošta. Pokud jsem snad ve Vašem dopise nějaké jednotlivosti přehlédl, odpovím na ně co nejdřív. Dík za fotografii. Kdy budou nějaké tiskové archy?[147]

Zdraví Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa“, kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* Viereckova.
** V originále: „Jebildeten“.

124

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 8. února 83

Milý pane Bernsteine,

1. doufám, že jste dostal závěrečnou část rukopisu („*Marku*")[147], odeslanou odsud doporučeně 20. prosince. Zpožďování tisku už ale začíná být trochu hloupé. Půjde-li to tak dál, můžete rovnou přesadit titul a vytisknout tam 1884. Kdy zase bude hotov nějaký arch?

2. Nedostal jsem — *ani* první předlohu úrazového zákona, *ani* Bebelovu řeč o ní.[416] Mezitím se mi zdá, že zvláštní útok na Bismarckův socialismus už není časový. Viereckův plátek* už všechnu náklonnost k němu ztratil, Singer, který předposledně značně trpěl zestátňovací manií, byl z ní posledně úplně vyléčen a vystupoval opravdu revolučně[385] a neduživci v říšském sněmu, Blos, Geiser a spol., jak se zdá, ztratili ne-li chuť, pak aspoň odvahu. Proč tedy chodit s kanónem na zajíce? Myslím, že necháme Bismarckův socialismus, aby se pohřbil sám. Pak zbude jen kritika špatných lassallovských přežitků. Půjde-li to však s tiskem brožur tak pomalu, přežije se možná i tento útok dřív, než to vyjde.

3. V Malonovi se mýlíte. Ten člověk není tak hloupý, nebo spíš tak bezelstný, jak se dělá. C'est un faux bonhomme**, který se u bakuninovců naučil, jak potichoučku manipulovat a přitom se tvářit jako ten, s nímž se manipuluje. Jednoho dne uvidíte, že mám pravdu.

* „Süddeutsche Post".
** Je to falešný dobrák.

4. Burzovní daň. Tady v Anglii existuje už dávno v podobě docela obyčejného kolku na převodní listinu — ½% vyplácené částky a 5 šilinků za vyhotovení listiny (akcie na doručitele se tu málo vyskytují, ty jsou bezplatné). Dosáhlo se tím jen toho, že *vlastní* hra na burze probíhá ve formě vyrovnávacích obchodů, při nichž nedochází k žádnému skutečnému převodu. Daň tedy postihuje jen tak zvaný „solidní kapitálový vklad". A ani to se nikdy nedá udělat tak, aby hráči na burze nemohli daň obcházet.

Já jsem proti tomu: 1. vždyť přece žádáme vůbec jen *přímé* daně a *všechny* nepřímé zavrhujeme, aby lid věděl a cítil, co platí, a abychom se dostali kapitálu na kobylku; 2. *této* vládě přece nemůžeme nikdy povolit ani jeden fenik.

Pokřik proti burze označujete právem za maloměšťácký. Burza mění jen *rozdělování* nadhodnoty, která *už byla* dělníkům *ukradena*, a jak se to provádí, to může být dělníkům jako takovým prozatím jedno. Ale burza mění rozdělování ve směru centralizace, ohromně urychluje koncentraci kapitálu, a proto je právě tak revoluční jako parní stroj.

Také daně s morálním účelem jsou čistě maloměšťácké, jakž takž by se dala ještě omluvit daň z piva a kořalky. Ale v této souvislosti úplně směšné a naprosto reakční. Kdyby nebyla burza vytvořila v Americe obrovská jmění, jak tu pak mohl v této rolnické zemi vzniknout velký průmysl a sociální hnutí?

Bylo by docela dobré, kdybyste do toho jednou řízl. Ale s rozvahou. Takovým Stoeckerům nesmí člověk nastavovat své slabiny.

5. Třetí vydání „Kapitálu"[308]. Bude to asi nějakou dobu trvat, protože Marx je stále ještě churavý. Pobyt ve Ventnoru za trvale deštivého počasí mu nesvědčil. K tomu ještě ztráta dcery[478]. Je už tři týdny zase tady a tak chraptí, že skoro nemůže mluvit, to se pak dá těžko něco dělat (ale ani slovo o tom do novin!).

6. Za Rodbertusovu knihu vydanou Meyerem[474] Vám budeme vděčni. Rodbertus už jednou bezmála objevil nadhodnotu, ale jeho pomořanský statek mu v tom zabránil.

Vřelý dík za fotografii.

Kautsky mi poslal svou brožuru o americkém obilí.[484] Skvělá ironie; před třemi roky se měl růst obyvatelstva omezovat, protože

jinak prý nebude mít co jíst,[485] a teď najednou tu není dost obyvatel, aby stačili sníst jenom americkou produkci! To se člověku stává, když studuje takzvané „otázky" jednu po druhé, bez souvislosti. Přitom se samozřejmě stane obětí oné dialektiky, která navzdory Dühringovi existuje „objektivně ve věcech samých".

S potěšením jsem se dověděl, že hohenzollernská rodina se opět může pochlubit jedním profesionálním pederastem. Bez toho by nebyla úplná. Princ Karel, stejně jako Bedřich Vilém II., sice „dělal" i do tohoto artiklu, ale také do ženských. Přitom mi napadá: dal Vám Adolf Beust Mirabeauovy „tajné dějiny berlínského dvora", které jsem mu dal pro Vás s sebou? Ne-li, vezměte si je. Ta knížka je k nezaplacení, pokud jde o Bedřicha Viléma II., tam, kde jsou nejdůležitější místa, mají listy oslí uši.

Srdečně zdraví

Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

125

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 10. února 83

Milý pane Bernsteine,

potvrzuje co nejuctivěji svůj včerejší dopis, přikládám dopis pro Kautského, na jeho starou adresu se už asi nedá poslat.

Abychom se vrátili k burzovní dani: nemusíme přece vůbec popírat „nemorálnost" a darebáctví burzy, můžeme ji dokonce vylíčit hodně drasticky jako vrchol kapitalistického výdělkaření, kde vlastnictví bezprostředně přecházejí v krádež, ale potom z toho musíme dále vyvodit, že není naprosto v zájmu proletariátu tuto povedenou špičku dnešního hospodářství ulamovat, ale naopak ponechat jí opravdu svobodný rozvoj, aby i ti nejhloupější pochopili, k čemu to dnešní hospodaření vede. Mravní rozhořčení přenecháme těm, kteří jdou z chamtivosti na burzu, aniž se v hře na burze vyznají, a jsou tam po zásluze oškubáni. A až si burza a „solidní obchod" vjedou do vlasů a až se pak jako třetí k vzájemnému boji tří hlavních složek vykořisťovatelské třídy připojí i junkerský statkář, který si také zkusil zaspekulovat s papírky* a byl ovšem vysvlečen do naha, pak budeme my ten čtvrtý, který se směje.

Prosba o přesnou adresu s uvedením ulice a čísla se týká i Vás. Jinak nemohu poslat žádné peníze, a přesto musím, mj. za

* Papierches, v rýnském dialektu označení pro říšské pokladniční poukázky.

6 výtisků brožury o Schmidtovi[464], které Schorlemmer a já chceme poslat do Německa a o něž Vás prosím.

Teď však už musím končit.

Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

126

Engels Karlu Kautskému

do Vídně

Londýn 10. února 1883

Milý pane Kautsky,

konečně se dostávám k tomu, abych Vám odpověděl a poděkoval Vám za různé zásilky. Nedovedete si představit, jaké všemožné zdržování mě rušilo nejen v práci, ale i při vyřizování nejnaléhavější korespondence. Od té doby, co je Marx nemocen, padá všechna tíha na mne samotného a dotazy atd. se nadto zdvojnásobily. K tomu nemohu dobře psát večer, protože mi to škodí na oči a špatně potom spím. Tak na všechny písemné práce zbývá pár hodin denního světla, a těch je tady v zimě opravdu málo; při zdejších vzdálenostech pak člověka jedna jediná pochůzka do města připraví skoro o celý pracovní den. A já jsem se v poslední době něco naběhal!

Ale dost o tom. „Die Neue Zeit" jsem ještě neviděl. Napíšu ale dnes Dietzovi. Musím znát *ulici a číslo domu*, mám-li poslat předplatné poštovní poukázkou, to je tady předpis.

Vaše pojednání o americké produkci potravin je velmi časové. Pan Meyer bude velice hrdý na to, že jste takto využil jeho informací.[484] Je ještě ve Vídni a vídáte se s ním občas?

Ale jaká ironie světových dějin! Před 3—4 roky hlásáte jako novopečený malthusovec nutnost umělého omezení růstu obyvatelstva, poněvadž bychom jinak brzy všichni neměli dost co jíst.[485] A teď poukazujete na to, že vůbec není dost obyvatelstva, aby vedle vlastní evropské produkce strávilo také ještě přebytek americké produkce potravin. Rozlušti mi, hrabě Oerindure, tuto hádanku

přírody![486] Nebude se tedy asi věšet výš ošatka na chléb, jako spíš proslulá hubka. To ovšem nebude vůbec na překážku, aby se toto či jiné opatření v měšťanských rodinách hojně nepraktikovalo, aby se počet dětí udržel v náležitém poměru k příjmům a aby se zdraví ženy neruinovalo příliš častými porody atd. Jen si dál myslím, že je to soukromá věc muže a ženy a v každém případě jejich rodinného lékaře (já sám jsem v jednom takovém případě doporučoval to, čemu vy říkáte „opatření Raciborského"), a že naši proletáři budou jako dosud dál dělat čest svému jménu tím, že budou mít početné proles*.

Jistě Vás neudiví zjištění, že pokud jde o Váš článek o hetérismu[487], setrvávám stále ještě na starém stanovisku, že společenství žen (a mužů pro ženy) bylo výchozím bodem pohlavních vztahů uvnitř kmene. Naproti tomu psychologická motivace, na základě žárlivosti, sem podsunuje pozdější názory a stovky faktů ji vyvracejí (o tom dále). Darwin je na tomto poli právě tak malou autoritou jako v ekonomii, odkud importuje své malthusovství. O opicích nevím v tomto směru skoro nic, neboť pozorování ve zvěřinci nic nedokazují a pozorování divokých stád opic jsou obtížná, a ta, která se údajně podařila, nelze považovat za přesná a konečná nebo dokonce všeobecně platná. Gorila a orangutan beztak odpadají, protože nežijí ve stádech. Prvotní kmeny s volnou monogamií, které uvádíte, považuji za degenerované, o obyvatelích Kalifornského poloostrova to Bancroft dokázal. Prvotnost není dokázána surovostí, ale stupněm integrity starých kmenových pokrevních svazků. V každém jednotlivém případě je tedy třeba nejprve tyto svazky zjistit, než může člověk dělat závěry z jednotlivých jevů u toho či onoho kmene. Např. u lidu z Kalifornského poloostrova jsou tyto staré svazky značně uvolněny, aniž na jejich místo nastoupila jiná organizace; to je jistá známka degenerace. Ale i tyto svazky svědčí *proti Vám*. I při nich připadají ženy periodicky zase zpět společenství. A to je hlavní bod, o němž se však Vy vůbec nezmiňujete. Se stejnou jistotou, jako se tam, kde při nucené pastvě[488] půda periodicky znovu připadá společnému užívání, dá zpětně

* potomstvo.

soudit na dřívější úplné společenství půdy, s touž jistotou lze podle mého názoru soudit na původní společenství žen všude tam, kde ženy periodicky připadají zpět společenství — ať už doopravdy nebo symbolicky. A to se děje nejen u Vašich obyvatel z Kalifornského poloostrova, ale také u mnoha jiných indiánských kmenů, a dále u Féničanů, Babyloňanů, Indů, Slovanů a Keltů, buď skutečně nebo symbolicky, je to tedy prastaré a velmi rozšířené a vyvrací to celou psychologickou argumentaci se žárlivostí. Jsem zvědav, jak se chcete v dalším výkladu dostat přes tuto překážku, neboť beze zmínky to přece nechat nemůžete.

Právě přichází Pumps s manželem a dítětem,* a to je se vším psaním konec. Tak to dopadá vždycky.

Se srdečným pozdravem

Váš

B. E.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu Přeloženo z němčiny

* Mary Ellen Rosherová s Percy Rosherem a dcerkou Lilian.

127

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 16. února 83

Drahá Lauro,

začínám tento dopis — jsou 4 hodiny odpoledne — a nevím, kdy jej budu moci dokončit, neboť stálé vyrušování, jemuž jsem v poslední době vystaven, mi neponechává klidnou chvíli, leda večer, a to se neodvažuji mnoho psát, poněvadž mi to škodí na oči.

Tvůj „Salaz y Gomez“[489] je vcelku vzato mistrovský kousek. Má stejně drsnou řeč jako originál — tu drsnou příchuť milujeme v mladém dobrém červeném víně, tu zdravou trpkost, která přibližuje Chamissovy tercíny Dantovým víc, než se jim blíží verše kteréhokoli jiného básníka. Srovnával jsem jej řádku po řádce s originálem a užasl jsem, jak věrně tlumočíš. Přesto bych rád, kdyby ses pokusila několik málo míst změnit, aby byl Tvůj překlad dokonalý. Konec, jak sama říkáš, je uspěchaný a opravdu je to znát. A teď k jednotlivostem.

Úvod. Tercína 3. Tak se tyčilo — nemohlo se „tyčit“, protože to bylo možno vidět jen z vrcholu stožáru. — Z Ruriku: to není možné, neboť Chamisso sám byl na palubě Ruriku.

Tercína 5. vyžaduje, myslím, přepracování. „*Odvážit* se pokusu“ se vztahuje pouze na riziko proplout s čluny bezpečně za příboje mezi korálovými útesy, které v těchto zeměpisných šířkách obklopují všechny ostrovy.

Tercína 7,3 je o slabiku kratší, *our** se nedá vyslovit dvouslabičně.

Tercína 15. Překlad „*ačkoli*... to *mohlo* být smazáno“ vede

* náš.

k nedorozumění. Originál jasně říká, že nápis smazaly vlastní kroky toho muže.

Tercína 11*, ta *chladná* skála tam nemůže zůstat, poněvadž ho přes podrážky pálila do nohou.

1. *tabulka.* Tercína 1. „Viděl jsem už v duchu" — to se nedá na začátku vynechat. Čtenář by si podle překladu musel myslet, že ten člověk snad už *skutečně vlastní* všechny ty vysněné poklady, a teprve na konci, v tercíně 9** je náznak, a to ještě po onom předchozím vynechání ne dost silný, že to všechno byla pouhá snová představa. Charakter dobrodružného mořeplavce hledajícího bohatství je základem celé básně a musí tedy být od začátku příběhu jasně patrný.

Tercína 4,1: „a i pro mne byla též spokojenost a zisk" je bez srovnání s originálem málem nesrozumitelná.***

Tercína 9,3: *kajuty* vycházejí ve verši tak, že přebývá slabika a není to přesné. Prostoru v podpalubí se v námořnické řeči říká *hold*, a navíc je to jednoslabičné slovo.

2. *tabulka.* Tady se nedá vytknout žádná chyba až na jednu, a ta je v přepisu. V tercíně 16,1: For they (have) sighted me† chybí to *have*.

3. *tabulka.* Tercína 7. „Worser far"†† se líbí víc i mně, ale bude se to líbit také šosákům? Nechtěla bys raději být tak šosácká, že bys řekla „worse by far"?

Tercíny 15—20. Tvé vlastní variace naznačují, že nejsi se svou prací docela spokojena. Myslím, že bude dobře zkusit to ještě jednou. Závěr je opět velmi dobrý.

Jako obvykle jsou slabiny na začátku, než se člověk jaksepatří rozjede, a na konci, když už je člověk trochu unaven; ale myslím, že když to na nějaký čas odložíš, budeš pak schopna znovu se do toho dát s novou energií a udělat z toho opravdu to, co *je v Tvých silách.*

* V rukopise 31,1.
** V rukopise: 8.
*** U Chamissa: Und selber hatt' ich Ruhe mir gewonnen (a sám jsem získal klid).
† Neboť mě spatřili.
†† „daleko hůř"; tvar „worser" je hovorový, spisovný je „worse".

Mouřenín si to chce také přečíst, ale teď ještě ne. V poslední době prodělával velmi zlé, bezesné noci, které podlomily jeho duševní čilost, takže začal místo románů číst nakladatelské katalogy. Předminulá noc však byla dobrá a včera z něho byl docela jiný člověk; druhý dobrý příznak je to, že zatímco dřív měl večer nohy studené jako led a bylo možné mu je zahřát jedině horkou hořčičnou koupelí, měl je poslední dva dny večer docela teplé a žádnou koupel nepotřeboval. Chronický zánět hrtanu a průdušek se pomalu poddává, ještě pořád má však bolesti při polykání a velmi chraplavý hlas. Budu pokračovat dnes večer, až po návštěvě u něho. Včera měl výbornou chuť k jídlu, Nim* se překonává ve vymýšlení nových pokrmů, které se pro něho hodí.

17. února. Vrátil jsem se z Maitland Parku v 1 hodinu v noci, a tak jsem tento dopis nemohl dokončit. Mouřenín se cítil skoro stejně jako obvykle, ale odložil katalogy a vrátil se k Frédériku Souliému, což je určitě dobré znamení. Co říkáš tomu, že vypije *pintu mléka* denně, on, který nesnesl, aby přišlo mléko na stůl! Rozhodně mu to dělá dobře. Kromě rumu, tu a tam (zejména v mléce) vypije tak asi za čtyři dny lahvičku brandy.

Nejhorší na věci je komplikovanost jeho případu; zatímco se musí věnovat pozornost tomu nejnaléhavějšímu, dýchacím orgánům, a občas se musí podávat prostředky pro spaní, nezbývá než zanedbávat to ostatní, například žaludek, který, jak víš, rozhodně nepatří k jeho nejdokonalejším trávicím orgánům. Ale přesto je stále celkem při chuti, a my se všemožně snažíme opatřovat mu hlavně takové jídlo, které obsahuje v malém objemu mnoho výživných látek.

Myslím, že naši přátelé s novou „Égalité" příliš pospíchají. Co z toho listu bude, jestliže si Paul a Guesde budou muset jít „odkroutit" svoje v Moulins[123], což po tom všem vůbec není vyloučeno? Guesdův úvodní článek[490] není vůbec takový, jaký by měl být. To, co říká o soudcích volených všeobecným hlasováním, se dá právě tak uplatnit na všeobecné volební právo vůbec, na republiku, na jakoukoli politickou instituci. Jestliže páni Francouzi ne-

* Helena Demuthová.

vědí, jak tohoto všeobecného hlasovacího práva využít, tím hůř pro ně. Dejte našim lidem v Německu právo volit soudce a oni vyhrají volby ve všech velkých městech a v Berlíně starému Vilémovi* a Bismarckovi pořádně zatopí, ledaže by se ti dva uchýlili k státnímu převratu. Ale říkat *bílé* jen proto, že můj protivník říká *černé*, znamená prostě podřizovat se zákonu svého protivníka, to je politika pro kojence. Obávám se, že Guesdovy staré anarchistické rodomontády se zase dostávají příliš rychle do popředí a v tom případě se brzy znemožní. Paulovi „dva prosťáčci"[461] jsou kouzelní. Právě to je jeho styl.[205]

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 35, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Vilému I.

128

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 27. února 1883

Milý pane Bernsteine,

měl jsem v poslední době malou kontroverzi s Viereckem, která mě přinutila přerušit s ním styky. Protože je možné, že přijede na sjezd do Curychu[492] a při té příležitosti se v *soukromém* rozhovoru o věci zmíní, záleží mi na tom, aby v tom případě neobíhala jen *jeho* verze. Opravňuji Vás tedy, abyste tento dopis přečetl každému, s nímž bude Viereck o té věci mluvit, za všech okolností však Bebelovi a Liebknechtovi.

Už před vánoci mi poslal Viereck anebo spíš jeho paní* vizitku jakéhosi inženýra Deinhardta z Mnichova se třemi otázkami chemicko-fyzikálně průmyslové povahy a s prosbou, abych mu pokud možno opatřil informaci. Poslal jsem vizitku Schorlemmerovi do Manchesteru, který z oněch otázek správně rozpoznal, že jde o podnikavého a dotěrného vynálezce, a ke krajně lakonické odpovědi připojil ještě „motto". Vizitka byla odeslána zpět Viereckovi s tímto textem:

„1. Užívá se už v anglických papírnách k bílení hadrů kromě chlóru a chlórového vápna také ozónu? — *Ne*!

2. Má ozón v průmyslovém provozu podstatnější technické anebo finanční přednosti oproti jiným bělidlům? — *Ne*!

3. Naráží výroba a použití ozónu v průmyslových podnicích na větší obtíže? — *Ano*!

C. Deinhardt, inženýr (vytištěno na vizitce).

* Laura Vierecková.

Motto: Apage inventor!*

V této podobě šla vizitka zpět. Kdyby Viereck nechtěl svému Deinhardtovi ono motto ukázat, stačilo opsat otázky a odpovědi na list papíru nebo na dopisnici, a bylo po všem.

Tu dostanu čís. 7 „Süddeutsche Post" (ze 17. ledna) (Viereck mi ji posílal výměnou za „Labour Standard") a čtu v rubrice „Zasláno" toto:

„Panu inženýru Deinhardtovi, zde. Autor ‚elektrotechnické revoluce' nám píše, *že přes opačné informace pana prof. Schorlemmera* z Manchesteru musí trvat na tom, *že se ozón bude vyrábět pomocí dynama atd.*"

Co to mělo znamenat? Jak se toto čistě soukromé sdělení dostalo do novin místo do správné poštovní schránky? A jak se mohl Viereck opovážit veřejně ve svém listě použít soukromého sdělení, jež Schorlemmer podal krajně dotěrnému — jak Viereck sám potvrzuje — Deinhardtovi čistě jako laskavost vůči Viereckovi? Buď Viereck nevěděl, co činí, anebo to udělal ze msty za ono „motto".

Vždyť v oněch 3 otázkách a odpovědích se vůbec nemluví o tom, zda se bude ozón vyrábět pomocí dynama; o dynamu tam vůbec není zmínka. Když Viereck nepřímo připisuje Schorlemmerovi, jako by vůbec popíral, že se bude ozón vyrábět dynamem, dopouští se tedy přímo *falšování*, podkládá Schorlemmerovi tvrzení, které on nikdy neučinil. Chemikovi víc než evropské pověsti však opravdu nemůže být jedno, když mu někdo v chemicko-fyzikálních otázkách vkládá do úst věci, které nikdy neřekl, a to veřejně v univerzitním městě Mnichově, kde jsou přece také chemici a fyzikové a mohou si to náhodou přečíst.

Poslal jsem tedy, a byla to k sakru moje povinnost, list Schorlemmerovi, který mi poslal dopis pro Vierecka: „Jestliže někdo (cituji zpaměti) bez dovolení uveřejní soukromé sdělení, je to neslušné. Jestliže však toto sdělení ještě ke všemu zkreslí, pak se o slušnosti vůbec nedá mluvit." Schorlemmer tudíž k vyjasnění celé záležitosti žádá uveřejnění celého lístku s otázkami, odpovědmi i mottem.

Nato mi napsal Viereck dlouhý dopis. Deinhardt ho prý bom-

* Kliď se, vynálezče!

bardoval třemi dopisy kvůli ozónu (Apage inventor tedy bylo *docela na místě!*). Teď prý mu můj dopis, poslaný zároveň se shora uvedenými řádkami, klade *pistoli na prsa* (*není to pravda*, může ten dopis ukázat, požadoval jsem pouze, aby se Schorlemmerovi dostalo zdvořilou formou plného zadostiučinění), to prý je však ještě překonáno Schorlemmerovým dopisem a nehoráznostmi v něm obsaženými. Motto prý nemůže uveřejnit (tenhle požadavek přirozeně nebyl vůbec myšlen vážně) a zbytek jen tehdy, jestliže Schorlemmer *odvolá* urážlivé výrazy ze svého dopisu. Prozatím se mu nikterak nezdá, že by se dopustil chyby, a naše nehorázné požadavky, kladené „touto naprosto nepojmenovatelnou formou", se musí zdráhat splnit. „*Nevěděl jsem*, že pan prof. Schorlemmer čte ‚Süddeutsche Post' a nemohu snad přece v žádném případě předpokládat, že jste mu právě kvůli tomu poslal toto číslo? Neboť *že byste se* vůči *mně mohl zachovat jako udavač*, považuji... za vyloučené a byl bych jen rád, kdybyste mi pomohl v krocích potřebných k uklidnění velmi rozčileného profesora." ... Jeho publikum prý z $^{11}/_{12}$ tvoří členové strany... nemá se po něm chtít nic, čeho „nemůže čestný člověk uposlechnout" atd.

Tedy: Schorlemmerovo jméno se zneužívá a jeho odpověď se zkomolí, a *jak se přiznává*, v naději, *že se to nedoví*. A když mu to sdělím já, který jsem byl jedinou příčinou, že se do té věci zapletl, stanu se pro Vierecka „*udavačem*". Poškozeným není Schorlemmer, ale Viereck, zatímco Schorlemmer označuje Viereckův způsob jednání ještě velmi mírně. O *falšování*, jehož se vůči Schorlemmerovi dopustil, ani slovo.

Naše odpovědi může Viereck každému přečíst. Poslali jsme mu jednu adresovanou ne na něho, ale na redakci, bylo to tedy prohlášení určené k otištění a výzva, aby přitom byly otištěny otázky a odpovědi. Co udělal Viereck? Nejprve se v rubrice „Zasláno" objevila zdvořilá omluva: „neobyčejně litujeme nepříjemného nedorozumění," a dáme věc do pořádku. — A pak? — V čís. 17 z 9. února „*K elektrotechnické revoluci*. Pan prof. Schorlemmer z Manchesteru podává na požádání tuto odpověď, kterou zde pro objasnění jistého (!) nedorozumění (!) otiskujeme": (Následují otázky a odpovědi.)

Z objasnění „nedorozumění“ už je totální zatemnění celé věci; ze zadostiučinění Schorlemmerovi se stal pokus zesměšnit ho a znovu se zneužilo jeho jména. Od té doby jsem posílal „Süddeutsche Post“ neotevřenou zpět. Následovala nová Viereckova dopisnice s otázkou, jak si zaslouží tento *urážlivý* (všechno je urážlivé) způsob odmítnutí atd. Co jsem mu na to odpověděl — rovněž na dopisnici — ať přečte sám, má-li chuť. „S takovou sviní se člověk musí úplně rozejít,“ píše mi Schorlemmer. A to se také stalo.

Váš
B. Engels

Poprvé otištěno v knize „Die Briefe von Friedrich Engels an Eduard Bernstein“, Berlín 1925

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

129

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 27. února 83

Milý pane Bernsteine,

Váš dopis jsem dostal včera večer. S „Égalité" je zase konec a prosím Vás, abyste o tom v „Sozialdemokratu" uveřejnil tato fakta (na přilož. lístku)[493]. Doufejme, že ti lidé konečně vezmou rozum do hrsti a upustí od toho, aby zakládali deníky pomocí takovýchto smluv. Podávat žalobu je pro kočku, stojí to peníze a každý francouzský soud s velkým potěšením zamítne žalobu socialistů a nechá je proces prohrát; list už stejně nikdo nevzkřísí.

Guesde a Lafargue jsou mj. obžalováni podle článku 91 trestního zákoníku[123] — spiknutí a vyzývání k občanské válce — trest smrti. To je fraška!

Ještě dobře, že teď nemohou, už aspoň veřejně ne, vyhlásit svou solidaritu s anarchisty, poněvadž ti *sedí v chládku* — s těmi dětmi, které si hrají s ohněm, a když pak dostanou výprask, snaží se tvářit jako neviňátka, že nenajdete na světě nevinnější. Tak teď jednomu bláznovi v Bruselu vybuchla bomba v kapse u kalhot! Dynamit se časem stane načisto směšným.

Nyní z jiné přihrádky. V důsledku jedné sprostoty, kterou provedl Viereck Schorlemmerovi v „Süddeutsche Post", jsem s ním přerušil styky. Bližší v dopise, který jsem poslal Schorlemmerovi* a který on, bude-li s tím srozuměn, Vám pošle zítra, přímo z Manchesteru (je tu přiložen, přišel mi zpátky, protože jsem jej zapomněl

* Viz tento svazek str. 485–488.

podepsat). Nemusím Vám říkat, že bychom tu byli tehdy přijali Viereckа a Fritzsche velmi chladně, kdyby nebyli přišli jako oficiální vyslanci strany. Ale takhle, a také proto, že Marx byl omluven svým špatným zdravotním stavem, musel jsem do jisté míry převzít úlohu hostitele. K tomu přistoupily ještě intimnosti jeho, Viereckovy, nynější ženy* a mé neteře** (obě byly tehdy potají zasnoubeny) atd. atd. Řekl jsem mu při té příležitosti velmi důrazně své mínění o jeho sklonech k vulgární demokracii. Zkrátka nějakou dobu jsem na něho držel, ale teď je s tím konec.

Způsob, jak jednal Viereck se Schorlemmerem, by si nenechal líbit ani podomek. Vždyť Schorlemmer je po Marxovi rozhodně nejslavnější člověk z celé evropské socialistické strany. Když jsem ho před 20 lety poznal, byl už komunista. Tehdy byl chudým soukromým asistentem anglických profesorů, dnes je členem Royal Society (zdejší akademie věd) a první autoritou na světě ve své specializaci, v chemii jednoduchých uhlovodíků (parafín a jeho deriváty). Jeho velká učebnice chemie, kterou vydal spolu s Roscoem, ale napsal ji skoro celou sám (všichni chemici to vědí), je teď v Anglii i Německu považována za nejlepší. A toto postavení si vydobyl v cizině, v boji s lidmi, kteří ho neslýchaně vykořisťovali, pronikl jen a jen svými skutečně vědeckými pracemi a nikdy se nesnížil k nějakému humbuku. Přitom se nikde neostýchá vystupovat jako socialista, předčítá u oběda docentům vtipné věci ze „Sozialdemokratu" atd., právem však také požaduje, aby ho nikdo bez jeho vůle nevláčel tak či onak na veřejnost, jako to udělal Viereck. Teď však pokračování zítra, je pomalu půlnoc a já jsem porušil své pravidlo, že večer nepíšu.

28. února. Jednu věc mi však musíte udělat kvůli, totiž nepřivěšovat mi v listě*** stále toho „soudruha". Předně celé to titulování nenávidím, a tak jako se v celé německé literatuře, která za něco stojí, lidé bez titulu označují prostě jménem, pokud se nenapadají, tak bychom to měli dodržovat i my; pokud ovšem označení „soudruh" nemá čtenáři *skutečně sdělit*, že ten, o něhož jde,

* Laury Viereckové.
** Mary Ellen Rosherové.
*** v „Sozialdemokratu".

patří ke straně. To, co je vhodné a běžné na tribuně a v ústní debatě, může se také opravdu špatně vyjímat, když se to vytiskne. A k tomu my tu ani nejsme „soudruhy" v užším smyslu. My sotva patříme k německé straně víc než k francouzské, americké či ruské, a můžeme se cítit vázáni německým programem[494] stejně jako minimálním programem[45]. Určitý význam přikládáme svému zvláštnímu postavení představitelů *mezinárodního* socialismu. To nám ani nedovoluje, abychom patřili k některé zvláštní národní straně, alespoň do té doby, dokud se nevrátíme do Německa a nezúčastníme se bezprostředně tamějšího boje. Teď by to nemělo smysl.

To, co říkáte o Liebknechtově spoluvině na přijímání šosáckých živlů, si už dlouho myslíme také. Při mnoha svých výborných vlastnostech má Liebknecht tu chybu, že chce silou mocí přitáhnout do strany „vzdělané" živly a že se mu, jako bývalému učiteli, nemůže stát nic horšího, než že si v říšském sněmu někdy dělník poplete *mi* a *mě*. Kandidovat by však nikdy neměli lidé jako Viereck, ten by nás v říšském sněmu blamoval hůř než stovky špatných „*mi*", v kterých chybují i Hohenzollerni a polní maršálové. Pokud vzdělanci a vůbec přírůstky pocházející z buržoazních kruhů nestojí *úplně* na proletářském stanovisku, mají jenom zhoubný vliv. Pokud však toto stanovisko skutečně zastávají, pak jsou velice potřební a vítaní. Mimoto má Liebknecht tu vlastnost, že kvůli okamžitému úspěchu bez rozmýšlení obětuje pozdější větší úspěchy. Tak to bylo i s krajně riskantním vysláním Vierecka a Fritzsche do Ameriky.[214] Ještě to jakžtakž ušlo, ale můžeme vědět, jak nás ještě později bude Fritzsche v Americe blamovat? A pak se řekne: to byl zástupce německé sociální demokracie v Americe, oficiálně vyslaný! A jak se člověk musí mít při kandidaturách tohoto druhu lidí na pozoru, ukazuje Oppenheimerův případ[495].

A zase přerušení!

1. března. Potírali jsme odjakživa co nejostřeji maloburžoazní, šosácké a copařské smýšlení uvnitř strany, protože toto smýšlení, které se datuje od třicetileté války[153], zachvátilo *všechny* třídy v Německu a stalo se německým dědičným zlem, blížencem poklonkování a poddanské pokory a všech německých dědičných hříchů. Právě to nás v cizině zesměšňuje a budí opovržení. Toto šosáctví je hlavní

příčinou nedokrevnosti a charakterové slabosti, které u nás panují jak na trůně, tak na ševcovském verpánku. Teprve když vznikl v Německu *moderní* proletariát, teprve potom z něho vyrostla třída, která není skoro vůbec nakažena tímto dědičným německým morem, třída, která osvědčila svobodný rozhled, energii, humor a houževnatost v boji. A to bychom neměli bojovat proti každému pokusu znovu naočkovat této zdravé, v Německu jediné zdravé třídě starý dědičný jed šosácké omezenosti a šosácké ochablosti? Avšak s prvním zděšením po atentátech[33] a po vyhlášení protisocialistického zákona[136] se rozšířila mezi vůdci sklíčenost na důkaz, že oni sami žili příliš dlouho mezi šosáky a pod tlakem šosáckého mínění.[213] Tehdy strana, *nebyla-li* docela šosácká, musela tak aspoň vypadat. Nyní je to všechno naštěstí překonáno, ale v našich řadách jsou stále ještě šosácké živly, které pronikly do strany krátce před zákonem proti socialistům, jsou to většinou studovaní a zejména nedostudovaní lidé a na ty je nutno si dát dobrý pozor. Jsme rádi, že v tom pomáháte, jste tam v „Sozialdemokratu" na nejdůležitějším místě.

Nechte však už ten nešťastný článek z „Jahrbuch"[393] klidně spát. Omlouval burziány. Člověk ale může docela dobře sám být burzián a současně socialista, a proto ještě může *třídu* burziánů nenávidět a pohrdat jí. Nikdy mě ani nenapadne, abych se omlouval za to, že jsem také kdysi byl společníkem v jedné továrně. Kdo by mi to chtěl předhazovat, ten by pěkně dopadl. A kdybych měl jistotu, že zítra mohu na burze vydělat milión a dát tak straně v Evropě a v Americe k dispozici spoustu prostředků, poběžím hned na burzu.

V tom, co říkáte o honbě za pochvalou od protivníka, máte plnou pravdu. Jak často nás strašně dohněval „Volksstaat" a „Vorwärts", když tam bylo s radostí registrováno sebemenší uznalé uprdnutí katedrových socialistů. Zásadou: musíme si od buržoazie ve všech oblastech vynutit uznání, zahájil Miquel svou zrádcovskou činnost.[463] A Rudoph Meyer nám může sebevíc lichotit[474], bude opět uznáván nejvýš pro vskutku záslužné „Politische Gründer"[496]. Přirozeně jsme s ním nikdy nemluvili o vážných věcech, nýbrž skoro jen o Bismarckovi a podobném. Ale Meyer je přinejmenším

slušný chlapík, který umí ukázat zuby i pánům šlechticům, a není to žádný šplhoun jako všichni katedroví socialisté, kteří se teď těší oblibě i v Itálii — vzorek na ukázku je Achille Loria, byl nedávno tady, ale když mě dvakrát návštívil, měl toho dost.

Poprask s elektrotechnickou revolucí je u Vierecka, který té věci naprosto nerozumí, čistě jen reklama pro brožuru, která u něho vyšla. Ta věc je však skutečně mimořádně revoluční. Parní stroj nás naučil přeměňovat teplo v mechanický pohyb, ve využití elektřiny se nám však otevírá cesta k tomu, aby se navzájem přeměňovaly — jedna v druhou a zase nazpět — a průmyslově využívaly *všechny* formy energie: teplo, mechanický pohyb, elektřina, magnetismus, světlo. Kruh je uzavřen. A Deprezův nejnovější objev, že elektrické proudy o velmi vysokém napětí lze při poměrně nepatrné ztrátě energie vést obyčejným telegrafním drátem na vzdálenosti, o nichž se dosud nikomu nesnilo, a v koncovém bodě jich použít[113] — ta věc je ještě v zárodku — osvobozuje průmysl definitivně skoro od všech lokálních omezení, umožňuje využít i nejodlehlejší vodní síly, a byť i zpočátku bude na prospěch *městům*, musí se nakonec stát jednou z nejúčinnějších pák ke zrušení protikladu mezi městem a vesnicí. Je však nabíledni, že tím také výrobní síly dosáhnou takového rozmachu, při němž se budou stále rychleji vymykat z rukou buržoazie. Zabedněný Viereck v tom vidí jen další argument pro své oblíbené zestátňování. Co nebude v silách buržoazie, to má udělat Bismarck.

Ta věc s Schumacherem mě mrzí. Doufejme, že to je jen dočasné, byl to přece jinak čilý, rozhodný chlapík. Ale jak říkáte: zatracená německá říšská atmosféra![497]

Na to, abych přijel na sjezd[492], z velmi mnoha důvodů nepomýšlím. Přitom, jak momentálně vypadá situace na kontinentě, zůstanu raději tady.

Kautsky mi poslal svůj druhý výtvor o manželství[487], kde se zase snaží propašovat společenství žen jako sekundární. Ale to nejde. Napíšu mu o tom také* a dopis pošlu Vám. Kautsky má tu smůlu, že se mu pod rukama složité otázky nezjednodušují, ale jednoduché

* Viz následující dopis.

zamotávají. A pak, člověk nemůže nic dokázat, když tolik píše. Měl by kvůli honorářům psát populární věci a nechat si čas na to, aby o vědeckých problémech pojednával s rozvahou a zevrubností, neboť jedině tak z toho může vzejít něco pořádného.

Pederasta, nad nímž jsme se velice nasmáli, jsem už poslal dál do Manchesteru, kde se setká s širokým zájmem.

Marx stále ještě není schopen pracovat, neopouští svůj pokoj (přijel sem hned po smrti své dcery[478]) a čte francouzské romány. Jeho nemoc se zdá být velmi komplikovaná. Nejvíc si slibuje od příchodu lepšího ročního období.

Váš

B. Engels

Jen nedávejte nic o Marxově zdravotním stavu do novin*, Viereck v „Süddeutsche Post" hanebně zmrvil informace, které jsem čas od času psal jeho ženě (on sám mi skoro nikdy nepsal!), ale to jsem dokázal samozřejmě před Marxem utajit, jinak by mě byl vykrákal za vlasy. Ani k tomu neměl ode mne Viereck žádné svolení.

Poprvé otištěno rusky v „Archiv K. Marxa i F. Engelsa", kn. I, 1924

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

* do „Sozialdemokratu".

130

Engels Karlu Kautskému

do Vídně

Londýn 2. března 83

Milý pane Kautsky,

dostal jsem Váš druhý článek o manželství[487], a protože obsahuje Vaši odpověď na mou kritiku prvního*, hned pokračuji; mám totiž právě volnou hodinku, která se mi zítra už nenaskytne.

Především považuji za naprosto nepřípustné, že chcete společenství žen, které jako prvotní popíráte, uvést zase na scénu jako druhotné. Tam, kde existuje společenství, ať už půdy nebo žen nebo jiných věcí, je nutně prvotní, jak se dochovalo ze světa zvířat. Celý další vývoj spočívá v pozvolném *rozkladu* tohoto prvotního společenství, nikdy a nikde nenajdeme příklad, že by se z původního odděleného vlastnictví druhotně vyvinulo společenství. Tuto tezi považuji za tak nezvratnou a všeobecně platnou, že i tehdy, kdybyste mi mohl uvést zřejmé výjimky — a kdyby byly na první pohled nevím jak přesvědčivé — neviděl bych v tom argument proti, ale pouze další sporný bod, který je nutno řešit.

Potom také nesmíte v prvním článku nechat o všem rozhodovat žárlivost, a pak ji v druhém článku odhodit úplně stranou. První článek vyvozuje volnou monogamii v podstatě jen ze žárlivosti, neboť ostatní důvody mají pro mne, jak už jsem řekl, jen malou platnost. Dokáže-li však žárlivost překonat přirozeně vzniklé pohlavní společenství — a to Vy *přece jen* nepřímo přiznáváte: „uvnitř kmene panovala *úplná pohlavní volnost*“ — dokáže-li tedy spoutat

* Viz tento svazek, str. 478–480.

tuto přirozeně vzniklou volnost do mezí dočasné monogamie, pak musí být schopna ještě mnohem snáze překonat menší překážky. Společné kmenové vlastnictví válečných zajatců však je mnohem menší překážkou. Žena zůstane ženou, ať je svobodná nebo otrokyně; mužova žárlivost by však v případě otrokyň patrně prosadila výlučné vlastnictví mnohem snadněji než u svobodných žen, které mají *právo* na cizoložství! Jakmile však přichází v úvahu manželství s válečnými zajatci, žárlivost mužů náhle ustává, společenství, které je pro ně v prvotním stavu tak hrozné, se stává přijatelným a příjemným, a dokonce když už je zavedena monogamie či polygamie, dokonce u semitských harémových národů, nemají muži nic proti tomu, že se jejich ženy v chrámu anebo vůbec v určitou dobu oddávají kdejakému pronárodu. Ne, můj drahý, tak si to nesmíte ulehčovat. Jste povinen vytrvat u praporu i tehdy, když je Vám to nepohodlné. Jestliže žárlivost znemožnila *prvotní* pohlavní společenství, pak je pohlavnímu společenství odzvoněno jednou provždy až do doby kapitalistické společnosti. Buď Váš druhý článek vyvrací první, nebo naopak.

Mimochodem. Popírám, že by svoboda ženy v prvním stadiu — podle Vás — přispívala k monogamii proto, že tu nemohlo být ani řeči o útlaku. Argument, že pohlavní společenství spočívá na útlaku, je sám o sobě falešný, je to moderní zkreslení vyplývající z představy společenství žen pouze pro *muže* a podle **jejich** *libosti*. To je však prapůvodnímu stavu naprosto cizí. Pohlavní společenství bylo dovoleno *oběma* pohlavím. Vyvracíte-li nyní nesprávné pojetí, nejsou tím ještě vyvráceny správné skutečnosti, které pak byly zkresleny.

Dále: tím, že redukujete všechno pohlavní společenství a jeho stopy na manželství s unesenými cizími ženami, připisujete této formě manželství, jakožto formě převládající, obrovské rozšíření. Neuvádíte pro to však ani nejmenší důkaz.

Další výklad se rozlévá v moře hypotéz, [je tam toho mnoho, co je pro určité doby a]* kraje určitě správné. Ale Vy generalizujete ostošest. Tak rychle to s těmi otázkami přece jen nepůjde. A třebas

* Na tomto místě je dopis poškozen.

i keltský klán, římský gens a německý rod byly vesměs pododděleními kmene, přesto jsou mezi nimi podstatné rozdíly a mají určitě také různý původ. Právě tak různé druhy klánů u nekeltských národů.

Jsem přesvědčen, že budete-li v tomto studiu pokračovat nebo se k němu za nějaký čas zase vrátíte, dojdete k docela jiným výsledkům a budete možná litovat, že jste se na tak obtížné půdě hnal tak o přítrž kupředu. Nabifloval jste o tom velmi mnoho, ale dělal jste příliš rychle závěry a přitom přikládáte příliš velkou váhu mínění tzv. antropologů, kteří vesměs trpí jakousi, řekl bych katedrově socialistickou šilhavostí. Vyvracíte-li Bachofenovo zbožňování a mysticizování pohlavního společenství[498], pak toto pohlavní společenství zatím zůstává stále skutečností.

Nu, zvoní se k jídlu a tak nic ve zlém, zůstávám přesto dál

Váš starý
B. Engels

Poprvé otištěno rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

131

Engels Augustu Bebelovi

do Lipska[499]

Londýn 7. března 1883

Milý Bebele,

musím Ti dnes odpovědět po paměti, Tvůj dopis jsem určitě nechal ležet u Marxe, a zároveň Ti blahopřeji, že Tě pozítří propustí.[500]

Rychlé pokroky průmyslu v Německu, které líčíš, mě velice těší. Prodělváme teď po všech stránkách druhé bonapartistické císařství: burza mobilizuje všechny dosud zcela nebo napolo zahálející kapitály tím, že je přitahuje a rychle koncentruje v několika málo rukou; tyto kapitály, uvolněné takto pro průmysl, podněcují průmyslový rozmach (který nemusí být vůbec totožný s oživením obchodu), a jakmile se to jednou rozběhne, běží to už stále rychleji. Jen dvě věci odlišují Bismarckovu éru od éry Bonaparta III.: tam rozkvět vzešel z relativně svobodného obchodu, u nás dochází k rozmachu přes ochranná cla, která právě v Německu nejsou vůbec namístě. A za druhé vyřazuje Bismarckova éra daleko víc lidí ze zaměstnání. Pramení to jednak z toho, že přírůstek obyvatelstva je u nás mnohem vyšší než ve Francii se systémem dvou dětí, jednak z toho, že Bonaparte svými pařížskými stavbami vyvolal umělou poptávku po pracovní síle, kdežto u nás to po období miliard[11] brzy vzalo za své; zčásti tu však musí působit ještě jiné příčiny, které mi nejsou jasné. Rozhodně se však šosácké Německo začíná konečně stávat moderní zemí, a to je absolutně nutné, máme-li se hnout kupředu.

Čte-li člověk německé buržoazní listy a parlamentní řeči, mohl by si myslet, že žije v Anglii za Jindřicha VII. a VIII.; stejné stížnosti na svízele s tuláky, stejné volání po násilném potlačení tuláctví, po vězeních a bití. To nejlépe dokazuje, jak rychle probíhá odluka výrobce od jeho výrobních prostředků, zatlačování drobných podniků stroji a zdokonalování strojů. Avšak tito buržoové, kteří chtějí hlásáním morálky a trestními opatřeními sprovodit ze světa nutné následky svých vlastních činů, jsou směšní a opovrženíhodní. Věčná škoda, že nejsi v říšském sněmu[438], to by bylo téma pro Tebe jako dělané.

Váš postup v saském zemském sněmu, to, že jste klidně složili přísahu[501], našel následovníky. Italové jednomyslně prohlásili, že přísaha by neměla být překážkou, a Costa[107] bez reptání odpřísáhl. A to jsou přitom lidé, kteří se prohlašují za „anarchisty", i když volí a dávají se volit!

Má brožura[147] se v Curychu ostudně zdržela, ale tisk prý už je ukončen, a zda v maloměstském Curychu trvá tak dlouho brožování, to nevím, rozhodně stále ještě čekám na výtisky a nemám dosud nic. Oddíl o marce Ti objasní ledacos z Maurera, ten člověk píše strašně neuspořádaně, ale přesto jsou ty věci výtečné; přečetl jsem tu knihu 5—6 krát a příští týden si ji přečtu ještě jednou, když jsem teď znovu prošel souvisle ostatní jeho sebrané spisy.[146]

Velikou radost nám udělal způsob, jak byl vyřízen mravopočestný a nábožný Puttkamer, nejdřív Grillenbergerem přímo v říšském sněmu, a pak ještě jednou v „Sozialdemokratu".[480] Ten se teď bude mít na pozoru!

Hepneříček znovu vytiskl v New Yorku „Unsere Ziele"[502], údajně jím vylepšené a s obrázkem, který má představovat Tvůj portrét, ale zobrazuje pravého Yankeeho. Protože mám jen 1. vydání, nemohu se podívat, zda a co na tom stvořil či zpotvořil. Nemáš-li jeho vydání, mohu Ti je poslat; musíš přece vidět, jak bys měl vypadat podle amerických představ.

Teď už musím končit, musím jít za Marxem, s jehož zdravím to pořád ještě není moc lepší. Kdybychom už byli o dva měsíce dál, udělaly by počasí a vzduch své, ale takhle máme severovýchodní

vítr, skoro vichřici a sněhovou vánici, no kurýruj v tom zastaralý zánět průdušek!

Pozdravuj Liebknechta.

Tvůj

B. E.

V plném znění otištěno poprvé rusky v „Archiv Marxa i Engelsa", sv. I (VI), 1932

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

132

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 10. března 83

Drahá Lauro,

poněvadž jsem dnes ráno nedostal dopis od Paula, usuzuji, že v tomto mrazivém počasí se sněhovými vánicemi od východu nebudeš do Londýna tak moc spěchat. Nicméně, kdyby ses rozhodla přijet, všechno je pro Tebe připraveno.

Donkin prohlížel Mouřenína včera večer a s radostí mohu říci, že podal mnohem příznivější zprávu o jeho zdraví než před čtrnácti dny. Řekl, že Mouřenín na tom rozhodně není hůř než tehdy, spíš líp; a podaří-li se nám, aby přečkal příští dva měsíce, bude naděje, že se zase postaví na nohy. Samozřejmě že stále slábne, protože mu polykání působí potíže, ale *musíme* ho nutit, aby jedl a pil. To mi Tussy psala včera večer na dopisnici a dnes mi to říkala Nim*; uvidím se s Tussy večer, a budou-li nějaké nové podrobnosti, napíši hned znovu. Absces na plících se podle něho nyní vyvíjí velmi příznivě. Noční pocení teď poslední 4 noci (nebo 5) ustalo, ale místo toho se přes den projevuje jistá horečnatost, která ovšem také oslabuje.

Dal mi „Prolétaire" a odpověď Guesdova výboru, stejně jako „hanebné" číslo „Citoyen et Bataille", které mám pro něho nechat u sebe. Výtisk, který poslal Paul, lze tedy spolu s ostatními použít pro Curych**. Tentokrát se tedy naštěstí dá praktická stránka věci vyřídit, avšak za Mouřenínova nynějšího zdravotního stavu se s tím

* Helena Demuthová.
** pro „Sozialdemokrat".

nedá vždycky počítat, bude-li mít materiály výlučně ve svém držení.

Tihle exbakuninovci Malon a Brousse, to je hnusná, špinavá sebranka. Takové nestydaté falšování by všude mimo Paříž stačilo, aby byli jednou provždy vyřízeni. Ale když každá *fráze* má na Pařížany tak obrovský vliv, kdoví kolik tisíc hlasů získá pro sebe ten „ouvrier manuel"*? Ostatně, doufejme v to nejlepší.

Srdečné pozdravy Paulovi.

Co nejupřímněji Tě zdraví

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* „dělník rukou" (Jean Baptiste Dumay).

133

Engels Charlesi Longuetovi

do Argenteuil

(Telegram)

Londýn 14. března [1883]

Marx náhle skonal dnes odpoledne ve tři hodiny; dopis následuje.

Engels, Londýn

Poprvé otištěno rusky
v Marx-Engels, Sočiněnija,
2. vyd., sv. 35, Moskva 1964

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

134

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu [503]

(Telegram)

Londýn 14. března 1883

Marx dnes zemřel.

Engels, Londýn

Poprvé otištěno v listě „New Yorker Volkszeitung", čís. 64 z 15. března 1883

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

135

Engels Eduardu Bernsteinovi

do Curychu

Londýn 14. března 83

Milý Bernsteine,

můj telegram[18] jste jistě dostal. Přišlo to strašně rychle. Po nejlepších vyhlídkách nastalo dnes ráno náhlé zhroucení, pak prostě usnul. Ve dvou minutách přestala tato geniální hlava myslet, a to právě v době, kdy nám lékaři dávali ty největší naděje do budoucna. Co tento člověk pro nás znamenal v teorii a ve všech rozhodných chvílích i prakticky, to si dovede představit jen ten, kdo s ním neustále žil. Na dlouhá léta zmizejí s ním ze světa i jeho velkolepá hlediska. To jsou věci, na které my ostatní nestačíme. Hnutí jde dál svou cestou, ale budou mu chybět ty klidné, včasné, rozvážné zásahy, které mu dosud ušetřily lecjaké zdlouhavé bloudění.

Příště více. Už je půlnoc, a já jsem musel celé odpoledne a večer psát dopisy a zařizovat spoustu věcí.

Váš

B. E.

Poprvé otištěno v časopise „Der Wahre Jacob", čís. 565 (6) ze 17. března 1908

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

136

Engels Wilhelmu Liebknechtovi

do Lipska

Londýn 14. března 83

Milý Liebknechte,

z mého telegramu paní Bebelové[18] — jinou adresu jsem tu neměl — už jistě víte, jakou krutou ztrátu utrpěla evropská socialistická revoluční strana. Ještě v pátek nám říkal lékař* — jeden z předních v Londýně — že jsou dobré vyhlídky, že bude zase zdráv jako býval, jen co dobrou výživou zase zesílí. Hned nato také začal mít lepší chuť k jídlu. A tu dnes v poledne po druhé hodině zastihnu všechny v slzách, je prý strašně slabý; Lenka mě volá, abych šel nahoru, že je v polospánku. Když jsem přišel nahoru — Lenka se vzdálila z pokoje sotva na dvě minuty — spal už docela, a navždy. Největší hlava druhé poloviny našeho století přestala myslet. O bezprostřední příčině smrti si bez porady s lékařem nedovoluji vyslovovat úsudek, a celý případ byl tak spletitý, že kdyby jej měl důkladně popsat sám lékař, vyžadovalo by to celé archy papíru. A teď už to konečně není tak důležité. Posledních šest týdnů jsem žil v neustálém strachu a mohu říci jen tolik, že podle mého soudu nejprve smrt jeho ženy a potom ve velmi kritické době smrt Jenny[478] přispěly hodně k tomu, že se dostavila konečná krize.

Třebaže jsem ho dnes večer viděl nehybně ležet na lůžku,i jeho sinalou a ztuhlou tvář, nemohu tomu věřit, že tato geniální hlava nebude už svými mohutnými myšlenkami oplodňovat proletářské

* Donkin.

hnutí obou světů. Za to, co jsme, vděčíme všichni jemu; a hnutí se stalo tím, čím je dnes, jen díky jeho teoretické a praktické činnosti; bez něho bychom dosud vězeli ve srabu plném zmatků.

Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno v knize W. Liebknecht, „Karl Marx zum Gedächtnis", Norimberk 1896

Podle faksimile rukopisu
Přeloženo z němčiny

137

Engels Johannu Philippu Beckerovi

do Ženevy

Londýn 15. března 83

Milý starouši,

buď rád, že jsi Marxe ještě viděl minulý podzim,[100] už ho nikdy neuvidíš. Včera odpoledne ve 2.45, sotva byl ponechán dvě minuty o samotě, jsme ho našli, jak klidně usnul v křesle. Nejmohutnější hlava naší strany přestala myslet, nejsilnější srdce, jaké jsem kdy poznal, dotlouklo. Nastalo pravděpodobně vnitřní krvácení.

My dva jsme teď asi poslední ze staré gardy před rokem 48. Nu co, my své místo neopustíme. Kulky hvízdají, přátelé padají, ale to my dva nevidíme poprvé. A srazí-li kulka jednoho z nás — co se dá dělat, jen aby zasáhla pořádně, aby sebou člověk dlouho nezmítal.

Tvůj starý kamarád z války

B. Engels

Poprvé otištěno v knize F. Engels, „Vergessene Briefe (Briefe Friedrich Engels' an Johann Philipp Becker)", Berlín 1920

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

138

Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi

do Hobokenu[504]

Londýn 15. března 83
11.45 večer

Milý Sorge,

Tvůj telegram přišel dnes večer. Srdečný dík.

Nebylo možné informovat Tě o Marxově zdravotním stavu pravidelně, protože se neustále měnil. Zde stručně to hlavní.

Krátce předtím, než zemřela jeho žena, dostal v říjnu 1881 zánět pohrudnice. Když se zotavil, poslali jsme ho v únoru 1882 do Alžírska, cestou byla zima a deštivo a přijel tam s novým zánětem pohrudnice. Hnusné počasí trvalo; sotva se z toho dostal, poslali ho pro blížící se letní vedra do Monte Carla (Monako). Přijel tam zase se zánětem pohrudnice, ale mírnějším. Zase hnusné počasí. Když se konečně vyléčil, jel do Argenteuil u Paříže ke své dceři, paní Longuetové. Tam užíval proti zastaralému zánětu průdušek sirné prameny v sousedním Enghienu. I tam bylo pořád ohavně, ale léčba mu pomohla. Pak odjel na 6 týdnů do Vevey, odkud se vrátil v září, zdánlivě téměř zdráv. Na zimu mu povolili pobyt na jižním pobřeží Anglie. Měl už toho nečinného potulování až po krk, takže nový exil na evropském jihu by mu byl duševně právě tak uškodil, jako by mu byl fyzicky prospěl. Když přišla doba londýnských mlh, poslali ho lékaři na ostrov Wight. Tam bez ustání pršelo: nové nachlazení. Kolem Nového roku jsme ho chtěli se Schorlemmerem navštívit, tu přišly takové zprávy, že tam Tussy musela okamžitě jet. Hned nato zemřela Jenny[478] — tehdy sem přijel s novým zánětem průdušek. Po tom všem, co předcházelo, a v jeho věku to bylo ne-

bezpečné. K tomu se přidala spousta komplikací, zejména plicní absces a velmi rychlé ubývání sil. Přesto probíhala nemoc celkem příznivě a hlavní lékař*, který ho ošetřoval na zvláštní doporučení Raye Lankestera, jeden z předních mladých londýnských lékařů, nám dával ještě minulý pátek největší naděje. Ale kdo zkoumal jen jedenkrát plicní tkáň pod mikroskopem, ví, jak velké nebezpečí hrozí při zhnisání plic, že se cévní stěna prolomí. A proto jsem měl po šest neděl každé ráno, když jsem zahýbal k nim do ulice, smrtelnou úzkost, že budou záclony spuštěny. Včera v poledne, ve 2.30, v době, kdy nejraději přijímal navštěvy, jsem tam přišel — celý dům v slzách, zdá se prý, že se blíží konec. Vyptával jsem se, co je, snažil si udělat obraz, potěšit. Dostavilo se malé krvácení, ale po něm náhlé zhroucení. Naše dobrá stará Lenka, která ho ošetřovala pečlivěji než matka své dítě, šla nahoru a ihned se vrátila: prý je v polospánku, abych šel s ní. Když jsme vstoupili, spal, avšak spánkem, ze kterého už nebylo procitnutí. Tep se zastavil, nedýchal. V těch dvou minutách klidně a bezbolestně skonal.

Všechny události, které přicházejí s přírodní nutností, nesou v sobě útěchu, byť byly sebehroznější. Tak i v tomto případě. Lékařské umění mu snad mohlo zajistit ještě několik let živoření, život bezmocného tvora, který umírá pro větší slávu lékařského umění ne najednou, ale kousek po kousku. To by však náš Marx nikdy nesnesl. Žít s množstvím nedokončených prací před sebou, cítit tantalovskou touhu je dokončit a nemoci to udělat — to by bylo pro něho tisíckrát trpčí než klidná smrt, která ho stihla. „Smrt není neštěstí pro toho, kdo zemře, nýbrž pro toho, kdo zůstává naživu," říkával s Epikurem. A vidět toho mohutného geniálního muže živořit jako trosku k větší slávě lékařství a pro posměch šosákům, které tak často deptal, dokud byl v plné síle — ne, tisíckrát lepší je to, co se stalo, tisíckrát lepší je, že ho pozítří pochováme do hrobu, kde leží jeho žena.

A po tom, co předcházelo a co lékaři nevědí tak dobře jako já, nebyla podle mého názoru jiná možnost.

Ať už je tomu jakkoli, lidstvo je o hlavu kratší, a to o nejvýznam-

* Donkin.

nější hlavu, jakou v současné době mělo. Proletářské hnutí jde dál svou cestou, ale není tu už ústřední bod, ke kterému se spontánně v rozhodných chvílích obraceli Francouzi, Rusové, Američané i Němci a kde se jim vždy dostalo jasné a nepochybné rady, jakou mohl dát jen génius a dokonalá znalost věci. Místním veličinám a drobným talentům, ne-li podvodníkům, se otvírá cesta. Konečné vítězství je jisté, ale zacházek, časových i místních odchylek z cesty — beztoho nevyhnutelných — bude nyní mnohem víc. Jaká pomoc, musíme se tím prokousat, k čemu tu jinak jsme! A odvahu proto ještě neztratíme, to ne.

Tvůj
B. Engels

V plném znění otištěno poprvé v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dieztgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere", Stuttgart 1906

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

140

Engels listu „New Yorker Volkszeitung“

(Telegram)

Londýn 16. března 1883

Karel Marx zemřel ve středu 14. t. m. ve 3 hodiny odpoledne v Argenteuil ve Francii.[505] Po řadu týdnů trpěl Marx zánětem průdušek, k tomu se připojil absces na plicích a nakonec ukončilo jeho život vnitřní krvácení. Smrt byla bezbolestná a lehká.

Bedřich Engels

Poprvé otištěno v listě „New Yorker Volkszeitung“, čís. 66 ze 17. března 1883

Podle textu novin
Přeloženo z němčiny

141

Engels Petru Lavroviči Lavrovovi

do Paříže

Londýn 24. března 1883

Milý pane Lavrove,

dostal jsem dlouhý telegram z Moskvy[506] s prosbou, abych položil jménem studentů Petrovské zemědělské akademie na Marxův hrob věnec; protože neměli mou adresu, poslali telegram redakci „Daily News". Teď mě žádají, abych jim sdělil, kolik věnec stál, a svou adresu. Ale telegram není podepsán žádným jménem; podpis zní: Studenti Petrovské akademie v Moskvě.

Komu odpovědět? Snad mi budete moci nějak poradit. Protože telegram došel až po pohřbu a hrob byl dnes znovu otevřen, byl tam totiž pohřben Longuetův chlapeček*, který zemřel minulé úterý, mohu věnec položit až příští týden. Ale pak bych rád těm dobrým chlapcům oznámil, že jsem jejich telegram dostal a úkol, který mi svěřili, vyplnil.

Nakvap.

Váš oddaný

B. Engels

Poprvé otištěno rusky v Marx-Engels, Sočinenija, 1. vyd., sv. XXVII, 1935

Podle rukopisu
Přeloženo z francouzštiny

* Henri Longuet.

142

Engels Lauře Lafarguové

do Paříže

Londýn 25. března 1883

Drahá Lauro,

přikládám dopis od Meyera, adresovaný na Maitland Park — Tussy jej otevřela, aniž se podívala na adresu, ale když zjistila, od koho je, dala jej hned Nim* a ta ho předala mně.

Dnes našla Nim mezi Mouřenínovými rukopisy velký balík, obsahující valnou většinu, ne-li celý druhý díl „Kapitálu" — přes 500 foliových stran. Protože dosud nevíme, jak dalece je to připraveno pro tisk nebo co ještě se může najít, bude lépe tuto dobrou zprávu zatím nesdělovat tisku.

Pumps dnem i nocí čeká čís. 2, jestli to už nepřišlo na svět dnes — neboť od pátku od ní nejsou žádné zprávy. Čís. 1** je právě dnes rok. Jollymeyer Tě vzkazuje srdečně pozdravovat. Vřelé pozdravy od nás obou Paulovi. Řekni mu, že v posledním čísle „Sozialdemokratu" je pouze zpráva o pohřbu*** — v podstatě stejná jako byla v „*Justice*"[507].

Anglický a německý tisk byl nepřesně a špatně informován, ale vcelku se zachoval slušně. Ani Malon nebyl tak zlý.

Poslední zpráva. Přicházejí Pumps a Percy†! Takže celých těch 12 měsíců prošlo šťastně.

Tvůj hluboce oddaný

B. Engels

Poprvé otištěno v knize
F. Engels, P. et. L. Lafargue,
„Correspondance", sv. I, Paříž 1956

Podle rukopisu
Přeloženo z angličtiny

* Heleně Demuthové.
** Lilian Rosherové.
*** B. Engels, „ Pohřeb Karla Marxe".
† Percy Rosher.

143

Engels Theodoru Cunovi

do New Yorku

Londýn 29. března 83

Milý Cuno,

Tvůj dopis tu vyvolal salvu smíchu[508]. Každý, kdo znal Mouřenína doma a v jeho intimním kruhu, ví, že se mu tu nikdy neříkalo Marx, ba ani Karel, ale jedině Mouřenín, tak jako každý z nás tu měl svou přezdívku a tam, kde přestávaly přezdívky, přestávala také ta nejužší důvěrnost. Mouřenín byla jeho přezdívka ještě z university a v „Neue Rheinische Zeitung" se mu také neřeklo jinak než Mouřeníne. Kdybych ho byl oslovil jinak, myslel by si, že se stalo něco, co si spolu musíme vyřídit.

Tvůj
B. Engels

Poprvé otištěno v časopise „Die Gesellschaft", roč. 11, čís. 11, Berlín 1925

Podle rukopisu
Přeloženo z němčiny

POZNÁMKY

[1] Od konce června přibližně do 20. července 1881 byl Marx se svou ženou a dcerou Laurou na zotavené v Eastbournu. — *21, 27, 281, 300, 345.*

[2] Pokud je známo, nebyl tento dopis dosud nalezen. — *21, 65, 68, 75, 78, 93, 100, 112, 113, 123, 137, 332, 338, 356, 368, 391, 396.*

[3] V rukopise mylně Burlington Quay. Engels byl totiž v Bridlington Quay a bydlel tam v čísle 7 na Burlington Place od konce srpna do 18. září 1880. O jeho cestě do Bridlington Quay v roce 1881 viz str. 25—26 a poznámku 7. — *22.*

[4] Dopis vyšel poprvé zkráceně v knize „Der Briefwechsel zwischen F. Engels und K. Marx", sv. IV, Stuttgart 1913. — *23, 25, 27, 30, 32, 54, 56, 58, 62, 68, 72, 80, 90, 93—95, 97, 101, 104, 108, 110, 118, 123, 129, 132, 134, 137, 141, 143, 146, 151, 164, 166, 168.*

[5] Od 26. července do 16. srpna byli Marx a jeho žena na návštěvě u své dcery Jenny Longuetové v Argenteuil. — *23, 242, 281, 300.*

[6] 26. července 1881 vypsala francouzská vláda na 21. srpna volby do Národního shromáždění. V těchto volbách se republikánům podařilo upevnit své pozice. — *24, 33.*

[7] Engels byl od 28. července do 22. srpna 1881 na zotavené v Bridlington Quay (hrabství York). — *25.*

[8] Jde o Skaldinovu knihu „V zacholustí i v stolice" [„V zapadlém hnízdě a v hlavním městě"], Petrohrad 1870, a o knihu Georga Ludwiga von Maurera „Geschichte der Fronhöfe, der Bauernhöfe und der Hofverfassung in Deutschland" [„Dějiny robotních dvorů, selských dvorů a dvorcového zřízení v Německu"], sv. 1 a 2, Erlangen 1862. — *25.*

[9] Goethe, „Faust", díl 1, scéna 4, Studovna (výstup s žákem), překlad Otokara Fischera. U Marxe je citát poněkud obměněn. — *27.*

[10] Míní se tu knihy Maxe Nordaua „Aus dem wahren Milliardenlande. Pariser Studien und Bilder" [„Z opravdové země miliard. Pařížské studie a obrázky"] a „Paris. Studien und Bilder aus dem wahren Milliardenlande".

Nordauovy spisy byly namířeny proti publikacím Victora Tissota „Voyage au pays des milliards" [„Cesta do země miliard"], „Les Prussiens en Allemagne. Suite du Voyage au pays des milliards" [„Prusové v Německu. Pokračování Cesty do země miliard"] a „Voyage aux pays annexés. Suite et fin du Voyage au pays des milliards" [„Cesta do připojených zemí. Pokračování a ukončení Cesty do země miliard"]. — *29.*

[11] Po prusko-francouzské válce z let 1870—1871 musela Francie podle mírové smlouvy uzavřené ve Frankfurtu 10. května 1871 odstoupit Německu dvě francouzské provincie Alsasko a Lotrinsko a zaplatit válečnou náhradu 5 miliard franků. — *29, 498.*

[12] Pokud je známo, nebyl Engelsův dopis Lauře Lafarguové ze 6. srpna 1881 dosud nalezen. Z dopisu Laury Lafarguové Engelsovi z 13. srpna 1881 vysvítá, že nemohla Engelsovu pozvání vyhovět. — *31.*

[13] Engels má patrně na mysli noticku o druhém, rozšířeném vydání Nordauovy knihy „Aus dem wahren Milliardenlande" (viz poznámku 10) v „Kölnische Zeitung" z 10. července 1881. — *31.*

[14] 6. srpna 1881 vyšel v „Labour Standard" článek Johanna Georga Eccaria „A Germanopinion of English trade unionism" [„Co si myslí Němec o anglickém tradeunionismu"] bez uvedení autora. Článek vychvaloval hirschovsko-dunckerovské odborové spolky, které měly udržet dělnické hnutí pod vlivem buržoazie a zabránit spojení odborového hnutí s revolučním dělnickým hnutím. — *34, 36, 245, 247.*

[15] Od května do srpna 1881 napsal Engels pro týdeník „The Labour Standard" jedenáct úvodníků (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 274 až 317). Protože v listě převládaly oportunistické tendence, přestal s ním Engels v srpnu 1881 spolupracovat (viz tento svazek, str. 244—245 a 247). — *35, 239, 244, 247, 312.*

[16] Karl Kautsky, „International labour laws" [„Mezinárodní pracovní právo"]. Článek vyšel bez uvedení autora v „The Labour Standard" z 13. srpna 1881. — *35, 244, 246, 249, 258.*

[17] 14. výroční sjezd britských tradeunionů zasedal od 12. do 17. září 1881 v Londýně. — *36, 244, 247.*

[18] Pokud je známo, tyto telegramy se nedochovaly. — *39, 62, 108, 396, 505, 506.*

[19] 16. srpna 1881 se Léon Gambetta pokusil promluvit na jedné volební schůzi (viz poznámku 6) v pařížském obvodu Charonne, ale účastníci schůze mu v tom svým protestem zabránili. — *39, 44, 437.*

[20] Od šedesátých let studoval Marx práce významných matematiků a do zvláštních sešitů, které mají přes 1000 stran, si dělal poznámky. V letech 1878—1882 pracoval Marx na nástinu dějin diferenciálního počtu. Engels přikládal Marxovým matematickým rukopisům velký význam a hodlal je uveřejnit. — *40, 137, 139.*

[21] Srovnej G. W. F. Hegel, „Wissenschaft der Logik" [„Logika jako věda"], první díl, první oddíl, druhá část, druhá kapitola. C. Kvantitativní nekonečnost. c. Nekonečnost kvanta. Poznámka 2 : Účel diferenciálního počtu odvozený z jeho použití. — *41.*

[22] Americký lékař Henry S. Tanner provedl na sobě roku 1880 v New Yorku pokus s hladověním (hladověl od 28. června do 7. srpna, tj. přes měsíc). — *43.*

[23] 12. srpna 1881 vyhlásil Léon Gambetta na velké volební schůzi v pařížském obvodu Belleville svůj program. Z jeho výkladu bylo patrné, že umírnění buržoazní republikáni (oportunisté) definitivně ustupují od svého dřívějšího programu demokratických reforem, vyhlášeného Gambettou v roce 1869. — *44.*

[24] *Kolektivisté* se ve francouzském socialistickém hnutí sedmdesátých a osmdesátých let 19. století nazývali ti stoupenci marxismu, kteří byli pro odstranění soukromého vlastnictví výrobních prostředků a pro aktivní účast dělnické třídy v politickém boji. V čele kolektivistů stáli Jules Guesde a Paul Lafargue, proto se jim také říkalo guesdovci. Od založení Dělnické strany v roce 1879 probíhal v jejich řadách ostrý ideový boj, který v roce 1882 vyústil v rozkol a strana se rozštěpila na marxisty (guesdovce) a posibilisty (viz poznámku 101). Marxisté se dále nazývali Francouzská dělnická strana. — *45, 256.*

[25] Tuto zprávu poslal Marx na dopisnici, kterou adresoval: F. Engels, Esq., 1, Sea View, Bridlington Quay, Yorkshire. — *46.*

[26] Od 29. prosince 1881 do 16. ledna 1882 byl Marx se svou nejmladší dcerou Eleanor ve Ventnoru na ostrově Wight (v jižní Anglii). Protože tam bylo velice špatné počasí, Marxův zdravotní stav se proti očekávání nezlepšil. — *47, 61, 63, 130, 291, 301, 328, 334.*

[27] Birminghamské liberální sdružení uspořádalo 3. ledna 1882 tradiční výroční shromáždění, na němž promluvili ke svým voličům John Bright a Joseph Chamberlain. Vyslovili zejména souhlas s „dvojí politikou" Gladstonovy liberální vlády vůči Irsku, totiž se snahou potlačit na jedné straně výjimečnými zákony násilné činy (viz poznámku 30), na druhé straně odstranit zlořády pozemkovým zákonem (Land Act) z roku 1881.

Pozemkový zákon pro Irsko byl schválen anglickým parlamentem 22. srpna 1881; návrh pozemkového zákona, předložený Gladstonem, byl projednáván už od konce roku 1880. Zákon měl odvrátit irské rolníky od revolučního boje, a proto do jisté míry omezoval zvůli anglických landlordů vůči irským pachtýřům.

Podle tohoto zákona neměl landlord právo vyhnat pachtýře z pozemku, jestliže pachtýř zaplatil včas pachtovné; výše pachtovného se stanovila na 15 let. Ačkoli tento pozemkový zákon dával landlordům možnost prodat pozemky za výhodných podmínek státu a ačkoli stanovené pachtovné bylo i nadále velmi vysoké, bránili se velcí angličtí pozemkoví vlastníci jeho provádění, protože se nechtěli vzdát svého neomezeného panství v Irsku. — *47.*

[28] Je míněn patrně mladší bratr Johna Brighta. John Bright neměl syna Jacoba. Jeho syn John Albert (1884—1924) se stal členem parlamentu roku 1889. Ve zprávě o schůzi není John Bright ani jeho syn jmenován. — *48.*

[29] Mítink anglických landlordů v Dublinu se konal 3. ledna 1882. Útočil zejména proti ustanovení pozemkového zákona z roku 1881 (viz poznámku 27), podle něhož mohli pomocní komisaři nařídit snížení pachtovného. Velcí pozemkoví vlastníci požadovali, aby jim byly kompenzovány ztráty, které by je postihly, kdyby vláda toto snížení pachtovného sankcionovala. — *48.*

[30] *Coercitive measures* (výjimečné zákony) byly v Anglii během 19. století vydány několikrát, aby bylo potlačeno revoluční a národně osvobozenecké hnutí v Irsku. Na základě těchto zákonů byl v Irsku vyhlašován výjimečný stav a anglické úřady dostávaly mimořádné plné moci.

Také když v roce 1880 nabylo masové hnutí za zemědělskou reformu v Irsku velkých rozměrů, schválila Dolní sněmovna v březnu 1881 zákon, jímž se v Irsku zaváděl výjimečný stav: platnost ústavních práv byla pozastavena a bylo vyčleněno vojsko pro vysídlení pachtýřů, kteří nezaplatili pachtovné. — *48, 200, 211.*

[31] Joseph Dietzgen sděloval Marxovi ve svém dopise z 3. ledna 1882 mimo jiné: „Studuji Hegela, který je pro mne ovšem hodně obtížný; ale toto téma mě tak zaujalo, že mi to jde den ode dne snadněji. Podstatné pasáže, například úvod k ‚Fenomenologii', jsou mi dost běžné, a vidím teď, řekl bych, věc jasněji, než ji podle toho viděl Hegel." — *48.*

[32] 7. ledna 1882 uveřejnil „Der Deutsche Reichs-Anzeiger und Königlich Preussische Staats-Anzeiger" reskript Viléma I. ministerskému kabinetu ze 4. ledna 1882, podepsaný rovněž Bismarckem. Reskript zdůrazňuje „právo krále řídit pruskou vládu a politiku podle vlastního uvážení" a varuje před falešným výkladem ústavy a před přeceňováním požadavku zakotveného v ústavě, že „vládní akty krále" musí být „spolupodepsány některým ministrem". Tento druhý podpis prý naprosto neznamená, že by královské „vládní akty neměly povahu samostatných královských rozhodnutí". Ministři a úředníci jsou povinni čelit jakékoli pochybnosti o tomto „ústavním právu" krále a střežit ustavičně jeho zájmy. — *49, 53.*

[33] 2. června 1878 vystřelil Karl Eduard Nobiling na Viléma I. z lovecké pušky. Nobilingův atentát, stejně jako atentát klempířského tovaryše Maxe Hödela 11. května 1878 posloužil Bismarckovi jako záminka, aby prosadil v říšském sněmu přijetí výjimečného zákona proti socialistům (viz poznámku 136). — *49, 200, 250, 321, 382, 492.*

[34] „*Nihilisty*" nazývali reakční ruští publicisté v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století revoluční demokraty (raznočince). V sedmdesátých letech se tohoto pojmu přestalo v Rusku postupně užívat, ale buržoazní tisk v zahraničí jím označoval všechny ruské revolucionáře i nadále. — *49.*

[35] *Demagogy* byli v Německu nazýváni od roku 1819 účastníci opozičního hnutí německé inteligence a studentských tělocvičných spolků, kteří po válkách s napoleonskou Francií vystupovali proti reakčnímu zřízení v německých státech. Organizovali politické demonstrace, na nichž žádali sjednocení Německa. Reakční úřady „demagogy" pronásledovaly. — *49.*

[36] Ruský ministr vnitra hrabě N. P. Ignaťjev svolal v roce 1881 podle vlastního výběru dvakrát (v červnu a v září) „věci znalé osoby" ze zemstev k poradám o některých praktických otázkách vnitřní politiky — o přesídlování, spotřebě lihovin atd. V souvislosti s tím 12 shromáždění zemstev požadovalo, aby představitelé zemstev nebyli přibíráni k účasti na zákonodárné činnosti pouze v jednotlivých případech, nýbrž trvale, a aby nebyli jmenováni vládou, nýbrž přímo zemstvy. — *50.*

[37] Ve svém dopise z 27. prosince 1881 Sorgovi psali: „Přijeď sem k nám, staroušku, a zůstaň u nás! Poskytneme Ti domov, jaký jen budeme moci, a nové prostředí a stará práce ukonejší časem Tvou bolest a zase Tě vzpruží." — *52.*

[38] Karl Bürkli, „Demokratische Bank-Reform" [„Demokratická bankovní reforma"], Curych 1891; Carl Schramm, „Karl Bürkli und Karl Marx", v „Arbeiterstimme" z 24. a 31. prosince 1881. Karl Bürkli, „Abschüttelungs-

halber" [„Abych setřásl"], „Arbeiterstimme" ze 7. a 14. ledna 1882. Carl Schramm se vyslovil k nadhozeným sporným otázkám ještě jednou, a to v článku „Nicht abschütteln, sondern beweisen!" [„Nikoli setřást, nýbrž dokázat!"], „Arbeiterstimme" z 21. a 28. ledna 1882. — *52, 54.*

[39] Srovnej K. Marx, „Kapitál", díl III/2, čes. vyd. 1956, str. 146—149. — *53.*

[40] Za březnové revoluce 1848 v Berlíně musel Vilém I. (do roku 1861 princ Pruský) uprchnout do Anglie. Navázal tam styky s vůdci liberální strany — Russellem, Palmerstonem aj. — *53.*

[41] Jde o projevy poslanců Eugena Richtera, Theodora Mommsena a Alberta Hänela v říšském sněmu. Na zasedání říšského sněmu 24. listopadu 1881 prohlásil například vůdce pokrokové strany Eugen Richter: „...máme za to, že boj mezi stranami není nic jiného než soupeření různých stran v tom, která z nich císaři nejlépe poradí; ale nad stranický boj jsou vysoko povzneseny koruna a císař sám. To je německé mínění!" Viz „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstages. V. Legislaturperiode. I. Session 1881—1882" [„Stenografické zprávy o jednáních říšského sněmu. V. volební období. I. zasedání 1881—1882"], Berlín 1881, 1. sv., str. 22. — *53.*

[42] August von Cieszkowski, „Prolegomena zur Historiosophie" [„Úvod do filosofie dějin"], Berlín 1838. — *54.*

[43] Jako způsoby staré Aliance nebo bakuninovské metody (narážka na činnost Aliance socialistické demokracie založené Bakuninem — viz poznámku 427) označovali Marx a Engels nečestné prostředky, kterých používali anarchisté proti dělnickému hnutí v některých zemích. — *54, 305, 408, 448.*

[44] *Národní výbor* (Comité national) francouzské Dělnické strany (Parti ouvrier) byl vytvořen z iniciativy předáků pravého křídla strany, Benoîta Malona a Paula Brousse, v polovině října 1881, a brzy nato byl schválen remešským sjezdem strany (viz poznámku 303). Založení národního výboru mělo pravicovým vůdcům pomoci odstranit z vedení strany marxisty. K tomu sloužilo i složení národního výboru: každá ze 6 federací, na něž byla tehdy francouzská Dělnická strana organizačně rozdělena (federace Středofrancouzská, Východní, Severní, Jižní, Západní a Alžírská), vysílala do něho po 5 zástupcích. Fakticky ovšem v té době existovaly jen tři první federace, přičemž ve dvou z nich měli Malon a Brousse rozhodující vliv. „Zástupci" zbývajících 3 federací se dostali do národního výboru různými machinacemi pravicového vedení a posílili oportunistickou skupinu na 25 členů. Jen 5 zástupců Severní federace se hlásilo ke Guesdovu směru, takže vedení strany měly v rukách pravicové elementy. — *54, 382.*

[45] *Minimální program* francouzské Dělnické strany tvoří praktická část marxistického neboli kolektivistického programu, který vypracovali v květnu 1880 Jules Guesde a Paul Lafargue společně s Marxem a Engelsem jako návrh volebního programu. Poprvé byl uveřejněn 30. června 1880 v „Égalité". Na sjezdu Dělnické strany v Le Havru 16.—22. listopadu 1880 byl pak tento návrh přijat za program strany. Roku 1883 vyšel jako brožura, jako autoři byli uvedeni Guesde a Lafargue. Teoretickou část, úvod k programu, nadiktoval Guesdovi Marx (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 265). K historii vzniku tohoto programu viz také tento svazek str. 267—268.

Minimální program podle textu v „Égalité" zní:

A. Politický program

1. Zrušení všech zákonů tiskových, shromažďovacích a spolčovacích a zejména zákona proti Mezinárodnímu dělnickému sdružení. — Zrušení pracovních knížek, této registrace dělnické třídy, a všech článků zákoníků, které stavějí dělníky do nerovnoprávného postavení vůči zaměstnavatelům.

2. Zrušení rozpočtových výdajů na náboženské účely a „vrácení takzvaného nezcizitelného movitého i nemovitého majetku patřícího náboženským korporacím do rukou národa" (dekret Komuny z 2. dubna 1871), včetně všech průmyslových a obchodních podniků těchto korporací.

3. Všeobecné ozbrojení lidu.

4. Komuně podléhá administrativa a policie.

B. Ekonomický program

1. Pracovní klid v pondělí, jinými slovy vydání zákona, který by zaměstnavatelům zakazoval žádat docházku do práce v pondělí. Zákon o omezení pracovní doby pro dospělé na 8 hodin denně. — Zákaz práce dětí do 14 let v soukromých dílnách a zákonné omezení pracovní doby pro čtrnáctileté až osmnáctileté na 6 hodin denně.

2. Zákonné mzdové minimum, určované každoročně podle místních cen potravin.

3. Stejná mzda pro dělníky obojího pohlaví.

4. Vědecké a technické vzdělání pro všechny děti na náklad společnosti, představované státem a obcemi.

5. Odstranění jakéhokoli zasahování zaměstnavatelů do správy dělnických svépomocných pokladen, pojišťovacích pokladen atd., které se vrátí do výhradní správy dělníků.

6. Odpovědnost podnikatelů za úrazy, zaručená tím, že zaměstnavatel složí kauci, jejíž výše se stanoví podle počtu dělníků u něho zaměstnaných a podle nebezpečí, s nímž je spojena práce v jeho podniku.

7. Účast dělníků na vypracování zvláštních pracovních předpisů pro různé dílny, zrušení práva osobovaného zaměstnavateli ukládat svým dělníkům tresty ve formě pokut nebo srážek ze mzdy (dekret Komuny z 27. dubna 1871).

8. Revize všech smluv, jimiž bylo zcizeno veřejné vlastnictví (banky, že-

leznice, doly atd.); svěřit hospodaření ve všech státních podnicích dělníkům, kteří v nich pracují.

9. Zrušení všech nepřímých daní a přeměna všech přímých daní v progresívní zdanění příjmů nad 3000 franků a dědictví nad 20 000 franků. — *54, 267, 446, 491.*

[46] Jules Joffrin uveřejnil v „Prolétaire" ze 7. ledna 1882 dopis redaktorovi „Égalité" Jules Guesdovi; obhajoval v něm volební program, který předložil během voleb v pařížském obvodu Montmartre, a obvinil Guesda, že porušil stranickou disciplínu, on sám prý na rozdíl od Guesda jednal se souhlasem národního výboru (viz poznámku 44). — *54, 56.*

[47] Míní se zřejmě noticka „Russland" v „Kölnische Zeitung" z 25. července 1881. V noticce se dementovaly zprávy některých evropských novin, podle nichž byl generál M. D. Skobelev, který v létě 1881 navštívil Paříž, pověřen ruskou vládou, aby připravil půdu pro rusko-francouzský spolek. „Kölnische Zeitung" dokazovala, že Skobelevova návštěva v Paříži byla soukromého rázu. — *55.*

[48] „*Sonvilierský oběžník*" (Circulaire à toutes les fédérations de l'Association Internationale des Travailleurs. Sonvilier 1871) byl schválen bakuninovskou Jurskou federací na jejím sjezdu v Sonvilier 12. listopadu 1871. Oběžník byl namířen proti usnesením londýnské konference Mezinárodního dělnického sdružení (1871) a hrubě napadal činnost generální rady (viz Engelsův článek „Sjezd v Sonvilier a Internacionála", Marx-Engels, Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 525—530). Generální rada vydala jako odpověď na tyto útoky důvěrný oběžník „Domnělé rozkoly v Internacionále", napsaný Marxem a Engelsem, který dokonale odhalil rozbíječskou činnost bakuninovců (viz tamtéž, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 35—79). — *55.*

[49] V originále používá Engels ruských výrazů: ukas (nařízení), wykupgelder (nedoplatky); v další větě: nedoimki (nedoplatky). V šedesátých a sedmdesátých letech zesílilo v Rusku rolnické hnutí, vyvolané svízelnou situací na vesnici, takže carská vláda byla nucena přikročit k nepatrnému snížení výše výkupného. 28. prosince 1881 bylo sníženo výkupné velkoruským rolníkům o rubl z přídělu půdy na osobu a ukrajinským o 16% z dosavadní výše výkupného. — *55.*

[50] *Pouť do Canossy* — Engels tak ironicky nazývá dalekosáhlé ústupky, které učinil Bismarck v letech 1878—1887 klerikálním kruhům a papeži Lvu XIII. Bylo to zároveň přiznání neúspěchu „kulturního boje" a jeho úplná likvidace. Na začátku svého konfliktu s katolickou církví v květnu 1872 prohlásil Bismarck v říšském sněmu: „Nepůjdeme do Canossy." Koncem sedmdesátých let však potřeboval podporu katolického středu (jeho dřívější opora, strana

národních liberálů, ztrácela svůj vliv) a snažil se získat přízeň papeže. Musel tedy zrušit téměř všechny protikatolické zákony, které vydal během konfliktu s katolíky. Hlavní hlasatele protikatolické politiky přiměl k ústupu.

12. ledna 1882 hlasovalo 233 poslanců z 355 poslanců říšského sněmu pro zrušení „Zákona o omezení neoprávněné činnosti církevních úřadů" ze 4. května 1874.

Výraz „jít do Canossy" pochází od pokořující pouti německého císaře Jindřicha IV. na hrad Canossu v severní Itálii roku 1077, kde prosil na kolenou papeže Řehoře VII., aby zrušil jeho exkomunikaci. — *55.*

[51] Bismarck byl ve své řeči 9. ledna 1882 v říšském sněmu nucen přiznat, že dělníci přijali pokusy vlády o zlepšení jejich situace s nedůvěrou. Dále řekl: „... zkrátka porážka, kterou utrpěla vláda nebo kterou jsem já se svými reformními snahami osobně utrpěl ve velkých průmyslových centrech u dělníků ve volbách, mi do jisté míry vzala odvahu..." (Viz „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstages. V. Legislaturperiode, I. Session 1881—1882" [„Stenografické zprávy o jednáních říšského sněmu. V. volební období. I. zasedání 1881—1882"], Berlín 1882, 1. sv., str. 486.) —*56.*

[52] Leo Frankel poslal 18. prosince 1881 Marxovi velmi srdečný dopis, v němž mu projevuje hlubokou soustrast k úmrtí Jenny Marxové. Mimo jiné psal: „... tak jako vojevůdce, i kdyby jeho pobočník, třebas by to byl i jeho nejlepší přítel, padl v bitvě za oběť vražedné kulce, se nesmí poddávat bolesti, ale musí dál útočit, aby zničil nepřítele a dovedl svou armádu k vítězství, tak ani Ty nesmíš v boji, který jsi pozvedl za vyděděné a utlačené proti panující, vykrmené ničemnosti, podlehnout bolu nad ztrátou své ušlechtilé choti a spolubojovnice. Mužové jako Ty nepatří ani rodině, a dokonce ani ne vlasti, nýbrž **lidstvu.** Víc než kdokoli jiný má na Tebe právo proletariát. Tys ho vedl do boje. Tys mu vykoval duchovní zbraně, jimiž bojuje, jemu musíš teď zasvětit také svůj život."

Frankel byl od 9. června 1881 do 11. února 1883 ve státním vězení ve Vácu. Jako vydavatel „Arbeiter-Wochen-Chronik" byl v březnu 1881 budapeštským vrchním státním návladnictvím obžalován pro tiskový delikt, kterého se dopustil otištěním článku „Druck verursacht Gegendruck" [„Tlak vyvolává protitlak"]. — *56.*

[53] Míní se kondolenční dopis Walery Wróblewského ze 7. prosince 1881 k úmrtí Marxovy ženy Jenny.

Polskou stranou Wróblewského v Ženevě myslí Marx skupinu polských marxistických emigrantů, s nimiž se Wróblewski sblížil koncem sedmdesátých let v době svého pobytu v Ženevě. — *56.*

[54] Počátkem února 1882 se Marx na radu lékaře rozhodl odjet na léčení do

Alžíru; zůstal tam od 20. února do 2. května 1882. Cestou do Alžíru navštívil svou nejstarší dceru Jenny Longuetovou a její rodinu v Argenteuil u Paříže; zdržel se tam od 9. do 16. února. — *58, 61, 311, 315, 440.*

[55] Tyto zprávy posílal Marx na dopisnicích a adresoval je: Fr[ed] Engels, [Esq], 122, Regent's Park Road, Londres, NW, *Angleterre.* — *61, 65, 67, 71, 90, 91, 94, 95, 113, 150.*

[56] Manželům Rosherovým se narodila 25. března 1882 dcera Lilian. — *64, 71, 73.*

[57] Pokud je známo, tato dopisnice se nedochovala. — *71, 126, 150, 151.*

[58] O vzájemných vztazích mezi Marxem a Hyndmanem srovnej dopis Hyndmanovi z 2. července 1881 (viz tento svazek, str. 236–238). — *73.*

[59] Ironická narážka na devotní výroky německých literátů Friedricha Bodenstedta a hegelovce Friedricha Theodora Vischera, autora čtyřsvazkového díla o estetice. Marx je přirovnává ke starořímským básníkům Horatiovi a Vergiliovi, kteří ve své tvorbě opěvovali císaře Augusta (Gaia Julia Caesara Octaviana) jako jeho dvorní básníci. — *73.*

[60] Skobelevova řeč v Paříži (viz poznámku 346) vzbudila velikou pozornost tisku. Také „Kölnische Zeitung" uveřejnila své domněnky o tom, jaké asi má tato řeč pozadí. Dále sdělovala, že Skobelev prohlásil jejímu dopisovateli, že jeho řeč byla překladem zkomolena. — *74.*

[61] V Zalt-Bommelu (v Holandsku) byl Marx u svého strýce Liona Philipse od 28. února do 16. března 1861, od konce srpna do začátku září 1862, od 21. prosince 1863 do 19. února 1864 a od 19. března do 8. dubna 1865. —*76.*

[62] Heinrich Heine, cyklus „Návrat", parafráze verše z básně „Máš perly s diamanty" („Co chceš, má milá, víc?" — překlad Vít. Nezvala). — *77.*

[63] Narážka na diletantské veršování bavorského krále Ludvíka I., které bylo často předmětem posměchu, mimo jiné i pro formální nedokonalost a gramatické prohřešky. — *79.*

[64] 2. května 1882 opustil Marx na radu lékaře Alžír a odcestoval přes Marseille a Nizzu do Monte Carla, kde se zdržel od 6. května do 3. června. — *80, 358, 440.*

[65] V roce 1849 se Engels na cestě ze Švýcarska do Anglie zastavil na dva dny

(5. a 6. října) v Janově. Byl totiž nucen jet přes Itálii a odtud po moři, protože mu francouzská vláda nepovolila průjezd. — *80.*

[66] Nově jmenovaný ministr pro Irsko lord Frederick Cavendish a jeho zástupce Thomas Henry Burke byli zabiti 6. května 1882 v dublinském parku Phoenix. Atentát spáchali členové maloburžoazní teroristické organizace „Neporazitelných", kterou vytvořili bývalí feniané (viz poznámku 401). — *81, 381.*

[67] *Echternašské procesí* (skočné procesí) — se od středověku pořádá vždy o svatodušních svátcích v Echternachu (Lucembursko) jako dík za to, že přestala řádit nemoc, která sužovala obyvatele města roku 1374 — tanec svatého Víta. Účastníci procesí se drží za ruce a postupují pět kroků vpřed a tři vzad nebo podobně. — *82.*

[68] V tragédiích německého dramatika a kritika Amanduse Gottfrieda Adolfa Müllnera hrál klíčovou úlohu osud, neodvratně předurčený člověku. — *83.*

[69] Cestou z Monte Carla do Argenteuil zůstal Marx tři dny (od 3. do 5. června 1882) v Cannes. — *87.*

[70] Francouzská diplomacie, reprezentovaná Talleyrandem, prosazovala na vídeňském kongresu 1814—1815 takzvaný princip legitimity. V důsledku toho byly v Evropě „restaurovány" některé „legitimní" dynastie, které byly svrženy za Francouzské revoluce a za napoleonských válek — mezi nimi i dynastie kurfiřta Viléma I. v Hesensku-Kaselsku a knížete Honorata IV. v Monaku. — *88.*

[71] Marx má na mysli některé výroky Bible (Starý zákon, První kniha Mojžíšova, kap. 3, verš 14, Proroctví Izaiáše proroka, kap. 65, verš 25), podle nichž je had odsouzen požírat po celý život prach, a Darwinovo dílo „The formation of vegetable mould, through the action of worms, with observations on their habits" [„O tvoření ornice působením dešťovek, s přihlédnutím k jejich vlastnostem"]. — *89.*

[72] Narážka na dílo Adolpha von Knigge „Ueber den Umgang mit Menschen" [„O společenském obcování"], Hannover 1804, v němž se tento všestranný spisovatel německého osvícenství pokusil stanovit pravidla společenského chování a lidských vztahů. — *89.*

[73] Od 6. června do 22. srpna 1882 byl Marx na návštěvě u své dcery Jenny Longuetové a její rodiny v Argenteuil. — *90, 440.*

[74] Jde patrně o mítink organizovaný Demokratickou federací (viz poznámku

252) 11. června 1882, na němž se sešlo asi 40 000 účastníků. Mítink byl svolán na protest proti novému irskému výjimečnému zákonu (viz poznámku 30). — *92.*

[75] Německý sociální demokrat Adolf Hepner, který žil v USA, žádal v dopise Engelsovi z 3. května 1882 o svolení k reedici Marxových a Engelsových prací v „Arbeiter-Library" („Dělnické knižnici"). (Engelsovu odpověď viz tento svazek, str. 386–387). — *93, 386.*

[76] Pravděpodobně se míní Engelsův dopis, který však, pokud je vydavatelům známo, nebyl dosud nalezen. — *94.*

[77] Proslulé horské lázně Engadin ve Švýcarsku Marx už skutečně nenavštívil. — *98.*

[78] Veřejná protestní shromáždění proti přepadení Egypta Anglií a proti ostřelování Alexandrie, která tu Marx připomíná, organizovala koncem července 1882 Fédération du Centre v Paříži (viz poznámku 323) za účasti redaktorů „Citoyen" Henri Brissaca, Jules Guesda a Paula Lafargua. Přímé vměšování Anglie a Francie do vnitřních záležitostí Egypta (viz následující poznámku), které vedlo ke zvýšenému vykořisťování, a protinárodní politika panující třídy feudálů roznítily v zemi národně osvobozenecké hnutí, jež vyústilo v lidové povstání 1879–1882. Hlavní hybnou silou revolučního hnutí byli fellahové, vedení vlasteneckými důstojníky v čele s Arabím pašou, islámskými učenci a představiteli mladé buržoazní inteligence.

Vedoucí silou egyptského osvobozeneckého hnutí se stala Národní strana založená roku 1879. Vytyčila tyto hlavní požadavky: osvobození Egypta z cizí finanční závislosti, odstranění všech cizozemců ze státního aparátu, demokratická ústava, školská a správní reforma a posílení armády. V parlamentních volbách, které se konaly v Egyptě vůbec poprvé (v prosinci 1881), Národní strana zvítězila.

Všechny pokusy velmocí posílit vnitřní reakci ztroskotaly. V únoru 1882 byla vytvořena národní vláda, v níž byl Arabí paša ministrem obrany; začala propouštět zahraniční úředníky ze státní služby a připravovat demokratické reformy. Velká Británie na to odpověděla v červenci 1882 otevřenou intervencí. 13. září 1882 utrpěla egyptská armáda rozhodnou porážku a příštího dne vtáhli interventi do Káhiry. Podle jména zůstával Egypt autonomní provincií osmanské říše, de facto byl však od roku 1882 britským protektorátem. — *99, 110, 114, 115, 391, 400.*

[79] Marx má na mysli konvenci čtyř mocností — Anglie, Ruska, Rakouska a Pruska — uzavřenou 15. července 1840 v Londýně. Konvence počítala s poskytnutím vojenské pomoci tureckému sultánovi proti egyptskému pašovi

Muhammadovi Alímu. Londýnská konvence byla uzavřena bez účasti Francie a odkryla hluboké rozpory mezi evropskými velmocemi soupeřícími o hegemonii na Blízkém východě.

Růst národního hnutí v Egyptě vedl počátkem osmdesátých let k dočasné dohodě mezi Anglií a Francií. Obě velmoci zamýšlely dát chystané intervenci proti Egyptu celoevropský charakter. Ale v předvečer konfliktu, vyprovokovaného Anglií v červenci 1882, tento plán ztroskotal. Georges Clemenceau, vůdce francouzských radikálů, se vyslovil proti jakékoli intervenci, protože by jen zostřila anglo-francouzské rozpory ve prospěch Německa. Bývalý ministerský předseda Gambetta a jeho nástupce Charles Freycinet se přimlouvali za intervenci. Freycinetův návrh na společnou akci s Anglií aspoň v oblasti Suezského průplavu byl 28. července 1882 v poslanecké sněmovně zamítnut a Freycinetův kabinet podal demisi. — *99.*

[80] Achille Loria, „La rendita fondiaria e la sua elisione naturale" [„Pozemková renta a její přirozený zánik"], Milán 1880. — *99.*

[81] Achille Loria, „La legge di popolazione ed il sistema sociale" [„Populační zákon a sociální systém"] a „La teoria del valore negli economisti italiani" [„Teorie hodnoty u italských ekonomů"]. — *99.*

[82] Jde o článek Franze Mehringa, který byl inspirován Carlem Hirschem a byl uveřejněn ve „Weser-Zeitung" z 2. července 1882 v rubrice „Deutsches Reich". Mehring, který se sice přikláněl k sociální demokracii, koncem 70. let se s ní opět rozešel. V uvedeném článku se zmínil o Marxově špatném zdravotním stavu a vyslovil domněnku, že za těchto okolností Marx svůj „Kapitál" sotva dokončí. Tvrdil, že od vydání zákona proti socialistům (viz poznámku 136) nemá už Marx s německou sociální demokracií nic společného. Ani s listem „Sozialdemokrat", podle Mehringa orgánem bankéře Karla Höchberga, nemají prý Marx a Engels vůbec žádné spojení. Engels nato doporučil redakci „Sozialdemokratu", aby ho veřejně jmenovala jako svého spolupracovníka (viz tento svazek, str. 384—385). V břitké noticce „In eigener Sache" [„Ve vlastní věci"] se redakce 27. července 1882 ohradila proti Mehringovi a Hirschovi, aniž Hirsche jmenovala. — *100, 384, 391, 444.*

[83] 16. září 1882 se narodila Jenny Longuetové dcera Jenny. — *102, 105, 121, 397, 405, 414.*

[84] „Le Temps" ze 6. srpna 1882. — *102.*

[85] Od 11. srpna do 8. září 1882 byl Engels na zotavené v Great Yarmouth na východním pobřeží Anglie. — *103, 394.*

[86] 2. srpna 1882 vystoupili z redakce „La Bataille", kterou vedl Prosper Lissagaray, spolu s redakčním sekretářem Johnem Labusquièrem také redaktoři Paul Brousse, S. Deynaud, Victor Marouck a Louis Mouttet. — *105.*

[87] Od 23. do 27. srpna 1882 byl Marx s dcerou Laurou Lafarguovou v Lausanne a odtud odjeli do Vevey. — *106.*

[88] Marx byl v Argenteuil od 26. července do 16. srpna 1881 a od 9. do 16. února 1882. — *106.*

[89] Engelsovy dopisy Marxovi (z 23. srpna 1882) a Jenny Longuetové (z 24. srpna 1882) nebyly, pokud je vydavatelům známo, nalezeny. — *108.*

[90] 2. srpna 1882 vystřelil belgický socialista César De Paepe, tehdy spolupracovník časopisu „L'Europe", ze žárlivosti na Arthura Duvergera, redakčního sekretáře tohoto časopisu, a poranil jej. Soud De Paepa osvobodil. — *109.*

[91] Viz Shakespeare, „Othello", třetí dějství, 3. výstup: „Chraňte se, pane, žárlivosti! Je to zelenooký netvor..." (překlad E. A. Saudka). — *109.*

[92] Míní se řeč presidenta Britské společnosti pro povznesení věd, dr. Carla Wilhelma Siemense, na 52. zasedání Společnosti 23. srpna 1882 v Southamptonu. Projev byl otištěn v časopise „Nature" z 24. srpna 1882.

Britská společnost pro povznesení věd (British Association for the Advancement of Science) byla založena roku 1831 a existuje v Anglii dodnes; materiály z výročních zasedání se vydávají ve formě zpráv. — *111, 144.*

[93] Ve Švýcarsku (v Ženevě, Lausanne, Neuchâtelu a Bernu) byl Engels od druhé poloviny října 1848 do poloviny ledna 1849 a od 12. července do začátku října 1849. Z dosavadního bádání vyplývá, že se Engels zdržoval ve Vevey (kanton Waadt) od 24. července asi do 20. srpna 1849. — *112, 404.*

[94] Od 27. srpna do 25. září 1882 byl Marx se svou dcerou Laurou Lafarguovou ve Vevey ve Švýcarsku (kanton Waadt).

Šlarafie — vybájená země blahobytu. — *113, 396, 409, 410, 440.*

[95] 11. června 1882 se v Římě konala velká slavnost k uctění památky Giuseppe Garibaldiho, který zemřel 2. června 1882. — *113.*

[96] Známý německý přírodovědec a politik Rudolf Virchow, někdejší přívrženec darwinismu, se po Pařížské komuně 1871 přiklonil k reakci a vystupoval ostře proti darwinismu. Tak například v roce 1877 požadoval zákaz výuky

darwinismu, protože darwinismus je prý těsně spjat se socialismem, a tudíž ohrožuje současné společenské zřízení. — *114.*

[97] V Berlíně zasedal od 13. června do 13. července 1878 mezinárodní kongres, jemuž ruská vláda — donucená k tomu diplomatickým nátlakem a vojenskými hrozbami — předložila k revizi předběžnou sanstefanskou mírovou smlouvu.

Sanstefanská smlouva, která byla uzavřena 3. března 1878, když Rusko zvítězilo v rusko-turecké válce 1877—1878, posilovala značně ruský vliv na Balkáně. Smlouva vyvolala ostrý protest Anglie a Rakousko-Uherska za skryté podpory Německa.

Berlínského kongresu se zúčastnili zástupci Anglie, Německa, Rakousko-Uherska, Francie, Itálie, Ruska a Turecka. Výsledkem jednání bylo uzavření berlínského míru, jímž se podmínky sanstefanské smlouvy podstatně měnily v neprospěch Ruska a balkánských slovanských národů. Tímto kongresem byla východní krize prozatím ukončena, ovšem napětí mezi velmocemi trvalo i nadále. — *116.*

[98] „Journal de Genève" oznámil 16. září 1882, že ve Zwickau zemřel August Bebel. „La Bataille" a „Le Citoyen" přinesly zprávu o domnělém Bebelově úmrtí už 15. září.

V dopise Engelsovi z 1. října 1882 Bebel k těmto falešným zprávám poznamenal: „Zatím jsem ještě nemohl vypátrat, kdo vlastně tuhle zprávu, že jsem natáhl bačkory, pustil do světa; nevím ani, kde se poprvé vynořila. Zjistil jsem jen z různých dopisů, které žena dostávala za mé nemoci v Lipsku, že se v tisku objevily všelijaké zprávy o mém nebezpečném onemocnění. Že jsem však také zemřel, to jsem se dověděl, teprve když jsem se přestěhoval sem" — do Borsdorfu u Lipska —, „a to z telegramu, v němž pařížští soudruzi vyjadřují mé ženě soustrast k mému úmrtí.

Mou ženu tento telegram hodně vylekal; v první chvíli si myslela, že v Paříži o mně vědí víc než ona a tady že jí snad ze šetrnosti tu zprávu zatajili." — *118, 121, 405, 409, 410.*

[99] Na zpáteční cestě ze Švýcarska do Londýna navštívil Marx svou dceru Jenny Longuetovou a její rodinu v Argenteuil. Zdržel se tam od 28. září do začátku října 1882; v té době zajel několikrát do Paříže. — *122.*

[100] Laura Lafarguová psala 28. září 1882 Engelsovi, že Marx a ona navštívili na zpáteční cestě z Vevey do Francie 26. září Johanna Philippa Beckera v Ženevě. Ale už 27. září z Ženevy zase odjeli, protože bylo špatné počasí a déšť by mohl Marxovi velice uškodit.

Přiložený Marxův lístek nebyl, pokud víme, nalezen. — *122, 508.*

[101] Na podzim 1882 se konaly současně dva sjezdy francouzských socialistů —

sjezd posibilistů v Saint-Étienne a sjezd guesdovců (marxistů) v Roanne.

Na 25. září 1882 byl svolán řádný sjezd francouzské Dělnické strany. Stoupenci pravého křídla strany (posibilisté) si zde různými machinacemi s mandáty zajistili většinu a znemožnili guesdovcům (kolektivistům — viz poznámku 24) vystoupit v diskusi k základním problémům. Nato guesdovci (31 delegátů) opustili sjezd a sešli se 26. září v Roanne jako šestý sjezd francouzské Dělnické strany.

Posibilisté v Saint-Étienne prakticky likvidovali program strany přijatý v listopadu 1880 na sjezdu v Le Havru (viz poznámku 45) a přiznali jednotlivým obvodům právo formulovat své vlastní volební programy. Sjezd v Saint-Étienne schválil podstatné změny ve všeobecné, úvodní části programu, čímž byl podle Engelsových slov „program ...zbaven proletářského třídního charakteru" (viz tento svazek, str. 415). Posibilistický sjezd vyloučil ze strany nejlepší představitele její marxistické části — Jules Guesda, Paula Lafargua, Émila Massarda, Gabriela Devilla, Fréjaca a Gustava Bazina — a usnesl se přejmenovat stranu na Francouzskou federaci revolučních socialistických dělníků (Fédération française des travailleurs socialistes revolutionnaires).

Marxistický sjezd v Roanne zasedal od 26. září do 1. října 1882. Přihlásil se znovu k programu z roku 1880 a prohlásil jej za jediný a závazný pro všechny federace a skupiny strany. Konstatoval, že národní výbor (viz poznámku 44) zradil principy strany; odňal mu plnou moc a jeho členy vyloučil ze strany. Tento rozkol sice na čas zabrzdil rozvoj revolučního hnutí ve Francii, ale rozchod s reformistickými silami vytvořil základnu pro budoucí úspěchy. Dělnická strana se početně zmenšila, byla však silnější organizačně a ideologicky. Měla spolehlivou základnu v dělnících velkých francouzských průmyslových center a v jednotlivých skupinách pařížského proletariátu, především z velkých závodů. Posibilisté se opírali o pařížské dělníky řemeslnických dílen, kteří byli ještě v zajetí maloburžoazních idejí, dále pak o skupiny v jižní (Marseille) a západní (Bretagne) Francii. — *124*, *415*, *425*, *436*, *449*, *457*, *460*.

[102] V dopise Marx parafrázuje anglicky začátek průpovídky: „*When the devil was sick*, the devil a monk would be; when the devil was well, the devil a monk was he." („Když byl čert nemocen, chtěl se stát mnichem; když se čert uzdravil, čerta se staral o mnišství.") V některých variantách se místo „a monk" („mnich") vyskytuje „a saint" („svatý"). Český překlad používá obdobného rčení: „Když je někdo v úzkých, leze ke křížku..." — *124*.

[103] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici .— *125*.

[104] Od 30. října 1882 do 12. ledna 1883 byl Marx ve Ventnoru na ostrově Wight (u jižních břehů Anglie). Tam pracoval na přípravě třetího německého vydání prvního dílu „Kapitálu". — *125*, *438*, *439*, *457*.

[105] Kubánský revoluční generál a politik Antonio Maceo a dva jeho druhové uprchli v srpnu 1882 ze španělského vězení v Cádizu a hledali politický azyl na anglickém území v pevnosti Gibraltar. Byli však okamžitě zatčeni, eskortováni na španělskou hranici a ve Španělsku znovu uvězněni. Gladstonova liberální vláda se pokoušela popřít svou odpovědnost za toto vydání. — *125, 129, 132.*

[106] Tento Lafarguův dopis nemají vydavatelé k dispozici. Zřejmě se tu míní vyloučení redaktorů Henri Brissaka a Casimira Bouise z redakce „Égalité" a politické kolísání Léona Picarda, který byl rovněž členem redakce „Égalité" a předtím „Citoyen". — *126.*

[107] Ve všeobecných volbách v Itálii v říjnu 1882 byl italský socialista Andrea Costa zvolen do parlamentu za volební kraj Ravennu. Byl to vůbec první socialistický poslanec v Itálii. — *126, 499.*

[108] Volby do norského parlamentu (stortingu) se konaly v říjnu 1882. — *126.*

[109] Míní se jednání redakce „Égalité" s Lidovou bankou o financování 4. série „Égalité", jež vycházela od 24. října do konce prosince 1882 jako deník. — *127, 132.*

[110] Zprávu, o níž se Engels zmiňuje, otiskl „Standard" 6. listopadu 1882 pod názvem „Russia and France. Frankfort, Sunday Night" [„Rusko a Francie. Frankfurt v neděli večer"].

Dynamitníky byli v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století nazýváni především ruští teroristé (viz též Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 219—221). — *127.*

[111] Jde zde zřejmě o zprávu národního výboru (viz poznámku 44) na sjezdu v Saint-Étienne (viz poznámku 101), která byla otištěna v „Prolétaire". Skoro celá zpráva byla věnována útokům na představitele revolučního křídla strany, Jules Guesda, Paula Lafargua aj., a obsahovala tendenčně sestavené výňatky z některých Lafarguových dopisů Benoîtu Malonovi. — *127, 150, 151.*

[112] K přípravě třetího německého vydání prvního dílu „Kapitálu" potřeboval Marx švýcarský tovární zákon „Das Bundesgesetz betreffend die Arbeit in den Fabriken, vom 23. März 1877" [„Spolkový zákon o práci v továrnách z 23. března 1887"], který vešel v platnost 1. března 1878, a „Gesetz, betreffend die Abänderung der Gewerbeordnung, vom 17. Juli 1878" [„Zákon o změnách v živnostenském řádu ze 17. července 1878"], který mj. nově formuloval odstavec VII živnostenského řádu — „živnostenští dělníci

(tovaryši, pomocníci, učedníci, tovární dělníci)". — *128, 133, 422, 434.*

[113] Na mezinárodní elektrotechnické výstavě v Mnichově 1882 předvedl francouzský fyzik Marcel Deprez první pokusnou linku pro přenášení elektřiny, zřízenou mezi Miesbachem a Mnichovem. — *129, 493.*

[114] Marcel Deprez publikoval v roce 1881 a 1882 především v časopise „La Lumière électrique". Své speciální práce o přenášení elektrické energie na velkou vzdálenost a o rozvádění elektrického proudu uveřejnil roku 1881 v časopise „Électricité". — *129.*

[115] Na zasedání Dolní sněmovny 6. listopadu 1882 bylo kritizováno, že Charles Rivers Wilson, který zastával odpovědné místo v anglickém finančnictví, a lord Sherbrooke jsou zároveň zmocněnci americké železniční společnosti Galveston and Eagle. Nato oba kritizovaní ze svých funkcí odstoupili. — *129, 135.*

[116] Počátkem listopadu 1882 odpovídal státní podsekretář Dilke několikrát na interpelace v Dolní sněmovně, mimo jiné také o anglické politice vůči Egyptu (viz také poznámku 78). — *130, 132.*

[117] Článek Heinricha Oldenburga „Die Grundlage des wissenschaftlichen Sozialismus" [„Základ vědeckého socialismu"] vyšel roku 1880 v „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik". — *130, 133.*

[118] *Lord-mayors show* — od roku 1215 se každoročně 9. listopadu ubírá průvod s nově zvoleným londýnským primátorem z Westminsteru na radnici, aby tam složil přísahu. Lord mayor je volen na rok. — *132.*

[119] Národní rada Dělnické strany, která se podle usnesení roannského sjezdu (viz poznámku 101) ustavila v Lyonu, uveřejnila v týdeníku „L'Égalité" z 5. listopadu 1882 manifest pod názvem „Parti ouvrier. Conseil national" [„Dělnická strana. Národní rada"]. — *132.*

[120] *Clôture* — francouzský a anglický parlamentní výraz, který označuje konec rozpravy a také návrh na její ukončení. V anglické Dolní sněmovně byl 11. listopadu 1882 přijat takzvaný zákon o clôture, který měl čelit obstrukční politice opozice. Jednací řád Dolní sněmovny, podle něhož mohla být rozprava ukončena jen se souhlasem tří čtvrtin přítomných poslanců, byl pozměněn v tom smyslu, že k ukončení rozpravy stačí hlasy prosté většiny. — *132, 133.*

[121] Míní se řada článků Georga Heinricha Vollmara „Zur Spaltung der französischen Arbeiterpartei" [„K rozkolu francouzské Dělnické strany"]. V do-

pise z 21. listopadu je Engels nazývá „Geschichtsklitterung", dějepisná slátanina, kompilace, podle satirického díla Johanna Fischarta „Geschichtsklitterung und Aller Praktik Grossmutter". — Články byly uveřejněny v „Sozialdemokratu" a Eduard Bernstein je opatřil kritickými redakčními poznámkami. První článek vyšel 9. listopadu 1882, další 16. a 30. listopadu 1882. Vollmar v nich odpovídal na články „St. Étienne, oder Roanne?", jež otiskl „Sozialdemokrat" z 5., 12. a 26. října 1882; poslední z nich je podepsán Bernsteinovým pseudonymem Leo. — *133, 138, 446, 460.*

[122] Míní se zpráva „Aliance socialistické demokracie a Mezinárodní dělnické sdružení", kterou napsali francouzsky v roce 1873 Marx a Engels za spolupráce Paula Lafargua (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 18. čes. vyd. 1966, str. 359—489). — *135.*

[123] U příležitosti sjezdu Dělnické strany na podzim 1882 (viz poznámku 101) uspořádali Jules Guesde, Paul Lafargue aj. v Lyonu, Roanne, Montluçonu, Bézenetu, Saint-Chamondu a v dalších městech schůze. Za projevy, které pronesli na těchto schůzích, byli pak předáci Dělnické strany soudně stíháni a zároveň byla proti nim zahájena pomlouvačná kampaň. Jules Guesde a Gustave Bazin byli předvoláni vyšetřujícím soudcem na 14. listopad 1882 k soudu první instance v Montluçonu, Lafargue dostal předvolání na 21. listopad (viz poznámku 126). Byli obviněni z podněcování k občanské válce, vraždám, drancování a paličství. Všichni veřejně odmítli dostavit se k soudu. Lafargue, který se od 7. října zdržoval v Paříži, byl 12. prosince zatčen. Koncem dubna 1883 byli Lafargue, Guesde a Dormoy odsouzeni porotním soudem města Moulins v departementu Allier k šestiměsíčnímu vězení a k pokutě. Guesde a Lafargue si odpykávali trest od 21. května 1883 ve věznici Sainte-Pélagie v Paříži. — *136, 153, 158, 454, 457, 483, 489.*

[124] Eduard Bernstein informoval Engelse v dopise ze 17. listopadu 1882 o burzovních kursech nejdůležitějších zestátněných železnic v Prusku. Kromě toho odpovídal na Engelsovy dopisy z 2.—3. a ze 4. listopadu. — *137, 139.*

[125] *Marseillský sjezd* — třetí francouzský dělnický sjezd a zakládající sjezd Dělnické strany — se konal v říjnu 1879. Sjezd se usnesl založit Dělnickou stranu a začal ji ihned organizovat. Federace strany socialistických dělníků ve Francii (Fédération du parti des travailleurs socialistes en France), jak se strana oficiálně jmenovala, se skládala ze šesti autonomních oblastí (viz poznámku 44). Každoročně se měl na národním sjezdu volit generální výbor, který měl pečovat o plnění sjezdových usnesení. Rezoluce, kterou sjezd přijal, požadovala úplné přetvoření společnosti a nacionalizaci půdy, výrobních prostředků a hlavních surovin. Sjezd pověřil Jules Guesda (Guesde se sjezdu pro nemoc nezúčastnil) sepsáním programu strany. V květnu 1880 přijel

Guesde do Londýna, kde spolu s Marxem, Engelsem a Lafarguem tento program vypracoval (viz poznámku 45).

Osm let po porážce Pařížské komuny zahájil marseillský sjezd období nového rozmachu francouzského dělnického hnutí na marxistickém základu. — *138, 140, 143, 446.*

[126] 18. listopadu 1882 vyšel v „Égalité" otevřený dopis Paula Lafargua vyšetřujícímu soudci v Montluçonu Edouardu Piquandovi pod názvem „L'affaire de Montluçon" [„Montluçonský proces"]. Lafargue v něm odmítl podřídit se Piquandovu příkazu, aby se 21. listopadu dostavil k soudu (viz také poznámku 123). — *138.*

[127] Fédération française des travailleurs socialistes révolutionnaires — strana posibilistů (viz též poznámku 101). — *139.*

[128] Míní se recenze od Sheldona Amose, kterou napsal o 2. vydání brožury J. Seymoura Keaye „Spoiling the Egyptians" [„Okrádání Egypťanů"], jež vyšlo r. 1882. Tato recenze byla otištěna v říjnovém čísle časopisu „The Contemporary Review" pod názvem „ 'Spoiling the Egyptians': Revised Version" [„ 'Okrádání Egypťanů': opravená verze"]. Keay odpověděl Amosovi článkem „'Spoiling the Egyptians'. A Rejoinder" [„'Okrádání Egypťanů'. Odpověď"] v „The Contemporary Review" z listopadu 1882. — *140.*

[129] Engels zde srovnává Plutarchův „Život Mariův" s Caesarovými „Zápisky o válce galské" a Tacitovou „Germanií". Dále cituje Engels z Plutarchova „Života Mariova" (kap. 11—28), otištěného v „Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit in deutscher Bearbeitung" [„Dějepisci německého dávnověku v německém zpracování"], sv. I, 1. polovina, Berlín 1849, str. 61. — *142.*

[130] Caesar, „Zápisky o válce galské", kniha IV, kap. 1. — *142.*

[131] *Maretovou a Godardovou aférou* míní Engels konflikt mezi anarchistickým novinářem Godardem a skupinou guesdovců, k němuž došlo na schůzi v pařížském předměstí Batignolles. Guesdovci obvinili na této schůzi radikálního poslance Henry Mareta, že se dal podplatit jednou francouzskou plynárenskou společností. Tuto skutečnost jim potvrzoval anarchista Crié, člen redakce „Bataille". Godard se pokoušel Mareta hájit, ale nemohl toto obvinění nijak vyvrátit; aby je aspoň oslabil, vyzval Criého na souboj a zároveň se snažil vyprovokovat rvačku s guesdovskými členy redakce listu „Citoyen". V dopise Engelsovi, který se, pokud víme, nepodařilo dosud nalézt, zřejmě Bernstein s postojem guesdovců v Godardově aféře nesouhlasil. — *143, 430, 449.*

[132] Engels míní svůj rukopis „Dialektiky přírody", zvláště pak stať „Míra pohybu. — Práce". (Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 380 až 393, citovaný závěr srov. se str. 390.) Toto dílo je plodem mnohaletého Engelsova studia přírodních věd.

V letech 1873—1876, kdy se Engels věnoval hlavně studiu materiálu, napsal většinu fragmentů a Úvod. Od roku 1878 do Marxovy smrti (1883) vypracoval konkrétní plán „Dialektiky přírody" a napsal kromě dalších fragmentů téměř všechny kapitoly.

O motivu svého studia matematiky a přírodních věd píše Engels v druhé předmluvě k „Anti-Dühringovi" z 23. září 1885: „...šlo ... o to, abych se i v jednotlivostech přesvědčil — o čemž jsem obecně vůbec nepochyboval —, že se v přírodě ve spleti nesčíslných změn uplatňují tytéž dialektické zákony pohybu, které i v dějinách ovládají zdánlivou nahodilost událostí" (viz tamtéž, str. 37). V „Dialektice přírody" Engels filosoficky zobecnil nejdůležitější poznatky přírodních věd své doby, potvrdil obecnou platnost materialistické dialektiky pro všechny oblasti přírodní vědy a prokázal, že moderní přírodovědci budou dosahovat tím větších úspěchů, čím vědoměji budou používat dialektické metody.

Po Marxově smrti připravoval Engels do tisku druhý a třetí díl „Kapitálu"; proto musel práci na svém díle přerušit a „Dialektika přírody" zůstala nedokončena. — *144, 152.*

[133] Paul Lafargue, „Le Ministère enchanté" [„Začarované ministerstvo"], „Égalité" z 24. listopadu 1882. — *145, 455.*

[134] Od 6. června do 22. srpna a od 28. září do začátku října 1882 byl Marx u své dcery Jenny Longuetové v Argenteuil. — *145, 393.*

[135] August Bebel odpověděl 14. listopadu 1882 z lipského vězení (viz také poznámku 438) na Engelsův dopis z 28. října 1882 a mezi jiným mu psal, že si dovede představit jen dvě události, které by mohly být úvodem k revoluci a způsobit pád zákona proti socialistům: „Buď nás brzy znovu překvapí obchodní a průmyslová krize..., nebo vypukne evropská válka, která pak nepochybně vyvolá evropskou revoluci. Na nic jiného nejsem s to přijít." Válku však považoval Bebel v dohledné době za nepravděpodobnou, protože prý všechny evropské vlády vědí, jaké by měla následky, a proto se jí bojí. (Srov. August Bebel, „Z mého života", Praha 1962, str. 602—604.) — *146, 148, 424, 461.*

[136] Výjimečný zákon čili *zákon proti socialistům* („Zákon proti obecně nebezpečným snahám sociální demokracie") byl schválen 19. října 1878 v říšském sněmu a 21. října téhož roku vstoupil v platnost. Příležitost k prosazení tohoto dávno chystaného zákona poskytly dva atentáty na Viléma I., v květnu a červnu 1878 (viz poznámku 33), přestože s nimi sociální demokracie neměla vůbec

nic společného. Když byl první návrh zamítnut, rozpustil Bismarck po druhém atentátu říšský sněm a v nových volbách získal pak v říšském sněmu povolnou většinu.

Výjimečný zákon zakazoval všechny organizace strany a všechny odborové organizace, pokud sledovaly socialistické cíle. Veškerý významný socialistický tisk byl potlačen, nesměla se konat žádná schůze, která by měla socialistický charakter. Na některá města a kraje byl uvalen takzvaný malý stav obležení, což umožňovalo policii vypovídat svévolně sociálně demokratické dělníky a funkcionáře. Jakékoli demokratické hnutí mělo tak být zbaveno vedení a tudíž i ztratit zcela svůj vliv.

Socialistická dělnická strana organizovala proti výjimečnému zákonu ilegální boj. Přitom musela ještě čelit pravicovým oportunistům a anarchistické skupině uvnitř strany. Marx a Engels pomáhali straně vypracovat a prosazovat revoluční strategii a taktiku a účinně spojovat legální a ilegální formy boje. Výjimečný zákon se tak minul účinkem a sociální demokracie se naopak vyvinula v masovou marxistickou stranu. Ve volbách v únoru 1890 získala 19,7 procenta hlasů a stala se vůbec nejsilnější stranou v Německu. 25. ledna 1890 odmítl říšský sněm zákon proti socialistům prodloužit; jeho platnost vypršela pak 30. září téhož roku. Engels věnoval výjimečnému zákonu řadu článků: „Výjimečný zákon proti socialistům v Německu. — Situace v Rusku", „Bismarck a německá dělnická strana" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 179—180 a 307—309), „Volby v Německu v roce 1890", „Co teď?", „Dopis na rozloučenou se čtenáři listu ‚Sozialdemokrat'" (viz tamtéž, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 39—42, 43—46, 113—117) aj. — *146, 152, 250, 272, 307, 321, 374, 377, 408, 424, 432, 461, 471, 492.*

[137] Kniha „Vom Entstehen und Untergange der Polnischen Konstitution vom 3ten May 1791" [„O vzniku a zániku polské ústavy z 3. května 1791"], díl I—II, 1793, vyšla anonymně v Lipsku; napsali ji J. Potocki, H. Kołłątaj a F. K. Dmochowski, přeložil ji Samuel Gottlieb Linde. — *146.*

[138] *Křišťálový palác* byl vybudován pro první světovou obchodní a průmyslovou výstavu v Londýně v roce 1851. — *147.*

[139] Polemiku v italském listě „La Plebe" o Marxově teorii hodnoty rozvířil 8. října 1882 článek Romea Candelariho „La critica dell' economia radicale moderna" [„Kritika moderní radikální ekonomie"]. Candelari uveřejnil v tomto listě ještě další polemické články, mimo jiné 15. října 1882 „De Laveleye e Rodbertus" [„Laveleye a Rodbertus"], v němž citoval Laveleyovy výroky o Marxově teorii hodnoty.

Candelariovy články byly kromě toho otištěny v „Plebe" z 22. a 29. října 1882. Spis Benoîta Malona byl citován v článku „Ancora sulla teoria del valore secondo Marx" [„Ještě o Marxově teorii hodnoty"] 12. listopadu.

V čísle z 5. listopadu byl otištěn také dopis Carla Cafiera redakci listu pod názvem „Polemica". — *148.*

[140] Na Maitland Park Road v domě číslo 41 v Londýně žil Marx se svou rodinou od března 1875 do konce svého života. — *149, 154.*

[141] George Shipton vedl koncem roku 1882 delegaci anglických tradeunionů do Francie; o její cestě referoval „Prolétaire". O účelu návštěvy této odborářské delegace ve Francii viz tento svazek, str. 434—435. — *150, 151.*

[142] Tacitus, „Germania". — *151.*

[143] Hubert Howe Bancroft, „The native races of the Pacific states of North America" [„Původní rasy v tichomořských státech Severní Ameriky"], sv. I—V, Londýn 1875. — *151.*

[144] *Tlinkitové* (Kološové) — skupina indiánských kmenů na jihovýchodní Aljašce. *Někdejší ruskou Amerikou* míní Engels ruskou državu v Severní Americe (Aljašku), kterou carská vláda prodala podle smlouvy z 30. března 1867 Spojeným státům americkým za 7 miliónů dolarů. — *152.*

[145] Narážka na Marxovo studium prvobytného společenství, zejména na Marxův obšírný konspekt knihy Lewise H. Morgana „Ancient society" [„Pravěká společnost"], Londýn 1877. Morgan vycházel ze studia rodových svazů severoamerických Indiánů, mj. Irokézů. — *152.*

[146] Práce Georga Ludwiga von Maurera, v nichž se zabýval studiem struktury venkova a měst ve středověkém Německu, jsou tyto: „Einleitung zur Geschichte der Mark-, Hof-, Dorf- und Stadt-Verfassung und der öffentlichen Gewalt" [„Úvod do dějin markovního, dvorcového, vesnického a městského zřízení a veřejné moci"], Mnichov 1854; „Geschichte der Markenverfassung in Deutschland" [„Dějiny markovního zřízení v Německu"], Erlangen 1856; „Geschichte der Fronhöfe, der Bauernhöfe und der Hofverfassung in Deutschland" [„Dějiny robotních dvorů, selských dvorů a dvorcového zřízení v Německu"], sv. 1—4, Erlangen 1862—1863; „Geschichte der Dorfverfassung in Deutschland" [„Dějiny vesnického zřízení v Německu"], sv. 1—2, Erlangen 1865—1866; „Geschichte der Städteverfassung in Deutschland" [„Dějiny městského zřízení v Německu"], sv. 1—4, Erlangen 1869—1871. — *152, 155, 459, 463, 499.*

[147] Eduard Bernstein požádal ve svém dopise ze 7. července 1882 Engelse, aby připravil německé vydání brožury „Socialisme utopique et socialisme scientifique" [„Utopický socialismus a vědecký socialismus"] (viz poznámku 411)

s krátkým doslovem o Bismarckově státním socialismu. Engels přichystal v září 1882 do tisku text prvního německého vydání „Vývoje socialismu od utopie k vědě" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes vyd. 1966, str. 207 až 248) a napsal k němu předmluvu (tamtéž, str. 342—344). Jako dodatek připojil k tomuto spisku svou studii „Marka" (tamtéž, str. 349—366), aby poskytl sociálně demokratické straně základní informaci o dějinách vzniku a vývoje pozemkového vlastnictví v Německu.

První německé vydání bylo vytištěno koncem roku 1882 a vyšlo počátkem roku 1883 v Curychu. — *152, 155, 157, 160, 161, 401, 407, 417, 427, 429, 440, 450, 459, 463, 472, 473, 499.*

[148] Tyto řádky připsal Engels na dopis, který mu poslala Laura Lafarguová 12. prosince 1882 a který posílal dále Marxovi. Sdělovala v něm, že Paul Lafargue byl právě zatčen pařížskou policií a že má být na příkaz policejních úřadů dopraven k soudu do města Montluçon (viz poznámku 123). — *154.*

[149] Georg Ludwig von Maurer, „Geschichte der Fronhöfe, der Bauernhöfe und der Hofverfassung in Deutschland" [„Dějiny robotních dvorů, selských dvorů a dvorcového zřízení v Německu"]. — *157.*

[150] Niklas Kindlinger, „Geschichte der Deutschen Hörigkeit insbesondere der sogenannten Leibeigenschaft" [„Dějiny německého poddanství, zvláště takzvaného nevolnictví"]. — *157.*

[151] August Meitzen, „Der Boden und die landwirthschaftlichen Verhältnisse des Preussischen Staates" [„Půda a zemědělské poměry pruského státu"]. — *157.*

[152] Georg Hanssen, „Die Aufhebung der Leibeigenschaft und die Umgestaltung der gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisse überhaupt in den Herzogthümern Schleswig und Holstein" [„Zrušení nevolnictví a přeměna statkářských a rolnických poměrů vůbec ve vévodstvích Šlesvik a Holštýn"]. — *157.*

[153] *Třicetiletá válka* (1618—1648) byla prvým celoevropským válečným konfliktem, který vznikl v důsledku hospodářských, politických a náboženských rozporů mezi evropskými feudálními státy. Válka začala stavovským českým povstáním (1618—1620) proti habsburskému absolutismu. Původní ráz střetnutí mezi katolicismem a protestantismem byl postupně setřen mocenskými rozpory, které pak kompromisně řešil vestfálský mír. Třicetiletá válka měla pro střední Evropu těžké hospodářské, politické a kulturní důsledky a přispěla k utužení nevolnictví, hlavně v Německu a českých zemích. — *158, 491.*

[154] „Saské zrcadlo" („Sachsenspiegel") — německý středověký zákoník, v němž je vyloženo místní (saské) zvykové právo. — *158.*

[155] Johann Philipp Becker napsal 13. prosince 1882 Engelsovi ze Ženevy na dopisnici: „Milý brachu! Když jsi mi coby má předobrotivá prozřetelnost poslal počátkem srpna 5 liber šterlinků k posílení duše a těla“ (viz tento svazek, str. 389), „slíbils, že mě kromě toho brzy oblažíš obšírnější odpovědí na můj dopis, ale dodneška mi ji dlužíš. Takže ses postaral, abychom si byli navzájem dlužníky – já Ti dlužím poděkování a Ty mně zase odpověď. Ale nesmím si na to stěžovat, neboť návštěva našeho ‚Mouřenína‘ a jeho mladší dcery mi udělala nevýslovnou radost. K vážnému hovoru jsme se ovšem skoro vůbec nedostali, nýbrž jsme jen spolu ve veselé pohodě popíjeli, což mi vlilo do srdce na dlouhou dobu posilu. Chování jeho dcery se mi obzvlášť líbilo; vystupuje s půvabnou nenuceností, která je na hony vzdálena jak trouſalosti, tak i ostýchavosti. Oba mi dali naději, že Marx stráví tuto zimu v Montreux, na horním Ženevském jezeře; od té doby nemám však už ani zprávičku. Kde teď je? Také Tě velice prosím, abys mi poslal pařížskou adresu jeho dcery, protože jí musím, jak jsme se dohodli, napsat v nějaké záležitosti. A jak se Marxovi daří? Se mnou to jde jako vždycky a úplně samozřejmě z kopce, přičemž se nemohu jako Eulenspiegel utěšovat tím, že se to zase někdy obrátí k lepšímu. Buď srdečně pozdraven od svého Joh. Philippa.“ – *158*, *456*.

[156] Míní se článek Sergeje Podolinského „Il socialismo e l'unità delle forze fisiche“ [„Socialismus a jednotka fyzické síly“], který byl ponejprv otištěn roku 1881 v časopise „La Plebe“, ročník XIV, nová řada, čís. 3–4, str. 13–16 a 5–15. Roku 1883 vyšel v „Die Neue Zeit“, ročník 1, 1883, str. 413–424 a 449–457 pod názvem „Menschliche Arbeit und Einheit der Kraft“ [„Lidská práce a jednotka síly“]. – *161*, *164*.

[157] Laura Lafarguová psala 21. prosince 1882 Engelsovi, že zdravotní stav Jenny Longuetové je velice vážný. Všechno prý nasvědčuje tomu, že se jí zánět, jímž trpí, zhoršil. Laura slibovala, že pošle sestru k lékaři (viz též poznámku 457). – *264*, *464*.

[158] *Weitlingovství* – weitlingovský dělnický komunismus, který měl revoluční cíle, ale svým ideovým zdůvodněním a utopickým obsahem byl ještě v zajetí buržoazního způsobu myšlení, sehrál významnou úlohu při vytvoření Svazu spravedlivých. Weitling, asi od roku 1837 do roku 1844 jeden z nejvýznamnějších členů svazu, napsal také programový spis (1838) „Menschheit, wie sie ist und sie sein sollte“ [„Lidstvo, jaké je a jaké by mělo být“]. Toto dílo bylo tehdy nejrevolučnějším, teoreticky nejrozvinutějším programem komunismu, šlo o krůček dál než dosavadní utopický komunismus. Weitling tímto svým programem i dalšími spisy a také svou činností probouzel třídní uvědomění německých dělníků a přispěl k jejich organizování.

S rozvojem dělnického hnutí a zvláště se vznikem marxismu byly ovšem Weitlingovy názory překonány. Stále zřetelněji se projevoval utopický, nábo-

ženský a anarchistický, rovnostářský charakter jeho učení a byl roku 1845 kritizován londýnským vedením Svazu spravedlivých a v květnu 1846 bruselským Komunistickým korespondenčním výborem. Marx a Engels a jejich přátelé vystupovali v letech 1846—1847 zvlášť ostře proti Weitlingovi a jeho stoupencům, protože weitlingovci odmítali revoluční masový boj, vyznávali živelnost a vystupovali proti přípravě proletariátu na revoluci. Unikalo jim přitom, že v Německu je nutná nejprve buržoazně demokratická revoluce. — *165.*

159 Augustin Thierry, „Histoire de la conquête de l'Angleterre par les Normands, de ses causes, et de ses suites jusqu'à nos jours, en Angleterre, en Écosse, en Irlande et sur le continent" [„Dějiny dobytí Anglie Normany, jeho příčiny a následky až po naše dny v Anglii, Skotsku, Irsku a na kontinentě"]. — *165.*

160 Paul Lafargue informoval ve svém dopise ze 6. ledna 1883 Engelse o zdravotním stavu Jenny Longeutové a o tom, co dělá jeho žena, aby Jenny pomohla (viz též poznámku 157). — *166, 168.*

161 August Bebel, který se po dobu přerušení vazby od 2. do 9. ledna 1883 zdržoval v Borsdorfu u Lipska (viz také poznámku 472), rozvádí v dopise Engelsovi ze 6. ledna 1883 své názory na nadcházející krizi německého hospodářství. — *166.*

162 Adolf Hepner ve svém dopise ze 14. prosince 1882 upomínal znovu Engelse, aby mu poslal novou předmluvu k „Manifestu Komunistické strany" pro vydání v „Dělnické knižnici" (viz také poznámku 75). — *166, 168.*

163 V „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" vyšel 28. března 1847 článek o spekulacích s obilím, který napsal patrně Ferdinand Wolff, jehož bratr s obilím obchodoval. — *168.*

164 Karel Marx—Bedřich Engels, „Manifest kommunističeskoj partii", Ženeva 1882 (viz také poznámku 317). — *168.*

165 Jde o druhé německé vydání prvního dílu Marxova „Kapitálu", které vyšlo roku 1872 v Hamburku u Otty Meissnera. — *169, 467.*

166 Polemiku generální rady Mezinárodního dělnického sdružení s buržoazním radikálem Charlesem Bradlaughem vyvolala pomlouvačná kampaň proti Marxovi a Internacionále, kterou Bradlaugh zahájil svou přednáškou v Londýně 11. prosince 1871, dopisem, který uveřejnila „Eastern Post" 16. prosince 1871, i dopisy, jež Bradlaugh uveřejnil v lednu 1872 ve svém týdeníku

„The National Reformer". Na zasedání generální rady 19. prosince 1871 poukázal Marx na úzkou souvislost mezi Bradlaughovými pomluvami a vystupňováním štvavé kampaně proti Internacionále, kterou spustily zejména po vydání „Občanské války ve Francii" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 349—402) v červnu 1871 vládnoucí kruhy a buržoazní tisk. Viz o tom také Marxovy dopisy „Redaktorovi listu ‚Eastern Post' ", tamtéž, str. 523—524, 531 a 532—533. — *173.*

[167] Dne 1. a 2. září 1870 došlo u Sedanu k rozhodující bitvě prusko-francouzské války, která skončila porážkou pravidelných francouzských vojsk (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 17, čes. vyd 1965, str. 113—117).

Katastrofa Francouzů u Sedanu urychlila zhroucení druhého císařství a vedla k vyhlášení Francouzské republiky 4. září 1870 — *174.*

[168] V lednu 1874 Gladstone rozpustil parlament a vypsal v krátké lhůtě nové volby, poněvadž počítal s tím, že tak dosáhne v Dolní sněmovně stabilní liberální většiny. Ve volbách však zvítězili s velkým náskokem konzervativci. Proto podal Gladstone 17. února demisi svého kabinetu a 21. února byla vytvořena konzervativní vláda vedená Disraelim. (Engelsovo hodnocení anglických voleb z roku 1874 viz Marx-Engels, Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 512—518.)

Charles Bradlaugh, který patřil k opozici a vystupoval v tisku pod pseudonymem „Iconoclast" („Obrazoborec"), doufal, že bude roku 1874 zvolen do parlamentu.

Zasedání Dolní sněmovny se od roku 1547 konala v kapli sv. Štěpána ve Westminsterském paláci. — *174.*

[169] Marx adresoval tento dopis patrně londýnskému knihkupci George Riversovi. — *177.*

[170] Jde zřejmě o knihu Alexandra Redgravea „The Factory & Workshop Act, 1878, with introduction, copious notes, and an elaborate index" [„Tovární a dílenský zákon z roku 1878; s úvodem, četnými poznámkami a podrobným rejstříkem"], druhé vydání, Londýn 1879. — *177.*

[171] Karl Kautsky žádal v dopise ze 4. prosince 1880 Engelse o kritické vyjádření ke své knize „Der Einfluss der Volksvermehrung auf den Fortschritt der Gesellschaft" [„Vliv růstu obyvatelstva na pokrok společnosti"], kterou mu poslal v prosinci roku 1880 prostřednictvím Eduarda Bernsteina.

Kautsky sděloval Engelsovi, že má v úmyslu přijet na několik měsíců do Londýna, aby se s Marxem a Engelsem osobně seznámil. V březnu 1881 přijel do Londýna a s Engelsem se několikrát sešel. — *178.*

[172] Engels tu odkazuje na první knižní vydání práce „Pana Eugena Dühringa převrat vědy", které vyšlo roku 1878 v Lipsku (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 214 ad.). — *178.*

[173] *Katedroví socialisté* — stoupenci buržoazního sociálně reformistického směru v politické ekonomii, který se vyvinul v poslední třetině 19. století na německých universitách jako opozice proti manchesteriánství (viz poznámku 257). Katedroví socialisté požadovali reformní zásahy buržoazního státu ke zmírnění sociálních protikladů, aby se tím zabránilo šíření revolučního dělnického hnutí a aby se dělníci odvrátili od politického třídního boje. Nejznámějšími zastánci katedrového socialismu, kteří uveřejnili četné práce o sociální otázce, byli Lujo Brentano, Gustav Schmoller, Adolph Wagner a Albert Eberhard Friedrich Schäffle. Roku 1873 založili katedroví socialisté spolek pro sociální politiku. — *178, 189, 463.*

[174] Do roku 1882 vydal Albert Eberhard Friedrich Schäffle mj. tyto práce: „Das gesellschaftliche System der menschlichen Wirtschaft" [„Společenský systém lidského hospodářství"], 3. vyd. ve 2 svazcích, Tübingen 1873; „Kapitalismus und Socialismus", 2. vyd., Tübingen 1878; „Bau und Leben des socialen Körpers" [„Stavba a život sociálního organismu"], 4 svazky, Tübingen 1875—1878; „Enzyklopädie der Staatslehre" [Encyklopedie státovědy"], Tübingen 1878;" Grundsätze der Steuerpolitik" [„Základy daňové politiky"] ,Tübingen 1880; „Der korporative Hilfskassenzwang" [„Povinné společné podpůrné pokladny"], Tübingen 1882. Nejrozšířenější byla Schäfflova práce „Die Quintessenz des Sozialismus" [„Kvintesence socialismu"], Gotha 1875. Do roku 1891 vyšla tato kniha třináctkrát. — *178, 199.*

[175] Karl Kautsky odkazuje na str. 169 své knihy na výpočet Leonharda Eulera, podle něhož — čistě teoreticky — se může lidstvo zdvojnásobit za dobu o málo delší než dvanáct let. V úrokovém výpočtu, který dále uvádí Engels, se 1 zlatý rovná 60 krejcarům. — *179.*

[176] Engels cituje ze své práce „Nástin kritiky politické ekonomie" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 1, čes. vyd. 1957, str. 546). — *180.*

[177] Dne 26. září 1848 vyhlásily pruské úřady v Kolíně na Rýnem stav obležení. „Neue Rheinische Zeitung" nesměla až do 12. října 1848 vycházet. — *181.*

[178] Báseň Georga Weertha „Dnes ráno jsem jel do Düsseldorfu" otiskl „Sozialdemokrat" s titulem podle Engelsova návrhu 11. srpna 1881. (Český překlad Eduarda Petišky viz ve výboru díla Georga Weertha „Písně a satiry", Svoboda 1952). — *182.*

[179] „Du sollst nicht stehlen" [„Nepokradeš"] byl první ze dvou článků nadepsaných „Die zehn Gebote" [„Desatero přikázání"]; „Sozialdemokrat" jej uveřejnil 30. ledna 1881. Druhý článek vyšel v „Sozialdemokratu" 13. února a týkal se devátého a desátého přikázání. Jak vyplývá z úvodních poznámek k prvnímu článku, měla tato série článků „blíže objasnit desatero přikázání na příkladech ze života" a odhalit tak morálku kapitalistického řádu (viz také poznámku 210). — *182.*

[180] Míní se článek Eduarda Bernsteina „Ein Gedenktag" [„Výroční den"], který vyšel v „Sozialdemokratu" 23. ledna 1881 pod pseudonymem Leo. — *182.*

[181] Na obálce tohoto dopisu je rukou Eleanor Marxové francouzsky napsána tato adresa: „N. Danielson, Esq., Vzájemná úvěrní společnost, u Kazaňského mostu, Lesnikovův dům, *Sankt Peterburg*, Rusko." — *183.*

[182] Od srpna do září 1880 byl Marx se svou ženou, dcerami a zeti na zotavené v Ramsgate. — *183.*

[183] Jde o publikaci oficiálních materiálů. Marx je nazývá modrými knihami analogicky podle anglických parlamentních Blue Books. Modré knihy, nazývané tak podle modré obálky, byly vydávány v Anglii od 17. století a jsou nejdůležitějším oficiálním pramenem k hospodářským a diplomatickým dějinám této země. — *183.*

[184] Ve svém *projevu v Marseille* 29. října 1880 vyložil Georges Clemenceau program jednotlivých demokratických a sociálních reforem, jako např. nahrazení nepřímých daní progresivní daní z příjmů a daní dědickou, zrušení pracovních knížek; účast dělníků na úpravě podnikového řádu; dělnická samospráva do dělnických pokladen; zákaz práce dětí až do určitého minimálního věku; zkrácení pracovního dne atd. Některé body tohoto programu převzal Clemenceau z minimálního programu francouzské Dělnické strany (viz poznámku 45).

V Clemenceauově projevu se zračila snaha buržoazních radikálů posílit svůj politický vliv mezi dělníky. — *183.*

[185] Paul Lafargue, „Dviženije pozemeľnoj sobstvennosti vo Francii" [„Vývoj pozemkového vlastnictví ve Francii"]. Článek byl otištěn v časopise „Ustoi", čís. 2—4 a 6 z roku 1882. — *184.*

[186] Článek N. F. Danielsona „Očerki našego poreformennogo obščestvennogo chozjajstva" [„Nástin našeho národního hospodářství po reformě"] vyšel pod pseudonymem „Nikolaj-on" v časopise „Slovo" v říjnu 1880. — *184.*

[187] Redakce „Slova" připojila k Danielsonovu článku poznámku: „Poněvadž nesouhlasíme s několika málo závěry ctěného autora, hodláme se v některém z příštích sešitů našeho časopisu ještě k předmětu tohoto článku vrátit." V následujících číslech však žádná zmínka o Danielsonově článku není. — *184.*

[188] Kniha E. Raye Lankestera „Degeneration. A chapter in darwinism" [„Degenerace. Kapitola z darwinismu"], vydaná v Londýně 1880, vyšla v ruském překladu roku 1883 v Petrohradě s názvem „Vyroždënije. Glava iz teorii razvitija (darvinizma)". — *186.*

[189] J. E. Janson, „Sravnitělnaja statistika Rossii i zapadnojevropejskich gosudarstv" [„Srovnávací statistika Ruska a západoevropských států"], sv. I—II, Petrohrad 1878—1880. — *187.*

[190] Pod názvem „Karl Marx. Kapitaal en Arbeid" [„Karel Marx. Kapitál a práce"] vydal Ferdinand Domela Nieuwenhuis roku 1881 holandsky stručný populární výklad prvního dílu Marxova „Kapitálu". Druhé vydání této práce vyšlo roku 1889. — *188.*

[191] Nieuwenhuis uvedl svou práci věnováním: „Karlu Marxovi, smělému mysliteli, ušlechtilému bojovníku za práva proletariátu, věnuje autor tuto práci na znamení hluboké úcty a vážnosti." — *188.*

[192] „*Mannen van beteekenis in onze dagen*" [„Vynikající mužové naší doby"] byla edice životopisů vydávaná v letech 1870—1882 v Haarlemu. 10. svazek této řady, kterou vydával N. C. Balsem, obsahoval Marxův životopis od Arnolda Kerdijka. — *188.*

[193] V berlínském časopise „Concordia" vyšel 7. března 1872 anonymní článek nadepsaný „Wie Karl Marx citirt" [„Jak cituje Karel Marx"], jehož autorem, jak se později ukázalo, byl německý buržoazní ekonom Lujo Brentano. Tento „svatý Jiří Svazu německých továrníků," jak nazýval Brentana Engels, se pokoušel diskreditovat Marxe jako vědce tím, že ho obvinil z vědecké nevěrohodnosti a z falšování použitých materiálů. Marx odpověděl anonymovi ve „Volksstaatu" z 1. června 1872 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 119—122). Nato otiskla „Concordia" ještě druhý Brentanův anonymní článek, na nějž Marx znovu odpověděl ve „Volksstaatu" ze 7. srpna (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 138—145).

Po Marxově smrti pokračoval v pomlouvačné kampani proti Marxovi anglický buržoazní ekonom Sedley Taylor. Engels se s jeho pokusem vypořádal v červnu 1890 v předmluvě ke 4. německému vydání „Kapitálu" (viz K. Marx, „Kapitál", díl I, čes. vyd. 1954. str. 44—48) a roku 1891 v brožuře „Ve věci Brentano kontra Marx" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 22,

čes. vyd. 1967, str. 131—222). Dokumenty připojené k této brožuře obsahují i Brentanovy články a oba Marxovy dopisy redakci „Volksstaatu". — *189.*

[194] V dopise Marxovi ze 6. ledna 1881 žádal Ferdinand Domela Nieuwenhuis odpověď na otázku, jaká zákonodárná opatření v politické a ekonomické oblasti musí socialisté v případě uchopení moci nejprve učinit, aby zajistili vítězství socialismu. Nieuwenhuis psal Marxovi, že holandští sociální demokraté chtějí tuto otázku předložit k diskusi na nadcházejícím světovém socialistickém kongresu v Curychu. Kongres prohlásil diskusi o této otázce za neúčelnou.

Světový socialistický kongres, svolaný z iniciativy belgických socialistů, se konal od 2. do 4. října 1881 v Churu ve Švýcarsku, poněvadž curyšská kantonální rada jeho konání nepovolila. Kongresu se zúčastnili zástupci 12 zemí. Na programu byla otázka mezinárodního semknutí socialistických sil. Kongres dospěl k závěru, že doba pro to není dosud zralá, neboť dosud neskončilo období utváření socialistických stran v národním měřítku. Bylo přijato usnesení uspořádat příští mezinárodní kongres v Paříži. — *189.*

[195] Francouzský maloburžoazní publicista a historik Albert Regnard se v souvislosti se svými pracemi o dějinách Irska obrátil na Marxovu dceru Jenny Longuetovou, která si získala jméno články o irské otázce ve francouzském listě „La Marseillaise" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 16, čes. vyd. 1965, str. 635—663). — *191.*

[196] *Covenantisté* — obhájci skotské „národní smlouvy" („National Covenant"), sdružení ve skotskou presbyteriánskou ligu (Solemn League and Covenant). Tato smlouva byla vyhlášena roku 1580 a obnovena roku 1638 po úspěšném povstání proti absolutistické vládě Karla I. z roku 1637. Pod heslem obhajoby presbyteriánské církve (kalvínského vyznání) bojovali členové tohoto svazu za národní nezávislost Skotska a proti pokusu zavést tu absolutistické poměry. Válka skotské presbyteriánské ligy proti Karlu I. dala podnět k vypuknutí buržoazní revoluce v Anglii. — *191.*

[197] John Patrick Prendergast, „The Cromwellian settlement of Ireland" [„Cromwellovo osidlování Irska"], Londýn 1865, str. 7. — *192.*

[198] *Vendée* — historická francouzská provincie; byla v době Francouzské revoluce jedním z hospodářsky a politicky nejzaostalejších francouzských území a centrem kontrarevolučních roajalistických povstání. — *192.*

[199] *Adventurers*, Merchant Adventurers (dobrodruzi) — původně členové obchodní společnosti, hanzy; pak se v obchodních kruzích tímto výrazem označovali spekulanti, zámořští podnikatelé, velkodovozci atd. — *192.*

200 *Dlouhý parlament* — označení pro anglický parlament, který zasedal v době buržoazní revoluce celých 13 let (1640—1653), aniž byl ve volbách obnoven. —*193.*

201 *Trestní zákony či trestní zákoník* (Penal Laws nebo Penal Code) — vydali koncem 17. století a zejména v první polovině 18. století pro Irsko angličtí kolonizátoři pod záminkou, že je třeba čelit katolickým spiknutím a nepřátelům anglikánské církve. Zákony fakticky zbavovaly Iry, kteří byli většinou katolíci, všech politických a občanských práv. Pro irské katolíky bylo omezeno dědické právo, právo nabývání a odprodeje majetku, a sebemenší přestupky se podle těchto zákonů trestaly rozsáhlými konfiskacemi majetku. Zákony byly prostředkem k vyvlastnění těch Irů, kteří dosud měli vlastní půdu. Trestní zákony stanovily rovněž tvrdé pachtovní podmínky pro katolické rolníky a přispěly k jejich zotročení anglickými landlordy a zprostředkovateli. Tyto trestní zákony směřovaly také ke zničení irských národních tradic: zakazovaly irské školy, stanovily těžké tresty učitelům, irským katolickým kněžím aj. Teprve díky rozmachu národně osvobozeneckého hnutí v Irsku koncem 18. století byla většina trestních zákonů zrušena. — *193.*

202 Katolická kolej v irském městě Maynoothu, založená roku 1795, dostávala až do zrušení státní církve v Irsku (1869) státní příspěvek zhruba 30 000 liber št. ročně. Pittova vláda sledovala založením koleje cíl přetáhnout na svou stranu katolické duchovenstvo a horní vrstvu irské buržoazie. Byl to jeden z prostředků, jichž používala, aby dosáhla rozkolu v irském národně osvobozeneckém hnutí. — *193.*

203 *Anglo-irskou unii* vnutila anglická vláda Irsku po porážce irského povstání z roku 1798. Unie, která vstoupila v platnost 1. ledna 1801, odstranila poslední stopy autonomie Irska; irský parlament byl rozpuštěn a irským poslancům byla vyhrazena místa v anglické Dolní sněmovně. Požadavek zrušení unie (Repeal of Union) patřil od dvacátých let 19. století k nejpopulárnějším heslům v Irsku. — *193, 379.*

204 Jde o školský systém, který v Irsku zavedl roku 1831 tehdejší ministr pro Irsko Stanley (lord Derby). V Irsku byly zavedeny jednotné školy pro katolíky a protestanty s odděleným vyučováním náboženství. — *193.*

205 Zde fotokopie rukopisu končí. Další část dopisu se nedochovala. — *194, 469, 484.*

206 Jménem soudruhů, kteří později vstoupili do skupiny „Osvobození práce", napsala Věra Zasuličová 16. února 1881 Marxovi a žádala ho, aby jí sdělil.

jak se dívá na perspektivy historického vývoje Ruska, a zejména co soudí o osudu ruské vesnické občiny.

Věra Zasuličová sdělovala Marxovi, že jeho „Kapitál" je v Rusku velmi populární a že hraje velmi významnou úlohu v diskusích revolucionářů o agrární otázce v Rusku a o vesnické občině. „Vy sám víte nejlépe," psala, „jak palčivá je v Rusku tato otázka... hlavně pro naši socialistickou stranu... V poslední době často slýcháme, že vesnická občina je archaická forma, kterou dějiny, vědecký socialismus — zkrátka všechno, co je naprosto nesporné — odsoudily k zániku. Lidé, kteří to hlásají, se nazývají Vašimi žáky, ‚marxisty'... Proto, občane, zajisté pochopíte, jak velice nás zajímá Vaše mínění o této otázce a jak velkou službu byste nám prokázal, kdybyste nám vyložil své názory na to, jaký asi bude osud naší vesnické občiny, a na teorii, podle níž je historicky nevyhnutelné, aby všechny země na světě prošly všemi fázemi kapitalistické výroby."

Když si Marx připravoval na tento dopis odpověď, vypracoval čtyři koncepty, jež dohromady tvoří obsahově neobyčejně bohatou skicu o ruské vesnické občině a kolektivní formě zemědělské výroby. Koncepty dopisu Věře Zasuličové (s výjimkou posledního, čtvrtého, který textově téměř úplně souhlasí s dopisem), jsou otištěny v Marxových a Engelsových Spisech, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 269—270 a 422—442. — *195.*

[207] *Petrohradský výbor* — výkonný výbor tajné organizace narodniků „Narodnaja Volja" („Svoboda lidu"), která vznikla v srpnu 1879 při rozkolu organizace revolučních narodniků „Zemlja i volja („Země a svoboda"). Její členové si vytkli za úkol svrhnout pomocí individuálního teroru carské samoděržaví a dobýt politickou svobodu. Tato taktika brzdila aktivitu mas a způsobila revolučnímu hnutí velké škody. — *195, 210.*

[208] Marx cituje z I. dílu „Kapitálu", který vyšel v roce 1875 francouzsky. Text se liší od německého vydání z roku 1890 (srovnej K Marx, „Kapitál", díl I, čes. vyd. 1953, str. 754, 756 a 803). — *195.*

[209] Jde o dělnický vzdělávací spolek, založený v Londýně roku 1840 členy Svazu spravedlivých. V jeho čele stáli: Karl Schapper, Joseph Moll, Heinrich Bauer a jiní předáci Svazu. Veřejný spolek se postupně vyvíjel z německé organizace v mezinárodní. V následujících desetiletích vystřídal několik názvů, jako: Německý dělnický spolek v Londýně, Dělnická vzdělávací společnost, Komunistický dělnický vzdělávací spolek.

Po zorganizování Svazu komunistů hrály jeho obce ve spolku vedoucí roli. Marx a Engels působili ve spolku od konce listopadu 1847. V letech 1849—1850 v něm měli se svými stoupenci vedoucí postavení; všichni však společně v září 1850 z dělnického spolku vystoupili, poněvadž jeho vedení se dostalo do rukou maloburžoazní Willichovy a Schapperovy

frakce, která bez ohledu na objektivní historické poměry pokládala vůli za „hnací sílu revoluce" a vystupovala proti ústřednímu orgánu Svazu komunistů.

Od konce padesátých let se Marx a Engels znovu aktivně podíleli na činnosti spolku, který v lednu 1865 vstoupil jako jedna z prvních organizací do Mezinárodního dělnického sdružení. Několik jeho členů, mezi nimi Friedrich Lessner, Georg Lochner a Carl Pfänder byli členy generální rady a hájili tam, stejně jako ve spolku, Marxovu a Engelsovu linii.

Krátce po vydání zákona proti socialistům (viz poznámku 136) se ve spolku, který se tehdy nazýval Komunistický dělnický vzdělávací spolek, vytvořila anarchistická skupina, která načas nabyla vrchu. S podporou spolku a pak i z jeho pověření vydával někdejší socialistický dělnický předák Johann Most, který emigroval z Německa do Londýna, od počátku roku 1879 list „Freiheit". „Freiheit" napadala taktiku, kterou se v boji se zákonem proti socialistům řídili sociálně demokratičtí dělničtí předáci v Německu, odsuzovala spojení legálních a ilegálních bojových prostředků, požadovala, aby se dělníci zřekli veškeré parlamentní činnosti, a propagovala individuální teror. V březnu 1880 se značná část spolku od anarchistických živlů oddělila a ustavila se pod dosavadním názvem spolku. Tyto síly si kladly za cíl působit na základě zásad a taktiky německé sociální demokracie. Názvu Komunistický dělnický vzdělávací spolek užívala i anarchistická skupina. — *197, 307, 409, 431.*

[210] Engels posílal Eduardu Bernsteinovi materiál pro článek o šestém přikázání (Du sollst nicht ehebrechen — Nesesmilníš) do řady článků „Die zehn Gebote" [„Desatero přikázání"] (viz poznámku 179). Bernstein v dopise Engelsovi ze 6. února 1881 vyjadřoval své rozpaky, jakým způsobem má o této problematice pojednávat, a žádal také o zaslání materiálu. — *198.*

[211] Míní se článek Karla Kautského „Der Staatssozialismus und die Sozialdemokratie" [„Státní socialismus a sociální demokracie"], který vyšel pod pseudonymem Symmachos v „Sozialdemokratu" ze 6. března 1881. — *198.*

[212] *Seehandlung*, zkratka názvu „Preussische Seehandlungsgesellschaft" („Pruská společnost pro námořní obchod") — obchodní a úvěrová společnost, založená roku 1772 v Prusku. Obdržela od státu řadu důležitých výsad; poskytovala vládě velké půjčky a hrála tak vlastně úlohu jejího bankéře a makléře. Roku 1820 byla prohlášena za peněžní a obchodní instituci pruského státu a roku 1904 byla přeměněna v „Königliche Seehandlung (Preussische Staatsbank)". — *199.*

[213] Po vydání zákona proti socialistům (viz poznámku 136) došlo, jak tomu bývá v kritických momentech ve vývoji strany, k projevům kolísání a vznikly

i proudy, které se od strany odchylovaly. Přes odpor Augusta Bebela, Wilhelma Bracka a Wilhelma Liebknechta, kteří hájili revoluční postoj, i když si zpočátku nebyli jisti, jaké bojové prostředky zvolit, představenstvo strany se rozpustilo ještě dříve, než výjimečný zákon vstoupil v platnost. Rozhodnutí bylo přijato pod tlakem těch sil, které přeceňovaly moc prusko-německého militaristického státu, byly ochotny kapitulovat před vládním terorem a vzdát se revolučních zásad strany. Fakt, že v prvních měsících po 21. říjnu 1878 chybělo odhodlané vedení a jasná politická linie, ztížil boj proti výjimečnému zákonu a dal v následujícím období příležitost k ještě početnějším projevům oportunistů, seskupených především kolem sociálně demokratických poslanců říšského sněmu Wilhelma Blose a Maxe Kaysera.

Jako reakce na kapitulantství řady sociálně demokratických poslanců i na brutální politický teror se objevily také levičácky radikální, sektářské tendence. Konečně se vytvořila i anarchistická skupina, jejímž mluvčím se stala „Freiheit", redigovaná v Londýně Johannem Mostem. Tato skupina, k níž se připojil také sociálně demokratický poslanec a bývalý lassallovec Wilhelm Hasselmann, hlásala individuální teror, vzdávala se jakékoli parlamentní činnosti a utápěla se v revolučních frázích.

Jak politika pravicově oportunistických sil, tak i požadavky anarchistické skupiny znamenaly likvidaci strany, upouštěly od organizovaného revolučního třídního boje, a tím odzbrojovaly proletariát a podporovaly Bismarcka. — *200*, *302*, *492*.

[214] Podle usnesení wydenského sjezdu (viz poznámku 448), že se mají konat pravidelné peněžní sbírky, podnikli Friedrich Wilhelm Fritzsche a Louis Viereck v únoru a březnu 1881 agitační cestu po Spojených státech amerických. I když mítinky, uspořádané s nimi v USA, měly velký úspěch a vynesly německé straně 13 000 marek, byl Engels toho názoru, že Fritzsche a Viereck na své cestě rozmělnili „stanovisko strany ve stanovisko vulgárně demokratické, zápecnicky šosácké", což se nedá vyvážit „žádnou sumou amerických peněz" (viz Engelsův dopis Bebelovi z 18. ledna 1884, Marx-Engels, Spisy, sv. 36, čes. vyd. 1972). — *200*, *232*, *491*.

[215] Poněvadž se irská opozice v Dolní sněmovně snažila svou obstrukční taktikou co nejvíc zdržovat projednávání předlohy o zavedení výjimečných zákonů v Irsku (viz poznámku 30), navrhl 2. února 1881 Gladstone změnu jednacího řádu sněmovny. „Speaker" (předseda Dolní sněmovny) dostal právo ukončit „v naléhavých případech" parlamentní debatu podle svého uvážení. — *200*.

[216] Návrh pozemkového zákona *(Landbill)* pro Irsko se projednával v britském parlamentě od konce roku 1880; zákonem *(Landact)* se však stal až 22. srpna 1881 (viz také poznámku 27). — *200*, *211*, *214*.

[217] Engels odpovídá tímto psaním na dopis Johanna Philippa Beckera z 24. března 1881, v němž se Becker zmiňoval o své nouzi a děkoval Engelsovi za pomoc, kterou mu poskytl v říjnu 1880. — *202.*

[218] O mítinku v Bostonu, který se konal 6. března 1881, referoval „Sozialdemokrat" 27. března a 17. dubna 1881 pod titulem „Fritzsche und Viereck in Amerika" (viz také poznámku 214). — *203.*

[219] Demokratičtí němečtí emigranti, mezi nimi také členové německých tělocvičných spolků (turneři), se aktivně účastnili občanské války v USA v letech 1861—1865 na straně severoamerické Unie. Například roku 1861 se u St. Louis velké množství německých emigrantů, kteří bydleli v okolí, připojilo k armádě severních států a rozehnali vojsko guvernéra Jacksona, který chtěl vydat St. Louis jižanským otrokářům.

Německé tělocvičné spolky (Turnvereine) existovaly v řadě severoamerických měst. Byly jednou z forem, jak se po porážce revoluce z let 1848—1849 organizovali němečtí demokratičtí emigranti i němečtí dělníci v USA. Dne 5. října 1850 se tyto spolky na sjezdu ve Filadelfii sdružily v Socialistický tělocvičný svaz, který byl zpočátku ve spojení s německým dělnickým hnutím v Americe. — *203.*

[220] Car Alexandr II. byl zabit 1. (13.) března 1881; pachatelé atentátu vykonali rozsudek, který nad ním vynesl výkonný výbor organizace „Narodnaja volja" (viz poznámku 207). — *204.*

[221] Po atentátu na Alexandra II. vyšel 19. března 1881 ve „Freiheit" článek Johanna Mosta nadepsaný „Endlich!" [„Konečně"!], v němž se říkalo: „Je-li vůbec čeho litovat, pak jen toho, že k takzvaným vraždám tyranů dochází tak *zřídka*. Kdyby byl každý měsíc odpraven jediný korunovaný darebák, neměl by zakrátko už nikdo chuť hrát si ještě dál na monarchu." 30. března 1881 byl Most v Londýně zatčen, 2. května byl předán soudu a v červnu byl odsouzen k 16 měsícům vězení a nucených prací. — *204, 206, 208.*

[222] Johann Philipp Becker odpověděl 30. března 1881 na Engelsův dopis z 28. března a sdělil mu svou adresu (viz také poznámku 217). — *206.*

[223] Ve dnech 30. a 31. března 1881 se v Německém říšském sněmu projednávaly zprávy hamburského senátu a pruské vlády o vyhlášení malého stavu obležení v říjnu 1880 v Hamburku-Altoně a v Berlíně (viz také poznámku 136).

Při malém stavu obležení na základě paragrafu 28 výjimečného zákona proti socialistům se směly konat schůze a shromáždění jen se souhlasem policie, zakazovalo se šíření tiskovin na veřejných místech, osoby politicky ne-

spolehlivé mohly být z daného místa vypovězeny a bylo zakázáno nebo omezeno právo vlastnit, nosit, dovážet a prodávat zbraně. — *206, 271.*

224 Dopis otiskl poprvé rusky ve zkráceném znění časopis „Načalo", čís. 5, 1899. — *208.*

225 Francouzský žurnalista, spisovatel a politik Henri Rochefort, který byl po porážce Pařížské komuny vypovězen z Francie, se roku 1874 zdržoval v Ženevě, kde navázal spojení s ruskými politickými emigranty. Výkonný výbor organizace „Narodnaja volja" (viz poznámku 207) poslal Rochefortovi dopis s prosbou, aby pomohl L. N. Hartmannovi, zástupci výboru, organizovat propagandu proti carské vládě. 26. března 1881 se však ve „Freiheit" objevila zpráva, že ruští emigranti v Ženevě učinili na veřejném shromáždění prohlášení, v němž popírají, že by kdy měli s Rochefortem nějaké spojení a že by mu byli někdy poskytli informace. — *210.*

226 Ve dnech 26.—29. března (7.—10. dubna) 1881 se konal proces se členy organizace „Narodnaja volja" (viz poznámku 207), kteří se podíleli na atentátu na Alexandra II. 1. (13.) března 1881. Všichni účastníci (A. J. Željabov, S. L. Perovskaja, N. I. Rysakov, T. M. Michajlov, N. I. Kibalčič a G. M. Gelfmanová) byli 29. března 1881 odsouzeni k trestu smrti provazem a kromě Gelfmanové 3. (15.) dubna popraveni. Na G. M. Gelfmanové, která byla těhotná, nebyl rozsudek smrti vykonán a později byl změněn v doživotní káznici. Gelfmanová zemřela 2. února 1882. — *210, 228.*

227 Ostrov Chios byl ve dnech 3.—11. dubna 1881 postižen silným zemětřesením. — *210.*

228 Podle zbrojního zákona *(Arms Act)*, zvaného též zákon na ochranu míru v Irsku *(Peace Preservation Ireland Act)*, byl každý, kdo měl u sebe bez povolení zbraň, pokládán za rušitele veřejného pořádku a byl trestně stíhán. Tento zákon, s působností pro Irsko, přijal anglický parlament 18. března 1881. — *211.*

229 *Pozemkovou ligu* (Land League) založil roku 1879 revoluční demokrat Michael Davitt jako masovou organizaci na obranu hospodářských zájmů irských rolníků. V jejích agrárních požadavcích se obrážel protest irských lidových mas proti panství statkářů a vyvinulo se z nich všenárodní hnutí odporu proti systému landlordů a národnostnímu útlaku. Pozemková liga sdružovala široké vrstvy irského rolnictva a městské chudiny a podporovaly ji pokrokové síly irské buržoazie. Charles Stewart Parnell, jeden z vůdců ligy, viděl v Pozemkové lize rozhodující podporu pro své hnutí za „Home Rule" (tj. za samosprávu Irska v rámci Britského impéria). Roku 1881 byla sice

Pozemková liga zakázána, ale přesto pokračovala ve své činnosti až do konce osmdesátých let. — *212, 380.*

[230] Engels míní „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags" [„Stenografické zprávy o jednáních říšského sněmu"] s projevy Ignaze Auera a Augusta Bebela k „malému stavu obležení" v Berlíně a Hamburku, pronesené 30. a 31. března 1881, a Bebelovu řeč k návrhu zákona o úrazovém pojištění dělníků ze 4. dubna 1881. Bebelovy řeči byly uveřejňovány v „Sozialdemokratu" od 17. dubna do 29. května 1881, výtah z Auerovy řeči vyšel v „Sozialdemokratu" 10. dubna 1881 (viz také poznámky 223 a 234). — *213, 216.*

[231] V polovině listopadu 1880 nastoupil Wilhelm Liebknecht v Lipsku trest šesti měsíců vězení. — *214.*

[232] Engels zřejmě míní „Offences against the Person Act" [„Zákon proti útokům na osoby"], přijatý anglickým parlamentem roku 1861. O odsouzení Johanna Mosta viz poznámka 221. — *214.*

[233] V dopisech Engelsovi z 11. února a 28. března 1881 žádal August Bebel o informaci pro jednoho svého známého. — *216.*

[234] Zákon o úrazovém pojištění dělníků byl součástí Bismarckova dělnického zákonodárství, které spolu se zákonem proti socialistům (viz poznámku 136) mělo čelit dělnickému revolučnímu hnutí v Německu. První znění návrhu zákona o úrazovém pojištění dělníků předložil Bismarck říšskému sněmu 8. března 1881. Návrh se vztahoval na všechny dělníky v továrnách, docích, dolech a částečně na stavbách s výdělkem do 2000 marek ročně, pokud došlo k úrazu v závodech. Pojišťovací příspěvky měly platit jak pojištěnci, tak podnikatelé. Jako orgán pojištění měla být zřízena říšská úrazová pojišťovna. Říšský sněm tuto předlohu úplně změnil a spolkový sněm ji nakonec zamítl. S odporem se setkal zejména návrh na zřízení říšské úrazové pojišťovny. Proto druhá předloha z května 1881 stanovila za nositele pojištění sdružení závodů. Říšský sněm přijal teprve třetí návrh, a to 17. června 1884. Za nositele pojištění byla stanovena sdružení podnikatelů, kteří také hradili pojistné náklady. Úrazová renta se vyplácela teprve po 14. týdnu pracovní neschopnosti ve výši dvou třetin výdělku. — *216.*

[235] Narážka na vystoupení Roberta Victora von Puttkamera v říšském sněmu 30. března 1881. Puttkamer se ve své řeči pokoušel diskriminovat sociální demokraty a obviňovat je z přípravy teroristických činů (viz „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags. 4. Legislaturperiode. IV. Session 1881", sv. I, Berlín 1881, str. 629—639). — *217.*

[236] V blízkosti Maitland Parku, v Maitland Park Road 41, bydlel Marx s rodinou. Ulice Maitland Park Road ústila do Southampton Road, pojmenované patrně po hraběti Southamptonovi. — *219.*

[237] Jde o jedno z ustanovení návrhu irského pozemkového zákona, který byl přijat v srpnu 1881 (viz také poznámku 27). — *219.*

[238] Předák radikálů Georges Clemenceau kritizoval v březnu 1881 francouzskou vládu Jules Ferryho za vojenskou výpravu proti Tunisku. Clemenceau obvinil vládu, že zbytečně vynakládá prostředky na válečná dobrodružství, která Francii jen oslabují, a upozorňoval, že násilné přivtělení „necivilizovaných" národů ještě navíc poškozuje morální prestiž francouzského národa. — *222.*

[239] Henry George, „Progress and Poverty: an inquiry into the cause of industrial depressions and of increase of want with increase of wealth. The remedy" [„Pokrok a chudoba: zkoumání příčin průmyslových depresí a toho, jak s rostoucím bohatstvím roste nedostatek. Náprava"], New York 1880. — *224, 233, 283.*

[240] Karel Marx, „Misère de la philosophie. Réponse à la Philophie de la misère de M. Proudhon" [„Bída filosofie. Odpověď na ‚Filosofii bídy' pana Proudhona"], Paříž a Brusel 1847, str. 161—162. (Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 180—190, zejména str. 186.) — *224, 233.*

[241] Dopisy od Marxe a Engelse Friedrichu Adolphu Sorgovi z 2. června 1881 otiskl „New York Herald" 10. září 1881 v interview, který Sorge poskytl listu o příjezdu L. N. Hartmanna do USA. — *225, 226.*

[242] Jde o svatodušní pondělí, které patří v Anglii podle zákona z roku 1871 mezi sváteční dny (Bank holidays), kdy také jako v neděli jsou zavřeny všechny anglické banky, velké obchody a úřady. — *227.*

[243] Dne 5. června 1881 se na protest proti vydání výjimečných zákonů pro Irsko (viz poznámku 30) konal v Hyde Parku mítink, na němž mluvil mj. Charles Stewart Parnell. Rezoluce přijaté na tomto mítinku obviňovaly anglickou vládu z těžké situace irského lidu a požadovaly, aby bylo zastaveno vyhánění farmářů z půdy a vysídlování těch, kdo nezaplatili pachtovné. Dále se požadovalo propuštění uvězněných předáků Pozemkové ligy (viz poznámku 229) a odvolání ministra pro Irsko Williama Forstera, který v Irsku prováděl politiku hrubého potlačování národně osvobozeneckého hnutí. — *227.*

[244] Dopis vyšel poprvé zkráceně v časopise „Die Neue Zeit", sv. 2, čís. 33, 1891—1892. — *232.*

[245] Americký Němec Johann Karl Ferdinand Lingenau odkázal ve své závěti z 18. března 1876 částku 7000 dolarů, polovinu svého hotového jmění, Německé socialistické dělnické straně. Vykonavateli závěti ustanovil Augusta Bebela, Johanna Philippa Beckera, Wilhelma Bracka, Augusta Geiba, Wilhelma Liebknechta a Karla Marxe. Když 4. srpna 1877 Lingenau v St. Louis (USA) zemřel, snažili se vykonavatelé závěti tyto peníze straně zajistit. Bismarck nasadil všechny prostředky diplomatického nátlaku, aby předání dědictví německé sociální demokracii znemožnil. To se mu nakonec také podařilo. — *232.*

[246] Karel Marx a Bedřich Engels, „Manifest Komunistické strany" (viz Marx -Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 449). — *233.*

[247] *Napoléon le petit* (Napoleon Malý) — ironická přezdívka, kterou dal Ludvíku Bonapartovi v jednom z projevů ve francouzském Zákonodárném shromáždění roku 1851 Victor Hugo. Když roku 1852 vyšel Hugův pamflet „Napoléon le petit", přezdívka se velice rozšířila. — *234.*

[248] Jean Guillaume Colins, „L'Économie politique. Source des révolutions et des utopies prétendues socialistes" [„Politická ekonomie. Zdroj revolucí a takzvaných socialistických utopií"], sv. I—III, Paříž 1856—1857. — *234.*

[249] Adolph Samter, „Social-Lehre. Ueber die Befriedigung der Bedürfnisse in der menschlichen Gesellschaft" [„Sociální nauka. O uspokojování potřeb v lidské společnosti"], Lipsko 1875. — *234.*

[250] *Odpůrci renty* (antirentnery) byli nazýváni zemědělští pachtýři ve státě New York, kteří v třicátých a čtyřicátých letech 19. století odmítali platit velkostatkářům pozemkovou rentu. Výběrčím, kteří se pokoušeli vymáhat rentu násilím, kladli ozbrojený odpor. K největším povstáním docházelo v letech 1836 až 1845. Boj pachtýřů proti statkářům skončil kompromisem: od roku 1846 začali velkostatkáři své pozemky pachtýřům postupně odprodávat. — *235.*

[251] Jde patrně o článek Henryho George „The Kearney agitation in California" [„Kearneyho agitace v Kalifornii"], který byl otištěn v srpnu 1880 v časopise „The Popular Science Monthly". Marxovy výpisky z této Georgeovy práce se dochovaly. — *235.*

[252] *Demokratická federace* (Democratic Federation) bylo sdružení socialistických

a radikálně demokratických dělníků, založené roku 1881; jeho vůdcem byl Henry Mayers Hyndman. Federace byla početně slabá. Roku 1883 se z ní vyvinula první stálá socialistická strana v zemi, která se v srpnu 1884 přejmenovala na Sociálně demokratickou federaci.

Akční program Demokratické federace v podstatě opakoval staré chartistické požadavky. Na ustavující konferenci byla všem účastníkům předána Hyndmanova kniha „England for All" [„Anglie pro všechny"] s tím, že obsahuje podrobný výklad programu organizace. — *236, 284, 357.*

[253] *Chartismus* — politické hnutí anglických dělníků v třicátých až padesátých letech 19. století. Bojovalo za uskutečnění Lidové charty (Peoples's charter), požadující demokratizaci státního zřízení Anglie. Lenin charakterizoval chartismus jako „první široké, opravdu masové, politicky vyhraněné a proletářsky revoluční hnutí" (viz V. I. Lenin, Spisy, sv. 29, čes. vyd. 1962, str. 304). — *237.*

[254] Norrise A. Clowese, dopisovatele „New York Star" pro Irsko, doporučil v dopise z 10. června 1881 Engelsovi Theodor Friedrich Cuno jako svého osobního přítele a prosil Engelse, aby Clowesovi poskytl podporu — *239, 240.*

[255] Tento dopis získal Institut marxismu-leninismu v Berlíně v prosinci 1966. Carl Hirsch si stěžoval Charlesi Longuetovi, že si Marx dosud nenašel příležitost, aby se s ním během svého pobytu v Argenteuil setkal (viz tento svazek, str. 28). Dne 7. srpna 1881 se pak Marx sešel s Hirschem v Paříži. — *242.*

[256] Pod tímto konceptem dopisu je poznámka Engelsovou rukou: „Shipton 81 a odpověď". — *245.*

[257] *Manchesterská škola* — směr v anglické politické ekonomii, který vyjadřoval zájmy průmyslové buržoazie. Jeho stoupenci hlásali svobodu obchodu a nezasahování státu do hospodářského života. Střediskem jejich agitace byl Manchester. V čele hnutí byli dva textilní továrníci, Richard Cobden a John Bright. — *246, 364.*

[258] První tovární a dílenské zákony (factories and workshops acts) byly přijaty počátkem 19. století a upravovaly pracovní dobu žen, dětí a mladistvých v některých odvětvích anglického textilního průmyslu. Ve čtyřicátých a padesátých letech byla jejich platnost rozšířena na celý textilní průmysl. Později byly vydány zákony i pro jiná průmyslová odvětví a některé dodatkové zákony. Přesto tovární zákonodárství ponechávalo dost možností, aby mohli továrníci nepohodlné předpisy obcházet. — *246, 258.*

[259] *Ženevská konvence* Červeného kříže byla uzavřena roku 1864 na konferenci

16 evropských států. Konvence ukládala bojujícím stranám postarat se o nemocné a raněné a dávala lékařskému personálu obsluhujícímu raněné „neutrální" statut. — *246, 258.*

[260] Karl Kautsky poslal Engelsovi 23. července 1881 z pověření Eduarda Bernsteina „některá antisemitica". Bernstein informoval v nedatovaném dopise Engelse, že přímo v Berlíně — nehledě na kozervativní a ultramontánní listy — vycházejí sedmery antisemitské noviny a v provinciích jejich počet den ode dne stoupá. — *249.*

[261] J. W. Goethe, „Der Fischer" [„Rybář"]. — *249.*

[262] „Der Sozialdemokrat" se postavil proti antisemitismu v Německu už v číslech z 9., 23. a 30. ledna a 6. února 1881. I během léta, např. v číslech z 30. června a 28. července 1881, napadal list antisemitské výstřelky. Mimoto přinesl 30. června a 7. července 1881 ve „fejetonu" výňatky z Marxovy práce „K židovské otázce" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 1, čes. vyd. 1957, str. 371—400). — *249.*

[263] Z dopisu Carla Hirsche Engelsovi z 11. srpna 1881. — *250.*

[264] Engels má na mysli dva články Eduarda Bernsteina pod společným titulem „Es fehlt uns an Intelligenzen" [„Chybí nám inteligence"], které Bernstein pod pseudonymem Leo uveřejnil v „Sozialdemokratu" z 28. července a 11. srpna 1881. — *250, 255.*

[265] „Der Sozialdemokrat" z 11. srpna 1881, rubrika „Sociálně politický obzor". — *250.*

[266] Der Sozialdemokrat" z 11. srpna 1881 přetiskl z „Le Citoyen de Paris" dopis Jules Vallèse, v němž Vallès odůvodňuje, proč odmítl mandát. „Der Sozialdemokrat" vyslovil politování nad tímto počínáním „jinak statečného komunarda Vallèse, jehož si vysoce ceníme a jenž je rozhodným *protivníkem* anarchistů". — *250.*

[267] Jde o Vallèsův otevřený dopis presidentu Francouzské republiky Grévymu, který byl uveřejněn počátkem února 1879 v listě „La Révolution Française". — *250.*

[268] *Nueva Federación Madrileña* (Nová madridská federace) byla založena 8. července 1872 členy redakce listu „La Emancipación" [„Osvobození"], kteří byli vyloučeni anarchistickou většinou z dosavadní Madridské federace. Nová madridská federace rozhodně bojovala proti šíření anarchistického

vlivu ve Španělsku, propagovala myšlenky vědeckého socialismu a usilovala o vytvoření samostatné proletářské strany ve Španělsku. Ke spolupracovníkům „La Emancipación" patřil také Engels. Členové Nové madridské federace byli organizátory Socialistické dělnické strany Španělska, založené roku 1879. — *250.*

[269] „Sociálně revoluční kongres" anarchistů se konal 14.—19. července 1881 v Londýně. — *251.*

[270] Dne 19. července 1881 uspořádali účastníci anarchistického kongresu veřejný mítink v Cleveland Hallu v Londýně. — *252.*

[271] Ze zpráv o anarchistickém kongresu, které uveřejnila „Freiheit" 30. července, 6. a 13. srpna 1881, vyplývá, že delegáti nevystupovali pod svými jmény, ale že byli pouze označeni čísly. Ve zprávě „Freiheit" z 23. července se říká, že se kongresu zúčastnilo 45 delegátů s 80 mandáty, kteří zastupovali „59 federací, 320 sekcí". — *252.*

[272] „Der Sozialdemokrat" uveřejnil 25. srpna 1881 v rubrice „Sociálně politický obzor" tato Engelsova sdělení téměř beze změny. — *252.*

[273] Karel Marx a Bedřich Engels, „Domnělé rozkoly v Internacionále" a „Aliance socialistické demokracie a Mezinárodní dělnické sdružení" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 35—79 a 359—489). — *252.*

[274] Dopis Augusta Bebela Engelsovi z 13. května 1881 nebyl, pokud je nám známo, dosud nalezen. Engels patrně míní Bebelův dopis z 13. června 1881, jímž odpovídal na Engelsův dopis z 28. dubna 1881 (viz tento svazek, str. 216—217). — *255.*

[275] Koncem června 1881 byl v Lipsku vyhlášen *malý stav obležení.* Dne 2. července 1881 museli August Bebel a Wilhelm Liebknecht opustit Lipsko a odjeli do Borsdorfu u Lipska (o malém stavu obležení viz poznámku 223). — *255, 412.*

[276] Karl Kautsky, „Der Vetter aus Amerika, eine Erzählung für Landleute erbaulich zu lesen" [„Bratránek z Ameriky, poučné vyprávění pro venkovany"]. — *256, 258, 259.*

[277] Tento Engelsův dopis Wilhelmu Liebknechtovi a Liebknechtova odpověď Engelsovi nebyly, pokud je nám známo, dosud nalezeny. — *256.*

[278] August Bebel promluvil 31. března a 4. dubna 1881 v říšském sněmu v roz-

pravě o návrhu zákona o úrazovém pojištění dělníků (viz také poznámku 234). — *256.*

[279] Wilhelm Liebknecht přednesl 31. května 1881 v říšském sněmu řeč k návrhu zákona o úrazovém pojištění dělníků (viz poznámku 234). Mimo jiné řekl: „Tím, že stát bere do rukou pojištění proti úrazům v průmyslu, dostává se do situace, kdy bude muset vzít do rukou i *kontrolu nad průmyslem.* To je absolutně nutné. Nepřál-li si kníže Bismarck tyto důsledky, byl by zákon ubohá fraška, horší než nejubožejší volební manévr, a to se přece jen nemůže knížeti Bismarckovi přičítat. Za to, že to myslí vážně, ručí jeho postavení, jeho zájem, prostě *musí*!" Ve zprávě augsburské „Allgemeine Zeitung" z 3. června 1881 bylo toto místo reprodukováno takto: „To bude mít nutně za následek úplné státní regulování našich průmyslových poměrů (výkřiky na levici) a při čestnosti říšského kancléře, jejíž zárukou je nám jeho postavení, se budou muset tyto důsledky vyvodit." — *256.*

[280] Dne 15. června 1881 mluvil Georg Wilhelm Hartmann v říšském sněmu k návrhu zákona o úrazovém pojištění dělníků (viz poznámku 234). „Freiheit" citovala 25. června 1881 s odvoláním na „Frankfurter Zeitung" krátké výňatky z Hartmannovy řeči a obvinila jej z podlézání Bismarckovi. Zpráva „Frankfurter Zeitung" sice neodpovídala doslova oficiálnímu protokolu („Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags", 4. Legislaturperiode. IV. Session 1881. Sv. 2, Berlín 1881, str. 1757—1759), ale i podle oficiálního protokolu se v Hartmannově řeči jasně projevovalo jeho reformistické smyšlení, opouštějící revoluční třídní proletářské stanovisko a nahrazující je maloburžoazním reformismem a filantropií. — *256.*

[281] Ve volbách do francouzské poslanecké sněmovny 21. srpna 1881 kandidovali poprvé zástupci francouzské Dělnické strany. — *256*

[282] Sedmý mezinárodní kongres o otázkách lékařských věd se konal v Londýně od 3. do 9. srpna 1881. — *258.*

[283] *Privy Council* (tajná rada) vznikla ve 13. století v Anglii a původně se skládala z představitelů feudální šlechty a nejvyššího duchovenstva. Až do 17. století hrála jako nejvyšší poradní výbor krále významnou úlohu při řízení státu. S rozvojem parlamentarismu a posílením moci ministerského kabinetu ztrácela tajná rada svůj význam. Tajná rada má k dispozici různé vyšetřovací výbory; dnes už se prakticky na vládě vůbec nepodílí. — *258.*

[284] Karl Kautsky použil Engelsových námětů a sdělení pro svůj článek „Die Vivisektion des Proletariats" [„Vivisekce proletariátu"], který vyšel v „Sozialdemokratu" 22. září 1881. — *259.*

[285] Jde o kandidaturu představitelů francouzské Dělnické strany ve volbách do francouzského Národního shromáždění.

V „Émancipation", která vycházela od 31. října do 24. listopadu 1880 v Lyonu, zavázali se její redaktoři — mj. Paul Brousse, Jules Guesde a Benoît Malon — že nebudou kandidovat ve volbách, poněvadž „orgán dělnické strany nesmí žádným způsobem sloužit volebním machinacím". Když list přestal vycházet a tím padl i tento závazek redakce, kandidoval Guesde ve volbách do Národního shromáždění 21. srpna 1881 ve městě Roubaix. Malon a Brousse jej za to prudce napadali. — *260, 264.*

[286] Karl Kautsky žádal Marxe dopisem z 28. září 1881, aby dal jeho matce, Minně Kautské, doporučení pro svou dceru Jenny Longuetovou. — *261.*

[287] Není nám známo, zda se dochoval Marxův dopis dceři Jenny Longuetové z 1. října 1881. Dochoval se pouze následující dopis Minně Kautské, který Marx nemohl poslat přímo do Paříže, nýbrž přes Kautského v Curychu. — *261, 262*

[288] První román Minny Kautské „Stefan von Grillenhof" vyšel roku 1879 v časopise „Neue Welt". Ve svých pozdějších novelách a románech se Minna Kautská pokoušela dát odpověď na otázky dělnického hnutí. Její sklon k reformismu jí však bránil do této problematiky hlouběji proniknout. — *262.*

[289] Úryvky z těchto dopisů byly poprvé otištěny v časopise „Le Mouvement Socialiste" [„Socialistické hnutí"], Paříž, sv. IV, čís. 45, 1. listopadu 1900, v článku Eduarda Bernsteina „Lettres inédites de Frédéric Engels sur la politique socialiste" [„Neotištěné dopisy Bedřicha Engelse o socialistické politice"]. — *263, 315, 390, 407, 415, 429.*

[290] Eduard Bernstein informoval Engelse ve svém dopise ze 14. října 1881, který odeslal 20. října, že jej počátkem října Paul Larfargue vyzval, aby mezi svými přáteli opatřil prostředky na obnovené vydávání „Égalité". Žádal Engelse o radu, jak se má k tomuto požadavku zachovat, poněvadž nebyl s to správně posoudit vývoj ve francouzském dělnickém hnutí. — *263.*

[291] Hinc illae lacrimae! (Odtud ty slzy!), Terentius, „Andria", I, 1, 99. — *266.*

[292] B. Engels, „Socialismus pana Bismarcka", vyšlo v „Égalité" z 3. a 24. března 1880. (Viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 198—206.) — *268.*

[293] Světový socialistický kongres, svolaný původně do Curychu, se konal od 2. do 4. října 1881 v Churu (viz o něm v poznámce 194). — *269.*

[294] Dne 27. října 1881 se v Německu konaly volby do říšského sněmu. Sociální demokraté dostali přes 300 000 hlasů (viz také poznámku 302). — *269, 270, 272.*

[295] Johann Philipp Becker napsal 23. září 1881 Engelsovi: „Chci se Tě teď jenom zeptat, zda Vy, Ty a Marx, přijedete na kongres (2. října), což bych si tak vroucně přál... Jestliže však k mé lítosti nepřijedete, napiš mi přesto, co si o něm myslíte a co byste chtěli, aby se tam řeklo." (O světovém socialistickém kongresu viz také v poznámce 194.) Dne 13. října Becker s uspokojením referoval ve svém dopise Engelsovi o kongresu, že to byl „mezinárodní stranický kongres... oproštěný od všech socialistických scholastiků — anarchistů — sektářů a ostatní reprezentace vynálezců receptu na oblažování lidstva". — *270.*

[296] Úryvky z tohoto dopisu byly poprvé otištěny v časopise „Sächsisches Volksblatt", čís. 117, 3. října 1895. — *272.*

[297] Na 10. dubna 1848 svolali chartisté do Londýna masové shromáždění, kde měla být schválena a pak předána parlamentu petice o přijetí Lidové charty. Demonstranti, kteří se shromáždili na Kennington Common, se měli odtamtud odebrat k budově parlamentu. Vláda demonstraci zakázala a stáhla do Londýna vojsko a policii, aby jí zabránily. Vůdci chartistů, mezi nimiž mnozí začali kolísat, se usnesli, že se demonstrace vzdají, a vyzvali demonstranty, aby se rozešli. Nezdaru demonstrace využila reakce k akcím proti dělníkům a k represáliím proti chartistům. — *272.*

[298] Dne 2. prosince 1851 došlo ve Francii ke kontrarevolučnímu státnímu převratu Ludvíka Bonaparta (viz také Marx-Engels, Spisy, sv. 8, čes. vyd. 1960, str. 137—238 a sv. 27, čes. vyd. 1968, str. 431—433). — *272.*

[299] „Der Sozialdemokrat" referoval 17. listopadu 1881 ve zprávě „Warum sind wir in Glauchau (Sachsen) unterlegen?" [„Proč jsme byli poraženi v Glauchau (Sasko)?"] o bídě a krutém útlaku tkalců v oblasti Glauchau-Meerane. — *273.*

[300] Sociálně demokratický poslanec Max Kayser vyslovil 17. května 1879 se svolením své frakce podporu vládní předloze ochranářského celního tarifu, která předpokládala zavedení vysokých ochranných cel na železo, dřevo, obilí a dobytek. Tato předloha, později uzákoněná, odpovídala zájmům nejreakčnějších vrstev velké buržoazie a junkerů. Marx a Engels rozhodně odsoudili Kayserovo vystoupení na podporu tohoto zákona a kritizovali shovívavost některých vůdců německé sociální demokracie vůči Kayserovu postoji (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 34, čes. vyd. 1971, str. 452—455). — *273.*

[301] Engels zřejmě míní dopis Augusta Bebela z 18. listopadu 1879. V tomto dopise psal Bebel Engelsovi o postoji frakce v říšském sněmu „v otázce cel": „Poněvadž jsme nemohli promluvit k našim lidem, museli jsme víc než jindy brát ohled na veřejné mínění, a to bylo ve skutečnosti rozděleno. Maxi Kayserovi jsme jeho ‚žalozpěv' nemohli zakázat, poněvadž jsme nemohli vědět, že takovou řeč pronese." Bebel sděloval, že Max Kayser sice ve 2. a 3. čtení aj. hlasoval pro vyšší cla na železo, že však potom spolu s ostatními „celý zákon" odmítl. Vyjádřil přitom přesvědčení, že by se stranický sjezd roku 1879 v této otázce zachoval stejně jako sjezd roku 1877, „poněvadž v této čistě praktické otázce jsou tu různé proudy a pouhá negace by mezi voličstvem stěží našla ohlas. Pokud se podílíme na činnosti parlamentu, nemůžeme se držet pouhého negování; masy požadují, abychom se starali i o dnešek, nejen o to, co přijde zítra". Že se tedy musí brát ohled na masy a přitom se případ od případu pečlivě radit, aby se v tomto směru nezašlo příliš daleko. — *273.*

[302] Ve volbách do říšského sněmu 27. října 1881 byli zvoleni tito sociální demokraté: Wilhelm Blos, Johann Heinrich Wilhelm Dietz, Karl Frohme, Bruno Geiser, Karl Grillenberger, Wilhelm Hasenclever, Max Kayser, Julius Kräcker, Wilhelm Liebknecht, Moritz Rittinghausen, Karl Wilhelm Stolle a Georg Heinrich von Vollmar. Augustu Bebelovi se ve volebních obvodech Drážďany, Lipsko a Berlín IV v 1. kole nepodařilo získat absolutní většinu. Ve druhém kole jej pak v Drážďanech připravil o vítězství volební teror a v Berlíně IV volební podvod. Poněvadž Wilhelm Liebknecht, zvolený na dvou místech, musel jeden poslanecký mandát složit, kandidoval Bebel v doplňovacích volbách v Mohuči. Zde sice dostal v prvním kole dokonce víc hlasů než předtím Liebknecht, ve druhém kole však těsným rozdílem hlasů podlehl svému buržoaznímu soupeři. Ale Bebel svou parlamentní činnost nepřerušil, poněvadž působil dál jako sociálně demokratický poslanec saského zemského sněmu. Později se Bebel do říšského sněmu vrátil, když byl zvolen 29. června 1883 v doplňovacích volbách v Hamburku. — *273, 302, 363.*

[303] Sjezd francouzské Dělnické strany v Remeši se konal od 30. října do 6. listopadu 1881. Zúčastnilo se ho 44 delegátů, mezi nimiž měli převážnou většinu stoupenci oportunistické skupiny kolem Benoîta Malona a Paula Brousse. Sjezd potvrdil národní výbor strany, tak jak byl v půli října 1881 vytvořen z Malonovy a Broussovy iniciativy (viz poznámku 44).

„Le Prolétaire" byl prohlášen za oficiální orgán strany. Malon a Brousse prosadili rozporuplné usnesení o „minimálním programu" (viz poznámku 45). Stanovilo se v něm, že program neodpovídá plně tužbám dělníků a že se proto musí místním organizacím dát „volnost" vypracovat si vlastní programy. Naproti tomu se však v usnesení pravilo, že program platí, dokud nebude přijat nový. — *274, 293, 415.*

[304] „Cinquième congrès national ouvrier socialiste de Reims. Compte rendu analytique". Vyšlo v „Le Prolétaire" z 5. a 12. listopadu 1881. — *274.*

[305] *Centrum* (*střed*) byla buržoazní a převážně katolická strana středu v Německu, vytvořená roku 1871; nazývala se podle svého umístění uprostřed sálu říšského sněmu. Střed zastával partikularistické zájmy vysokého katolického kléru a zejména pak třídní zájmy jihoněmecké buržoazie a statkářů. Masovou základnu měl mezi katolickou maloburžoazií, rolníky a dělníky. Rozdílné třídní zájmy byly v centru zpočátku překlenuty společným odmítavým postojem k hegemonii Pruska v Německé říši. Od devadesátých let podporovalo centrum v podstatných otázkách převážně vládu. V důsledku jeho poměrně velké masové působnosti a zastřeného buržoazního třídního charakteru se z centra stala jedna z vedoucích stran německého imperialismu.

Charakteristiku středu viz také v Engelsově „Úloze násilí v dějinách" (Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 491—492) a v článku „Co teď?" (Marx-Engels, Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 43—46). — *277.*

[306] „Frankfurter Zeitung" otiskla 21. listopadu 1875, 4. dubna 1876, 3. ledna 1877 a 25. května 1877 tyto články Jenny Marxové: „Z londýnského divadelního světa", „Londýnská sezóna", „Anglická nastudování Shakespeara", „Shakespearův ‚Richard III.' v londýnském divadle Lyceum", „Z londýnských divadel". — *278.*

[307] Christian Heinrich Philipp šlechtic von Westphalen, „Geschichte der Feldzüge des Herzogs Ferdinand von Braunschweig-Lüneburg". Z materiálů v jeho pozůstalosti a ve válečném archívu vévody Ferdinanda sestavil a vydal F. O. W. H. von Westphalen. — *278.*

[308] Třetí německé vydání prvního dílu „Kapitálu" vyšlo až po Marxově smrti (1883); redigoval je Engels. „Druhým dílem" „Kapitálu" se tu myslí ta část Marxova díla, která potom tvořila druhý a třetí díl „Kapitálu". — *279, 282, 283, 336, 474.*

[309] Tyto řádky napsal Marx na dopisnici, kterou adresoval M. J. Ph. Becker, Chemin des Vollandes, Eaux Vives, *Genève (Switzerland)*. Úryvek textu byl poprvé otištěn v časopise „Die Neue Zeit", roč. 6, čís. 11, 1888. — *280.*

[310] John Rae, „The socialism of Karl Marx and the Young Hegelians" [„Socialismus Karla Marxe a mladohegelovci"], otištěno v „The Contemporary Review", sv. XL, říjen 1881, str. 585—607. — *284, 299.*

[311] Wilhelm Liebknecht napsal Karlu Marxovi 12. prosince 1881 mj.: „Zpráva o smrti Tvé ženy mnou hluboce otřásla. Co Ti mám víc říkat? Ty víš, čím

mi ta dobrá duše byla — jí především vděčím za to, že jsem v londýnské emigrantské bídě nezahynul...“ — *287.*

[312] „Égalité“ z 11. prosince 1881 obsahovala mj. programový článek Jules Guesda, článek Paula Lafargua o úspěších německé sociální demokracie v posledních volbách do říšského sněmu a Guesdovu zprávu o stranickém sjezdu v Remeši. Vydávání tohoto listu bylo pro francouzské marxisty zbraní, s níž dál vedli boj proti oportunistům a za prosazení marxistického programu v Dělnické straně (viz poznámku 45). — *288.*

[313] Koncem roku 1881 se v různých buržoazních listech objevily zprávy, že Marx patrně brzy zemře. — *289, 292, 411.*

[314] Tento koncept napsal Engels rusky azbukou. Koncept je bez podpisu. — *290.*

[315] Sociálně demokratičtí poslanci Wilhelm Blos a Wilhelm Hasenclever odmítli 10. prosince 1881 na říšském sněmu v debatě o stavu obležení veškerou odpovědnost za počínání „Sozialdemokratu“. Redakce listu tohoto případu využila k tomu, aby zaujala stanovisko k oportunistickému chování většiny sociálně demokratické frakce v říšském sněmu. Dne 15. prosince 1881 napsal Eduard Bernstein v úvodníku „Entweder—oder!“ [„Buď—anebo!“]:

„*V říšském sněmu se má a musí přiznávat barva*; tady neplatí žádné výmluvy. Nemyslíme tím, že by naši poslanci měli v každé řeči hlásat násilnou revoluci, tím by sebe i naši věc jen zesměšňovali, ale jejich řeči mají zcela odpovídat charakteru a situaci naší strany. Naši poslanci byli vysláni do říšského sněmu proto, aby tam zazněl hlas proletariátu, hlas trpících, pronásledovaných a utlačených. Nemají naříkat a bědovat, ale stavět na pranýř a vznášet obžaloby, nemají se snažit něco usmlouvat, ale mají protestovat, mají uvnitř parlamentu zaujímat stejná stanoviska jako mimo parlament, vždyť jsou zástupci vyděděnců a psanců.“

Brzy nato bylo na poradě sociálně demokratické frakce v říšském sněmu, jíž se zúčastnil také August Bebel, přijato prohlášení schvalující celkový postoj „Sozialdemokratu“ jako ústředního orgánu strany. Prohlášení vyšlo v „Sozialdemokratu“ 16. února 1882; podepsali je mj. i Blos a Hasenclever. *293, 301, 315.*

[316] V druhé půli listopadu 1842 jel Engels poprvé do Anglie, aby své obchodní vzdělání dokončil v přádelně bavlny firmy Ermen a Engels v Manchesteru. Tento jeho první pobyt v Anglii trval do 26. srpna 1844. — *295.*

[317] Jde o Marxovu a Engelsovu „Předmluvu k druhému ruskému vydání ‚Manifestu Komunistické strany‘“. Toto vydání se uskutečnilo z podnětu

G. V. Plechanova, který „Manifest" přeložil, a bylo vydáno roku 1882 v Ženevě v edici „Ruská sociálně revoluční knižnice".

O napsání předmluvy požádal Marxe a Engelse P. L. Lavrov, který s nimi byl v přátelském styku. Autoři ji napsali 21. ledna 1882 a 23. ledna 1882 odeslali Lavrovovi.

Poprvé byla předmluva otištěna rusky 5. února 1882 v časopise „Narodnaja Volja". „Der Sozialdemokrat" otiskl předmluvu 13. dubna 1882; byl to zpětný překlad z ruštiny. Engels však s tímto překladem do němčiny nebyl spokojen (viz tento svazek, str. 352).

Engelsovi se zprvu nepodařilo dostat od Lavrova originál předmluvy nebo jeho opis, poněvadž Lavrov byl mezitím vypovězen z Paříže a musel tam nechat své písemnosti. Teprve 17. dubna 1882 dostal od něho Engels opis originálu.

Engels sám přeložil předmluvu z ruštiny zpět pro svou předmluvu ke čtvrtému německému vydání (1890) „Manifestu Komunistické strany" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 89—90 a 93). Rukopis předmluvy se později našel (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 324—325). — *298, 342, 352, 353.*

[318] Ernest Belfort Bax, „Leaders of Modern Thought, XXIII. — Karl Marx" [„Představitelé moderního myšlení, XXIII — Karel Marx"]. Vyšlo v „Modern Thought" z 1. prosince 1881. (Viz také tento svazek, str. 284—285 a 287). — *299.*

[319] George Howell, bývalý člen generální rady Mezinárodního dělnického sdružení, uveřejnil v červenci 1878 v časopise „The Nineteenth Century" článek o dějinách Internacionály. Falšoval v nich události i Marxovu činnost, aby snížil jeho význam pro Internacionálu. Marx na to odpověděl polemickým článkem „Dějiny Mezinárodního dělnického sdružení z pera pana George Howella" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 173—178). Při doplňovacích volbách do Dolní sněmovny ve Staffordu roku 1881 Howell propadl. — *299.*

[320] Pozměněný citát z básně Heinricha Heina „Zur Beruhigung" [„Na uklidněnou"], obsažené ve sbírce „Zeitgedichte" [„Časové básně"]: „Deutschland, die fromme Kinderstube, ist keine römische Mördergrube" [„Německo, jesle, v nichž vládne víra, to není římských vrahů díra"], český překlad Eduard Petiška. — *302.*

[321] *Říšské soudní zákony* vstoupily v platnost pro celou Německou říši 1. října 1879. Byly to: civilní soudní řád, trestní soudní řád, zákon o soudním zřízení o konkursní řád. Engels charakterizuje tyto zákony také ve své práci „Úloha násilí v dějinách" (viz Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 488 až 489). — *303.*

[322] Marx-Engels, „Manifest Komunistické strany" a „Třetí mezinárodní přehled. Od května do října" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 433, a sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 453—471). — *304.*

[323] *Union fédérative du Centre* (Středofrancouzská federativní unie) — jedna ze 6 federací, z nichž se skládala francouzská Dělnická strana (viz o tom v poznámce 44). Středofrancouzská federativní unie se vytvořila v dubnu 1880 a byla sdružením pařížských stranických organizací; patřilo k ní 80 syndikátů a skupin. Byro Unie ovládali předáci pravicově oportunistického křídla strany — posibilisté Paul Brousse, Benoît Malon a Jules Joffrin, kteří byli také v čele redakce „Prolétaire".

Na schůzích 17. a 24. ledna 1882 byli z Unie vyloučeni členové redakce „Égalité" a všechny stranické skupiny solidární s guesdovci. Na těchto schůzích bylo zastoupeno z 80 skupin Unie jen 48, z nichž pro vyloučení hlasovalo pouze 28, tj. něco přes třetinu všech skupin patřících k Unii. Usnesení bylo schváleno v květnu 1882 na regionálním kongresu v Paříži. Po vyloučení ze Středofrancouzské federativní unie založili guesdovci svou revoluční federaci a pojmenovali ji *Fédération du Centre.* (Středofrancouzská federace). — *304, 430, 448.*

[324] Karel Kautsky informoval Engelse v dopise z 8. listopadu 1881 o tom, že na světovém socialistickém kongresu v Churu (viz poznámku 194) vznikly mezi polskými socialistickými skupinami názorové neshody v otázce, jakou cestou dospět k obnově národní nezávislosti Polska. Žádal Engelse o radu, jaký postoj má k tomu „Sozialdemokrat" zaujmout. — *305, 306.*

[325] *Svatá aliance* byl kontrarevoluční spolek evropských monarchů, utvořený roku 1815 k potlačení revolučních hnutí a zachování feudálně monarchických režimů v Evropě. Rozpadla se už koncem dvacátých let. Po revolucích z roku 1830 a 1848—1849 se opakovaly pokusy o její obnovení. — *306.*

[326] Po italsko-rakouské válce z roku 1859 vzniklo v Itálii v důsledku boje revolučních lidových mas v březnu 1861 Italské království, ještě však bez Benátska a Říma. Sjednocení italského národa bylo základem pro vznik samostatného dělnického hnutí. — *306.*

[327] V důsledku prusko-rakouské války z roku 1866 vznikl roku 1867 Severoněmecký spolek. Sdružoval kromě Pruska 21 malých států a svobodných měst, formálně uznávaných za nezávislé, avšak už sama ústava Severoněmeckého spolku zajišťovala v něm Prusku vládnoucí postavení. Vytvoření Severoněmeckého spolku bylo krokem k národnímu sjednocení Německa, které bylo dovršeno založením Německého císařství v lednu 1871. — *306.*

328 *Lassallovskou stranou* se rozumí Všeobecný německý dělnický spolek, založený 23. května 1863 v Lipsku. Jím vznikla poprvé po období reakce opět dělnická organizace nezávislá na buržoazii.

Ferdinand Lassalle si získal velkou historickou zásluhu právě tím, že pomohl pokrokovým německým dělníkům vytvořit tuto samostatnou dělnickou organizaci. Zároveň však ve svém učení šířil škodlivé oportunistické názory, které v 60. letech nesprávně orientovaly dělnickou třídu při stanovení cíle a taktiky proletářského třídního boje. — *306.*

329 *Eisenašskou stranou* se nazývala Sociálně demokratická dělnická strana, založená na Všeobecném německém sociálně demokratickém dělnickém sjezdu v Eisenachu 7.—9. srpna 1869.

Sociálně demokratická dělnická strana se vytvořila na marxistickém základě. Vznikla pod vlivem Karla Marxe, Bedřicha Engelse a Mezinárodního dělnického sdružení jako výsledek dlouholetého boje, který Marx, Engels a jejich stoupenci, především August Begel a Wilhelm Liebknecht, vedli proti lassallovství a buržoaznímu liberalismu.

Celkový charakter eisenašského programu určovaly marxistické zásady Internacionály, na nichž byl založen. Obsahoval však i některé formulace, které svědčily o tom, že ve straně existují ještě lassallovské a vulgárně demokratické vlivy.

Stanovy Sociálně demokratické dělnické strany se opíraly o demokratické zásady a zaručovaly při centralizovaném vedení dalekosáhlou demokratickou součinnost všech členů strany.

Sociálně demokratická dělnická strana svým programem a stanovami odpovídala požadavkům třídního boje v Německu a dávala německému dělnickému hnutí revoluční orientaci a bojeschopnou organizaci. — *306.*

330 *Spolkový sněm* byl ústřední orgán Německého spolku, vytvořený vídeňským kongresem roku 1815. Spolkový sněm, složený ze zástupců německých států, zasedal ve Frankfurtu n. M. a předsedal mu zástupce Rakouska. Tento orgán neměl sice funkci ústřední vlády, sehrál však kontrarevoluční úlohu, neboť se vměšoval do vnitřních záležitostí německých států, aby v nich potlačoval vznikající revoluční hnutí. Spolkový sněm zanikl spolu s Německým spolkem, když roku 1866 vypukla prusko-rakouská válka. — *306.*

331 Lidové hnutí usilující o národní nezávislost Uher dosáhlo roku 1860 dílčího úspěchu říjnovým diplomem, v němž přislíbil císař království a zemím habsburské monarchie obnovení jejich historických práv, zvl. svolávání zemských sněmů. Úplné dohody vyhovující vládnoucím třídám v Uhrách bylo však dosaženo teprve roku 1867 tzv. rakousko-uherským vyrovnáním, kterým byla obnovena celistvost uherského království a s jistými omezeními i ústava z roku 1848. Po tomto vyrovnání se začal v Uhrách postupně rozvíjet i prů-

mysl a v důsledku toho vzrůstala i dělnická třída. Už v roce 1867 vznikají vzdělávací a podpůrné dělnické spolky, v roce 1868 byl založen v Budapešti Všeobecný dělnický spolek a roku 1880 Všeobecná dělnická strana Uher, od roku 1890 Sociálně demokratická strana Uher. Ve všech těchto organizacích pracovali aktivně i slovenští dělníci. — *307.*

332 V Bosně a Hercegovině, obsazené podle rozhodnutí berlínského kongresu (viz poznámku 97) Rakouskem, vypuklo v lednu 1882 povstání. Podnět k němu dal zákon o zavedení vojenské služby v okupovaných územích; vrcholu dosáhlo povstání v první polovině února 1882. Carská vláda se snažila využít tohoto povstání pro své zájmy. — *308.*

333 V lednu 1863 začalo v kongresovém Polsku, tj. v části Polska ovládané Ruskem, národně osvobozenecké povstání, které carská vláda krvavě potlačila.

Polské povstání z let 1863—1864 bylo nejen důležitou etapou v národně osvobozeneckém boji polského lidu, ale mělo také velký mezinárodní význam. Boj polského lidu za svobodu podporovaly pokrokové síly celé Evropy. Protestní akce mezinárodního proletariátu proti surovému potlačování Polska carismem a proti lhostejnosti, s níž tomu přihlížely ostatní vlády, sehrály významnou roli při založení Mezinárodního dělnického sdružení.

Anonymně vydanou knihu „Berlin und St. Petersburg. Preussische Beiträge zur Geschichte der Russisch-Deutschen Beziehungen" [„Berlín a Petrohrad. Pruské příspěvky k dějinám rusko-německých vztahů"], Lipsko 1880, o níž se tu Engels zmiňuje, napsal Julius Eckhardt. 2. příloha, na niž tu Engels odkazuje, se týká polského povstání 1863—1864. — *308.*

334 Nejznámější z mnoha polských revolučních emigrantů, kteří ve dnech Pařížské komuny bojovali v řadách pařížského proletariátu, jsou Walery Wróblewski a Jaroslaw Dąbrowski. Byli to schopní, odvážní a uvědomělí vojevůdci. Wróblewski, který byl jmenován generálem, velel jedné ze tří armád Komuny. Generál Dąbrowski zprvu řídil obranu jednoho z důležitých frontových úseků, pak velel 1. armádě Komuny a nakonec byl počátkem května 1871 jmenován vrchním velitelem všech branných sil Komuny. — *308.*

335 *Povstání z roku 1846* v Polsku vypuklo v únoru a mělo za cíl národní osvobození Polska. Hlavními iniciátory povstání byli polští revoluční demokraté, jako Edward Dembowski aj. Povstalcům se však podařilo zvítězit jen v Krakově — 22. února 1846; vytvořili tam revoluční národní vládu, která vydala manifest o zrušení feudálních břemen.

Ve dnech krakovského povstání formuloval Dembowski program, který vyjadřoval zájmy rolnictva a nižších vrstev městského obyvatelstva a obsahoval rovněž revolučně demokratické a utopicko-socialistické požadavky

(rozdělení půdy bezzemkům, plány na podstatné zlepšení postavení dělnické třídy zřízením národních a „společenských" dílen).

O krakovském povstání viz též Marxovy a Engelsovy projevy „O polské otázce", pronesené na slavnostním shromáždění v Bruselu 22. února 1848, a jejich dopis „Ženevskému mítinku k uctění 50. výročí polské revoluce z roku 1830" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 489—495, a sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 266—268.). — *308.*

[336] Když se pruský princ Vilém (od ledna 1861 pruský král) stal v říjnu 1858 regentem, vyhlásil „liberální" kurs. Propustil v listopadu 1858 Manteuffela a sestavil vládu, která se skládala z umírněně liberálních aristokratů. Buržoazie označila toto opatření za počátek „nové éry". Ve skutečnosti sloužila Vilémova politika pouze upevnění mocenských pozic pruské monarchie a junkerů. — *309, 408, 461.*

[337] Engels cituje v dopise česky z Kollárovy „Slávy dcery", zpěv III, „Dunaj", znělka 288. — *309.*

[338] O solidárním postupu českých a německých dělníků v Čechách měli Marx a Engels zprávy už v roce 1848 (viz B. Engels, „Českým soudruhům k jejich májovým oslavám vzpomínku z roku 1848", Marx-Engels, Spisy, sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 454). Tato solidarita sílila za stávkových bojů, v nichž dělníci obou národností postupovali společně, jako roku 1869 za stávky v Brně a roku 1870 ve Svárově. Velký vliv na prohlubování proletářského internacionalismu měly myšlenky Marxových děl, s nimiž se dělníci tehdy seznamovali v českém dělnickém tisku a prostřednictvím Mezinárodního dělnického sdružení. Čeští dělničtí vůdcové úzce spolupracovali s německými soudruhy v Liberci, Brně a Vídni a usilovali o ustavení celorakouské sociálně demokratické strany, k němuž pak došlo roku 1874 v Neudörflu. Tuto událost komentuje K. Marx v dopise F. A. Sorgovi ze 4. srpna 1874 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 33, čes. vyd. str. 705 a poznámka 743).

Svou nezávislost na buržoazních stranách a jejich ideologii dokázali čeští i němečtí dělníci v Rakousku manifestacemi proti nacionálním štvanicím v roce 1880. Engelsovo konstatování, že dělníci nepodléhali panslavistické propagandě, potvrzoval i proces proti českým socialistům ve dnech 23. ledna až 4. února 1882, v němž jim kromě tajného spolčování byla kladena za vinu urážka majestátu, které se dopustili výroky proti caru Alexandrovi II. — *310.*

[339] Johann Philipp Becker psal Engelsovi 1. února 1882, že ho v poslední době navštívili „soudruzi z mnoha zemí, Švýcaři, Němci, Francouzi, Italové, Španělé, Rusové a Poláci". Při té příležitosti zjistil, že anarchisté „pomalu všude melou z posledního a že se všude stále víc ozývá požadavek, ba místy přímo touha vrátit se zase zpět do lůna starého mezinárodního dělnického

sdružení". Becker proto tlumočil Engelsovi návrh založit novou mezinárodní dělnickou organizaci po vzoru Mezinárodního dělnického sdružení. — *311*

[340] V březnu 1872 byl ve Francii přijat zákon o zákazu Mezinárodního dělnického sdružení, podle kterého se příslušnost k mezinárodní dělnické organizaci považovala za trestný čin a trestala se vězením i vysokými peněžitými pokutami. — *312.*

[341] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici s adresou: P. Lavrov Esq., 13, Alfred Place, Tottenham Court Road, W. C. — *314.*

[342] V poznámce pod čarou k tomuto dopisu (viz „Die Briefe von Friedrich Engels an Bernstein", Berlín 1925, str. 54) píše Eduard Bernstein, že jeden Engelsův dopis adresovaný jemu se ztratil. Engels v onom dopise varoval, aby se v „Sozialdemokratu" nezaujímala nepromyšlená stanoviska ve prospěch povstání v Hercegovině a Krivošíji (viz poznámku 332). — *316.*

[343] „Bălgarski narodni pesni. Chansons populaires bulgares inédites. Publiées et traduites par Auguste Dozon" [„Bulharské národní písně. Neznámé bulharské národní písně. Vydal a přeložil Auguste Dozon"], Paříž 1875. — *319.*

[344] Míní se tehdejší korunní princ Bedřich Vilém, který se teprve roku 1888 — krátce před svou smrtí — stal pod jménem Bedřich III. německým císařem a pruským králem. Prosazoval liberální kurs. O původní „nové éře" viz poznámku 336. — *320.*

[345] Alexandr III. se po atentátu na cara Alexandra II. 13. března 1881 (viz poznámku 220) zdržoval ze strachu před případnými novými akcemi výkonného výboru organizace „Narodnaja volja" na zámku Gatčina u Petrohradu, stále střežen vojskem a policií. — *320.*

[346] Na setkání se srbskými studenty v Paříži 17. února 1882 prohlásil generál Michail Dmitrijevič Skobelev, že Rusko nemůže plnit své povinnosti vůči slovanským národům, poněvadž se musí potýkat s vnitropolitickými i zahraničně politickými obtížemi. Označil Německo za hlavního nepřítele slovanských národů a prorokoval, že nevyhnutelně musí dojít k válce s Německem (viz také poznámku 60). — *321.*

[347] Karl Bürkli, „Demokratische Bank-Reform" [„Demokratická bankovní reforma"], Curych 1881. — *321.*

[348] Karel Marx, „Kapitál", díl první, kapitola třetí: „Peníze čili oběh zboží" (viz K. Marx, „Kapitál", díl I, čes. vyd. 1953, str. 112—164). — *322.*

[349] Tuto zprávu poslal Marx na dopisnici, kterou adresoval: Madame Charles Longuet, 11, Boulevard Thiers, Argenteuil près Paris (France). — *326.*

[350] Jenny Longuetová sdělovala Marxovi v dopise z 24. února 1882, že Eleanor Marxová odmítla nabídku Prospera Lissagaraye, aby se s ním zasnoubila. — *329.*

[351] Rukopis tohoto francouzsky psaného dopisu nemají vydavatelé k dispozici. Dopis je proto přeložen z ruštiny podle textu uveřejněného v časopise „Načalo" z roku 1899. — *331.*

[352] Článek Carla Hirsche „Le socialisme en Allemagne" [„Socialismus v Německu"] vyšel v „La Nouvelle Revue", sv. 15, březen—duben 1882, s podpisem „Un socialiste allemand". Juliette Adamová byla vydavatelkou časopisu. — *335, 338.*

[353] Jde patrně o koncept dopisu. — *337.*

[354] „The nationalization of the land in 1775 and 1882. Being a lecture delivered at Newcastle-on-Tyne, by Thomas Spence, 1775. Reprinted and edited, with notes and introduction, by H. M. Hyndman, 1882" [„Nacionalizace půdy v letech 1775 a 1882. Přednáška, kterou pronesl Thomas Spence roku 1775 v Newcastle-on-Tyne. Znovu otiskl a s poznámkami a předmluvou vydal H. M. Hyndman roku 1882"], Londýn 1882. — *337.*

[355] Marxovu a Engelsovu kritiku „železného zákona mzdového" viz v Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes vyd. 1966, str. 53—55 a 33. — *338, 402.*

[356] U Ricarda a Turgota se vyskytují výroky o zákonu minimální mzdy v těchto dílech: David Ricardo, „On the principles of political economy, and taxation" [„Zásady politické ekonomie a zdanění"], 3. vyd., Londýn 1821; Anne Robert Jacques Turgot, „Réflexions sur la formation et la distribution des richesses" [„Úvahy o tvorbě a rozdělování bohatství"] v „Oeuvres de Turgot, Nouv. éd. par Eugène Daire" [„Turgotovy spisy. Nově vydal Eugène Daire"], sv. I., Paříž 1844. Srov. K. Marx, „Teorie o nadhodnotě", část I, čes. vyd. 1958, str. 50—55, a část II, čes. vyd. 1964, str. 421—439. — *338.*

[357] V Sofoklově „Antigoně" se mluví o „nepsaném věčném zákonu bohů". J. W. Goethe má v básni „Das Göttliche" verš o „věčných, železných, velkých zákonech". — *338.*

[358] V dochovaném rukopise tohoto dopisu chybí poslední odstavec. Přebíráme jej proto z ruského překladu dopisu, uveřejněného roku 1899 v časopise „Načalo". — *341.*

[359] Obměna pravoslavného velikonočního pozdravu „Christos voskres" („Kristus vstal z mrtvých"), který Engels v rukopise napsal azbukou. — *342.*

[360] V dopise Engelsovi z 12. dubna 1882 se Berthold Sparr odvolával na jakéhosi K. Schmidta, kterého znal z dřívějška. — *343.*

[361] V Londýně na Rose Street v Soho byl dělnický klub, který se v osmdesátých letech skládal z německé a anglické sekce. Německá skupina byla frakcí Německého dělnického vzdělávacího spolku (viz poznámku 209), který byl těsně spjat s listem „Freiheit", jejž vedl Johann Most. — *343.*

[362] Engels má na mysli řadu útoků Johanna Mosta a jeho stoupenců ve „Freiheit" proti politice a taktice Socialistické dělnické strany Německa. Tato skupina, která byla odtržena od mas německého proletariátu, propagovala z Londýna individuální teror, prosazovala politiku odmítání veškeré parlamentní činnosti a opájela se revolučními frázemi (ke kritice Mosta a „Freiheit" viz Marx-Engels, Spisy, sv. 34, čes. vyd. 1971, str. 432–434). — *343.*

[363] Na Tottenham Street v Londýně byla klubovna sociálně demokratických členů Německého dělnického vzdělávacího spolku (viz poznámku 209), kteří roku 1880 odešli z klubu na Rose Street (viz poznámku 361), jenž se octl pod vlivem anarchistů. — *343, 405, 410.*

[364] Tuto zprávu poslal Engels na dopisnici, kterou adresoval: F. A. Sorge, Esq., *Hoboken, N. J.* U. S. Amerika. — *344.*

[365] Poprvé vyšlo zkráceně v knize „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere" [„Dopisy a výňatky z dopisů... F. A. Sorgovi a jiným"], Stuttgart 1906. — *344, 373, 393, 439.*

[366] Paul Lafargue v té době pracoval u francouzské pojišťovny „L'Union Nationale". — *347.*

[367] Míní se práce Paula Lafargua o dějinách pozemkového vlastnictví ve Francii, která vycházela od března do června 1882 v ruském časopise „Ustoi" (viz také poznámku 185).

Laura Lafarguová sdělovala Marxovi v dopise z 20. března 1882, že petrohradská redakce čeká na další pokračování. — *347.*

[368] Roku 1541 utrpělo vojsko císaře Karla V. u Alžíru těžkou porážku od turecké armády. Španělé byli vypuzeni z většiny měst v Alžírsku, které tehdy bylo pod tureckým panstvím. — *348.*

[369] Engels tu má na mysli stručné písemné sdělení P. L. Lavrova ze 6. dubna 1882. — *352.*

[370] Počátkem dubna 1882 dostal sociálně demokratický poslanec Bruno Geiser anonymní provokační dopis z New Yorku, v němž se říkalo, že v Německu je přesně stanoveno datum zahájení povstání. Geiser sdělil obsah dopisu policii a uveřejnil prohlášení, kde tvrdil, že si německá sociální demokracie vůbec neklade za cíl provést revoluci. Úvodník „Sozialdemokratu" z 13. dubna 1882, nadepsaný „Bekennt Farbe!" [„Přiznejte barvu!"] Geiserův postoj ostře kritizoval a připomínal, že právě naopak strana si klade za úkol uspíšit revoluční převrat v Německu. — *352.*

[371] Engels má na mysli příspěvek v rubrice „Cařihrad" v „Kölnische Zeitung" z 20. dubna 1882, v němž se psalo o známém rakouském železničním spekulantu Moritzi Hirschovi. — *353.*

[372] Bedřich Engels, „Bruno Bauer a prvotní křesťanství" (Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 326—334). Tento článek vyšel na dvě pokračování v „Sozialdemokratu" ze 4. a 11. května 1882. V dopise ze 4. května 1882 poděkoval Eduard Bernstein Engelsovi za zaslání článku a podotkl, že už bylo načase vhodnou formou Bruno Bauera vzpomenout, že však jemu k tomu chyběly potřebné vědomosti.

Myšlenky vyjádřené v tomto článku Engels dále rozvinul v pozdějších pracích „Kniha zjevení" (1883) (Marx-Engels, Spisy, sv. 21, čes. vyd. 1967, str. 39—44, a sv. 22, čes. vyd. 1967, str. 501—527). — *356.*

[373] Bedřich Engels, „Koncentrace kapitálu ve Spojených státech". Tento článek vyšel v „Sozialdemokratu" 18. května 1882 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 335—337). — *356.*

[374] Tento dopis, o němž nevíme, zda se dochoval, připomíná Charles Longuet v „Justice" v nekrologu k úmrtí Charlese Darwina. Longuetova vzpomínka byla otištěna též v „Sozialdemokratu" z 27. dubna 1882. — *356.*

[375] Rostoucí nespokojenost irského lidu a vzestup irského národního hnutí přinutil anglickou Gladstonovu vládu zrušit výjimečné zákony z roku 1881 (viz poznámku 30) a sledovat vůči Irsku umírněnější politiku. V květnu 1882 byli např. propuštěni z vězení vůdcové irského národně osvobozeneckého hnutí.

Ministr pro Irsko, William Forster, který s touto politikou nesouhlasil, se vzdal úřadu. Jeho nástupcem se stal lord Frederick Cavendish (viz také poznámku 66). Dne 28. dubna odstoupil na protest proti nové taktice Gladstonovy vlády vůči Irsku ze svého úřadu rovněž irský místokrál Francis

Thomas Cowper (Engels jej v tomto dopise zaměňuje s Williamem Francisem Cowperem-Templem). — *357.*

[376] V rukopise je dopis datován 10. března. Jde však zřejmě o přepsání, neboť tu Engels odpovídá na otázky, které mu položil Eduard Bernstein v dopise ze 4. května 1882. Opravu datování provedl berlínský Institut marxismu-leninismu s pomocí prof. dr. Helmuta Hirsche z Mezinárodního institutu pro sociální dějiny v Amsterodamu. — *360.*

[377] Engels míní svou práci „Bruno Bauer a prvotní křesťanství", kterou otiskl „Sozialdemokrat" 4. a 11. května 1882 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 326—334). — *360.*

[378] Viz Karel Marx, „Kapitál", díl I, čes. vyd. 1953, str. 112—164. — *361.*

[379] V dopise ze 4. října 1882 se Eduard Bernstein informoval u Engelse o curyšském obchodníkovi Louisi Bambergerovi, který o sobě tvrdil, že se velmi dobře zná s Marxem, Engelsem, Ferdinandem Freiligrathem atd. — *362.*

[380] Malý úryvek z těchto Engelsových dopisů byl poprvé otištěn v knize „Friedrich Engels. Politisches Vermächtnis. Aus unveröffentlichten Briefen" [„Bedřich Engels. Politický odkaz. Z neuveřejněných dopisů"], Berlín 1920. — *363, 424.*

[381] V dopise z 12. prosince 1881 vyslovil August Bebel svým jménem i jménem své ženy hlubokou soustrast s těžkou ztrátou, kterou Marx utrpěl smrtí své drahé životní družky, a vyjádřil radost nad zlepšením Marxova zdravotního stavu. Bebel referoval i o finančních a personálních potížích „Sozialdemokratu" a o výsledcích voleb do říšského sněmu roku 1881, které pro německou sociální demokracii „dopadly velmi dobře". S radostí sděloval, že to značně pozvedlo sebevědomí strany. — *363.*

[382] „Sozialdemokrat" ostře kritizoval oportunistické jednání sociálně demokratických poslanců říšského sněmu Wilhelma Hasenclevera a Wilhelma Blose (viz poznámku 315). Dne 19. ledna a 13. února 1882 uveřejnil tento list dva otevřené dopisy člena strany Ernsta Breuela, vypovězeného z Hamburku, který se solidarizoval s Hasencleverovými a Blosovými názory a obvinil „Sozialdemokrat" z nedostatku objektivity a anarchistických sklonů. Škodlivé názory Ernsta Breuela byly v „Sozialdemokratu" z 19. a 26. ledna a z 23. února 1882 odmítnuty jak redakcí, tak i hlasy členstva. — *364.*

[383] Není nám známo, zda se Viereckův dopis Engelsovi a Engelsova odpověď dochovaly. — *364.*

[384] Johann Wolfgang von Goethe, „Hledač pokladu". Citováno z českého překladu Kamila Bednáře (J. W. Goethe, „Láskyplné písně", Praha 1958, str. 90). — *364.*

[385] Paul Singer, který pobýval v květnu 1882 v Londýně, si vyměnil s Engelsem názory na charakter Bismarckova „vládního socialismu" a žádal Engelse o radu, jakou taktiku má strana sledovat. Singer však tehdy ještě nerozpoznal reakční cíle, které Bismarck sledoval svými zestátňovacími snahami. Velmi brzy si to pak s Engelsovou pomocí ujasnil. — *364, 473.*

[386] Tyto řádky napsal Marx na dopisnici, kterou adresoval: Miss Marx, 41, Maitland Park Road, Maitland Park, London (N. W.) *(Angleterre).* — *366.*

[387] Tato sdělení napsal Marx na dopisnice, které adresoval: Madame Charles Longuet, 11, Boulevard Thiers, Argenteuil, près Paris. — *367, 371.*

[388] Marx tu parafrázuje jedno místo z Goethových „Krotkých Xenií", oddíl V, které zní:

„Jsi nepřáteli obklopen,
houf jejich sílí každý den,
a v tobě netají se dech?"
Vše vidím, nač se bát,
teď kůži mají ve spárech,
již svlék' jsem dřív jak had.
Zas novou stáhnu a hodím v plen,
jak jen dost uzraje,
a půjdu zcela omlazen
a svěží do ráje. — *369.*

[389] Marx ironicky přirovnává Monako ke Gerolsteinskému knížectví z Offenbachovy operety „Vévodkyně z Gerolsteinu". V této operetě hrávala tehdy hlavní roli slavná francouzská herečka a zpěvačka Hortense Schneiderová. — *369.*

[390] Tyto řádky napsal Marx na dopisnici, kterou adresoval: Madame Paul Lafargue, 37, Tremlett Grove, Junction Road, London, N., Angleterre. — *372.*

[391] Friedrich Adolph Sorge žádal Engelse v dopise z 8. května 1882, aby mu předplatil několikery noviny s tím, že mu příslušnou sumu poukáže dodatečně.

V dopise vyjádřil Sorge hluboké znepokojení nad Marxovým zdravotním stavem. Psal o tom mj.: „Neprospělo by mu, kdyby se letos v létě vydal

po moři do Ameriky? Kdybych mu v tom nebo v čemkoli jiném mohl být prospěšný, beze všeho se mnou počítejte!"

Poněvadž Sorge měl v úmyslu vydat anglicky „Manifest Komunistické strany", prosil Engelse, aby zrevidoval překlad, který mu byl před časem zaslán, a vrátil jej Sorgovi zpět spolu s předmluvou či doslovem.

O negativním vlivu nově přistěhovalých německých socialistů na americké dělnické hnutí sděloval Sorge: „Začínají ve svém lassallovském fanatismu narušovat a ničit pracně vydobytou půdu dělnického hnutí, odbory. Ti chlapi jsou jako Bourboni, ničemu se nenaučili a nic nezapomněli!" — *373.*

[392] Engels tu ironicky přirovnává oportunisticky smýšlející sociálně demokratické poslance říšského sněmu k buržoazním konstitucionalistům z doby německé revoluce 1848—1849, kterým republikánští demokraté posměšně přezdívali *vzdychalové* (Heuler). — *374.*

[393] V srpnu 1879 uveřejnil časopis „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik", jejž vydával v Curychu Karl Höchberg (pod pseudonymem dr. Ludwig Richter), pověstný „tříhvězdičkový" článek „Rückblicke auf die sozialistische Bewegung in Deutschland" [„Retrospektiva socialistického hnutí v Německu"]. V tomto programovém článku oportunisté, na jejichž mluvčí se pasovali tři členové strany, žijící v Curychu — Höchberg, Carl August Schramm a Eduard Bernstein — otevřeně napadli revoluční charakter Německé socialistické dělnické strany a prosazovali přeměnu sociální demokracie v maloburžoazní demokratickou reformní stranu. Obšírnou kritiku tohoto programu podali Marx a Engels ve svém „Okružním dopise Bebelovi, Liebknechtovi, Brackovi aj.", a to v oddíle „Manifest curyšské trojky" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 190—197). — *374, 376, 385, 492.*

[394] Ironická narážka na to, že Karl Vogt ve svém spise „Můj proces proti ‚Allgemeine Zeitung'" spojoval neprávem Marxe a jeho stoupence se skupinou maloburžoazních emigrantů v Ženevě v letech 1849—1850, která se žertem nazývala „Schwefelbande" (doslova sirná banda, v překladu Spisů „Pekelníci"). Viz Karel Marx, „Pan Vogt" (Marx-Engels, Spisy, sv. 14, čes. vyd. 1963, str. 428—437 a sv. 30, čes. vyd. 1969, str. 531—533). — *376.*

[395] Engels tu má na mysli jednu epizodu z bádensko-falckého povstání v květnu až červenci roku 1849. Viz o tom jeho práci „Německá kampaň za říšskou ústavu" (Marx-Engels, Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 205). — *377.*

[396] Dne 8. prosince 1881 vyšel jako první Engelsův příspěvek v „Sozialdemokratu" nekrolog „Jenny Marxová, rozená von Westphalen" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 318—320). První jeho obšírnější článek, který

vyšel v „Sozialdemokratu“ 4. a 11. května 1882, byla stať „Bruno Bauer a prvotní křesťanství“ (tamtéž, str. 326—334). — *378, 411.*

397 V květnu 1882 potvrdil regionální sjezd Středofrancouzské federativní unie usnesení o vyloučení redakce „Égalité“ přijaté v lednu (viz poznámku 323). „Sozialdemokrat“ 1. června 1882 toto usnesení odsoudil. Výňatek ze „Sozialdemokratu“, o němž se zmiňuje Engels ve svém dopise, otiskla „Égalité“ 11. června 1882. Číslo „Prolétaire“ s odpovědí na tuto noticku nemají vydavatelé Spisů k dispozici. — *378, 408, 415.*

398 Tento dopis se zabývá hlavně problematikou úvodníku „Situation in Irland“ [„Situace v Irsku“], který uveřejnil Eduard Bernstein v „Sozialdemokratu“ 18. května 1882 pod pseudonymem Leo. Wilhelm Liebknecht citoval bez Engelsova svolení nejpodstatnější část jeho dopisu s redakčními změnami v článku „Zur irischen Frage“ [„K irské otázce“] v „Sozialdemokratu“ z 13. července 1882. Uvedl jej poznámkou: „Toto nám píše z Londýna jeden přítel Irska, obeznámený s irskou zemí a jejím lidem jako málokdo. Jeho názory se rozcházejí v některých bodech s pojetím vyjádřeným v 21. čísle ‚Sozialdemokratu‘.“

Rukopis otištěné části Engelsova dopisu se ztratil, proto ji uveřejňujeme podle znění v „Sozialdemokratu“. Místo, kde začíná rukopisná část, je v textu označeno. Dne 9. srpna 1882 si Engels v dopise Bernsteinovi stěžoval na Liebknechtovu netaktnost (viz tento svazek, str. 390—391).

Přesné datování dopisu bylo zjištěno s pomocí prof. dr. Helmuta Hirsche z Mezinárodního institutu pro sociální dějiny v Amsterodamu. — *379.*

399 *Ribbonmen* (muži se stuhou) — členové tajných společností irských rolníků, kteří jako poznávací znamení nosili zelenou stuhu. Hnutí ribbonmenů vzniklo koncem 18. století v Severním Irsku jako výraz lidového protestu proti zvůli anglických statkářů a násilnému vyhánění pachtýřů. Ribbonmeni přepadali statky a organizovali atentáty na nejvíc nenáviděné statkáře a správce. Jejich akce však byly čistě místní, neměly žádný všeobecný program.

Whiteboys (bílí hoši) — tajné rolnické spolky, které vznikaly v Irsku kolem roku 1759. Jejich členové nosili při nočních výpadech proti anglickým landlordům bílé košile. V 19. století splynuly namnoze spolky bílých hochů s organizacemi ribbonmenů.

Captain Rock (kapitán Skála) — souhrnné označení členů různých tajných irských společností rolníků, které bojovaly proti anglickým utlačovatelům.

Captain Moonlight (kapitán Měsíční Svit) — pseudonym, jímž byla zpravidla podepisována výhružná poselství ribbonmenů landlordům aj. — *379.*

400 *Emancipace katolíků* — anglická vláda zrušila roku 1829 omezení politických práv katolíků.

Poněvadž se perzekuce katolíků ve Velké Británii týkala především Irů, bylo v Irsku hnutí za zrovnoprávnění katolíků zvlášť silné. Vedla je liberální buržoazie, v jejím čele byl O'Connell. Heslem emancipace katolíků se liberální buržoazii podařilo vtáhnout do hnutí rolnické masy. Katolíkům bylo přiznáno právo, aby byli voleni do parlamentu a zastávali některé vládní úřady; zároveň však byl pro kandidáty pětinásobně zvýšen majetkový cenzus. Tímto manévrem se anglické vládnoucí třídy pokoušely získat na svou stranu špičky irské buržoazie a katolických statkářů a rozštěpit tak irské národní hnutí. — *380.*

401 *Fenianismus* — tajné hnutí Irského republikánského neboli fenianského bratrstva, které vzniklo roku 1857 mezi Iry v USA a později i v Irsku. Jeho cílem bylo zřízení nezávislé Irské republiky. Objektivně hájili feniané zájmy irského rolnictva, co do sociálního složení byli příslušníky hnutí hlavně rolníci, městská maloburžoazie a demokraticky smýšlející inteligence.

Marx a Engels znovu a znovu poukazovali na slabiny fenianského hnutí a kritizovali je za jeho spikleneckou taktiku a sektářské i buržoazně nacionalistické chyby, zároveň však oceňovali revoluční charakter hnutí a usilovali o to, aby je zaměřili k masovému boji a společným akcím s anglickou dělnickou třídou.

Po porážce ozbrojeného povstání v Irsku v únoru až březnu 1867, které feniané dlouho připravovali, ztratila jejich organizace postupně všechen význam. — *380.*

402 Za americké občanské války 1861—1865 dodala Anglie Jižním státům řadu válečných lodí, které způsobily Severním státům značné škody. Byl mezi nimi i křižník „Alabama", který sám během let 1862—1864 zničil 70 lodí severoamerické flotily. Vláda Spojených států severoamerických spatřovala v počínání anglické vlády porušení neutrality a požadovala od anglické vlády náhrady za škody, které způsobila „Alabama" a další v Anglii postavené kaperské lodi. Komise zástupců obou států se 8. května 1871 po dlouholetém vyjednávání dohodla, že postoupí „případ Alabama" k rozhodnutí smírčímu soudu v Ženevě. Podle rozsudku tohoto soudu z 15. září 1872 byla Anglie odsouzena k náhradě škody Spojeným státům v částce 15,5 miliónu dolarů. — *380.*

403 Narážka na týdeník „Freiheit", vydávaný v letech 1879—1882 v Londýně anarchistou Johannem Mostem; redaktorem „Freiheit" byl Karl Schneidt. — *382.*

404 Wydenský sjezd Německé socialistické dělnické strany v srpnu 1880 (viz poznámku 448) pověřil vedení strany, aby vytvořilo výbor pro mezinárodní styky (internationale *Verkehrsstelle, comité extérieur*), jehož posláním bylo na-

vazovat a pěstovat styky mezi německou sociální demokracií a socialistickými stranami a organizacemi v zahraničí. — *383.*

[405] Poněvadž v červnu 1882 nevyšel v „Sozialdemokratu" žádný článek podepsaný Engelsem, jde zřejmě o stať „Bruno Bauer a prvotní křesťanství", kterou uveřejnil „Sozialdemokrat" v květnu (viz poznámku 372). — *384.*

[406] Ve svém dopise Engelsovi z 11. května 1882 žádal Kautsky, aby mu Engels napsal svůj názor na to, jak se bude vyvíjet osud kolonií, zejména asijských, po vítězství evropského proletariátu. Kautsky psal mj.: „Myslím si, že kdyby Indie byla državou anglického proletariátu, bylo by to prospěšné pro obě strany. Pro anglický proletariát jako zdroj surovin. Pro Indy pak potud, že by indický lid ponechán sám sobě propadl nejhoršímu despotismu... Naproti tomu by Indie podle mého názoru mohla pod vedením evropského proletariátu docela dobře dospět k modernímu socialismu, aniž by musela prodělávat kapitalistické mezistadium..." Kautsky uveřejnil poslední dva odstavce tohoto dopisu jako přílohu ke svému spisu „Sozialismus und Kolonialpolitik", který vyšel v Berlíně 1907.

Druhý dopis Kautského k tomuto problému je z 31. května 1882. — *385.*

[407] Práce Johanna Mosta „Kapital und Arbeit. Ein populärer Auszug aus ‚Das Kapital' von Karl Marx" [„Kapitál a práce. Populární výtah z ‚Kapitálu' Karla Marxe"] vyšla roku 1873 v Saské Kamenici. Wilhelm Liebknecht má zásluhu na tom, že Marx ve spolupráci s Engelsem udělal pro druhé vydání této brožury z roku 1876 řadu změn a doplňků. Protože však Marx mohl vymýtit jen nejhrubší chyby, kladl si podmínku, aby se jeho jméno s opraveným vydáním Mostovy brožury bezprostředně nespojovalo. — *387.*

[408] Tyto řádky napsal Engels na dopisnici, kterou adresoval: Monsieur P. Lavroff, 328, rue St. Jacques, Paris, France. — *388.*

[409] Druhé ruské vydání „Manifestu Komunistické strany" v překladu G. V. Plechanova vyšlo roku 1882 v Ženevě (viz také poznámku 317). — *388.*

[410] Johann Philipp Becker odpovídá svým dopisem z 2. srpna 1882 na Engelsův dopis z 10. února 1882 (viz tento svazek, str. 311—313). Děkuje Engelsovi za „moudré pokyny" týkající se jeho (Beckerova) návrhu na založení nové mezinárodní dělnické organizace (viz poznámku 339) a sděluje mu, že také měl „podobné pochybnosti". „Měl jsem v plánu vlastně jenom to," psal, „aby se impozantní, veskrze čistou, mezinárodní socialistickou manifestací odmítlo a potřelo sektářství, zejména anarchistické." Sděluje Engelsovi, že sotva se „vyléčil z těžké nemoci", musel vést velmi mnoho nepříjemných rozhovorů s vůdci kantonální stranické organizace, které ho stály spoustu

času. Na konci dopisu vyjádřil Becker přání ještě jednou se setkat s Engelsem a Marxem: „Jak to zařídíme? ‚Mám Vám toho ještě moc a moc povídat.“ — *389.*

[411] Pod titulem „Le Socialisme utopique et le socialisme scientifique“ vyšel roku 1880 Lafarguův francouzský překlad tří kapitol „Anti-Dühringa“ (1. kapitola Úvodu a 1. a 2. kapitola třetího oddílu), které Engels na naléhání Paula Lafargua přepracoval na samostatný populární spisek. Práce vyšla nejprve ve francouzském socialistickém časopise „La Revue socialiste“ a téhož roku byla vydána jako brožura. — *390, 411, 428, 440.*

[412] V redakčním článku „Sozialdemokratu“ ze 3. srpna 1882 „Die Sozialdemokratie und die egyptische Frage“ [„Sociální demokracie a egyptská otázka“] se schvalovala rezoluce, která byla přijata na shromáždění organizovaném v Paříži guesdovci a v níž se protestovalo proti bombardování Alexandrie Angličany. V rezoluci se také vyjadřovaly sympatie národní straně a jejímu vůdci Arabi pašovi. — *391.*

[413] Pro fejeton „Sozialdemokratu“ přeložil Engels do němčiny starou anglickou lidovou píseň „Vikář z Braye“. „Sozialdemokrat“ uveřejnil píseň 7. září 1882 s Engelsovým dodatkem o jejím politickém významu (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 338—341). — *392, 403, 406.*

[414] Engels ukončil svou obchodnickou dráhu v Manchesteru 1. července 1869 a 20. září 1870 přesídlil do Londýna. — *394.*

[415] Tento dopis byl odpovědí na dopis Karla Kautského Engelsovi z 11. května 1882 (viz poznámku 406). — *398.*

[416] Materiál potřebný pro zamýšlenou sérii článků o bismarckovském „státním socialismu“ a proti lassallovským názorům poslal Engelsovi z větší části Eduard Bernstein a August Bebel. Engels však později od svého záměru upustil (viz tento svazek str. 473). — *402, 407, 429, 434, 446, 473.*

[417] Engels tu má na mysli jednu z lassallovských frází, která se v podobě požadavku, aby byl „výtěžek práce spravedlivě rozdělován“, dostala i do gothajského programu (viz poznámku 494) a kterou Marx zvlášť podrobně vyvrátil ve své „Kritice gothajského programu“ (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 46—50). — *402.*

[418] Na Všeobecném socialistickém sjezdu v Gotě 27.—29. května 1877 se na zasedání 29. května někteří delegáti pokoušeli prosadit návrh Johanna Mosta,

aby bylo zakázáno další uveřejňování Engelsova „Anti-Dühringa" v ústředním orgánu strany „Vorwärts".

Wilhelm Liebknecht se rozhodně postavil proti tomuto návrhu a prohlásil, že od vyjití Marxova „Kapitálu" jsou články proti Eugenu Dühringovi nejvýznamnější vědeckou prací strany a že jsou také nutné v zájmu strany. Sjezd přijal návrh Augusta Bebela, jak jej formuloval Liebknecht, aby takovéto články byly uveřejňovány ve vědecké příloze „Vorwärtsu" nebo ve vědecké „Revui", eventuálně ve formě brožur.

Druhý a třetí oddíl „Anti-Dühringa" byl otištěn ve vědecké příloze, resp. v příloze „Vorwärtsu". — *402.*

[419] Článek Georga Heinricha von Vollmara „Aufhebung des Ausnahmegesetzes?" [„Zrušení výjimečného zákona?"] vyšel v „Sozialdemokratu" 17. a 24. října 1882 a mimoto byl vydán jako brožura podepsaná pseudonymem Surtur pod názvem „Aufhebung des Sozialistengesetzes. Ein Wort zur Taktik der deutschen Sozialdemokratie" [„Zrušení zákona proti socialistům. Slovo k taktice německé sociální demokracie"], Hottingen-Curych 1882 (viz též poznámku 441). — *402, 412, 424, 427, 432.*

[420] Román Henryho Fieldinga, „The adventures of Joseph Andrews" [„Dobrodružství Josepha Andrewse"]. — *404.*

[421] Úvod k francouzskému vydání Engelsova „Vývoje socialismu od utopie k vědě" (1880) napsal Marx asi 4. nebo 5. května 1880. V brožuře byl úvod otištěn s podpisem Paula Lafargua, který Engelsovu práci přeložil do francouzštiny. V rukopise úvodu je douška určená Lafarguovi, v níž Marx sděluje, že jej napsal po poradě s Engelsem, a žádá Lafargua: „Upravte styl, ale neměňte obsah." V úvodu je Engels představován čtenáři jako jeden z nejvýznamnějších představitelů moderního socialismu (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 259—261). — *407.*

[422] Svůj úmysl napsat tuto brožuru nemohl už Engels uskutečnit. — *407.*

[423] K daňové politice se tehdy Marx a Engels vyjadřovali vícekrát. V letech 1848—1849 uveřejnili v „Neue Rheinische Zeitung" např. článek „Pryč s daněmi!!!", „Provolání" Porýnského krajského výboru demokratů a Marxovu obhajovací řeč v procesu proti Porýnskému krajskému výboru demokratů (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 6, čes. vyd. 1959, str. 55, 58 a 254 až 271). Roku 1950 se touto problematikou zabýval Marx zejména v práci „Třídní boje ve Francii 1848—1850" a společně s Engelsem v „Provolání ústředního výboru ke Svazu komunistů. Březen 1850" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 29—131 a 273—283). — *407.*

[424] Poprvé otištěno zkráceně v listu „Vorwärts", čís. 44, z 22. února 1910. — *410.*

[425] Vládnoucí třídy v Anglii jásaly nad tím, že britské intervenční oddíly rozbily po bitvě u Tel-al-Kebíru 13. září 1882 egyptské národně osvobozenecké hnutí (viz též poznámku 78). — *410.*

[426] V žertovné narážce na biblickou legendu o útěku Izraelitů z egyptského zajetí má Engels na mysli anglický a francouzský bankovní dům Rothschildů (Erlanger byl Rothschildův zástupce v Egyptě), které byly inspirátory finanční „kontroly" Egypta (viz poznámku 78). Tak získal anglický premiér Disraeli s pomocí bankovního domu Rothschildů pro anglickou vládu už roku 1875 akcie Suezského kanálu, které patřily egyptskému chedivovi. — *412.*

[427] „Alianci socialistické demokracie" založil v říjnu 1868 M. A. Bakunin v Ženevě jako mezinárodní anarchistickou organizaci.

Roku 1869 odhlasovala generální rada Mezinárodního dělnického sdružení přijetí této organizace do Internacionály s podmínkou, že se Aliance jako samostatná mezinárodní organizace rozejde. Přes formální souhlas s touto podmínkou existovala Aliance ve skutečnosti dál jako tajná organizace uvnitř Internacionály. Vedla neustálý boj proti generální radě s cílem strhnout na sebe vedení Internacionály a vnutit jí svou anarchistickou koncepci. Haagský kongres roku 1872 se jednomyslně usnesl vyloučit vůdce Aliance Michaila Bakunina a Jamese Guillauma z řad Internacionály. Program, cíle a metody Aliance odhalili Marx a Engels ve své zprávě „Aliance socialistické demokracie a Mezinárodní dělnické sdružení. Zpráva a dokumenty uveřejněné z příkazu haagského kongresu Internacionály" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 359—489). — *415, 440, 459*

[428] Engels má na mysli Marxův teoretický úvod k programu francouzské Dělnické strany, napsaný roku 1880 a beze změn přijatý sjezdem strany v Le Havru v listopadu 1880 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 265). Praktickou část programu vypracovali Jules Guesde a Paul Lafargue společně s Marxem a Engelsem (viz poznámku 45); sjezd ji přijal s některými změnami navrženými Benoîtem Malonem, které program zhoršily (viz tento svazek, str. 267—268). — *415, 447.*

[429] *Radikálové* — v osmdesátých a devadesátých letech parlamentní skupina ve Francii, která se odtrhla od buržoazní strany umírněných republikánů („oportunistů"). Jejím vůdcem byl Clemenceau. Skupina trvala na řadě buržoazně demokratických požadavků, od kterých umírnění republikáni upustili: zrušení senátu, odluka církve od státu atd. Aby získali na svou stranu masu voličů, požadovali radikálové zavedení progresívní daně z příjmů a také sociálně ekonomická opatření (viz poznámku 184). — *416.*

[430] Georg Heinrich von Vollmar mluví ve 2. části svého článku „Aufhebung des Ausnahmegesetzes?" (viz také poznámku 419) o „opoziční a ‚svobodomyslnické' kaši". — *416.*

[431] Engels tu má na mysli sloučení Sociálně demokratické dělnické strany a Všeobecného německého dělnického spolku v Německou socialistickou dělnickou stranu, k němuž došlo v květnu 1875 v Gotě. Marx a Engels považovali toto sloučení za předčasné, protože mu nepředcházela dostatečná diskuse a vyjasnění důležitých teoretických a politických otázek. Podle Marxova a Engelsova mínění měl být před sloučením nejprve vypracován akční program, respektive organizační plán společných akcí (viz o tom Marx-Engels, Spisy, sv. 34, čes. vyd. 1971, str. 154—160 a 167—168). — *416.*

[432] Jaký rukopis Engels k dopisu přiložil, není známo. — *417.*

[433] *Coup de Jarnac* — dne 13. března 1569, v bitvě mezi katolíky a hugenoty u Jarnacu (město v západní Francii), byl zajat a úkladně zastřelen těžce zraněný princ Condé, politický a vojenský vůdce hugenotů. — *419.*

[434] Slovní hříčka s Lissagarayovým křestním jménem Prosper a francouzským slovem prospère (příznivý). — *419.*

[435] Protože Prosper Lissagaray měl v úmyslu veřejnou urážkou vyprovokovat Paula Lafargua k souboji, srovnává Engels Lissagaraye ironicky s francouzským politikem Granierem de Cassagnac, jehož výpady v tisku vedly k řadě soubojů a soudních procesů. — *419.*

[436] Význam tohoto slova (lze je číst také jako „crimon") se nepodařilo objasnit. — *420.*

[437] V Montceau-les-Mines povstali v srpnu 1882 horníci proti zvůli uhlobaronů a proti poručníkování katolického kléru.

Anarchistické elementy provedly v té době řadu provokací, které se pak připisovaly dělníkům. Proti zatčeným začal v říjnu 1882 s velikou pompou ohlašovaný soudní proces, v němž se však nepodařilo dokázat obvinění vznesená proti dělníkům. — *421, 456.*

[438] *Wilhelm Liebknecht* byl ve vězení od poloviny října 1882. August Bebel o tom mj. napsal Engelsovi 1. října 1882: „Poněvadž Liebknecht má dva různé tresty, které mohou být podrobeny dodatečnému nálezu, ale teprve po provedení revize u říšského soudu, o kterou požádal stejně jako já, může se dostat z vězení do zahájení říšského sněmu."

August Bebel byl vězněn od 1. listopadu 1882 do 9. března 1883 (s přeru-

šením vazby od 2. do 9. ledna 1883). V témže dopise psal o nastávajícím výkonu svých trestů: „Mám v úmyslu nastoupit vazbu 1. listopadu a doufám, že během vánočních svátků se mi podaří vymoci přerušení trestu z týchž důvodů, které uvádí Liebknecht. Jestliže se mi mých osm rozsudků v celkovém výměru pěti měsíců revizí o nic nezkrátí, a ani to nepředpokládám, protože říšský soud je strašně reakční a v jistém směru velmi omezený ve své kompetenci, pak dodatečný nález mi snad sníží oněch pět měsíců na čtyři, a to bych měl v půli března své penzum odkroucené." (Viz August Bebel, „Z mého života", Praha 1962, str. 601.) — *423, 425, 499.*

[439] Co bylo v dopise přiloženo pro Kautského, není známo. — *423.*

[440] Biblická legenda o útěku Židů z egyptského zajetí vypráví, že útrapy cesty a hladovění přivedly malověrné mezi Židy až k toužebným vzpomínkám na doby, kdy žili sice v nesvobodě, ale dosyta se najedli. Odtud se stalo příslovečným úsloví, že se někomu „stýská po egyptských hrncích masa". — *424.*

[441] Engels má na mysli článek Augusta Bebela „Aufhebung des Sozialistengesetzes?" [„Zrušení zákona proti socialistům?"], otištěný v „Sozialdemokratu" 12. října 1882. Tento článek byl namířen proti dvěma příspěvkům Georga Heinricha von Vollmara, které byly uveřejněny nejprve v „Sozialdemokratu" a pak jako brožura (viz poznámku 419). Bebel kritizoval především druhý příspěvek, v němž Vollmar vyzýval k pučistické taktice a požadoval zřízení tajné organizace strany. Bebel odsoudil tuto taktiku jako zhoubnou a pro stranu nepřijatelnou. V dopise Engelsovi z 1. října 1882 prohlásil, že takový neprozřetelný tón a takové řeči jako ve Vollmarových článcích by způsobily v řadách strany jen zbytečné oběti. (Viz August Bebel, „Z mého života", Praha 1962, str. 600—602.) — *424, 432.*

[442] Lassallovská fráze o „jediné reakční mase" přešla do programu Německé socialistické dělnické strany, přijatého na sjezdu strany v Gotě v květnu 1875 (viz poznámku 431). V gothajském programu se říká: „Osvobození práce musí být dílem dělnické třídy, proti níž jsou všechny ostatní třídy jen jedinou reakční masou." Marx ve své „Kritice gothajského programu" podrobil tuto nevědeckou tezi kritice (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 43—61, zejména str. 50—51). — *425, 432.*

[443] V souvislosti se stanoviskem Augusta Bebela v „Sozialdemokratu" z 12. října 1882 k článkům Georga Heinricha von Vollmara, které byly vydány také jako leták pod pseudonymem Surtur (viz poznámku 419 a 441), prohlásil Louis Viereck v „Süddeutsche Post", jejímž byl vydavatelem, že tento leták nemá se stranou nic společného. Redakce „Sozialdemokratu" protestovala 26. října 1882 proti Viereckovu prohlášení a zdůraznila, že leták tvoří

články původně otištěné v orgánu strany. Ale že už ze zvolené formy vyplývá, že vyjadřují pouze a jedině názor pisatele, jenž je ovšem členem strany a patří k těm, kdo stojí „v předních řadách". — *425.*

444 Zmíněný článek Léona Picarda o Němcích v Paříži, uveřejněný pod názvem „L'affaire de la rue Saint-Marc" [„Skandál z ulice sv. Marka"] v „Citoyen" 3. září 1882, obsahoval stejné šovinistické výpady proti německému tělocvičnému spolku v Paříži jako články buržoazních listů (viz též tento svazek, str. 435). — *427, 430, 435.*

445 *Rosettská stéla* — čedičová deska, na níž je vepsán dekret memfiských kněží z 2. století př. n. l. paralelně hieroglyfickým, démotským a řeckým písmem. Byla nalezena roku 1799 za Napoleonova tažení do Egypta v Rosettě (arab. Rašíd) a umožnila francouzskému badateli J. F. Champollionovi rozluštit egyptské hieroglyfy. — *429.*

446 Engels tu cituje středověký bojový pokřik „hie Welf, hie Waibling", který poprvé zazněl pod Weinbergem roku 1140 v bitvě mezi Welfy a Hohenštaufy (také nazývanými Waiblingové podle jejich rodového hradu, resp. města Waibling). — *432.*

447 Míní se náklad týdeníku „Sozialdemokrat". Koncem roku 1881 měl 4400 předplatitelů; do konce roku 1882 stoupl jejich počet na 6800. — *433, 450.*

448 První ilegální sjezd německé sociálně demokratické strany, konaný od 20. do 23. srpna 1880 na zámku Wyden ve Švýcarsku, vyvodil závěry z neshod o strategii a taktiku Socialistické dělnické strany za platnosti zákona proti socialistům (viz poznámku 136). Orientoval stranu jednoznačně na revoluční taktiku v boji proti prusko-německému militaristickému státu, což bylo základem pro příští vítězství nad protisocialistickým zákonem. — *433.*

449 Georges Clemenceau mohl na shromáždění 29. října 1882 podat zprávu o své poslanecké činnosti, teprve když se uklidnil hluk vzniklý při volbě předsedy shromáždění. — *437.*

450 Koncem roku 1882 zamýšleli Eduard Bernstein a Georg Heinrich von Vollmar zahájit v „Sozialdemokratu" diskusi o programu, aby připravili jeho změnu. Redakce uposlechla Engelsovy rady a omezila se v podstatě na nepřímou polemiku proti oportunistickým požadavkům gothajského programu (viz poznámku 494). — *437.*

451 Engels odpovídá na dopis Friedricha Adolpha Sorga z 22. srpna 1882.

Sorge v něm mj. žádal Engelse, aby mu v Londýně obstaral předplatné na „Labour Standard". — *439.*

[452] ...v obou jazycích — narážka na „Lesebuch für das Volk" [„Lidovou čítanku"] Georga Stiebelinga, která vyšla roku 1882 pod názvem „The people's reader" také anglicky. — *440.*

[453] S dopisem se zachovala obálka, na níž je adresa napsaná Marxem: Miss Marx, 41, Maitland Park Road, Maitland Park, London N. W. — *442.*

[454] Marx tu své dceři připomíná společné vycházky po pobřeží mezi Ventnorem a mysem St. Catherine za jejich pobytu na ostrově Wight od 29. prosince 1881 do 16. ledna 1882. — *442.*

[455] Jde o „The Vision concerning Piers the Plowman" [„Vidění o Petru Oráčovi"] od Williama Langlanda, které vydal ve 14. století ve třech verzích.

Early English Text Society (Společnost pro staroanglické texty) byla učená společnost, založená roku 1864 Frederikem Jamesem Furnivallem pro vydávání starých anglických textů .— *443.*

[456] „L'Égalité", 2. série, z 9. června 1880 zaujímala v článku „Le patriotisme de la bourgeoisie et les Chinois" [„Vlastenectví buržoazie a Číňané"] stanovisko k zasedání společnosti pro politickou ekonomii z 5. května 1880. Na tomto zasedání se vychvaloval fakt, že Číňané, kteří se přistěhovali do Kalifornie, se spokojují s neobyčejně nízkými mzdami.

„La Revue socialiste" z 5. července 1880 uveřejnila článek „La Question chinoise devant les économistes" [„Ekonomové o čínské otázce"] podepsaný iniciálami Benoîta Malona, který se zabýval touž problematikou. — *443.*

[457] Jenny Longuetová trpěla po jistou dobu zánětem, na který také 11. ledna 1883 zemřela. — *443, 455.*

[458] Karl Kautsky žádal v dopise z 11. listopadu 1882 Engelse, aby pro první číslo nově vydávaného měsíčníku „Die Neue Zeit" napsal článek o Charlesi Darwinovi.

Z Kautského dopisu datovaného 23. listopadu 1882 vyplývá, že telegram, o němž se zmiňuje Engels, odeslal Heinrich Braun. Kautsky k Engelsovu odmítnutí poznamenal: „Vaše odmítavá odpověď mě velmi mrzí, pokud mám na mysli zájem našeho listu, neříkám zájem naší věci, která rozhodně získá víc z Vašeho jednoho většího díla než z několika menších. Tím se utěšuji a doufám, že Vaše práce postupuje rychleji než druhý díl ‚Kapitálu'. Dosud nikdy nebyla poptávka po Marxových a Vašich spisech větší a dosud nikdy nebyla nabídka menší než nyní. Velice by bylo vítáno nové vydání

„Anti-Dühringa" (bez Dühringa), třebas v podobě ‚Socialisme scientifique et utopique'." (Podle: Friedrich Engels' Briefwechsel mit Karl Kautsky. Vydal a zpracoval Benedikt Kautsky, Vídeň 1955, str. 69.) — *444.*

[459] Engels má na mysli zvláště svou práci „Dialektika přírody" (viz také poznámku 132). — *444.*

[460] Srov. Benoît Malon, „Histoire du socialisme...", Lugano 1879. — *446.*

[461] Dopis Paula Lafargua Engelsovi z 24. listopadu 1882. — *447.*

[462] *Severní federace* (Fédération du Nord) — vznikla na jaře 1880 jako jedna ze šesti federací, na něž se organizačně dělila francouzská Dělnická strana (viz o tom poznámku 44). Zahrnovala stranické organizace v Lille a Roubaix. Po rozštěpení na sjezdu strany v Saint-Étienne (viz poznámku 101) stála Severní federace na straně guesdovců. — *447, 460.*

[463] Engels tu naráží na názory někdejšího člena Svazu komunistů, pozdějšího nacionálního liberála a pruského ministra financí Johannese Miquela, který ve dvou dopisech Marxovi z roku 1865 zastával názor, že se revoluční dělnická strana musí „na delší dobu" vzdát snahy provádět v buržoazně demokratické revoluci a při sjednocování Německa samostatnou politiku. — *448, 492.*

[464] Schmidtovou aférou nazývá Engels odhalení německého policejního špicla Johanna Karla Friedricha Eliase Schmidta v Curychu. O dobrodružstvích Schmidta a jeho chlebodárců vydala redakce „Sozialdemokratu" brožuru: „Die deutsche Geheimpolizei im Kampfe mit der Sozialdemokratie. Aktenstücke und Enthüllungen auf Grund authentischen Materials dargestellt" [„Německá tajná policie v boji se sociální demokracií. Dokumenty a odhalení podaná na základě autentického materiálu"], Hottingen-Curych 1882. Protože autor brožury, Moses Oppenheimer, byl brzy nato rovněž odhalen jako zrádce strany (viz poznámka 495), vyšlo druhé vydání brožury spolu s článkem ze „Sozialdemokratu" z 15. února 1883 pod názvem „Deutsche Polizeischuftereien. Aktenstücke und Enthüllungen auf Grund authentischen Materials dargestellt" [„Německé policejní hanebnosti. Dokumenty a odhalení podané na základě autentického materiálu"], Hottingen-Curych 1883. — *450, 477.*

[465] Dopis Laury Lafarguové Engelsovi z 12. prosince 1882. — *451.*

[466] „*Kabinet nekalých záležitostí*" nebo také „černý kabinet" („affaires véreuses cabinet") byl za Ludvíka XIV. ve Francii tajný úřad přičleněný k poště,

který umožňoval vládě sledovat soukromou korespondenci občanů; existoval také v Prusku, Rakousku a jiných evropských státech. — *453.*

[467] Zakladatel tudorské dynastie, Jindřich VII., který porazil krále Richarda III. z rodu Yorků, všemi prostředky usiloval o to, aby si zabezpečil královskou moc, a tím si také upevnil svá velmi problematická práva na anglický trůn. Pokusil se obklopit tuto dynastii aureolou svatosti. Za tím účelem se roku 1506 obrátil na římského papeže Julia II. s prosbou, aby pozvedl do řad svatých mučedníků jednoho z příslušníků rodu Lancasterů, krále Jindřicha VI., jehož Yorkové za válek Červené a Bílé růže vyhnali z anglického trůnu. Julius II. však pod příhodnou záminkou odmítl tuto královu prosbu splnit, neboť dobře věděl, že král Jindřich VI. měl pověst slabomyslného, a obával se, že by jeho svatořečením podkopal autoritu římské církve.

Na to naráží i vtip uváděný Marxem, který spočívá v tom, že latinský výraz *innocens*, nevinný, má v angličtině (innocent) také význam slabomyslný, blbý. — *453.*

[468] Marx má asi na mysli předmluvu V. P. Voroncova k jeho knize „Suďby kapitalizma v Rossii", Petrohrad 1882; Voroncov tam uznává vliv Marxova učení v Rusku, neboť mluví o ruských „socialistech marxovské školy". — *453.*

[469] Jde o článek Paula Lafargua „Notre candidat" [„Náš kandidát"], otištěný v „L'Égalité", 4. série, 9. prosince 1882.— *455, 460.*

[470] Engels má na mysli to, že se Marx — hlavně v 70. letech — intenzívně zabýval problematikou společného vlastnictví půdy a vesnické obce, zejména občiny v Rusku. Ve třetím díle „Kapitálu" mělo v oddílech o pozemkové rentě Rusko hrát stejnou roli jako v prvním dílu Anglie, když šlo o námezdní práci v průmyslu. Marx proto studoval a excerpoval četné ruské prameny, statistický materiál a řadu jiných publikací o pozemkovém vlastnictví, mezi jinými i knihu M. M. Kovalevského „Obščinnoje zemlevladěnije, pričiny, chod i posledstvija jego razloženija", která vyšla roku 1879 v Moskvě. — *459.*

[471] *Alliance socialiste republicaine* (Socialistická republikánská aliance) byla založena v říjnu 1880 v Paříži skupinou amnestovaných komunardů. Mezi jejími organizátory byli vážení a vlivní vůdcové demokratického a dělnického hnutí, jakož i řada členů Mezinárodního dělnického sdružení a jeho generální rady. Členové Aliance se nazývali socialisty, vystupovali však proti každé doktríně vůbec a propagovali proudhonovsko-filantropické ideje, čímž si získali sympatie buržoazních radikálů. Bez ohledu na velkou prestiž komunardů podrobil Jules Guesde jejich maloburžoazní socialismus ostré kritice. — *459.*

[473] Tímto dopisem odpovídá Engels na Bebelův dopis ze 14. listopadu 1882,

odeslaný tajně z vězení, kde si August Bebel od 1. listopadu odpykával své tresty (viz také poznámku 438). Jak pak sdělil Engelsovi 6. ledna 1883, přerušení trestu na vánoční svátky mu nebylo povoleno.

Svůj dopis z vězení i zkrácenou Engelsovu odpověď zařadil August Bebel do knihy „Aus meinem Leben", díl II, Stuttgart 1914 (srov. český výbor „Z mého života", Praha 1962, str. 602—604 a 607—608). — *461.*

[473] Během rozhovorů s ruským ministrem zahraničí v listopadu 1882 dal Bismarck rozšířit zprávu o spojenecké smlouvě mezi Německem a Rakousko-Uherskem. Smlouva byla uzavřena v říjnu 1879, ale o její existenci nebylo do listopadu 1882 nic veřejně oznámeno. Obě mocnosti se podle ní zavázaly, prozatím na dobu pěti let, poskytnout si vzájemně vojenskou pomoc, jestliže by jedna z nich byla napadena Ruskem.

Bismarck, jemuž se podařilo protahovat rozhovory s Francií o lucemburské otázce od podzimu 1866 až do jara 1867, uveřejnil za francouzsko-nizozemských jednání o Lucembursku tajné pruské úmluvy na výboj a odboj s jihoněmeckými státy, namířené proti Francii. — *462.*

[474] Jde o „Briefe und Socialpolitische Aufsätze" [„Dopisy a sociálně politické stati"] Johanna Karla Rodbertuse-Jagetzowa, které roku 1882 vydal Rudolph Hermann Meyer. August Bebel ve svém dopise Engelsovi ze 14. listopadu 1882 žertem poznamenal: „Meyer Vás oba velmi chválí a dobré přijetí, které jste mu připravili, mu zjevně velmi zalichotilo; budete ovšem muset sdílet tuto slávu s pěti kardinály, kteří mu prokázali tutéž poctu." Meyer se v roce 1879—1880 zdržoval deset měsíců v Anglii. V devadesátých letech působil také na Moravě a v Průhonicích u Prahy. V září 1893 se setkal v Praze s Engelsem. — *462, 474, 492.*

[475] V originále bestiebern (slídit, prošťourávat), narážka na pruského policejního radu Wilhelma Stiebera, pověstného svým systémem špiclování. — *463.*

[476] Toto sdělení napsal Marx na dopisnici, kterou adresoval: Miss Marx, 41, Maitland Park Road, Maitland Park, *London* N. W. — *464.*

[477] Ve svém projevu v Newcastle 8. ledna 1883 ospravedlňoval Joseph Cowen uchvácení Egypta Anglií (viz poznámku 78). — *468.*

[478] Dne 11. ledna 1883 zemřela Marxova dcera Jenny Longuetová. — *470, 474, 494, 506, 509.*

[479] Heinrich Heine, „Obrazy z cest", díl druhý. — *470.*

[480] Engels má na mysli řeč sociálně demokratického poslance Karla Grillenbergera na zasedání říšského sněmu 14. prosince 1882, v níž Grillenberger

polemizoval s projevem Roberta Victora von Puttkamera, proneseným v říšském sněmu den předtím. Puttkamer zdůvodňoval nutnost zavést v některých částech Německa v rámci zákona proti socialistům (viz poznámku 136) stav obležení a předhazoval sociální demokracii, že ničí posvátnost rodiny a propaguje volnou lásku.

„Sozialdemokrat" uveřejnil 1. a 4. ledna 1883 výňatky „Aus Grillenberger's Rede über die Handhabung des Sozialistengesetzes" [„Z Grillenbergerovy řeči o použití zákona proti socialistům"]; 4. ledna článek „Zum Kapitel von der freien Liebe. Etwas für Herrn von Puttkamer zum Vorlesen im Reichstage" [„Ke kapitole o volné lásce. Něco, co by mohl pan von Puttkamer přednést v říšském sněmu"] a 11. ledna článek „Puttkamer und die ‚Heiligkeit' der Familie" [„Puttkamer a ‚posvátnost' rodiny"]. Dále vyšel v „Sozialdemokratu" z 8. února 1883 článek „Zum Kapitel von der freien Liebe. Den Herren v. Puttkamer und v. Nostiz - Wallwitz gewidmet" [„Ke kapitole o volné lásce. Věnováno pánům von Puttkamerovi a von Nostiz--Wallwitzovi"] a 22. února 1883 článek „Von der patentierten Ehre..." [„O patentované cti. Další příspěvek k tématu o volné lásce a moralitě Puttkamera a jeho kolegů"]. — *471, 499.*

[481] Bedřich II., „Aus der Instruction für die Generalmajors von der Cavallerie" (14. August 1748)" [„Z instrukce pro generálmajory jezdectva (14. srpna 1748)"]. — *471.*

[482] Engels má na mysli řeč sociálně demokratického poslance Maxe Kaysera, pronesenou v říšském sněmu 11. ledna 1883. — *472.*

[483] Prusko anektovalo po vítězství nad Rakouskem roku 1866 tato území: království hannoverské, kurfiřství hesensko-kaselské, velkovévodství nasavské, svobodné město Frankfurt nad Mohanem a mimoto Šlesvik-Holštýn. — *472.*

[484] Karl Kautsky, „Die überseeische Lebensmittel-Konkurrenz" [„Zámořská konkurence v potravinách"], Lipsko 1881. V první části své brožury uvedl Kautsky údaje o kanadském zemědělství, které uveřejnil Rudolph Hermann Meyer ve vídeňském listě „Das Vaterland". — *474, 478.*

[485] Engels má na mysli práci „Der Einfluss der Volksvermehrung auf den Fortschritt der Gesellschaft" [„Vliv růstu obyvatelstva na pokrok společnosti"], kterou vydal Karl Kautsky roku 1880 a v níž obhajoval „pravé jádro" Malthusovy teorie. — *475, 478.*

[486] Parafráze jednoho místa z dramatu Adolfa Müllnera „Vina" (2. jednání, 5. výstup): „... ať Oerindur přispěje s vývody, co značí tato zrůda přírody." — *479.*

[487] Z řady článků Karla Kautského „Die Entstehung der Ehe und Familie" [„Vznik manželství a rodiny"], které otiskoval darwinovský časopis „Kosmos", Stuttgart, ročník VI, svazek XII (říjen 1882—březen 1883), se první článek nazýval „Hetärismus". Druhý článek byl nazván „Die Raubehe und das Mutterrecht. Der Clan" [„Manželství únosem a mateřské právo. Klán"], a třetí „Die Kaufehe und die patriarchalische Familie" [„Manželství koupí a patriarchální rodina"]. Roku 1883 byly všechny tři články pod společným titulem „Hetärismus" uveřejněny jako „Zvláštní otisk z časopisu ‚Kosmos', VI. ročník, 1882". — *479, 493, 495.*

[488] *Nucená pastva* (Hutzwang) — povinnost všech členů společenství za pravěkého markovního zřízení německých kmenů odstranit na dobu od žní do setby ploty ze svých přídělů půdy, aby tyto pozemky mohli všichni používat jako pastviny (viz též Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 356). — *479.*

[489] Jde o překlad básně Adalberta von Chamissa „Salas y Gomez" do angličtiny, který pořídila Laura Lafarguová. — *481.*

[490] Jde o úvodník „Rentrée en ligne" [„Zpět do řad"], podepsaný Jules Guesdem, který uveřejnila „Égalité" 16. února 1883. — *483.*

[491] Engels patrně míní ironický dopis francouzskému ministru spravedlnosti z 13. února 1883, podepsaný Jules Guesdem a Paulem Lafarguem; otiskla jej „Égalité" 16. března 1883 s podtitulem „Deux nouveaux prétendants" [„Dva noví uchazeči"]. Guesde a Lafargue si v něm činili nárok na nižší výměr trestu, jak to bylo stanoveno pro potomky bývalých panovnických rodů, neboť vzhledem ke galantním dobrodružstvím francouzských králů není prý vyloučeno, že i v jejich žilách koluje královská krev. — *484.*

[492] Míní se kodaňský sjezd Německé socialistické dělnické strany, který se konal od 29. března do 2. dubna 1883. Aby se zmátla policie, bylo předem uvedeno několik různých míst zasedání sjezdu, mezi nimi i Curych. — *485, 493.*

[493] Dne 8. března 1883 přinesl „Sozialdemokrat" podrobnou zprávu, že „Égalité" byla nucena přestat vycházet, poněvadž majitel tiskárny porušil smlouvu. Vydavatelům není známo, zda se Engelsův lístek přiložený k dopisu dochoval. — *489.*

[494] Program Německé socialistické dělnické strany byl jednomyslně přijat 25. května 1875 na sjednocovacím sjezdu v Gotě (viz poznámku 431). Až na bod o proletářském internacionalismu se tento program v zásadních otázkách nijak nelišil od návrhu, který rozebírá Marx ve své „Kritice gothajského programu" (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 39—61)

a Engels především v dopise Bebelovi z 18.—28. března 1875 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 34, čes. vyd. 1971, str. 154—160). Internacionalistický princip revolučního dělnického hnutí byl na sjednocovacím sjezdu pojat do programu na návrh Wilhelma Liebknechta.

Řada důležitých politických a sociálních požadavků v programu strany vyjadřovala sice faktické potřeby proletářského třídního hnutí, byla však proniknuta oportunistickými lassallovskými myšlenkami. Tak se v sociální demokracii uchovávaly oportunistické názory, na něž mohli o dvě desetiletí později navázat revizionisté v německém dělnickém hnutí. Němečtí dělníci naproti tomu interpretovali program v revolučním duchu. — *491.*

[495] Moses Oppenheimer, člen Německé socialistické dělnické strany, byl v únoru 1883 usvědčen z tajné spolupráce s buržoazním tiskem a ze zpronevěry stranických peněz. — *491.*

[496] Rudoph Meyer, „Politische Gründer und die Corruption in Deutschland" [„Političtí gründeři a korupce v Německu"]. — *492.*

[497] Eduard Bernstein sděloval Engelsovi v dopise z 24. února 1883, že podle jeho informací Georg Schumacher v Solingen agituje pro „Süddeutsche Post" a radí dělníkům číst tento list místo „Sozialdemokratu". Ale už v dalším dopise Engelsovi ze 7. března 1883 Bernstein psal, že tyto zprávy o Schumacherovi neodpovídají pravdě. — *493.*

[498] Johann Jacob Bachofen, „Das Mutterrecht. Eine Untersuchung über die Gynaikokratie der alten Welt nach ihrer religiösen und rechtlichen Natur" [„Mateřské právo. Studie o vládě žen ve starověku na podkladě náboženském a právním"]. — *497.*

[499] Dopis byl poprvé otištěn zkráceně v knize Augusta Bebela „Aus meinem Leben", díl III, Stuttgart 1914, srov. české vydání „Z mého života", Praha 1962, str. 610—611. — *498.*

[500] August Bebel oznámil Engelsovi 15. února 1883, že bude 9. března 1883 propuštěn z lipského vězení (viz také poznámku 472).

Engels má v dalším textu na mysli Bebelův dopis ze 6. ledna 1883 (viz poznámku 161). — *498.*

[501] Jde o přísahu, kterou složili po svém zvolení do saského zemského sněmu Wilhelm Liebknecht v listopadu 1879 a August Bebel v červenci 1881. — *499.*

[502] Adolf Hepner vydal roku 1883 v New Yorku jako první svazek své plánované „Německo-americké dělnické knižnice" spis Augusta Bebela „Unsere Ziele"

[„Naše cíle“] podle 6. německého vydání. Titul této první větší Bebelovy teoretické práce, která se po roce 1870 velmi rozšířila v německém dělnickém hnutí a značně přispěla k politické výchově proletariátu, změnil na „Die Ziele der Arbeiterbewegung“ [„Cíle dělnického hnutí“] a provedl v ní některé škrty. V předmluvě o tom Hepner poznamenal, že Bebelovu práci „vyloupl z polemické slupky škrtnutím všeho toho, co dnes už není výstižné anebo zastaralo“. — *499.*

[503] Tento telegram uveřejnil „New Yorker Volkszeitung“ 15. března 1883 jako „zvláštní telegrafickou depeši pro ‚N. Y. Volkszeitung‘“ v tomto znění: „Londýn 14. března 1883. Karel Marx dnes odpoledne zemřel. Bedřich Engels.“ — *504.*

[504] Větší úryvek z tohoto dopisu byl poprvé otištěn v „Die Neue Zeit“, sv. 1, čís. 23, ročník 1902—1903, v Sorgově článku „Zum 14. März“ [„Ke 14. březnu“]. — *509.*

[505] Text tohoto telegramu, jak jej uveřejnila „New Yorker Volkszeitung“, nesouhlasí se zněním, jež redakci zaslal Engels. Redakce si do textu přidala nepravdivou zprávu, šířenou také jinými novinami, že Marx zemřel v Argenteuil. Proti tomuto svévolnému postupu redakce „New Yorker Volkszeitung“ protestoval Engels dopisem z 18. dubna 1883 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 36). — *513.*

[506] Úplný text telegramu studentů Petrovské zemědělské akademie v Moskvě cituje Engels ve svém nekrologu „K úmrtí Karla Marxe“, uveřejněném v listu „Sozialdemokrat“ z 3. a 17. května 1883 (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 376—383). — *514.*

[507] „La Justice“ uveřejnila zprávu o Marxově pohřbu 20. března 1883 pod názvem „Obsèques de Karl Marx“ [„Pohřeb Karla Marxe“]. Francouzský text Engelsovy pohřební řeči, který byl ve zprávě obsažen, odpovídá až na jeden dovětek Engelsovu konceptu (viz Marx-Engels, Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 369 —370). — *515.*

[508] V dopise Engelsovi ze 16. března 1883 žádal Theodor Cuno o potvrzení, že se Karlu Marxovi v rodinném kruhu říkalo „Mohr“ („Mouřenín“). Cuno se o tom chtěl zmínit v nekrologu. Adolf Hepner prý totiž tvrdil, že se Marxovi nikdy Mouřenín neříkalo a že mimoto straně „škodí“, když se píše o takových osobních věcech. — *516.*

JMENNÝ REJSTŘÍK*

Abd-ul-Hámid II. (1842—1918), turecký sultán (1876—1909). — 353

Abercorn, James Hamilton, vévoda *of* (1811—1885), irský místokrál (1866 až 1868 a 1874—1876); vystupoval proti přijetí pozemkového zákona pro Irsko (1881). — 48

Adamová, Juliette (rozená *Lamberová*) (1836—1936), francouzská spisovatelka a publicistka; založila a vedla časopis „La Nouvelle Revue" (1879—1886). — 335, 338

Aksakov, Ivan Sergejevič (1823—1886), ruský publicista, slavjanofil; v padesátých a šedesátých letech kritizoval carskou vnitřní politiku, v sedmdesátých a osmdesátých letech jeden z propagátorů panslavismu a velmocenské ideologie. — 309

Aleko paša, viz *Vogorides*, Alexandros

Alexandr II. (1818—1881), ruský car (1855—1881). — 49, 206, 382

Alexandr III. (1845—1894), ruský car (1881—1894). — 49, 50, 204, 320, 321

Allsop, Thomas (1795—1880), anglický burzovní makléř, publicista, přidal se k chartistům; aktivně podporoval Marxe v akci na pomoc uprchlým komunardům; přítel Marxovy rodiny. — 31

Alphand, Jean Charles Adolphe (1817 až 1891), inženýr; od 1854 řídil přestavbu Paříže, od 1878 zodpovědný za zásobování města vodou. — 122

Amos, Sheldon (1835—1886), anglický právník, od počátku osmdesátých let advokát v Egyptě, soudce odvolacího soudu pro domorodé obyvatelstvo v Alexandrii (1882). — 140

Arabí paša, Achmed (1841—1911), egyptský buržoazní politik a generál; vůdce egyptského národně osvobozeneckého hnutí 1879—1882 a jeden z předáků Národní strany; od února 1882 ministr války v národní vládě; po porážce u Tel al-Kabíru (13. září 1882) byl zajat a vypovězen anglickou vládou na Cejlon. — 111, 391

Argyll, George John Douglas *Campbell*, vévoda *of* (1823—1900), anglický státník, peelovec, později liberál; lord strážce pečeti (1853—1855, 1859—1866, 1880—1881), generální poštmistr (1855—1858, 1860), ministr pro Indii (1868—1874). — 214

Azamat-Batuk, vlastním jménem *Thieblin*, H. L., francouzský novinář. — 174

Bachofen, Johann Jakob (1815—1887), švýcarský právní a kulturní histo-

* Hvězdičkou jsou označena jména osob, jimž jsou adresovány dopisy zařazené v tomto svazku.

rik, zakladatel srovnávací právní vědy, autor díla „Das Mutterrecht". — 497

Bakunin, Michail Alexandrovič (1814 až 1876), ruský revolucionář a publicista, účastník revoluce 1848—1849 v Čechách a v Německu; později hlavní představitel anarchismu; ovlivnil ideologicky narodnické hnutí v Rusku; člen I. internacionály, kde vystupoval jako odpůrce marxismu, na haagském kongresu 1872 vyloučen pro svou rozbíječskou činnost. — 55, 135, 143, 294, 305, 378, 415, 416, 440, 448, 449, 459

Bamberger, Louis, v padesátých letech 19. stol. německý emigrant v Londýně; redaktor listu „Deutsche Londoner Zeitung"; později obchodník v Curychu. — 362

Bancroft, Hubert Howe (1832—1918), americký historik, autor řady prací o dějinách a etnografii Severní a Střední Ameriky. — 151, 152, 479

Barry, Maltman (1842—1909), anglický novinář, člen I. internacionály; delegát haagského kongresu 1872, člen generální rady (1871—1872) a britské federální rady (1872 až 1874); podporoval Marxe a Engelse v jejich boji proti bakuninovcům a reformistickým vůdcům anglických tradeunionů; po rozpuštění I. internacionály pracoval dál v anglickém socialistickém hnutí; zároveň spolupracoval s konzervativním listem „The Standard". — 210, 211

Bauer, Bruno (1809—1882), německý filosof a publicista; mladohegelovec; kritizoval z idealistického hlediska bibli a ortodoxní pojetí boha; autor prací o dějinách křesťanství; po 1866 národní liberál. — 124

Bax, Ernest Belfort (1854—1926), anglický historik, filosof a žurnalista, socialista, jeden z prvních propagátorů marxismu v Anglii; aktivní člen levého křídla Sociálně demokratické federace, spoluzakladatel Socialistické ligy (1884), od 1883 udržoval přátelské vztahy s Engelsem, spoluzakladatel (1911) a jeden z vůdců Britské socialistické strany, s níž se 1916 rozešel v důsledku svých sociálně šovinistických názorů. — 284, 299

Bayshawe, F., anglický lékař. — 465

Bazin, Gustave, člen francouzské Dělnické strany; delegát remeského kongresu (1881); koncem listopadu 1882 zatčen pro údajné podněcování k občanské válce; stoupenec Guesdův. — 146, 451

**Bebel*, August (1840—1913), významný představitel německého a mezinárodního dělnického hnutí, povoláním soustružník; Marxův a Engelsův přítel a žák; 1863 spoluzakladatel Svazu německých dělnických spolků, jeden z vůdců Svazu, od 1867 předseda, od 1866 člen I. internacionály, 1869 spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany; člen Severoněmeckého říšského sněmu (1867—1870) a Německého říšského sněmu (1871 až 1881, 1883—1913); za prusko-francouzské války aktivně vystupoval proti pruským anekčním plánům a na podporu Pařížské komuny; jako rozhodný odpůrce pruského militarismu usiloval o sjednocení Německa revolučně demokratickou cestou. — 118, 120, 121, 146, 148, 166, 203—205, 216, 217, 232, 255 až 257, 273, 293, 302, 303, 363—365,

368, 374, 376—378, 382, 384, 387, 402, 405, 409—412, 423—426, 429, 432, 433, 446, 461—463, 473, 485, 498—500

Bebelová, Julie (1843—1910), žena a spolubojovnice Augusta Bebela. — 463, 506

**Becker*, Johann Philipp (1809—1886), novinář; původně kartáčník z Falce, jako buržoazní demokrat řečnil na hambašské slavnosti 1832; 1849 vrchní velitel bádenské domobrany; dospěl k proletářskému socialismu a od 1860 Marxův a Engelsův přítel a spolubojovník; 1864 spoluzakladatel ženevské sekce I. internacionály, 1865 předseda německého oddělení ústředního výboru I. internacionály pro Švýcarsko; 1866 předseda sekcí německého jazyka I. internacionály, 1866—1871 vydavatel a redaktor měsíčníku „Der Vorbote", delegát všech konferencí I. internacionály; až do své smrti neúnavně pracoval ve švýcarském a mezinárodním dělnickém hnutí. — 107, 112, 158, 202, 206, 207, 270, 271, 280, 311—313, 389, 456—458, 508

Beckerová, Elisabeth (zemř. 1884), manželka J. Ph. Beckera. — 280

Bedřich II. (Veliký) (1712—1786), pruský král (1740—1786). — 471

Bedřich Vilém (1831—1888), pruský korunní princ (1861—1888); jako Bedřich III. německý císař a pruský král (1888). — 320

Bedřich Vilém II. (1744—1797), pruský král (1786—1797). — 146, 475

Bedřich Vilém III. (1770—1840), pruský král (1797—1840). — 377

Bedřich Vilém IV. (1795—1861), pruský král (1840—1861), od 1857 duševně chorý. — 250

Beesly, Edward Spencer (1831—1915), anglický historik a politik, buržoazní radikál, pozitivista, profesor na londýnské universitě; předseda ustavujícího shromáždění I. internacionály v St. Martin's Hallu; 1870 až 1871 hájil v anglickém tisku I. internacionálu a Pařížskou komunu; Marxův přítel, — 34, 219

Bennigsen, Rudolf *von* (1824—1902), německý politik, národní liberál, stoupenec sjednocení Německa pod hegemonií Pruska; spoluzakladatel a 1859—1867 předseda Národního spolku, od 1867 vůdce pravého křídla národně liberální strany, která vyjadřovala zájmy velké buržoazie; poslanec říšského sněmu (1871 až 1883 a 1887—1898). — 133

**Bernstein*, Eduard (1850—1932), německý redaktor a publicista, od 1872 člen Sociálně demokratické dělnické strany; 1878 Höchbergův tajemník v Curychu, v prosinci 1880 se seznámil s Marxem a Engelsem, pod jejich vlivem stoupenec marxismu; 1881—1890 redaktor listu „Sozialdemokrat", od 1896 vystupoval otevřeně jako revizionista marxismu, stal se teoretickým zakladatelem revizionismu; jeden z vůdců oportunistického křídla německé sociální demokracie a II. internacionály. — 127, 130, 133, 137—139, 152, 165, 181, 182, 198—201, 213 až 217, 249—252, 255, 256, 263—269, 272—275, 288, 293, 294, 301 až 305, 315—323, 352—354, 356, 357, 360—362, 364, 379—385, 389—392, 401—403, 406—409, 411, 415—419, 421—423, 428—438, 444—450, 459, 460, 470—477, 485—494, 505

Beust, Adolf *von*, německý lékař, syn

Friedricha von Beusta, vzdálený příbuzný Bedřicha Engelse. — 352, 383, 403, 475

Beust, Friedrich *von* (1817—1899), pruský důstojník, pro své politické přesvědčení odešel do výslužby; 1848 člen výboru kolínského Dělnického spolku, redaktor listu „Neue Kölnische Zeitung für Bürger, Bauern und Soldaten"; jeden z vojenských vůdců bádensko-falckého povstání 1849; emigroval do Švýcarska; v Curychu působil jako učitel a reformátor školství v duchu Pestalozziho a Fröbela; člen curyšské německé sekce I. internacionály, účastník kongresu Ligy míru a svobody v Ženevě 1867; po 1869 přestal pracovat v dělnickém hnutí. — 201, 219

Bevanová, dívčí jméno ženy Charlese Roesgena. — 420

Bismarck, Otto, kníže *von* (1815—1898), pruský a německý státník a diplomat, představitel pruských junkerů; pruský ministerský předseda (1862—1872 a 1873—1890) a říšský kancléř (1871—1890); sjednotil Německo „shora" kontrarevoluční cestou za pomoci dynastických válek; vnitropolitickými opatřeními zajistil spojenectví junkerů s velkoburžoazií a usiloval o posílení prusko-německého militarismu; rozmachu dělnického hnutí se snažil zabránit zákonem proti socialistům (1878), který však pro rozhodný odpor německé dělnické třídy musel být 1890 zrušen; tento neúspěch byl hlavní příčinou Bismarckova pádu. — 29, 49, 53, 55, 56, 119, 150, 174, 198 až 200, 204, 206, 207, 211, 250, 265, 268, 301, 306, 308, 320, 321, 360, 361, 365, 377, 401, 402, 423, 425, 434, 446, 461, 462, 473, 484, 492, 493, 498

Blanc, Jean Joseph Louis (1811—1882), francouzský novinář a historik, maloburžoazní socialista; 1848 člen prozatímní vlády a předseda lucemburské komise; byl pro třídní smír s buržoazií; v srpnu 1848 emigroval do Anglie; jeden z vůdců maloburžoazní emigrace v Londýně; vystoupil proti Pařížské komuně; od 1871 člen Národního shromáždění. — 174, 460

Bleichröder, Gerson *von* (1822—1893), ředitel velké berlínské banky, Bismarckův osobní bankéř, jeho neoficiální poradce ve finančních otázkách a prostředník v různých finančních machinacích. — 29, 31

Blind, Karl (1826—1907), německý novinář a politik, maloburžoazní demokrat; účastník bádensko-falckého povstání 1848—1849; v padesátých letech jeden z vůdců německé maloburžoazní emigrace v Londýně; od 1869 národní liberál. — 169

Blindová, Friederika, manželka Karla Blinda. — 169

Blommestein, holandský finančník, na počátku osmdesátých let majitel francouzského listu „Citoyen". — 383, 417, 421, 432

Blos, Wilhelm (1849—1927), německý novinář a historik; od 1872 člen Sociálně demokratické dělnické strany, jeden z redaktorů „Volksstaatu" (1872—1874); 1874 se seznámil s Marxem, spolupracovník „Neue Zeit" a „Neue Welt"; poslanec říšského sněmu (1877—1878, 1881—1887, 1900—1906 a 1912 až 1918), kde patřil k předním před-

stavitelům pravého křídla sociálně demokratické frakce, za první světové války sociálšovinista; po listopadové revoluci 1918 předseda prozatímní vlády a 1919—1920 president ve Württembersku. — 315, 364, 374, 473

Blum, Robert (1807—1848), německý maloburžoazní demokrat, novinář; vůdce levého křídla ve frankfurtském Národním shromáždění; v říjnu 1848 se zúčastnil obrany Vídně, po vítězství kontrarevoluce zastřelen. — 376—377

Böckerová, dívčí jméno ženy Eduarda Gumperta. — 31, 34

Böckerová, Berta, sestra předešlé. — 31

Bodenstedt, Friedrich (1819—1892), německý básník, spisovatel a překladatel. — 73

Bonaparte, viz *Napoleon I.*

Bonaparte, Ludvík, viz *Napoleon III.*

Bonaparte, Napoléon Joseph Charles Paul, Princ *Napoleon* (1822—1891), syn Jérôma Bonaparta, bratranec Napoleona III.; po smrti svého staršího bratra 1847 přijal jméno Jérôme; za druhé republiky poslanec Ústavodárného a Zákonodárného shromáždění; znám pod jménem Plon-Plon. — 173

Bontoux, Eugène, (1824—1904), francouzský inženýr, finančník a podnikatel, známý svými spekulacemi při stavbách železničních drah; jeden ze zakladatelů (1878) a ředitelů akciové banky Union générale v Paříži; 1882 odsouzen k pěti letům vězení, kterému se vyhnul útěkem do ciziny. — 455, 460

Bouis, Casimir (asi 1843—1916), francouzský novinář, blanquista, člen ústředního výboru národní gardy a Pařížské komuny; předseda komise, která vyšetřovala činnost vlády národní obrany; po porážce Komuny deportován na Novou Kaledonii; v osmdesátých letech člen francouzské Dělnické strany, spolupracovník listu „Égalité“ (1882). — 126, 449

Bracke, Wilhelm (1842—1880), německý nakladatel a knihkupec, spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany a jeden z jejích marxistických vůdců; 1865 zakladatel brunšvické obce Všeobecného německého dělnického spolku, od 1867 jeho pokladník; vedl ve spolku opozici spolu s bebelovsko-liebknechtovským směrem; na eisenašském sjezdu (1869) zvolen do stranického výboru, 1871 obžalován v brunšvickém procesu s velezrádci; 1877—1879 poslanec říšského sněmu; svými spisy přispěl k rozbití lassallovství a k prosazení marxismu v Německu; Marxův a Engelsův nejbližší přítel. — 387

Bradlaugh, Charles (1883—1891), anglický novinář, buržoazně radikální sociální reformátor; redaktor týdeníku „The National Reformer“, po pádu Pařížské komuny pomlouval Marxe a I. internacionálu. — 63, 173—175, 250

Brassey, Thomas (od 1911) hrabě (1836—1918), anglický buržoazní ekonom a politik, liberál; velký železniční a loďařský podnikatel, člen parlamentu. — 210

Braun, Heinrich (1854—1927), německý novinář, reformista; spoluzakladatel „Neue Zeit“; vydavatel čtvrtletníku „Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik“ a jiných ča-

sopisů; člen říšského sněmu. — 398

Brentano, Lujo (Ludwig Joseph) (1844 až 1931), německý ekonom mladší historické školy, katedrový socialista, buržoazní reformista, 1872 spoluzakladatel Spolku pro sociální politiku. — 189

Breuel, Ernst, německý sociální demokrat, v důsledku výjimečného zákona vypovězen z Hamburku, na počátku osmdesátých let emigrant v Kodani, 1882 kritizoval politickou linii „Sozialdemokratu". — 364

Bright, Jacob (1821—1899), anglický politik, radikál; člen parlamentu, bratr Johna Brighta. — 48

Bright, John (1811—1899), anglický továrník, přední liberální politik, stoupenec svobodného obchodu, jeden ze zakladatelů Ligy proti obilním zákonům, od počátku šedesátých let vůdce levého křídla liberální strany; byl několikrát ministrem v liberálních vládách. — 47, 48, 174

Brimontová, francouzská bonapartistka, Bradlaughova známá v Paříži. —174

Brissac, Henri (1823—1906), francouzský publicista, socialista; člen Pařížské komuny, generální tajemník výkonného výboru, později Výboru pro obecné blaho, po porážce Komuny deportován na Novou Kaledonii; po amnestii 1880 se vrátil do Francie, člen francouzské Dělnické strany, 1882 člen redakce „Égalité"; Guesdův stoupenec. — 126, 449

Brousse, Paul Louis Marie (1844 až 1912), francouzský lékař a politik, maloburžoazní socialista; člen Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Španělska a Švýcarska, přimkl se k anarchistům; jeden ze zakladatelů francouzské Dělnické strany (1879), na kongresu v Saint-Étienne 1882 vyprovokoval rozkol ve straně, později jeden z vůdců a ideologů posibilistů. — 54, 55, 105, 124, 134, 139, 140, 260, 264—267, 273, 274, 293, 294, 304, 305, 378, 383, 408, 415—417, 419, 425, 426, 457, 458, 502

Brown, John (1800—1859), americký farmář, jeden z nejvýznamnějších vůdců revolučního křídla abolicionistického hnutí; účastník ozbrojeného boje proti otrokářům v Kansasu (1854—1856); 1859 se pokusil rozpoutat povstání černých otroků ve Virgínii, byl zajat a popraven. —203

Brown, Willard, americký novinář, socialista, Marxův známý. — 204, 233, 292

Bückler, Johann *(Schinderhannes)* (asi 1780—1803), vůdce loupežníků v Porýnském Hesensku, známý pod přezdívkou Schinderhannes (Janek Hrdlořez). — 319, 377

Burke, Thomas Henry (1829—1882), anglický státník, osobní tajemník ministra pro Irsko (1869—1882); v květnu 1882 padl za oběť atentátu irské tajné organizace. — 81, 381

Bürkli, Karl (1823—1901), švýcarský ekonom a publicista; maloburžoazní socialista, účastník revoluce 1848 až 1849 v Německu; jeden z vůdců curyšské sekce I. internacionály, delegát ženevského (1866) a tajemník lausannského (1867) kongresu I. internacionály; delegát mezinárodního dělnického kongresu (1893); jeden ze zakladatelů a vůdců švýcarského družstevního hnutí. — 52—54, 303, 304, 312, 321

Caesar, Gaius Julius (asi 100—44 před n. l.), římský vojevůdce a státník; autor díla „Commentarii de bello Gallico". — 142

Cafiero, Carlo (1846—1892), představitel italského dělnického hnutí, člen I. internacionály; v roce 1871, kdy si dopisoval s Engelsem, zastával v Itálii linii generální rady; od 1872 jeden z vůdců italské anarchistické organizace; koncem sedmdesátých let se odvrátil od anarchismu, 1879 vydal italsky stručný výklad prvního dílu Marxova „Kapitálu". — 148, 149

Calonne, Charles Alexandre *de* (1734 až 1802), francouzský státník, generální kontrolor (ministr) financí (1783—1787), za Francouzské revoluce jeden z vůdců kontrarevoluční emigrace. — 198

Candelari, Romeo, italský novinář, v osmdesátých letech spolupracoval s „Plebe". — 148, 149

Carlos I., viz *Karel V.*

Cassagnac, viz *Granier de Cassagnac*

Casthelaz, Maurice, francouzský lékař a lékárník, seznámil se s Marxem v Alžíru. — 67, 69, 72, 76, 329, 335, 347

Casthelazová, matka předešlého. — 329, 347

Cavendish, Frederick Charles, lord (1836—1882), anglický státník a politik, liberál, od 1865 člen parlamentu; zastával řadu státních funkcí; v květnu 1882, krátce po svém jmenování ministrem pro Irsko, padl za oběť atentátu irské tajné organizace. — 81, 381

Cavour, Camillo Benso, hrabě *von* (1810—1861), italský státník, ideolog a vůdce liberálně monarchistické buržoazie a liberální zburžoaznělé šlechty; předseda sardinské vlády (1852—1859 a 1860 až 1861); prosazoval politiku sjednocení Itálie shora pod hegemonií savojské dynastie; orientoval se na podporu Napoleona III.; 1861 předseda první italské vlády. — 306

Cazot, Théodore Joseph Jules (1821 až 1913), francouzský právník, státník, umírněný buržoazní republikán; odpůrce druhého císařství, 1851 až 1859 ve vězení; 1870 generální tajemník ministra vnitra, od 1871 poslanec Národního shromáždění, 1879—leden 1882 s přestávkami ministr spravedlnosti; Gambettův stoupenec. — 33

Cieszkowski, August, hrabě (1814 až 1894), polský filosof (hegelovec) a ekonom; od 1847 statkář v kraji Poznaň; 1848 člen pruského Národního shromáždění, patřil k levému křídlu, od 1852 člen pruského zemského sněmu. — 52—54, 303, 304

Claudová. — 348

Clemenceau, Georges Benjamin (1841 až 1929), francouzský publicista a politik; 1871 člen Národního shromáždění, od 1876 patřil v parlamentě k radikálům, později jejich vůdce; zakladatel a šéfredaktor „La Justice"; jako předseda vlády (1906 až 1908 a 1917—1920) prováděl imperialistickou politiku. — 24, 99, 124, 183, 222, 408, 409, 437

**Clowes*, Norris A., americký novinář, na počátku osmdesátých let 19. stol. dopisovatel „New York Star" pro Irsko; známý Friedricha Theodora Cuna. — 239, 240

Cobden, Richard (1804—1865), man-

chesterský továrník, liberál; jeden z vůdců freetraderů, spoluzakladatel Ligy proti obilním zákonům; člen parlamentu. — 48

Coghill, J. G. Sinclair, anglický lékař ve Ventnoru. — 130

Colins, Jean Guillaume César Alexandre Hippolyte (1783—1859), francouzský maloburžoazní ekonom a filosof, původem z Belgie, prosazoval přisvojení pozemkové renty státem jako prostředku k řešení všech sociálních rozporů kapitalismu. — 234

Collet, Charles Dobson, anglický radikální novinář a politik; redaktor a vydavatel „Free Press", od 1866 vydavatel časopisu „Diplomatic Review". — 222

Constans, Jean Antoine Ernest (1833 až 1913), francouzský státník, umírněný buržoazní republikán; ministr vnitra (1880—1881 a 1889—1892). — 33

Costa, Andrea (1851—1910), představitel italského dělnického a socialistického hnutí, v sedmdesátých letech jeden z vůdců anarchistického hnutí v Itálii; 1879 kritizoval anarchismus a bojoval za vytvoření samostatné politické dělnické strany; od 1892 člen socialistické strany Itálie, přiklonil se k reformistickému křídlu; od 1882 člen parlamentu. — 126, 499

Cowen, Joseph (1831—1900), anglický politik a novinář, buržoazní radikál, stoupenec chartismu; jeden z organizátorů mítinku v Newcastle na podporu Garibaldiho (září 1862); od 1874 člen parlamentu. — 201, 468

Cowper, Francis Thomas De Grey (1834—1905), anglický státník, liberál; místokrál v Irsku (1880 až 1882). — 357

Cowper-Temple, William Francis, od 1880 baron *Mount-Temple* (1811 až 1888), anglický státník, člen parlamentu, zastával různé funkce v liberálních ministerstvech. — 357

Crié, francouzský novinář, anarchista; 1882 člen redakce „Le Citoyen et la Bataille". — 421

Cromwell, Oliver (1599—1658), anglický státník, jeden z vůdců anglické buržoazní revoluce v 17. stol., zastupoval zájmy střední buržoazie a tzv. nové šlechty; 1653—1658 lord protektor Anglie, Skotska a Irska. — 191, 192

**Cuno*, Theodor Friedrich (1847 až 1934), představitel německého a mezinárodního dělnického hnutí, povoláním strojní inženýr; 1870 člen vídeňského dělnického vzdělávacího spolku, 1871 zakladatel milánské sekce I. internacionály, delegát haagského kongresu (1872), kde aktivně hájil politiku generální rady v boji proti bakuninovcům, od 1872 pracoval pro I. internacionálu v USA, jeden z vůdců americké dělnické organizace „Rytíři práce" („The Knights of Labor"); spolupracoval s „New Yorker Volkszeitung". — 516

D'Alembert, Jean Baptiste le Rond (1717—1783), francouzský filosof a matematik, významný představitel buržoazního osvícenství 18. století. — 139

**Danielson*, Nikolaj Francevič (pseudonym Nikolaj-on) (1844—1918), ruský spisovatel a ekonom; v osm-

desátých a devadesátých letech jeden z ideologů narodnictví; řadu let si dopisoval s Marxem a Engelsem, přeložil do ruštiny tři díly „Kapitálu" (první díl společně s G. A. Lopatinem). — 183—187, 281, 282

**Danielsová*, Amalie (1820—1895), vdova po dr. Rolandu Danielsovi, jednom z vedoucích členů Svazu komunistů. — 297

Dante Alighieri (1265—1321), největší italský básník, v jeho eposu „Božská komedie" se už vyskytují renesanční prvky. — 95, 481

D'Arsonval, Jacques Arsène (1851 až 1940), francouzský fyziolog, fyzik a biofyzik. — 129

Darwin, Charles Robert (1809—1882), anglický přírodovědec, původce evoluční teorie a zakladatel moderní materialistické vývojové biologie (darwinismu). — 89, 114, 356, 444, 445, 479

Davitt, Michael (1846—1906), irský dělník, revoluční demokrat, vůdce národně osvobozeneckého hnutí v Irsku; jeden z organizátorů (1879) a vůdců irské Pozemkové ligy, stoupenec hnutí za irskou autonomii (Home Rule); člen parlamentu (1895 až 1899), byl ve styku se Sociálně demokratickou federací. — 391

Dechend, Hermann Friedrich Alexander *von* (1814—1890), německý státník, president Pruské banky (od 1864), později Říšské banky (1875—1890), člen státní rady (od 1884). — 361, 362

Deinhardt, K., německý inženýr v Mnichově. — 485—487

Delachaux, švýcarský chirurg v Interlakenu. — 80, 81, 83

Demuthová, Helena (Helen, Lenka) (1820—1890), hospodyně a věrná přítelkyně Marxovy rodiny (dříve uváděný rok nar. 1823 opraven podle údajů matriky v St. Wendel, rodišti Lenčině.) — 21, 30, 33, 38, 43, 46, 49, 50, 54, 60, 64, 93, 94, 98, 100, 116, 119, 121, 132, 222, 228, 242, 286, 292, 335, 372, 396, 397, 406, 414, 420, 443, 451, 455, 464, 469, 483, 501, 506, 510, 515

De Paepe, César (1842—1890), významný představitel belgického dělnického a socialistického hnutí, povoláním typograf, později lékař; spoluzakladatel belgické sekce I. internacionály, člen belgické federální rady, delegát londýnských konferencí 1865 a 1871, lausannského (1867), bruselského (1868) a basilejského (1869) kongresu; po haagském kongresu 1872 podporoval nějaký čas bakuninovce; 1885 jeden ze zakladatelů belgické Dělnické strany. — 109, 265

Deprez, Marcel (1843—1918), francouzský fyzik a elektrotechnik, zřídil první dálkové elektrické vedení. — 129, 133, 493

Derby, Edward George Geoffrey Smith *Stanley* (od 1851) hrabě *of* (1799 až 1869), anglický státník, od 1835 whig, později vůdce toryů, v druhé polovině 19. století jeden z vůdců konzervativců; předseda vlády (1852, 1858—1859, 1866—1868). — 193

Descartes (Cartesius), René (1596 až 1650), francouzský dualistický filosof, matematik a přírodovědec. — 143

Détroyat, Pierre Léonce (1829—1898), francouzský buržoazní novinář a spisovatel, námořní důstojník; bonapartista, účastník prusko-fran-

couzské války 1870—1871, v sedmdesátých a osmdesátých letech majitel a redaktor některých listů; příbuzný Émila Girardina. — 174

Deville, Gabriel (nar. 1854), francouzský publicista, socialista; člen francouzské Dělnické strany; autor populárního výkladu prvního dílu „Kapitálu" a různých filosofických, ekonomických a historických prací; delegát mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889; začátkem devadesátých let dělnické hnutí opustil. — 58, 98, 165, 378, 446, 447, 449, 455

Dietz, Johann Heinrich Wilhelm (1843—1922), německý sazeč a nakladatel, sociální demokrat; zakladatel nakladatelství J. H. W. Dietz, pozdějšího nakladatelství Sociálně demokratické strany ve Stuttgartu; člen říšského sněmu (1881 až 1918), v posledních letech svého života zaujímal smířlivecké stanovisko vůči oportunismu a revizionismu. — 478

Dietzgen, Joseph (1828—1888), německý sociální demokrat, povoláním koželuh; filosof samouk, vynikající propagátor marxismu; účastník revoluce 1848—1849; 1852 člen Svazu komunistů, dospěl samostatně k základům dialektického materialismu, od poloviny šedesátých let si dopisoval s Marxem; zakladatel siegburské sekce I. internacionály, člen Sociálně demokratické dělnické strany; delegát haagského kongresu I. internacionály 1872; přestěhoval se do USA, kde redigoval newyorský list „Sozialist" a chicagskou „Arbeiter-Zeitung". — 48

Dilke, Ashton Wentworth (1850 až 1883), anglický politik, novinář a cestovatel, buržoazní radikál, od počátku sedmdesátých let majitel a redaktor „Weekly Dispatch", člen parlamentu (1880—1883). — 63, 211, 324

Dilke, sir Charles Wentworth (1843 až 1911), anglický politik a spisovatel, jeden z vůdců radikálního křídla liberální strany, náměstek ministra zahraničních věcí (1880—1882), předseda úřadu pro místní správu (1882—1885). — 129—130, 132, 133, 210, 211

Disraeli (D'Israeli), Benjamin, od 1876 hrabě *of Beaconsfield* (1804—1881), anglický státník a spisovatel, jeden z vůdců toryů, později vůdce konzervativní strany; kancléř pokladu (1852, 1858—1859 a 1866—1868), ministerský předseda (1868 a 1874 až 1880). — 174, 175, 210, 219

Donkin, anglický lékař, léčil Marxe a jeho rodinu v letech 1881—1883. — 27, 30, 38, 43, 44, 64, 69, 83, 208, 209, 221, 230, 241, 253, 277, 281, 298, 324, 325, 328, 347, 413, 419, 420, 442, 501, 506, 510

Doria, Andrea (1468—1560), janovský dóže (1528—1560), admirál ve službách Karla V.; vedl expedici proti Alžíru (1541). — 348

Dourlen, francouzský lékař v Argenteuil, léčil Marxe a jeho rodinu v letech 1881 a 1882; přítel Charlese Longueta. — 24, 27, 28, 30, 32 až 34, 59, 89—91, 93, 94, 98, 104 až 106, 116, 118, 119, 122—124, 243, 254, 340, 405, 406

Dourlenová, manželka lékaře Dourlena. — 28, 33

Dourlenová, sestra manželky lékaře Dourlena. — 33

Dozon, Louis Auguste Henri (1822 až 1891), francouzský diplomat a spisovatel; sestavil a přeložil sborníky balkánského folklóru. — 319

Duclerc, Charles Théodore Eugène (1812—1888), francouzský novinář a státník, člen redakce „Le National" (1840—1846); 1848—1849 poslanec Ústavodárného shromáždění, ministr financí (květen—červen 1848); 1875 místopředseda francouzského Národního shromáždění, 1882 — leden 1883 předseda vlády. — 124

Dufferin and Ava, Frederick Temple Hamilton Temple *Blackwood*, markýz *of* (1826—1902), anglický státník a diplomat, liberál, majitel rozsáhlých pozemků v Irsku, generální guvernér Kanady (1872—1878), velvyslanec v Petrohradě (1879—1881) a Cařihradě (1881 a 1882); od října 1882 do prosince 1883 představitel anglické vlády v Egyptě; místokrál v Indii (1884—1888). — 468

Dühring, Eugen (1833—1921), německý vulgární ekonom, ideolog reakčního maloburžoazního socialismu; od 1863 soukromý docent na berlínské universitě, 1877 po konfliktu s fakultou se vzdal docentury; v sedmdesátých letech měl silný vliv na část sociální demokracie; jeho eklektické filosofické a ekonomické názory podrobil Engels zdrcující kritice v díle „Pana Eugena Dühringa převrat vědy". — 178, 402, 475

Dumay, Jean Baptiste (nar. 1841), francouzský dělník (mechanik), posibilista. — 502

Durando, francouzský profesor botaniky, na počátku osmdesátých let žil v Alžírsku. — 348

Duverger, Arthur, belgický novinář, od 1879 člen socialistické strany; začátkem osmdesátých let belgický dopisovatel „Égalité". — 109

Eccarius, Johann Georg (1818—1889), významný představitel mezinárodního a německého dělnického hnutí, povoláním krejčovský dělník z Friedrichrody, Marxův a Engelsův spolubojovník a propagátor vědeckého komunismu (do 1872); člen Svazu spravedlivých, od 1847 člen ústředního výboru Svazu komunistů, jeden z vůdců Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně; člen generální rady I. internacionály (1864—1872), její generální tajemník (1867—květen 1871) a dopisující tajemník pro Ameriku (1870—1872), delegát generální rady na všech kongresech a konferencích I. internacionály do 1872; tajemník Ligy půdy a práce; po 1872 se přiklonil k liberálním vůdcům trade-unionů. — 247

Eda, viz *Bernstein*, Eduard

**Engels*, Emil (1828—1884), bratr Bedřicha Engelse, společník firmy „Ermen a Engels" v Engelskirchenu. — 295, 296

**Engels*, Emil (ml.) (1858—1907), synovec Bedřicha Engelse, syn Emila Engelse. — 296, 394, 395

Engelsová, Elisabeth (nar. 1861), neteř Bedřicha Engelse, dcera Emila Engelse. — 295, 296

Engelsová, Charlotte (rozená *Bredtová*) (1833—1912), manželka Engelsova bratra Emila. — 295, 296

Epikuros ze Samu (asi 341—asi 270 před n. l.), významný řecký materialistický filosof. — 510

Erbslöh, Carl Alexander (nar. 1854), syn Carla Augusta Erbslöha, od 1882 manžel Engelsovy neteře Elisabeth Engelsové. — 295, 296

Erbslöh, Carl August (1819—1894), továrník v Barmenu. — 295

Erlanger, Michael (1828—1892), spolupracovník bankovního domu Rothschild ve Francii; v osmdesátých letech zástupce firmy Rothschild v Egyptě. — 412

Ermenové, podnikatelé v Manchesteru, společníci firem „Ermen a Engels" a „Ermen a Roby". — 394, 395

Euler, Leonhard (1707—1783), velký matematik, mechanik a fyzik, původem Švýcar, působil v Akademii věd v Berlíně (1741—1766). — 139, 179

Farre, Jean Joseph Fréderic Albert (1816—1887), francouzský generál, 1879—1881 ministr války. — 33

Ferdinand, vévoda Brunšvický (1721 až 1792), pruský generál; za sedmileté války (od listopadu 1757) vrchní velitel pruských a spojeneckých oddílů. — 278

Fermé, francouzský právník, republikán, za druhého císařství vypovězen do Alžírska; později soudce v Alžíru, známý Charlese Longueta a Paula Lafargua. — 60, 61, 63, 71, 73, 78, 322, 323, 327, 329, 332, 338—340, 345, 346, 348, 366

Ferméová, manželka soudce Fermého. — 345

Feugier, francouzský lékař v Enghienu, léčil Marxe od června do srpna 1882. — 90, 91, 98, 101, 102, 104, 116, 118, 119

Fielding, Henry (1707—1754), anglický realistický spisovatel, významný představitel anglického osvícenství v 18. století. — 404

Fitzgibbon, Gerald (1793—1882), irský právník a buržoazní publicista. — 193

Fleuryová. — 369

Florestan I. (1785—1856), monacký kníže (1841—1856). — 88

Forster, William Edward (1818—1886), anglický továrník, politik, liberál, člen parlamentu, ministr pro Irsko (1880—1882); krutě potlačil irské národně osvobozenecké hnutí. — 357

Fortin, Édouard, francouzský publicista, člen francouzské Dělnické strany; přeložil řadu Marxových děl do francouzštiny, mj. „Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta" (1891). — 176

Fourier, François Marie Charles (1772 až 1837), významný francouzský utopický socialista. — 59

Frankel, Leo (1844—1896), významný představitel uherského a mezinárodního dělnického hnutí, povoláním zlatník; Marxův a Engelsův spolubojovník; člen Pařížské komuny, člen generální rady I. internacionály (1871—1872) a dopisující tajemník pro Rakousko-Uhersko, delegát londýnské konference a haagského kongresu 1872; jeden ze zakladatelů Všeobecné dělnické strany Uher 1880, účastník některých mezinárodních socialistických dělnických kongresů. — 56

Freemann, Edward Augustus (1823 až 1892), anglický historik, liberál, profesor na oxfordské universitě. — 464

Freycinet, Charles Louis *de Saulces de* (1828—1923), francouzský státník

a diplomat; umírněný buržoazní republikán; častý člen francouzských vlád a jejich předseda (1879 až 1880, 1882, 1886, 1890—1892); 1892 po odhalení panamské aféry byl nucen podat demisi a vzdát se na určitou dobu aktivní politické činnosti. — 99

Fritzsche, Friedrich Wilhelm (1825 až 1905), dělník v tabákové továrně v Německu, účastník revoluce 1848 až 1849; jeden ze zakladatelů Všeobecného německého dělnického spolku 1863 a Všeobecného německého spolku dělníků v tabákovém průmyslu 1865, předseda odborového svazu dělníků v tabákovém průmyslu do 1878; 1866—1878 vydavatel a redaktor „Botschafter"; delegát eisenašského sjezdu 1868 a slučovacího sjezdu v Gotě 1875, poslanec Severoněmeckého říšského sněmu (1868—1871) a Německého říšského sněmu (1877—1881); 1881 přesídlil do USA, přestal pracovat v dělnickém hnutí. — 200, 203, 471, 490, 491

Furnivall, Frederick James (1825 až 1910), anglický filolog, křesťanský socialista; založil řadu literárních institucí, mimo jiné i „Novou shakespearovskou společnost". — 55, 443

Gallifet, Gaston Alexandre Auguste, markýz *de* (1830—1909), francouzský generál, za prusko-francouzské války velel jízdnímu pluku, zajat u Sedanu; propuštěn ze zajetí, aby se zúčastnil boje proti Komuně; velel jízdní brigádě versailleských, kat Pařížské komuny; 1880 vojenský guvernér Paříže. — 44

Gambetta, Léon Michel (1838—1882), francouzský advokát a státník, umírněný buržoazní republikán; člen vlády národní obrany (1870—1871); organizoval v provinciích ozbrojený boj proti německým oddílům; předseda vlády a ministr zahraničí (1881—1882). — 33, 34, 39, 44, 99, 116, 408, 409, 430, 437

Garcia, Charles J., anglický novinář, na počátku osmdesátých let londýnský dopisovatel „Sozialdemokratu", Hyndmanův stoupenec. — 409, 422, 423, 434

Garibaldi, Giuseppe (1807 — 1882), italský revolucionář, demokrat, národní hrdina, v padesátých až šedesátých letech vedl boj italského lidu za národní osvobození a sjednocení země; 1870—1871 bojoval na straně Francouzské republiky; podporoval vytváření sekcí I. internacionály v Itálii. — 89, 113

Geiser, Bruno (1846—1898), německý novinář, od 1869 člen Sociálně demokratické dělnické strany, agitátor ve Slezsku, 1872 člen I. internacionály, 1875 redaktor „Volksstaatu", 1877—1886 redaktor listu „Neue Welt", poslanec říšského sněmu (1881—1887), vedoucí představitel pravého křídla sociálně demokratické frakce v říšském sněmu; rozhodnutím sjezdu strany v St. Gallenu 1887 zbaven všech stranických funkcí. — 352, 364, 374, 473

George, Henry (1839—1897), americký publicista, buržoazní ekonom; prosazoval požadavek znárodnění půdy buržoazním státem jako prostředek k řešení všech sociálních rozporů kapitalistické společnosti; snažil se

dostat do čela amerického dělnického hnutí a vést je cestou buržoazního reformismu. — 224, 233—235, 283

Gercen, Alexandr Ivanovič (1812 až 1870), významný ruský revoluční demokrat, materialistický filosof, publicista a spisovatel; 1847 emigroval do Francie, od 1852 žil v Londýně, kde založil vydavatelství „Svobodná ruská tiskárna" a vydával sborník „Poljarnaja Zvezda" a list „Kolokol"; zemřel v Paříži. — 308

Girardin, Émile *de* (1806—1881), francouzský publicista a politik, ve třicátých až šedesátých letech byl s přestávkami redaktorem „Le Presse", později „Liberté"; v politice naprosto bezzásadový; před revolucí 1848 byl v opozici proti Guizotově vládě, za revoluce buržoazní republikán, poslanec Zákonodárného shromáždění (1850 až 1851); později bonapartista. — 174

Gladstone, William Ewart (1809—1898), anglický státník, tory, později peelovec, v druhé polovině 19. století vůdce liberální strany; kancléř pokladu (1852—1855 a 1859—1866) a předseda vlády (1868—1874, 1880—1885, 1886, 1892—1894). — 36, 48, 115, 116, 125, 129, 130, 133, 174, 175, 200, 204, 206, 209—212, 214, 219, 299, 357, 380, 381, 400, 468

Godard, francouzský novinář, anarchista. — 143, 430, 449

Goethe, Johann Wolfgang *von* (1749 až 1832), velký německý básník, spisovatel a myslitel. — 338, 369

Gorčakov, Alexandr Michajlovič, kníže (1798—1883), ruský státník a diplomat; ministr zahraničních věcí (1856—1882). — 210

Goschen, George Joachim, od 1900 vikomt *Goschen of Hawkhurst* (1831 až 1907), anglický státník a politik německého původu, zpočátku liberál; od 1863 člen parlamentu, několikrát člen vlády; autor ekonomických a sociálně politických prací. — 140, 468

Gould, Jay (1836—1892), americký milionář, železniční podnikatel a finančník. — 186

Graham, sir James Robert George *of Netherby* (1792—1861), anglický státník, whig, později peelovec; ministr vnitra (1841—1846), první lord admirality (ministr námořnictva) (1830—1834, 1852—1855). — 129

Granier de Cassagnac, Paul Adolphe Marie Prosper (1843—1904), francouzský novinář a politik; pověstný svými souboji a ostrými polemikami. — 419

Greenová, Lisa. — 228

Grévy, François Paul Jules (1807 až 1891), francouzský státník, umírněný buržoazní republikán; president republiky (1879—1887). — 33, 250

Grillenberger, Karl (1848—1897), německý redaktor a nakladatel; od 1869 člen Sociálně demokratické dělnické strany, vydavatel a redaktor různých sociálně demokratických místních novin a jeden z organizátorů ilegální distribuce „Sozialdemokratu" v jižním Německu, člen říšského sněmu (1881—1897), mluvčí pravého křídla sociálně demokratické frakce v říšském sněmu. — 471, 499

Grimaldi, Lamberto (zemř. asi 1494),

monacký kníže (1457—1494). — 87
Grimaldiové, dynastie monackých knížat, která vládne od 14. století až do současnosti (s přerušením v letech 1793—1814). — 87, 88
Guesde, Jules (Mathieu Basile) (1845 až 1922), představitel francouzského a mezinárodního dělnického hnutí; zpočátku buržoazní republikán, v první polovině sedmdesátých let se přidal k anarchistům, spolu s Paulem Lafarguem zakladatel francouzské Dělnické strany (1879), propagátor idejí marxismu ve Francii; několik let vůdce revolučního křídla francouzského socialistického hnutí, bojoval proti oportunismu; za první světové války sociálšovinista. — 54—56, 58, 98, 105, 127, 136, 139, 143, 145, 146, 251, 263 až 268, 274, 293, 304, 345, 378, 383, 387, 408, 417, 420, 425, 430, 435, 437, 441, 446, 447, 449, 451, 454, 455, 457, 483, 484, 489, 501
Guizot, François Pierre Guillaume (1787—1814), francouzský historik a státník, orleanista, od 1840 do únorové revoluce 1848 řídil vnitřní a zahraniční politiku Francie; hájil zájmy finanční buržoazie. — 234
Gumbel, Abraham, německý sociální demokrat, počátkem osmdesátých let emigrant ve Francii, 1883 bankovní úředník v Paříži. — 470, 471
Gumpert, Eduard (zemř. 1893), německý lékař v Manchesteru, Marxův a Engelsův přítel. — 31, 34

Hales, John (nar. 1839), představitel anglických tradeunionů, povoláním tkadlec; člen generální rady I. internacionály (1866—1872) a její tajemník (květen 1871 až červenec 1872), člen výkonného výboru Reformní ligy a vedení Ligy půdy a práce; delegát londýnské konference 1871 a haagského kongresu 1872; od počátku 1872 stál v čele reformistického křídla britské federální rady; bojoval proti Marxovi a jeho stoupencům, 1873 z rozhodnutí generální rady z I. internacionály vyloučen; byl zodpovědný za rozkol v britské federální radě. — 173
Hänel, Albert (1833—1918), německý právník a politik; jeden z předáků pokrokové strany, později německé svobodomyslné strany; člen pruské poslanecké sněmovny a Německého říšského sněmu. — 53
Hanssen, Georg (1809—1894), německý ekonom, autor řady prací o zemědělství a agrárních poměrech v Německu. — 157
Harney, George Julian (1817—1897), významný představitel anglického dělnického hnutí, jeden z vůdců levého chartistického křídla; redaktor „Northern Star", „Democratic Review" a „Red Republican", člen Bruselského korespondenčního výboru, spoluzakladatel společnosti „Bratrští demokraté", člen Svazu komunistů; člen I. internacionály; do začátku padesátých let byl ve spojení s Marxem a Engelsem; přechodně podléhal maloburžoazním názorům; 1863—1888 žil v USA. — 203, 385
Harra, Harry, viz *Longuet*, Henri
Hartmann, Georg Wilhelm, německý sociální demokrat, člen Všeobecného německého dělnického spolku, od 1875 jeden ze dvou předsedů

Socialistické dělnické strany Německa, později člen ústředního volebního výboru; 1880—1881 poslanec říšského sněmu. — 256

Hartmann (Gartman), Lev (Leo) Nikolajevič (1850—1908), ruský revolucionář, narodnik; 1879 se podílel na atentátu organizace „Narodnaja volja" na Alexandra II.; emigroval potom do Francie, později do Anglie a 1881 do USA. — 116, 117, 135, 141, 147, 152, 156, 158, 164, 165, 167, 210, 211, 222, 224—228, 290, 324, 373

Haschertová, Lina viz *Hirschová*, Lina

Hasselmann, Wilhelm (nar. 1844), jeden z vůdců lasallovského Všeobecného německého dělnického spolku; redaktor „Neuer Sozial-Demokrat" (1871—1875); od 1875 člen Socialistické dělnické strany Německa; poslanec říšského sněmu (1874 až 1876 a 1878—1886); 1880 jako anarchista ze strany vyloučen; přesídlil do USA. — 471

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770 až 1831), nejvýznamnější představitel německé klasické filosofie, objektivní idealista; v jeho systému je celý přírodní, historický i duchovní svět poprvé znázorněn jako proces. — 41, 52, 97, 429

Heine, Heinrich (1797—1856), významný německý básník, nepřítel absolutismu a feudálně klerikální reakce, průkopník demokratické německé literatury; blízký přítel Marxovy rodiny. — 470

Helena, viz *Demuthová*, Helena

Helmholtz, Hermann *von* (1821—1894), vynikající německý fyzik a fyziolog, od 1871 profesor na berlínské universitě. — 68

**Hepner*, Adolf (1846—1923), německý redaktor, spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany (1869), jeden z redaktorů „Volksstaatu" (1869—1873); jeden z obžalovaných v lipském procesu s velezrádci 1872, delegát haagského kongresu I. internacionály 1872; 1882 emigroval do USA, 1908 se vrátil do Německa; za první světové války sociálšovinista. — 166—169, 303, 364, 386, 387, 439, 440, 499

Hessová, Sibylle (rozená *Peschová*) (1820 až 1903), manželka Mosese Hesse. — 286

Heubel, Julius Christoph, podkoní kyrysnického pluku v Salzwedelu, dědeček Jenny Marxové. — 278

Hilditch, Richard, anglický buržoazní ekonom v polovině 19. století. — 233

**Hirsch*, Carl (1841—1900), německý novinář, člen Všeobecného německého dělnického spolku, 1868 z něho vystoupil a stal se spoluzakladatelem Demokratického dělnického spolku v Berlíně; spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany (1869), působil v I. internacionále, od prosince 1870 do března 1871 řídil „Volksstaat", po 1872 pařížský dopisovatel německých sociálně demokratických listů, vydavatel „Laterne" v Bruselu (1878 až 1879); od 1879 žil v Londýně, stýkal se s Marxem; odešel znovu do Francie a 1896 se vrátil do Německa, vzdal se pak aktivní politické činnosti. — 24, 28, 29, 31, 33, 37, 100, 108, 208, 219, 228, 241, 242, 249, 250, 293, 335, 338, 347, 371, 384, 385, 391, 392, 405, 436, 463

Hirsch, Max (1832—1905), německý ekonom, člen buržoazní pokrokové

strany; 1868 založil s Franzem Dunckerem reformistické hirschovsko-dunckerovské odbory; člen Severoněmeckého říšského sněmu a Německého říšského sněmu (1869 až 1893). — 34, 36, 245, 247

Hirsch, Moritz (1831—1896), rakouský bankéř; 1869 obdržel koncesi pro stavbu železnice v Turecku. — 353

Hirschová, Lina (rozená *Haschertová*), manželka Carla Hirsche. — 384

Hödel, Max (1857—1878), klempířský tovaryš z Lipska; 11. května 1878 spáchal atentát na císaře Viléma I. — 382

Hohenzollernové, dynastie braniborských kurfiřtů (1415—1701), pruských králů (1701—1918) a německých císařů (1871—1918). — 53, 377, 475, 491

Höchberg, Karl (pseudonym *dr. Ludwig Richter*) (1853—1885), německý spisovatel a nakladatel, reformista; od 1876 člen Socialistické dělnické strany Německa; 1877—1878 vydavatel „Zukunft", 1879—1881 vydavatel ročenky „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik". — 301, 374, 385

Honoratus IV. (1758—1819), monacký kníže (1814—1819). — 88

Horác (Quintus Horatius Flaccus) (65—8 před n. l.), významný římský básník, psal ódy a satiry. — 73

Howell, George (1833—1910), jeden z reformistických vůdců anglických tradeunionů, povoláním zedník, bývalý chartista; vůdce liberálního směru v anglickém dělnickém hnutí; tajemník londýnské odborové rady (1861—1862); účastník ustavujícího shromáždění I. internacionály; člen generální rady I. internacionály (1864—1869); delegát londýnské konference I. internacionály 1865, tajemník Reformní ligy a parlamentního výboru britského Kongresu tradeunionů (Trades Union Congress) (1871—1875); zfalšoval dějiny I. internacionály. — 274, 299

Hugues, Clovis (1851—1907), francouzský publicista a politik, radikál, člen Marseilleské komuny, po její porážce 1875 uvězněn; od 1881 poslanec Národního shromáždění. — 460

Hume, anglický lékař v Londýně. — 347

**Hyndman*, Henry Mayers (1842 až 1921), anglický socialista, reformista; jeden ze zakladatelů a vůdců Demokratické federace (1881), která se 1884 změnila v Sociálně demokratickou federaci; zastával oportunistickou a sektářskou linii v dělnickém hnutí, později jeden z vůdců Britské socialistické strany, z níž byl 1916 pro své šovinistické názory vyloučen. — 73, 209, 236—238, 284, 337, 357, 422, 468

Hyndmanová, Mathilda (zemř. 1913), od 1876 manželka H. M. Hyndmana. — 209, 238

Chamberlain, Joseph (1836—1914), britský státník a politik; jeden z vůdců radikálního křídla liberální strany, starosta v Birminghamu (1873 až 1875), ministr několika vlád, ideolog britského imperialismu. — 47

Chamisso, Adelbert *von* (1781—1838), německý romantický básník, vystupoval proti feudální reakci. — 481, 482

Charles III., viz *Karel III.*

Cherbuliez, Antoine Éliste (1797—1869), švýcarský ekonom, stoupenec Sis-

mondiho; spojil Sismondiho teorii s prvky učení Ricardova. — 233

Churchill, Randolph Henry Spencer, lord (1849—1895), britský státník, jeden z vůdců konzervativců, ministr pro Indii (1885—1886), ministr financí (1886); obhájce koloniální expanze, odpůrce nezávislosti Irska. — 210

Ignaťjev, Nikolaj Pavlovič, hrabě (1832 až 1908), ruský diplomat a státník, velvyslanec v Turecku (1864—1877), zplnomocněnec Ruska při uzavření sanstefanské mírové smlouvy (1878); ministr vnitra (1881—1882). — 50, 127, 309

Irving, sir Henry (John Henry Brodribb) (1838—1905), anglický herec a režisér, známý představitel shakespearovských postav. — 21, 209, 278

Jaclard, Charles Victor (1843—1903), francouzský publicista, blanquista, člen I. internacionály; za Pařížské komuny velitel legie národní gardy; po porážce Komuny emigroval do Švýcarska, později do Ruska; po amnestii 1880 se vrátil do Francie, kde dále spolupracoval v socialistickém hnutí. — 33

Janson, Julij Eduardovič (1835—1893), ruský pokrokový statistik a ekonom, profesor na petrohradské universitě, od 1881 vedl statistické oddělení petrohradské městské správy; autor prací o teorii a dějinách statistiky. — 187

Jeffrey, americký inženýr a vynálezce. — 228

Jenny, Jenička, viz *Longuetová*, Jenny

Jindřich IV. (1421—1471), anglický král (1422—1461). — 453

Jindřich VII. (1457—1509), anglický král (1485—1509). — 453, 499

Jindřich VIII. (1491—1547), anglický král (1509—1547). — 499

Joffrin, Jules François Alexandre (1846 až 1890), francouzský mechanik, socialista; jeden ze zakladatelů syndikátu mechaniků v Paříži, účastník Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Anglie (1871—1881), po návratu do Francie člen francouzské Dělnické strany, jeden z předáků oportunistického (posibilistického) křídla. — 54—57, 293, 305, 437

Johnny, viz *Longuet*, Jean Laurent Frederick

Jollymeyer, viz *Schorlemmer*, Carl

Jonas, Alexander (zemř. 1912), americký socialista, nakladatel a novinář; původem z Německa; od 1878 redaktor listu „New Yorker Volkszeitung". — 167

Jourde, Francis (1843—1893), účastník Pařížské komuny, pravý proudhonovec, předseda finanční komise Komuny, po její porážce deportován na Novou Kaledonii, odkud 1874 uprchl; po návratu do Francie se dělnického hnutí neúčastnil. — 459

Julius II. (1443—1513), papež (1503 až 1513). — 453

Jungová, viz *Vezinová*, Jane Elisabeth

Juta, Johann Carel (1824—1866), holandský obchodník, knihkupec a nakladatel v Kapském Městě; muž Marxovy sestry Louisy. — 188

Kablukov, Nikolaj Alexejevič (1849 až 1919), ruský ekonom a statistik; narodnik; profesor na moskevské universitě. — 186

Kakadu, rodinná přezdívka Marxovy dcery Laury.

Kapell, August (nar. 1844), německý sociální demokrat, povoláním tesař; člen Všeobecného německého dělnického spolku; spoluzakladatel a vůdce spolku německých tesařů; 1877—1878 poslanec říšského sněmu, 1880 na základě zákona proti socialistům vypovězen z Hamburku, zanechal politické činnosti. — 337

Karel I. (1600—1649), anglický král (1625—1649); popraven za anglické buržoazní revoluce. — 192

Karel III. (1818—1889), monacký kníže (1856—1889). — 82, 88, 324, 363, 370

Karel V. (1500—1558), císař tzv. Svaté říše římské německého národa (1519 až 1556) a jako Karel I. španělský král (1516—1556). — 348

Karel X. (1757—1836), francouzský král (1824—1830); svržen červencovou revolucí 1830. — 49

Karel Bedřich August Vilém (1804 až 1873), vévoda brunšvický a lüneburský, nastoupil vládu 1823, počátkem září 1830 svržen, emigroval; pokoušel se obnovit vládu za pomoci různých evropských států; ve čtyřicátých až padesátých letech byl ve spojení s demokratickými živly v emigraci, materiálně podporoval „Deutsche Londoner Zeitung". — 362

Karel von Hohenzollern, princ (1801 až 1883), syn pruského krále Bedřicha Viléma III. — 475

Kateřina II. (1729—1796), ruská carevna (1762—1796). — 317

Katkov, Michail Nikiforovič (1818 až 1887), ruský reakční publicista, redaktor listu „Moskovskije vedomosti" (1850—1855 a 1863—1887). —309

Kaub, Karl, německý dělník, emigrant v Londýně, po 1865 v Paříži; člen Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně; člen ústřední rady (listopad 1864—1865) a generální rady I. internacionály (1870 až 1871), delegát londýnské konference 1865. — 33, 242

**Kaufmann*, S. F., německý emigrant v Londýně, člen Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně. — 197

Kautská, Louise (rozená *Strasserová*) (1860—1950), rakouská socialistka, první žena Karla Kautského, od 1890 Engelsova sekretářka. — 445

**Kautská*, Minna (1837—1912), německá spisovatelka, autorka řady románů se sociální tematikou, matka Karla Kautského. — 209, 256, 259, 261

**Kautsky*, Karl (1854—1938), německý spisovatel, redaktor, koncem sedmdesátých let dospěl od vulgárního socialismu k marxismu; 1833—1917 redaktor teoretického orgánu strany „Die Neue Zeit"; v devadesátých letech teoretik Socialistické dělnické strany Německa a II. internacionály, zpočátku velmi přispěl k šíření marxismu, později, zvlášť od 1910, mluvčí centrismu, za první světové války zradil marxismus a po 1917 se stal zapřisáhlým nepřítelem sovětské moci a dělnického revolučního hnutí. — 35, 100, 178—181, 201, 203, 208, 209, 213, 219, 228, 232, 246, 249, 252, 255, 256, 258 až 262, 269, 274, 288, 294, 305—310, 323, 354, 385, 392, 398—400, 403, 423, 444, 445, 474, 476, 478—480, 493—497

Kayser, Max (1853—1888), německý novinář, sociální demokrat, od 1878 člen Německého říšského sněmu, patřil k pravému křídlu sociálně demokratické frakce říšského sněmu. — 273, 472

Keay, John Seymour (1839—1909), vlivný anglický bankovní úředník v Indii (1862—1882); liberál. — 140

Kegel, Max (1850—1902), publicista a básník dělnické třídy; od 1869 člen Sociálně demokratické dělnické strany; v době platnosti zákona proti socialistům několikrát ve vězení za spolupráci v dělnických listech; zakladatel prvního sociálně demokratického humoristického časopisu „Der Nussknacker", spolupracovník časopisu „Wahre Jacob"; autor stranické hymny „Sozialistenmarsch". — 251, 255

Kerdijk, Arnold (1846—1905), holandský novinář, liberál, přikláněl se ke katedrovému socialismu. — 188, 189

Kiepert, Johann Samuel Heinrich (1818 až 1899), německý geograf a kartograf, profesor na berlínské universitě, autor řady zeměpisných atlasů. — 319

Kindlinger, Niklas (1749—1819), německý historik. — 157

King, St., knihkupec v Londýně. — 136

Koch, Robert (1843—1910), zakladatel moderní bakteriologie; objevil v osmdesátých letech mj. virus tuberkulózy a cholery. — 82

Kolkmann, knihkupec v Londýně. — 136

Kollár, Jan (1793—1852), významný český a slovenský básník a filolog; jeden z iniciátorů boje slovanských národů za národní osvobození. — 309

Korvinová-Krukovská (Jaclardová), Anna Vasiljevna (1843—1887), ruská revolucionářka, členka ruské sekce I. internacionály, účastnice Pařížské komuny; žena Charlese Victora Jaclarda. — 33

Kotzebue, August Friedrich Ferdinand *von* (1761—1819), německý reakční spisovatel a publicista. — 28

Kovalevskij, Maxim Maximovič (1851 až 1916), ruský sociolog, historik, etnograf a právník, politik liberálně buržoazního zaměření; autor řady prací o dějinách prvobytné společnosti. — 388

Kunemann (nar. asi 1828), německý lékař v Monte Carlu, léčil Marxe od května do začátku června 1882. — 81—84, 86—88, 90, 368, 369

Labouchère, Henry (1831—1912), anglický politik, diplomat a novinář, liberál, člen parlamentu; od konce šedesátých let jeden z majitelů listu „Daily News". — 175

**Lafargue*, Paul (1842—1911), francouzský socialista, povoláním lékař; význačný propagátor marxismu, Marxův a Engelsův žák a spolubojovník; člen generální rady I. internacionály, dopisující tajemník pro Španělsko (1866—1868); spoluzakladatel sekcí I. internacionály ve Francii (1869—1870), ve Španělsku a Portugalsku (1871—1872); delegát haagského kongresu 1872; spolu s Jules Guesdem založil francouzskou Dělnickou stranu; od 1868 muž Marxovy dcery Laury. — 49, 54—56, 59, 90, 91, 96, 98, 100, 126, 127, 134—136, 138, 142, 143, 145, 146, 150, 153, 154, 158, 165, 166, 168, 184, 187, 233, 241, 243, 251,

263, 265—268, 274, 292, 301, 304, 331—333, 335, 347, 352, 356, 367, 371—373, 378, 407, 414, 417, 419, 420, 425, 427, 428, 430—432, 436, 440, 441, 447—455, 457, 460, 469, 483, 484, 489, 501, 502, 515

**Lafarguová*, Laura (1845—1911), druhá dcera Karla a Jenny Marxových, významná pracovnice francouzského dělnického hnutí, od 1868 žena Paula Lafargua. — 31, 49, 50, 60, 64, 65, 71, 75, 79, 82, 97, 98, 100, 101, 105, 108, 110, 112, 113, 115, 117, 119, 121—123, 127, 153, 154, 164, 166, 184, 228, 243, 263, 286, 291, 292, 301, 333, 345—352, 358, 372, 393, 396, 404—406, 412—414, 419, 420, 428, 440, 451—455, 457, 464, 481 až 484, 501, 502, 515

Laffitte, Jacques (1767—1844), francouzský bankéř a politik, orleanista, představitel finanční buržoazie, předseda vlády (1830—1831). — 198.

Lagrange, Joseph Louis (1736—1813), významný francouzský matematik. — 139

Landor, Walter Savage (1775—1864), anglický básník, spisovatel a kritik; 1858 byl v podezření ze spoluúčasti na Orsiniho atentátu na Napoleona III. — 210

Langland, William (asi 1330—asi 1400), anglický básník. — 443

Lankester, sir Edwin Ray (1847—1929), anglický učenec, biolog. — 83, 186 208, 209, 510

Lassalle, Ferdinand (1825—1864), německý spisovatel a maloburžoazní dělnický agitátor, účastník revoluce 1848—1849, od té doby ve styku s Marxem a Engelsem (korespondence do 1862); jeho historická zásluha spočívá v tom, že založením Všeobecného německého dělnického spolku v květnu 1863 splnil snahy pokrokových dělníků vymanit se organizačně z vlivu liberální buržoazie; neobracel však pozornost dělnické třídy k revolučním perspektivám, ale naopak vytvářel iluzi, že je možné za pomoci junkerského pruského státu mírovou cestou vrůst do socialismu; tato ideologie „královského pruského státního socialismu" vedla Lassalla k paktování s Bismarckem a junkersko-velkoburžoazním pruským militarismem, proto také byl zastáncem vytvoření jednotného Německa „shora" pod hegemonií Pruska. — 209, 265, 278, 306, 338, 387, 402, 407, 416, 429, 430, 473

Laura, Laurička, viz *Lafarguová*, Laura

Laveleye, Émile Louis Victor, baron *de* (1822—1892), belgický historik a ekonom, představitel vulgární ekonomie. — 148, 277

**Lavrov*, Petr Lavrovič (1823—1900), ruský sociolog a publicista, jeden z ideologů narodnictví, přítel Marxe a Engelse, s nimiž si dopisoval, člen I. internacionály; od 1870 žil v emigraci; účastník Pařížské komuny; redaktor časopisu „Vperjod!" (1873 až 1876) a stejnojmenného listu (1875—1876); jeden z místopředsedů Mezinárodního socialistického dělnického kongresu 1889. — 93, 248, 298—300, 314, 324, 325, 328, 342, 352, 371, 388, 514

Lawová, Harriet (1832—1897), vedoucí představitelka ateistického hnutí v Anglii; členka generální rady (1867—1872), 1872 členka sekce I. internacionály v Manchesteru. — 175

Leibniz, Gottfried Wilhelm, baron *von* (1646—1716), německý idealistický filosof, významný matematik, fyzik, diplomat; průkopník v téměř všech vědních oborech; zakladatel Akademie věd v Berlíně a její první president. — 139, 143

Lenka, viz *Demuthová*, Helena

Leonhardt, Gerhard Adolf Wilhelm (1815—1880), německý právník a reakční státník, hannoverský (1865 až 1866) a pruský (1867—1879) ministr spravedlnosti. — 303

**Lessner*, Friedrich (1825—1910), představitel německého a mezinárodního dělnického hnutí, povoláním krejčí; Marxův a Engelsův přítel a spolubojovník; člen Svazu spravedlivých a Svazu komunistů, účastník revoluce 1848—1849, v kolínském procesu proti komunistům 1852 odsouzen ke třem letům pevnostního vězení; od 1856 emigrant v Londýně, člen Německého dělnického vzdělávacího spolku v Londýně, člen generální rady I. internacionály (1864 až 1872), delegát londýnských konferencí 1865 a 1871 a všech kongresů I. internacionály od 1867 do 1872, aktivně bojoval za Marxovy a Engelsovy politické názory; člen britské federální rady, jeden ze zakladatelů Nezávislé dělnické strany v Anglii (1893). — 173, 512

**Liebknecht*, Wilhelm (1826—1900), německý publicista, jeden z nejvýznamnějších pracovníků německého a mezinárodního dělnického hnutí, Marxův a Engelsův přítel a spolubojovník; účastník revoluce 1848—1849; emigroval do Švýcarska, pak do Anglie, kde se stal členem Svazu komunistů; 1862 se vrátil do Německa; člen I. internacionály, agitátor vědeckého komunismu; 1866 zakladatel a vůdce saské lidové strany; 1869 spoluzakladatel Sociálně demokratické dělnické strany; odpovědný redaktor listů „Demokratisches Wochenblatt", „Volksstaat" a „Vorwärts"; jako rozhodný odpůrce pruského militarismu se zasazoval za sjednocení Německa revolučně demokratickou cestou; člen Severoněmeckého (1867—1870) a Německého říšského sněmu (1874 až 1900); za prusko-francouzské války vystupoval aktivně proti pruským anekčním plánům a na obhajobu Pařížské komuny; delegát mezinárodních socialistických dělnických kongresů 1889, 1891 a 1893. — 102, 121, 133, 204, 206, 214, 232, 256, 287, 303, 374, 390, 391, 409, 412, 423, 426, 441, 485, 491, 500, 506, 507

Liebknechtová, Natalie (1835—1909), od 1868 žena Wilhelma Liebknechta, matka Karla Liebknechta. — 255

Lilienthal, F. W., německý lékař; v osmdesátých letech žil v New Yorku; udržoval styky se socialisty. — 374, 439

Lingenau, Johann Karl Ferdinand (zemř. 1877), americký socialista, původem Němec; účastník revoluce 1848—1849, pak emigroval do USA; své jmění odkázal mezinárodnímu socialistickému hnutí, zvlášť Socialistické dělnické straně Německa. — 232

Lissagaray, Prosper Olivier (1838 až 1901), francouzský novinář a historik; účastník Pařížské komuny, připojil se k buržoazně demokratické skupině novojakobínů; po porážce

Komuny emigroval do Anglie; autor „Dějin Pařížské komuny z roku 1871" (1876, česky 1900, 1919 a 1953); 1880 se vrátil do Francie, zakladatel (1882) a redaktor listu „La Bataille", vystupoval proti marxistickým vůdcům francouzské Dělnické strany. — 33, 44, 105, 268, 269, 329, 383, 417, 419, 421, 422, 431

Longuet, Edgar (Vlček) (1879—1950), vnuk Karla Marxe, syn Jenny a Charlese Longuetových; povoláním lékař, představitel francouzského dělnického hnutí, člen Francouzské socialistické strany; za hitlerovské okupace Francie účastník odbojového hnutí. — 23, 24, 27—29, 91, 97, 101, 119, 183, 208, 219, 220, 227—229, 241, 253, 254, 276, 278, 279, 281, 286, 287, 326, 329, 330, 335, 339, 341, 347, 355, 359, 363, 367, 397, 414, 469

Longuet, Henri (Henry, Harra, Harry) (1878—1883), vnuk Karla Marxe, syn Jenny a Charlese Longuetových. — 23, 24, 27—29, 46, 91, 97, 101, 119, 183, 208, 219, 220, 227 až 229, 241, 253, 254, 276, 278, 279, 281, 286, 287, 326, 329, 330, 335, 338, 341, 347, 355, 359, 363, 367, 397, 413, 414, 442, 464, 469, 514

**Longuet*, Charles (1839—1903), francouzský novinář, proudhonovec; člen generální rady I. internacionály (1866—1867 a 1871—1872), dopisující tajemník pro Belgii (1866), delegát lausannského (1867) a bruselského (1868) kongresu, londýnské konference (1871) a haagského kongresu (1872); člen Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Anglie; později se připojil k posibilistům; v osmdesátých a devadesátých letech člen pařížské městské rady; od 1872 muž Marxovy dcery Jenny. — 23, 24, 26, 28, 32, 46, 58, 60, 61, 90, 94, 101, 102, 105, 107, 110, 119, 129, 133, 135, 168, 173—176, 183, 208, 211, 212, 219, 220, 222, 223, 228, 231, 253, 278, 326, 330, 332, 335, 336, 338, 341, 388, 397, 405, 406, 414, 440, 459, 469, 503

Longuet, Charles (září 1873—červenec 1874), vnuk Karla Marxe, syn Jenny a Charlese Longuetových. — 277

Longuet, Jean Laurent Frederick (Johnny) (1876—1938), vnuk Karla Marxe, syn Jenny a Charlese Longuetových; jeden z vůdců Francouzské socialistické strany. — 23, 24, 26 až 29, 58, 91, 97, 101, 105, 108, 115, 117, 119, 125, 132, 136, 138, 166, 168, 183, 208, 212, 218—220, 227 až 229, 231, 241, 242, 253. 254, 276, 278, 279, 281, 286, 287, 326, 329, 330, 335, 338—341, 347, 355, 359, 363, 367, 397, 413, 414, 443, 464, 468, 469

Longuet, Marcel (1881—1949), vnuk Karla Marxe, syn Jenny a Charlese Longuetových. — 23, 24, 27—29, 91, 97, 101, 218, 219, 227—229, 241, 253, 254, 276, 278, 279, 281, 286, 287, 326, 329, 330, 335, 338, 341, 347, 359, 363, 367, 397, 414, 469

Longuetová, Felicitas, matka Charlese Longueta. — 28, 30, 101

**Longuetová*, Jenny (1844—1883), nejstarší dcera Karla a Jenny Marxových, žurnalistka, významná pracovnice mezinárodního dělnického hnutí; podporovala publicisticky

boj irského lidu za nezávislost; od 1872 žena Charlese Longueta. — 26—30, 33, 34, 58, 59, 79, 91—93, 97, 101, 102, 105, 106, 108, 113, 119, 121, 123, 164, 166, 168, 183, 191—194, 208, 218—223, 227—231, 241, 253, 254, 261, 262, 276—279, 281, 286, 287, 291, 326—330, 332, 334—336, 338—341, 347, 355, 359, 363, 367, 371—373, 376, 383, 396, 397, 405, 406, 413, 414, 419, 440, 443, 455, 464, 466, 469, 474, 494, 506, 509

Longuetová, Jenny (1882—1952), vnučka Karla Marxe, dcera Jenny a Charlese Longuetových. — 121, 405

Lopatin, German Alexandrovič (1845 až 1918), ruský revolucionář, narodnik, přítel Marxe a Engelse, s nimiž si dopisoval; člen generální rady I. internacionály (1870); přeložil do ruštiny větší část prvního dílu „Kapitálu". — 186

Loria, Achille (asi 1857—asi 1943), italský sociolog a ekonom, vulgarizátor marxismu. — 99, 420, 493

Lowe, Robert, vikomt *Sherbrooke* (1811 až 1892), anglický státník a publicista, whig, později liberál, člen parlamentu; kancléř pokladu (1868 až 1873), ministr vnitra (1873 až 1874). — 129, 135

Ludvík I. (1786—1868), bavorský král (1825—1848). — 79

Ludvík XVI. (1754—1793), francouzský král (1774—1792), popraven za jakobínské diktatury. — 182, 320

Luisa Auguste Wilhemine Amalie (1776 až 1810), pruská královna, žena Bedřicha Viléma III. — 377

Lullier, Charles Ernest (1838—1891), francouzský publicista, bývalý námořní důstojník; účastník povstání z 18. března 1871, člen ústředního výboru národní gardy a její vrchní velitel (18.—25. března 1871), zatčen na základě obvinění ze zrady Komuny; po její porážce vypovězen na Novou Kaledonii; později se přidal k boulangistům. — 268, 269

Macaulay, Thomas Babington, lord, baron *of Rothley* (1800—1859), anglický historik a politik, whig, člen parlamentu. — 210

Mace, francouzský kapitán. — 76,78

Maceo, Antonio (asi 1848—1896), kubánský revolucionář, jeden z vůdců boje kubánského lidu proti španělským kolonizátorům; aktivní účastník národních povstání (1868 až 1878 a 1881—1895). — 125

Mac Leanová, majitelka domu ve Ventnoru. — 130

Magnadère, Armand (zemř. 1882), bankovní úředník z Paříže, a jeho matka. — 333

Mahmúd Dželál-eddin paša Damat (Damad) (1840—1884), turecký státník, člen válečné rady, ministr války, 1878 zbaven funkce a vypovězen, 1880 omilostněn; 1881 pro účast na zavraždění sultána Abd-ul-azíze odsouzen k smrti, trest zmírněn na doživotní vyhnanství. — 353

Mahmúd Nedim paša (asi 1810—1883), turecký státník, 1871—1876 (s přerušením) velkovezír, byl pod silným vlivem ruského velvyslance; 1876 musel na nátlak veřejného mínění odstoupit, 1879—1883 ministr vnitra. — 353

Machiavelli, Niccolò (1496—1527), italský politik, historik a spisovatel; ideolog italské buržoazie v období vzniku kapitalistických vztahů. — 82

Maitland, otec Dolly Maitlandové. — 209

Maitlandová, sestra Dolly Maitlandové. — 209

Maitlandová, Dolly, anglická herečka, přítelkyně Marxovy rodiny. — 21, 38, 52, 209

Malon, Benoît (1841—1893), francouzský dělník, maloburžoazní socialista; člen I. internacionály; delegát ženevského kongresu 1866; člen ústředního výboru národní gardy a Pařížské komuny; po její porážce emigroval do Itálie, potom do Švýcarska, kde se připojil k anarchistům; později jeden z vůdců a ideologů posibilistů. — 54, 55, 105, 124, 127, 133, 138—140, 143, 148, 149, 250, 251, 264—266, 268, 269, 273, 274, 293, 294, 304, 305, 307, 378, 383, 407, 408, 415—417, 419, 425 až 428, 430—432, 435, 437, 440, 443, 446—448, 457—460, 473, 502, 515

Mals, francouzský novinář, anarchista, 1882 člen redakce listu „Le Citoyen et la Bataille". — 421

Malthus, Thomas Robert (1766 až 1834), anglický duchovní, ekonom, ideolog zburžoaznělé pozemkové aristokracie, obhájce kapitalismu, hlasatel reakční populační teorie, ospravedlňující bídu dělnictva za kapitalismu. — 180

Manning, Henry Edward (1808 až 1892), anglický duchovní, 1851 přestoupil ke katolické církvi, od 1875 kardinál; blízký křesťanskému socialismu. — 462

Maret, Henry (1838—1917), francouzský radikální novinář, spisovatel a politik, redaktor listu „Marseillaise", od 1881 člen poslanecké sněmovny. — 33, 143, 274, 449

Marius Gaius (asi 156—86 před n. l.), římský vojevůdce a státník, konzul (107, 104—100, 86 před n. l.). — 142

Marlborough, od 18. století vévodské rodové jméno Churchillů. — 210

Marx, Heinrich (1777—1838), otec Karla Marxe; advokát, později justiční rada v Trevíru. — 278

**Marxová*, Eleanor (Tussy) (1855 až 1898), nejmladší dcera Karla a Jenny Marxových, představitelka anglického a mezinárodního dělnického hnutí, publicistka, spisovatelka; členka Sociálně demokratické federace (1884), spoluzakladatelka Socialistické ligy (1884), 1889 se účastnila organizování nekvalifikovaných dělníků a odborů plynárenských a dokařských dělníků, psala pro různé mezinárodní listy; od 1884 žena Edwarda Avelinga. — 21, 24, 25, 30, 34, 35, 38, 40, 43, 44, 47, 48, 50—52, 55, 56, 58, 59, 64, 65, 68—70, 75, 79, 82, 84, 92, 93, 97, 99—102, 105, 108, 110, 115, 117, 119, 121, 130, 132, 136, 138, 142, 149, 151, 163, 209, 218, 221, 228, 230, 231, 253—255, 261, 280, 286, 287, 291, 292, 297, 299—301, 329, 338, 352, 366, 368—370, 372, 376, 388, 396, 405, 406, 410, 413, 420, 426, 442, 443, 455, 464—469, 501, 509, 512, 515

Marxová, Jenny (rozená *von Westphalen*) (1814—1881), od 1843 žena a spolubojovnice Karla Marxe. — 21—27, 30, 32, 34, 38—40, 43, 44, 46, 48, 64, 130, 183, 208, 209, 218, 221, 222, 224, 227, 228, 230, 231, 235, 236, 238, 241—243, 253, 261, 262, 270, 275—283, 285—287, 300, 311, 506, 509, 510

Massard, Émile, francouzský novinář, socialista; člen francouzské Dělnické strany, z níž v osmdesátých letech vystoupil; počátkem osmdesátých let tajemník redakce listu „Égalité". — 335, 430, 449, 455

Maurer, Georg Ludwig, rytíř *von* (1790 až 1872), německý historik, studoval společenské a právní zřízení starověkého a středověkého Německa; velkou měrou přispěl ke studiu středověkého markovního společenství. — 25, 152, 155, 157, 411, 459, 463, 499

Maxse, Frederick Augustus (1833 až 1900), anglický publicista a admirál, comtovec; v osmdesátých letech spolupracoval v listu „Justice". — 211

Mayer, Karl (1819—1889), německý maloburžoazní demokrat, 1848 až 1849 člen frankfurtského Národního shromáždění; po porážce revoluce 1848—1849 emigroval do Švýcarska; v šedesátých letech redaktor stuttgartského „Beobachteru". — 350

Mazzini, Giuseppe (1805—1872), italský revolucionář, buržoazní demokrat, jeden z vůdců národně osvobozeneckého hnutí v Itálii; 1849 stál v čele prozatímní vlády Římské republiky, 1850 jeden ze zakladatelů Ústředního výboru evropské demokracie v Londýně; 1864 se pokoušel podřídit svému vlivu I. internacionálu. — 210

McGuire, P. T., americký socialista a odborář, reformista, člen Socialistické strany USA, v osmdesátých letech jeden z předáků svazu tesařů; 1881 delegát mezinárodního socialistického kongresu v Churu; později otevřený nepřítel socialismu a obhájce tradeunionistické ideologie v dělnickém hnutí. — 261

Medici, Lorenzo (1449—1492), florentinský státník a básník, vládce ve Florencii (1469—1492). — 87, 88

Mehring, Franz (1846—1919), významný představitel německého dělnického hnutí, historik a publicista; zpočátku buržoazně radikální demokrat, v osmdesátých letech se stal marxistou; vydal řadu děl o dějinách Německa a o německé sociální demokracii, napsal Marxův životopis; spolupracovník „Neue Zeit"; jeden z vůdců a teoretiků levého křídla německé sociální demokracie; zastával revoluční třídní politiku a propagoval boj proti militarismu a imperialistické válce; měl významný podíl na založení Komunistické strany Německa. — 100, 384, 391, 392, 405, 411, 444

Meissner, Otto Karl (1819—1902), hamburský nakladatel, vydal „Kapitál" a jiná Marxova a Engelsova díla. — 169, 279, 282, 467

Meitzen, August (1822—1910), německý statistik, historik a ekonom; psal o dějinách zemědělských poměrů v Německu; 1867—1882 pracoval ve statistických úřadech Pruska a německé říše. — 157

Mesa y Leompart, José (1840—1904), španělský socialista, povoláním tiskař; jeden z prvních propagátorů marxismu ve Španělsku; spoluzakladatel sekcí I. internacionály ve Španělsku, člen španělské federální rady (1871—1872), redaktor „La Emancipación" (1871—1873) a člen Nové madridské federace (1872 až 1873); bojoval aktivně proti anarchismu, 1878 žil v Paříži; 1879 spoluzakladatel Socialistické dělnické strany Španělska; přeložil do špa-

nělštiny řadu Marxových a Engelsových děl. — 58, 59, 98, 251, 269, 420

Meyer, Rudolph Hermann (1839 až 1899), německý ekonom a publicista, konzervativec; autor děl „Der Emancipationskampf des vierten Standes" a „Politische Gründer und die Corruption in Deutschland". Působil také v Rakousku a v Čechách. — 277, 462, 474, 478, 492, 493, 515

Mill, James (1773—1836), anglický ekonom a filosof, vulgarizátor Ricardova učení. — 233

Mill, John Stuart (1806—1873), anglický ekonom a pozitivistický filosof, vulgarizoval Ricardovo učení a propagoval harmonii mezi zájmy buržoazie na zisku a životními zájmy dělnické třídy; rozpory kapitalismu chtěl překonat vyrovnáním majetkových rozdílů; syn Jamese Milla. — 233, 409

Miquel, Johannes (1828—1901), německý politik, advokát, účastník revoluce 1848—1849; člen Svazu komunistů; později se přiklonil k buržoazii; 1859 spoluzakladatel Národního spolku, vrchní starosta Osnabrücku (1865—1870 a 1876 až 1880), od 1867 jeden z vůdců národně liberální strany; člen pruské poslanecké sněmovny, Severoněmeckého a Německého říšského sněmu; 1890—1901 pruský ministr financí; 1897 povýšen do šlechtického stavu. — 448, 492

Mirabeau, Honoré Gabriel Victor Riqueti, hrabě *de* (1749—1791), politik Francouzské revoluce, obhájce zájmů velké buržoazie a zburžoaznělé šlechty. — 276, 383, 475

Mohamed Abdul Kásim ibn Abdallah (asi 570—632), arabský kazatel, zakladatel islámu; muslimy je považován za proroka a „posla Alláhova". — 77, 169

Mommsen, Theodor (1817—1903), německý buržoazní historik a právník; 1873—1879 jako národní liberál v pruské poslanecké sněmovně, 1881—1884 v říšském sněmu; Bismarckův odpůrce; jeho „Römische Geschichte" jsou vzorem liberálního pojetí dějin. — 53

Moore, Samuel (Sam) (asi 1830 až 1911), anglický právník, Marxův a Engelsův přítel; člen I. internacionály; přeložil „Manifest komunistické strany" a spolu s Edwardem Avelingem první díl „Kapitálu" do angličtiny. — 50, 64, 116, 137, 139, 231, 288, 394

Morley, Samuel (1809—1886), anglický průmyslník a politik; významný představitel radikálně liberální buržoazie, snažil se ovlivnit dělnické hnutí; od 1869 vydavatel „Bee-Hive"; člen parlamentu (1865 a 1868—1885); v šedesátých letech člen výkonného výboru Reformní ligy. — 175, 434

Most, Johann Joseph (1846—1906), německý knihař, redaktor, sociální demokrat, později anarchista; od 1871 člen Sociálně demokratické dělnické strany; člen Německého říšského sněmu (1874—1878), 1876 až 1878 redaktor „Berliner Freie Presse"; 1878 vypovězen z Berlína, emigroval do Londýna; od 1879 vydavatel a redaktor listu „Freiheit", 1880 jako anarchista vyloučen ze Socialistické dělnické strany Německa; 1882 emigroval do USA a pokračoval tam v anarchistické propa-

gandě. — 181, 197, 200, 204, 206, 208, 210, 214, 239, 240, 259, 302, 364, 382, 387, 402

Müllner, Amandus Gottfried Adolf (1774—1829), německý básník a kritik. — 83, 478

Napoleon I. Bonaparte (1769—1821), francouzský císař (1804—1814 a 1815). — 88, 119, 303, 455

Napoleon III. (Ludvík Napoleon Bonaparte) (1808—1873), synovec Napoleona I., president druhé republiky (1848—1852), francouzský císař (1852—1870). — 60, 174, 234, 306, 323, 498

Necker, Jacques (1732—1804), francouzský politik a ekonom, 1770 až 1789 vícekrát ministr financí, v předvečer buržoazní revoluce se pokoušel prosadit některé reformy. — 198

Newton, sir Isaac (1642—1727), významný anglický fyzik, astronom a matematik, zakladatel klasické fyziky. — 139

**Nieuwenhuis*, Ferdinand Domela (1846—1919), představitel holandského dělnického hnutí; jeden ze zakladatelů a vůdců Sociálně demokratického svazu a později Holandské sociálně demokratické dělnické strany; od 1888 poslanec v parlamentě; účastník mezinárodních socialistických dělnických kongresů (1889, 1891 a 1893); od devadesátých let anarchista. — 130, 188 až 190, 289

Nikitina, Varvara Nikolajevna (rozená *Gendrová*) (1842—1884), ruská publicistka; od konce šedesátých let žila v Itálii, později ve Francii; spolupracovnice francouzských časopisů. — 277

Nobiling, Karl Eduard (1848—1878), německý anarchista; 2. června 1878 spáchal atentát na Viléma I., což bylo záminkou k vydání zákona proti socialistům. — 49, 382

Nordau, Max (vlastním jménem *Südfeld*) (1849—1923), německý lékař, spisovatel a publicista; původem z Budapešti; od 1880 žil v Paříži. — 29, 31

Norgate, knihkupec v Londýně. — 237

Novikovová, Olga Alexejevna (1840 až 1925), ruská publicistka, dlouho žila v Anglii, v sedmdesátých letech byla u Gladstona fakticky diplomatickou agentkou ruské vlády. — 65, 115

O'Connel, Daniel (1775—1847), irský advokát a buržoazní politik, vůdce pravého, liberálního křídla irského národně osvobozeneckého hnutí. — 193, 379, 382

O'Donovan Rossa, Jeremiah (1831 až 1915), jeden ze zakladatelů a vůdců fenianské organizace v Irsku, vydavatel „Irish People" (1863 až 1865); 1865 zatčen a odsouzen k doživotnímu žaláři, 1870 amnestován; emigroval do USA, kde řídil organizaci fenianů; v osmdesátých letech zanechal politické činnosti. — 380

Offenbach, Jacques (1819—1880), francouzský skladatel, mistr klasické pařížské operety. — 369

Oldenburg, Heinrich, německý publicista, sociální demokrat. — 130, 133

Oldrini, Alessandro, francouzský socialista, původem Ital; v sedmdesátých letech žil ve Francii, počátkem 1882 byl vypovězen z Francie. — 420

Oppenheimer, Moses, německý sociální demokrat. — 491

Palmerston, Henry John *Temple*, vikomt (1784—1865), anglický státník, zpočátku tory, od 1830 jeden z vůdců whigů; ministr zahraničních věcí (1830—1834, 1835—1841 a 1846 až 1851), ministr vnitra (1852—1855), ministerský předseda (1855—1858 a 1859—1865). — 116, 130, 357

Parkerová, Sarah, hospodyně Bedřicha Engelse. — 254

Parnell, Charles Stewart (1846—1891), irský politik a státník, buržoazní nacionalista; od 1875 člen parlamentu, od 1877 vůdce stoupenců irské autonomie (Home Rule), spoluzakladatel (1879) a vůdce irské Pozemkové ligy (1880—1881). — 211, 214, 227

Parsons, William (asi 1570—1650), anglický státník, aktivní účastník kolonizace Irska, velkostatkář, nejvyšší soudce v Irsku (1640—1648), člen tajné rady (od 1623), člen parlamentu. — 191

Paul, viz *Lafargue*, Paul

Pauli, Philipp Viktor (1836—1916), německý chemik, přítel Carla Schorlemmera; udržoval přátelské styky s Marxem a Engelsem; řídil chemickou továrnu v Rheinau u Mannheimu. — 222

Pauliová, Ida, manželka P. V. Pauliho. — 222

Peel, sir Robert (1788—1850), anglický státník a ekonom, vůdce umírněných toryů (peelovců), ministr vnitra (1822—1827 a 1828—1830), ministerský předseda (1834—1835 a 1841—1846); s podporou liberálů prosadil zrušení obilních zákonů (1846). — 129, 193

Péreire, Isaac (1806—1880), francouzský bankéř, ve dvacátých a třicátých letech stoupenec saint-simonovců, za druhého císařství bonapartista; poslanec Zákonodárného sboru, 1852 založil společně se svým bratrem Émilem Péreirem akciovou banku Crédit mobilier. — 198

Péreire, Jacob Émile (1800—1875), francouzský bankéř, ve dvacátých a třicátých letech stoupenec saint-simonovců, za druhého císařství bonapartista; poslanec Zákonodárného sboru, 1852 založil společně se svým bratrem Isaacem Péreirem akciovou banku Crédit mobilier. — 198

Perovskaja, Sofija Lvovna (1853—1881), ruská revolucionářka, členka tajné organizace „Narodnaja volja"; za účast při atentátu na Alexandra II. popravena. — 228

Philipsová, Antoinette (Nanetka) (asi 1837—1855), sestřenice Karla Marxe. — 76

Phillips, Wendell (1811—1884), americký politik, řečník, jeden z vůdců revolučního křídla abolicionistů, stoupenec revolučního způsobu boje proti otroctví na Jihu; v sedmdesátých letech se zasazoval o zřízení samostatné dělnické strany v USA; 1871 se stal členem I. internacionály. — 203, 204

Picard, Léon, francouzský novinář, člen francouzské Dělnické strany; na počátku osmdesátých let člen redakce „Égalité". — 126, 427, 430, 435, 436, 449

Pickering, anglický lékař v Cannes. — 88

Piquand, Édouard, francouzský právník, na počátku osmdesátých let vyšetřující soudce v Montluçonu. — 451

Pitt, William, mladší (1759—1806),

anglický státník, tory, ministerský předseda (1783—1801 a 1804 až 1806). — 193

Plon-Plon, viz *Bonaparte*, Napoléon Joseph Charles Paul, princ *Napoleon*

Plutarchos (asi 46—asi 125), řecký moralistický spisovatel a idealistický filosof. — 88, 142

Podolinskij, Sergej Andrejevič (1850 až 1891), ukrajinský pokrokový učenec, darwinista; jeden z prvních propagátorů Marxovy ekonomické teorie na Ukrajině; od 1871 emigrant v Londýně, později ve Francii, od osmdesátých let ve Švýcarsku; byl ve spojení s ruskými revolučními emigranty; jeden z iniciátorů vydávání socialistické literatury v ukrajinštině ve Vídni (1879); znal se osobně s Marxem a s Engelsem a dopisoval si s nimi. — 161—164

Poljakov, Samuil Solomonovič (1837 až 1888), ruský železniční podnikatel a finančník. — 353

Pollaky, Ignatius Paul, na počátku osmdesátých let 19. stol. vlastník soukromé policejní kanceláře v Londýně, dopisovatel listu „Foreign Police Gazette". — 450

Prendergast, John Patrick (1808—1893), irský buržoazně liberální historik, stoupenec nezávislosti země; autor řady prací o dějinách Irska. — 192

Proudhon, Pierre Joseph (1809—1865), francouzský spisovatel, maloburžoazní socialista; jeden z teoretických zakladatelů anarchismu; odmítal revoluční třídní boj a chtěl reformistickou cestou budovat společnost drobných výrobců zboží; jeho maloburžoazní názory podrobili Marx a Engels ostré kritice. — 52, 224, 233, 308

Pumps, viz *Rosherová*, Mary Ellen (rozená *Burnsová*)

Puttkamer, Robert Victor *von* (1828 až 1900), pruský reakční státník a politik; ministr vnitra (1881—1888), podněcoval pronásledování sociálních demokratů v době platnosti zákona proti socialistům. — 217, 471, 499

Pyat, Felix (1810—1889), francouzský novinář a politik, maloburžoazní demokrat; účastník revoluce 1848, 1849 emigroval; odpůrce samostatného dělnického hnutí; po řadu let vedl pomlouvačnou kampaň proti Marxovi a I. internacionále, využíval k tomu francouzské sekce v Londýně; člen Národního shromáždění (1871), člen Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Anglie, po amnestii 1880 se vrátil do Francie. — 33

Raciborski, Adam (1809—1871), polský lékař, účastník polského povstání 1830—1831, po potlačení povstání emigrant ve Francii. — 479

Radford, Ernest, anglický právník; známý Marxovy rodiny, později muž Dolly Maitlandové. — 21, 209

Rae, John (1845—1915), anglický buržoazní ekonom a sociolog, v osmdesátých letech spolupracoval v časopise „Contemporary Review", autor díla „Život Adama Smitha". — 284, 299

Ranc, Arthur (1831—1908), francouzský publicista a politik, umírněný buržoazní republikán, krátce člen Pařížské komuny; v osmdesátých letech spolupracovník různých bur-

žoazně republikánských listů, člen poslanecké sněmovny (1881—1885), senátor (1891—1900). — 347

Ranke Johannes (1836—1916), německý fyziolog a antropolog, profesor na mnichovské universitě, od 1889 konzervátor. — 464

Rasch, Gustav (zemř. 1878), německý publicista a právník; účastník revoluce 1848—1849 v Berlíně, pak emigrant ve Švýcarsku a Francii; člen Sociálně demokratické dělnické strany. — 319

Redgrave, Alexander, anglický tovární inspektor. — 177

Redpath, viz *Redgrave*, Alexander

Regnard, Albert (nar. 1836), francouzský radikální publicista a historik, člen Pařížské komuny, emigroval po její porážce do Anglie; po amnestii 1880 se vrátil do Francie. — 33, 191—193

Reinhardt, Richard (1829—1898), německý básník, později obchodník; emigrant v Paříži, tajemník Heinricha Heina; přítel Marxovy rodiny. — 48, 94, 279, 292

Rendstonová, známá Karla Marxe. — 45

Reynaud, francouzský lékař v Argenteuil. — 28

Reynaudová, manželka lékaře Reynauda. — 28—31

Ricardo, David (1772—1823), anglický ekonom; jeden z nejvýznamnějších představitelů klasické buržoazní politické ekonomie. — 224, 233, 338

Richard III. (1452—1485), anglický král (1483—1485). — 453

Richter, Eugen (1838—1906), německý politik, levý liberál, člen Severoněmeckého říšského sněmu (1867) a Německého říšského sněmu (1871 až 1906); vůdce pokrokové strany, spoluzakladatel a vůdce německé svobodomyslné strany; Bismarckův odpůrce, zastával politiku svobodného obchodu; odpůrce sociální demokracie. — 53

Roby, Henry John (1830—191 5), společník manchesterské firmy „Ermen a Roby" (1874—1894). — 394, 395

Rodbertus (- Jagetzow), Johann Karl (1805—1875), pruský velkostatkář, ekonom, ideolog zburžoaznělých pruských junkerů; 1848—1849 vůdce levého křídla v pruském Národním shromáždění; teoretik pruského junkerského „státního socialismu". — 462—463, 474

Roesgen, Charles, zaměstnanec firmy „Ermen a Engels" v Manchesteru. — 420

Rochefort, Victor Henri, markýz *de Rochefort Luçay* (1830—1913), francouzský publicista, spisovatel a politik, levý republikán; vydavatel „Lanterne" (1868—1869) a „La Marseillaise" (1869—1870); člen vlády národní obrany (září—listopad 1870), po porážce Komuny deportován na Novou Kaledonii; uprchl do Anglie a po amnestii 1880 se vrátil do Francie; vydavatel „L'Intransigeant"; koncem osmdesátých let monarchista. — 44, 105, 173, 210, 432

Roodhuizen, A., pastor v Zalt-Bommelu, za něhož se později provdala Marxova sestřenice Antoinette Philipsová. — 76

Roscoe, sir Henry Enfield (1833—1915), významný anglický chemik, autor řady učebnic chemie. — 490

Rosher, Percy White, anglický obchodník, od 1881 muž Mary Ellen Burnsové. — 132, 141, 147, 288, 397,

404, 413, 420, 451, 454, 480, 515

Rosherová, Lilian (nar. 1882), dcera Mary Ellen a Percyho Whita Rosherových. — 103, 108, 117, 138, 157, 375, 394, 397, 400, 401, 406, 413, 420, 480, 515

Rosherová, Mary Ellen (roz. *Burnsová*) *(Pumps)* (nar. asi 1860), neteř Engelsovy ženy; od 1881 žena Percyho Whita Roshera. — 21, 26, 45, 49, 64, 71, 73, 103, 105, 117, 119, 132, 138, 157, 158, 165, 219, 223, 228, 254, 288, 375, 394, 395, 397, 400, 401, 413, 420, 480, 490, 515

Rothschild, Alfons (1827—1905), ředitel bankovního domu Rothschildů ve Francii. — 99, 292, 412

Rowsell. — 140

Roy, Joseph, překladatel prvního dílu „Kapitálu" a Feuerbachova díla do francouzštiny. — 106, 107, 110

Saling, A., německý vydavatel burzovní ročenky. — 434

Samter, Adolph (1824—1883), německý buržoazní ekonom, Rodbertusův stoupenec. — 234

Sax, Emanuel (1857—1896), rakouský ekonom. — 400

Say, Jean Baptiste Léon (1826—1896), francouzský státník, ekonom, buržoazní republikán; redaktor „Journal des Débats"; od 1872 poslanec Národního shromáždění, 1872 až 1882 (s přestávkami) ministr financí; nepřítel socialismu a dělnického hnutí. — 292

Scott, sir Walter (1771—1832), skotský spisovatel a básník. — 318

Secondigné, Achille (*Boubeau*), francouzský novinář, na počátku osmdesátých let jeden z redaktorů „Citoyen". — 264

Seguin, Arthur Edward Shelden (1809 až 1852), anglický operní zpěvák. — 227

Serraillier, Auguste (nar. 1840), francouzský dělník, povoláním kopytář; Marxův spolubojovník; člen generální rady I. internacionály (1869 až 1872), dopisující tajemník pro Belgii (1870) a pro Francii (1871—1872); v září 1870 po pádu druhého císařství byl poslán jako zmocněnec generální rady do Paříže; člen pařížské komuny; delegát londýnské konference 1871 a haagského kongresu 1872 I. internacionály; člen britské federální rady 1873. — 174

Shakespeare, William (1564—1616), velký anglický dramatik. — 109

Sherbrooke, viz *Lowe*, Robert

**Shipton*, George, tajemník anglického tradeunionu malířů; redaktor „Labour Standard" (1881—1885); 1871—1896 tajemník londýnské odborové rady; reformista. — 35, 150, 153, 244—247, 258, 261, 312, 434, 435, 439

Shyman, zubní lékař v Londýně. — 125

Schäffle, Albert Eberhard Friedrich (1831—1903), německý ekonom a sociolog, hlásal odklon od třídního boje a vyzýval ke spolupráci buržoazie a proletariátu. — 178, 198, 199, 265

Schewitsch (Ševič), Sergej, americký socialista, původem Rus; v sedmdesátých a osmdesátých letech redaktor „New Yorker Volkszeitung". — 440

Schinderhannes, viz *Bückler*, Johann

Schmidt, Johann Karl Friedrich Elias, německý obchodník z Drážďan; 1882 policejní agent v Curychu. — 343, 450, 477

Schneiderová, Catherine Jeanne Hortense (1838—1920), francouzská herečka a zpěvačka. — 369

Schneidt, Karl, německý novinář, spolupracovník sociálně demokratických listů v Hamburku; na počátku osmdesátých let emigrant v Londýně, vydavatel anarchistického listu „Freiheit". — 239, 240, 343, 382

Schölerová, Lina, německá učitelka, přítelkyně Marxovy rodiny. — 227, 228, 231

Schorlemmer, Carl (1834—1892), německý chemik, profesor v Manchesteru, dialektický materialista; od počátku šedesátých let přítel a spolubojovník Marxův a Engelsův; člen I. internacionály; aktivně se podílel na revoluční práci; v době ilegality sociální demokracie využíval cest na přírodovědecké kongresy v Německu a předával německému dělnickému hnutí informace; doprovázel Engelse na cestě do USA (1888) a do Norska (1890); od 1874 profesor první katedry organické chemie v Anglii (v Manchesteru), člen vědeckých společností v Anglii, USA a Německu. — 21, 22, 49, 50, 64, 71, 95, 103, 105, 108, 110, 124, 158, 159, 163, 276, 294, 352, 394, 395, 397, 413, 420, 459, 460, 477, 485—490, 509, 515

Schramm, Carl August, německý sociální demokrat, reformista, jeden z redaktorů „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik"; v osmdesátých letech vystoupil ze strany. — 52, 54, 304, 374

Schumacher, Georg (nar. 1844), německý sociální demokrat, povoláním koželuh, později podnikatel; poslanec říšského sněmu (1884 až 1898); delegát mezinárodního socialistického dělnického kongersu 1889; 1898 při volbách do říšského sněmu přešel k liberálům a byl za to ze sociálně demokratické strany vyloučen. — 493

Schwitzguébel, Adhémar (1844—1895), představitel švýcarského dělnického hnutí, povoláním rytec; člen I. internacionály, bakuninovec; jeden z vůdců Aliance socialistické demokracie, delegát haagského kongresu 1872; usnesením generální rady 1873 z I. internacionály vyloučen. — 252

Siemens, Carl Wilhelm (1823—1883), německý inženýr, elektrotechnik, podnikatel; od 1851 žil v Londýně jako vedoucí londýnské pobočky Siemens a spol., 1882 předseda britské Společnosti pro povznesení věd a člen různých vědeckých společností; autor několika prací o teplu a elektřině. — 111, 144, 222

Simon, John (1816—1904), anglický lékař. — 258, 259

Singer, Paul (1844—1911), vedoucí představitel německé sociální demokracie; v sedmdesátých letech podporoval sociálně demokratickou stranu nejprve finančně, po vydání zákona proti socialistům do ní vstoupil, 1886 vypovězen z Berlína, od 1887 člen výboru a od 1890 společně s Bebelem předseda sociálně demokratické strany; poslanec říšského sněmu (1844—1911), bojoval proti oportunismu a revizionismu. — 364—365, 473

Skaldin (pseudonym Fjodora Pavloviče *Jeleněva*) (1828—1902), ruský spisovatel a publicista, představitel liberalismu šedesátých let; autor díla „V zacholusti i v stolice". — 25

Skobelev, Michail Dmitrijevič (1843 až 1882), ruský generál, účastník tažení do střední Asie (1873, 1875—1876 a 1880—1881) a rusko-turecké války (1877—1888). — 74, 321

Soetbeer, Georg Adolf (1814—1892), německý buržoazní ekonom a statistik. — 361

Sofokles (asi 497—asi 406 před n. l.), významný starořecký dramatik, autor klasických tragédií. — 338

Solari, Jean, švýcarský novinář, socialista, na počátku osmdesátých let redaktor listu „Précurseur". — 456

Songeon, francouzský demokrat, za revoluce 1848 člen tajných revolučních společností pařížských dělníků, emigrant v Londýně; v osmdesátých letech předseda pařížské městské rady. — 113, 115

Sorge, Adolph, syn Friedricha Adolpha Sorga, povoláním inženýr-mechanik, do 1895 žil v USA; 1895—1898 inženýr naftového průmyslu v Baku, pak odjel do Německa. — 52, 232, 283, 344, 375, 439, 441

**Sorge*, Friedrich Adolph (1828 až 1906), významný představitel mezinárodního dělnického hnutí, blízký přítel a spolubojovník Marxův a Engelsův, účastník bádensko-falckého povstání 1849, 1852 emigroval do USA; spoluzakladatel Newyorského komunistického klubu (1857), sekce I. internacionály (1867), Sociální strany v New Yorku a okolí (1868), Všeobecného německého dělnického spolku v New Yorku (1869) a Severoamerického ústředního výboru I. internacionály (1870), delegát haagského kongresu (1872), generální tajemník generální rady po jejím přeložení do New Yorku (1872 až 1874); do konce života pracoval pro věc dělnické třídy. — 52, 167, 225, 226, 232—235, 283—285, 344, 373—375, 393, 439—441, 509—511

Sorgová, Katharina, žena F. A. Sorga. — 52

Soulié, Melchior Frédéric (1800—1847), francouzský spisovatel a dramatik, představitel revoluční romantiky, republikán, odpůrce restauračního režimu, aktivní účastník červencové revoluce 1830. — 483

**Sparr*, Berthold, německý právník, sociální demokrat; 1881 na základě výjimečného zákona vypovězen z Berlína, 1882 emigrant v Londýně. — 343

Spence, Thomas (1750—1814), anglický utopický socialista, hlásal zrušení soukromého vlastnictví půdy a nastolení agrárního socialismu. — 337

Stansfeld, James (1820—1898), anglický státník a politik, liberál, od 1859 člen parlamentu; přítel Mazziniho. — 210

Stephann, v osmdesátých letech lékař v Alžíru, léčil Karla Marxe od poloviny února do konce dubna 1882; původem Němec. — 64, 65, 67—69, 72, 74—78, 81, 83, 86, 88, 327—329, 333, 335, 338, 340, 341, 347, 349, 350, 355, 368

Stephann, otec lékaře Stephanna. — 77

Stiebeling, George, americký statistik a maloburžoazní publicista; původem Němec, člen ústředního výboru sekce I. internacionály v USA, později pro rozbíječskou činnost vyloučen; člen Socialistické dělnické strany Severní Ameriky; napsal mnoho článků o ekonomických otázkách a z hospodářských dějin. — 440

Stieber, Wilhelm (1818—1882), pruský

policejní rada (od 1851), náčelník pruské politické policie (1852 až 1860), jeden z organizátorů a hlavní svědek kolínského procesu proti komunistům 1852, připravoval falzifikáty, které sloužily jako přitěžující materiál proti obžalovaným; za prusko-rakouské 1866 a prusko-francouzské 1870—1871 války náčelník vojenské policie a vedoucí německé špionáže a kontrašpionáže ve Francii. — 188, 189, 422

Stoecker, Adolf (1835—1909), německý duchovní a reakční politik; 1878 zakladatel a vůdce křesťansko-sociální strany, která měla blízko ke krajně pravému křídlu konzervativců, nepřítel socialistického dělnického hnutí a obhájce antisemitismu; od 1881 člen říšského sněmu. — 198, 199, 474

Strasserová, Louise, viz *Kautská*, Louise (rozená *Strasserová*)

Strousberg, Bethel Henry (1823—1884), německý železniční podnikatel; jeden z největších železničních spekulantů, 1873 udělal úpadek. — 142

Swan, Joseph Wilson (1828—1914), anglický fyzik, jeden z vynálezců elektrické žárovky. — 147, 152

**Swinton*, John (1829—1901), americký novinář, původem Skot; redaktor newyorského listu „Sun" (1875 až 1883); vydavatel a redaktor týdeníku „John Swinton's Paper" (1883 až 1887). — 203, 224, 233

Šafařík, Pavel Josef (1795—1861), český a slovenský filolog a historik, čelný představitel obrozenecké slavistiky a liberálního křídla českého a slovenského národního hnutí; austroslavista. — 318, 319

Tacitus, Publius Cornelius (asi 55 až 120), římský historik. — 142, 151

Talleyrand-Périgord, Charles Maurice *de*, princ *de Bénévent* (1754—1838), významný francouzský diplomat, ministr zahraničních věcí (1797 až 1799, 1799—1807 a 1814—1815), zástupce Francie na vídeňském kongresu (1814—1815); velvyslanec v Londýně (1830—1834); v politice naprosto bezzásadový a zištný. — 88

Tauner, Henry S. (nar. asi 1830), americký lékař. — 43

Taylorová, Ellen M. — 409

Taylorová, Helen (1831—1907), anglická politička buržoazně radikálního zaměření; bojovnice za ženská práva; 1880—1885 podporovala irské nároky na autonomii, 1881 se zúčastnila založení Demokratické federace; Hyndmanova stoupenkyně; dcera Johna Stuarta Milla. — 409

Terentius (Publius Terentius Afer) (asi 185—159 před n. l.), římský dramatik. — 266

Terryová, Ellen Alice (1848—1928), anglická herečka, slavná interpretka shakespearovských postav. — 21

Thieblin, H. L., pseudonym *Azamat-Batuk*, francouzský novinář. — 174

Thierry, Jacques Nicolas Augustin (1795—1856), francouzský liberální historik období monarchistické restaurace. — 165

Thiers, Louis Adolphe (1797—1877), francouzský státník a politik, orleanista, předseda vlády (1836 a 1840); 1848 poslanec Ústavodárného a 1849—1851 Zákonodárného shromáždění; první president třetí republiky (1871—1873), kat Pařížské komuny. — 173

Tissot, Victor (1845—1917), švýcarský buržoazní spisovatel a novinář; od 1868 spolupracovník, za prusko-francouzské války redaktor listu „Gazette de Lausanne et Journal Suisse", od 1874 žil ve Francii; 1891—1893 jeden z redaktorů listu „Figaro"; ve svých pracích zaujímal nepřátelské stanovisko vůči Německu. — 29

Tupper, Martin Farquhar (1810 až 1889), anglický básník, autor bezobsažných a moralizujících básní. — 228

Turgot, Anne Robert Jacques, baron *del'Aulne* (1727—1781), francouzský státník a ekonom, fyziokrat, žák Quesnayův; jako generální kontrolor financí (1774—1776) sesazen pro svou pokrokovou hospodářskou politiku. — 198, 338

Tussy, viz *Marxová*, Eleanor

Vallès, Jules Louis Joseph (1832 až 1885), francouzský politik, spisovatel a novinář; proudhonovec, člen I. internacionály, člen Pařížské komuny, po její porážce emigroval do Anglie a později do Belgie; po amnestii (1880) se vrátil do Francie. — 250

Vergilius (Publius Vergilius Maro) (70—19 před n. l.), římský básník. — 73

vévoda Brunšvický, viz *Ferdinand*, vévoda Brunšvický

Vezinová, Jane Elisabeth (1827—1902), anglická herečka, hrála především v Shakespearových dramatech; známá Marxovy rodiny. — 51, 52

Viereck, Louis (1851—1921), německý sociální demokrat, právní úředník, nakladatel a redaktor; poslanec říšského sněmu (1884—1887), vedoucí představitel pravého křídla sociálně demokratické frakce v říšském sněmu; když byl 1887 z rozhodnutí sjezdu v St. Gallenu zbaven všech odpovědných míst ve straně, odvrátil se od sociální demokracie a 1890 se vystěhoval do USA. — 200, 203, 204, 224, 232, 233, 257, 259, 364, 374, 425, 470, 472, 473, 485 až 494

Viereckova, Laura, maželka L. Viereckа. — 232, 259, 485, 490

Vilém I. (1743—1821), kurfiřt hesensko-kaselský (1803—1807 a od listopadu 1813—1821). — 88

Vilém I. (1797—1888), princ Pruský, princ regent (1858—1861), pruský král (1861—1888), německý císař (1871—1888). — 49, 53, 73, 204, 472, 484

Virchow, Rudolf (1821—1902), německý patolog, spoluzakladatel moderní antropologie a etnologie, zakladatel buněčné (celulární) patologie, humanista; jeden ze zakladatelů a vůdců pokrokové strany; odpůrce Bismarckův a sociální demokracie. — 114, 259

Vischer, Friedrich Theodor (1807 až 1887), německý filosof, hegelovec, autor několikasvazkového díla o estetice. — 73

Vivantiová, Anna, sestra německého spisovatele, divadelního kritika a divadelního ředitele Paula Lindaua. — 287

Vlček, viz *Longuet*, Edgar (Vlček)

Vogorides, Alexandros (Aleko paša) (asi 1823—1910), turecký politik a diplomat, velvyslanecký rada v Londýně (1856—1861), velvyslanec ve Vídni (1876—1878), generální gu-

vernér Východní Rumélie (1879 až 1884). — 132

Vogt, Karl (1817—1895), německý přírodovědec, vulgární materialista, maloburžoazní demokrat; poslanec frankfurtského Národního shromáždění (levé křídlo), v červnu 1849 jeden z pěti říšských regentů; 1849 emigroval do Švýcarska; v padesátých až šedesátých letech placený tajný agent Ludvíka Bonaparta, v jehož intencích vedl štvavou kampaň proti proletářským revolucionářům; odhalen Marxem v pamfletu „Pan Vogt". — 376

Vollmar, Georg Heinrich *von* (1850 až 1922), německý sociální demokrat, bývalý bavorský důstojník, redaktor „Dresdner Volksbote" (1877) a „Sozialdemokratu" (1879—1880), poslanec říšského sněmu (1881—1887 a 1890—1918) a bavorského zemského sněmu (1893—1918); od devadesátých let vlivný mluvčí oportunistů v německé sociální demokracii, za první světové války sociálšovinista. — 133, 138, 408, 412, 416, 424, 425, 427, 432, 433, 436, 438, 446—448, 459, 460

Wagener, Hermann (1815—1889), německý publicista, ideolog zburžoazněného junkerstva, představitel pruského „státního socialismu"; spoluzakladatel konzervativní strany, tajný rada v Bismarckově kabinetu (1866—1873); 1848 zakladatel „Neue Preussische Zeitung" (tzv. „Kreuz-Zeitung"), později spolupracovník „Norddeutsche Allgemeine Zeitung". — 150

Waldhorn. — 209

Walter, rakouský dělník. — 398, 399

Warren, Joseph (1741—1775), americký politik, jeden z vůdců americké buržoazní revoluce v 18. století, buržoazní demokrat; padl v bitvě u Bunkers Hill. — 204

Weerth, Georg (1822—1856), německý proletářský básník a publicista, od 1843 v Anglii; člen Svazu komunistů, 1848—1849 jeden z redaktorů „Neue Rheinische Zeitung"; Marxův a Engelsův přítel; od 1849 v Paříži, od 1850 podnikal obchodní cesty, zemřel v Havaně. — 182

Weiler, Adam, německý truhlář, emigrant v Londýně, člen britské federální rady I. internacionály (1872 a 1873); podporoval Marxe a Engelse v jejich boji proti anglickým reformistům; člen londýnské odborové rady; později člen Sociálně demokratické federace založené Hyndmanem. — 34

Weitling, Wilhelm (1808—1871), krejčovský tovaryš z Magdeburku; nejvýznamnější německý představitel utopického komunismu. — 165, 264

Westphalen, Edgar *von* (1819—asi 1890), bratr Jenny Marxové, spolužák Karla Marxe, studoval práva; 1846 člen Bruselského komunistického korespondenčního výboru; 1847 až 1865 farmář v Americe, účastník války v Texasu, později žil v Berlíně. — 280

Westphalen, Ferdinand Otto Wilhelm *von* (1799—1876), reakční pruský státník, ministr vnitra (1850—1858); nevlastní bratr Jenny Marxové. — 278

Westphalen, Christian Heinrich Philipp *von* (1724—1792), tajemník a přítel vévody Brunšvického; účastník sedmileté války, napsal dílo o jejím

průběhu; dědeček Jenny Marxové. — 278

Westphalen, Jeanie *von* (rozená *Wishart of Pittarow*) (1746—1811), od 1765 žena Christiana Heinricha Philippa von Westphalen; babička Jenny Marxové. — 278

Westphalen, Karoline *von* (rozená *Heubelová*) (zemř. 1856), matka Jenny Marxové. — 278

Westphalen, Ludwig *von* (1770—1842), tajný rada v Trevíru, otec Jenny Marxové. — 278

Williams, knihkupec v Londýně. — 237

Williamson, James M., lékař ve Ventnoru, léčil Marxe od listopadu 1882 do začátku ledna 1883. — 131, 132, 135, 148, 160, 442, 453, 465, 467

Williamsonová, manželka lékaře Williamsona. — 467

Willich, August (1810—1878), pruský poručík, pro své přesvědčení vystoupil z vojenské služby; člen Svazu komunistů, velitel dobrovolnického sboru v bádensko-falckém povstání 1849; za rozkolu ve Svazu komunistů 1850 spolu se Schapperem vůdce protimarxovské maloburžoazní frakce; 1853 emigroval do USA, redaktor „Cincinnati-Republikaner" (1858—1861), za americké občanské války (1861—1865) generál v armádě Severu. — 377, 404

Wilson, Charles Rivers (1831—1916), anglický státník a koloniální úředník. — 129, 135, 140

Windthorst, Ludwig (1812—1891), německý rakční politik, partikularista; 1851—1852 a 1862—1865 hannoverský ministr spravedlnosti; od 1867 člen Severoněmeckého říšského sněmu, od 1871 Německého říšského sněmu a jeden z vůdců strany „středu". — 303

Wishart of Pittarow, Jeanie, viz *Westphalen*, Jeanie *von*

Wolff, německý obchodník, bratr Ferdinanda Wolffa. — 168

Wolff, Ferdinand („rudý Wolff", „Rudý") (1812—1895), německý publicista, 1846—1847 člen Bruselského komunistického korespondenčního výboru, člen Svazu komunistů; 1848—1849 jeden z redaktorů „Neue Rheinische Zeitung"; po porážce revoluce emigrant v Paříži a v Londýně, za rozkolu ve Svazu komunistů 1850 Marxův a Engelsův stoupenec, později zanechal politické činnosti. — 186

Wolseley, Garnet Joseph (1833—1913), anglický generál, 1882 velel anglickým oddílům v Egyptě. — 110, 111, 114, 119

Wróblewski, Walery (1836—1908), polský revoluční demokrat, jeden z vůdců polského osvobozeneckého povstání 1863 a 1864, generál Pařížské komuny, člen generální rady I. internacionály a dopisující tajemník pro Polsko (1871—1872), delegát haagského kongresu (1872), bojoval aktivně proti bakuninovcům; koncem sedmdesátých let navázal styky s polskými emigranty ve Švýcarsku; po amnestii 1880 se vrátil do Francie. — 56, 107, 112

Zanardelli, Tito (nar. 1848), italský novinář, socialista; redaktor různých demokratických a socialistických listů, nějaký čas Bakuninův stoupenec; emigrant v Paříži. — 420

**Zasuličová*, Věra Ivanovna (1851 až 1919), aktivní pracovnice narodnic-

kého a později sociálně demokratického hnutí v Rusku; spoluzakladatelka marxistické skupiny Osvobození práce, později se přidala k menševikům. — 195, 196

Ziber, Nikolaj Ivanovič (1844—1888), ruský ekonom, jeden z prvních propagátorů a popularizátorů Marxových ekonomických prací v Rusku, ačkoli sám nepochopil materialistickou dialektiku a revoluční podstatu marxismu; zastával stanovisko radikálních buržoazních reformistů. — 186

POSTAVY Z MYTOLOGIE A KRÁSNÉ LITERATURY

Abdiáš (služebník Hospodinův), jeden z „malých proroků" Starého zákona. — 48

sv. Antonín, křesťanský světec, podle legendy žil v Nubijské poušti. — 55

Dogberry, postava ze Shakespearova dramatu „Mnoho povyku pro nic"; přezdívka pro omezeného, přehorlivého podúředníka. — 209

Don Quijote, hrdina stejnojmenného Cervantesova románu. — 62, 227

Ferina lišák, hlavní postava středověkého germánského zvířecího eposu. — 227

Gumpelino, postava z Heinova díla „Reisebilder". — 470, 471

Isis, *Izida*, ve starověkém egyptském bájesloví sestra a manželka boha Úsíreva, matka boha Hóra; v helénistické době nejvíce uctívané božstvo v celém Středomoří; stala se vzorem pro pozdější křesťanské zobrazování Madony. — 360

John Bull, přezdívka typického Angličana, konzervativního solidního měšťáka, užívaná také pro Anglii vůbec; velmi se rozšířila po roce 1712, kdy vyšla politická satira osvícenského spisovatele Johna Arbuthnota „History of John Bull" [„Příběhy Johna Bulla"]. — 48, 219, 228, 357, 380, 381

Marie, podle biblické legendy matka Ježíšova. — 360

Moloch, ve staré Fénicii a Kartágu bůh slunce, ohně a války, jehož modle byly přinášeny lidské oběti; symbol krutosti, všeničící síly. — 73

Oerindur, postava z tragédie Adolpha Müllnera „Die Schuld". — 478

Pecksniff, postava z díla Charlese Dickense „Život a dobrodružství Martina Chuzzlewita"; svatoušek a pokrytec. — 211

Pickwick, hlavní postava románu Charlese Dickense „Kronika Pickwickova klubu". — 472

Rinaldo Rinaldini, hrdina stejnojmenného loupežnického románu německého spisovatele Christiana Augusta Vulpiuse. — 319

Roland, hrdina starofrancouzského eposu „Píseň o Rolandovi", Ariostova eposu „Zuřivý Roland" a Boiardovy básně „Zamilovaný Roland". — 204

Stařec z hor — šejch al-džebel, vůdce

obávané šíitské sekty ismáilitů v 11. až 13. stol. — 372

Tantalus (Tantalos), v řeckém bájesloví lydský král, který byl za urážku bohů odsouzen k věčným mukám v podsvětí; při každém pokusu uhasit hlad a žízeň zmizela voda, ve které stál, i ovoce, které viselo nad ním. — 510

SEZNAM LITERATURY

A. VLASTNÍ DÍLA K. MARXE A B. ENGELSE*

Marx, Karel, „Bída filosofie. Odpověď na ‚Filosofii bídy' pana Proudhona" (viz Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 83—196).
— „Misère de la philosophie. Réponse à la Philosophie de la misère de M. Proudhon", Paříž a Brusel 1847. — 224, 233

Marx, Karel, „Kapitál. Kritika politické ekonomie. Díl I, kniha 1: Výrobní proces kapitálu" (čes. vyd. 1953, str. 775).
— „Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Erster Band. Buch I: Der Produktionsprocess des Kapitals", Hamburk 1867. — 99, 178, 196, 199, 236, 237, 259, 284, 285, 287, 299, 303, 304, 322, 361, 387, 440
— „Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Erster Band. Buch I: Der Produktionsprocess des Kapitals. Zweite verbesserte Auflage", Hamburk 1872. — 169, 467
— „Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Erster Band. Buch I: Der Produktionsprocess des Kapitals. Dritte vermehrte Auflage", Hamburk 1883. — 169, 279, 282, 283, 336, 422, 434, 439, 467, 474
— „Le Capital. Traduction de M. J. Roy, entièrement revisée par l'auteur", Paříž [1872—1875]. — 106, 113, 124, 176, 195, 196

Marx, Karel, „Kapitál. Kritika politické ekonomie. Díl II, kniha 2: Proces oběhu kapitálu" (čes. vyd. 1954, str. 584).
— „Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Bd. 2, Buch 2: Der Cirkulationsprocess des Kapitals", vydal Bedřich Engels, Hamburk 1885. — 279, 282, 515

Marx, Karel, „Kapitál. Kritika politické ekonomie. Díl III, kniha 3: Celkový proces kapitalistické výroby" (čes. vyd. 1955, část 1, str. 482, část 2, str. 454).
— „Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Bd. 3, Buch 3: Der Gesammtprocess der kapitalistischen Produktion", vydal Bedřich Engels, Hamburk 1894 (pozn. 308). — 279, 282

Marx, Karel, *„Matematické rukopisy". Částečně otištěno v časopise „Pod znaměním marxizma", čís. 1 z roku 1933. — 40

* Názvy článků, které doplnila redakce Marxových a Engelsových Spisů podle 2. ruského vydání, jsou označeny hvězdičkou.

Marx, Karel, „Občanská válka ve Francii. Adresa generální rady Mezinárodního dělnického sdružení" (viz Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 349—402).
— „The civil War in France. Address of the International Working-Men's Association", Londýn 1871. — 173

Marx, Karel, „Odpověď na první Brentanův článek" (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 119—122).
— „An die Redaktion des ‚Volksstaat' ", vyšlo v „Der Volksstaat", čís. 44 z 1. června 1872. — 189

Marx, Karel, „Odpověď na druhý Brentanův článek" (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 138—145).
— „An die Redaktion des ‚Volksstaat' ", vyšlo v „Der Volksstaat", čís. 63 ze 7. srpna 1872. — 189

Marx, Karel, „Redaktorovi listu ‚Eastern Post' " (viz Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 523—524).
— „To the editor of ‚The Eastern Post' ", vyšlo v „The Eastern Post", čís. 169 z 23. prosince 1871. — 173

Marx, Karel, „Redaktorovi listu ‚Eastern Post' " (viz Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 531).
— „To the editor of ‚The Eastern Post' ", vyšlo v „The Eastern Post", čís. 173 z 20. ledna 1872. — 173

Marx, Karel, „Redaktorovi listu ‚Eastern Post' " (viz Spisy, sv. 17, čes. vyd. 1965, str. 532—533).
— „To the editor of ‚The Eastern Post' ", vyšlo v „The Eastern Post", čís. 174 z 28. ledna 1872. — 173

Marx, Karel, „Třídní boje ve Francii 1848—1850" (viz Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 29—131).
— „1848—1850", vyšlo v „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", čís. 1, 2, 3, 5—6 z roku 1850. — 304

Marx, Karel, *„Úvod k francouzskému vydání Engelsovy brožury ‚Vývoj socialismu od utopie k vědě' " (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 259—261), vyšlo v brožuře Frédéric Engels, „Socialisme utopique et socialisme scientifique", Paříž 1880 (pozn. 421). — 407

Marx, Karel, *„Úvod k programu francouzské Dělnické strany" (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 265), vyšlo v „L'Égalité", čís. 24 z 30. června 1880, 2. série. — 267, 415, 416, 447

Engels, Bedřich, „Americké potraviny a otázka půdy" (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 297—299).
— „American food and the land question", vyšlo v „The Labour Standard" (Londýn), čís. 9 z 2. července 1881 (pozn. 15). — 239, 312

Engels, Bedřich, „Bavlna a železo" (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 310—313).
— „Cotton and iron", vyšlo v „The Labour Standard" (Londýn), čís. 13 z 30. července 1881 (pozn. 15). — 312

Engels, Bedřich, „Bismarck a německá dělnická strana“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 307—309).
— „Bismarck and the German Working Men's Party“, vyšlo v „The Labour Standard“ (Londýn), čís. 12 z 23. července 1881 (pozn. 15). — 239, 312
Engels, Bedřich, „Bruno Bauer a prvotní křesťanství“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 326—334).
— „Bruno Bauer und das Urchristenthum“, vyšlo v „Der Sozialdemokrat“, čís. 19 a 20 ze 4. a 11. května 1882. — 356, 360, 378, 384, 411
Engels, Bedřich, „Dělnická strana“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 304—306).
— „A working men's party“, vyšlo v „The Labour Standard“ (Londýn), čís. 12 z 23. července 1881 (pozn. 15). — 239, 312
Engels, Bedřich, „Dialektika přírody“ (viz Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 319 až 581).
— „Dialektik der Natur“ (pozn. 132). — 143, 144, 152, 399, 423
Engels, Bedřich, „Dvě příkladné městské rady“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 293—296).
— „Two model town council“, vyšlo v „The Labour Standard“ (Londýn), čís. 8 z 25. června 1881 (pozn. 15). — 239, 312
Engels, Bedřich, *„Koncentrace kapitálu ve Spojených státech“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 335—337).
— „Mit welcher fabelhaften Geschwindigkeit die Konzentration des Kapitals in den Vereinigten Staaten von Amerika vor sich geht...“, vyšlo v „Der Sozialdemokrat“, čís. 21 z 18. května 1882. — 356
Engels, Bedřich, *„Koncept řeči nad hrobem Karla Marxe“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 369—370).
— „Discours de Frédéric Engels“, vyšlo v „La Justice“ z 20. března 1883. — 515
Engels, Bedřich, „Marka“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 349—366).
— „Die Mark“, vyšlo v F. Engels, „Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft“, Hottingen-Curych 1882. — 152, 155, 157, 160, 161, 407, 411, 450, 459, 463, 473, 499
Engels, Bedřich, „Mzdová teorie Ligy proti obilním zákonům“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 300—303).
— „The wages Theory of the anticorn law league“, vyšlo v „The Labour Standard“ (Londýn), čís. 10 z 9. července 1881 (pozn. 15). — 239, 312
Engels, Bedřich, „Námezdní systém“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 278 až 280).
— „The wages system“, vyšlo v „The Labour Standard“ (Londýn), čís. 3 z 21. května 1881 (pozn. 15). — 239, 312
Engels, Bedřich, „Nástin kritiky politické ekonomie“ (viz Spisy, sv. 1, čes. vyd. 1956, str. 525—550).
— „Umrisse zu einer Kritik der Nationalökonomie“, vyšlo v „Deutsch-Französische Jahrbücher“ z roku 1844. — 179, 180

Engels, Bedřich, „Obchodní smlouva s Francií“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 288—292).
— „The french commercial treaty“, vyšlo v „The Labour Standard“ (Londýn), čís. 7 z 18. června 1881 (pozn. 15). — 239, 312
Engels, Bedřich, „Pana Eugena Dühringa převrat vědy (‚Anti-Dühring‘)“ (viz Spisy, sv. 20, čes. vyd. 1966, str. 27—318).
— „Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft“, Lipsko 1878. — 178, 402, 411, 440
Engels, Bedřich, „Pohřeb Karla Marxe“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 371—375).
— „Das Begräbniss von Karl Marx“, vyšlo v „Der Sozialdemokrat“, čís. 13 z 22. března 1883. — 515
Engels, Bedřich, „Postavení dělnické třídy v Anglii. Podle vlastních poznatků a autentických pramenů“ (viz Spisy, sv. 2, čes. vyd. 1957, str. 233—508).
— „Die Lage der arbeitenden Klasse in England. Nach eigner Anschauung und authentischen Quellen“, Lipsko 1845. — 304, 386, 387
Engels, Bedřich, „Předmluva k prvnímu německému vydání ‚Vývoje socialismu od utopie k vědě‘ “ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 342—344).
— „Vorwort“, vyšlo v F. Engels, „Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft“, Hottingen-Curych 1882. — 407, 433
Engels, Bedřich, „Socialismus pana Bismarcka“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 198—206).
— „Le socialisme de M. Bismarck“, vyšlo v „L'Égalité“, čís. 7 a 10 ze 3. a 24. března 1880, 2. série. — 268
Engels, Bedřich, „Společenské třídy — nezbytné a zbytečné“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 314—317).
— „Social classes — necessary and superfluous“, vyšlo v „The Labour Standard“ (Londýn), čís. 14 ze 6. srpna 1881 (pozn. 15). — 312
Engels, Bedřich, „Spravedlivá mzda za spravedlivý pracovní den“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 274—277).
— „A fair day's wages for a fair day's work“, vyšlo v „The Labour Standard“ (Londýn), čís. 1 ze 7. května 1881 (pozn. 15). — 239, 312
Engels, Bedřich, „Tradeuniony“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 281—287).
— „Trades Unions“, vyšlo v „The Labour Standard“ (Londýn), čís. 4 a 5 z 28. května a 4. června 1881 (pozn. 15). — 239, 312
Engels, Bedřich, „Vikář z Braye“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 338—341).
— „Der Vikar von Bray“, vyšlo v „Der Sozialdemokrat“, čís. 37 ze 7. září 1882 (pozn. 413). — 392, 403, 406
Engels, Bedřich, „Vývoj socialismu od utopie k vědě“ (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 207—248).
— „Le Socialisme utopique et le socialisme scientifique“, vyšlo v „La Revue socialiste“, čís. 3 a 4 z 20. března a 20. dubna 1880. — 390, 411, 427, 428, 440
— „Socialisme utopique et socialisme scientifique“. Traduction française par

Paul Lafargue. Paříž 1880 (pozn. 411). — 390, 411, 427, 428, 440
— „Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft", Hottingen-Curych 1882 (vyšlo v roce 1883) (pozn. 147). — 390, 401, 407, 409, 411, 417, 427—429, 440, 450, 463, 472, 499

Marx, Karel a Bedřich Engels, „Aliance socialistické demokracie a Mezinárodní dělnické sdružení" (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 359—489).
— „L'Alliance de la Démocratie socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs. Rapport et documents publiés par ordre du Congrès International de la Haye", Londýn-Hamburk 1873. — 135, 252

Marx, Karel a Bedřich Engels, „Domnělé rozkoly v Internacionále. Důvěrný oběžník generální rady Mezinárodního dělnického sdružení" (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 35—79).
— „Les prétendues scissions dans l'Internationale. Circulaire privée du Conseil de l'Association Internationale des Travailleurs", Ženeva 1872. — 252

Marx, Karel a Bedřich Engels, „Manifest Komunistické strany" (viz Spisy, sv. 4, čes. vyd. 1958, str. 423—462).
— „Manifest der Kommunistischen Partei. Veröffentlicht im Februar 1848", Londýn. — 167, 168, 233, 234, 304, 373, 386
«Манифестъ коммунистической партіи. Переводъ съ нѣмецкаго изданія 1872. Съ предисловіемъ авторовъ», Ženeva 1882 (pozn. 317). — 168, 298, 388

Marx, Karel a Bedřich Engels, *„Okružní dopis Bebelovi, Liebknechtovi, Brackovi aj." (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 183—197) (pozn. 393). — 374, 376

Marx, Karel a Bedřich Engels, „Předmluva k druhému ruskému vydání ‚Manifestu Komunistické strany' ", (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 324—325).
«Предисловіе, написанное К. Марксомъ и Ф. Энгельсомъ къ предпринятому „русск. соц.-революц. библіотекой" переводу „Манифеста коммунистической партіи"», vyšlo v „Narodnaja volja", čís. 8—9 z 5. února 1882, Petrohrad (pozn. 317). — 345, 352
— „Vorrede zu der zweiten russischen Auflage des ‚Manifestes der Kommunistischen Partei' ", vyšlo v „Der Sozialdemokrat", čís. 16 ze 13. dubna 1882. — 342, 352

Marx, Karel a Bedřich Engels, „Předmluva k německému vydání ‚Manifestu Komunistické strany' z roku 1872" (viz Spisy, sv. 18, čes. vyd. 1966, str. 125 až 126).
— „Vorwort", vyšlo v Marx K., Engels F., „Das kommunistische Manifest. Neue Ausgabe mit einem Vorwort der Verfasser". Lipsko 1872. — 167, 168

Marx, Karel a Bedřich Engels, „Třetí mezinárodní přehled. Od května do října" (viz Spisy, sv. 7, čes. vyd. 1959, str. 451—494).
— „Revue. Mai bis Oktober", vyšlo v „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue", čís. 5—6 z roku 1850. — 304

Marx, Karel a Bedřich Engels, „Ženevskému mítinku k uctění 50. výročí polské

revoluce z roku 1830" (viz Spisy, sv. 19, čes. vyd. 1966, str. 266—268). — „Do meetingu w Genewie, zwołanego na pamiątkę 50-ej rocznicy Rewolucyi Polskiej 1830 r.", vyšlo v „Sprawozdanie z międzynarodowego zebrania zwołanego v 50-letnią rocznicę listopadowégo powstania przez redakcyję ‚Równości' v Genewie", Ženeva 1881. — 310

B. PRÁCE JINÝCH AUTORŮ

Pokud to bylo možno zjistit, jsou v tomto seznamu uvedena ta vydání, jichž Marx a Engels pravděpodobně používali. V některých případech, zejména u všeobecných odkazů na prameny a literaturu, se neuvádí žádné určité vydání. Zákony a dokumenty jsou do seznamu zařazeny jen v tom případě, jsou-li citovány. Některé prameny se nepodařilo zjistit.

I. Spisy, časopisecké články a dokumenty

Amos, Sheldon, „‚Spoiling the Egyptians': Revised Version" [„‚Okrádání Egypťanů': opravená verze"], v „The Contemporary Review", sv. 42, říjen 1882 (pozn. 128). — 140

„*Association Internationale des Travailleurs*. Statuts et règlements" [„Mezinárodní dělnické sdružení. Stanovy a organizační řád"], Londýn 1866 (viz Spisy sv. 16, str. 568—572). — 415

Auer, Ignaz, řeč v říšském sněmu 30. března 1881, v „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichtags, 4. Legislaturperiode, IV. Session 1881", sv. 1, Berlín 1881 (pozn. 230). — 213, 216

Bachofen, Johann Jakob, „Das Mutterrecht. Eine Untersuchung über die Gynaikokratie der alten Welt nach ihrer religiösen und rechtlichen Natur" [„Mateřské právo. Studie o vládě žen ve starověku na podkladě náboženském a právním"], Stuttgart 1861. — 497

Bancroft, Hubert Howe, „The native races of the Pacific states of North America" [„Původní rasy v tichomořských státech Severní Ameriky"], sv. 1, Londýn 1875. — 151, 152, 479

Bax, Ernest Belfort, „Leaders of Modern Thought. XXIII. — Karl Marx" [„Představitelé moderního myšlení. XXIII. — Karel Marx"], v „Modern Thought", sv. III, čís. 12 z 1. prosince 1881 (pozn. 318). — 284, 285, 287, 299

Bazin, Gustave, „À Monsieur le commissaire de police" [„Panu policejnímu komisaři"], v „L'Égalité", 4. série, čís. 38 z 30. listopadu 1882. — 146

Bebel, August, „Aufhebung des Sozialistengeseztes?" [„Zrušení zákona proti socialistům?"], v „Der Sozialdemokrat", čís. 42 z 12. října 1882 (pozn. 441). — 424, 425, 432

— řeč v říšském sněmu 31. března 1881, v „Stenographische Berichte über

die Verhandlungen des Reichtags, 4. Legislaturperiode, IV. Session 1881", sv. l, Berlín 1881 (pozn. 230 a 278). — 213, 216, 256
— řeč v říšském sněmu 4. dubna 1881 (pozn. 278). — 213, 216, 256, 473
— „Unsere Ziele." Eine Streitschrift gegen die „Demokratische Correspondenz" [„Naše cíle." Pamflet proti „Demokratische Correspondenz"], separátní výtisk podle „Volksstaatu", orgánu sociálně demokratické dělnické strany, Lipsko 1870 (pozn. 502). — 499
— „Die Ziele der Arbeiterbewegung." Nach der sechsten Auflage vom Jahre 1877 kritisch revidiert und herausgegeben von Ad. Hepner [„Cíle dělnického hnutí." Podle šestého vydání z roku 1877 kriticky přehlédl a vydal Ad. Hepner], New York 1883 (pozn. 502). — 499

Bedřich II., „Aus der Instruction für die Generalmajors von der Cavallerie (14. August 1748)" [„Z instrukce pro generálmajory jezdectva (14. srpna 1748)"], v „Die Werke Friedrichs des Grossen." Sechster Band: „Militärische Schriften," hrsg. von Gustav Berthold Volz, deutsch von Friedrich von Oppeln-Bronikowski [„Spisy Bedřicha Velikého." Šestý svazek: „Vojenské spisy," vyd. Gustav Berthold Volz, německy Friedrich von Oppeln-Bronikowski], Berlín 1913. — 471

[Bernstein, Eduard], „Bekennt Farbe!" [„Přiznejte barvu!"], podpis: *Leo* (tj. Eduard Bernstein), v „Der Sozialdemokrat", čís. 16 z 13. dubna 1882 (pozn. 370). — 352
— „Entweder-oder!" [„Buď-anebo!"], podpis: *Leo*, v „Der Sozialdemokrat", čís. 15 z 15. prosince 1881 (pozn. 315). — 293, 294
— „Ein Gedenktag" [„Výroční den"], podpis: *Leo*, v „Der Sozialdemokrat", čís. 4 z 23. ledna 1881 (pozn. 180). — 182
— „Es fehlt uns an Intelligenzen" [„Chybí nám inteligence"], podpis: *Leo*, v „Der Sozialdemokrat", čís. 31 a 33 z 28. července a 11. srpna 1881 (pozn. 264). — 250, 255
— „Die Situation in Irland" [„Situace v Irsku"], podpis: *Leo*, v „Der Sozialdemokrat", čís. 21 z 18. května 1882 (pozn. 398). — 391

Bible (pozn. 71). — 89, 152, 194, 374

Bismarck, Otto von, řeč v říšském sněmu 9. ledna 1882, v „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstages, V. Legislaturperiode, I. Session 1881—1882", Berlín 1882 (pozn. 51). — 56

Bracke, Wilhelm, „Der Lassalle'sche Vorschlag. Ein Wort an den 4. Congress der sozialdemokratischen Arbeiterpartei" [„Lassallův návrh. Projev ze 4. sjezdu Sociálně demokratické dělnické strany"], Brunšvik 1873. — 387
— „Nieder mit den Sozialdemokraten!" [„Ať zhynou sociální demokrati!"], Brunšvik 1876. — 387

[Brentano, Lujo], „Wie Karl Marx citirt" [„Jak cituje Karel Marx"], v „Concordia", čís. 10 ze 7. března 1872 (pozn. 193). — 189
— (anonymně) „Wie Karl Marx sich vertheidigt" [„Jak se hájí Karel Marx"], v „Concordia", čís. 27 ze 4. července 1872 (pozn. 193). — 189

„*Das Bundesgesetz betreffend die Arbeit in den Fabriken, vom 23. März 1877*“ [„Spolkový zákon o práci v továrnách z 23. března 1877“], Bern 1888 (pozn. 112). — 127, 128, 133, 422, 434

Bürkli, Karl, „Demokratische Bank-Reform. Oder: Wie kommt das Volk zu billigerem Zins?“ Sieben Fragen und Antworten über die Reorganisation der Kantonalbank [„Demokratická bankovní reforma, aneb: jak získá lid levnější úrok?“ Sedm otázek a odpovědí k reorganizaci kantonální banky], Curych 1881. — 52—54, 303, 304, 312, 321, 322

— „Abschüttelungs halber“ [„Abych setřásl“], v „Arbeiterstimme“ ze 7. a 14. ledna 1882 (pozn. 38). — 52—54, 304, 312

Caesar, Gaius Julius, „Commentarii de bello Gallico“ [„Zápisky o válce galské“]. — 142

Cafiero, Carlo, „Polemica“ [„Polemika“], v „La Plebe“, čís. 17 z 5. listopadu 1882 (pozn. 139). — 148

Candelari, Romeo, „Ancora sulla teoria del valore secondo Marx“ [„Ještě o Marxově teorii hodnoty“], v „La Plebe“, čís. 18 z 12. listopadu 1882 (pozn. 139). — 148

— „Carlo Marx“ [„Karel Marx“], v „La Plebe“, čís. 15 z 22. října 1882 (pozn. 139). — 148

— „La critica dell' economia radicale moderna“ [„Kritika moderní radikální ekonomie“], v „La Plebe“, čís. 13 z 8. října 1882 (pozn. 139). — 148

— „De Laveleye e Rodbertus“ [„Laveleye a Rodbertus“], v „La Plebe“, čís. 14 z 15. října 1882 (pozn. 139). — 148

— „Il salario“ [„Mzda“], v „La Plebe“, čís. 17 z 5. listopadu 1882 (pozn. 139). — 148

— „La teoria del valore secondo Marx“ [„Marxova teorie hodnoty“], v „La Plebe“, čís. 16 z 29. října 1882 (pozn. 139). — 148

Cieszkowski, August, „Du crédit et de la circulation“ [„O úvěru a oběhu“], Paříž 1839. — 52, 53, 303, 304

Cieszkowski, August von, „Prolegomena zur Historiosophie“ [„Úvod do filosofie dějin“], Berlín 1838. — 54

„*Cinquième congrès national ouvrier socialiste de Reims. Compte rendu analytique*“ [„Pátý národní sjezd socialistických dělníků v Remeši. Analytická zpráva“], v „Le Prolétaire“, čís. 162 a 163 z 5. a 12. listopadu 1881. — 274

„*Circulaire à toutes les fédérations de l'Association Internationale des Travailleurs*“ [„Oběžník všem federacím Mezinárodního dělnického sdružení“], Sonvilier 1871 (pozn. 48). — 55

Code Napoléon [„Napoleonův zákoník“]. Přijat roku 1804. — 303

Code pénal [„Trestní zákoník“]. Přijat roku 1810. — 28, 489

Colins, Jean Guillaume, „L'Économie politique. Source des révolutions et des utopies prétendues socialistes“ [„Politická ekonomie. Zdroj revolucí a takzvaných socialistických utopií“], díl I—III, Paříž 1856—1857; čtvrtý díl vyšel 1882. — 234

[Danielson, Nikolaj Francevič], Nikolaj-on, „Očerki našego poreformennogo obščestvennogo chozjajstva" [„Nástin našeho národního hospodářství po reformě"], v „Slovo", třetí ročník, Petrohrad říjen 1880. — 184

Dante Alighieri, „Božská komedie". — 95

Darwin, Charles, „The formation of vegetable mould, through the action of worms, with observations on their habits" [„O tvoření ornice působením dešťovek, s přihlédnutím k jejich vlastnostem"], Londýn 1881. — 89

„Die deutsche Geheimpolizei im Kampfe mit der Sozialdemokratie. Aktenstücke und Enthüllungen auf Grund authentischen Materials dargestellt" [„Německá tajná policie v boji se sociální demokracií. Dokumenty a odhalení podané na základě autentického materiálu"], Hottingen-Curych 1882 (pozn. 464). — 450, 477

Deville, Gabriel, „Il y a cinq ans" [„Je tomu pět let"], v „L'Égalité", 4. série, čís. 27 z 19. listopadu 1882. — 446

— „Le travail" [„Práce"], v „L'Égalité", 4. série, čís. 57 a 58 z 19. a 20. prosince 1882. — 165

Dickens, Charles, „Martin Chuzzlewit". — 211

[Dozon, Auguste], „Balgarski narodni pesni. Chansons populaires bulgares inédites. Publ. et trad. par Auguste Dozon" [„Bulharské národní písně. Neznámé bulharské národní písně. Vyd. a přel. Auguste Dozon"], Paříž 1875. — 319

[Eccarius, Johann George], „A German opinion of English trade unionism" [„Co si myslí Němec o anglickém tradeunionismu"], v „The Labour Standard", čís. 14 z 6. srpna 1881 (pozn. 14). — 34, 36, 245, 247

[Eckardt, Julius], „Berlin und St. Petersburg. Preussische Beiträge zur Geschichte der Russisch-Deutschen Beziehungen" [„Berlín a Petrohrad. Pruské příspěvky k dějinám rusko-německých vztahů"], 2., nezměn. vyd., Lipsko 1880 (pozn. 333). — 308

„Entwurf eines Gesetzes, betreffend die Krankenversicherung der Arbeiter" [„Návrh zákona o nemocenském pojištění dělníků"], v „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstages, 5. Legislaturperiode, II. Session 1882 až 1883," 5. sv. „Anlagen zu den Verhandlungen des Reichstages" [„Přílohy k jednání říšského sněmu"], čís. 1—195, Berlín 1883, doklad čís. 14 (pozn. 416). — 407, 429, 446

„Entwurf eines Gesetzes, betreffend die Unfallversicherung der Arbeiter" [„Návrh zákona o úrazovém pojištění dělníků"], tamtéž, „4. Legislaturperiode, IV. Session 1881," 3. sv. „Anlagen zu den Verhandlungen des Reichstages," čís. 1—101, Berlín 1881, dokument čís. 41 (pozn. 234 a 416). — 216, 402, 407, 422, 423, 425, 429, 434, 446, 473

„Entwurf eines Gesetzes, betreffend die Unfallversicherung der Arbeiter" [„Návrh zákona o úrazovém pojištění dělníků"], tamtéž, „5. Legislaturperiode, II. Session 1882—1883," 5. sv. „Anlagen zu den Verhandlungen des Reichstages," čís. 1 až 95, Berlín 1883, dokument čís. 19 (pozn. 416). — 407, 423, 425, 429, 446

Epikuros ze Samu, „Dopis k Menoikeovi ‚O etice'". — 510

„*Erklärung*“ [„Prohlášení“], v „Der Sozialdemokrat“ z 16. února 1882 (pozn. 315). — 315

Fielding, Henry, „The adventures of Joseph Andrews“ [„Dobrodružství Josepha Andrewse“], Londýn, Manchester a New York. — 404

„*The Financial Reform Almanach. For 1882*“ [„Almanach finanční reformy na rok 1882“], Londýn. — 324

Fitzgibbon, Gerald, „Ireland in 1868, the battle-field for English party strife; its grievances, real and factitious; remedies, abortive or mischievous“ [„Irsko v roce 1868, bitevní pole pro boj anglické strany; skutečné i zdánlivé křivdy; neúspěšné nebo škodlivé způsoby nápravy“], Londýn 1868. — 193

Freeman, Ed. A., „History of Europe“ [„Dějiny Evropy“], Londýn 1875. — 464

Gendre, B., „Le catholicisme socialiste en Allemagne“ [„Socialistický katolismus v Německu“], v „La Justice“ z 2. prosince 1881. — 277

George, Henry, „The Kearney agitation in California“ [„Kearneyho agitace v Kalifornii“], v „The Popular Science Monthly“, sv. XVII, srpen 1880 (pozn. 251). — 235

— „Progress and Poverty: an inquiry into the cause of industrial depressions and of increase of want with increase of wealth. The remedy“ [„Pokrok a chudoba; zkoumání příčin průmyslových depresí a toho, jak s rostoucím bohatstvím roste nedostatek. Náprava“], New York 1880. — 224, 233—235, 283

„*Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit in deutscher Bearbeitung*“ [„Dějepisci německého dávnověku v německém zpracování“], 1. sv., 1. polovina, „Die Urzeit“ [„Pravěk“], Berlín 1849. — 142

„*Gesetz, betreffend die Abänderung der Gewerbeordnung, vom 17. Juli 1878*“ [„Zákon o změnách v živnostenském řádu ze 17. července 1878“], v „Reichs-Gesetzblatt“ 1878, Berlín (pozn. 112). — 128, 422, 434

„*Gesetz gegen die gemeingefährlichen Bestrebungen der Sozialdemokratie*“ [„Zákon proti obecně nebezpečným snahám sociální demokracie“], v „Reichs-Gesetzblatt“, čís. 34, 1878 (pozn. 136). — 146, 152, 250, 271, 307, 321, 374, 377, 402, 408, 412, 424, 432, 461, 471, 492

„*Gewerbeordnung für den Norddeutschen Bund. Vom 21. juni 1869*“ [„Živnostenský řád pro Severoněmecký spolek z 21. června 1869“], v „Bundes-Gesetzblatt des Norddeutschen Bundes“, 1869, Berlín (pozn. 112). — 422

Goethe, Johann Wolfgang von, „Das Göttliche“ [„Božství“]. — 338

— „Faust“. — 27

— „Der Fischer“ [„Rybář“]. — 249

— „Der Schatzgräber“ [„Hledač pokladu“] (pozn. 384). — 364

— „Zahme Xenien“ [„Krotké Xenie“] (pozn. 388). — 369

Grillenberger, Karl, řeč v říšském sněmu 14. prosince 1882, v „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstages, V. Legislaturperiode, II. Session 1882—1883“, 1. sv., Berlín 1883 (pozn. 480). — 471, 499

Guesde, Jules, „Rentrée en ligne" [„Zpět do řad"], v „L'Égalité", 5. série, čís. 1 z 16. února 1883. — 483

Hanssen, Georg, „Die Aufhebung der Leibeigenschaft und die Umgestaltung der gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisse überhaupt in den Herzogthümern Schleswig und Holstein" [„Zrušení nevolnictví a přeměna statkářských a rolnických poměrů vůbec ve vévodstvích Šlesvik a Holštýn"], Petrohrad 1861. — 157

Hartmann, Georg Wilhelm, řeč v říšském sněmu 15. června 1881, v „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichtags, 4. Legislaturperiode, IV. Session 1881", 2. sv., Berlín 1881 (pozn. 280). — 256

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, „Werke. Vollständige Ausgabe durch einen Verein von Freunden des Verewigten: Ph. Marheineke, J. Schulze, Ed. Gans, Lp. v. Henning, H. Hothe, C. Michelet, F. Förster" [„Spisy. Úplné vydání pořízené kroužkem přátel zvěčnělého: Ph. Marheineke, J. Schulze, Ed. Gans, Lp. v. Henning, H. Hothe, C. Michelet, F. Förster"], sv. 1—18. — 41, 48, 97, 429
— sv. 2, „Phänomenologie des Geistes" [„Fenomenologie ducha"], 2. nezměn. vyd., Berlín 1841. — 48, 97
— sv. 3, „Wissenschaft der Logik" [„Logika jako věda"], první díl: „Die objective Logik" [„Objektivní logika"], první kniha: „Die Lehre vom Seyn" [„Nauka o bytí"], 2. nezměn. vyd., Berlín 1841. — 41
— sv. 8, „Grundlinien der Philosophie des Rechts oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse" [„Základy filosofie práva neboli přírodní právo a státověda v nástinu"], 2. vyd., Berlín 1840. — 429
— sv. 9, „Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte" [„Přednášky o filosofii dějin"], 2. vyd., Berlín 1840. — 429

Heine, Heinrich, „Die Heimkehr" [„Návrat"] (pozn. 62). — 77
— „Die Reisebilder" [„Obrazy z cest"]. — 470
— „Zur Beruhigung" [„Na uklidněnou"] (pozn. 320). — 302

Hepner, Adolph, „Meine $3^1/_2$-jährige Leipziger Polizeicampagne" [„Moje $3^1/_2$ letá kampaň proti lipské policii"], Brunšvik 1874. — 303, 364

[Hirsch, Carl], „Le socialisme en Allemagne" [„Socialismus v Německu"], v „La Nouvelle Revue", sv. 15, březen—duben 1882 (pozn. 352). — 335, 338

[Höchberg, Karl, Eduard Bernstein a Carl August Schramm], „Rückblicke auf die sozialistische Bewegung in Deutschland. Kritische Aphorismen von *_*" [„Retrospektiva socialistického hnutí v Německu. Kritické aforismy od *_*"], v „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik", 1. ročník, 1. polovina, Curych-Oberstrass 1879 (pozn. 393). — 374, 376, 385, 492

Hyndman, H. M., „England for all. Dedicated to the Democratic and Working Men's Clubs of Great Britain and Ireland" [„Anglie pro všechny. Věnováno demokratickým a dělnickým klubům ve Velké Británii a Irsku"], Londýn 1881 (pozn. 252). — 236—238, 284

Chamisso, Adalbert von, „Salas y Gomez", v „Adelbert von Chamisso's Werke" [„Spisy Adelberta von Chamisso"], 4. sv., Lipsko 1836 (pozn. 489). — 481, 482

„*Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*" [„Ročenka pro sociální vědu a sociální politiku"], vyd. dr. Ludwig Richter, Curych-Oberstrass. — 130, 133, 374, 376, 385

Janson, Julij Eduardovič, „Sravnitělnaja statistika Rossii i zapadnojevropejskich gosudarstv" [„Srovnávací statistika Ruska a západoevropských států"], sv. I až II, Petrohrad 1878—1880. — 187

Joffrin, Jules, „À. M. Jules Guesde, rédacteur de l'Égalité" [„Panu Jules Guesdovi, redaktoru ‚l'Égalité'"], v „Le Prolétaire", čís. 171 ze 7. ledna 1882 (pozn. 46). — 54—57

Kautsky, Karl, „Der Einfluss der Volksvermehrung auf den Fortschritt der Gesellschaft" [„Vliv růstu obyvatelstva na pokrok společnosti"], Vídeň 1880 (pozn. 171 a 485). — 178, 179, 474, 475, 478, 479

— „Die Entstehung der Ehe und Familie" [„Vznik manželství a rodiny"], v „Kosmos", ročník VI, sv. XII, 1882—1883 (pozn. 487). — 479, 493, 495 až 497

— (anonymně) „International labour laws" [„Mezinárodní pracovní právo"], v „The Labour Standard", čís. 15 z 13. srpna 1881. — 35, 244, 246, 247, 249, 258

[Kautsky, Karl], „Der Staatssozialismus und die Sozialdemokratie" [„Státní socialismus a sociální demokracie"], v „Der Sozialdemokrat", čís. 10 z 6. března 1881 (pozn. 211). — 198

Kautsky, Karl, „Die überseeische Lebensmittel-Konkurrenz" [„Zámořská konkurence v potravinách"], zvláštní přetisk ve „Staatswirthschaftliche Abhandlungen", série II, sešit 4 a 5, Lipsko 1881 (pozn. 484). — 474, 478, 479

— (anonymně) „Der Vetter aus Amerika, eine Erzählung für Landleute, erbaulich zu lesen" [„Bratránek z Ameriky, poučné vyprávění pro venkovany"]. — 256, 258, 259

— (anonymně) „Die Vivisektion des Proletariats" [„Vivisekce proletariátu"], v „Der Sozialdemokrat" z 22. září 1881. — 259

Kayser, Max, řeč v říšském sněmu 17. května 1879, v „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichtags, 4. Legislaturperiode, II. Session 1879", sv. II, 47. schůze ze 17. května 1879, Berlín 1879 (pozn. 300). — 273

Keay, Seymour J., „Spoiling the Egyptians: A tale of shame. Told from the Blue Books". 2nd ed., revised and enlarged [„Okrádání Egypťanů. Vyprávění o hanebných věcech. Podle ‚Modrých knih'". 2. vyd., opravené a rozšířené], Londýn 1882 (pozn. 128). — 140

— „‚Spoiling the Egyptians'. A Rejoinder" [„‚Okrádání Egypťanů'. Odpověď"], „The Contemporary Review", sv. 17, listopad 1882 (pozn. 128). — 140

Kerdijk, Arnold, „Karl Marx", Haarlem 1872, v „Mannen van beteekenis in onze dagen" (pozn. 192). — 188

Kiepert, Heinrich, „Karte von Böhmen, Maehren und Oesterreich" [„Mapa Čech, Moravy a Rakouska"], Berlín 1866. — 319

Kindlinger, Niklas, „Geschichte der Deutschen Hörigkeit insbesondere der sogenannten Leibeigenschaft" [„Dějiny německého poddanství, zvláště takzvaného nevolnictví"], Berlín 1819. — 157

Knigge, Adolph von, „Ueber den Umgang mit Menschen" [„O společenském obcování"], ve třech dílech, desáté vydání, prohl. a dopln. F. P. Wilmsen, Stuttgart 1822 (pozn. 72). — 89

Kollár, Jan, „Sláwy dcera. Lyricko-epická báseň w pěti zpěwjch. Úpelné wydánj", Pešť 1832 (pozn. 337). — 309

Lafargue, Paul, „L'affaire de Montluçon" [„Montluçonský proces"], v „L'Égalité", čís. 26 z 18. listopadu 1882 (pozn. 126). — 138

— „Le Ministère enchanté" [„Začarované ministerstvo"], v „L'Égalité", 4. série, čís. 32 z 24. listopadu 1882. — 145, 452, 455, 460

— „Le droit au rire" [„Právo na smích"], v „L'Égalité", 4. série, čís. 29 z 21. listopadu 1882. — 457

— „Notre candidat" [„Náš kandidát"], v „L'Égalité", 4. série, čís. 47 z 9. prosince 1882. — 452, 454, 455, 460

— „Prêtres et commerçants" [„Kněží a obchodníci"], v „L'Égalité", 4. série, čís. 58 z 20. prosince 1882. — 165

Lafarg, Pol, „Dviženije pozemelnoj sobstvennosti vo Francii" [„Vývoj pozemkového vlastnictví ve Francii"], v „Ustoji", čís. 3, 4 a 6 z března, dubna a června 1882. — 184, 187, 347

Langland, William, „The Vision concerning Piers the Plowman" [„Vidění o Petru Oráčovi"] (pozn. 455). — 443

Lankester, Edwin Ray, „Degeneration. A chapter in darwinism" [„Degenerace. Kapitola z darwinismu"], Londýn 1880 (pozn. 188). — 186

Liebknecht, Wilhelm, řeč v říšském sněmu 31. května 1881, v „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichtags, 4. Legislaturperiode, IV. Session 1881", 2. sv., Berlín 1881 (pozn. 279). — 256

Loria, Achille, „La legge di popolazione ed il sistema sociale" [„Populační zákon a sociální systém"], Siena 1882. — 99, 100

— „La rendita fondiaria e la sua elisione naturale" [„Pozemková renta a její přirozený zánik"], Milán, Neapol, Pisa 1880. — 99

— „La teorie del valore negli economisti italiani" [„Teorie hodnoty u italských ekonomů"]. Bologna 1882. — 99, 100

Malon, Benoît, „Histoire critique de l'économie politique" [„Kritické dějiny politické ekonomie"], Lugano 1876. — 148—149

— „Histoire du socialisme depuis ses origines probables jusqu'a nos jours"

[„Dějiny socialismu od doby jeho pravděpodobného vzniku až do dnešní doby"], Lugano 1879. — 266, 446

— „Histoire du socialisme depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours" [„Dějiny socialismu od nejstarších dob až do dnešní doby"], sv. 1—2, Paříž 1882—1883. — 266, 274

— „La Question chinoise devant les économistes" [„Ekonomové o čínské otázce"], v „La Revue socialiste", čís. 9. z 5. července 1880 (pozn. 456).—443

„Mannen van beteekenis in onze dagen" [„Vynikající mužové naší doby"], Haarlem 1870—1882 (pozn. 192). — 188

[Marxová, Jenny]„Aus der Londoner Theaterwelt" [„Z londýnského divadelního světa"], ve „Frankfurter Zeitung und Handelsblatt" z 21. listopadu 1875. — 278

— „Englische Shakespeare-Studien" [„Anglická nastudování Shakespeara"], ve „Frankfurter Zeitung und Handelsblatt" z 3. ledna 1877. — 278

— „Londoner Saison" [„Londýnská sezóna"], ve „Frankfurter Zeitung und Handelsblatt" ze 4. dubna 1876. — 278

— „Shakespeares ‚Richard III.' im Londoner Lyceum-Theater" [„Shakespearův ‚Richard III.' v londýnském divadle Lyceum"], ve „Frankfurter Zeitung und Handelsblatt" z 8. února 1877. — 278

— „Vom Londoner Theater" [„Z londýnských divadel"], ve „Frankfurter Zeitung und Handelsblatt" z 25. května 1877. — 278

Maurer, Georg Ludwig von, „Einleitung zur Geschichte der Mark-, Hof-, Dorf- und Stadt-Verfassung und der öffentlichen Gewalt" [„Úvod do dějin markovního, dvorcového, vesnického a městského zřízení a veřejné moci"], Mnichov 1854. — 152, 155, 411, 459, 463, 499

— „Geschichte der Dorfverfassung in Deutschland" [„Dějiny vesnického zřízení v Německu"], sv. 1—2, Erlangen 1865—1866. — 152, 155, 459, 463, 499

— „Geschichte der Fronhöfe, der Bauernhöfe und der Hofverfassung in Deutschland" [„Dějiny robotních dvorů, selských dvorů a dvorcového zřízení v Německu"], sv. 1—4, Erlangen 1862—1863.—25, 152, 155, 157, 459, 463, 499

— „Geschichte der Markenverfassung in Deutschland" [„Dějiny markovního zřízení v Německu"], Erlangen 1856. — 152, 155, 411, 459, 463, 499

— „Geschichte der Städteverfassung in Deutschland" [„Dějiny městského zřízení v Německu"], sv. 1—4, Erlangen 1869—1871. — 152, 155, 459, 463, 499

Meitzen, August, „Der Boden und die landwirthschaftlichen Verhältnisse des Preussischen Staates nach dem Gebietsumfange vor 1866" [„Půda a zemědělské poměry pruského státu na jeho území před rokem 1866"], sv. 1—4, Berlín 1868—1871. — 157

Meyer, Rudolph, „Der Emancipationskampf des vierten Standes" [„Boj za emancipaci čtvrtého stavu"], sv. 1—2, Berlín 1874—1875. — 277

— „Politische Gründer und die Corruption in Deutschland" [„Političtí grundeři a korupce v Německu"], Lipsko 1877. — 492

Mirabeau, H. G., „Oeuvres. Tome cinquième. Historie secrète de la cour de Berlin" [„Spisy. Díl pátý. Tajné dějiny berlínského dvora"], Paříž 1822. — 383, 475

Molière, Jean Baptiste, „Měšťák šlechticem". — 286

[Most, Johann], „Endlich!" [„Konečně!"], ve „Freiheit", čís. 12 z 19. března 1881 (pozn. 221). — 204, 206, 208

Most, Johann, „Kapital und Arbeit. Ein populärer Auszug aus ‚Das Kapital' von Karl Marx" [„Kapitál a práce. Populární výtah z ‚Kapitálu' Karla Marxe"], Saská Kamenice 1873 (pozn. 407). — 387

— „Kapital und Arbeit. Ein populärer Auszug aus ‚Das Kapital' von Karl Marx" [„Kapitál a práce. Populární výtah z ‚Kapitálu' Karla Marxe"], 2., opravené vyd., Saská Kamenice 1876 (pozn. 407). — 387

Müllner, Adolph, „Die Schuld" [„Vina"] (pozn. 486). — 478—479

„*The nationalization of the land in 1775 a 1882*", viz *Spence, Thomas*

Nieuwenhuis, Ferdinand Domela, „Karl Marx. Kapitaal en Arbeid" [„Karel Marx. Kapitál a práce"], 's Gravenhage 1881 (pozn. 190). — 188

Nordau, Max, „Aus dem wahren Milliardenlande". Pariser Studien und Bilder [„Z opravdové země miliard". Pařížské studie a obrázky], sv. 1—2, Lipsko 1878 (pozn. 10). — 29

— „Paris. Studien und Bilder aus dem wahren Milliardenlande" [„Paříž. Studie a obrázky z opravdové země miliard"], 2., rozšíř. vyd., sv. 1—2, Lipsko 1881 (pozn. 10). — 29, 31

O'Connell, Daniel, „A memoir on Ireland native and saxon" [„Paměti o Irsku původním a saském"], 2. vyd., Dublin a Londýn 1869. — 193

„*Offences against the Person Act*" [„Zákon proti útokům na osoby"] ((pozn. 232). — 214

Oldenburg, Heinrich, „Die Grundlage des wissenschaftlichen Sozialismus" [„Základ vědeckého socialismu"], v „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik", 1. ročník, 2. polovina, Curych-Oberstrass 1880. — 130, 133

„*Parti ouvrier. Conseil national*" [„Dělnická strana. Národní rada"], v „L'Égalité", 3. série, čís. 47 z 5. listopadu 1882 (pozn. 119). — 132

Picard, Léon, „L'affaire de la rue Saint-Marc" [„Skandál z ulice sv. Marka"], v „Le Citoyen" z 3. září 1882 (pozn. 444). — 427, 430, 435

Plutarchos, „Leben des Marius" [„Život Mariův"], v „Die Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit in deutscher Bearbeitung", 1. sv., 1. polovina, Berlín 1849 (pozn. 129). — 142

— Vitae parallelae" [„Životopisy"]. — 88

Podolinski, Sergej, „Il socialismo e l'unità delle forze fisiche" [„Socialismus a jednotka fyzické síly"], v „La Plebe", rok XIV, nová řada, čís. 3—4, Milán 1881 (pozn. 156). — 161—164

[Potocki, J., Kollataj, H. a F. K. Dmochowski], „Vom Entstehen und Untergange der Polnischen Konstitution vom 3ten May 1791" [„O vzniku a zániku polské ústavy z 3. května 1791"], díl 1—2, [Lipsko] 1793 (pozn. 137). — 146

Prendergast, John Patrick, „The Cromwellian settlement of Ireland" [„Cromwellovo osidlování Irska"], Londýn 1865. — 192

„Programme électoral des travailleurs socialistes" [„Volební program socialistických dělníků"], v „L'Égalité", čís. 24 z 30. června 1880. — 54, 267, 415

Proudhon, Pierre Joseph, „Système des contradictions économiques ou Philosophie de la misère" [„Systém ekonomických rozporů, aneb Filosofie bídy"], sv. 1—2, Paříž 1846. — 52

Puttkamer, Robert Victor, řeč v říšském sněmu 13. prosince 1882, v „Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstages, V. Legislaturperiode, II. Session 1882—1883", 1. sv., Berlín 1883 (pozn. 480). — 471, 499

Rae, John, „The socialism of Karl Marx and the Young Hegelians" [„Socialismus Karla Marxe a mladohegelovci"], v „The Contemporary Review", sv. XL, říjen 1881 (pozn. 310). — 284, 299

Ranke, Johannes, „Grundzüge der Physiologie des Menschen mit Rücksicht auf die Gesundheitspfege und das praktische Bedürfnis des Arztes" [„Základy fyziologie člověka s ohledem na péči o zdraví a praktické potřeby lékaře"], Lipsko 1868. — 464

Redgrave, Alexander, „The Factory & Workshop Act, 1878, with introduction, copious notes, and an elaborate index" [„Tovární a dílenský zákon z roku 1878, s úvodem, četnými poznámkami a podrobným rejstříkem"], 2. vyd., Londýn 1879. — 177

Ricardo, David, „On the principles of political economy, and taxation" [„Zásady politické ekonomie a zdanění"], 3. vyd., Londýn 1821 (pozn. 356). — 338

Roodbertus-Jagetzow, Johann Karl, „Briefe und socialpolitische Aufsätze" [„Dopisy a sociálně politické stati"], vyd. dr. Rudolph Meyer, sv. 1—2, Berlín 1882 (pozn. 474). — 462, 474, 492

— „Sociale Briefe an von Kirchmann. Dritter Brief: Widerlegung der Ricardo'schen Lehre von der Grundrente und Begründung einer neuen Rententheorie" [„Sociální dopisy von Kirchmannovi. Třetí dopis: Vyvrácení Ricardova učení o pozemkové rentě a zdůvodnění nové teorie renty"], Berlín 1851. — 462

Roscoe, Henry, Enfield a *Carl Schorlemmer* „Ausführliches Lehrbuch der Chemie" [„Podrobná učebnice chemie"], sv. 1—3, Brunšvik 1877—1882. — 490

„Der Sachsenspiegel. Nach der aeltesten Leipziger Handschrift" [„Saské zrcadlo. Podle nejstaršího lipského rukopisu"], vyd. prof. dr. Julius Weiske, 2. vyd., Lipsko 1853 (pozn. 154). — 158

„Saling's Börsen-Papiere. Zweiter (finanzieller) Teil" [„Salingovy burzovní papíry. Druhý (finanční) díl"], 7. vyd., „Saling's Börsen-Jahrbuch für 1883—1884. Ein Handbuch für Bankiers und Kapitalisten" [„Salingova burzovní ročenka

na rok 1883—1884. Příručka pro bankéře a kapitalisty"], Berlín 1883. — 434
Samter, Adolph, „Social-Lehre. Ueber die Befriedigung der Bedürfnisse in der menschlichen Gesellschaft" [„Sociální nauka. Uspokojování potřeb v lidské společnosti"], Lipsko 1875. — 234
Sax, Emanuel, „Die Hausindustrie in Thüringen" [„Domácí průmysl v Durynsku"], Jena 1882. — 400
Shakespeare, William, „Mnoho povyku pro nic". — 209
— „Othello" (pozn. 91). — 109
[Schäffle, Albert Eberhard Friedrich], „Die Quintessenz des Soziallismus" [„Kvintesence socialismu"], Gotha 1875. — 199
Schramm, Carl, „Karl Bürkli und Karl Marx", v „Arbeiterstimme", čís. 52 a 53 z 24. a 31. prosince 1881 (pozn. 38). — 52, 54, 304
Siemens, Carl Wilhelm, nástupní řeč, kterou pronesl jako nově zvolený president Britské společnosti pro povznesení věd na 52. kongresu Společnosti, v „Nature", čís. 669, sv. XXVI z 24. srpna 1882 (pozn. 92). — 111, 144
Simon, John, „State medicine" [„Státní lékařství"], v „Nature", čís. 616, sv. XXIV z 18. srpna 1881. — 258, 259
Skaldin, „V zachol'usti i v stolice" [„V zapadlém hnízdě a v hlavním městě"], Petrohrad 1870 (pozn. 8). — 25
Soetbeer, Adolf, „Edelmetall-Produktion und Werthverhältnis zwischen Gold und Silber seit der Entdeckung Amerika's bis zur Gegenwart" [„Výroba drahých kovů a poměr hodnot zlata a stříbra od objevení Ameriky až do dneška"], Gotha 1879, v „Dr. A. Petersmann's Mittheilungen aus Justus Perthes' Geographischer Anstalt", dodatek, sv. 13, 1879—1880. — 361
Sofokles, „Antigona". — 338
Spence, Thomas, „The nationalization of the land in 1775 and 1882. Being a lecture delivered at Newcastle-on-Tyne, by Thomas Spence, 1775. Reprinted and edited, with notes and introduction, by H. M. Hyndman, 1882" [„Nacionalizace půdy v letech 1775 a 1882. Přednáška, kterou pronesl Thomas Spence roku 1775 v Newcastle-on-Tyne. Znovu otiskl a s poznámkami a předmluvou vydal H. M. Hyndman roku 1882], Londýn 1882. — 337
„*Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstags*, 4. Legislaturperiode, IV. Session 1881" [„Stenografické zprávy o jednáních říšského sněmu, 4. volební období, IV. zasedání 1881"], sv. 1, Berlín 1881 (pozn. 235). — 213, 214, 216
„*Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstages*, V. Legislaturperiode, I. Session 1881—1882" [„Stenografické zprávy o jednáních říšského sněmu, V. volební období, I. zasedání 1881—1882"], od zahajovací schůze 17. listopadu 1881 do závěrečné schůze 30. ledna 1882 (pozn. 41 a 51). — 53, 303,315
Stiebeling, George C., „Lesebuch für das Volk. Eine kurzgefasste und leichtverständliche Darstellung des Wichtigsten aus Naturlehre und Menschenkunde" [„Lidová čítanka. Stručné a přístupné vylíčení nejdůležitějších otázek přírodozpytu a antropologie"], New York 1882 (pozn. 452). — 440

— „The people's reader. A sketch of man's physical, political, mental and social development in the past, present and future" [„Lidová čítanka. Nástin fyzického, politického, duševního a sociálního vývoje člověka v minulosti, přítomnosti a budoucnosti"], New York 1882 (pozn. 452). — 440

Šafařík, Pavel Josef, „Slovanský národopis", Praha 1849. — 318, 319

Tacitus, Publius Cornelius, „Germania". — 142, 151
Terentius, Publius Afer, „Andria" [„Dívka z Andru"]. — 266
Thierry, Augustin, „Histoire de la conquête de l'Angleterre par les Normands, de ses causes, et de ses suites jusqu'à nos jours, en Angleterre, en Écosse, en Irlande et sur le continent" [„Dějiny dobytí Anglie Normany, jeho příčiny a následky až po naše dny v Anglii, Skostku a Irsku a na kontinentě"], sv. 1—3, Paříž 1825. — 165
Tisíc a jedna noc. — 329
Tissot, Victor, „Les Prussiens en Allemagne". Suite de Voyage au pays des milliards [„Prusové v Německu." Pokračování cesty do země miliard], Paříž 1876 (pozn. 10). — 29
„Voyage aux pays des milliards" [„Cesta do země miliard"], Paříž 1875 (pozn. 10). — 29
— „Voyage aux pays annexés. Suite et fin du Voyage au pays des milliards" [„Cesta do připojených zemí. Pokračování a ukončení Cesty do země miliard"], Paříž 1876 (pozn. 10). — 29
Turgot, Anne Robert Jacques, „Réflexions sur la formation et la distribution des richesses" [„Úvahy o tvorbě a rozdělování bohatství"], v „Oeuvres de Turgot. Nouv. éd. par Eugène Daire" [„Turgotovy Spisy. Nově vydal Eugène Daire"], sv. 1, Paříž 1844 (pozn. 356). — 338
„*Ukaz o snížení výkupného*", v „The Times", čís. 30403 ze 13. ledna 1882 (pozn. 49). — 55

Vallès, Jules, dopis J. Grévymu, v „La Révolution Française" z února 1879 (pozn. 267). — 250
Vilém I., výnos ze 4. ledna 1882, „Der Deutsche Reichs-Anzeiger und Königlich Preussischer Staats-Anzeiger" [„Německý říšský věstník a Královský pruský státní věstník"], ze 7. ledna 1882 (pozn. 32). — 49, 53, 73
[Vollmar, Georg Heinrich von], „Aufhebung des Ausnahmegesetzes?" [„Zrušení výjimečného zákona?"], v „Der Sozialdemokrat", čís. 34 a 35 ze 17. a 24. srpna 1882 (pozn. 419). — 402, 408, 412, 424, 425, 432
— „Aufhebung des Sozialistengesetzes? Ein Wort zur Taktik der deutschen Sozialdemokratie" [„Zrušení zákona proti socialistům? Slovo k taktice německé sociální demokracie"], od *Surtura* (tj. G. H. Vollmara), Hottingen-Curych 1882 (pozn. 419). — 427
— „Zur Spaltung der französischen Arbeiterpartei" [„K rozkolu francouzské

Dělnické strany"], v „Sozialdemokrat", čís. 46, 47 a 49 z 9., 16. a 30. listopadu 1882 (pozn. 121). — 133, 138, 446, 459, 460

Weerth, Georg, „Heute Morgen fuhr ich nach Düsseldorf" [„Dnes ráno jsem jel do Düsseldorfu"], v „Neue Rheinische Zeitung", čís. 44 ze 14. července 1848 (pozn. 178). — 181—182

— „Ein Sozialistenfresser aus dem Jahre 1848" (Aus dem Feuilleton der „Neuen Rheinischen Zeitung") [„Žrout socialistů z roku 1848" (z fejetonu v „Neue Rheinische Zeitung")], v „Der Sozialdemokrat", čís. 33 z 11. srpna 1881. — 181—182

Westphalen, Christian Heinrich Philipp von, „Geschichte der Feldzüge des Herzogs Ferdinand von Braunschweig-Lüneburg" [„Dějiny tažení vévody Ferdinanda von Braunschweig-Lüneburg"], vyd. F. O. W. H. v. Westphalen, královský pruský státní ministr, 2 sv., Berlín 1859. — 278

— „Geschichte der Feldzüge des Herzogs Ferdinand von Braunschweig-Lüneburg". Zusammengestellt aus Materialien seines Nachlasses und des Kriegs-Archivs des Herzogs Ferdinand, und hrsg. von F. O. W. H. v. Westphalen [„Dějiny tažení vévody Ferdinanda von Braunschweig-Lüneburg". Z materiálů v jeho pozůstalosti a ve válečném archívu vévody Ferdinanda, sestavil a vydal F. O. W. H. v. Westphalen], sv. 1—6, Berlín 1871—1872. — 278

II. Časopisecké články bez udání autora

„*The Eastern Post*"

— čís. 168, 16. prosince 1871. „Mr. Bradlaugh and the communists" [„Pan Bradlaugh a komunisté"]. — 173

„*L'Égalité*"

— 2. série, čís. 21, 9. června 1880. „Le patriotisme de la bourgeoisie et les Chinois" [„Vlastenectví buržoazie a Číňané"] (pozn. 456). — 443

— 3. série, čís. 1, 11. prosince 1881 (pozn. 312). — 228

— čís. 2, 18. prosince 1881. — 288

— čís. 4, 1. ledna 1882. „Allemagne" [„Německo"]. — 293

— čís. 4, 1. ledna 1882. „Paris" [„Paříž"]. — 293

— čís. 27, 11. června 1882, str. 1—2 (pozn. 397). — 378, 382

— 4. série, čís. 53, 15. prosince 1882. „L'Arrestation de Lafargue" [„Lafarguovo uvěznění"]. — 158

— čís. 54, 16. prosince 1882 „L'affaire de Montluçon" [„Montluçonský proces"]. — 158

„*Freiheit*"

— roč. III., čís. 26, 25. června 1881. „Socialpolitische Rundschau. Deutschland" [„Sociálně politický obzor. Německo"]. — 256

— 30. července, 6. a 13. srpna 1881. „Congress. Bericht" [„Kongres. Zpráva"]. — 252

— roč. IV., čís. 15, 1. dubna 1882. „Socialpolitische Rundschau. Deutschland“ [„Sociálně politický obzor. Německo“]. — 343
„*Journal de Genève national, politique et littéraire*“
— 16. září 1882. — 118, 121, 410
„*La Justice*“
— 7. prosince 1881. Nekrolog Jenny Marxové v rubrice „Gazette du jour“ [„Kronika dne“]. — 277, 278
— 20. března 1883. „Obsèques de Karl Marx“ [„Pohřeb Karla Marxe“]. — 515
„*Kölnische Zeitung*“
— čís. 189, 10. července 1881. — 31
— čís. 204, 25. července 1881, 2. vyd. „Russland“ [„Rusko“] (pozn. 47). — 55
— čís. 109, 20. dubna 1882, 1. vyd. „Konstantinopel, 14. April“ [„Cařihrad, 14. dubna“] (pozn. 371). — 353
— čís. 192, 13. července 1882, 2. sešit. „Paris, 12. juli.“ — 110, 111
— 13. července 1882. „Das Bombardement von Alexandrien“ [„Bombardování Alexandrie“]. — 110
„*Narodnaja Volja*“
— 5. února 1882 (pozn. 317). — 342, 352
„*Petit Marseillais*“
— 8. května 1882. — 81
„*La Revue Socialiste*“
— čís. 9, 5. července 1880. „La Question chinoise devant les économistes“ [„Ekonomové o čínské otázce“], podpis B. M. (pozn. 456). — 443
„*Der Sozialdemokrat*“
— čís. 5, 30. ledna 1881. „Die zehn Gebote“ [„Desatero přikázání“]. — 182
— čís. 13 a 16, 27. března a 17. dubna 1881. „Fritzsche und Viereck in Amerika“ [„Fritzsche a Viereck v Americe“]. — 203
— čís. 33, 11. srpna 1881. — 250
— čís. 47, 17. listopadu 1881. „Warum sind wir in Glauchau (Sachsen) unterlegen?“ [„Pro jsme byli poraženi v Glauchau (Sasko)?“]. — 273
— čís. 4 a 5, 19. a 26. ledna 1882. „ ‚Der Sozialdemokrat‘ auf der Anklagebank“ [„ ‚Der Sozialdemokrat‘ na lavici obžalovaných“]. — 364
— čís. 9, 23. února 1882. „Noch einmal Herr Breuel“ [„Jestě jednou pan Breuel“]. — 364
— 13. dubna 1882 (pozn. 317). — 352
— čís. 23, 1. června 1882. „Sozialpolitische Rundschau. Frankreich“ [„Sociálně politický obzor. Francie“] (pozn. 397). — 378, 382
— 13. července 1882. „Zur irischen Frage“ [„K irské otázce“] (pozn. 398). — 379, 390, 391
— čís. 31, 27. července 1882. „In eigener Sache“ [„Ve vlastní věci“]. — 444
— 3. srpna 1882. „Die Sozialdemokratie und die egyptische Frage“ [„Sociální demokracie a egyptská otázka“] (pozn. 412). — 391
— čís. 37, 7. září 1882. — 409

zvem v Londýně 1846—1930. — 36, 65, 175, 211, 514

„*Deutsche Jahrbücher für Wissenschaft und Kunst*", viz „*Hallische Jahrbücher*"

„*Deutsch-Französische Jahrbücher*" [„Německo-francouzské ročenky"] — jediné dvojčíslo vyšlo německy v Paříži za redakce Karla Marxe a Arnolda Ruga v únoru 1844. Byly v něm uveřejněny některé Marxovy a Engelsovy práce. — 52, 179

„*The Eastern Post*" [„Východní pošta"] — dělnický týdeník, vycházel v Londýně 1868—1873; od února 1871 do června 1872 orgán generální rady Internacionály. — 173

„*L'Égalité*" [„Rovnost"] — socialistický list založený v Paříži 1877 Jules Guesdem, 1880—1883 orgán francouzské Dělnické strany; vycházel v šesti sériích, 1., 2. a 3. série týdně (celkem 113 čísel), 4. a 5. série denně (celkem 56 čísel), z 6. série, která měla vycházet týdně, vyšlo v dubnu 1886 jen jedno číslo; na počátku osmdesátých let s listem spolupracovali Marx a Engels. — 56, 59, 125 až 127, 132, 134, 138, 142, 146, 150, 151, 153, 158, 165, 263, 264, 268, 269, 273, 274, 288, 293, 294, 304, 312, 329, 332, 344, 345, 367, 373, 378, 382, 393, 408, 413, 422, 427, 431, 432, 436, 437, 440, 443, 446, 447, 449, 454, 457, 459, 460, 483, 489

„*L'Émancipation. Organe Quotidien du Parti Ouvrier*" [„Osvobození. Orgán Dělnické strany"] — socialistický deník, vycházel v Lyonu od 31. října do 24. listopadu 1880; vydavatelem byl Benoît Malon. — 264, 436

„*L'Étendard Révolutionnaire. Organe anarchiste hebdomadaire*" [„Revoluční prapor. Týdeník anarchistů"] — anarchistický týdeník; vycházel v Lyonu od 30. července do 8. října 1882. — 134

„*L'Exploité de Nantes*" [„Nantský vykořisťovaný"] — francouzský dělnický list, vycházel v Nantes od 1882. — 447

„*The Financial Reform Almanach*" [„Almanach finanční reformy"] — ročenka, orgán průmyslové buržoazie; vycházel v Londýně 1865—1904. — 324

„*Le Forçat*" [„Galejník"] — socialistický týdeník; vycházel v Lille od 14. července 1882 do 7. července 1883; orgán Severní federace francouzské Dělnické strany. — 447

„*Foreign Police Gazette*" — vycházely v Londýně 1882. — 450

„*Frankfurter Zeitung und Handelsblatt*" [„Frankfurtské noviny a obchodní list"] — maloburžoazně demokratický deník, vycházel ve Frankfurtu nad Mohanem 1856—1943 (od 1866 pod tímto názvem). — 278

„*Freiheit*" [„Svoboda"] — německý týdeník, který založil v Londýně počátkem 1879 Johann Most; orgán anarchistické skupiny kolem Johanna Mosta a Wilhelma Hasselmanna; propagoval mj. taktiku individuálního teroru, zřeknutí se každé parlamentní činnosti a rozplývál se v revolučních frázích. Marx a Engels jej ostře kritizovali. List vycházel v Londýně 1879—1882, Švýcarsku 1882 a New Yorku 1882—1908. — 206, 210, 239, 240, 252, 256, 343

„*Gerichts-Zeitung. Tageblatt für Hamburg, Altona und Umgegend*“ [„Soudní noviny. Deník pro Hamburk, Altonu a okolí“] — deník, který založili němečtí sociální demokraté po vydání výjimečného zákona proti socialistům; orgán pravého křídla sociálně demokratické strany; vycházel v Hamburku od listopadu 1878 do zákazu v březnu 1881. — 424, 433

The Globe and Traveller“ [„Svět a cestovatel“] — deník, vycházel v Londýně od 1803; orgán whigů; od 1866 orgán konzervativců. — 131

„*Hallische Jahrbücher*“ a „*Deutsche Jahrbücher*“ [„Hallské ročenky“ a „Německé ročenky“] — zkrácený název mladohegelovského literárně filosofického časopisu, který vycházel denně v Lipsku od ledna 1838 do června 1841 pod názvem „Hallische Jahrbücher für deutsche Wissenschaft und Kunst“ [„Hallské ročenky pro německou vědu a umění“] a od července 1841 do ledna 1843 pod názvem „Deutsche Jahrbücher für Wissenschaft und Kunst“ [„Německé ročenky pro vědu a umění“]. Do června 1841 jej redigovali Arnold Ruge a Theodor Echtermeyer v Halle a od července 1841 Arnold Ruge v Drážďanech. V lednu 1843 byl časopis „Deutsche Jahrbücher“ saskou vládou zastaven a zakázán na celém území Německa. — 54

„*L'Intransigeant*“ [„Nesmiřitelný“] — vycházel v Paříži 1880—1948; zakladatel a šéfredaktor listu byl Henri Rochefort (1880—1910); v osmdesátých letech zastával list radikálně republikánské stanovisko. — 105, 210, 264, 432

„*Irish World and American Industrial Liberator*“ [„Irský svět a americký průmyslový osvoboditel“] — buržoazně nacionalistický týdeník; vycházel od 1870 v New Yorku. — 277

„*Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*“ [„Ročenka pro sociální vědu a sociální politiku“] — časopis sociálně reformistického zaměření, který vydával Karl Höchberg (pod pseudonymem dr. Ludwig Richter) v Curychu 1879—1881. — 130, 374, 376, 385, 492

„*Journal de Francfort*“ [„Frankfurtské noviny“] — reakční list, vycházel francouzsky ve Frankfurtu nad Mohanem (s přestávkami) od 1799 do 17. července 1866. — 378

„*Journal de Genève national, politique et littéraire*“ [„Ženevské národní, politické a literární noviny“] — konzervativní deník, vycházel v Ženevě od 1826. — 114, 118, 410

„*Journal des Débats politiques et littéraires*“ [„Noviny pro politické a literární diskuse“] — deník založený v Paříži 1789; za červencové monarchie vládní list, orgán orleanistické buržoazie; za revoluce 1848 vyjadřoval názory kontrarevoluční buržoazie; po státním převratu z 2. prosince 1851 orgán umírněné orleanistické opozice. — 99

„*La Justice*“ [„Spravedlnost“] — deník, vycházel v Paříži 1880—1930; 1880 až 1896, kdy v čele listu stál jeho zakladatel Clemenceau, byl orgánem tzv. „krajní levice“ — levého křídla strany radikálů, které zastávalo program demokratických a sociálních

reforem a vyjadřovalo zájmy drobné a střední buržoazie. Po amnestii z 11. července 1880 se stal členem redakce Charles Longuet. — 28, 29, 121, 129, 133, 183, 211, 222, 228, 277, 278, 329, 338, 405, 409, 410, 419, 459, 469, 515

„*Kölnische Zeitung*" [„Kolínské noviny"] — deník vycházel 1802—1945; orgán porýnské velkoburžoazie a národně liberální strany; v sedmdesátých letech mluvčí Bismarckovy politiky. — 31, 55, 74, 78, 110, 125, 151, 153, 181, 353, 405

„*Kölner Zeitung*", viz „*Kölnische Zeitung*"

„*Königlich privilegirte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen*" [„Královsky privilegované berlínské noviny pro záležitosti státu a vědy"] — deník, vycházel v Berlíně od 1785; pokračování listu „Berlinische Privilegirte Zeitung" [„Berlínské privilegované noviny"] založeného 1721; od 1751 zván též podle svého majitele Ch. F. Vosse „Vossische Zeitung" [„Vossovy noviny"]. — 29

„*The Labour Standard*" [„Prapor práce"] — týdeník, orgán tradeunionů; vycházel v Londýně 1881—1885 za redakce George Shiptona; od 7. května do 6. srpna 1881 spolupracoval s listem Engels. — 34, 36, 239, 244, 245, 247, 249, 258, 312, 373, 393, 434, 439, 486

„*Die Laterne*" [„Lucerna"] — sociálně demokratický satirický týdeník; vycházel v Bruselu od 15. prosince 1878 do 29. června 1879 za redakce Carla Hirsche; list kritizoval oportunistické tendence uvnitř německé sociální demokracie. — 293

„*La Liberté*" [„Svoboda"] — konzervativní večerník, orgán velkoburžoazie; vycházel v Paříži 1865—1944; v době obsazení Paříže 1870—1871 vycházel v Toursu, pak v Bordeaux; 1866—1870 byl jeho majitelem Émile de Girardin; list podporoval politiku druhého císařství, válku s Pruskem a byl proti vládě národní obrany. — 173

„*Modern Thought*" [„Moderní myšlení"] — buržoazně pokrokový měsíčník o otázkách náboženství, politiky, etiky, vědy a literatury; vycházel v Londýně 1879—1884. — 284, 285, 287, 299

„*Narodnaja Volja*" [„Svoboda lidu"] — ilegální ruské noviny; orgán stejnojmenné organizace narodniků-teroristů; vycházely od října 1879 do října 1885 v různých ruských městech; celkem vyšlo 12 čísel; do 1. března 1881 byli redaktory novin M. A. Morozov a L. A. Tichomirov; později G. A. Lopatin aj. — 342, 352

„*Nature. A Weekly Illustrated Journal of Science*" [„Příroda. Ilustrovaný vědecký týdeník"] — přírodovědný časopis, vychází v Londýně od 1869. — 258

„*Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*" [„Nové porýnské noviny. Orgán demokracie"] — deník, který byl vydáván za Marxova vedení v Kolíně od 1. června 1848 do 19. května 1849; členem redakce byl také Engels. — 181, 182, 516

„*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*" [„Nové porýnské noviny. Politicko-ekonomická revue"] — časopis, který založili Marx

a Engels v prosinci 1849 a vydávali do listopadu 1850; teoretický a politický orgán Svazu komunistů; byl pokračováním kolínských novin „Neue Rheinische Zeitung", které Marx a Engels vydávali za revoluce 1848—1849. — 304

„*Die Neue Zeit*" [„Nová doba"] — teoretický časopis německé sociální demokracie; vycházel ve Stuttgartu 1883—1923; do října 1917 jej redigoval Karl Kautsky, pak Heinrich Cunow; Engels zde uveřejnil 1885 až 1894 řadu důležitých prací; v devadesátých letech určovaly marxistický profil časopisu především příspěvky od A. Bebela, K. Kautského a F. Mehringa; na počátku 20. stol. zaujímal časopis stále více centristické stanovisko; za první světové války 1914—1918 zastával sociálně pacifistické stanovisko a podporoval fakticky sociálšovinisty. — 444, 478

„*New Yorker Volkszeitung*" [„Newyorské lidové noviny"] — deník německých sociálních demokratů v USA; vycházel v New Yorku 1878—1932. — 232

„*The New York Herald*" [„Newyorský hlasatel"] — deník, vycházel v New Yorku 1835—1924; orgán republikánské strany. — 110

„*New York Star*" [„Newyorská hvězda"] — americký list. — 240

„*The Nineteenth Century*" [„Devatenácté století"] — liberální měsíčník, vycházel pod tímto názvem v Londýně 1877—1900; od 1900 měl litul „The Nineteenth Century & After" [„Na přelomu devatenáctého a dvacátého století"], od 1951 vychází pod názvem „The Twentieth Century" [„Dvacáté století"]. — 236

„*The Northern Star*" [„Severní hvězda"] — týdeník, ústřední orgán chartistů; vycházel 1837—1852, zpočátku v Leedsu a od listopadu 1844 v Londýně; zakladatelem a redaktorem listu byl Feargus O'Connor, ve čtyřicátých letech jej redigoval George Julian Harney; od září 1843 do března 1850 spolupracoval s listem Engels. — 385

„*La Nouvelle Revue*" [„Nová revue"] — buržoazně republikánský časopis, který založila Juliette Adamová v Paříži 1879. — 335, 338

„*Otěčestvennyje Zapiski*" [„Vlastenecké zápisky"] — literárně politický časopis, vycházel v Petrohradě 1820 až 1884, carskou vládou byl zakázán. K redakci patřil mj. V. G. Belinskij (do 1846); také A. I. Gercen s listem spolupracoval; 1868 převzali vedení listu N. A. Někrasov a M. J. Saltykov-Ščedrin, kteří kolem sebe shromáždili revoluční demokratickou inteligenci; po Někrasovově smrti (1877) se stal list orgánem narodniků. — 184

„*Le Petit Colon Algérien*" [„Malý alžírský kolonista"] — buržoazně republikánský deník, vycházel francouzsky v Alžíru od 1878. — 63, 331, 332

„*La Petite République Française*" [„Malá francouzská republika"] — radikálně republikánský deník, vycházel v Paříži 1875—1893. — 332

„*Le Petit-Journal*" [„Malé noviny"] — buržoazně republikánský deník, vycházel v Paříži od 1863. — 332

„*Le Petit Marseillais*" [„Malý Marseillaisan"] — buržoazně republikán-

ský deník, vycházel v Marseille 1868—1944. — 81

„*La Philosophie de l'Avenir. Revue du socialisme rationnel*" [„Filosofie budoucnosti. Revue racionálního socialismu"] — měsíčník, orgán buržoazních republikánů; vycházel v Paříži 1875—1900. — 234

„*La Plebe*" [„Lid"] — italský list, vycházel v Lodi 1868—1875 a v Miláně 1875—1883 za redakce Enrica Bignamiho; do začátku sedmdesátých let měl buržoazně demokratické, později socialistické zaměření; 1872—1873 jako orgán italských sekcí Internacionály podporoval linii generální rady a uveřejňoval dokumenty Internacionály i Engelsovy články. — 148

„*La Plebe. Revista socialista*" [„Lid. Socialistická revue"] — socialistický měsíčník; vycházel za redakce E. Bignamiho v Miláně 1881—1882 (vycházel jako nová série listu „La Plebe"). — 161

„*Post*", viz „*The Eastern Post*"

„*Le Précurseur*" [„Předchůdce"] — socialistický týdeník, orgán sociální demokracie v románském Švýcarsku; vycházel francouzsky v Ženevě od prosince 1876 do listopadu 1886, vydavatelem a redaktorem byl J. Ph. Becker; Marx a Engels uvítali založení francouzského listu ve Švýcarsku, který vystupoval proti působení anarchistů, a podporovali jej i finančně. — 202

„*Le Prolétaire*" [„Proletář"] — dělnický týdeník, vycházel v Paříži 1878 až 1884; na počátku osmdesátých let se kolem listu sjednotily maloburžoazní oportunistické živly francouzské Dělnické strany, tzv. possibilisté. — 55, 56, 59, 127, 134, 140, 150, 151, 264—266, 269, 273, 274, 294, 304, 312, 378, 382, 430, 431, 437, 446, 501

„*The Radical*" [„Radikál"] — buržoazně radikální týdeník, vycházel v Londýně od 14. prosince 1880 do července 1882. — 300

„*La République Française*" [„Francouzská republika"] — buržoazně radikální deník, který založil Léon Gambetta v Paříži 1871. — 29, 99

„*Revue der Neuen Rheinischen Zeitung*", viz „*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*"

„*La Revue socialiste*" [„Socialistická revue"] — měsíčník, který založil francouzský maloburžoazní socialista a později vůdce posibilistů Benoît Malon; zpočátku republikánsko-socialistický, potom syndikalistický a družstevní orgán; vycházel v Lyonu a Paříži 1880, pak v Paříži 1885—1914; v osmdesátých letech spolupracovali s časopisem Marx a Engels. — 443

„*Równość. Czasopismo socyjalistyczne*" [„Rovnost. Socialistický časopis"] — polský socialistický měsíčník, vycházel ve Švýcarsku (Ženevě) 1879 až 1881. — 310

„*Slovo*" — ruský literární a populárně vědecký měsíčník liberálního zaměření; vycházel v Petrohradě od 1878 do dubna 1881. — 184

„*Le Soir*" [„Večer"] — buržoazní deník republikánského zaměření; vycházel v Paříži od 1867. — 173, 174

„*Der Sozialdemokrat*" [„Sociální demokrat"] — německý týdeník, ústřední orgán německé sociální demokracie;

vycházel v době výjimečného zákona v Curychu od září 1879 do září 1888 a v Londýně od října 1888 do 27. září 1890. 1879—1880 vycházel za redakce G. Vollmara a 1881—1890 za redakce E. Bernsteina. Marx a Engels, kteří spolupracovali s listem po celou dobu jeho vydávání, pomáhali aktivně redakci listu prosazovat proletářskou linii strany, kritizovali a napravovali jeho chyby a názorové nedůslednosti. — 133, 150, 181, 198—200, 203, 206, 213, 214, 249, 250, 255, 256, 259, 273, 293, 302, 304, 305, 315, 342, 356, 364, 374, 378, 381 až 384, 392, 401, 402, 405, 409—412, 422, 427, 428, 432, 436, 440, 441, 444, 445, 459, 470, 471, 489, 490, 492, 494, 499, 501, 515

„*The Standard*“ [„Prapor“] — konzervativní deník založený v Londýně 1827. — 36, 49, 90, 127, 129—131, 135, 204, 318, 319

„*The Statist*“ [„Statistik“] — konzervativní týdeník o otázkách ekonomie a politiky; vycházel v Londýně od 1878. — 185

„*Süddeutsche Post. Unabhängiges demokratisches Organ für jedermann aus dem Volk*“ [„Jihoněmecká pošta. Nezávislý demokratický orgán pro každého občana“] — demokratický list, vycházel v Mnichově 1869—1884. — 425, 470, 473, 486—489, 494

„*The Sun*“ [„Slunce“] — pokrokový buržoazní list vydávaný v New Yorku 1833—1950; od 1868 vycházel za redakce Charlese Dany, 1875—1883 za redakce J. Swintona. — 203

„*Le Temps*“ [„Doba“] — konzervativní deník, orgán francouzské velkoburžoazie; vycházel v Paříži 1861 až 1943; byl v opozici proti druhému císařství a vystupoval proti válce s Pruskem; později podporoval vládu národní obrany. — 82, 99

„*The Times*“ [„Doba“] — největší anglický konzervativní deník, založený v Londýně 1. ledna 1785; první tři roky vycházel pod názvem „Daily Universal Register“ [„Denní všeobecný přehled“] — 211, 292

„*Der Volksstaat*“ [„Lidový stát“] — ústřední orgán německé Sociálně demokratické dělnické strany (eisenašské); vycházel v Lipsku od 2. října 1869 do 29. září 1876 (zpočátku dvakrát, od července 1873 třikrát týdně); list vyjadřoval názory revolučního zaměření v německém dělnickém hnutí; byl neustále vystaven pronásledování ze strany policie a vlády; složení redakce se často měnilo, protože redaktoři byli zatýkáni; vedení však zůstalo v rukou Wilhelma Liebknechta; velký vliv na charakter listu měl August Bebel, ředitel nakladatelství „Volksstaat“; Marx a Engels spolupracovali s listem od jeho založení a přispívali k revolučnímu zaměření listu. — 189, 378, 492

„*Volks-Zeitung*“ [„Lidové noviny“] — buržoazní deník, orgán liberální opozice; vycházel v Berlíně 1853 až 1889. — 384

„*Vorwärts*“ [„Vpřed“] — ústřední orgán Socialistické dělnické strany Německa; vycházel v Lipsku třikrát týdně od 1. října 1876; Marx a Engels poskytovali redakci všestrannou pomoc; na základě výjimečného zákona přestal list koncem října 1878 vycházet. — 378, 492

„*Vossische Zeitung*“ [„Vossovy noviny“], viz „*Königlich privilegirte Berlinische Zeitung von Staats-und gelehrten Sachen*“

„*Weekly Dispatch*“ [„Týdenní zpravodaj“] — vycházel v Londýně 1801 až 1928; v osmdesátých letech zastával radikální stanovisko. — 210

VYSVĚTLENÍ CIZÍCH SLOV A ODBORNÝCH TERMÍNŮ

abolicionismus — v USA hnutí za zrušení otroctví v 19. stol.
absces — ložisko hnisu v těle, vřed
adio, addio — sbohem
ad vocem — co se týče, stran...
aeskulap — lékař (žertovně)
à la — po způsobu, na způsob, podle
alias — čili, jinak, jinými slovy
all right — správně, v pořádku
amphioxus — kopinatec, primitivní mořský živočich
antagonista — odpůrce, protivník
anticipando — předem
antikvovat — učinit zastaralým, překonaným
apologetika — obhajoba
apoteóza — uctívání, nadšená oslava
a priori — předem
apropos — k věci, při té příležitosti, mimochodem
arrondissement — správní jednotka ve Francii, odpovídá našemu okresu nebo ve městě obvodu
augur — kdo se tváří, jako by byl do všeho zasvěcen

biederman — usedlý měšťák, šosák
bowle — velká skleněná nádoba na chlazené nápoje

casus — případ
collodion cantharidal — přípravek ze španělských mušek (puchýřníku lékařského)
corpus delicti — doličný předmět
crescendo — postupně silněji

dedikace — věnování, připsání (knihy, skladby atp.) někomu
demonetizace (stříbra) — stažení stříbrných mincí nebo zastavení další jejich ražby
denuncovat — udávat, obviňovat, nařknout z něčeho
desideratum — požadavek
dezavuovat — vyvrátit správnost něčeho, popřít, odmítnout, neuznat něčí tvrzení
diarrhoea — průjem
diskontovat — srazit z původní hodnoty peněžní později splatné úroky, přeneseně: zmírnit
ditto, dito — totéž, rovněž
doktissimi — nejučenější (slavnostní oslovení doktorů)

eh bien! — nu dobrá!
esplanáda — upravené velké prostranství před budovou
et tutti quanti — a jim podobní
exposé — úřední informativní výklad

factum — dílo
fair — čestný, slušný
faktótum — kdo dovede všechno zařídit, „pravá ruka"
feláh — v arabských zemích drobný rolník

fortuna — štěstí, úspěch

guinea — anglická zlatá mince

chediv — titul egyptského vladaře

in infinitum — donekonečna
in bianco — na nevyplněnou listinu, na prázdný list
insinuace — bezdůvodné nařčení, podezírání
integrita — celistvost, neporušenost, nedotknutelnost

kapriciózní — vrtošivý, náladový
kasuista — stoupenec právní metody, která řeší různé otázky případ od případu, přeneseně: ten, kdo překrucuje a chytrácky odůvodňuje
kolektor — výběrčí
kompenzace — vzájemné vyrovnání, poskytnutí náhrady
kongregace — shromáždění duchovních

laudánum — opium
laisser faire, laisser passer — ponechat volný průběh
landlord — v Anglii majitel rozsáhlého pozemkového vlastnictví, které převážně pronajímá drobným rolníkům; velkostatkář
letargie — netečnost
liniment — přípravek k mazání nebo vtírání

modus operandi — způsob jednání
mutatis mutandis — s příslušnými změnami, v jisté obměně

nec plus ultra — vrchol
nominální — formální, podle jména
notabene — a k tomu, kromě toho, všimni si, nepřehlédni

opus — dílo
orákulum — prorok, autorita

panegyrik — chvalořeč
partikularismus — úsilí o dosažení politické nebo kulturní nezávislosti krajů na centru
parvenu — povýšenec
pederast — homosexuál s náklonností k mladým mužům
pinta — 0,56 litru
pleuritida — zánět pohrudnice
polyteismus — uctívání mnoha bohů, mnohobožství
post festum — potom, pozdě
precedens — předchozí případ, podle kterého se rozhodují další obdobné případy
pretenze — nárok
prima facie — na první pohled, zdánlivě
pro nunc — v této chvíli, prozatím
pro tempore — dočasně
prudérie — přepjatý, nemístný stud
purismus — snaha o čistotu, o očistu

quid pro quo — záměna
qui vivra verra — počkáme a uvidíme
quo-ad — pokud jde o

rekognoskace — průzkum terénu
religiózní — oddaný náboženské víře, nábožensky založený
reminiscence — vzpomínka, ohlas
respirátor — dýchací přístroj
resumé — shrnutí, stručný obsah
rodomontáda — chvastounství
rue — ulice

salut — pozdrav
scirocco — dusný, teplý a často bouřlivý vítr v oblasti Středozemního moře
schlemihl — smolař

status quo — dosavadní stav
stigma — znak o něčem svědčící, stopa
stimulus — pobídka, podnět k zvýšené činnosti
surogát — náhražka
sykofantský — udavačský, přisluhovačský
symptom — příznak, předzvěst

tik — škubání v obličeji nebo v jiných částech těla způsobené nervovými poruchami
tonikum — posilující lék
travestie — přeměna nebo napodobení určitého slovesného díla směšnou formou
trente-et-quarante — třicet a čtyřicet, hazardní hra

ukaz — carské nebo vládní nařízení (v carském Rusku); nařízení vůbec
ulstr — vlněná látka na pláště s jemným vlasem; plášť z této látky
ultramontán — člověk hájící zájmy katolické církve a papeže proti zájmům státním a národním

verdikt — výrok, soudní výrok
verte — obrať list
via — přes
vice versa — naopak
vis-à-vis — rozhovor mezi čtyřma očima
vivisekce — pitva živých živočichů
vulgo — prostě řečeno, neboli

zrno — váha drahého kovu v minci

ZMĚNĚNÉ DATOVÁNÍ DOPISŮ

číslo dopisu	*datum v Marx-Engels, Gesamtausgabe nebo v jiných vydáních*	*datum ve Spisech, sv. 35 podle Marx-Engels Werke, sv. 35*
část I		
23 Marx Engelsovi	31. března 1882	28.—31. března 1882
25 Marx Engelsovi	8. března 1882	8. dubna 1882
35 Marx Engelsovi	29. června 1882	24. června 1882
50 Engels Marxovi	[29. listopadu 1882]	[1. listopadu 1882]
část II		
38 Marx Kautskému	3. října 1881	1. října 1881
50 Engels Hartmannovi	[prosinec 1882]	[koncem prosince 1882]
56 Engels Bernsteinovi	25. ledna 1882	25.—31. ledna 1882
60 Engels Bernsteinovi	22. února 1882	22.—25. února 1882
66 Engels Hyndmanovi	[1882]	[kolem 31. března 1882]
67 Marx J. Longuetové	6. dubna 1882	6.—7. dubna 1882
78 Engels Bernsteinovi	10. března 1882	10. května 1882
87 Engels Bernsteinovi	[počátkem srpna 1882]	[26. června 1882]
109 Engels Sorgovi	9. listopadu 1882	9.—16. listopadu 1882
129 Engels Bernsteinovi	27. února 1883	27. února—1. března 1883

OBSAH

Předmluva k českému vydání 7—16

PRVNÍ ČÁST

Korespondence mezi Marxem a Engelsem
červenec 1881 až leden 1883

1881

1 — Engels Marxovi — 7. července 21—22
2 — Marx Engelsovi — 27. července 23—24
3 — Engels Marxovi — 29. července 25—26
4 — Marx Engelsovi — 3. srpna 27—29
5 — Engels Marxovi — 6. srpna 30—31
6 — Marx Engelsovi — 9. srpna 32—34
7 — Engels Marxovi — 11. srpna 35—37
8 — Marx Engelsovi — 16. srpna 38
9 — Engels Marxovi — 17. srpna 39
10 — Engels Marxovi — 18. srpna 40—42
11 — Marx Engelsovi — 18. srpna 43—45
12 — Marx Engelsovi — 19. srpna 46

1882

13 — Marx Engelsovi — 5. ledna 47—48
14 — Engels Marxovi — 8. ledna 49—50

15 — Marx Engelsovi — 12. ledna 51—53
16 — Engels Marxovi — 13. ledna 54—55
17 — Marx Engelsovi — 15. ledna 56—57
18 — Marx Engelsovi — 17. února 58—60
19 — Marx Engelsovi — 21. února 61
20 — Marx Engelsovi — 1. března 62—64
21 — Marx Engelsovi — 3. března 65—66
22 — Marx Engelsovi — 23. března 67
23 — Marx Engelsovi — 28. — 31. března 68—70
24 — Marx Engelsovi — 4. dubna 71
25 — Marx Engelsovi — 8. dubna 72—74
26 — Marx Engelsovi — 18. dubna 75—77
27 — Marx Engelsovi — 28. dubna 78—79
28 — Marx Engelsovi — 8. května 80—81
29 — Marx Engelsovi — 20. května 82—84
30 — Marx Engelsovi — 30. května 85—86
31 — Marx Engelsovi — 5. června 87—89
32 — Marx Engelsovi — 9. června 90
33 — Marx Engelsovi — 15. června 91—92
34 — Marx Engelsovi — 22. června 93
35 — Marx Engelsovi — 24. června 94
36 — Marx Engelsovi — 4. července 95—96
37 — Marx Engelsovi — 3. srpna 97—100
38 — Marx Engelsovi — 10. srpna 101—102
39 — Engels Marxovi — 20. srpna 103
40 — Marx Engelsovi — 21. srpna 104—105
41 — Marx Engelsovi — 24. srpna 106—107
42 — Engels Marxovi — 25. srpna 108—109
43 — Engels Marxovi — 26. srpna 110—112
44 — Marx Engelsovi — 4. září 113—114
45 — Engels Marxovi — 12. září 115—117
46 — Marx Engelsovi — 16. září 118—120
47 — Engels Marxovi — 18. září 121
48 — Marx Engelsovi — 28. září 122
49 — Marx Engelsovi — 30. září 123—124
50 — Engels Marxovi — 1. listopadu 125
51 — Engels Marxovi — 3. listopadu 126
52 — Engels Marxovi — 6. listopadu 127—128

53 — Marx Engelsovi — 8. listopadu 129—131
54 — Engels Marxovi — 11. listopadu 132—133
55 — Marx Engelsovi — 11. listopadu 134—135
56 — Marx Engelsovi — 20. listopadu 136
57 — Engels Marxovi — 21. listopadu 137—138
58 — Marx Engelsovi — 22. listopadu 139—140
59 — Engels Marxovi — 22. listopadu 141—142
60 — Engels Marxovi — 23. listopadu 143—144
61 — Marx Engelsovi — 27. listopadu 145
62 — Engels Marxovi — 30. listopadu 146—147
63 — Marx Engelsovi — 4. prosince 148—149
64 — Marx Engelsovi — 8. prosince 150
65 — Engels Marxovi — 8. prosince 151—153
66 — Engels Marxovi — 13. prosince 154
67 — Engels Marxovi — 15. prosince 155—156
68 — Engels Marxovi — 16. prosince 157—159
69 — Marx Engelsovi — 18. prosince 160
70 — Engels Marxovi — 19. prosince 161—163
71 — Engels Marxovi — 22. prosince 164—165

1883

72 — Engels Marxovi — 9. ledna 166—167
73 — Marx Engelsovi — 10. ledna 168—169

DRUHÁ ČÁST

Marxovy a Engelsovy dopisy jiným osobám
leden 1881 — březen 1883

1881

1 — Marx Charlesi Longuetovi — 4. ledna 173—176
2 — Marx neznámému adresátovi — 31. ledna 177
3 — Engels Karlu Kautskému — 1. února 178—180

4 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 2. února 181—182
5 — Marx Nikolaji Franceviči Danielsonovi — 19. února 183—187
6 — Marx Ferdinandu Domelovi Nieuwenhuisovi — 22. února 188—190
7 — Engels Jenny Longuetové — 24. února 191—194
8 — Marx Věře Ivanovně Zasuličové — 8. března 195—196
9 — Engels S. F. Kaufmannovi — 11. března 197
10 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 12. března 198—201
11 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 28. března 202
12 — Engels Augustu Bebelovi — 30. března 203—205
13 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 4. dubna 206—207
14 — Marx Jenny Longuetové — 11. dubna 208—212
15 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 14. dubna 213—215
16 — Engels Augustu Bebelovi — 28. dubna 216—217
17 — Marx Jenny Longuetové — 29. dubna 218—220
18 — Engels Jenny Longuetové — 31. května 221—223
19 — Marx Johnu Swintonovi — 2. června 224
20 — Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi — 2. června 225
21 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 2. června 226
22 — Marx Jenny Longuetové — 6. června 227—229
23 — Engels Jenny Longuetové — 17. června 230—231
24 — Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi — 20. června 232—235
25 — Marx Henrymu Mayersi Hyndmanovi — 2. července 236—238
26 — Engels Norrisi A. Clowesovi — 22. července 239
27 — Engels redakci „Freiheit“ — 22. července 240
28 — Marx Jenny Longuetové — 22. července 241
29 — Marx Carlu Hirschovi — 6. srpna 242
30 — Marx Lauře Lafarguové — 9. srpna 243
31 — Engels George Shiptonovi — 10. srpna 244—245
32 — Engels George Shiptonovi — 15. srpna 246—247
33 — Marx Petru Lavroviči Lavrovovi — 16. srpna 248

34 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 17. srpna 249—252
35 — Marx Jenny Longuetové — 18. srpna 253—254
36 — Engels Augustu Bebelovi — 25. srpna 255—257
37 — Engels Karlu Kautskému — 27. srpna 258—260
38 — Marx Karlu Kautskému — 1. října 261
39 — Marx Minně Kautské — 1. října 262
40 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 25. října 263—269
41 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 4. listopadu 270—271
42 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 30. listopadu 272—275
43 — Marx Jenny Longuetové — 7. prosince 276—279
44 — Marx Johannu Philippu Beckerovi — 10. prosince 280
45 — Marx Nikolaji Franceviči Danielsonovi — 13. prosince 281—282
46 — Marx Friedrichu Adolphu Sorgovi — 15. prosince 283—285
47 — Marx Jenny Longuetové — 17. prosince 286—287
48 — Engels Karlu Kautskému — 18. prosince 288
49 — Engels Ferdinandu Domelovi Nieuwenhuisovi — 29. prosince 289
50 — Engels Lvu Nikolajeviči Hartmannovi — koncem prosince 290

1882

51 — Marx Lauře Lafarguové — 4. ledna 291—292
52 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 6. ledna 293—294
53 — Engels Emilu Engelsovi — 12. ledna 295—296
54 — Marx Amalii Danielsové — 12. ledna 297
55 — Marx Petru Lavroviči Lavrovovi — 23. ledna 298—300
56 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 25.—31. ledna 301—305
57 — Engels Karlu Kautskému — 7. února 306—310
58 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 10. února 311—313

59 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi — 18. února 314
60 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 22. — 25. února 315—323
61 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi — 23. února 324—325
62 — Marx Jenny Longuetové — 23. února 326
63 — Marx Jenny Longuetové — 16. března 327—330
64 — Marx Paulu Lafarguovi — 20. března 331—333
65 — Marx Jenny Longuetové — 27. března 334—336
66 — Engels Henrymu Mayersi Hyndmanovi — kolem 31. března 337
67 — Marx Jenny Longuetové — 6.—7. dubna 338—341
68 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi — 10. dubna 342
69 — Engels Bertholdu Sparrovi — 12. dubna 343
70 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 13. dubna 344
71 — Marx Laure Lafarguové — 13.—14. dubna 345—351
72 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 17. dubna 352
73 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 21. dubna 353—354
74 — Marx Jenny Longuetové — 28. dubna 355
75 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 3. května 356—357
76 — Marx Laure Lafarguové — 6. května 358
77 — Marx Jenny Longuetové — 8. května 359
78 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 10. května 360—362
79 — Engels Augustu Bebelovi — 16. května 363—365
80 — Marx dceři Eleanor — 21. května 366
81 — Marx Jenny Longuetové — 26. května 367
82 — Marx dceři Eleanor — 28. května 368—370
83 — Marx Jenny Longuetové — 4. června 371
84 — Marx Laure Lafarguové — 17. června 372
85 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 20. června 373—375
86 — Engels Augustu Bebelovi — 21. června 376—378
87 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 26. června 379—383
88 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 15. července 384—385
89 — Engels Adolfu Hepnerovi — 25. července 386—387

90 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi — 31. července 388
91 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 9. srpna 389
92 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 9. srpna 390—392
93 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 10. srpna 393
94 — Engels Emilu Engelsovi mladšímu — 20. srpna 394—395
95 — Engels Jenny Longuetové — 27. srpna 396—397
96 — Engels Karlu Kautskému — 12. září 398—400
97 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 13. září 401—403
98 — Engels Lauře Lafarguové — 20. září 404—406
99 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 22. září 407—409
100 — Engels Augustu Bebelovi — 23. září 410—412
101 — Marx Lauře Lafarguové — 9. října 413—414
102 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 20. října 415—418
103 — Engels Lauře Lafarguové — 21. října 419—420
104 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 27. října 421—423
105 — Engels Augustu Bebelovi — 28. října 424—426
106 — Engels Paulu Lafarguovi — 30. října 427—428
107 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 2.—3. listopadu 429—433
108 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 4. listopadu 434—438
109 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 9.—16. listopadu 439—441
110 — Marx dceři Eleanor — 10. listopadu 442—443
111 — Engels Karlu Kautskému — 15. listopadu 444—445
112 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 28. listopadu 446—450
113 — Engels Lauře Lafarguové — 14. prosince 451
114 — Marx Lauře Lafarguové — 14. prosince 452—453
115 — Engels Lauře Lafarguové — 15. prosince 454—455
116 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 16. prosince 456—458
117 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 16. prosince 459—460
118 — Engels Augustu Bebelovi — 22. prosince 461—463
119 — Marx dceři Eleanor — 23. prosince 464

120 — Marx dceři Eleanor — 8. ledna 465—466
121 — Marx dceři Eleanor — 9. ledna 467—468
122 — Marx dceři Eleanor — 10. ledna 469
123 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 18. ledna 470—472
124 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 8. února 473—475
125 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 10. února 476—477
126 — Engels Karlu Kautskému — 10. února 478—480
127 — Engels Lauře Lafarguové — 16. února 481—484
128 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 27. února 485—488
129 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 27. února—1. března 489—494
130 — Engels Karlu Kautskému — 2. března 495—497
131 — Engels Augustu Bebelovi — 7. března 498—500
132 — Engels Lauře Lafarguové — 10. března 501—502
133 — Engels Charlesi Longuetovi — 14. března 503
134 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 14. března 504
135 — Engels Eduardu Bernsteinovi — 14. března 505
136 — Engels Wilhelmu Liebknechtovi — 14. března 506—507
137 — Engels Johannu Philippu Beckerovi — 15. března 508
138 — Engels Friedrichu Adolphu Sorgovi — 15. března 509—511
139 — Engels Friedrichu Lessnerovi — 15. března 512
140 — Engels listu „New Yorker Volkszeitung“ — 16. března 513
141 — Engels Petru Lavroviči Lavrovovi — 24. března 514
142 — Engels Lauře Lafarguové — 25. března 515
143 — Engels Theodoru Cunovi — 29. března 516

Poznámky 517—594
Jmenný rejstřík 595—633
Postavy z mytologie a krásné literatury 634—635

Seznam literatury 636—656
A. Vlastní díla K. Marxe a B. Engelse 636—641
B. Práce jiných autorů 641—656
I. Spisy, časopisecké články a dokumenty 641—654
II. Časopisecké články bez udání autora 654—656
Rejstřík periodických publikací 657—664
Vysvětlení cizích slov a odborných termínů 665—667
Změněné datování dopisů 668

Ilustrace

Portrét Karla Marxe z roku 1882 za str. 80
Dům v Londýně v Regent's Park Road čís. 122, ve kterém žil Engels od září 1870 do října 1894 za str. 192
Jenny Marxová v posledních letech života za str. 280
Jenny Longuetová, rozená Marxová za str. 464
Hrob Karla Marxe na hřbitově Highgate v Londýně před vybudováním náhrobku v roce 1956 za str. 512

K. MARX—B. ENGELS

SPISY

Svazek 35

Odpovědní redaktoři
dr. Zdeněk Dvořáček a Miroslava Mathauserová
Svazek připravili k vydání za spolupráce
Jany Šustrové a Anny Sedlářové

Vydalo nakladatelství Svoboda jako
svou 3226. publikaci

Graficky upravil Milan Hegar

Z nové sazby, písmem Baskerville,
s pěti přílohami. Vytisklo Rudé právo,
tiskařské závody, Praha. AA 36,60,
VA 39,03. Náklad 4000
Tematická skupina 00/1. Vydání I.

Cena brož. výt. 12,40 Kčs,
váz. výt. 18,— Kčs.
66/202 - 21 - 8.7

25—025—72 Kčs 18,—